

84.49к7
К61

ОЛЕКСИЙ
КОЛОМІЄЦЬ

ОЛЕКСІЙ КОЛОМІЄЦЬ

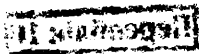
*Вибрані твори
в двох томах*

ОЛЕКСІЙ КОЛОМІЄЦЬ

Том 1
П'ЄСИ

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»

1988

ББК 84Ук7—6
К61

Драматичні твори лауреата Державної премії СРСР і Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка широко відомі серед глядачів. У том ввійшли п'єси «Фараони», «Чебрець пахне сонцем», «Планта сподівань», «Горлиця», «Спасибі тобі, моє кохання», «Перший гріх», «За дев'ятим порогом» та ін.

Драматические произведения лауреата Государственной премии СССР и Государственной премии УССР имени Т. Г. Шевченко широко известны зрителю. В том вошли пьесы «Фараоны», «Чебрец пахнет солнцем», «Планета надежд», «Горлица», «Спасибо тебе, моя любовь», «Первый грех», «За девятым порогом» и др.

Вступне слово *МИКОЛИ ЗАРУДНОГО*

Переоблік 10

4702590200—134
M205(04)—88

ISBN 5-208-00120-0

© Склад, вступне слово,
художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро»,
1988 р.

ЛЮБОВ'Ю ЗАСІЯНЕ ПОЛЕ

— Що чекає мене? — тривожно запитала Роксана Максима.

— Перед тобою все життя...

— А в цьому — що?

— Багато радості. Багато болю. Найбільше — праці...

Я пригадав цю розмову двох закоханих з п'єси Олексія Коломійця «Спасибі тобі, моє кохання» і подумав, що в цих словах — сама доля драматурга, його творче кредо. Радість буття і мрій, болем за попрацу честь, любов і правду, за людські трагедії — сповнена душа письменника, його праця — щоденна, важка. Праця без компромісів, що вилилась в десятки талановитих п'єс, збагативши театральне мистецтво не лише України, а й всієї багатонаціональної драматургії нашої Вітчизни.

...Чистими зернами народної комедії «Фараони» засіяв Олексій Коломієць свою першу театральну ниву. П'єсі аплодували глядачі в театрі імені Івана Франка, в театрі імені Гоголя в Москві... Репліки з «Фараонів» пішли в народ, а всезнаюча критика підрахувала, що лише за один сезон в театрах країни комедію подивились чверть мільйона глядачів...

«Фараони» засвідчили: в драматургію прийшов щедрий талант, самобутній комедіограф. Минав час. Глядач і театри чекали нову комедію Коломійця, але... Але драматург тору-

вав уже свою нову ниву, нову дорогу до психологічної філософської драми. Так народжувався незвичний театр Олексія Коломійця — своєрідний, цікавий, талаповитий і завжди несподіваний. Сперечались критики, і аплодував глядач...

З'явилися і поетичні п'єси: «Планта сподівань», «Спасибі тобі, моє кохання», «Горлиця», пієка фєєрія «Срібна павутина»... Драматург не повторював себе і завжди йшов новою дорогою. У цих творах він вів цю розмову про наш час, нашу молодь, її проблеми; говорив про справжнє кохання, вірність високим ідеалам революційної романтики і патріотизму.

Герої Коломійця захоплювали кристалевою чистотою своєї душі, прагненням зробити людей і весь світ чесними, прекрасними. Герої письменника завжди в боротьбі — жорстокій і непримиренній — з посяями неправди і зла. Вони знаходили себе у виру гостросоціальних проблем і за свою честь, правду людську йшли на смерть, вирішивши гамлетівське запитання відповіддю — «бути»!

Своєрідним станом у творчості Олексія Коломійця стала дилогія «Голубі олені» і «Кравцов». Це був гімн кохання, мужності і великій вірі. Ці п'єси за своїм змістом і високою філософською спрямованістю, граничною філігранністю образів стали в один ряд з кращими творами нашої вітчизняної драматургії останнього часу. Багато років ішли вони на сцені театру імені Івана Франка з величезним успіхом. Франківці поставили майже всі п'єси Олексія Коломійця, і взагалі хотілося б відзначити плідну творчу дружбу цього театру з письменником.

...Знову творче шукання і — п'єса «Дикий Ангел»: цікавий сюжет, неординарні образи. Автор і постановочна група були відзначені Державною премією СРСР.

Зростає і мужніє талант Коломійця. З'являються «Санітарний день», «Злива»... Драматург, певне, на якийсь час залишає відкриті ним обрії так званої «романтичної драми» і, з усією пристрастю письменника-комуніста, звертається до проблем сьогодення, до гострих соціальних конфліктів. Дехто може лише дивуватись політичній далекоглядності Коломійця, який у своїх п'єсах останніх років відкрито підняв проблеми, якими вже зараз зацікавились і радіо, і телебачення, і кіно... Письменник йшов вірною дорогою ленинської правди.

Та, власне, нема нічого в цьому дивного, бо Олексій Коломієць у своїх творах завжди був і залишається сучасним, про що б він не говорив у п'єсі. Ось і зараз на столі драматурга новий твір-роздум «Двоє дивляться кіно...» Певец, що п'єса захопить читача і глядача своєю масштабністю, гострим соціальним звучанням, авторською пристрасністю і критичним пафосом. І це не данина «моді на критиканство», до якої дехто вдається заради легкої популярності. Це — вистражданий біль і правда, що утверджується, на жаль, не так легко на нашій рідній землі героїчними зусиллями партії і народу.

Роздумуючи над творчістю Олексія Коломійця, я вже не жалкую, що він не став «чистим комедіографом». Бо ми, можливо, втратили б драматурга широких соціальних полонів, тонкого лірика, співця юності і кохання. А комедіограф Коломієць залишився! У кожній його п'єсі перлинами розки-

даний народний гумор, гостра сатира, блискучі афоризми. А сарказм «Санітарного дня»! Ні, добре, що письменник залишився таким, як він є.

З повним правом можна говорити про Коломійця як новатора в сучасній драматургії. Його пошуки нових форм, архітектоніки твору завжди позначені винахідливістю і оригінальністю. Вони ніколи не були спекулятивними штампами і даниною «масовому мистецтву». Олексій Коломієць — новатор. Він традиційний лише в одному — в безмежній любові до свого народу і театру. І цього досить, щоб бути достойним послідовником корифеїв української сцени.

Цей двотомник п'єс Олексія Коломійця вийде з друку паперодні 70-річчя письменника. Швидко плине час... Здається, ще зовсім недавно познайомились ми з ним на прем'єрі «Фараонів». Розповідав він тоді про своє село на Полтавщині, про матір і сестер, згадував фронтові дороги, якими пройшов війну. А до свого першого успіху ставився вельми скептично, мовляв, поживемо — побачимо..

Що ж, може, й справді не знав тодішній Олексій Коломієць, яке широке поле чекало його? А воно дочекалось! Прийшов він — і засіяв своє поле талантом, своїм щирим серцем, любов'ю до людей, посмішкою і мудрістю.

Микола ЗАРУДНИЙ

ФАРАОНИ

Комедія на 2 дії

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Т а р а п — завідуючий механізацією.

О д а р к а — його дружина.

О п и с ь к о — бригадир.

У л я н а — його дружина.

А р и с т а р х — бухгалтер.

Г а н н а — його дружина.

О в е р к о — завідуючий птахофермою.

К о р н і й — колгоспний сторож.

Г р и ц ь к о — обліковець.

К а т е р и н а — доярка.

О л е н а У с т и м і в н а — дружина

голови колгоспу.

П а в л и к — виконавець.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Ніч. На сцені напівтемно. Подвір'я Тарана. Між двома деревами прив'язано гамак, застелений рядном, зверху подушка. Чути пісню — співають чоловіки різними голосами, певлад:

Гей, паливайте повні чарч,
Щоб через вінця лилося,
Щоб наша доля нас не цуралась,
Щоб краще в світі жилося.

На сцену виходять Таран, Описько, Аристарх, Оверко. Всі напідпитку. Зупиняються біля подвір'я Тарана. Таран — огрядний чоловік у хорошему костюмі, вишитій сорочці. Капкет зсунувся набік. Рухи повільні, ліпиви. Описько вдягнений простіше, але теж добре. Без капкета, чуб скуйовджений. Під час розмови жестикулює, ніби ловить долонями власні слова. Аристарх — товстезний, з великим животом, у солом'яному капелюсі. Комір сорочки розстебнутий, піджак тримає на руці. Оверко — щуплий, рухливий, кожне слово супроводжує відповідним жестом.

Аристарх. Що не кажіть, а нас таки доля, хлопці, не цурається.

Описько. Не цурається, прямо під ручки з нами ходить. Живемо в достатку!

Аристарх. Живемо в достатку!

Описько. В достатку!

Оверко. Як оті вареники — із сметани та в масло...

Аристарх. В керівництві ходимо!

Описько. Ходимо.

Оверко. На велоролерах їздимо.

Таран. На моторолерах!

Аристарх. Люди нас шанують!

Всі. Шанують.

Оверко. І начальство поважає!

А р и с т а р х. А тут — тр-р-р!

Т а р а н. Чого ж тр-р-р?

А р и с т а р х. Кажуть, «собівартість» у нас наче «висока», з механізацією «слабкувата»... Вчора нашому голові дуже різко сказали в районі: «Якщо так і надалі буде, то...» (*жест*), мовляв, усіх нас чекає коліно... (*Жест*).

Т а р а н. Що ж, по-їхньому, наші трактори за горобцями ганяються?

О н и с ь к о. Працюють же!

О в е р к о. Працюють! Постоять-постоять — і знову... Др-р-р... (*Уявляє себе за кермом*).

Т а р а н. Не все ж і на техніку покладати. А живі люди нащо? Ентузіазм? Де неуправка буде (*хихикнув*), на жінок піднажмемо.

О н и с ь к о. Жінки будь-яку механіку замінять.

Сміх.

Т а р а н. Ще й як замінять! Жінки — така техніка, що ні тобі амортизації, ні запасних частин, ні капітального ремонту...

О в е р к о. Добірне товариство! Я так розумію: переключимо жінок на підвищені швидкості! І собівартість знизимо.

Всі зайшлися сміхом.

А р и с т а р х. Мудру голову посипи на плечах, сусіде!

О н и с ь к о. Давайте, хлопці, на radoщах «Рушника» втнемо. (*Затягує*). «Рідна мати моя...» (*Фальшивить*). Затягуй, Аристарше!

А р и с т а р х. Не можу. В сон кидає. Покотимо, Оверку, додому!

О в е р к о. Покотимо! На добраніч! Дасть бог день...

А р и с т а р х. Дасть бог і чарку...

Пішли.

О н и с ь к о. І ми шо хатах, чи що?

Т а р а н. Добре тобі, Ониську! Прийдеш додому, вицидиш глечик квасу для прохолоди, простягнешся під яблуною, жінка мовчки чоботи з тебе зніме, подушку підіб'є — і спи собі на здоров'я! А тут... *(Безнадійно махнув рукою)*.

О н и с ь к о. На себе ремствуй! Учить жінку треба!.. Моя теж така була, а тепер хоч до рани прикладай. А ти — ліберал!

Т а р а н. Я ліберал! *(Б'є себе в груди)*. Я ліберал?! Ні, брат! Я вже твердо вирішив — досить!.. *(Таємниче)*. Кину я свою Одарку! Кину — і край!.. Не до пари вона мені. Дівкою ще наче личила, а тепер занехаялась, постаріла, теплого слова не почувеш від неї. Тільки гир та гир. І по господарству порядку немає, і на роботу ніколи не вийде. Р-р-розведусь!..

О н и с ь к о. Розійтись — не штука. Тільки ж мороки до дідька, та й витрати неабиякі...

Т а р а н. Яка морока? Ти газети читаєш?

О н и с ь к о. Само собою...

Т а р а н. Читаєш, мабуть, з п'ятого на десяте. В кожній же газеті пишеться, що хтось «порушує справу про...». *(Жест)*. Та це ж по району... А в області? А в республіці? А в Союзі?.. А на планеті?.. Мільйон мільйонів — і нічого... Да...

О н и с ь к о. Воно так, звичайно, тільки чужого собака кусає — тобі не боляче, а на самого комар сяде. — вже і руками махаєш.

Т а р а н. Ні-чо-го!.. Треба, так і я पोмахаю.

О н и с ь к о *(подумавши)*. Я чув, і голова наш не мириться з жінкою і теж помишляє про... *(Жест)*.

Т а р а н *(радісно)*. От бачиш! Хто раніше, хто пізніше — всі, брат, до цього дійдемо! Це тобі не старий режим!..

О н и с ь к о. Мо', й таке буде...

Т а р а н. Аби жилось погано, то й гиркай собі на здоров'я. А то ж ні. Хату поставив, як дзвін, — три кімнати.

Хліб — ще позаторішній лежить. І сало, і до сала... Електрика цілу ніч світить. (*Махнув у бік стовпа*). Із області по знайомству цілого радіокомбайна припер, хоч так грай, хоч пластинки став. Живи під музику та чоловіка голуб, так ні... (*Головою зикнув*). Хвилька пічого не підсипас в горілку? Щось мені той... (*Жест*).

Онисьько. Гріх наговорювати! Дванадцятий рік беру в неї — і кращого самогону для здоров'я не пам'ятаю...

Таран. Це, мабуть, у мене першовс. Так що я хотів тобі сказати? Ага, згадав. Добре жилось єгипетським фараонам... Я десь чув, що жінки кожного ранку ноги їм цілували...

Онисьько. Ще й як цілували! Фараони, брат, уміли своїх жінок у руках тримати.

Таран. Молодці фараони!

Онисьько. Щось і мені, той, цинком відганяє... Мабуть, Хвилька пові труби поставила... Це-с!.. Наче хтось іде... Заховасмося?

Таран. Хіба хочеш — треба...

Відходять, присідають за типом. По дорозі йде сумна Катерина, з протилежного боку — Грицько.

Катерина (*злякано*). Ой!.. Хто це?!

Грицько. Не лякайся, Катю. Це я, Грицько. (*Хоче взяти її за руки*).

Катерина. Бродити ногами, як привид. Пусти!

Грицько. Зачекай сваритися, Катю! Послухай краще... Сьогодні такий день, найбільше свято на землі!..

Катерина. Яке свято? Он люди вже давно сплять.

Грицько (*урочисто*). Сьогодні минає рівно два роки, три місяці й одинадцять днів, як ми почали стрічатись...

Катерина. Ой помру! (*Чмигнула*). Стрічатись!.. Та я тебе бачу кожного дня ось уже вісімнадцять років.

Грицько. Я маю на увазі той день, коли вперше відчув, що... (*Раптом*). Загину без тебе! Пам'ятаєш, після випуску ми всім класом пішли на берег Вербички, і там

я дістав тобі лілії? Ти ще кричала: «Грицю! Не пливи — там прірва, глибоко! Вернись, рудий бісе, потонеш!» А я таки дістав, хоч плавав погаченько, бо чув, як ти дівчатам говорила, що любиш лілії над усі квіти. Не пам'ятаєш?

К а т е р и н а (*зітхає*). Пам'ятаю. Але де тебе сьогодні носило? Я так чекала... Може, прийдеш...

Г р и ц ь к о. Я припіс тобі... Ось!.. (*Подає Катерині пучок білих лілій*).

К а т е р и н а (*вражена, бере лілії. Не вірячи очам*). Звідки?

Г р и ц ь к о. На Вербиці нарвав.

К а т е р и н а. На Вербиці? Так далеко? (*Пригортає лілії до грудей, поривчасто цілує Грицька*). Спасибі.

Г р и ц ь к о (*йому перехопило подих*). Катю! Хіба дванадцять кілометрів так далеко? Катю! Поцілуй ще раз — і я до світанку позбираю лілії вздовж усієї річки!..

К а т е р и н а (*схиляє голову до квітів*). Помовч! (*Пауза*).

Гриць цілує її.

(*Хилиться йому на груди*). Білі лілії... Я так давно не милувалася ними при місяці! (*Пауза*). Поглянь, Грицю, вони аж посміхаються до нас...

Гриць ствердно хитає головою. Вони завмерли в довгому поцілунку. За типом почувся Таранів стогін.

Ходімо!.. Пора!

Г р и ц ь к о. Катю! Ну, чого ти поспішаєш! Ходімо в поле... В полі тихо так та гарно: пахнуть хліба, співає перепел, а небо... Ходімо!..

К а т е р и н а. Руда моя бухгалтерія, вже другі півні давно відспівали...

Г р и ц ь к о. Пройдемо росою аж до Заячого лісу. Люди ранком побачать стежки і скажуть: «Тут ходили закохані!» Навіть у старих залоскоче серце згадкою про юність.

К а т е р и н а. І чого ти пішов у конторники?!

Грицько. Кеикує! А може, під оцією рудою чуприною така фантазія палахкотить, що й письменникам не снилася...

Катерина. Милій мій Грицю! Добре тобі після конторської задухи та в поле ринути, а мені в п'ять годин треба на фермі бути. За день так накрутишся, що ждеш того вечора, як свята. Кидай бухгалтерію та йди до нас, тоді не такої заспіваєш. Кипеш?

Грицько. І кину.

Катерина. І перейдеш?

Грицько. І перейду.

Катерина. Слово?

Грицько. Слово. Ферми механізуємо, електродоїлки встановимо.

Катерина. В людей давно вже є, а в нас, може, тільки при комунізмі встановлять. Он твій дядько Таран третій рік обіцяє. Я б такого і дня не тримала завідуючим механізацією...

Грицько. Тихше, ми ж біля його хати!

Катерина. Це почує. Це барило, мабуть, насмокталося та спить, а може, десь швендяє — чарку шукає.

Грицько. Та кипь про нього... Підемо в поле...

Катерина. Ні, я — додому. Відпочити треба, та й мати сердяться, коли я пізно приходжу.

Повільно пішли вулицею.

Таран і Онисько вилазять із схованки, дивляться їм услід.

Таран. Ти не впізнав, чия то мудра така?

Онисько. Катерина Чипчина.

Таран. Я їй покажу — «барило». Бач, переробилася — електродоїлку їй подавай! Грамотна! «При комунізмі встановлять...» Ониську, я так вважаю. Оце кажуть, поступово переходимо до комунізму. Поступово — значить, не всі разом? Спочатку чоловіки, а потім жінки. І то не всі, а поодинокі пускати будемо.

Онисько. Якби пас на воротах поставили, через які

в комунізм проходитимуть, ми б маху не дали — не пусти-ли б жодної.

Т а р а н. Не знаєш ти моєї Одарки. Попід носом, а про-скочить!..

О н и с ь к о. Клята вона в тебе.

Т а р а н. Клята, проклятюща! Поїдом їсть, навіть якщо вип'єш інколи. А ми ж без причини не п'ємо? Ні! От сьо-годні випили. Чому?

О н и с ь к о. А чому?

Т а р а н. А чому? Трактора відремонтували! То не пра-цював, а тепер працюватиме. На радощах і випили. Не свої шкурні інтереси нас хвилюють, а державні! А жінки цього не розуміють!

О н и с ь к о. Відсталий елемент — що з них візьмеш? Ще якусь бенерю несе. Може, знову той... *(Жест)*.

Т а р а н. Не хочу. На щось колюче сів, коли оті цілува-лись... Бач, яка жінка в мене, нема того, щоб під тинном прибрати.

Входить Корній, широкоплечий, здоровенний дядюга. В руках величезний дрючок, під пахвою згорнутий лантух. Говорить крізь зуби, ходить трохи нагнувшись, наче когось підстерігає.

Корній!

О н и с ь к о. Заховаймось!

К о р н і й. Хто тут, признавайсь! Що я вам, мальчик?!

О н и с ь к о. Ти що?

К о р н і й. Доброї ночі...

Т а р а н. Здоров! На варту йдеш?

К о р н і й. А куди ж — на вечорниці?!

О н и с ь к о. Може, там від комори тільки дух лишився, а ти сунеш так пізно.

К о р н і й. Чужі не прийдуть, а свої багато не візьмуть!

Т а р а н. Воно так. Ти теж, бачу, мішечка прихватив?

К о р н і й *(спідлоба блимнув очима)*. Твої трактори в мішок не повкидаю, не бійся! Бувайте!.. *(Пішов нагнувшись)*.

О н и с ь к о. Корній — страшенної сили чоловік. Позаминулого року слав під скиртою. Мабуть, теж сторожував. Коли де підійшов бичок-бузівок і наступив йому на шишу. Корній як схопиться, як свисне бузівка у вухо, так бідолашна скотина і впала з усіх чотирьох.

Т а р а н. Ото сила!

О н и с ь к о. Ледве відходіли. І досі в бика контузія. То ці з того ні з сього почне головою мотати, ніби його гедзі кусають, то стане серед дороги і реве мов навіжений. А побаче Корнія — в ліс тікає, сердега.

Т а р а н. І не дивно, що в Корнія здоров'я, — шостий рік сторожує. Вночі на роботі спить, а вдень — дома. Правда, й заробітки такі...

О н и с ь к о. В цього жінка лапкова. Щороку трудоднів по шістсот вигає.

Т а р а н. Коли жінка хороша — можна бути при здоров'ї! (*Позіхає*). Бувай!.. В сон кидає...

О н и с ь к о. А мо', заспіваємо? На пісню тягне.

Т а р а н. Мені ще дома доведеться співати, бодай не діждати ворогові такої пісні.

О н и с ь к о. Бувай. Жаль мені тебе, до сліз жаль! Але сам винуватий — ліберал!.. (*Виходить*).

Т а р а н. Тьху! І видере ж таке противне слово — «ліберал»! Чортзна-що! (*Відчиняє хвіртку*).

В цей час чути голоси: «Ку-ку-рі-ку!»

А здох би ти, проклятуций, розкричався!..

З хати виходить О д а р к а, легко одягнена, коса впала на плече.

О д а р к а. Знову лементуєш серед ночі?

Т а р а н (*обурено*). І коли ти того півня заріжеш? Скільки разів треба наказувать?!

О д а р к а. Причепився до півня! Поперек горла він тобі став?!

Т а р а н. Це не півень, а диявол з кнопкою. Тільки відчиниш хвіртку, вже й горланить.

О д а р к а. Північ, то й горланить.

Т а р а н. Чого ж сусідський мовчить?

О д а р к а. У сусідів немає півня.

Т а р а н. І нам він пі до чого!

Далеко на селі чути півнячий переспів.

О д а р к а. Чуєш, скрізь співають.

Т а р а н. Мені до чужих півнів діла немає, а своєму я господар! Сказав заріж — і крапка!

О д а р к а. Вгамуйся, люди почують.

Т а р а н. Хай чують, яка в мене жінка. На роботі не була?

О д а р к а. Ні.

Т а р а н. Соромиш мене перед людьми!

О д а р к а. Дома тієї роботи зібралось — на трьох стане. Хліб некла, білизну попрала, Наталочці плаття пошила, хату підмазала, попривирала...

Т а р а н (*перебиває*). Та-та-та! Заторохтіла! Переробилася! Знаю — в холодочку вилежувалася! В гамаку гойдалася?! Купив я його, дурень, на свою голову! Сама хоч би причепурилася...

О д а р к а. Покрутився б, як я, та спробував чепурним та охайним в холодочку вилежуватися! Побачила б я, на кого ти був би схожий... коли б був на моєму місці.

Т а р а н (*сміється*). На твоєму місці? Оце налякала! Та якби я був на твоєму місці, у мене б усе (*жест*)... кипіло, а я лежав би та посвистував. (*Сміється*). Придумала, що сказати. (*Іде до гамака, знімає піджак, кидає його на гілку дерева, лягає*). Оце так втнула — «на моєму місці». (*Сміється*).

Одарка виносить з хати ковдру, кидає в гамак.

О д а р к а. Вкрийся, під ранок холодно буде.

Т а р а н. Кажеш, якби побув... хе-хе-хе... (*Вже крізь сон*). На... тво...єму... міс...ці... Гм-м-м!..

З а т е м н е н н я

КАРТИНА ДРУГА

Пізній ранок. Т а р а н сидить на ослинчику біля столика. Ще не проспався, ніяк не второпав, що йому каже О н и с ь к о.

О н и с ь к о. Миколо! Миколо! Миколо! Та прокинись ти, голова — два вуха. (*Трясе його за плечі*).

Т а р а н. Не буркай мене. Вчора обійшов техніку — все в ажурі...

О н и с ь к о. Ти можеш розплющити очі і вислухати мою трагічну звістку?

Т а р а н. Не можу. Голова! (*Жест*). А в голові — трибки крутяться нахолосту, свічки замокли, зажиганіє не працює — потрібен капітальний ремонт. (*Хпає пляшку зі столу*).

О н и с ь к о (*вириває пляшку з рук Тарана*). Вгамуйся, зараз не до цього... (*Понохав*). І потім — це олія!

Т а р а н. Так що сталося?

О н и с ь к о. Повний переворот!..

Т а р а н. Який переворот?

О н и с ь к о. Чи хтось написав, чи наговорив на нас. Словом — біда. Скликають сьогодні чуть світ правління, представник з району приїхав, і почалось...

Т а р а н. Переворот, біда, представник... Нічого не второпаю. Кажі толком.

О н и с ь к о. Сказали так: чоловіки стають тепер жінками, а жінки — чоловіками. От!

Т а р а н (*очманіло дивиться на Ониська, трохи відсовується від нього, потім встає, знімає рушник, який лежав на перильцях ганку, вмочує у відро, кладе Ониськові на голову*). Біла гарячка, брат, діло погане. Та не журись, пройде!

О н и с ь к о (*намагається зірвати рушника*). На біса мені твої компреси? Діло говори, що робити маємо?

Т а р а н (*тримає його за руки*). Заспокойся! Мені теж таке було після звітно-виборних, пам'ятаєш? Ми тоді критику замочили добренько. Прийшов я додому, ліг, див-

люсь — в усіх закапелках сидять чортенята і луцять насіння. От де страху набрався, ледве не вив. Так що сиди тихо — повинно пройти.

Онисько. Та не здурів я, хочеш — перевір; у мене в бригаді сімсот п'ятдесят гектарів землі, сто тридцять працездатних, чотири трактори, в двох поплавились підшипники...

Таран (*здивовано*). Говориш ніби нормально. Але як же це, що ми будемо жінками?

Онисько. Та не жінками, а просто: де були ми — там стають вони, де були вони — там стаємо ми.

Таран. Хто «вони»?

Онисько. Жінки!

Таран. Жінки? Як?

Онисько. А ось так: головоха вже стала головою.

Таран. А він?

Онисько. Дома сидітимо.

Таран. Чим же йому погано?

Онисько. Йому — ні. А іншим? Корній, приміром, буде ланковим, а Корнійіха — сторожем.

Таран (*зайшовся сміхом*). Здорово! Давно б так!

Онисько. Зачекай сміятися, я не про всіх сказав. Бухгалтером буде Аристархова жінка, а його — на свиноферму.

Таран (*ще більше сміється*). Аристарха?.. На свиноферму?.. Туди к бісовому батькові — він же не зможе нагнути! З його фігурою він усіх свиней поперелякує.

Онисько. Свирид-обліковець пішов на інкубатор.

Таран. Чекай, чекай! Обліковці?

Онисько. Жінки!

Таран. Сторожі?

Онисько. Жінки!

Таран. Актив? Керівний склад? Командування колгоспу?

Онисько. Жінки!

Таран (*сміється*). Жартуєш.

Онисько (*сердито*). Гиготиш, а мені не до жартів. Думаєш, легко буде оцими руками вим'я коровам викручувать?

Таран. Замість Уляпи?

Онисько. Ну да! Уляна — бригадиром тепер.

Таран. От сміхота! Одарко, а йди-но сюди, послухай, що Онисько розповідає. Одарко!!

Онисько. Кричи дужче!

Таран (*кричить*). Одар-ко-о! Де ти там запропастилася? От клята жінка, мабуть, спить?!

Онисько. Вона вже давно ходить по колгоспу гоголем. Як-не-як — завмеханізацією!

Таран. Моя Одарка?

Онисько. Та твоя ж...

Таран. А я?..

Онисько. Ти будеш на різних роботах — старшим куди пошлють. Бери, чоловіче, сапу — і в поле!

Таран. Я?

Онисько. Ти!

Таран. Сапу?

Онисько. Сапу!

Таран (*зриває з Ониськової голови рушника, обмотує собі голову*). Хи-хи-хи! А ти часом не той... Не з похмілля? Поклянісь!

Онисько робить виразний жест клятви.

(*Схоплюється, біжить до хати, виносить у тремтячій руці папірець*). Читай-но, що вона пише.

Онисько (*бере папірця, читає*). «Микольцю...» (*До Тарана*). Ач яка ласкава стала. (*Читає далі*). «На сніданок звари куліш, на обід — борщ. Заріж зозулясту курку, вона не несеться. Кашу молочну звари. Та не забудь нагодувати поросля. Для корови нарви трави в лузі. Курям намни кукурудзи, каченятам змішай сир з вареною картоплею. Вранішнє молоко не забудь поставити в погріб. Поки Наталочка спить, город прополи, а то забур'янився. Коли Наталочка

ку у дитсадок вестимеш, умий, причеси, кісники випрасуй. Та гляди, щоб на роботу не запізнився...»

Т а р а н *(поки Онисько читає, загинає пальці, перераховує, що треба зробити, потім сердито)*. Та що вона?..

О н и с ь к о. Ах, патлате плем'я! Слухай, що далі пише: «Збігай до Ониська, розбуди! То ж таке ледащо, що до півдня спатиме і на ферму запізниться».

Т а р а н. А скільки воно зараз?

О н и с ь к о. Пів на десяту.

Т а р а н *(хапається за голову)*. Що ж його робить?

Реве корова.

О н и с ь к о. Корову доїти пора.

Т а р а н. Кажеш, доїти треба? *(На хвилинку замислюється, потім рішуче)*. Добре, Одарочко, подивимось, якої ти ввечері заспіваєш! Побачимо, чия зверху буде!.. А мені... Доїти так доїти! *(Хапає відро, хоче бігти)*.

О н и с ь к о *(бере його під руку)*. Стривай!

Т а р а н. Чого?

О н и с ь к о. Дихни!

Т а р а н *(дихає)*. Ну?

О н и с ь к о *(морщиться, відвертає голову)*. І не думай отак до корови йти. *(Нахиляє голову)*. Помацай!

Т а р а н *(мацає)*. Гуля! Звідки?

О н и с ь к о. Теж пробував доїти. Пішов на ферму замість жінки. Думаю — не святі горшки ліплять. Підходжу до рябої. Може, знаєш, рекордистка наша?

Т а р а н. Ну?

О н и с ь к о. Тільки присів біля неї, а вона повертає свою мордяку, дивиться... Я їй по-свійському: «Чого витріщилась?» А вона як дригне та ратицею по голові! Віриш, аж каганці в очах засвітилися. Очунав трохи — до другої. І та мене почастувала, до третьої — те ж саме. «Чого вони показалися?» — думаю. Коли це Лукерка роз'яснила: «Скотина перегару не терпить!» Зрозумів? Тобі, голубе, і близько до корови підходити не можна, від тебе...

Т а р а н (*затуляє долонею рога, дихає*). Справді. Що ж робити? Ага! (*Біжить до хаги, повертається з пляшечкою одеколону*). Зараз заб'ємо вражий дух! (*Надпиває*). Пахне погано, а на смак пічого.

О н и с ь к о. Дай попробую. «Шипр». (*П'є*). Гу-у-у! Неважне!

Т а р а н (*плямкає губами*). Ще трохи вип'ю, у корови піздрі великі — почус. (*П'є, кривиться менше*).

О н и с ь к о. Присмню, коли від чоловіка пахне! (*П'є*).

Т а р а н. Годі! (*Відбирає пляшку*). Його тут лишилося на дні! (*Подумав*). Однак висохне! (*Допиває*).

О н и с ь к о. Виходить, «Шипр» можна і всередину приймати?!

Т а р а н. Тільки дуже маленькі пляшечки роблять. Воно-то...

О н и с ь к о. Що?

Т а р а н. На ширту. (*Повеселішав*). Доїть так доїть.

Вбігає П а в л и к.

П а в л и к (*захекавшись*). Дядьку Опиську! Ху-у-у! Бігом на ферму, бо вас там уже лають. Кажуть: і штраф буде, і в газеті пропечатають!

О н и с ь к о. Лечу!..

П а в л и к (*до Тарана*). А ваша Наталочка сидить на вигоні біля калюжі, очей не видно — пиріжки з мулу робить.

Т а р а н. Горе мені!

П а в л и к. Сьогодні всі чоловіки сердиті і всі кричать: «Горе нам!» Я побіг! Швидше, дядьку, запізнітесь!.. (*Вибігає*).

Входить К о р н і й з сапою в руках.

К о р н і й. Дай боже здоров'я і два короши в ятір.

Т а р а н і О н и с ь к о. Здоров, Корнію!

К о р н і й (*до Тарана*). В тебе терпуга немає?!

Т а р а н (*знайшов терпуг, подає Корнієві*). Візьми!

Корній. Підгострити треба, бо тупа, як валянок.

Таран. Що воно буде?

Корній. Нічого! Подумаєш, злякали. Я вісім пудів на плечі скину, а з сапою не вправлюсь? Дурниці! (*Люто гострить сапу*). Ми ще їм покажемо!

Онисько (*прикладав козирком долоню до лоба*). Хто то пішов, чи не Аристарх?

Корній. І пузатому черга прийшла?

Таран. Пузаті, по-твоєму, не люди?

Входить Аристарх — у халаті, з вилами.

Аристарх (*віддихується*). Ну й жарнице... Моє вам!

Таран. Хай живе!

Корній (*хихикнув, крізь зуби*). Хвістіваль! Здоров!

Таран. Куди зібрався?

Аристарх (*люто*). На свиноферму!

Онисько. Ну й халат у тебе... (*Встав, обійшов Аристарха*).

Таран. Просили ж колись дівчата з свиноферми, щоб їм по другому халату справили, а ти кричав: «Витрати!»

Аристарх. Якби ж то знаття...

Корній. Спихватився цуцик, як хвоста врубали.

Входить Оверко.

Оверко (*весело*). Добірному товариству моє шануваннячко!

Аристарх. Чого сяєш, як великоднє яйце?

Оверко. З магазину біжу. На плаття дівчаткам набрав! Жінка догосподарювалась до того, що діти старченнями ходять.

Онисько. Пошиє хто?

Оверко. Сам. Не таке це вже мудре діло.

Тарап. І то правда.

Аристарх. Важкувато нам буде!..

Таран. Нічого, хлопці! Через три дні на колінах проситимуть, щоб знову помінялись... А дзуськи!..

Онисько. А проситимуть?

Таран. Побачиш. Але провчити їх треба. Договір, товаристо, такий: не згоджуватись ні на що, наче не до нас мова! Марку тримать! Ясно?

Оверко. Щоб не кортіло на наше місце!

Онисько. А якщо не попросяться?

Таран. Дурний ти, Ониську, хоч об дорогу вдар! Корову кожен видоїть, а бригадиром тепер з головою треба бути.

Аристарх. Так-то воно так, тільки ж... (*Крутить головою*). Там дух дуже далекий від конторського... (*Жест*).

Корній. Від цього духу габарити меншають.

Аристарх. «Меншають!» Побачимо, як ти відвикатимеш спати по двадцять годин на добу.

Таран. Товариство, нам не сваритись треба, а гурту держатися — допомагати один одному.

Аристарх. Спробуємо...

Оверко. І кожную роботу починати з пісні! Щоб у жінок від заздрості в носі перчило!

Аристарх. А якої ж пісні співати?

Онисько. «Рідна мати...»

Оверко. Ні! Ні! Найбадьорішої! Щоб радість було видно! (*Співач*).

Таран. Корнію, давай ти!

Корній. «Если бы парни всей земли...»

Всі підтягують.

Таран. Коли вони почують пісню і попросяться на свої місця, прикинемось, що не чуємо...

Оверко. Поглухли.

Таран. Попросяться вдруге, а ми ще голосніше.

Оверко. І коли вже втретє умовлятимуть...

Таран. Навколішках!

Оверко. Тоді згодимось.

Корній. Але скажемо: сидіть і не рипайтеся більше!

Онисько. А коли й вони вдарять по голосах?

Т а р а н. Не вдарять! Побачиш! Ну, браття, зачочуй-те рукава! Побачимо, чий козир буде старший! За мною!

Виходять.

З а т е м н е н н я.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Подвір'я Тарана. У всьому помітна певміла чоловіча рука: сушиться дитяча білизна, простирадло, посеред двору — віник, порожнє відро, перевернуті ночви. Т а р а н у фартусі, рукава сорочки зачочені, голова пов'язана рушником. Він оскаженіло місить тісто в діжі, яка стоїть на осліничку. По радіо чути бадьорий марш.

Т а р а н (*не виймаючи рук з діжі, важко дихаючи*). Господи, за які гріхи отака мука?! (*Віддихується*). Чи воно борошно погане, чи вчинив не так?..

Входить О п и с ь к о. На голові у нього хустка.

О н и с ь к о (*весело*). Видно, що Гапка млинці пекла, бо ворота в тісті.

Т а р а н. Невже в тісті? Будь другом — витри!

О п и с ь к о. Навіщо? Собаки злижуть. Я вчора теж замисив. Таке було, і не кажи: і на воротах, і на порозі, і на перелазі. А сьогодні вже й сліду не лишилось: то кури поклювали, то пси поласували.

Т а р а н. Віриш, дві години оце мучусь, а толку ніякого. То було рідке, підсипав борошна, стало таке, що рук не вирву. А чого це ти хустку пап'яв?..

О н и с ь к о. Щоб корови не лякались, думатимуть, що Уляна.

Т а р а н. Он воно що! Тоді візьми он Одарчину та й мене загни.

О н и с ь к о. Тебе як: на потилицю зав'язати чи під бороду?

Т а р а н. Давай під бороду: мухи кусають, а одганяти ніяк.

О н и с ь к о (*зав'язує Таранові хустку*). Та в тебе, голубе, й вуса в тісті!

Т а р а н. От морока! Відриж їх! На біса вони мені!

О н и с ь к о. Здурів, чи що? Ти ж сам говорив колись, що вся краса чоловічини в вусах!

Т а р а н. А на дідька вона мені тепер — ота краса? Світ не милий. Ріж — і крапка!

О н и с ь к о (*важко зітхнувши, одрізує вуса*). Чи думав я коли, що доведеться тобі таку операцію робить?!

Т а р а н (*глибоко зітхнувши*). Погані наші справи...

О н и с ь к о. Води підлий!

Т а р а н. Нікуди.

О н и с ь к о. То міся жвавніше!

Т а р а н. Руки потерпли. (*Насилу вириває руки з діжі, витирає об фартух*). Будь другом, скрути мені цигарку, бо вже вуха попухли.

О н и с ь к о. Сам би радий закурить, та не можу.

Т а р а н. Чому?

О н и с ь к о. Пальців не звезду докупи. П'ятнадцять копів по чотири дійки — це шістдесят?! І кожну треба видоїти. Повіриш, вночі спалося вим'я таке, як клуня, а дійки — як голоблі, а я маленький, наче комар, причепився на дійці та й гойдаюсь. Прокинувся від жіничиних стусанів. Кричить на мене: «Не щипайся, дурню!» Я змовчав. Що скажеш?

Т а р а н. Погані наші справи!

О н и с ь к о. Ой не кажи. Прийшов до тебе просити, чи не позичиш мені хоч паляничку, коли спечеш?

Т а р а н. Ти ж учора пік!

О н и с ь к о (*магнув безнадійно рукою*). Пік, та не допік... Взяв муки... Словом, ніякого хліба не вийшло.

Т а р а н (*показує на діжу*). Думаю пирогів спекти. Забачалося Одарці гостей привести. А хліб у мене в печі, зараз виймати буду.

О н и с ь к о. То виймай, мо', якраз вдався?

Т а р а н. Постій тут, щоб, бува, горобці не пожартували над тістом, а я зараз... *(Іде в хату)*.

О н и с ь к о *(заглядає в діжу, виймає звідти щось, розглядає)*. Збрехав, ідол! К'утив же, ось і недокурок. *(Придивляється уважніше)*. «Прима». Отак і довіряй людині! *(Дивиться в каструлю, що стоїть на столі)*. Манку варив. Треба й собі таку страву практикувати. Проста річ: насипав крупи в молоко, і хай кипить.

Входить Т а р а н. В руках тримає не то паляницю, не то корж.

Т а р а н. Що воно таке? *(Простягає Ониськові паляницю)*.

О н и с ь к о *(бере, роздивляється)*. Паляниця не паляниця, і корж не корж... А що ти хотів пекти?

Т а р а н. Кажу тобі — хліб!

О н и с ь к о *(нюхає)*. Наче хлібом пахтить... *(Подумавши)*. Не журись! Подаватимеш на стіл, паріж маленькими скибочками. Вони й не розберуть, яка в нього була форма.

Т а р а н. Спасибі, друже, виручив!

О н и с ь к о. Винахідливість у нашому положенні — перше діло. Зварив я вчора борщ. Подивився на нього, а він якийсь пришелепуватий: білий, кислий і горілим тхне. А тужінка на обід має прийти. Що його робити? Недовго думавши, перекидаю в борщ глечик сметани, зверху склянку цукру, перемішав — подаю на стіл. Жінка питає: «Це що?» — «Борщ», — кажу. «Який же це борщ?» — «Загрянничий». Я, мовляв, усяку страву готувати вмію.

Т а р а н *(заздрісно хитає головою)*. І що ж — їла?

О н и с ь к о. Аж за вухами лящало.

Т а р а н. І нічого?

О н и с ь к о. Обійшлося. Правда, не без...

Чути шалений рев корів.

Це за мною!.. *(Наче відповідаючи)*. Біжу-у!

Т а р а н. Чортів син, він скрізь викрутиться. А тут що скажеш, по-турецькому хліб спечено? А ще ж борщ варити та курку зозулясту різати, що не несеться. А як ти її визнаєш, коли вони всі зозулясті. *(Виходить)*.

Спочатку тихо, а потім несамовито закудкудакали кури. Входить Оверко. В руках метр, під пахвою жмут ситцю. Оглядає по двір'я.

О в е р к о *(до себе внівголосо)*. І хата навстіж, і господаря немає... *(Гукас)*. Миколо! Агов!

Т а р а н *(виходить, весь у пір'ї)*. Чого речетуєш?!

О в е р к о. Люди на літо овець стрижуть, а ти курей скубеш?

Т а р а н. Виздыхали б вони, щоб я їх скуб! Слухай, Оверку, порадь мені, як узнати, яка курка з яйцем, яка пі?

О в е р к о. Пустиак діло! Якщо знеслась, значить, у цей момент без яйця, і павнаки...

Т а р а н. Як же то взнати? Вони в нас, прокляті, всі в одне гніздо несуться.

О в е р к о. М-гу! Тоді залишається пощунать.

Т а р а н. Три дні щупаю, а толку піякого. Будь другом, пощупай! Все ж — завитахофермою був!

О в е р к о. Думаєш, я там курей щупав? Здійснивав загальне керівництво. А ти не роздумуй — ріж, яку впиймав!

Т а р а н. Одарка веліла, щоб тільки ту, яка не несеться.

О в е р к о. А квочка у вас є?

Т а р а н. Немає.

О в е р к о. Тоді ріж півня! Він точно не несеться.

Т а р а н. Не вийде, голубе. В мене півень учений. Як пізно Одарка прийде, тільки відчинить хвіртку — він одразу мені сигнал подає. Потім подумає, що я не почув, і ще... Краще корову заріжу, ніж півня.

О в е р к о. Ну, як знаєш, — ти хазяїн. Я за порадою до тебе. Покроїв дівчатам плаття, а рукава не виходять. Що його тепер придумать?

Т а р а н (*змучено*). Є вихід! Зараз літо, тепло... Поший їм сарафани — і модно, і зручно.

О в е р к о. Золота голова! (*Згортає ситець*). Біжу!..

Т а р а н. Що тобі ще?

О в е р к о. Слухай, твоя Одарка (*робить характерний жест*) той...

Т а р а н. Майже щовечора з Ониськовою Уляною.

О в е р к о. Моя теж. Що з ними робити? Як їх відучити від цього питва?

Т а р а н. Відучиш...

О в е р к о. Чув я від людей, ніби настій полину помагає. Напоїти тричі — і як рукою знімає.

Т а р а н. Вони таке п'ють, що тільки полином і закускуювати.

О в е р к о. Твоя ще не просилася, щоб знову на своє місце?

Т а р а н. Куди там. Неначе спокопвіку в начальстві ходить.

О в е р к о. Моя теж.

Вбігає П а в л и к.

П а в л и к (*до Тарана*). Дядьку Таран! Тітка голова востаннє сказали, щоб ви йшли цеглу робити.

Т а р а н. Та що вона, божевільна? Мені треба один день дома побути — роботи набралось до біса.

П а в л и к. Ідіть, бо дуже круто сказали...

Т а р а н. А що саме?

П а в л и к. Звеліли передать так: «Якщо цей ледацюга...»

Т а р а н. Хто ледацюга? Я?

П а в л и к. Не перебивайте, бо забуду, як далі. «Якщо цей...»

Т а р а н. Ну?..

П а в л и к. Перебиваєте, от і забув! (*Думає*). Не згадаю, що далі, але щось дуже категоричне.

Т а р а н. Що?

Павлик. До «ледацюги» запам'ятав, а далі забув.

Таран. Забув би ти, куди ложку нести! Мотай звідси!

Павлик. Піду узнаю, що після «ледацюги», і повернусь! (*Швидко вибігає*).

Оверко. А мене не чіпають. Довідку від лікаря взяв, що «не в здоров'ї»...

Таран. Як ти ухитрився?

Оверко. Прищик у мене вискочив... Таке собі чиренятко. Я до лікаря. Так, мовляв, і так — чиряк у мене. Він придивився і каже: «У вас хурункул». А я йому: «Чиряк». Він довго гортав якусь книжку й злову до мене: «Хурункул». А я йому: «Ні, чиряк». Думав він, думав і написав мені бюлетеня на три дні, поки вияснить, що воно за хвороба — чиряк.

Таран. Видно, дуже молодого лікаря до нас прислали?

Оверко. Не в тому річ. Хлоп'я воно непогане. Але виросло в місті, зразу після школи в інститут — так живого чиряка і не бачило.

Таран. А в мене і знаку піде на прищик немає.

Оверко. Посидь на чомусь холодному.

Таран. Де ти знайдеш холодне місце в таку спеку?

Оверко. Біля колодязя — на цямрині, там же цемент. Посидь з годину!..

Таран. Годину? Тут хвилини вільної немає. От життя — чиряка і то ніколи нажить! Будь здоров! Мені ще роботи по вуха!

Оверко. Мені теж треба сарафани шити. Бувай здоров! А чому ти не співаєш, як домовились? Жінки ще подумують, що нам тяжко, і почнуть сміятись...

Таран. Куди там співати! Ридма ридати хочеться!

Оверко. А як же з маркою?

Таран. Не дражни мене, Оверку, бо розсерджусь і скажу, як...

Оверко. Ясно. (*Навшпиньках виходить*).

Згодом заходить Аристарх, змучений, насилу переставляє ногу.

А р и с т а р х (*простогнав*). Боже поможи!

Т а р а н. Тебе ще не вистачало... Тут цілісінький день наче мужеська консультація: не той, то інший вештається — працювати ніколи.

А р и с т а р х. Сам винен! Збудував хату на роздоріжжі — от ніхто й не минає, хоч би й хотів. Перепочити можна?

Т а р а н. Кажи швидше, чого прийшов? Бачиш, чоловік пироги збирається пекти?

А р и с т а р х (*хоче підійти до діж*). Пироги...

Т а р а н. Не підходь!.. Ти ж увесь той... пропитаний...

А р и с т а р х. Не троянди вирощую, а свиней. Не лише пахну — скоро хрюкати почну. А сісти можна?

Т а р а н. Сідай, тільки подалі...

А р и с т а р х. Свинарник збудували цегляний, навіки! А па біса він такий потрібний, коли в ньому ні дихати, ні повернутись ніде?

Т а р а н. А хто будував?

А р и с т а р х. Ми з тобою... Думалось, як краще... Кіношники, кореспонденти приїздили... Всім було добре, а свиням, виявилось, погано.

Т а р а н. Сам же на правлінні виступав. «Треба, — кричав, — так будувати, щоб по всіх газетах луна пішла!»

А р и с т а р х. Каюсь, виступав...

Т а р а н. Тепер мовчи та диш на батьків книш. Проси техніку, щоб конвейєром все подавалось...

А р и с т а р х. Куди там техніку, тачкою насилу проїдеш... Ось... За тиждень спересердя кілограмів двадцять скинув. А це прийшов просити: чи немає в тебе якихось стареньких підтяжок, бо ще день — і штани в зубах носитиму.

Т а р а н. Я сам шосту дірку в поясі проколюю, не допомагає. Застібаю петлю штанів на гудзик сорочки. (*Показує*). Ось так... Помагає...

А р и с т а р х. Спасибі на добрім слові! Так, кажеш, пироги...

Т а р а н. Давай, давай! Проходь!

А р и с т а р х. Гірка наша доля чоловіча, така гірка, що... *(Повільно пішов похнюпившись)*.

Т а р а н *(продовжує місити тісто. Глянувши на вулицю)*. Знову когось чорт несе! Ну, не дадуть спокійно діла зробити — хоч гвалт кричи! От папасть! Чи хату перенести, чи вовкодава злющого придбати. Заховаюсь! Подивиться, що немає нікого, і піде. *(Витирає руки об фартух і ховається)*.

Входить Катерина, рум'яна від роботи і сонця, чимось схвильована.

К а т е р и н а. Немає нікого, чи що? Агов, дядьку!.. Чи, може, тепер треба пазивати дядиною? Дядьку-дядино, де ви там?.. *(Заглядає в діжку)*. Ой помру, тісто замінив, значить дома. Треба зачекати, а то покинув діжку напризволяще і пішов... *(Накриває діжку рушником)*.

На ганок виходить Т а р а н.

Т а р а н. Ти що ж думаєш — у мене прохідний двір?

К а т е р и н а. Здрастуйте, я до вас у справі.

Т а р а н. Яка тепер до мене може бути справа! Кажі, чого прийшла, часу немає!

К а т е р и н а. На вашого племінника скаржитись.

Т а р а н. Накоїв щось?

К а т е р и н а. Та ні. Отож перейшла я працювати в контору замість нього, а його на свиноферму послали...

Т а р а н *(гірко)*. Не на нього одного така папасть...

К а т е р и н а. Не в тому річ! Мені обридло в конторі сидіти, над рахівницею куняти. Хочу до діла, а Грицько вперся і слухати не хоче про бухгалтерію.

Т а р а н. Не хоче?

К а т е р и н а. Не хоче. Каже, сподобалось йому на фермі. Вирішив викликати на змагання дядька Аристарха і показати йому, як треба працювати. І в контору, мовляв, ні за які гроші не повернеться!

Т а р а н. Здурів парубок.

К а т е р и н а. Умовте його, дядечку, повернутись назад! А то крутиться так з ранку до ночі, світу білого не бачить за тими свиньми.

Т а р а н. Я з нього дурощі вижену!

К а т е р и н а. Спасибі вам! Повік не забуду!

Т а р а н. Немає за що. На весіллі першу чарку піднесеш. Чи, може, не буде весілля?

К а т е р и н а (*засоромившись*). Та... Я не знаю...

Т а р а н. Так я знаю. Грицькова мати вже хату до заручин прибирає... А там, дивись, і...

К а т е р и н а. Дядечку, рідний мій, якби ви знали, що ви мспі... Спасибі вам. (*Гаряче цілує Тарана в щоку і вибігає*).

Т а р а н. Що то воно — молодість... (*Торкнувшись пальцями щоки*). Як то приємно, коли молода дівчина цілує... Таке почуття, ніби з келиха пахучого меду пригубиш... Та й ми ще козаки! (*Виструнчується і раптом скрикує*). Ой! Поперек! Наче качалкою хто оперезав...

Вбігає П а в л и к.

П а в л и к. Дядьку Таран! Вас кличуть в контору на збори ледацюг! (*Вибігає*).

Т а р а н. Пропали мої пиріжки! Та що пиріжки — гордість чоловіча гине! «На збори ледацюг!» Дожився.

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Вечір. Таранове подвір'я. Святково одягнена Одарка лежить у гамаку, наспівує. На ній барвіста сукня, туфлі на високих каблучках, на голові вінком викладена коса. Таран, довго приміряючись, накриває на стіл: ставить оселедець, редиску, голландський сир, домашню ковбасу.

Т а р а н. Багато вас буде? На скільки накривать?

О д а р к а. Прийдуть — поражуєш! Дістав?

Т а р а н. Чого?

О д а р к а. «Чого, чого».

Т а р а н. «Три гички»? Та дістав. У Хвильки... З якої це нагоди, хотів би я знати, п'янку затівасте?!

О д а р к а. Не твого чоловічого розуму діло! *(Підходить до Тарана, зневажливо дивиться на нього)*. Ходити, як опудало: згорбився, неодягнений — дивитись гидко!

Т а р а н *(благально)*. Хіба ти не бачиш, я за цілий день і не присів: встав до схід сонця, їсти наварив, город прополов, а потім цілісінький день цеглу робив. Кручусь, як муха в окропі. Ти прийшла з роботи — та в гамак, а в мене в попереці аж гуде! Думав, увечері відпочину, так ти знову затіяла...

О д а р к а. «Так ти, так ти...» Вже заторохтів! Переробився! Іди переодягнись!.. Осточортів своїми розмовами!

Таран, зітхаючи, іде в хату.

(Оглядаючи стіл). Огірки малосольні де?.. Зроби вже одне діло, потім за друге берись!

Т а р а н *(виносить миску з малосольними огірками, пляшку, ставить на стіл)*. Сама ж наказала мені переодягтись.

О д а р к а. Цибулі покриши до оселедця!

Т а р а н. Зараз покришу! *(Кришить цибулю, витираючи сльози)*.

О д а р к а. Коли ти вже навчишся на стіл накривати?.. Принеси сметани!

Т а р а н. Піди візьми в погребі!

О д а р к а. Не вистачало, щоб я в погріб лазила. Ти скоро й борщ заставиш мене варити? Чого зігнувся, як дід столітній?

Т а р а н. Поперек болить.

О д а р к а. Киснеш завжди, все в тебе щось болить! Придурки — ось твоя хвороба! Он люди скоро прийдуть!

Тарап іде в хату. З'являється У л я н а, одягнена, як і Одарка, по-святковому.

У л я н а (*пишно*). Здрастуйте на вашім щасливім подвір'ї.

О д а р к а. Здрастуй! А де ж бухгалтер наш?

У л я н а. Зараз буде. Чула я, проходячи, як вона свого Аристарха чистила...

О д а р к а. Їм тільки попусти... Розгнуждалися, розледачили, далі нікуди.

У л я н а. Строгості з нашого боку не відчувають.

О д а р к а. Роботи багато. Ніколи їм гайки позакручують!

У л я н а. А слід би вже закрити, а то ми потураємо, а вони скоро на голову нам сядуть. (*П'є квас*). От спасибі.

О д а р к а. Пий на здоров'я.

У л я н а. Треба підскочити за Ганною, бо буде до півночі з Аристархом дискусію розводити.

О д а р к а. Ходімо разом!

Виходять.

З погребка вилазить Т а р а н, ставить на стіл сметану, квашені помідори, великий глек квасу, пляшку.

Т а р а н. Пийте! Щоб воно вам поперець горла стало!

Входить О в е р к о, весело наспівуючи.

О в е р к о. Добрий вечір! Гостей чекаєш?

Т а р а н. Які там гості, — обнаковенна п'янка! Приходь через годину — побачиш.

О в е р к о. А ти не пробував настоєю полину давати?

Т а р а н. Їй хоч дьогтю дай — однак питиме! Бачиш — «Три гички»?!

О в е р к о. Така наша доля: жінкам п'ють, чоловікам слъози лить! Прийшов я знову до тебе за порадою...

Т а р а н. Щось задумав шити?

О в е р к о. Та отож кроїв на двоє платів — не вийшло...
Перекроїв на сарафани — виходять короткі... Що порадиш?

Т а р а н. Оборочку пусти вниз. І не помітять, що до-
точив.

О в е р к о. От пень! Чого ж я раніше... Спасибі, друже.
(*Мнеться, щось хоче сказати*). Не хотів я тобі говорити,
а совість мучить...

Т а р а н. Що там ще?

О в е р к о. А не скажеш нікому, що від мене пішло?

Т а р а н (*закрив долонею рота*). М-м-м!

О в е р к о (*таємниче*). Люди говорять, що твоя Одар-
ка... біля Свирида. (*Пройшовся півнем навколо Тарана*).

Т а р а н (*вражений*). Невже це правда?!

О в е р к о. Чоловіки дарма не говоритимуть нікогда!

Т а р а н. А я думаю: чого-то Свирида пазад в коптору
забрали? Спасибі, друже.

О в е р к о (*крізь зуби*). Ти піди йому вікна побий!.. Хай
знає, як чужих жінок перемапювати!.. Мовчи ж, ради бога,
що від мене почув, бо заїдять! (*Швидко виходить*).

Т а р а н (*страждально*). До Свирида... Значить, кращо-
го знайшла?.. (*Витирає фартухом очі*).

Входять Одарка й Уляна. За ними — Ганна, одягнена по-
міському, з гітарою через плече. Ганна тихо заходить Тарану за
спину, закриває долонями йому очі. Таран сердито виривається.

Г а н н а. Здоров; кавалер!

Т а р а н (*люто*). Здрастуй! Тобі пустоці в голові!..
(*Пішов*).

Г а н н а (*до Одарки*). Чого він, як з цегу зірвався?

О д а р к а. Хіба їх розбереш, чоловіків. Не інакше, як
якийсь гедзь укусив. Прошу сідати до столу — за чаркою
розберемо, що й до чого.

Сідають до столу.

(*Наливає чарки*). Гульнемо, подруженьки, чоловікам на за-

здрість, вип'ємо та заспіваємо, щоб у них аж зашпори у п'яти позаходили!

У л я н а (*крізь сміх*). Хай полюбуються! Ти ж тільки не передай куті меду, щоб не зняли гвалту...

Входить Т а р а н.

Г а н н а. Наллємо і хазяїну?

Таран стрепенувся, ожив.

О д а р к а (*з натяками, Тарану*). Він у мене не-пи-ту-щий!

Таран одразу знидів, облизав губи, пішов до хати.

Г а н н а. Мій теж і в рот не бере.

У л я н а. Так за що ж вип'ємо, подруженьки, роси оцієї перченої? (*Підморгнула Ганні та Одарці*).

О д а р к а. За вічне благополуччя на роботі і дома!

Г а н н а. Іменно! За вічне і безповоротне!

В с і. Будьмо!

У л я н а. Будьмо!

Всі п'ють.

(*Навмисне смакує*). Ну й прекрасна рідина, скажу я вам!

О д а р к а. Історична! Запорожці перед походом іншої не вживали.

У л я н а. Для здоров'я кращого нектару і не придумати.

Г а н н а. Кажуть, молодість дівочу повертає.

Входить О н и с ь к о.

О н и с ь к о (*лагідно*). Вечір добрий!

Г а н н а. Здоров, здоров, парубче!

О н и с ь к о. Смачного вам!

Г а н н а. Дякуємо!

Онисько криво посміхається, але, помітивши суворий погляд Ульяни, одразу принішк.

Уляна. Тебе ще тут не вистачало... Чого прийшов?..

Онисько *(солодко)*. Соди позичити.

Уляна. Знаємо, яка сода! За мною стежиш?!

Онисько. Бог з тобою, Улясю, чого б я стежив?
(Миттю шмигнув до хати).

Одарка. Він у тебе смирний.

Уляна. Виховала! А спочатку був такий, що пальця в рот не клади.

Ганна. Кажуть, він на фермі непогано працює?

Уляна. Привичайся. Тільки вночі тіпається і мене всякими коров'ячими іменами називає.

Одарка. Може, хоч з нього люди будуть.

На подвір'я, ввібравши голову в плечі, павшпиньки заходить
Аристарх.

Дивись-но, Ганно, і твоя любов павшпиньках пробирається...

Ганна *(встала, зупинила сердитий погляд на Аристархові, який, махаючи руками, обходить стіл стороною)*.
Чого?

Аристарх *(вбачаючись)*. Я на хвилинку... Позичу лаврового листочка — і додому... *(Шмигнув до хати)*.

Уляна. Ну, тепер, коли наречені в зборі, грядемо лісню. Хай їм у носі пошерчить.

Співають.

Вбігає Павлик.

З хати виходить Таран, прихилився до дерева, слухає.

Павлик. Тітко Одарко! Там щось у двигуні зіпсувалось, техніка не знайшли, так за вами послали.

Одарка *(начальственно)*. Що зіпсувалось?

Павлик. Не знаю.

Одарка. Дізнайся, а тоді ганяй!

Павлик. Єсть! *(Вибігає)*.

Одарка *(до Тарана)*. Що ти за огірки подав, плюскаві якісь?..

Т а р а н. Які с, такі й подав! Може, в Свирида миргородські іла, то йди до нього!

О д а р к а. До чого тут Свирид?

Т а р а н. Тобі краще знати!

Г а н н а. Вже хтось наговорив?

У л я н а. Оверко. Той тільки те й робить, що плітки по селу збирає та розносить. Нічого, ось я його до цегли поставлю, зразу втихомириться!

О д а р к а. Правильно! *(До Тарана)*. Ніж ото плітки вислухувать — подумав би краще, що до столу подати... жіңці!.. М'яса ні кусочка, наче бідність яка...

Т а р а н. Не різати ж кожного дня курку.

О д а р к а. Ріж півня!..

Т а р а н. Знову півень!..

О д а р к а. Сказано — значить, різ! *(До гостей)*. Просто спасу від того півня немає, як здурів! Тільки прийдеи додому, відчиниш хвіртку — вже й горланить!

Т а р а н. Не приходь опівночі!

О д а р к а. Тебе забула спитати, коли приходити!

В хліві реве корова.

Чого вона реве?

Т а р а н. Піди запитай! *(Бере зі столу порожні тарілки, іде в хату, потім тихенько повертається, слухає)*.

Жіңки помічають його, але не подають виду.

У л я н а. Гострий він у тебе на язик.

О д а р к а. Слова не можна сказати. Ось нехай я трохи більше вип'ю, я йому дам відповідь на всі запитання!

У л я н а *(тихо)*. А ти таки до Свирида залицялась?

О д а р к а. Та якось біля контори пригорнула разок, а тут Оверка принесло. Побачив і поніс по селу. Тепер мій дорікатиме до зелених віників.

Г а н н а *(голосно)*. Всі вони такі!

У л я н а *(до Ганни)*. А ти чого з своїм завелась сьогодні? Теж, мабуть...

Г а н н а. Та ні... Почалося з халатів. Чого й чого по другому халату не справимо свинарям? Свиноферма йому тісною стала, механізація запущена... Як визвірився!..

О д а р к а. І ти змовчала?

Г а н н а. Я тільки хрясь по столу, а він у сльози!

У л я н а. А почули б ви, який гамір у моїй бригаді чоловіки зняли. «Кукурудзу треба механізмами обробляти,— кричать,— як у сусідніх колгоспах!»

О д а р к а. У всіх на язиці та механізація. Дояркам — підвісну дорогу давай, електродоїлки...

Г а н н а (*розпалено*). Розперезались!!!

Т а р а н (*не витримає, підходить до столу*). Бо таки й правда! Нічого на інтузіазмі виїжджать! Годі спини гнуть! У сусідів он і на фермах, і біля кукурудзи — скрізь мотор...

О д а р к а (*скипіла*). Не твого чоловічого розуму це діло! Помідорів принеси!

Таран стрепенувся, миттю побіг.

Г а н н а. Бачите? Ти їм добро роби, а вони ще й брикаються!

О д а р к а. Здається, пагнали страху, хай їм грець! (*Наливає повні келихи квасу*). Прохолоджуйтеся!

З хати на ганок боком виходять А р и с т а р х і О п и с ь к о. Таран виносить миску з помідорами, побачив, що жінки переїшли на келихи,— оторопів.

Т а р а н. З такою дозою — краще закусьте! Це вам не шам...

О д а р к а (*перебиває*). Нічого вчить! Пирого давай! Будьмо!

Жінки випили все до дна. Чоловіки заплющили очі від страху.
Знову вбігає П а в л и к.

П а в л и к. Тітко Одарко! Кажуть, щось у моторі зіпсувалось...

О д а р к а. А що саме?

П а в л и к. Не знаю.

О д а р к а. То чого ж бігаєш? Узнай!

П а в л и к. Ясно! (*Вибігає*).

У л я н а. І поспівати не дадуть... (*Заспіває*).

Жінки, співаючи, ідуть у садок за хату.

Ховаючись од жінок, на подвір'я пробирається О в е р к о. Він приєднується до чоловіків, що, похнюпившись, посідали під типом.

О н и с ь к о. Да-а-а! Оце гулятимуть тепер до півночі, а потім мучся з ними ще вдома.

Т а р а н. Яка тобі мука?

О н и с ь к о. Не говори, куме. Прийде додому, так і дай співати. Співай уже сама, біс з тобою! Так ні, і мене заставляє підтягувати.

А р и с т а р х. І що ж — підтягуєш?

О н и с ь к о. Хіба хочеш — мусиш... В Аристарха — ото добро.

А р и с т а р х. Хлопці, хлопці! Бодай нікому не діждати такого добра.

Т а р а н. Та чого ти там бідкаєшся? Тобі ще жить можна...

А р и с т а р х. Ех, «жить можна»!

О н и с ь к о. Я вже думав розвестись зі своєю через ці пісні — так діти...

А р и с т а р х. Отож-то й воно...

Т а р а н. Зв'язали нам руки, куди подінешся?..

Входить Корній з вузликом в руках.

К о р н і й. Здорові були, керівителі!

А р и с т а р х. А ти, Корнію, може, в гості ходив, що з глечиком і вузликом?

К о р н і й. Які там гості... Бігав до своєї преподобної сторожихи.

Т а р а н. Скучив?..

Корній. Сказала, щоб парного молока приніс.

Чоловіки, співчуваючи, хитають головами.

Біг, мало не лопнув і... спізнився, вона вже задрімала, перехотілось, а може, іншого молока процідила.

Оверко. А я оце в поятих був. Хвилька ж у сусідстві зі мною живе. А нюх у мене добрий: чую, закваскою в неї пахне, другий день сильніше, третій ще сильніше. Я й дзенькнув у район — мовляв, увечері основний процес відбудеться...

Корній. І я дзвонив.

Таран. І що ж, накрили?

Оверко. Ще первачок капав, як застали. А в погребі відер з п'ять готовенької знайшли. Урвалося Хвильчине щастя!

Таран. Слава богу! Так їй і треба. Щоб наших жінок не обпоювала!

Корній. Давайте, хлопці, на радощах по пиріжку з'їмо, бо я ще сьогодні і ріски в роті не мав, а молоко геть чисто розлилося. *(Роздає пироги)*.

Всі помалу жують. Тихо. Спів жінок. Чоловіки ховаються в хаті. Входять жінки.

Одарка. А пам справді живеться непогано. В колгоспі тепер і гроші, і хліб, і до хліба. Майже у кожного велосипед, радіо... В магазин зайдеш — вередують, давай їм дорожче та красивіше.

Одарка бере під руки подруг, і так, обнявшись, усі троє попливли в легкому танку, притулюючи каблучками.

Ганна. Жити можна! Тільки набридають з отою собівартістю. Вчора нашій головисі в районі дуже строго сказали. Приїхала така червона, як отой кавун. Що не кажіть, собівартість продукції у нас ще висока.

Одарка. Нічого! На чоловіків піднажмем — і собівартість знизимо. Тим більше, що чоловіки — така техніка, що

ні тобі амортизації, ні запасних частин, ні капітального ремонту не потребують.

У л я н а. Треба нажати! Зібрати збори та всипати їм під перше число! Ти там, Ганно, підкажи головисі під гарячу руку!

Г а н н а. Неодмінно.

Вбігає П а в л и к.

П а в л и к. Кажуть, тітко, всередині мотора зіпсувалось, а що — не знають...

О д а р к а. Вони там не знають, а я тут мушу знати...

У л я н а. Скажи — зайнята!

Г а н н а. Обговорює заходи по зниженню собівартості продукції...

П а в л и к. Єсть! (*Вибігає*).

О д а р к а. Нумо, подруженьки, спробуємо ще шампанського для прохолоди! Таранчику!

На ганок виходить Т а р а н.

Зроби ласку, — одкрій нам того, що з золотою головкою!.. Підставляйте, подруженьки-сусідоньки, келихи, бо воно — як серце дівоче: не збережеш — розіллється! Ну, чого дивився середою на п'ятницю? Давай залп! Та бігом якусь веселеньку музику нам включи, чуєш?

Т а р а н. Здається, закругляються.

Таран відкорковує шампанське. Постріл пробки. Жінки співають туш. Таран, ковтаючи слину, наливає келихи, потім швиденько біжить до хати, ставить пластинку.

О д а р к а. Щоб довіку в миру та благополуччі!

У л я н а. У начальстві та в пошані!

Г а н н а. В керівництві та в коханні!

Поволі випивають келихи, музика звучить на повну силу. На воротах з'являється О л е п а У с т и м і в н а, пильно дивиться на жінок. Ті завермили. Одарка сердито подивилась на Тарана, той кинувся до хати. Музика стихла. Пауза.

Устимівна. Випиваєте, значить?! А мені на закуску критику залишається жувати? Чоловікам дали волю, розбалували їх, а я сама собівартість знижувати буду?! Добре господарюємо!.. Ось я з вами на правлінні поговорю! (*Виходить*).

Ганна. Це що ж виходить? Дитина той, а невістка винна? Доки це буде?

Жінки вигаяють чоловіків з хати.

Чого стали, носи новісили? Чи, може, вам наша кумпанія не до вподоби? Агу! Танцюю, халамидники!

Танець чоловіків. Танцюють через такт, через два, потім по одному падають на землю. Аристарх, Корній, Таран, Оверко, Описько попадали обличчям вниз, лежать перухомо.

Одарка. Тепер полежете та подумайте.

Ганна. А ми підемо готувати загальні збори!

Уляна. Ясно?

Всі три швидко виходять.

Таран. По-моєму, товариство, нижче впасти вже не можна!

Завіса

КАРТИНА П'ЯТА

Вулиця біля Таранового подвір'я. Швидко входить Катерина з вузликком у руці, за нею вибігає Грицько, заступає дорогу.

Грицько. Чому, Катю, чому? Або убий мене на місці, або скажи, чому ти проти нашого весілля?

Катерина. Весілля не буде!

Грицько. Чим я тебе прогнівив? Може, поговорі який почувла — не вір!

Катерина. Весілля не жди!

Грицько. Не пущу!..

Катерина. Востаннє тобі кажу — або переходь на мое

місце в контору, а я повернусь на ферму до свиней, або...

Грицько. Що?

Катерина. І знати тебе не хочу!.. *(Одвернулась)*.

Грицько *(лагідно)*. Гаразд, Катю, давай будемо міркувати так: скільки мені років?!

Катерина. Почався третій десяток...

Грицько. Сила в мене є?

Катерина знизала плечима, Грицько хапає її на руки, швидко крутить навколо себе.

Катерина. Пусти, навіжений!..

Грицько. Говори: є сила чи немає?

Катерина. Ну... є...

Грицько *(обережно опускає її на землю)*. Так-от слухай. Через кільканадцять років настане комунізм! Наші з тобою діти...

Катерина легенько вдарила його пальцем по губах і засоромилась.

...запитають: «А що ви робили, тату, по дорозі в комунізм?» А я їм скажу: «Мати працювала, а я, діточки, сидів у конторі та підраховував її трудовні». Та вони такого батька соромитись будуть! Ні, Катю! Як хочеш, а я в контору не повернусь!

Катерина. А я, по-твоєму, що? Стара вже чи інвалід який? Чому я мушу за рахівницею сидіти?

Грицько. Я за те, щоб і ти покинула контору!

Катерина. А як це зробити?

Грицько. Дуже просто. Покритикуй наше нинішнє жіноче правління, — а його є за що критикувати, — і скінчиться твоя конторська кар'єра.

Катерина. Гадаєш, допоможе?

Грицько. Сама переконаєшся! От вони збирають нараду, щоб на чоловіків піднажати, а ти й стань на чоловічу сторону. Побачимо, чим кінчиться...

Катерина. Гаразд, Грицю!

Грицько. А щодо весілля, то мені вже ясно. Тут говори не говори, коли серце мовчить, слово не допоможе...

Катерина. Зачекай! *(Розгортає вишивану хустинку, подає Грицькові гілку калини)*. Візьми!..

Грицько. Калина?

Катерина. Під осокором, біля нашої криниці, росте. Ішла сюди, а вона ніби просить: зірви мене, я тобі в пригоді стану! От я й зірвала...

Грицько *(сумно)*. Калину дарують перед розлукою...

Катерина *(швидко)*. І перед весіллям... *(Спохватилась)*.

Грицько. Такого я ще не чував...

Катерина. А мені мати казали... Хочеш, я тобі повідаю? Було це в сиву давнину... Ще тоді, як в нашім краї розбійничали коршуни-ординці... В темні ночі, коли тільки шугач шугав над землею, прокрадались вони глухими дорогами, щоб здобути українських красунь дівчат...

Хижими круками налітали ординці на заснулі села. Ще палахкотіло полум'я, замітаючи сліди закривавлених ятаганів, а круки-ординці поверталися з багатою здобиччю.

Не плакали горлиці-полонянки, страшно горе висувувало їм сльози, а ще страшніше горе чекало їх: хоч і золоті, а кайдани, хоч і розкіш, а в рабстві, хоч і лишиться краса, та осоромленою буде — дістанеться нелюбому, некоханому...

І вирішили тоді дівчата: не бути цьому!

Темної ночі, на коротких перепочинках, полонянки вихоплювали в ординців мечі, краяли свої обличчя, нівечили свою вроду. Хай лишиться вона навічно в отчім краї!

І от на тому місці, де дівчата розлучались із своєю красою, виростала калина... Омита росою, овіяна вітром, наповнена щедрою землею, вона росла, красива та горда. Тільки сонце сміло цілувати її кетяги — червоні, як уста дівчини.

Тож і дарують дівчата калину тому, хто заповнив їх серце, кого назвало воно своїм судженням... Так мені мати казали.

Здалеку чути пісню.

Грицько. Чуєш?

Катерина. Про калину співають.

Грицько. Ходім до них.

Обнявшись, виходять.

Завіса

КАРТИНА ШОСТА

Біля коптори колгоспу. Садочок. лавочки. Дошка показників. Входить Онисько, присідає на лавочку.

Онисько. От де благодать — тихо, як у вусі. Повітря чисте, як в будинку відпочинку. І конторників не чутно, розбіглися. Мабуть, уповноважений має приїхати...

Входить Корній, згорблений, у руках ціпок.

Корній. Дихаєш? (*Подає руку*). Не жми, ради бога, за пальці, це ж тобі не дійка!..

Онисько (*сміється*). Професійна звичка, брате! За день п'ять тисяч разів доводиться отак робити... Тепер я навкулачки будь-кого поб'ю!

Корній. А в мене де й сила ділась. Повіриш, розігну-тись не можу, так попереk болить. Півтора гектара буряків, три гектари кукурудзи, і все це треба пройти рачки... І не раз! Ой!..

Онисько. Зате жіночка в тебе нівроку погладшала, зарум'янилась.

Корній. Чом же їй не гладшати? Увечері візьме патерницю та йде спати під комору. Сторож називається! Прийде вранці додому — поснідає готовеньке і знову хропака... (*Зітхає*). Та хіба тільки моїй так живеться? Он Охримова — погнала чоловіка цеглу робити, а сама молоко возить. Пика більша бідона! Плаття на ній тріщить по всіх швах,

не витримує ніякої критики. Інтелігенцію з себе корчить: то в конторі, то біля кооперації крутиться.

О н и с ь к о (*зітхнув*). Жінкам добре живеться!

К о р н і й. Бо при владі. Не чув, чого це нас зганяють?

О н и с ь к о. Чергова накачка!

К о р н і й. Мене вже качать пікуди. Вчора прасую своїй спідницю, а вона ходить круг мене — те не так та оте не так. То якогось рубчика придушить, якесь плісе-гофре. Я розсердився, гофруй, кажу, сама. Вона як схопить утюга та на мене. Якби не відхилився, стругай домовину. Як був при здоров'ї, то держала, а тепер, каже, кину. (*Витирає сльози*).

О н и с ь к о. В тебе дріжджів немає? Хочу млинців спекти.

К о р н і й. Після зборів зайдемо — дам.

О н и с ь к о. І соди?

К о р н і й. І соди. В мене все є. Жінка вередлива, доводиться то млинці, то вареники, то калачі пекти. Я в домі всякі марципани держу.

Входять Т а р а н і А р и с т а р х.

А р и с т а р х. Шановному товариству... Сядемо, Таране, отут... Спочинемо...

Т а р а н. Де-небудь, аби сісти... Ой!..

Сідають.

А р и с т а р х. Так ото таке зі мною робиться: на два пуди схуд.

Т а р а н. У ці питання тепер троє таких, як ти, влізе.

А р и с т а р х. А ти на що перевівся? Ще ж тільки сорок років, а вже старий, як дід.

Т а р а н. Одарка дорікає: згорблений, невеселий...

А р и с т а р х. Повеселишся... Я оце в своєму карцері трохи оговтався, ніби легше стало. А тут ще нова морока: Гриць на змагання мене викликав по свинях, треба тягти... (*Низько схилив голову*).

Т а р а н. Болючі струни смикає Грицько. Правда твоя, сусіде, кепське діло наше... *(Теж знидів)*.

Входить О в е р к о з дитиною на руках.

О в е р к о. Добірному товариству моє шануваниячко. Здорові були, орли!..

А р и с т а р х. Здоров, здоров, модистко!

О в е р к о. Не говори, діти скоро голі ходитимуть.

Т а р а н. Грошей немає, чи що?

О в е р к о. Гроші є, та купити ніде.

Т а р а н. Ти ж їм плаття шив?

О в е р к о. Шив... Та не дошив... Думав спочатку обом дівчатам плаття будуть — кроїв, кроїв, поки і сарафани не виходять. Хотів кофтинки стулити — знову кроїв і... *(Махнув рукою)*.

Т а р а н. Що? Не вийшло?

Корній хитає головою.

О в е р к о. Вийшло клинців штук сто. Віддав меншенькій гратись. Ляльки робить. Вчора їздили кооператори за товаром, всього навезли, навіть капрону, а дитячих платтячок немає.

О н и с ь к о. Корнію, ти хоч не засни.

К о р н і й. І охота тобі говорить.

Входить О д а р к а.

О д а р к а. Чого це позбиралися, наче на вечорниці? Дома роботи немає?

Т а р а н. Ти за нас робити не будеш!

О д а р к а. Не розписуйся за всіх, бо олівця зломив!

А р и с т а р х. Нас викликали на збори... *(Осікся)*.

О д а р к а. Коли викликали, сюди роботу треба було взять! *(Іде в контору)*.

О н и с ь к о. А ми взяли, от! *(Показує шитве)*.

О в е р к о. Вони нашого брата, чоловіка, ні за що вважають.

Т а р а н. Ви тільки не дрейфте, сьогодні їм усе викажем! Терпіти далі не будемо!

О в е р к о. А мо', не треба? Тільки горя наживеш.

Т а р а н. Більше не наживеш, як маєш!

О в е р к о. Чого вони хочуть від нас?

К о р н і й. Скоріше починали б! З ніг валюсь, так спати хочеться...

Заходять К а т е р и н а і Г р и ц ь к о.

К а т е р и н а. День добрий усім!

О н и с ь к о. Здрастуй, красуне!

К о р н і й. Нашого полку прибуло!

Г р и ц ь к о. Ще не починали?

О н и с ь к о. Начальства немає.

Входять Г а н н а і У л я н а.

Т а р а н. Скоро там... почнете?

У л я н а. Не терпиться? Оббіжи кругом хати разів десяти...

Уляна і Ганна ідуть в контору.

Т а р а н. Ще й зуби скалить.

О н и с ь к о (*до Аристарха*). А твоя, Аристарше, навіть на людей не дивиться...

А р и с т а р х. Добре, що хоч мовчить...

Т а р а н. Досить! Урвався терпець! Треба, хлопці, переходити в наступ! Так далі не можна!

К о р н і й. Тут покричиш, а додому прийдеш, ще й поб'є.

А р и с т а р х. Що то з людей зазнайство робить!

Входять Г а н н а, У л я н а, О д а р к а.

Г а н н а (*тихо до жінок*). Будемо Устимівну ждати чи...

У л я н а. Вона скоро має бути.

Г а н н а. Заходьте до кабінету, там будемо говорити!..

К о р н і й. Там жарко, краще надворі — літо ж!..

А р и с т а р х. Свіжим повітрям дайте подихать!
Т а р а н. Починайте, коли зібрали! Ніколи нам...

Входить Олена Устимівна.

У с т и м і в н а. Що за гамір?!

О д а р к а. Не хочуть до кабінету йти!

У с т и м і в н а. Не хочуть?.. *(Глянула на чоловіків)*. Га-разд! Проведемо тут. Приготуйте все, що годиться, це ж збори, розуміти треба!

Г а н н а. Все в польному ажурі.

Чоловіки виносять стіл, стільці. Жінки сідають за столом.

У с т и м і в н а. Ми... керівництво... викликали... вас... представників провідних ділянок... нашого складного колгоспного виробництва... щоб вказати вам...

Т а р а н. Завела патефона.

У с т и м і в н а. Хто там заважає? Коли вас запитають, тоді будете говорити! На чому я зупинилась?

Г а н н а. «Щоб вказати вам...»

У с т и м і в н а. М-гу-у!.. Щоб вказати вам і круто звернути вашу увагу на всі неподобства, які ви починаєте допускати!

О н и с ь к о. Вказуйте, послухаємо!

Устимівна зупинила погляд на Ониськові, довго дивиться на нього, потім на Ульяну, потім обидві на Ониська. Пауза.

У с т и м і в н а. Керівництву стало відомо, що не всі чоловіки сумлінно ставляться до доручених їм ділянок нашого складного...

Г а н н а *(підказує)*. Колгоспного виробництва!

У с т и м і в н а. Взяти, наприклад, Оверка...

О в е р к о. Що я вам, у борщ наплював, що на кожних зборах... молотите?

У л я н а. На роботу виходь! Ніхто тобі й слова не скаже.

Г а н н а. Оштрафувати його карбованців на...

Устимівна. Оштрафуємо!..

Оверко *(до дитини)*. Цить, цить, Кирюшо, то тьотя бека. А твій чоловік, Устимівно, багато трудоднів заробив? От і зараз його немає...

Устимівна. Давайте говорити без натяків!

Одарка. Придержки язика, Оверку!

Оверко. Слова не дають сказати!

Всі. Дайте слова!

Устимівна. Говори!

Оверко. Я не ходив на роботу три дні — це так! Але сказати, що прогуляв, — брехня! Велика брехня! Діти в мене, двійко, третій Кирюша, обірвалися. Хотів я їм платячка пошити. Кроїв, кроїв — вісім метрів ситцю порізав, а от не вийшло! Немає до цього діла хисту.

Устимівна. Близько до діла!

Всі чоловіки. Не перебивайте!

Оверко. Коли б ви, члени правління, потурбувалися, щоб у колгоспі була швейна майстерня, то мені б не довелося самому шити...

Ганна. Може, тобі цілого комбінату захочеться?..

Уляна. Відкрий майстерню, забажаєте ще й пекарню...

Таран. Бо таки й треба. Поворуши мозком, бухгалтере, кипь на свою рахівницю. Хазяїн щотижня пече хліб, значить, він або запізниться на роботу, або й зовсім не вийде. В колгоспі п'ятсот дворів. Ось тобі п'ятсот чоловік не вийшло на роботу. А в пекарні працювало б три-чотири! Факт! У сусідів давно так заведено!..

Всі чоловіки підтримують.

Устимівна. Відхиляється від теми сьогоднішніх зборів, товариші!

Онисько. Прихиляємось, а не відхиляємось!

Корній *(піднімає ціпок)*. Слова!

Устимівна. Говори!

Корній. Тут про діло кажуть. Не вважаєте ви нас, чоловіків, за повноправних людей.

Г а н н а. Про бур'янець розкажи, що процвітає на твоїй ділянці!..

К о р н і й. Менше в конторі сиди, бухгалтерія! На поле частіше приходи для профілактики, то побачиш, що (*рап-том гаркнув*)... то не бур'ян, а кукурудза!..

Т а р а н. Правильно! Рубай, Корнію, далі!

У с т и м і в н а. Більше самокритики!

К о р н і й. А я тобі хочу цієї самокритики позичити. Сидиш — не підступи, не підійди, а на полі один трактор бігас, а з того трактора, як з цапа, — ні молока, ні шерсті. Он у зарічанців — шістсот гектарів просапних, як і в нас. Але там усе тракторами обробляють. А ви хочете, щоб оці руки все робили? Я вже розігнутись не можу...

У с т и м і в н а. Попереджаю, висловлюватись конкретніше!

О н и с ь к о. Дай чоловікові слово сказати!

О в е р к о. Не затикайте рота!

К о р н і й. Скажи, Устимівно, для чого тобі купили «Волгу»?

У с т и м і в н а. Для оперативного керівництва.

К о р н і й. І допомагає?

У с т и м і в н а. Аякже!

К о р н і й. То й мені хай техніка допомагає!

В с і. Правильно!

У с т и м і в н а. Відхиляємось від теми.

О н и с ь к о. Зараз прихилимось. Взяти хоч би й ферми. Підвісну дорогу скільки вже будуємо? Електродоїлки поржавіли! Валяються на складі, скоро в утиль порабудувати! Дайте мені техніку!..

У с т и м і в н а. Самокритики не чую! Більше самокритики!

Т а р а н. Цокотала сорока пугачеві: і про те, і про се, і про Якова, і про всякого, а він їй у відповідь — «пугу»!

О д а р к а. Я тебе так пугукну дома, дверей не знайдеш!

Т а р а н. Мені вже все одно!

Грицько. Діло чоловіки говорять! Живемо, як нелюди. Взяти, приміром, свиноферму: камінь, цемент, свині наче в карцері сидять... Чого б не зробити, як у Максима Орла?

Уляна. Бо він орел, а ми синиці. Скільки м'яса здаємо державі?

Грицько. Можна й більше здавать. Я підрахував: коли б дядько Аристарх запровадив відгодівлю свиней за новим методом, то вже в цьому році здали б м'яса в півтора рази більше.

Катерина. Правильно Гриць каже! Я теж рахувала!

Одарка. Не підпрягайся, Катерино, бо...

Катерина. Бо що?

Одарка. Сама підеш на ферму!

Катерина. А я цього і домагаюсь. Набридло мені в конторі мух рахувати.

Ганна. Тихше!.. *(Встала)*. Скажіть, чоловіченьки добрі, де були оці ваші пропозиції, коли ви керували колгоспом? Під сукном? Так нічого галасувать! Працювати треба! І так працювати, щоб замінити оту техніку, якої ви не запровадили!.. Ясно?

Одарка. І щоб мені ні пари з уст! А будете ледарювати, я вам покажу техніку! І розкажу, як її треба використовувать! Запитань більше немає?!

Аристарх. Єсть! А що, коли одного прекрасного дня держава скаже пам: «І молоко, і м'ясце своє їжте самі, а нам воно не підходить, дороге! Купимо там, де воно дешевше!» Якої ви тоді заспіваете? Чим трудовень оплатите?

Онисько. Ганна свої гроші малюватиме.

Таран. З бляхи зробити.

Корній. Картопляники на трудовень роздавати будете?

Аристарх. З такими господарями до ручки дійдемо!

Ганна. Мовчав би вже! Штани он під'язати не вмієш, а туди ж! Господар знайшовся! Геть додому!

Устимівна. Відхиляєтесь від теми...

Корній. Що, не подобається критика?

Онисько. Не можете дати відповідь, так ображаєте?
Устимівна. Тихо! «Постанова правління: за порушення трудової дисципліни...

Ганна. ...оштрафувати...

Устимівна. ...товаришів: Тарана та Аристарха...

Ганна. ...на три трудовні.

Устимівна. Корнієві — додатково закріпити...

Ганна. ...півгектара буряків.

Устимівна. Оверка за неподобну балаканину послати на виробку цегли...

Ганна. ...на строк до повного комунізму.

Устимівна. Катерину Чипчину — зняти з посади обліковця і послати на свиноферму».

Ганна. Це ще не все!

Устимівна *(поглянула на жінок, читає далі)*. «Ониська — за підтримку відсталих елементів...

Ганна. ...позбавити премії...

Устимівна. ...і закріпити за ним групу безнадійних корів». Все.

Ганна. Збори закриті!

В повній тиші жінки гордовито виходять. По довгій паузі схоплюється Таран, б'є кулаком об стіл.

Таран. Не бійтеся, хлопці! Ми їх навчимо, як з нас знущатися! До райкому дійдемо! Скаргу напишемо! Там нас зрозуміють! Годі терпіти! Ми — теж люди! Ми — теж люди-и!..

Затемнення.

КАРТИНА СЬОМА

Півзів ранок. Таранове подвір'я. Таран спить у гамаку, прив'язаному між двома деревами. Спросоння розмахує руками, викрикує. Біля нього стоїть Онисько, одягнений, як і в першій картині.

Т а р а н. Годі терпіти! Ми — теж люди!

О н и с ь к о. Що ти верзеш? Прокинься.

Т а р а н (*схоплюється, очманіло дивиться на Ониська*).
Що?.. Де?.. Га?..

О н и с ь к о. Вставай! Доки ж спати, вже десята година!

Т а р а н (*перелякано*). Десята? Боже мій! Це ж я й ко-
рову ще не подоїв! Спідать не зварив! Город не прополов!
Ох і влетить же мені від Одарки!

О н и с ь к о. Опам'ятайся, що ти верзеш?

Т а р а н. І тісто, мабуть, перекисло... Ще вчора вчинив.

О н и с ь к о (*бере рушник, мочить його у воду*). Біла
гарячка, брат, діло погане! Значить, перебрав! (*Виймає
пляшку*). Нічого, пройде. На, похмелись...

Т а р а н (*несамовито*). Не показуй мені плянки, бо...

О н и с ь к о. Е, брат, так розпускати перви не можна!

Т а р а н. Ти вже корови подоїв?

О н и с ь к о. Які корови? Ти що, сказився? Наче Ари-
старх іде. Аристарше! Зайди-но сюди!..

Т а р а н. Чого це він вештається? Хіба свиноферму за-
крили?

О н и с ь к о. Наче ж небагато і випили... Бували дози
й страшніші...

Входить А р и с т а р х, одягнений, як і в першій картині.

А р и с т а р х. Здрастуйте...

О н и с ь к о. (*шепоче Аристархові, киваючи на Тарана*).
Ти обережніше з ним говори. У нього щось... (*Жест*).

А р и с т а р х (*як до дитини*). Здоров був, Таране-
друже!

Т а р а н. Як там твої поросята поживають?

А р и с т а р х. Ти маєш на увазі обліковців?

Т а р а н (*кричить*). Поросят!

А р и с т а р х (*до Ониська*). Справді... Що ж робити?..
(*До Тарана*). Я бухгалтер. Бухгалтер я...

Т а р а н. Бухгалтер... (*До Ониська*). А ти?

О н и с ь к о. Бригадир.

Т а р а н. А я хто?

А р и с т а р х. Завідуючий механізацією колгоспу...

Т а р а н. Чекайте, чекайте, ви щось плутаєте! Ми, значить, чоловіками і залишились?

О н и с ь к о. Звичайно! А ким же нам бути?

Т а р а н. А жінки є жінки?

А р и с т а р х. Само собою...

Т а р а н *(до Ониська)*. А ти мені що наговорив? Га?!

О н и с ь к о. Та я тебе з учорашнього вечора і не бачив.

Т а р а н. Поклянись!

О н и с ь к о. Клянусь!

Т а р а н. Скажіть мені, браття, по правді, хто я?..

О н и с ь к о *(здалека, ласкаво)*. Завмеханізацією.

Т а р а н *(сіпає себе за вуса)*. І вуса на місці... Значить, це був тільки страшний сон! Якби ви знали, що мені приверзлось...

О н и с ь к о. Вибачай, друже, я вже думав, що ти перебрав безповоротно. Треба на всяк випадок перейти на казюнку. Може, й справді Хвилька на тютюні настоює.

Т а р а н. А хіба Хвилька ще в селі? Оверко ж відпровадив її до районної міліції...

О н и с ь к о. Нікуди він її не провадив. І зараз до неї зайшов... поспідати...

А р и с т а р х. А якби у нас жінки були як жінки та вигнали б по відерцю кожна, вистачило б на тиждень, а то ледачі...

Т а р а н. Не смій при мені так говорити про жінок! На них молитись треба, як на святиню. Я ось візьмусь за ваше виховання, зачекайте!..

О н и с ь к о. Все-таки у нього якийсь дефект трапився... *(Обережно)*. А як же з фараонами бути?

Т а р а н *(встав)*. Які фараони?.. Ти... уламок минулого!.. Ти в якому віці живеш? В двадцятому? То не тич мені під ніс фараонів, бо... *(Наступає на Ониська, той тікає)*. Зрозуміло?

З хати виходить О д а р к а.

Одарочко!..

О д а р к а. Не сердься, вже сніданок готовий. Ось тільки сирівцю з погребка дістану.

Т а р а н. Сердитись? На тебе? Нізащо в світі!

О д а р к а. Ти вчора показував півня зарізати, а я не послухала, а завтра заріжу.

Т а р а н. Навіщо різать, хай собі співає.

О н и с ь к о. Пропав чоловік.

А р и с т а р х. Був — і немає.

Т а р а н. Рідна моя, кохана! *(Цілує Одарку)*.

О д а р к а. Що з тобою сталося! Стільки років не цілував, а тут надумався. Соромся! Он люди дивляться.

Т а р а н. Хай дивляться! Хай знають, як жінку свою любити та шанувати треба.

З а в і с а

1959

**ДВАНАДЦЯТА
ГОДИНА**
(РЕПОРТАЖ З ТОГО СВІТУ)

*Драматичний памфлет
на 2 дії*

ДІЙОВІ ОСОБИ:

1-й матрос.

2-й матрос.

Робі.

Хлопчик.

Фелд.

Мак.

Меселіна.

Гердер.

Нікі.

Філософ.

Журналістка.

Людина-тінь.

Муза.

Мрія.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Палуба невеличкого рибальського судна, перегороджена схиленим парусом. На палубі різні корабельні речі, жмут канатів, ящики, порожні бочки. Праворуч видно трюм. На ящику сидить Фелд — посивілі скроні, огрядний, у великих рогових окулярах, в добротному, але пожмаканому чорному костюмі. Біля нього, просто на палубі, лежить з перев'язаною головою Мак. Він теж у чорному пожмаканому костюмі, зовсім сивий. На передньому плані стоїть журналістка, ще молода пані з фотоапаратом через плече, гортає запису книжку.

Журналістка. І ось життя ще раз ствердило: трагедія — це щастя для журналіста. Я ніколи не мріяла стати королевою сенсації. А тепер в моїх руках сенсація століття. Почну так: «Страшні океанські хвилі і чорна ніч зімкнулися в нерозривних обіймах. І навіть чутно було, як серце корабля сполохано б'ється від жаху...» (*Проходить палубою*). Ні. Читач не любить лірики, йому потрібні факти. Краще почати так: «Небачено велетенський корабель «Захід» ішов на дно...» (*Уриває*). Теж щось не так. Про це всі вже знають. (Думає вголос). «Я належу до тих, кому пощастило врятуватись. Це невеличке судно, на якому ми розмістились, нагадує Ноїв ковчег великого вільного світу; тут зібрались його найкращі представники — ті, ким може пишатися наша старенька планета». (*Аж скрикнула*). Чудово! Чудово! Треба записати, бо хороша думка довго не тримається в голові. «Ноїв ковчег вільного світу» — це здорово! (*Іде за парус*).

Мак (*підводить голову, болісно*). Що зі мною? Де я?..

Фелд. Не задавай так багато питань, тим більше, що відповідь буде невтішною.

Мак. Говори.

Фелд. Ти ж чув промову цієї дамочки?

Мак. Я нічого не второпав.

Фелд. Це й зрозуміло, в тебе голова з діркою — не тримається в ній нічого.

Мак. Говори.

Фелд. Ми на Ноевому ковчезі.

Мак. Не жартуй.

Фелд. Мені зараз так хочеться жартувати, як тобі тапцювати.

Мак. Говори.

Фелд. Наш пароплав наскочив на приблудну міпу покійного Адольфа, дехто з пасажирів вимірює тепер глибину океану або влаштувався в череві акули, а нас підбрала якась рибальська посудина, що й сама потім об'якорилась на підводному камені.

Мак. Врятовані! Слава богу.

Фелд. Не радій передчасно, ми, мабуть, зробили невеличку пересадку по дорозі на той світ.

Мак. Прокляття!..

Фелд. Не бійся, тобі не доведеться бачити останню дію цього невеличкого спектаклю. Наскільки я розуміюся в медицині, тобі жити лише кілька годин.

Голова Мака безсило падає.

Царство тобі небесне.

Мак. Я ще живий...

Фелд. То тобі так здається.

Входить журналістка, фотографує Фелда і Мака.

Журналістка. Боже, скільки гуманності в містера Фелда! У нього на очах сльози, так йому шкода давнього друга. *(Щось занотовує в блокнот).*

Входить Меселіна.

Меселіна *(до Фелда)*. Тут так страшно, не лишай мене на самоті. Що ти робив?

Фелд. Розмовляв з твоїм чоловіком.

Меселіна. Він ще живий?

Фелд. Напівживий.

Меселіна (*скоромовкою*). Яке горе, яке горе!

Фелд. Принаймні для нас з тобою — невелике.

Меселіна. Ти так думаєш?

Фелд. Нам не доведеться більше грати в піжмурки.

Поцілуй мене, дитино.

Меселіна. Чоловік побачить. (*Подумавши*). Може, його поцілувати?

Фелд. Йому зараз так потрібен твій поцілунок, як дистрофіку рапкова зарядка.

Меселіна (*цілує Фелда, оглядається на чоловіка*). Я ще боюсь його... Чи довго він буде ще живий?

Фелд. Годин п'ять-шість.

До них підходить журналістка.

Журналістка (*до Меселіни*). Пробачте, місіс, ви чия будете дружина? (*Показує на чоловіків*).

Меселіна (*роздратовано*). Відчепіться, я ще сама не знаю!

Журналістка. О, я розумію жарт. Ще раз пробачаюсь. (*Відходить*). Справжній гумор властивий тільки їм, сильним світу цього!

Меселіна (*обнімає Фелда*). І через кілька годин ми будемо вільні-вільні?

Фелд. Якщо ця посудина дотягнеться до берега.

Меселіна. Пав Гердер певен, що нас врятують.

Фелд. Це той червонощокий м'ясник?

Меселіна. Він дуже чемна людина.

Фелд. Уже освідчувався в коханні?

Меселіна. Ні.

Фелд (*вимогливим тоном*). Правду!

Меселіна. Майже...

Фелд. Після того, як ти сказала, що коштуєш мільйон фунтів стерлінгів?

Меселіна. Ні.

Фелд. Правду!

Меселіна. Я говорила, що мій чоловік мільйонер.

Фелд. Точніше, покійний чоловік...

Меселіна. Будь послідовним. Сам же сказав, що він житиме ще п'ять-шість годин.

Мак *(стогне)*. Води...

Меселіна. Він щось просить.

Фелд. То йому сниться.

Меселіна. Не знала, що людям перед смертю може щось снитися.

Фелд. Скоро довідаєшся.

Меселіна. Я ще занадто красива, щоб умирати. Правда ж, Фелд, я красива?

Фелд. Переконати жінку в протилежному — безнадійна справа.

Меселіна *(гладить його по голові)*. А ось ти вже сивієш...

Фелд. Все ж молодший за твого колишнього чоловіка.

Меселіна. Не говори так, він почує.

Фелд. Але промовчить.

Меселіна. Я пройду на той бік палуби, тут я почуваю себе незручно.

Фелд. Поспішаєш до того м'ясника?

Меселіна. Не дозволяєш?..

Фелд. Заперечувати жінкам — це тільки спонукати їх до злочинів.

Меселіна. Фелд!..

Фелд. Досить. Іди, можеш навіть поцілувати ту руду bestію, тільки не в губи. Вони в нього мокрі й брудні.

Меселіна. Женеш мене? Гаразд, я піду. *(Виходить за парус)*.

Мак *(стогне)*. Води...

Фелд. Будь гуманним, Мак. Її в нас ледве вистачить для живих.

Мак. Я живий.

Фелд. З точки зору безсмертя — може, й так.

Журналістка (*фотографує*). Ще один кадр. Це справжні друзі! Фелд втішає його, як брата. Можна хороший підпис зробити на фото. Вони, як два лебеді, не можуть розлучитися! Тільки велика цивілізація породжує таку взаємну любов.

Входять філософ і хлопчик.

Хлопчик. Як страшно...

Філософ. Це нічого, хлопчику. Страх народився на годину раніше людини. Не було б його, людина б стояла на місці, а страх жене її все вперед і вперед.

Хлопчик. Яке маленьке судно.

Філософ. Але які великі люди на ньому. Ходімо, я повідаю тобі про них.

Виходять за парус.

Журналістка. Піду і я, послухаю, про що говорить філософ, чия мудрість і невіддільна правда відомі всім. (*Виходить*).

З'являється Меселіна і Гердер — людина з квадратним розбійницьким обличчям, в довгому гумовому плащі.

Меселіна. Ходімте звідси, тут відпочиває мій милий чоловік, він не зовсім приємна людина.

Гердер. А мені він починає подобатися.

Меселіна. Чому?

Гердер. Мертвих я люблю більше, ніж живих.

Меселіна. Ох!.. (*Захиталась*).

Гердер. Не забувайте, місіс, тут навіть немає місця, куди б могла впасти знепритомніла жінка, та ще така красива, як ви.

Меселіна (*кокетливо*). Невже красива?

Гердер. Ще б пак, у ваших очах відблиск золота.

Меселіна. Ви щедрі на компліменти.

Гердер. Жінки, яких я знав, були іншої думки.

Меселіна. Не будьте скромним.

Гердер. Ніколи не помічав за собою цієї вади.

Меселіна. Я хотіла б стати вашою ученицею. Мені так заважає надмірна скромність. Це наслідок виховання.

Гердер. Дістанемось берега, і стану вашим учителем.

Меселіна. А ми таки врятуємось?

Гердер. Звичайно. Не забувайте, що на цій посудині мільярди доларів.

Меселіна. Не розумію.

Гердер. Я маю на увазі Фелда і вашого чоловіка. Вірніше — вас.

Меселіна. Як нас знайдуть? Тут і радіостанції немає.

Гердер. Дрібниці. Золото випромінює хвилі, які приймає весь світ.

Меселіна. Дай боже.

Гердер. Ми вже знайомі цілу годину, а я ще вас не цілував.

Меселіна. Гріх так поводитись із заміжними жінками.

Гердер. Але з вдовами можна.

Меселіна. Нетактовно.

Гердер. З вашого боку — так довго говорити про дрібниці.

Меселіна. Цілуйте швидше, хтось іде.

Гердер. Ви будете талановитою ученицею. *(Цілує)*.

З'являється журпалістка.

Журналістка. Боже, як їх ріднить небезпека! Не знайомі люди цілуються, щоб надати одне одному вневності, бадьорості. У цієї мужньої красивої людини чоло світиться такою теплотою. *(Прикладає палець до лоба)*. Невже я його бачила?.. Не може бути... Просто на цьому судні всі люди здаються знайомими... *(Виходить)*.

Меселіна (*в обіймах Гердера*). Гарзд, поцілуйте ще раз, та швиденько, я мушу йти до своїх друзів.

Гердер (*випускає її з обіймів*). Досить і одного разу. Ви мені дуже потрібні, а я не хочу обриднути.

Меселіна (*знижує плечима*). Дивак!.. (*Відходить в бік Фелда*).

В цей час з'являється Муза.

Муза. Що я бачу, Гердере?

Гердер (*сердито*). Ти нічого не бачиш!

Муза. То мені так здалося?

Гердер. Атож.

Муза. Справді, просто привиділось.

Гердер. Чого ти вештаєшся без діла?

Муза. Не знаю, що робити. Колись я залицялась до Мака, потім до тебе, а тепер...

Гердер. Залицяйся до Фелда.

Муза. Він мене уникає.

Гердер. Отже, старієш, Музо, коли тебе вже уникають.

Муза (*ображено*). Краса і мистецтво не старіють!

Гердер. Але обридають. Як сліпий — чорні окуляри, так і ти повинна завжди носити принадну, чарівну, багатообіцяючу посмішку. Можеш з нею розлучатись уві сні, і то, коли певна, що на тебе не дивляться.

Муза. Втомилась.

Гердер. Це твій хліб.

Муза. Хто ця пані?

Гердер. Мільйон фунтів стерлінгів. (*Повільно виходить*).

До нього приєднується Меселіна.

Муза. Багата жінка схожа на долар. Він хоч і пом'яттий, але любий кожному. (*Забачила, що до неї підходить Фелд, поправляє декольте, обличчя з зажуреного став веселим, усміхненим*).

Фелд. Невже і ти можеш журитися?

Муза. Ти помітив? То я на хвилиночку. Але коли бачу тебе, журба проходить.

Фелд. До речі, чек, який я тобі дав, не загубила?

Муза. Ні, тільки він промок трохи.

Фелд. Не біда, по ньому одержиш сухі долари.

Муза. Дякую, але я й так тебе кохаю щиро.

Фелд. Вірю. Хіба за такі гроші можна нещиро кохати? Хто той чоловік, з яким ти щойно розмовляла?

Муза. Один з потерпілих.

Фелд. Він більше, ніж треба, потрапляє мені на очі. Довідайся, хто він.

Муза. Він не з балакучих.

Фелд. Чекова книжка при мені.

Муза. Гарзд. *(Виходить)*.

На сцені з'являється Нікі з пляшкою в руці, підспівує собі й танцює якийсь конвульсивний танок.

Нікі. Дю-ді, дю-ді, дю-ді!.. *(Зупиняється лише тоді, коли п'є з пляшки, а потім танцює)*.

Фелд *(довго дивиться на нього)*. Не крутись перед очима!

Нікі *(зупиняється перед Фелдом)*. Від кого чую, папашо?

Фелд. З тобою говорить Фелд.

Нікі. Щось знайоме. *(Намагається пригадати)*. Здається, король сосисок, гангстерів чи атомних бомб...

Фелд. Майже вгадав. А ти...

Нікі. Я спадкоємець Форта.

Фелд. Жаль старого.

Нікі. Чому?

Фелд. Бо в нього син — бельбас.

Нікі. У цьому ми з тобою родичі. *(Знову починає танцювати)*.

Фелд. Чому ти вирішив забавляти танцями?

Н і к і (*зупиняється перед ним*). Дайте подумати. (*Над- тив з пляшки*). Згадав. Розвиваю свою індивідуальність. (*Знову танцює, підспівуючи*). Дю-ді, дю-ді...

Фелд сідає на ящику біля Мака.

М а к. Де я?..

Ф е л д. Думай, що у вар'єте. Може, тобі легше стане.

Входить М у з а, Нікі хапає її, починає з нею танцювати.

М у з а. Обережно, ви штовхнете мене за борт.

Н і к і (*зупиняється*). Не турбуйся. Ти так пропахла парфумами, що й акулі буде гидко поласувати тобою. Вперед, дівчинко!

З'являється журналістка.

Ж у р н а л і с т к а. На жодному обличчі не було помітно смутку чи приреченості. Я бачила двох молодих людей, що танцювали. Танець — справжнє велике творіння нашої цивілізації. Танець, що збуджує найкращі помисли людини. Вони наче втілювали в собі той великий оптимізм, з яким ми завжди дивимося в майбутнє.

Ф е л д. Робі!

З трюму показується голова Р о б і.

Р о б і. Слухаю, сер.

Ф е л д. Склянку води.

Р о б і. Слухаю, сер. (*Виносить воду*).

Фелд випиває, потім віддає склянку і б'є Робі в потилицю.

Ф е л д. Занадто близько підходиш до мене, чорна тварюко!

Ж у р н а л і с т к а. Або ось інша картина. Чорний Робі з любов'ю сина подає склянку води великому Фелду. І той у відповідь з ніжністю батька гладить його кучеряву голову. Рівність — ще одна дорогоцінна риса нашого вільного світу.

Нікі і Муза, танцюючи, зникають за парусом. З'являються Гер- дер і Меселіна.

Меселіна. Про наше одруження можна говорити тільки тоді, коли помре і Фелд.

Гердер. Я допоможу йому в цьому. Це моя професія.

Меселіна. Ти ж сам сказав, що тільки золото у світі безсмертне, а Фелд — це гора золота.

Гердер. Золото вічне, але його господарі — смертні.

Меселіна. Ми на часинку розлучимось.

Гердер. Доведеться. *(Виходить)*.

Меселіна *(підходить до Фелда)*. Фелд, чому ти проганяєш мене? Я не хочу бути самотньою.

Фелд. Від твоєї самотності зникає фарба на губах.

Меселіна. То від морських бризок.

Фелд. Який я недогадливий. Слухай, він *(живує у бік Мака)* відписав на тебе свої фупти стерлінгів?

Меселіна. Звичайно, інакше я б не одружилася з ним.

Фелд. Розумниця!

Меселіна. О, мені завжди про це говорили. *(Хоче поцілувати Фелда)*.

Фелд *(заперечує жестом)*. Не треба, в мене й так спрага.

Мак. Води...

Меселіна *(здивовано)*. Живий?

Фелд. Справді, живучий. Мак, скоро ти будеш мати її більше, ніж треба. Океан нею сповнений.

На сцені з'являється Нікі вже сам, але продовжує танцювати.
В кишені пляшка. Помічає Меселіну, хапає її.

Нікі. Станцюємо, дівчинко.

Меселіна. Я вам не Муза!

Нікі. Назва інша, а зміст той самий. Вперед, дівчинко, ні, почекай. Заправляюсь горючим. *(Витягає з кишені пляшку, п'є)*.

Фелд. Послухай, індивідууме, де ти береш коньяк?

Нікі. Г тобі, папашо, захотілось освіжити мозок?

Фелд. Не базікай!

Н і к і. Слухай, старина. Історія занадто цікава. Коли я отямився в океані, то відчув, що тримаюсь за барильце з коньяком. Мене так з барильцем і підібрали.

Ф е л д. Де те барильце?

Н і к і. В трюмі цієї посудини.

Ф е л д. Ей ви, в трюмі!.. Коньяк нагору!

М е с е л і н а (до Нікі). Хто ти?

Н і к і. Молодий долар. Цього для тебе досить?

М е с е л і н а. Рада познайомитись. А я...

Н і к і (перебиває). Не треба, бачу, теж певна валюта.

Робі, 1-й і 2-й матроси виносять барильце, ставлять перед Фелдом. Потім Робі виносить келихи.

Ф е л д (до Робі). Клич усіх!

Робі підходить до кожного, хто на сцені, низько вклоняється. Всі сходяться.

М е с е л і н а. Ти нас кликав?

Ф е л д. Прошу на бал. (Поводить рукою).

Всі біля Фелда, крім людини-тіні, яка безмовно, непомітно весь час стоїть біля щогли паруса, та матросів — вони стоять осторош. Робі мовчки наточує повні келихи, роздає і відходить вбік, до матросів.

Ж у р н а л і с т к а. Яка дивна, хвилююча до сліз єдність цих героїчних людей!

Г е р д е р. За що вип'ємо?

Ф е л д. Кожний за своє. Я п'ю (оглядає присутніх, потім зупиняє погляд на Макові)... за останню подорож старини Мака. Багато років мав з ним справу. В старому світі це був найхитріший лис.

М е с е л і н а. Фелд!..

Ф е л д. Не здумай лити сльози. Вони тобі ще пригодяться на старість, і потім — вода в океані й без них солона.

М а к (стогне). Води...

Ф е л д. В раю нап'єшся — царство тобі небесне!.. (П'є).

Меселіна. За що ж мені випити?

Гердер. За жіночу красу!

Фелд. Ненадійний товар.

Меселіна (*кокетливо*). П'ю за вірність!

Нікі. Здається, не залишилось нічого, за що б я не пив...

Фелд. Випий за дурнів. Бути дурнем в наш час — велике щастя!

Нікі. Хай буде так! П'ю за присутніх!.. (*Випиває*).

Гердер (*випиває*). Я п'ю за силу!

Фелд. За чию?

Гердер. За нашу.

Муза. Не забувайте й про мене.

Фелд. Тобі треба пити мовчки.

Гердер. Теж непогано.

Муза. П'ю за пісню, яка славитиме ваші прекрасні діяння!

Філософ. Я вип'ю за цей напій, він розпростує крила думки... (*П'є*).

Хлопчик (*ставить келих*). Гірке.

Нікі (*бере його келих*). Вип'ю за тебе. В таких випадках я завжди радий допомогти! (*П'є*).

Журналістка (*п'є*). Ми підняли келихи, як рідні, і в кожного на устах було одне: взаємність, єдність, братерство!

Фелд. А хто то мовчить? (*Показує на людину-тінь*).

Філософ. То не людина, то тінь людини.

Гердер. Звідки знаєш?

Філософ. Мені дано знати все про людей.

Меселіна. Все? Скажіть тоді, що нас чекає?

Філософ. Майбутнє!

В цей час почувся наче удар грому. Судно здригнулось. Робі і матроси кинулися в трюм, інші ніби й не помітили цього.

Фелд. Сказано дуже конкретно. Може, вам відомо і яке воно?

Філософ. Відомо. Наприклад, вас чекає благополуччя, вічне, як саме життя. Тільки за нього треба платити кров'ю!

Фелд. Якщо чужою — залюбки!

Філософ (*похапцем*). Так, так — чужою!.. Як усі ріки течуть до моря, так багатства всієї планети потечуть у ваші сейфи. Всі люди...

Фелд (*робить жест рукою*). Люди не цінність, це тільки засіб здобувати цінність.

Журналістка. Яка глибина думки, яка прозорливість! Треба занотувати.

Меселіна. А мене що чекає?

Філософ (*дивиться в бік Мака*). Короткочасна, дуже короткочасна самотність.

Меселіна (*перехоплює його погляд*). Неоригінально!

Філософ. Але ваша правда. Той, хто пересідає з мула па коня, — виграє в дорозі.

Фелд. Ваша філософія має на озброєнні й такі дотепи?

Філософ. Має все, що допоможе чіткіше висловити думку.

Гердер. Недолюбляю гадалок, але все ж послухаю.

Філософ (*вдивляється в нього*). Я десь вас бачив?

Гердер. Де?

Філософ. На ваших власних похоронах.

Гердер. Я воскрес.

Філософ. Воістину воскрес.

Гердер. А далі?

Філософ. Будеш завжди воскресати.

Журналістка. Мені теж здається, що колись навіть фотографувала його, теж мертвим... Треба переглянути негативи.

Муза. Скажіть, що чекає мене?

Філософ. Удосконалиш свою професію.

Муза. Уточни.

Філософ. Коли тебе будуть гвалтувати, ти кричатимеш, але мовчки. Коли тобою бавитимуться на шибениці — ти своїм катам даруватимеш усмішку, повну щастя і вдячності.

Муза. Природно: мистецтво мусить удосконалюватись!
Ти — великий пророк!

Хлопчик. А мені що скажете?

Фелд. А ти ким хочеш бути?

Хлопчик. Мама казала, що з мене буде людина...

Фелд. Такої професії я не знаю. Будеш або рабом, або його повелителем.

Хлопчик. Я не хочу.

Фелд. Життя не спитас твого бажання.

Гердер. Навчись убивати людину, тільки тоді знайдеш в собі людину.

Хлопчик. Боюсь...

Гердер. Я навчу тебе.

Нікі *(наточує з барильця склянку, подає хлопчикові)*.
Випий!

Хлопчик *(пробує, повертає склянку)*. Гірке.

Нікі. Коли ти вип'єш його стільки, що він тобі здаватиметься солодшим за найкращий мед, вважай, що ти далеко відійшов від мавни.

Хлопчик. Дяді таке говорять...

Муза. Навчись із сильними погоджуватись, сильних прославляти, і ти щасливо житимеш, як я.

Філософ. Я тобі відкрию таємницю життя, коли ти навчишся пізнавати великих світу цього.

Хлопчик. Як же їх впізнати?

Філософ. Вони світяться золотом... Треба навчитись пізнавати і благословляти їх діла і помисли. Тоді ти знайдеш щастя.

Журналістка *(занотовує у блокнот і вголос читає)*.
«Дорогі читачі, якби ви знали, з якою радістю ці чесні, мужні люди навчали хлопчика мудрості життя, ви б ще раз

переконалися, в яких руках знаходиться виховання нашого покоління».

З трюму вийшов матрос, розбирає канати. Підходить хлопчик.

Матрос (*подає один канат з вузлом*). Розв'яжи цей вузол. То буде перша хороша справа, яку ти зробиш на довгому шляху життя.

Хлопчик (*пробує розв'язати*). Важко.

Матрос. Нічого, попереду буде ще важче. Ходімо до нас.

Хлопчик. Хто ви?

Матрос. Ми вічні.

Хлопчик. Не вмираєте?

Матрос. Наш труд не вмирає.

Зникають у трюмі.

Фелд. Чуєте, Мак стогне. Ви йому заважаєте. Перейдіть до іншого місця.

Всі виходять за парус, крім Фелда і Меселіни.

Мак. Меселіна...

Меселіна. Він, здається, мене покликав. Може, з ним попрощатись?

Фелд. Прощайся.

Меселіна (*схиляється над чоловіком*). Прощай, мій дорогій... (*До Фелда*). Що йому ще сказати?

Фелд. Все сказала. Можеш іти.

Меселіна виходить.

Такі справи, Мак... Хочеться поговорити з тобою, старина. Чому з тобою? Бо ти єдина ділова людина серед цього збіговиська — це по-перше; а по-друге, ти здорово мені допоміг, друже. Будь певен, твої фунти стерлінгів знайшли хорошого господаря, хоч даєш ти мені в придачу Меселіну. Та нічого не поробиш, потерплю. І врешті кожний чоловік

рано чи пізно повинен взяти на свої плечі неприємну ношу... Правда, я трохи звик до неї. Я ж перший пив вино з цього пікантного келиха. Не ображайся, Мак. Але мова не про це. Ти скоро зустрінешся з богом. При зустрічі розкажеш господу богу, що є на світі Фелд, чарівник Фелд. Білі, чорні, жовті — на всіх континентах кують для нього золоті долари. Тільки занадто часто вони почали розгинати спину і споглядати червоний материк. Тож хай не дримає грізний Марс. Пора, пора йому взятися до роботи. А я приготував йому такого меча, якого не може уявити і його фантазія. Навіть він, що бачив на своєму віку багато, злякається, взявши того меча в руки. Я хотів би, щоб той материк зачервонів не сонцем, а кров'ю. Чуєш, Мак?..

На палубу виходять матроси і Робі.

1 - й м а т р о с . Тихо.

2 - й м а т р о с . Перед бурєю.

Р о б і . Вже чутно, як важко диха океан.

Матроси і Робі спускаються в трюм.

М а к (*скрикує*). Допоможіть! Я тону!

Всі, хто був на палубі, збігаються.

М е с е л і н а . Хтось кричав?

Г е р д е р . Що трапилось?

М у з а . Хтось тоне?

Ф е л д (*киває головою в бік Мака*). Здається, вже потонув...

Г е р д е р . Піду довідаюся, що у них там робиться. (*Зникає в трюмі*).

Деякий час мовчання. Потім Нікі хапає Музу, починає з нею танок, підспівуючи: «Дю-ді, дю-ді». Ганок стає все швидшим, все хиמרнішим. Всі починають підтанцювати, підспівувати їм.

Ф і л о с о ф . Воістину радість — дарунок для обраних.

Журналістка. З яким патхненням вони віддавали останні почесті бідному Маку!..

З трюму вилазить Гердер. У нього обличчя невідомо бліде, спотворене жахом. Всі помічають його, замовкають. Тільки Нікі і Муза по інерції продовжують танок.

Гердер (*тремтячим голосом*). В судні велика пробоїна... Через дванадцять годин приплив зніме його з каменя і воно піде на дно...

Всі піміюють в незвичайних позах. У великій мовчанці почувся тужний голос людини-тіні.

Людина-тінь (*хитнулась*). Не дванадцять годин... Менше. Минула хвилина... Дві хвилини, три хвилини...

Завіса

КАРТИНА ДРУГА

Та ж обстановка, що і в кінці першої картини; всі, приголомшені страшною звісткою, нерухомо завмерли. Тільки 1-й і 2-й матроси щось ладнають збоку. Плюсвіт моря. Деякий час сцена німа. Почувся тихий голос людини-тіні: «Лишилося п'ять годин». Знову німа сцена. Першим опам'ятовується Фелд.

Фелд (*важко підводиться, крокує поміж пасажирів, потім кричить*). Робі!..

Робі (*показується з трюму*). Слухаю, сер...

Фелд. Ви, негри, оццасливлені відсутністю інтелекту, він вам не заважає спокійно зустрічати смерть. Що ви робите, коли вона заглядає у вічі?

Робі. Намагаємось закінчити розпочату роботу. (*Ховається в трюмі*).

Фелд. Здорово сказано! Але як я можу закінчити свою роботу? Їй немає кінця... Якби вдалося все зробити

тут, на цій планеті, я б сягнув туди *(протягає руки до зір)* — їх же мільйони!.. *(Наче бачить перед собою смерть)*. Ти що, кирпата, не боїшся Фелда? Пожалій мене, і я покладу під твою косу мільйони, чуєш? Я все зроблю для тебе... Пожалій! *(Падає на коліна)*. Пожалій Фелда! Він єдиний твій вірний союзник на землі!..

Нікі, похитуючись, підходить до барильця з ромом. Націдив склянку, випив одну, другу.

Нікі *(подає склянку Фелду)*. Випий, панашо, я боюсь тверезих людей.

Фелд випиває. Підходять інші. Всі п'ють мовчки. Видно, як хміль знімає обручі страху. Не п'ють матроси і людина-тінь.

Філософ *(підводиться, голос у нього похоронний)*. Перед смертю треба хоч у думках сповідатись.

Гердер. Чому в думках? Тепер можна вголос, це декого розважить!..

Фелд *(дивиться на нього)*. Починай із себе.

Гердер. Тільки я лірик і прошу пробачити за деякі деталі. Де я народився і хто мої батьки — не має значення! Виховав мене Адольф Гітлер, геніальний і божевільний!

Фелд. Тобі він передав божевілля?

Гердер. Любив мене.

Фелд. Не журись, зустрінетесь.

Гердер. І вас прихоплю за собою. *(Пауза)*. Так, він привчив мене зневажати найжалюгіднішу істоту на землі — людину. Він привчив мене нічого не боятись. Правда, я раз злякався. І злякався старої жінки... Було це давно, в невеликому морському містечку, що притаїлося серед фіордів. Я розрядив у неї парабелум. Кулі розклювали їй груди, а вона спотикається і йде до мене. Очі в неї *(оглядає присутніх, зупиняє погляд на 1-му матросові)* — он як у нього!

1-й матрос. Голубі?

Гердер. Голубі... Але вони стали страшними, як темна ніч!..

1-й матрос (*похитнувся*). В неї очі були світлі, як сонце...

Гердер. Іде й простягає до мене руки — чорні, мов залізні...

1-й матрос. У неї руки були ніжні, як подих весни...

Гердер. У розкльованих кулями грудях я бачив прострелене серце.

1-й матрос. З цих грудей я пив життя!.. (*Важко схилив голову*).

Гердер. І я її злякався. Це було раз, а потім я не боявся нічого! Сльози людей були мені миліші за ранкову росу. Їхні передсмертні крики я б не поміняв на спів солов'я!.. Я найбільше відчував своє життя, коли бачив чужу смерть.

Фелд. Лірика.

Гердер. В ім'я цієї лірики я жив. Потім, в сорок п'ятому, мене ховали. Філософ був на моєму похороні. Але він так довго читав наді мною проповідь, що я воскрес. Пізнаєте мене? (*Скидає плащ, лишається у формі есесівця*).

Журналістка. Я пригадала його. Він справді помирав, але хіба можуть померти такі сильні люди, як він...

Гердер. В ім'я цієї лірики я для своїх господарів украв у вас, Фелд, креслення найновітнішої зброї.

Фелд (*дивиться на нього деякий час мовчки, потім заходить диким сміхом*). Дурень, я вже передав сам.

Гердер (*крізь зуби*). Виходить, все надаремно...

Фелд. Ні. Я пізнав тебе ближче, і, коли б пощастило врятуватись, ти б став моїм помічником.

Гердер (*витягується в струнку*). Я вмю служити вірою й правдою!

Фелд. Яка там правда! Просто наші інтереси і наші характери дуже подібні. (*Підходить до нього*). Так і є, я не помилився. Коли ти ще був шмаркачем, я давав гроші на твоє виховання.

Гердер. Жалкуєш?

Фелд. Аж ніяк! Мої гроші дали проценти у вигляді таких паруб'яг, як ти!

Журналістка. Як довго вони шукали один одного після трагічної розлуки... і зустрілись! Їх тепер ніхто не розлучить!..

Фелд. Хто дали? Може, ти скажеш, філософе?

Філософ. Моя сповідь в ділах ваших. Я захищав і благословляв ваші діяння.

Фелд. Перед ким?

Філософ. Перед життям. І добре знав кожного з вас. Хоч мене іноді й не помічали.

Гердер. Він каже правду. Мені не було часу як слід приглянутись до нього, але він ішов моїми слідами, і кризь постріли я чув його бурмотіння.

Філософ. Благословіння!

Гердер. Це буде точніше.

Меселіна. Я хочу сказати...

Фелд. Тільки не намагайся бути розумною. Жінці так потрібен розум, як китайська коса англійському лордові!

Меселіна. Не будь таким самовпевненим.

Фелд. Я знаю тебе занадто добре.

Меселіна. Про це я й хочу сказати. Серед тих, хто пізнав мене по-справжньому, — ти займаєш передостаннє місце.

Фелд. Так?!!

Меселіна. Так.

Фелд (*після довгого погляду на неї*). Тоді скажи, хто ж займає останнє місце?

Меселіна. Мак, бідний Мак.

Нікі (*сп'яніло*). Ура! Музо, можеш гордитися! На тому світі кипітимеш в одному котлі з цією пані...

Меселіна. Дурень!

Нікі. Що не зайняв останнього місця?

Фелд. Продовжимо.

Нікі (*випиває ще склянку*). Я буду небагатослівним.

Я випив за життя кілька тисяч пляшок віскі і коньяку. Лінчував уже негра, а мені ж лише двадцять років!.. Як би я багато міг зробити... (*Відходить, починає повільно танцювати*).

Журналістка. Навіть у цієї молодого людини вже є героїчні вчинки в житті. Наш вільний світ по праву пишається своєю золотою молоддю.

Фелд. Послухайте і мою сповідь ви, так звані люди! Я той, хто годував королів і повій, генералів і президентів. Я той, хто оцією білою рукою тримав горлянку чорної Африки! Жовта Азія чистила мені черевики, стара паралітична Європа стелилась під ноги переді мною...

Журналістка. У мене тремтять руки від хвилювання, мені важко навіть занотувати так стисло перераховані великі діяння цієї великої людини. А що можуть сказати он ті (*киває в бік матросів*), що тільки зовні нагадують людей?

Фелд. Я створював біографію кожного з вас, навіть... (*Кричить*). Робі!

Робі (*виходить з грюму*). Я тут, сер.

Фелд. Розкажи свою біографію.

Робі. Вона написана на моїй спині. Писали ви, сер.

Фелд (*в бік матросів*). А що скажете ви?

1-й і 2-й матроси показують руки, повільно, дуже повільно йдуть до гургу, за ними, трохи позаду, рухається Робі. Всі наче перед стіною, що насувається, збиваються до купи, відступають за парус.

На сцені залишається тільки хлопчик.

Хлопчик. Як страшно... (*Нахиляється над Маком*). Ви живий, дядю?

Мак. Треба прикинутись мертвим, щоб залишитись живим.

Людина - тінь. Хвилини летять швидко, як сон!..

Входить Фелд, витирає піт з лоба.

Фелд. Які в них страшні руки. Вони так і просять кайданів.

Входить Гердер.

Гердер. Здається, я вдруге злякався.

Входять Меселіна і Муза.

Меселіна. В їхніх очах вогонь.

Муза. Їх не зупинить навіть моя усмішка.

Входить Нікі, паточує з барильця склянку, п'є.

Нікі. Їхній погляд витверезує. Хоч би швидше зату-
манилась голова.

Входить філософ.

Філософ. Вони, очевидно, захворіли на якусь боже-
вільну ідею, але я їх вилікую.

Входить журналістка.

Журналістка. І коли незвичайна їхня сповідь на-
ближалась до кінця, навіть зчерствілі душі матросів не мо-
гли лишитись спокійними. І матроси простягли свої сильні
і покірні руки до цих благородних людей. Наче підняли
в молитві перед їх величчю.

Входять матроси і Робі. Опускаються в трюм. Інші розхо-
дяться на ті місця, де вони були на початку картини. Наче за-
вмерли в якомусь чеканні. Рече розбуханий океан.

Людина-тінь (*хитнулася*). Лишається дві години...

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ТРЕТЯ

Сцена темна. Видно далекі спалахи блискавиці.
Освітлена тільки постать хлопчика, він дивиться кудись у про-
стір.

Хлопчик (*вражено*). До нас летить альбатрос. Ось він сів на щоглу. Ні, то не альбатрос.

З'являється жінка, вся в білому.
Легко, наче не ходить, а літає в повітрі.

Мрія. Не лякайся, хлопчику. Я — Мрія. Мене завжди кличуть люди перед смертю. Перш ніж розлучитися з жителями, вони хочуть побути зі мною. Зараз ти побачиш найпотемніші мрії кожного. З кого почнем?

Хлопчик. Там лежить дядя. Він помирає.

Мрія зникає у темряві.

Мрія. Так, помирає, але в ньому ще живу я — Мрія. Дивись уважно, він у моєму полоні.

Освітлюється невеличка площа сцени. На тому ящику, де сидів Фелд, сидить **Мак**, Фелд лежить біля нього з перев'язаною головою.

Фелд (*стогне*). Води!..

Мак. Соромся, Фелд. Її не вистачить і живим.

Фелд. Я ще живий.

Мак. То тобі так здається.

Фелд. Пожалій...

Мак. Я й так пожалів тебе, Фелд. Твої долари знайшли в моїй особі хорошого господаря. Довго, дуже довго я чекав цієї години. Але мова не про це. Послухай, друже, ти скоро зустрінешся з господом богом, передай йому, що лишився на цьому світі **Мак**, чародій **Мак**. Білі, чорні, жовті добувають для нього скарби. **Мак** уміє це робити. Та ще скажи так: я стурбований тим, що занадто часто вони розгинають спини, занадто вже вабить їхні зори червоний Схід, і **Мак** хоче, щоб не дрімав грізний бог війни. Пора йому братися до роботи! Я вже викував для нього меч. Навіть він злякається, взявши його в руки. Я хотів би, щоб червоний материк зачервонів не сонцем, а кров'ю!.. Чуєш, так і скажи!

На сцену виходить **Меселіна**.

Меселіна. Ти мене кликав, дорогий Мак?

Мак. Так, кликав. Тільки не я, а він. *(Показує на Фелда)*.

Меселіна. Жартуєш, для чого я йому потрібна?

Мак. Він хоче за звичаєм предків узяти з собою свою коханку.

Меселіна *(жахається)*. Я не хочу!

Мак. Не смію другові відмовити в останньому проханні.

Фелд. Води...

Мак *(вливає в уста Фелда з склянки)*. Пий.

Фелд. Це отрута.

Мак. Пий і ти. *(Простягає склянку Меселіні)*.

Меселіна. Не хочу, я люблю тебе!

Мак. Я не знаю цього слова. Пий!

Меселіна, як зачарована, бере склянку, випиває.

Фелд. Умираю...

Меселіна *(опускається на коліна поряд з Фелдом)*. Умираю!..

Мак *(заходиться божевільним сміхом)*. Царство вам небесне, а мені земне...

Спалахи блискавиці віддаляються.

Сцена темніє, потім знову повільно освітлюється вже вся. Мрія стоїть над Маком, який лежить на палубі.

Мрія. Навіть я йому більше не потрібна.

Хлопчик. Його вже немає.

Мрія. Наче й не було. *(Прислухається, потім показує рукою на Фелда)*. Чуєш, він мене кличе.

Хлопчик. Той дядя довго житиме.

Мрія. Довго вмиратиме. Коли виростеш — тобі вже не доведеться зустріти його в житті. А тепер подивимось, про що він мріє. *(Підходить до Фелда, кладе йому руку на плече)*.

Сцена темнішає.

Через стогін розбурханого океану чути таку ж розбурхану музику. Спалахи блискавиці знову наближаються, вони вже освітлюють сцену.

Робочий кабінет Фелда. Фелд сидить у м'якому кріслі, ноги поклав на стіл. Збоку — маленький столик з друкарською машинкою. В одному кутку — скульптура Венери, в другому — Прометей.

Фелд (*махає руками, наче робить зарядку*). Хто сказав, що Фелд старіє? Брехня! Життя він ще тримає в цих руках. (*Стискає кулаки*). А власне, що таке життя без Фелда? Це — містика, такого не буває, не може бути! (*Підводиться, ходить по кабінету*). Фелд, ми зараз з тобою сам на сам. Скажи, може, ти й справді старієш? Ні! Молодість — це сила. А сили в мені стільки, що міг би роздавiti планету, як червивий горіх. А міг би? Дурень, Фелд, не став таких питань. Може, ти чогось боїшся? Ні, до цього боялись тільки тебе. А тепер? Мовчи, Фелд, подібні питання шкодять здоров'ю. Чогось останнім часом ти, Фелд, почав частенько задумуватись. Не треба. Хай роздумують ті, кому нічого робити. А в тебе роботи більше, ніж треба. Не гай часу.

Входить Меселіна.

За нею непомітно проникає в кабінет журналістка.

Меселіна. Ти мене кликав? (*Підходить, хоче поцілувати Фелда*).

Фелд (*заперечує жестом руки*). Не для цього.

Меселіна. Жорстокий.

Фелд. Уже не захоплююсь цим спортом.

Меселіна. Тебе чекають багато відвідувачів.

Фелд. Прохачів?

Меселіна. Хай буде так.

Фелд. Почекають. На чому ми зупинились?

Меселіна (*сідає за друкарську машинку, читає*). «...В Азії закупити кільканадцять королів і прем'єрів».

Журналістка. Великий Фелд подає руку братерської допомоги державним мужам інших країн, для них він не жаліє ні часу, ні доларів.

Меселіна (*До Фелда*). Вони дорого коштують.

Фелд. При житті Мака вони ще набивали собі ціну, а тепер я купуватиму їх гамузом.

Меселіна. Твоє діло, Фелд. Але ти дуже захоплюєшся цим товаром. От уже одинадцять з них залишилися безробітними. Чекають подачок від тебе...

Фелд. Ці вже мені не потрібні... (*Сміється*). Одинадцять, кажеш? Хай організують футбольну команду.

Меселіна (*витагує папір з машинки*). Я передам твої розпорядження. (*Виходить*).

Фелд (*услід*). Занесіть останню пошту. (*Про себе*). Каже, дорого коштують. О ні! Гроші, вкладені в королів і прем'єрів, приносять найбільший бізнес.

Заходять Меселіна.

Меселіна. Тут з Франції, Англії, Італії, Бель...

Фелд (*перебиває*). Скільки тобі треба казати, що мені начхати на ці географічні етикетки!

Меселіна. Пробач, є листи з зони фунта стерлінгів, франка, ліри... Мені вже обридли ці назви.

Фелд. Мені теж. Але не турбуйся, скоро тобі доведеться знати тільки одну назву: долар! (*Про себе*). Долар, яке чудесне слово!

Меселіна. Чи скоро це буде?

Фелд. Швидше, ніж ти встигнеш поміняти трьох коханців.

Меселіна. Це справді не так довго. (*Спохватилась*). Що ти? Я тобі вірна на все життя!

Фелд. Я вірю тільки в долар, а ти просто боєтимешся мене все життя.

Меселіна (*вдає, що образилась*). Хочеш, я піду від тебе?..

Фелд. Хочу.

Меселіна (*злякано*). Фелд, я пожартувала...

Фелд. Думай, що я теж. Продовжимо.

Меселіна. Погані вісті з Африки. Чорні поводяться неспокійно.

Фелд. Послати туди морську піхоту. *(Зупиняється, думає)*. І побільше дипломатів.

Меселіна. Для чого дипломатів? *(Робить помітки)*.

Фелд. Наша дипломатія — це снотворне, яке треба коли-не-коли давати неспокійним народам.

Журналістка. Немає меж гуманності цієї людини! Своєю могутньою рукою він допомагає стати на ноги чорним народам.

Меселіна. Такі ж невтішні вісті з Південної Америки.

Фелд. Знову? *(Ходить по кабінету, зупиняється)*. Бій биків, перевороти, загони авантюристів для них.

Меселіна *(швидко занотовуючи)*. Чиїх?

Фелд. Наших і їхніх — це все одно.

Меселіна. Цей край починає червоніти.

Фелд *(аж гіпнувся)*. Він у мене зачервоніє. Від крові... *(Витирає піт з обличчя)*. Від крові!!!

Журналістка. З яким хвилюванням душі він сприймає кожну вісточку про життя сусідів. І як добрий сусід завжди готовий сказати щире слово і подати братерську допомогу.

Меселіна. Можна продовжити?

Фелд. На сьогодні досить.

Меселіна. На вас чекає...

Фелд. Знаю. Клич.

Меселіна виходить.

З'являється людина в костюмі куклуksкланівця.

Що це за маскарад? Переді мною критись не треба.

Людина знімає маску. Це — Гердер.

Гердер. Слухаю вас.

Фелд. От ми й зустрілись.

Гердер. Радий.

Фелд. Цього мало.

Гердер. Пробачте, я хотів сказати: радий допомогти вам.

Фелд. Мені не допомагають.

Гердер. Служити вам.

Фелд. Це сказано розумніше! Здається, ви починали свою кар'єру з того, що навели в своєму домі новий порядок?

Гердер. Так.

Фелд. В нашому це теж потрібно.

Гердер. Буде зроблено.

Фелд. Методи ті ж самі.

Гердер. Розумію.

Журналістка. Як швидко пізнає людей Фелд.

Фелд. Ідіть.

Гердер хоче йти.

Зачекайте, який ви мали чин за Адольфа?

Гердер. Обер-лейтенанта.

Фелд. Ідіть, майоре!

Гердер виходить.

Журналістка. Варто йому побачити в людині хоч зерно здорового глузду, і вона підніметься, наче за велінням чарівника. Воістину тільки вільний світ може дати кожному такі можливості.

Заходить філософ.

Філософ. Я прийшов, щоб...

Фелд. Роботу!

Філософ «Вільний світ», «народний капіталізм». Це ж я придумав.

Фелд. Знаю. *(Виймає з кишені монету, кидає, філософ на льоту підхоплює).*

Філософ. Моя думка, мій розум належать вам. *(Виходить).*

Входить Меселіна.

Меселіна. До вас проситься на прийом президент.

Фелд. Я ж його недавно...

Меселіна. Так, він убитий, але це вже інший. Ви самі його призначили, тобто вибрали.

Фелд. Згадав...

Меселіна. І новий президент хоче вас бачити.

Фелд. Я сам його покличу, коли він буде потрібний.

Меселіна. Я скажу. *(Хоче йти)*.

Фелд. Зачекай.

Меселіна зупиняється.

Підійди, дитинко, поцілуй. Щось втомився сьогодні...

Меселіна підбігає, цілує Фелда. Фелд виймає долар, дає Меселіні.

Меселіна. Для чого? *(Ховає долар)*.

Фелд. Я ділова людина, звик платити за все, навіть за слиняві поцілунки.

Меселіна. Я ж твоя дружина.

Фелд. Доки плачу.

Журналістка. Скільки щирості, скільки чистоти в їхньому коханні! Навіть особисте життя Фелда повинно стати взірцем для нашого здорового суспільства.

Входить Муза. Вона наче помолодшала на десять років. Меселіна поступається їй своїм місцем. Виходить.

Муза. Ви мене кликали?

Фелд. Я хочу, щоб про мене співали пісні! Коли один співає, то не чути, як десятеро плачуть!

Муза. О! Я вже про це подбала. Послухайте.

Відчиняється вікно. Чути бравурні марші, пісні, викрики: «Фелд! Фелд!» Фелд починає підспівувати, навіть танцювати.

Фелд. Подобається! Приємно... Ти чесно заробила. Візьми. *(Кидає долар)*.

Муза на льоту підхоплює його.

Муза. Мій мозок, моя душа, мій інтелект, мій талант — належать тобі.

Фелд. Це мені подобається. (*Зупинив погляд на Венері*). Ану, стань поряд, дівчинко.

Муза стає поряд Венеря.

Муза. Я не люблю її.

Фелд. Чому?

Муза. Заздрю. Нею милувалися мільйони людей.

Фелд. Тобою більше. В нашому світі ти займеш її місце.

Муза. Отже, я теж колись помру.

Фелд. Ні. Ти будеш жити, поки живий Фелд. А я вічний, як вічний наш вільний світ.

Муза. А їй багато платили?

Фелд. Тоді не було доларів.

Муза. Яка вона нещасна... (*Гладить рукою обличчя Венери*).

Фелд (*зайшовся сміхом*). Навіть ти, Музо, розуміш, що долар і щастя — це одне. Віднині й довіку ти займатимеш її місце!

На сцену піби насунулась чорна тінь. Коли вона зникає і сцена знову освітлюється, в кутку замість Венери стоїть Муза.

Фелд. Так буде краще.

Входить Меселіна.

Меселіна. Він прийшов.

Фелд. Клич.

Входить Гердер у формі майора СС.

Гердер. Все зроблено, як було наказано.

Фелд. Не бачу, полковнику.

Гердер. Зараз побачите. (*Виходить*).

Фелд. До біса хороший паруб'яга! Адольф не розтринькав мої гроші.

Заходять 1-й матрос у робочій спецівці, 2-й матрос у шахтарській спецівці, Робі голий до пояса. Всі трое в кайданах.

Тихо, наче крадучись, заходить людина-тінь.
За ними заходять Гердер у формі полковника СС, філософ, журналістка.

Гердер. До ваших послуг.

Фелд (*оглядає прибулих, підходить, пробує рукою кайдани*). Як вони реагують на ці заходи?

Гердер. Подивись. (*Б'є нагаєм одного, другого, третього*).

Всі падають на коліна.

Фелд (*показує на людину-тінь*). А це що?

Гердер. Той, що вмів тільки скорятись.

Філософ (*виходить наперед*). Це я виховав, моя робота!

Гердер. Це я прищепив їм жах.

Філософ. А я покору.

Журналістка. Їм випало велике щастя жити і працювати у вільному світі, де державний лад стоїть на боці інтересів людини. (*Занотовує*). Хай про це знають там, за залізною завісою.

Філософ. Я...

Фелд. Досить! (*Кидає йому долар*). Заслужив.

Філософ виходить з низьким поклоном.

Гердер. Що накажете? (*Замахується канчуком*).

1-й і 2-й матроси, Робі підводяться, поспішно виходять.

Фелд. Добре, генерале, служите.

Гердер (*виструнчився перед Фелдом*). Стараюсь!

Фелд. Ви можете стати міністром оборони.

Гердер. Оборони? Від кого оборонятись?

Фелд. Від тих, хто наважився б нам не підкорятись.

Гердер. Що накажете?

Фелд. Збиратися в дорогу.

Гердер. Яку?

Фелд. Знайому вам. У дорогу, на якій раз уже помирав.

Гердер. О щастя! Це моя мета!

Фелд. І моя.

Гердер. Іду збиратись. *(Виходить)*.

Фелд *(ходить по кабінету, не зводячи погляду з людини-тіні. Потім зупиняється перед нею)*. Ти хто?

Людина-тінь *(сколихнулась)*. Не знаю.

Фелд. Добре. Що ти хочеш?

Людина-тінь. Нічого.

Фелд. Що ти вмієш?

Людина-тінь. Служити.

Фелд. Прекрасно! Нарешті я знайшов тебе! Ти ідеал для мене, для нашого вільного світу! *(Зупиняє свій погляд на Прометеві. Потім бере людину-тінь, веде до Прометея)*.

Людина-тінь рухається за Фелдом слухняно, як сліпець.

Ану, постійте поруч. Так. О! Ніколи не можна вас порівняти. *(До Прометея)*. Ну, хлопчику, кажуть, ти для людей викрав вогонь. У самого господи бога, дурень! І вони тобою милуються вже тисячі років, розбійнику! Досить. Намозолів очі! Віднині і назавжди вона *(жест у бік людини-тіні)* займе твоє місце. Хай на неї моляться двоногі тварюки. Її наслідують, якщо хочуть лишитись живими. Так хоче Фелд — так буде!

Сцена темніє, чути звук, наче обірвалась натягнута струна. Коли сцена освітлюється, в кутку замість скульптури Прометея стоїть людина-тінь. Фелд витирає чоло, піби після важкої втоми.

Аж полегшало... Наче спокій поселився в душу.

Входить Меселіна.

Меселіна. Вас хоче бачити міністр.

Фелд. Я прийму його.

Меселіна виходить. З'являється Гердер у формі генерала.

Гердер. Усе готово!

Фелд. Точніше.

Гердер. Коли накажете — миттю знімуться тисячі ракет і почорніє червоний материк.

Фелд (*про себе*). Почорніє, кажеш? Добре, дуже добре. (*Зупиняється проти Гердера і тихо сичить*). Починай!..

Гердер. Ще немає згоди президента.

Фелд. Він десь товчеться у моїй приймальні. Я прийму його тоді, коли заграви від моїх бомб затулять сонце.

Гердер. Розумію! (*Виструнчується, кидається з кабінету*).

Фелд. Ось воно, довгождане. Тільки тепер починається життя. Я народився, я жив для цього!!!

Раптова темрява. Страшний гуркіт і спалахи.

Я живу! (*Зайшовся божевільним сміхом. Він то зникає у темряві, то з'являється, освітлений спалахами. Руки підняті вгору, весь тремтить від божевільного сміху*).

Темнішає. Гуркіт і спалахи віддаляються. Тиша. Темінь. Сцена повільно освітлюється. Фелд сидить на тому ж місці, тремтить у беззвучному сміхові. Мрія знімає руку з його плеча.

Мрія. Досить!

Хлопчик. Страшно...

Мрія. Не бійся. Це тільки могло бути так.

Хлопчик. А не буде?

Мрія. Мене кличе він! (*Показує на Гердера, підходить до нього, кладе руку йому на плече*).

Гердер підводиться. Сцена освітлюється яскравіше. Гердер знімає плац, лишається у формі есесівця. Мрія і хлопчик відступають за парус.

Гердер. Хто сміє думати, що Гердер буде пасажиром? Ні, його доля — стати капітаном! Ось переді мною вільний

світ, його квітіння. Вільний — погане слово, але хай буде так!.. (*Посміхається*). Колись же був «новий порядок», а тепер «вільний світ». Від назви товар не міняється. Він, цей вільний світ, повинен скоритися мені. Насамперед потрібне золото. А воно так близько, в очих ось старечих руках! (*Жест у бік Фелда*). Взяти його не важко. (*Підходить до Фелда*). Як, містер Фелд, чи хочеться вам жити?

Фелд. Дурне запитання.

Гердер. Ясніше.

Фелд. Хочуть жити мої долари, отже, й я.

Гердер. Більшу частину — мені! І ти — врятований.

Фелд. Правда?

Гердер. Клянусь іменем Адольфа, мого покійного батька.

Фелд (*покірно*). Вважай, що половина доларів твоя.

Гердер (*про себе*). Другу половину візьму сам.

Фелд (*про себе*). Тільки врятуй, а потім стоятимеш швейцаром у моїй приймальні.

Гердер (*кричить*). Трюмна наволоч, нагору!

З'являються матроси і Робі. Підходить до матросів і Робі, довго вдивляється у вічі кожному. Потім до 1-го матроса.

У твоїх очах світиться цепокора. Вони схожі на очі твоєї матері, яку я спровадив на той світ.

1-й матрос. Знаю...

Гердер. Тебе теж небезпечно лишати живим. (*Вихоплює наган, стріляє*).

1-й матрос повільно падає на палубу.

А вам даю годину залагодити пробоїну, а ні, то... (*Жест у бік 1-го матроса*).

2-й матрос і Робі зникають у трюмі. Входить Меселіна.

Меселіна (*кидається на шию Гердеру, цілує*). Який ти милий!..

Гердер. Сильний.

Меселіна. Я схилиюсь перед твоєю силою.

Гердер. Ти розумніша, ніж я гадав.

Меселіна. Я твоя!

Гердер. Цим мене не здивуєш.

Меселіна. Кохаю тебе!

Гердер. Бо хочеш жити.

Меселіна (*стурбовано*). Тільки ж Фелд живий.

Гердер. Він буде мовчати.

Меселіна. Він бачитиме.

Гердер. Він заплющить очі.

Меселіна (*цілує Гердера*). Милий...

Фелд відвертається.

Гердер (*відштовхує її*). Досить!

Підходять філософ і Муза, беруться за руки і низько вклоняються Гердеру.

Філософ. Я завжди схилився перед тобою.

Муза. Я служила тільки тобі.

Філософ (*до Музи*). Брешеш, служила всім, у кого були гроші.

Муза (*до філософа*). Мовчи! У нас одна професія і однакова плата.

Гердер. Не гривіться, обоє залишітесь при мені.

Входить Нікі.

Нікі (*підходить до Гердера, подає склянку*). Налий.

Гердер (*наточує з барильця, подає*). Пий, ти подобаєшся мені п'яний.

Нікі (*п'є*). Я подобаюсь усім! (*Починає танцювати*).

З трюму показується Робі.

Робі. Корабель може пливати.

Гердер. Віднині я капітан і поведу вас до мети, яку заповідав мені покійний батько.

Корабель рушає. Темнішає.

Журналістка. І коли здавалось, що все втрачено і немає надії на порятунок, тоді, як посланець бога, подав свій голос воскреслий із мертвих — людина великої мужності, світлого розуму, непохитної волі. Своєю твердою рукою, паче чарівник, врятував Ноїв ковчег від неминучої, здавалось, загибелі. Коли б ви, дорогі читачі, побачили, з яким ентузіазмом, з якою любов'ю були звернені погляди до капітана! Один з матросів упав ниць перед ним і завмер в якомусь побожному екстазі.

Сцена освітлюється. Гердер стоїть, наче на балконі. Одягом, рухами і обличчям він пагадує Гітлера. Позад нього стоять Нікі, Фелд, філософ, Муза, Меселіна. Чути ритмічні кроки, проходять солдатські колони.

Гердер. Мої солдати! Я звертаюся до вас у цю історичну годину, яка стане початком нової ери, нового порядку на нашій планеті. Я не зупинюся ні перед чим, щоб врятувати світ від страшної червоної небезпеки! Хай з тисячі залишиться один живий у цій війні — і це мене не зупинить!..

Фелд (*потирає руки*). Не жалкую за доларами — вони у вірних руках.

Гердер. Вже на вогняних крилах полетіла неблаганна смерть на червоний Схід..

Чути страшний гуркіт, спалахи.

Вперед, мої солдати! Я благословляю вас!..

Голоси. Хайль Гердер!

— Хайль Гердер!

— Хайль Гердер!

Сцена темпіє.

Хлопчик. І так буде?

Мрія. Могло бути.

Хлопчик. Страшно. Цей дядя довго житиме?

Сцена повільно освітлюється.

Мрія (*відходить від Гердера*). Чим скоріше ти станеш дорослим, тим скоріше він помре.

Людина-тінь. Час іде, залишилося дві години...

Хлопчик. Що вона хоче?

Мрія. Подивимось. (*Підходить до людини-тіні, кладе їй руку на плече*).

Сцена темніє, потім повільно освітлюється куточок сцени: малесенька, наче іграшкова, кімната. Людина-тінь зачиняє вікно, опускає штори.

Людина-тінь. Для чого роблять ці вікна? Мені не потрібно бачити, що там робиться. Хай буде тиша — тиша, тиша...

Голос матроса. Виходь на вулицю.

Людина-тінь (*злякано махає рукою*). Ідіть від мене, не треба. Ідіть, ідіть від мене!

Голос філософа. Не порушуйте спокою людини.

Людина-тінь. Так, я хочу спокою, спокою, спокою...

Голос Гердера. Для спокою ти повинна дати крові солдатам.

Людина-тінь. Для спокою?

Голос філософа. Для спокою.

Людина-тінь. Беріть. (*Простягає руку у вікно*). Для спокою. (*Блідне, стає на коліна, потім падає*). Ось тепер спокійно. Тільки щось я починаю втрачати зір, але це нічого. Щось серце перестає битись — може, це й краще. Тихіше буде. Я почувую, ось воно зараз зупиниться. Так, воно вже не б'ється. Який спокій.

Сцена темніє.

Хлопчик. Вона померла.

Мрія. Вона ніколи й не жила.

Хлопчик. А про що мріють ось ці? (*В бік Нікі, Музи, Меселіни*).

Мрія. Зараз побачимо. *(Простягнула до них руки).*

Чути джазову музику, спочатку тихо, потім все гучніше. По сцені миготять якісь потворні тіні. Врешті вона освітлюється. Та ж палуба, тільки на весь парус якась химерна картина.

Нікі з Музою, Меселіна з Гердером крутяться в якомусь божевільному танці під божевільну музику. По боках з підносами, заставленими питвом і стравою, стоять у формі офіціантів 1-й та 2-й матроси і Робі.

Нікі. По келиху коньяку! *(Зупиняється, махнув рукою).*

Музика змовкає. Зупиняються й інші, хоч ще мимоволі сіпаються під впливом танцю. Всі підходять до офіціантів, беруть келихи.

Муза. П'ю за вільне кохання! *(П'є).*

Меселіна. За дуже вільне! *(До Гердера).* Чи не так, мій милий? *(П'є).*

Гердер. Саме так.

Нікі. А я вип'ю за те, щоб пити завжди, до останнього дня!..

Входить філософ.

Тебе ще не вистачало!

Філософ. Я про це знав, тому й прийшов.

Нікі. Вищий, шарманщику.

Філософ *(бере келих).* Я п'ю *(дивиться на картину)* за вільне мистецтво і за того, хто його створив.

Нікі. Цю картину, кажуть, намальовано чи знаменитим художником, а чи мавпою, забув...

Муза. Це моє творіння.

Філософ. Не має значення. Головне, що тільки нам зрозуміла суть цих геніальних полотен. Тільки ми можемо розгадати замисел їх творця.

Нікі. Тут і розгадувати нічого. *(Дивиться на картину).* Ясно як божий день. Намальовано нічне кабаре після того, як там побував я з своїми хлопчиками.

Муза. А ось і не вгадав. (*Дивиться на картину, н'яно похитується*). На цій картині я бачу галстук і очі мого першого коханця. (*Придивляється*). І палицю, якою він мене бив, навіжений, в дорогі хвилини.

Меселіна. А може, в цій божественній картині відтворено куточок нашого життя. Сьогоднішній день, може, ось цю хвилину.

Гердер. Я не знавець мистецтва, але це полотно добре розумію. Художник з пеймовірною майстерністю відтворив останній притулок мого любого фюрера в страшний сорок п'ятий рік...

Філософ. От бачите, всі ви близькі до правди. Великий твір мистецтва завжди викликає найдорожчі серцю спогади.

Муза. Ти не сказав, що бачиш ти в цій картині.

Філософ. Як у дзеркалі, в ній відбито плин моїх думок.

Нікі. Музика!!!

Шквалом вривається музика, всі починають танцювати той же божівільний танець. Тільки філософ стоїть, схрестивши руки на грудях. Входить журналістка.

Журналістка. Вони танцюють, вони веселяться, бо перед ними світла дорога, світле життя. Своїми трудами вони завоювали собі щастя. Хай би поглянули сюди ті, хто ще має сумнів щодо нашого вільного світу.

Нікі (*зупиняється перед Робі*). Ти чорний?

Робі. Чорний.

Нікі (*похитується н'яно*). Ніяк не згадаю, що я мав зробити.

Гердер. Лінчувати.

Нікі (*закричав дико*). Так, лінчувати! Лінчувати чорного!!! (*Хапає Робі*).

Нікі допомагає Гердер. Тягнуть Робі за сцену.

Ф і л о с о ф (*до матросів*). Будьте вдячними, ці хлопці оберігають нашу велику білу расу.

Ж у р н а л і с т к а. Хіба це не рівність чорних і білих, коли цей юнак по-братерському кинувся на шию чорному Робі. Вони обнялись, як рівні.

Чути стогін Робі.

Бідний негр заплакав від радості.

Муза, Меселіпа тапцюють. Музика глушить стогін Робі. Заходять Нікі і Гердер.

Н і к і (*вигирає обличчя*). Другий на моєму рахунку, а я ще молодий. (*До Гердера*). Спасибі, що нагадали.

Г е р д е р. Дай руку!

Тиснуть руки.

Музика швидше грає, починаються танці. Потім сцена темнішає. Тільки химерні тіні літають.

Х л о п ч и к. Не хочу бачити. Скажи словами, що вони робитимуть далі?

М р і я. Те ж саме.

Х л о п ч и к. Коли це скінчиться?

М р і я. Ти дочекаєшся. (*Зникає*).

Х л о п ч и к (*оглядається*). Альбатрос полетів.

З а в і с а

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Палуба корабля. Всі на тих же місцях, що й на початку дії.

Л ю д и н а - т і н ь. Надходить дванадцята година!..

Ф е л д (*наче прокинувся, важко підводиться*). Дванадцята година... (*Глухо сміється*). Хто це придумав? Коли

треба, я зупиню і час! Я ще хочу жити і буду жити!.. В моїх руках наймогутніше, що є на землі,— долари! Перед ними відступить навіть смерть. (*Підходить до матросів і Роби*). Ви знаєте мене? Я — Фелд. Пригляньтеся пильніше. Я той, кому ви корилися весь вік, хто давав вам роботу, хліб, долари. Ось ці долари! (*Вихоплює з кишені жмут грошей*). Ви не раз рятували мене, врятуйте й тепер, і кілька з оцих папірців будуть ваші. О, я бачу, як хижо засвітилися ваші очі. Так, так, я заплачу вам. Тільки не тепер, на західному березі. Коли відчую під собою тверду землю. Я знаю, ви врятуєте мене, бо долар всемогутній! Так було, так є, так буде!

Матроси і Роби мовчать. Фелд виходить за парус.

Гердер (*підходить до матросів і Роби*). Я не обіцяю вам доларів. Вони вам і не потрібні. Я дам вам зброю, я поведу на схід. Перед вами буде йти смерть. Чужою смертю ви будете стверджувати своє життя. Мовчите! Для натхнення я вам дам іще одну обіцянку. (*Виймає револьвер*). Це другий ваш вибір. Лежати отут з продірявленою головою. Вибирайте. Я бачу, ви вже вибрали. От і добре. Адже ще рано мені розлучатись із життям. (*Виходить*).

До матросів і Роби підходить Муза, кокетливо посміхається.

Муза. Я вам обіцяю найбільше щастя на землі — кохання всім своїм гарячим серцем. Ось послухайте його. (*Не розстібає — рве на собі блузку*). Воно б'ється тільки для вас, тільки вам даруватиме воно любов.

Підходить Меселіна.

Меселіна. Я даруватиму вам свою посмішку, я дозволю вам милуватись моєю красою.

Підходить Нікі.

Н і к і (*до Музи і Меселіни*). Кши звідси, нічні пташки.
Хлопчики, нам треба жити. (*Подає склянку з коньяком*).

Ні матроси, ні Робі не беруть.

Не хочете? Справа ваша. Я чув, що вам це шкодить, а мені ні! (*Випиває*). Я щось вам хотів сказати... Забув.

Підходить філософ.

Ф і л о с о ф. Перозумні діти мої! Невже ви не врятуєте наше судно, де зібралися найпрекрасніші люди нашої планети? Ті, кому єдиною провідною зорею в житті було піклування про вас, простих трудівників, ті, хто засвітив вам немеркнучий факел високої культури, хто дав свободу, хто боронить вас від жахів комунізму, від пошесті червоної чуми. Я бачу, ви розумієте мене. Труд і покора принесуть вам вічну благодать! (*Виходить*).

Гучніше стогін розбурханого моря, сильніше б'ють хвилі, віддалений грім і спалахи блискавиці.

2 - й м а т р о с. Буря!

Р о б і. Ніч.

1 - й м а т р о с. Світає.

Р о б і. Не бачу.

2 - й м а т р о с. Дивись на схід.

1 - й м а т р о с. Пора готуватись!

2 - й м а т р о с. До чого?

1 - й м а т р о с. Щоб зустріти бурю й світанок. (*Бере канаги, дошки, ще якісь інструменти*).

Обидва матроси і Робі зникають у трюмі. З'являється хлопчик.

Х л о п ч и к. Немає нікого...

Л ю д и н а - т і н ь (*хитнулася*). Скоро дванадцята година. Я вже бачу смерть. Ось вона дихнула мені в обличчя. (*Відривається від щогли, поточилась*). Вона вже торкнулася обличчя... (*Відступає, руки простягає, ніби захищається*). Я сховаюсь від тебе, схо-ва-а-ю-сь!.. (*Відступає*).

Хлопчик. Її немає тут.

Людипа-тінь. О, я вдихнула її. Вона вже в грудях, спинила серце, давить холодною рукою... Давить... *(Відступає і падає за борт)*. А-а-а-а!..

Входить Гердер, плащ на руці.

Гердер. Ніби хтось крикнув... Давно я не чув таких приемних мотивів у голосі людей. *(Одягає плащ, зникає у трюмі)*.

Входить Нікі. В руці склянка.

Нікі. Чи я не бачу, чи тут немає нікого? *(Сідає на барильце)*.

Хлопчик. Я тут.

Нікі. Ти — мавпеня, а я маю на увазі їх... *(По-розбійницькому свистить)*.

Заходять Фелд, Меселіна, філософ, Муза.

Фелд. Що скоїлось?

Нікі. Велике нещастя. Не можу знайти барильця з кошьяком.

Муза. Ти сидиш на ньому.

Нікі *(підвієся)*. Ти — як ворона: розуму мало, а зір — хороший. *(Нагочує в склянку коньяк)*.

З трюму вилазить Гердер.

Гердер. Тепер можна й випити.

Фелд. Чому тепер?

Гердер. Пробоїну в судні ліквідовано.

Нікі. Ур-ра!.. *(П'є)*.

Муза. Це вони потрудилися в ім'я моєї любові.

Меселіна. Моєї краси.

Фелд. В ім'я доларів, дурні... *(Кричить)*. Робі!..

З трюму показується Робі.

Склянки!

Н і к і (*цілує денце склянки*). Всі моляться моєму богові!

Робі мовчки виносить склянки, ставить біля барильця, повертається в трюм. Нікі паливає склянки, роздає кожному.

Ж у р п а л і с т к а (*зайшла непоміченою, стоїть осторонь*). Я так і думала: кіпець буде щасливим. Скільки довелося пережити хвилюючих і навіть жахливих годин. Хоч вголос і не говорили, але в декого закрадалась думка, що порятунку немає, що пробила дванадцята година для них. А зараз вони знову зібрались єдиною, рідною, здруженою сім'єю. В ній, як сонце в краплині роси, відбивається наш вільний світ, могутній і вічний!

Г е р д е р. Перш ніж випити цей келих, я хочу сказати, що децю перебільшив, розповідаючи свою біографію. Це результат схильності до жартів.

Ф е л д. Правда?

Г е р д е р. Правда.

Ф е л д. Тоді я розчарований. Я навіть подумав, що знайшов подвійного помічника.

Г е р д е р. Мене не так зрозуміли! Я хотів сказати, що розновів тільки частину з своєї біографії.

Ф е л д. Ти житимеш, щоб продовжити її.

Г е р д е р. Важко самому.

Ф е л д. Я тобі допоможу.

М е с е л і н а. Я теж жартівниця, Фелд. Ти займаєш у моєму серці перше місце.

Г е р д е р (*напівголосно до Меселіни*). А для мене місце є в ньому?

М е с е л і н а (*напівголосно до Гердера*). Вистачить. (*До Фелда*). Ти в мене перший і останній.

Ф е л д. Думаю, що в твоєму серці збереться хороша компанія.

Н і к і. Щоб не нудьгувати, ми запросимо туди і джаз. А тепер вип'ємо!

Ф е л д. Можна.

Всі п'ють. Чути джазову музику. Першим починає танцювати Нікі, потім Муза. Врешті всі закрутились у танці. Вони не бачать, як зі стогоном підводиться М а к.

М а к. Зачекайте й мене. Я з вами. *(Але йде не до них, а точиться до краю палуби й падає).*

Музика наче підхоплює його крик. Стає все гучнішою й швидкою. З трюму виходять 1-й, 2-й матроси і Робі. Могутній удар хвилі, корабель здригнувся, всі, хто танцював, поточились, падають. Тільки матроси, Робі і хлопчик залишаються на ногах. Вривається тиша. Матроси і Робі піднімають парус. За ним видно другу половину палуби, шгурвал корабля.

Ф е л д *(підводиться)*. Іще один такий штурхан — і я не зможу підвестись. Тримайте курс до рідних берегів. Курс на захід.

Г е р д е р. Курс на захід...

Ф е л д. Там наш спокій...

2-й матрос стає до штурвала. Робі закріплює парус.

1-й матрос. Курс на схід!

2-й матрос. Єсть, курс на схід!

Ф е л д. На захід!

Г е р д е р. На захід! *(Підводиться, вихоплює револьвер, хоче стріляти в матросів, але удар хвилі, і він знову падає).*

Ф і л о с о ф *(підводиться)*. Схаменіться, нерозумні! На захід, до спокою, миру і щастя! Покори прошу від вас! Покори!.. *(Простягає руку, підходить до 1-го матроса, але, наче на багнет, наколовся на його погляд, поточився, відступив).*

Сцена темнішає, тиша. Потім загорівся обрій, червоні промені торкнулись паруса. Парус зачервонів. Стає світліше.

Фелд, Гердер, Нікі, філософ, Меселіна, Муза збились до купи на краю палуби. Вони з жахом закриваються руками від червоного проміння. Між ними чути приглушену, похливу джазову музику. Матроси, Робі повернулись на схід.

Не тільки погляди, навіть постаті, здається, линуть туди.

Хлопчик. Які високі хвилі!
Робі. Вони змиють палубу.
Хлопчик. Яке тепле сонце!
1-й матрос. Ми йдемо до нього!..

Здається, сонце й корабель зближаються. Стає ясно як удень, тільки на купку людей, що збилися на краю палуби, падає тінь.

З а в і с а

1961

ЧЕБРЕЦЬ ПАХНЕ СОНЦЕМ

П'єса на 3 дії

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Сидір.

Катерина.

Василь.

Юрко.

Сергійко.

Тамара.

Криниця Федір Федорович.

Люба.

Надя.

Гордій.

Коваленко.

Дід.

Секретарка.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Невеличка кімната готелю. Шафа. Двоє ліжок: одне — дерев'яне, широке, друге — вузьке, залізне. Стіл, на столі графин з водою.

Знадвору долітають шум вітру, віддалений грім. У кімнаті Коваленко — певисокий, кремезний, років за сорок, в просторому полотняному костюмі. Він сидить на табуретці біля вікна і з усмішкою спостерігає за дідом, який вносить у кімнату спочатку великий чорний прибор, потім непомірно велику попільницю-раковину і врешті картину «Гри богатирі».

Дід. Поможи, Максиме, важкенькі богатирі, не втримаю.

Коваленко бере картину.

Куди ж її прилаштувати? А що, коли сюди?

Удвох ставлять картину на шафу.

(Відходить до дверей, задоволено оглядає кімнату). Ось тепер друге діло, любо глянути. (Ляснув по лобі). Тьфу ти, лиха година, ледве не забув. (Виходить і тут же повертається з вазончиком квітів, напівзі'ялих калачиків. Ставить на стіл, потім переносить на вікно). Тут їм і місце. (Видно, притомився старий, сідає на табуретку). Як?

Коваленко. Нічого.

Дід. Легко сказати — нічого, а скільки мороки було, поки дістав чорний прибор, попільничку, а цих богатирів *(махнув рукою в бік картини)* насилу виканючив у чайній, і то тимчасово.

Коваленко. Чи не для мене так старались?

Дід. Ти що? Хоч і академік, але свій чоловік, я тебе знаю *(жест)* отакесеньким. Давненько чогось не показу-

вався в наших краях. Років, мабуть, зо три до дядька не приїздив.

К о в а л е н к о. Коли не п'ять...

Д і д. Хвалився твій дядько, що академік — то ніби генерал, тільки у науці. Ну, генерал — ясно: військом командує. А ви, академіки, чим займаєтесь?

К о в а л е н к о. Ми? Та так, в основному — пишемо...

Д і д (*подумавши*). Генералам, конешно, краще. Як-не-як при формі. А ти піби й простий чоловік. Коли б хто не знав, подумав, що районне начальство, і то — другостепенне.

К о в а л е н к о (*посміхається*). То для кого все ж таки ви старались?

Д і д. Бог його знає для кого. За п'ятнадцять років, що я тут, вперше таке трапилось. Приносять ранком телеграму. Написано: директору готелю, тобто мені. Прошу забронювати окремий номер. І підпис — Савченко. Так я оце (*широкий жест рукою*) цілий день і бронюю, мало пуп не розв'язався. Окремого, правда, немає, будете вдвох. (*Пауза*). Ти не чув, є серед начальства Савченко?

К о в а л е н к о. Не знаю.

Д і д. Конешно, є, раз телеграму вдарив. А чого це ти бриля не знімаєш?

К о в а л е н к о. Мабуть, піду.

Д і д. В Піски, до дядька?

К о в а л е н к о. Ні, спочатку в Левківці. Просили в міністерстві сад там оглянути, сказати свою думку про один дослід, що там проводили.

Д і д. Аж у Левківці. Казна-що надумав, у таку даль вививатись проти ночі. Бачиш, яка гроза? Переночуєш. А вранці й додому.

К о в а л е н к о (*дивиться у вікно*). Це нічого! Гроза швидко пройде.

Д і д. Хоч ти й академік, ляжеш на цьому ліжку (*показує вузьеньке*), бо він, мабуть, вище за тебе начальство. Ач яка телеграма!

К о в а л е н к о. Добре.

Д і д. Ти вже не ображайся. Воно ліжко як ліжко. На ньому сам заступник міністра спав.

К о в а л е н к о. Невже?

Д і д. Для брехні старий я. Спав-таки. Ще й простирadlo пропалив цигаркою, шибеник.

К о в а л е н к о. І ви стерпіли?

Д і д. Я його за вухо і кажу: «Що наробив, волоцюго?» Він тик-мик, а потім взяв голку й нитку і так заштопав, що не видно, де й дірочка була.

К о в а л е н к о. Штопав? Заступник міністра?

Д і д. Тепер він заступник, а тоді в студентах ходив. На практику приїздив, простяга такий. Розповідав мені, що сам з села, десь із-під Черкас. А чому дивувати? Тепер тільки й чуєш — той міністр, той — письменник... Навіть секретар ЦК наш, сільський. А як голову колгоспу, так в селі не знаходять, звідкись присилають. Ото диво!

К о в а л е н к о. Буває.

Д і д (*прислухається*). Ніби хтось іде.

К о в а л е н к о. То вітер.

Д і д (*дивиться у вікно*). Коли вже він приїде?

К о в а л е н к о. Хвилюється?

Д і д. Нетерпіння розбирає. Людина — цікава штука. Думаєш одне, а воно, глянь, друге. Якось у війну в нашому селі штаб зупинився. Село аж зачервоніло генеральськими лампасами. Я помітив, що один генерал.— кидь на мене оком, кидь. Що за напасть, думаю. А потім він же заходить у двір з котьолком у руці. Підійшов до мене, виструнчився та як гаркне: «Извольте покушати, товарищ комвзвода». В мене з очей спочатку іскри посипались, а потім сльози. Впізнав я його: ординарцем у мене був у громадянську. От що таке воно чоловік. А цей, що приїде... Хто він?

К о в а л е н к о. Побачимо.

Д і д. Слухай старших: будь з ним дипломатично.

К о в а л е н к о (*посміхається*). Чому б це?

Д і д. На всяк випадок...

Стук у двері. Заходить Сидір. Високий, трохи сутулий; поверх костюма — капроновий плащ, у руках — великий шкіряний чемодан. Таке враження, ніби він чимсь стурбований, але весь час стримується.

Сидір *(ставить чемодан, витирає хусткою обличчя)*. Де можна побачити директора готелю?

Дід *(схопився на ноги)*. Я буду директором. Прокопом Федоровичем величають.

Сидір. Дуже приємно. *(Вклоняється)*. Телеграму одержали?

Дід. Так точно.

Сидір. Я подумав, що зараз жнива, уповноважених багато наїхало і буде трудно з місцем.

Дід. Тепер не так. Раніше від них аж стіни тріщали в готелі. Я старий, а й то увірував, що без них жити не можна. А потім — глядь, не стало їх, а життя йде. *(Приглядається до Сидора)*. Воно, конешно, той... уповноважені теж потрібні.

Сидір. Я не уповноважений.

Дід. Я ж і кажу — можна й без них жити.

Сидір. Мій помер?

Дід. Окремої кімнати немає. *(Показує на широке ліжко)*. Ось тут розполагайтесь. Почувайте себе як вдома. А я чайку побіжу зігрію. *(Виходить)*.

Сидір *(до Коваленка)*. Не заперечуєте? *(Виймає цигарку)*.

Коваленко. Будь ласка. *(Відчиняє двері, нахилиється над калачиком)*. Всихає, бідолаха. Зараз ми тобі допоможемо. Напийся води. *(До Сидора)*. Вам не холодно? Може, зачинити двері?

Сидір. Дивіться, як вам.

Коваленко. Я почувати не буду. На добраніч. *(Виходить)*.

Раптом гасне світло. Входить дід із свічкою.

Сидір. Що сталося?

Дід. Знову погасло, біда, та й годі.

Сидір. Часто у вас таке буває?

Дід. Щоб сказати часто — то ні. Разів три-чотири за вечір, не більше. Механіка якогось шалапутного до машини поставили. *(Ставить свічку)*.

Сидір. Я вам дуже вдячний. *(Іде на веранду)*.

Дід. Ні за що. *(До себе)*. Видно, добрий чоловік. Обходительний. А Максим таки пішов, шибеник.

Сидір *(вдихає на повні груди)*. Що це так пахне?

Дід. Чебреці. З поля вітер доносить.

Сидір. Хboroше тепер у полі...

Дід. Переджнив'я — найкраща пора. В сонячні дні земля аж співає!

Сидір. Як, як ви сказали?

Дід. Кажу: земля аж співає... *(Виходить)*.

Сидір *(по мовчанці)*. Земля аж співає... *(Пауза)*. Отак і вона сказала тоді... *(В задумі спирається на підвіконня)*.

Музика, спочатку тиха, задумлива, дедалі посилюється. Світло поволі гасне. Останнє, що бачить глядач, — непорушна Сидорова постать біля вікна. На сильному акорді музика уривається, яскраво освітлюється сцена другої картини.

КАРТИНА ДРУГА

Поле, як море. Аж до обрію пшениці. Край межі під дикою грушею лежить Сидір. В безрукавці, молодий, засмаглий, з непокірним каштановим чубом. Біля нього сидить Катерина, тоненька, струнка, довгі коси.

Сидір. Глянь, Катю, яких примхливих форм набирають хмаринки. Он та, як казковий корабель, пропливає небом. А он ті створили таємничий острівок. А ген на обрії — зійшлися, щоб окреслити місто дивовижної краси...

Катерина (*куйовдить йому чуб*). Мрійник ти, Сидоре!

Сидір. Я не люблю абстрактних мрій. Мої мрії — це мої бажання.

Катерина. А що б ти бажав?

Сидір. Я? Багато! Мчати через космос, спускатись у важкі глибини океану, винайти чудодійний еліксир, що даруватиме людям безсмертя...

Катерина (*з удаваним докором*). І тільки?

Сидір. І не розлучатися з тобою ніколи.

Катерина. А в житті, як бачиш, доводиться.

Сидір. Може, передумаєш?

Катерина. Мама хворі. Не можу лишити їх. Хіба що на той рік, коли все буде гаразд.

Сидір. Для мене дець без тебе — роком стане.

Катерина. Так я й повірю!

Сидір. Дурненька. Та я б міг віддати життя за тебе.

Катерина (*загуляє йому рота*). Не треба говорити так.

Сидір. Ми останній день разом, Катю. Признайся, будеш хоч інколи згадувати про мене?

Катерина. Буду.

Сидір. Але цього мало. Ти будеш кожного дня писати мені листи.

Катерина. Буду.

Сидір. А в кінці кожного листа напишеш... Ні, не скажу...

Катерина. Говори.

Сидір. Заплющ очі, тоді скажу.

Катерина (*заплющує очі*). Слухаю.

Сидір прихилиється до Катерини, хоче поцілувати. В цей час з'являється Гордій. Сугулий, але ще міцний чоловік, років під шістдесят. Забачивши Катерину й Сидора, нахилив голову, кашлянув. Сидір і Катерина схоплюються на ноги.

Гордій. Здорові були, галчата!

Катерина (*засоромлено*). Здрастуйте, дядьку.

Сидір. Чому галчата?

Гордій. Тому, що кричите багато, робите мало. Рот великий, а крила короткі. *(Посміхнувся)*. Я пожартував, не ображайтесь, орлята. Хороше місце обрали. Я теж люблю цю дику грушу. Та й не дика вона, а мудра: немало бачила на своєму віку. В громадянську вона біля себе окопчики прихистила з червоними кулеметниками. *(Пауза)*. І як павутиння меж на полях зникало, і як пожар хліба змітав у цю війну — все вона бачила; і вогонь, і кулі торкались її, а бач — вижила.

Катерина *(дивиться на грушу)*. Хіба вона така вже стара?

Гордій. Я ще з твоїм батьком, земля йому пухом, не одні штанці порвав, лаяючи по ній. А потім з своєю покійною Наталкою любили сидіти під нею, про кохання говорити, як оце й ви.

Катерина. Ми...

Гордій. Не соромся. Любов — діло житейське. Без неї, як без хліба, жити не можна.

Катерина. Посидьте з нами, дядьку!

Гордій. Ніколи, дочко.

Катерина. Сьогодні ж неділя.

Гордій. Молодим неділя, а старим завжди будень. Іду оце до сусідів, подивлюсь, як вони хазяйнують біля саду.

Сидір. Сад у них добрячий.

Гордій. У правлінні вирішили свій сад викохати.

Катерина. Давно пора.

Гордій. На мої плечі хочуть покласти це діло.

Катерина. І добре. Ви все зможете, дядьку.

Гордій. Змогти то зможу, тільки важко буде. Старий вже я.

Катерина. Допоможуть.

Гордій. Хіба що. *(По мовчанці)*. Воно про діло й не годиться б оце тут говорити, але коли до слова прийшлося, скажу. Думаю просити тебе в помічники, Катерино.

Катерина. Мене?

Гордій. Тобі й карти в руки, як то кажуть. Молода,

грамотна, метка — не те що я. Може, й Сидора в поміч попросимо.

К а т е р и н а. Сидір хай їде вчитися.

Сидір. Я закінчу академію... ми з Катериною... і тоді допоможемо вам, дядьку. Викохаємо сад на подив людям. Не ми до сусідів, а вони до нас підуть у науку.

К а т е р и н а (*радісно*). Мрійнику ти мій!

Гордій. То правда, до всякого діла наука потрібна. Тільки ж і нам, старим, важкувато лишатись одним біля землі. Молодих сил вона просить. (*По мовчанці*). Виходить, і ти, Катю, їдеш?

К а т е р и н а. Я лишуюсь.

Сидір. Всього на рік.

Гордій. І добре. Ну як, згодна, Катрусю? Попрацюємо вдвох?

К а т е р и н а. Не знаю, як і сказати.

Гордій. Зваж, подумай, діло твоє. (*До Сидора*). Коли виїжджатимеш, парубче?

Сидір. Завтра.

Гордій. Тоді не буду вам заважати. Піду, а ви лишайтесь, поговоріть, помовчіть, як воно годиться в такий час. Щастя тобі, Сидоре! (*Подає руку*). А ти не побивайся, Катю. Ще не одне літо ви зустрічатимете під цією грушею. (*Виходить*).

К а т е р и н а. Не одне літо, каже дядько. Хто знає, як воно буде.

Сидір. Уявляю, пройде час — і ми зустрінемося ось під цією грушею. Вона вже постаріє, гілки всихатимуть, а ми лишимось молодими. Адже кохання зупиняє старість.

К а т е р и н а. Все ти знаєш.

Сидір (*посміхається*). Все.

К а т е р и н а. Ти розумний. Розумний, як... як наш дядько Гордій.

Сидір (*здивовано, трохи ображено*). Знайшла з ким порівняти!..

К а т е р и н а. Чому ти так говориш? Якось обліковець

підрахував: дядько Гордій за своє життя стільки виростив хліба, що його вистачило б на день прогодувати всіх киян.

Сидір. Безглузде порівняння. Може, звичайний кінь за своє життя пройшов таку віддаль, як від полюса до полюса, але ж... кінь конем.

Катерина *(з докором)*. Сидоре...

Сидір *(перебиває)*. Облиш це, Катю, я ж тобі так і не сказав, чим треба закінчувати листи до мене.

Катерина. Говори.

Сидір. Заплющ очі.

Катерина *(заплющує очі)*. Швидше.

Сидір схиляється, хоче поцілувати.

В цей час крадеться Люба, білява дівчина, в червоній косинці.

Люба. Зупинись, демон!

Сидір злягано відскочив від Катерини.

Катерина. Люба?!

Сидір. Сорока-білобока!

Люба *(сміється)*. Уявляю, як ти барвінком стелився перед Катериною. *(Імітує голос Сидора)*. «Я тільки й мріяв про тебе. Ми не розлучимось все життя». *(До Катерини)*. А ти, як овечка, віриш кожному його слову і думаєш: «Немає на світі кращого за Сидора». А е!

Катерина *(вирвалось)*. Хто?

Люба. Той, кого я оберу, в тисячу разів кращий.

Сидір. Який же він буде?

Люба. Ставний, суворий, сміливий, гордий, небаченої краси...

Сидір. Переверни пластинку.

Люба. Ти думаєш, Катю, що Сидір — це вершина?

Сидір *(удавано сердито)*. Я тобі, Любо, сказав: переверни пластинку.

Люба. Дурень. Я ж перевернула, а воно на звороті продовження.

Сидір *(сміється)*. Тоді постав іншу.

Люба. Це друге діло. *(Кати)*. Ввечері в клубі решети-

ція. Мені дали роль німої красуні, щоб я хоч на сцені по-
мовчала. Але без тебе, Катю, драмгурток обійтися не може.

Сидір. Сьогодні обійдуться.

Люба. Ні.

Катерина. Гаразд, я прийду.

Люба. І дурна будеш, коли прийдеш. Я всім сказала,
що в тебе голова болить, трясє лихоманка. Так що можеш
зі своїм цибатим лелекою до третій лівнів шепотіти. *(До
Сидора)*. Тримай любов обома руками, бо однією не втри-
маєш! Хто це сказав? Не знаєш, Сидоре? Це я сказала!
(Вибігає).

Сидір. Хороша моя! Сонце моє! Як же я буду цілий
рік без тебе?

Катерина. Він пролетить непомітно. За навчанням
тобі ніколи буде й угору глянути, а я садом займуся.

Сидір *(обіймає Катю)*. Садівник мій милий.

Катерина. Признаюсь тобі, я завжди мріяла про сад.
Уявляєш — перші листочки на деревцях, перший біло-
рожевий цвіт... І яблука — важкі, соковиті.

Сидір. Це справді хороше. *(Схоплюється)*. А знаєш,
Катю, я вступлю не на факультет механізації, а на садів-
ничий. Садівником стапу, щоб поряд з тобою — все життя.
І виведемо новий сорт яблук. Смачні, запашні, красиві.
Я назву їх...

Катерина. Як?

Сидір *(задумався)*. «Весна». Ні. «Сонячні»... Теж не
так. Почекай... Знайшов!.. Назву їх «росинка»...

Катерина. «Росинка»... *(Заплющила очі)*. «Росин-
ка»... Хочеться торкнутись рукою. Вони будуть прозорі на
сонці...

Сидір. Скромно й поетично: «росинка» — запам'ятай,
Катю.

Катерина. Не забуду.

Сидір. І мене.

Катерина. Ніколи!

Сидір. Хороша моя. *(Обіймає)*.

К а т е р и н а. Поглянь, який день! Здається, земля аж співає.

Сцена темніє, потім прожектор тьмяним світлом вихоплює ледве помітну постать Сидора на тлі вікна.

З а в і с а

КАРТИНА ТРЕТЯ

Кімната гуртожитку. Четверо ліжок, стіл, тумбочка. Невелика полиця для книг. Шафа. За столом Сидір читає книжку, конспект. Стук у двері.

С и д і р. Одну хвилиночку. (*Прибирає кімнату*). Прошу!

Двері повільно відчиняються, заходить Юрко. Красивий юнак, з пишним білявим волоссям. Про таких кажуть: «У пшениці народився».

Ю р к о (*галантно*). Дозвольте?

С и д і р. Збожеволів, у свою кімнату стукає.

Ю р к о. Так годиться. Я щойно без стуку зайшов до дівчат, вони як заверещать (*роздягається*), наче палякани поросята. А потім і почали. Мовляв, я некультурний, нерозвинений, що коли поважаєш інших і себе, то треба, перш ніж зайти до кімнати, постукати.

С и д і р. Не заважай.

Ю р к о. Що ти за людина? Увечері сидиш, вночі сидиш, вдень теж сидиш над книгою. По-моєму, процес утворення нових звивин у твоєму мозку проходить дуже повільно. І все ж, Сидоре, знай: я тебе поважаю.

С и д і р (*іронічно*). Дякую.

Ю р к о. Дякувати мало. Молитись на мене треба.

С и д і р. За що?

Ю р к о. Я приніс тобі листа.

Сидір. Давай.

Юрко (*подає лист*). Знову з села, і знову той же кругленький дівочий почерк. Не забуває. Виходить, ти, Сидоре, путяща людина, бо сільські дівчата добре на хлопцях розуміються і строгі вони дуже. Якось ми їздили в колгосп кукурудзу збирати. Впала в око мені одна русокоса. Але скоро ми з нею посварились. Один-однісінький раз іншу провів додому. Русокоса довідалась та: «Ти не чоловік, а перекотиполе, за кожний куц чіпляєшся, тож і котись від мене...» (*Лягає на ліжко*).

Заходить Сергійко, вузькоплечий хлопчина в широчезних штаях і приношеному піджаку. Мовчки бере книжку з полиці, сідає до столу.

Де був, Сергійку?

Сергійко. На секції.

Юрко. І на біса тобі спорт? Піддубного з тебе не буде.

Сергійко. Угу!

Юрко. Коли ти отак сидиш, втупившись у книжку, то нагадуєш мені бактерію, що виробляє азот у ґрунті.

Сергійко (*не відриваючись від книги*). Угу!

Юрко. «Угу-пугу», слів людських не знаєш!

Заходить Василь — ставний, широкоплечий, в чоботях солдатських, гімнастерці і штаях. Слова і рухи спокійні.

Явився гвардії старшина. Я ненавиджу тебе. Ти згубно дієш на людей.

Василь здивовано подивився на Юрка.

Хто привчив цього селяка сидіти днями й ночами над книгами? Ти. Хто втовкмачив (*жест у бік Сергійка*) оцій лозині, що з неї може вирости дуб? Ти. Тепер ні з ким поговорити.

Василь виймає з папки зошит, подає Юркові.

Тобі вже відомо, що я пропустив лекцію і не маю конспек-

тів? (*Кладе зошит на стіл*). Дякую, перепису, але не зараз.

Василь (*до Сидора*). Від Катерипи листа одержав?
Сидір. Від неї.

Василь. Ну, то як воно там, у колгоспі?

Юрко. О господи! Чи тобі, Василю, дівчата листів не писали ніколи? Вона ж про любов, а ти — «як у колгоспі?».

Сидір. Ні, вона й про колгосп. (*Зітхає*). Не легко ще там...

Василь. А вчитись не приїде?

Сидір. Збирається.

Юрко. Скажи, Сидоре, чи ти фантазуєш, чи справді вона така красуня?

Сидір. Приїде — побачиш.

Юрко. Я заочно в твою Катерину закохався. Навіть снилася сьогодні. Що ми десь сидимо з нею над річкою. Навколо тихо-тихо. Соловейко і той напівголоса співає. Небо аж горить, усіяне зорями, у місяця — до вух усмішка.

Сергійко. Так мовчки й сиділи?

Юрко. Я розплітаю їй коси, а вона схилилася мені на груди й шепоче: «Юрасю, краще б я тебе рапніше зустріла, ніж Сидора. Ти такий красивий, ніжний, а він... — зітхнула, — навіть на канікули не приїхав. Листи і то рідко пише». Тут я не стерпів. «Катю, — кажу, — забудь його!»

Сергійко. А вона?

Юрко. Похитала головою. «Ні, — каже, — серце не дозволить». Тільки вона це сказала, місяць — шубовсть у воду. Зірки потухли, наче на них нечиста сила дмухнула. Соловейко пугачем закричав. А я прокинувся і вже до ранку, убий, не міг заснути.

Сергійко. Молодець Катерина, не проміняла Сидора. (*В бік Сидора*). І повезло ж чоловікові.

Василь (*посміхається*). Не журись, Сергійку, і ти ще таку зустрінеш. Хороших дівчат багато.

Сергійко. Звичайно. Але ж вони мені й вслід не глянуть. (*Зітхнув*).

В а с и л ь. Я на твоєму місці все-таки частіше писав би Катерині.

С и д і р. Щоразу, Василю, слово собі таке даю, але не вистачає часу, що хоч роби! Ти ж знаєш, що я не можу готуватись до сесії тільки за конспектами й підручниками. Мене цікавить кожна пова праця з садівництва. Ось і сьогодні дістав свіжий журнал. Кажуть, тут є цікава стаття. Треба прочитати. До речі, давайте влаштуємо годину тиші. В бібліотеці ж сьогодні санітарний день.

Ю р к о. Не хочу тиші. Хочу помріяти вголос. Хочу в голові зробити санітарний день. Мріями очистити її від пилуки буття.

В а с и л ь. Про що хочеш мріяти, неспокійна душе?

Ю р к о. Вгадай.

С и д і р (*насмішкувано*). Про модний костюм, барвистий галстук, довгоносі черевики.

Ю р к о. Вгадав. Іще.

С и д і р. Про красуню, яка скаже: «Юрку, я кохаю тебе».

Ю р к о. Точно. Іще.

С и д і р. Про славу.

Ю р к о. Ти геній. Слава мені до зарізу потрібна. Уявляєш, до моєї краси та ще й слава?!

С и д і р. Уявляю!

В а с и л ь (*крутнув головою*). Здорово! А чи не узявся б ти, честолюбний парубче, до ґрунтознавства?

Ю р к о. Мріяти хочу. А такі поняття, як чорнозем, суглинки, супіски,— важкуваті для мрій. (*Урочисто*). «Господа, я должен сообщить пренеприятную новость». В мене сьогодні день народження.

В а с и л ь. Ти не...

Юрко театральним жестом подає йому паспорт.

Правда.

Ю р к о (*виходить на середину кімнати*). Готовий приймати подарунки і поздоровлення.

Сергійко (*мовчки лізе під ліжко, виймає дві пари гантелів. Більші ховає, а менші подає Юркові*). Поздоровляю. Бажаю.

Юрко. Оце лаконізм! Дякую, Сергійку. (*Зважує на руці гантелі*). За відсутністю іншого можу прийняти і металевий брукт. (*Кладе гантелі під своє ліжко*).

Василь (*подає Юркові портсигар*). Бажаю всього найкращого, мій друже!

Юрко. Цей не поскупився, додав слово. Спасибі.

Сидір (*подає товсту книгу*). Вітаю тебе. Бажаю, щоб мав такі наукові праці, як оця.

Юрко. Старатимусь, але певен, що з цього нічого не вийде.

Василь. На radoщах, що у нас такий святковий день, попрацюємо, хлопці!

Юрко. Ну, що за людина? В мій день народження! (*Дістає з тумбочки, кладе на стіл хліб, ковбасу*). Ось над цим попрацюємо...

Василь (*махнув рукою*). Ми швиденько.

Сергійко мовчки бере ковбасу. Ість

Юрко (*кладе руку на плече Сергійкові*). Відколи ти займаєшся спортом, твій апетит зростає з кожним днем.

Сергійко. Угу!

Юрко. Все-таки почекай. До мене має прийти одна знайома. Я сьогодні зустрів її і бовкнув, що день народження. Вона обіцяла прийти о сьомій.

Сергійко (*встає*). Я м-м... піду.

Юрко (*затримує*). Сиди. Доки ти боятимешся дівчат? Звикай.

Сидір (*порядкує на столі*). Хоч би нас попередив.

Стук у двері.

Юрко (*тихо*). Вона. (*Голосно*). Заходьте.

Входить Тамара. Красива молода дівчина. Одягнена модно. В розмові невимушена. В руках букет квітів.

Т а м а р а. Здрастуйте. *(Подає Юркові квіти)*. Ще раз вітаю тебе, Юро, з днем народження.

Ю р к о. Дякую. Знайомся з моїми товаришами. Сергійко — перший спортсмен у нашій академії. Сидір — ще не розгадана особа. «Річ в собі». Проте з тенденцією на роль майбутнього світила. Василь — позитивний герой. Не біда, що сам працює, біда, що нас примушує. А я просто краєвий юнак.

С и д і р. В усякому разі, дуже скромний.

Т а м а р а. Юрась іменинник — не треба йому заперечувати.

Ю р к о. Золоті слова. Ну, а тепер до столу!

Всі сідають до столу. Сидір сідає поруч з Тамарою.

(Вклоняється Сидору). Дорогий і любий товаришу, що дали ти будеш від Тамари, тим краще буде для моєї нервової системи. Ану — відсунься!

Сидір знехотя поступається місцем.

Я іменинник, мені все можна! Зараз, наприклад, бажаю, щоб на мою честь було викопано нашу, студентську.

В а с и л ь. Що ж, заспіваємо, хлопці! Хто почне? *(Запитально дивиться на Сидора)*.

С и д і р *(починає пісню)*.

Студентська юність, безсонна поче
У зоряному світлому вінку...
Студентська юність багато хоче
Пізнати і створити на віку.

П р и с п і в:

А дороги стеляться,
Стеляться та й стеляться —
Славні, як веселочки, й круті,

Грози і метелиці —
Все це перемелеться
В нашому великому житті

Студентська юність, ти мудра книга,
Ти сонячна напружена струна,
Ти ненавидиш куточки тихі,
Завжди тобі потрібна далина.

П р и с п і в.

Студентська юність — кохання перше,
Таке, що все життя не відпала.
Ти хочеш злету, великих звершень,
Тобі уже й планета замала.

П р и с п і в.

Студентська юність — широкі крила,
Несміливе кохання й солов'ї,
У тебе мудрість, у тебе сила,
І зорі, й океани — всі твої!

П р и с п і в.

Сцена темніє. Десь чути музику, наче продовження студентської пісні. Тьмяне світло вихоплює на темному тлі вікно, непорушну постать Сидора, спиною до глядачів.

С и д і р (*глухо повторює слова пісні*).

Студентська юність, безсонна ніч
У зоряному світлому вінку...

Музика різко уривається, світло гасне.

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Вересень. Золота осінь.

Та ж кімната гуртожитку. Нічого в ній не змінилося. Лише побільшало книг на полиці. Сергійко стоїть біля люстра, причісує свій їжакуватий чуб. Василь сидить за столом, дивиться на Сидора, який зпервовано ходить по кімнаті.

Василь. Не розумію, чому це тебе так схвилювало.

Сидір. Але ж послухай, що вона пише. *(Дістає з кишені листа, читає про себе, потім вголос)*. Ось: «Мама не видужують, і як не жаль, але приїхати і поступити в інститут не зможу. А як хотілось!.. Залишусь у колгоспі. Тут роботи непочатий край. Ми уже...» *(Махнув рукою, сховав листа)*. Далі одне й те ж: придбали, збудували, засіяли. Обридло!

Василь. Ображатись на неї не слід. Мати ж хвора.

Сидір. При бажанні вона могла б щось придумати.

Сергійко. Любить тебе Катерина.

Сидір. Якщо любить, хай іде поруч.

Василь *(з посмішкою)*. І обов'язково на високих каблукках.

Сидір. Про мене, хоч і в чоботях, але щоб не тільки другом, а й помічником була.

Сергійко *(підходить до Сидора, напівголосом, серйозно)*. Сидоре, а може, тобі Тамара сподобалась? Розумієш, вона дівчина хороша, але все ж не те... Я все-таки в людях розбираюсь.

Сидір *(спочатку трохи ніяково дивиться на Сергійка, потім кидає із злістю)*. Відчепись хоч ти, психолог!

В кімнату вривається Юрко в лижному костюмі, з великим згортком у руках.

Що то? *(Показує на згорток)*.

Юрко. Тут моя мрія, моя ідея, яка перетворилася в ма-

терію і пабрала ось такої форми. (*Розгортає і показує костюм*).

Сергійко. Костюм?

Юрко. Казка. Ну як, Сидоре?

Сидір. Здорово!

Юрко (*до Василя*). Що ти скажеш?

Василь. Непоганий.

Юрко. Ну! Коли він сподобався навіть Василеві, то це шедевр. Але мій костюм має ще одну характерну рису. В нього закладені частки і ваших, хлопці, стипендій. Скільки я в тебе, Сергійку, позичив?

Сергійко. Сім карбованців.

Юрко. З першої моєї зарплати ти їх одержиш. (*До Василя*). А в тебе?

Василь. П'ятнадцять.

Юрко. Як ти гадавш, віддам?

Василь. Ні.

Юрко. Наші думки збігаються. (*До Сидора*). А в тебе?

Сидір. Тринадцять.

Юрко. Не забув?

Сидір. Ні.

Юрко. Постарайся забути. (*Весело*). Тепер, коли я розрахувався з боргами, аж легше на душі стало. Піду в перукарню, зроблю зачіску, одягну новий костюм і — до консерваторії. Сьогодні там зберуться найвродливіші дівчата столиці. Вони стелитимуться переді мною, як цвіт, зірваний весняним вітром.

Сергійко (*зігхає*). Добрий костюм.

Юрко. Не заздри. Такі костюми — форма для закоханих. А тобі ця галузь людських почуттів невідома.

Сергійко. Угу.

Юрко. Угу-угу. Ти ще, мабуть, ніколи і не розмовляв з дівчатами. Ось Сидір — інше діло: найближчому товаришеві ніжку підставить.

Сидір. Не пробував.

Юрко. Мовчи. Не ятри мою душу.

Сидір. Не розумію...

Сергійко. У-у-у-у.

Юрко. Чого завив?

Сергійко. Це, Сидоре, він натякає, що ти з Тамарою у туристському поході був.

Сидір. Ну й що. Випадково потрапили до одної групи.

Юрко. Це правда? (*З нафосом*). Він милувався Бахчисарайським фонтаном, синню моря, стрімкими горами... а Тамара — випадок. Вона випадково і до нас почала вчашати.

Сидір. Ревнуєш?

Юрко. Вбив наповал! Стріла кохання ще не пропизувала мого серця. Жало ревнющів ще не торкалося моєї душі.

Сидір. Вірю, вірю. Краще скажи — цей галстук нічого?

Юрко. Не модний. Он я бачив чорний з відливом.

Сидір. Де?

Юрко. Я йду в перукарню. Ходім, покажу. (*До Сергійка*). В тебе руки чисті?

Сергійко. Чисті. А що?

Юрко. Я доручаю тобі костюм. Будь з ним ніжний, як з дівочою душею. Поклади на моє ліжко. Ходім, Сидоре.

Виходять.

Василь (*до Сергійка*). Чому сьогодні не був у їдальні?

Сергійко. Апетиту немає.

Василь. Візьми. (*Дає карбованець*).

Сергійко. Не треба. (*Ховає в кишеню*).

Василь. Пообідай. Коли хто мене запитає, скажи — в бібліотеці. (*Виходить*).

Сергійко (*вслід*). Скажу. (*Урочисто несе костюм*). Добрячий костюм. А що, коли поміряти... (*Одягає Юрків костюм, розглядає себе в люстро. В нього аж подих перехопило*). Здорово! Ніби на мене шитий.

Заходить Люба.

Люба. Не чекав, Сергійку?

Сергійко. Ні.

Люба. А я подумала: чого стовбичити під годинником, краще зайду, подивлюсь, як ти живеш. *(Помічає костюм)*. Боже, який ти красивий сьогодні!

Сергійко *(ніяково)*. Це...

Люба. Мовчи, дай роздивитися. *(Кругить Сергійка на всі боки)*. Ну — стиляга!

Сергійко. Це не...

Люба. Я не проти, подобається тобі — носи.

Сергійко. Ти не зрозуміла.

Люба. Хочеш іти в погу з життям? Іди.

Сергійко. Я повинен сказати...

Люба. Чогось дуже балакучий сьогодні став. Пішли, до початку фільму пройдемося. Хай бачать люди, який красивий у мене Сергійко.

Виходять.

Заходить Юрко, пасивітує якусь пісеньку, розглядає себе в люстро.

Юрко. Розбіглися хлопці. Пора й мені йти підкоряти гарячі й зрадливі дівочі серця. *(Знімає поношену куртку)*. Ну, моя мила, служила ти мені вірою й правдою *(цілує куртку)*, трималась, хоч і тяжко тобі було, як мені інколи на екзамені. А тепер іди на вічний відпочинок. *(Зім'яв і кине під ліжко)*. Тебе замінить новий костюм. Не костюм, а казка. *(Відчиняє шафу, оторопіло дивиться)*. Осліп, чи що... *(Протирає очі)*. Немає. *(Починає гарячково шукати, зазирає під ліжко, під стіл)*. Може, пожартували? *(Виносить з-за шафи піджак і штани Сергійка)*. Так і є, пожартували. Але хто? Сергійко — тихе ягня! Отаку штуку втнуло. *(Розглядає Сергійів костюм)*. Що робити? Ця фрачна пара не годиться. *(Дістає з-під ліжка куртку, розгладжує)*. Пробач мені, ранувато з тобою попрощався. А втім... *(Кидає знову її на ліжко. Одягає Сергійів піджак)*.

Заходять Сергійко і Люба.

Сергійко. Ти?

Юрко. Я, не пізнаєш?

Люба. Здрастуйте.

Юрко. Привіт!

Люба (*подає Юркові руку*). Будьмо знайомі — Люба. Учуся в медінституті. Мала щастя подружити з вашим Сергійком, де він узявся на мою голову.

Юрко. А я — Юрко. Теж маю щастя бути другом Сергійка. Тихим і скромним, який ніколи нікому свині не підкладе. (*Не зводить погляду з Сергійка*).

Люба. Чого це ви на нього так видивляєтесь?

Юрко. Дивуюсь.

Сергійко (*благально*). Мовчи.

Юрко. Я таки скажу.

Сергійко. Не треба!

Люба. Не бійся, Сергійку, хай говорять!

Юрко. Всього я чекав від нього, але (*робить паузу*), що він здатний хоч заговорити з дівчиною, — не думав.

Люба. Він мовчав, я перша з ним заговорила. Він і тепер мовчить, як бачите.

Сергійко. Любо...

Люба. Він дуже скромний.

Юрко. Де в чому не дуже.

Люба. Наприклад?

Юрко. Костюм! Не посоромився (*робить паузу*)...

Сергійко зовсім знітився.

...пошити собі стиляжний.

Люба. У кожного свій смак! (*До Сергійка*). Бери квітки, та ходімо.

Сергійко (*несміливо до Юрка*). Дай, будь ласка, квітки, вони в кишені... твого піджака...

Юрко. Пам'ятаю, ти дав мені їх на збереження... (*Знаходить квітки, дає Сергійкові*).

Сергійко. Там іще карбованець є.

Юрко (*дістає карбованець, розглядає*). Ні, це мій, ти десь свій посіяв.

Люба. Ходімо, в мене аж два карбованці є. До побачення.

Юрко. Хай живе!

Сергійко (*тихо до Юрка*). Пробач.

Юрко (*тихо*). Дурень.

Сергій і Люба виходять.

Ягня! А з такою дівчиною познайомився та заодно й костюмчик мій прихопив. Молодець. Що ж тепер? Куди підеш у Сергійковій халамиді? Хоч-не-хоч — довбати му граніт науки. (*Бере книжку, лягає на ліжку*).

Стукають у двері.

Кого нечиста сила несе?

Заходить Тамара.

Тамара. Це я.

Юрко. Цариця Тамара. Прийшла за черговою жертвою?

Тамара. Чому ти завжди мене підколюєш?

Юрко. Зі спортивного інтересу.

Тамара. Неправда. Я просто тобі подобаюсь.

Юрко. Устриць не люблю, картопля більше до внодобі.

Тамара. Убогі смаки.

Пауза.

Юрко (*наспівує*). «Мы с тобой случайно в жизни встретились...» (*Дивиться на неї*). Я теж піду.

Тамара. Мені можна залишитись тут почекати?

Юрко. Лишайся. Полюй. (*Виходить*).

Через деякий час заходить Сидір.

Сидір (*здивовано*). Тамара?

Тамара. Тебе це дивує?

Сидір. Так... але...

Тамара. Не чекав?

Сидір. Не чекав...

Тамара. А я от взяла й прийшла. Некликана, неждана. А може, й небажана.

Сидір. Я цього не сказав.

Тамара. Я жартую, Сидоре! Такий сьогодні хороший день. Давай пройдемося, відвідаємо художню виставку. Там є чудесні полотна.

Сидір (*ніяковіючи*). Я не зовсім розуміюся на образотворчому мистецтві.

Тамара. Тим більше! (*Пауза*). Знаєш, Сидоре, ти тільки не ображайся: пора тобі розширити свій кругозір, навчатись сприймати прекрасне.

Сидір. А саме?

Тамара. Щоб і бачена картина, і почута музика ставали окрасою твого життя, збагачували твою думку. (*Захоплюючись*). Колись дикунки за шматочки скла віддавали золото, перли, діаманти, не розуміючи їхньої краси. (*Пауза*). А скільки й тепер людей, заціпенітих блиском скла, проходять мимо коштовностей, якими таке багате життя.

Сидір. Мабуть, і я належу до таких цивілізованих папуасів.

Тамара. Ні, я бачу... я знаю... ти не такий. Тільки треба уважніше, пильніше вдивлятися у життя, серед тисячі доріг знайти свою. (*Підходить до Сидора, торкається його руки*). Ти не образився на мене?

Сидір. Ні, Тамаро, за що?

Тамара. То підемо?

Сидір. Пробач, не можу... Завтра мені треба складати залік професорові Криници. А я не хочу перед ним кліпати очима.

Тамара. Так, мій батечко — людина неблаганна. Тут вже і я тобі не допоможу. Що ж, ти маєш рацію, я не наполягаю. Тоді — до побачення. (*Виходить*).

Сидір. До побачення. *(Деякий час стоїть задумавшись. Потім бере книгу, сідає до столу. По тому, як нервово гортає сторінки, видно, що думки заважають йому зосередитись. Починає працювати).*

З'являється Катерина.

Катерина *(тамуючи хвилювання, тихо)*. Здрастуй, Сидоре...

Сидір *(підводить голову, вражено)*. Катя?

Катерина. Я... до Люби приїхала... Вона ж тепер тут, у медіаінституті вчиться.

Сидір *(схоплюється, підбігає до неї, хоче обняти, але чомусь розгубився, тільки бере за руки)*. Чому ж не попередила, я б зустрів.

Катерина. Навіщо? *(Пауза)*. Як я нудьгувала за тобою...

Сидір. Сідай, Катю. *(Розглядає її проникливо)*. Ти ще кращою стала.

Катерина. Де там. *(Торкається пальцями обличчя)*. Обвітрилась, почорніла, мов циганка. Ось тебе і впізнати не можна. Ти наче не той, чужий... На канікули не приїхав. А я так чекала. Було, раніше хоч до батьків твоїх навідаюсь, про тебе розпитаю, а тепер вони виїхали — і спитати ні в кого.

Сидір. А я... бачиш, путівку дали, в будинок відпочинку. А потім — в туристський похід...

Катерина. Я розумію...

Сидір. Цього літа приїду.

Пауза.

Катерина. Як живеш, Сидоре?

Сидір. Та як... Звичайне студентське життя. А ти?

Катерина *(в тон йому)*. Звичайне колгоспне життя. Дядько Гордій привіт передавали.

Сидір. А як там твій сад?

Катерина. Росте... Я біля нього й днюю й ночую.

Сидір. Весело.

Катерина (*не вловлює іронії*). Так, весело, Сидоре, дивитись, як зростають наші дерева. Я кажу — наші, бо вони чекають на тебе. Доки приїдеш — сад забуває, родитиме.

Сидір. Це добре, звичайно, а от вчитись ти так і не зібралась.

Катерина (*винувато*). Все мама хворіють. Та я — заочно.

Сидір. Не те.

Катерина (*зітхає*). Звичайно. Та що поробиш?

Сидір. Скажи правду — важко живеться?

Катерина. По-різному. То неврожай, то...

Сидір. То голова — теленень, то... (*Махнув рукою*). А-а, про що говорити. (*Знервовано міряє кроками кімнату*). Невже ж таки село ніколи не стає на ноги?

Катерина. Навіщо ти так? За цей час у нас клуб збудували, нову ферму поставили...

Сидір. Чув, чув... по радіо.

Катерина. Про нас?

Сидір. Яка різниця — про вас чи про інших? Щодня одне і те ж: ферми, надої, угноєння... Тобі не набридло?

Катерина. Ти краще сам приїдь подивись. Люди ж у нас які хороші!

Сидір. Ти — хороша. Це правда. (*Бере її косу*). Як давно я її не торкався... Ех ти, Наталка Полтавка. Ти думаси — я не пудьгував за тобою? Недавно спилося: ніби ми вдвох ідемо полем. Сонце — велике-велике, і чебреці заголубили землю... І так п'яно пахнуть...

Катерина (*схилилася до Сидора*). Я пришлю тобі пучок чебрецю. Щоб пам'ятав.

Сидір. Ні, краще приїжджай сама. Вступиш до академії, разом вчитимось, разом мріятимемо, як тоді. (*Пригоргає її*).

Катерина. Ось знову ти став рідним...

Сидір. Катю, приїжджай, ще ж не пізно! Уявляєш —

як це буде чудесно? Ти завжди поруч зі мною. *(Тихо)*.
Я не забув тебе, Катю. *(Ще тихіше)*. Люблю.

К а т е р и н а *(схвильовано, радісно)*. Спасибі, любий...
Це справді було б чудово. Тільки... Ну, зрозумій — я зараз
не можу.

С и д і р. Не розумію! Ну чому ти повинна мучитись ці
роки — там?

К а т е р и н а. Хіба я мучуся? Я люблю свій сад. Вийду
вранці, а яблульки гіллячками на вітрі шелестять, і кожна
з них така мені рідна... Мене й люди панують. *(Весело)*.
Дивись на це плаття: знаєш, звідки воно?

С и д і р. З магазину.

К а т е р и н а. Не вгадав! Це — премія за мою роботу.
Тобі до вподоби?

С и д і р. Не ображайся, Катре, але цей дешевий штапель
з лапатими ромашками псує твою вроду. Й фасон застарі-
лий. А ти, мов перозумна дитина, радієш... Хіба тебе на-
городили? Тебе обікрали!

К а т е р и н а *(вражено)*. Не розумію.

С и д і р. Постараюсь тобі пояснити. Адже ми живемо
не в перші роки колективізації, як наші батьки, а в роки
розщеплення атома, в роки космосу. Треба вміти підвести
голову і відірватись нарешті від сірої буденщини, не про-
ходити мимо коштовностей, якими таке багате життя. Ну
що тобі лишиться, коли пройдуть твої краці літа? Лахміття
від оцієї премії *(торкнувся рукою плаття)* та тверді мозолі
на руках від безпросвітної гіркої праці? Та хіба ж таким
в наш вік повинно бути життя? *(Захопився, з запалом)*.
Треба вище брати! Я не пам'ятаю, чиї це слова, але в них —
глибока мудрість: «Від землі я руки відірву, щоб ними
обійняти сонце!» Ти вслухайся і зрозумій.

К а т е р и н а. Щось мудро, мені, либонь, і не збагнути.
Ні, я хочу своїми руками обійняти не сонце, а землю, вона
мені ближча. Я згадала інші слова...

С и д і р *(з досадою)*. Я вже догадуюсь які. «Найдорож-
че в людини — життя» — і так далі. Вгадав?

Катерина. А хіба погані слова?

Сидір. Хороші. Тільки у нас чомусь забувають, що там далі сказав Микола Островський. Я нагадаю: «І треба поспішати жити. Адже безглузда хвороба або якийсь трагічний випадок можуть припинити життя». От над цим тобі треба задуматись! А ти не дуже поспішаєш, зупинилась, Катерино. Повір, у мене серце кров'ю обливається, коли згадаю про твоє існування, таке... як у дядька Гордія. Саме тому я й прагну до знань, щоб вам легше жилося. І я твердо вірю: наука, а не мозолі на долонях — моя зброя. І я все зроблю, що в моїх силах, все! Повір мені, Катре, ти ще побачиш, як я, відірвавши від землі руки, обійму ними своє сонце!

Катерина (*тихо*). Не знаю... Може, й твоя правда... Не знаю...

Завіса

КАРТИНА П'ЯТА

Кімната гуртожитку. Нічого не змінилося, тільки книги вже не вміщуються на полиці та з'явився новий радіоприймач. Сидір за столом пише. Вбігає Сергійко, веселий.

Сергійко. Все сидиш? А погода ж сьогодні! Вийшов би на лижах прогулятись.

Сидір. Часу немає.

Сергійко. Бути тобі професором. (*Зам'явся*). Я... Ми в кіно зібрались...

Сидір. З цього б і починав. Скільки позичити? (*Виймає гроші*).

Сергійко. На студентські місця.

Сидір (*сміється*). Від першого до другого і від двадцять третього до двадцять четвертого ряду?

Сергійко. Угу... Спасибі.

Сидір. Хоча б із кралею своєю познайомив.

Сергійко. Познайомлю. (*Вибігає*).

Сидір продовжує писати. Через деякий час заходить Тамара.

Тамара. Працюєш? Обіцяв подзвонити й забув?

Сидір (*ніяковіючи*). Робота...

Тамара. А може, уникаєш зустрічі зі мною? Обридла?

Сидір. Хіба ти можеш обриднути? Я думав про тебе.

Тамара. Як думав? Мовчип? Що ж, тоді я скажу. Покохала я тебе, Сидоре, з першого погляду і назавжди... (*Підходить до Сидора, бере за руку*). Бути з тобою — для мене більшого щастя не треба.

Сидір (*схвильовано*). Тамаро...

Тамара. Я хочу, щоб ми разом пройшли життя! Певна, удвох зуміємо розгледіти, де воно приховує коштовності, де підкидає шматочки простого скла. Сидоре, ти вибрав шлях науки, і на цьому шляху я буду тобі вірним другом, помічником... Служитиму тобі.

Сидір. Служитимеш... Таке скажеш!

Тамара. Служитиму! Ти — науці, а я — тобі. Більшого щастя для мене не треба.

Сидір (*гамуючи зітхання*). Ще рік, а потім... хто зна, куди закине доля.

Тамара (*рішуче*). Про це варто подумати вже тепер. Коли б ми були разом... Адже ж я знаю: ти любиш іншу...

Сидір. Люблю? Любив...

Тамара. Вагаєшся? Я так не можу, Сидоре. Не можу тебе ні з ким ділити. Можливо, вона вродливіша, розумніша за мене. Можливо, тобі там з нею буде краще, аніж тут, зі мною. Може, вона, а не я, допоможе тобі піднятися, стати відомим ученим, досягнути поваги і слави. Подумай, добре подумай. Тільки недовго вагайся, я не звикла чекати! Або вона, або я. Любов не ділять. (*Швидко виходить*).

Сидір (*розгубився*). Тамаро! (*Якусь мить вагається і в глибокій задумі підходить до вікна. В його уяві вимальовується Катерина. По довгій паузі*). Любов не ділять.

Образ Катерини зникає.

Переміна світла.

Та сама кімпата. За столом Сидір, обхопивши голову руками, сидить над книжкою. Василь конспектує. Юрко пришиває гудзика. Сергійко крутить радіоприймач. Піймав якийсь західний джаз.

Василь. Вимкни цю гавкотню!

Сергійко. Це рок-н-рол.

Василь. А ти звідки знаєш?

Сергійко. Думаю. Бо дуже погане.

Сидір (*сердито*). Вимкни, заважаєш.

Сергійко. Ой темнота! (*Вимикає приймач*).

Юрко. Дурень ти, Сидоре. Просиджуєш штани над книгою, коли треба зовсім іншим зайнятись.

Сидір. Чим?

Юрко. Вчитись бацати рок-н-рол. А що, як Тамарі заманеться на весіллі станцювати з женихом? Не гопака ж різатимеш, становище зобов'язує!

Сидір. Заздриш?

Юрко. Неймовірно! Волосся на собі скубу.

Сергійко (*до Сидора*). Справді женишся?

Сидір. Що ж тут дивного?

Сергійко. Екзамени підходять, а весілля відбере добрих два дні.

Юрко. В тебе, Сергійку, мускули наростають, а розум всихає. «Два дні». Весілля інколи забирає цілі роки, а то й життя.

Сидір (*спалахнув*). В тебе розум не всохне. Нічому...

Василь. Не сердься, Сидоре. Подумати ніколи не пізно. Ти хоч написав про те Катерині? Негоже отак...

Сидір. Ти перетворюєшся в штатного порадирика. Причому роздаєш поради безплатно, не питаючись, чи потрібні вони.

Юрко. Плюй, Сидоре, на всякі поради. Вони ж не враховують, що Тамара мистецтвознавець, дочка професора, а не якась там селючка.

Сергійко (*схоплюється*). Чого ви до хлопця причепилися. Може, він Тамару по-справжньому любить.

Юрко. Ягня заговорило. Мовчи краще, коли не розумієш, про що йде мова.

Стук у двері.

Сидір. Заходьте.

Заходить Люба.

Люба. Здрастуйте.

Сергійко побачив її, схопився на ноги.

Сергійко. Любо!

Люба. Призначив побачення і знову запізнився.

Сергійко. Заговорився з хлопцями.

Сидір. Люба?

Юрко (*здивовано*). Ви знайомі?

Люба (*різко*). Ні.

Сидір. Ми ж разом десятий клас кінчали...

Люба. Ви помилились. (*До Сергійка*). Швидше збирайся.

Сергійко (*похапцем одягає піджак*). Я зараз.

Юрко. Стривайте! Я вам на дорогу проспівую про кохання.

Сергійко. Ходім, Любо.

Люба. А чого ж, давай послухаємо, що за музикант об'явився.

Юрко. Я буду грати не на гітарі, а на струнах свого серця. (*Співає серенаду*).

Люба. Хіба так співають, та ще про любов?

Сергійко (*в'їдливо*). Похвалився.

Люба. От у мене є подруга Катерина, ото справжня артистка. Як грає, а як співає, наче Петрусенко.

Юрко. Познайом мене з нею. Красива?

Люба. Дуже красива. Але не до пари вона тобі. *(Багатозначно глянула на Сидора, їх погляди зустрілись)*. Ти в академії вчишся, а вона в колгоспі працює.

Сидір відводить погляд.

Юрко. Коли вона така, як ти, то ні на що не подивлюсь.

Сергійко *(погрозово)*. Юрко!

Юрко. Ревнуєш? *(До Люби)*. Май на увазі, в таких тихеньких Отелло поселяється.

Люба. Дай спокій Сергійкові. Краще ходімо з нами в кіно.

Юрко. З дитинства не люблю гри в третього зайвого.

Люба. Пу й даремно, адже Сергійко — поза конкурсом! Василю, може, ви підете з нами?

Василь *(сміється)*. Після такого попередження?

Сергійко. Ти той... Ходімо.

Василь. Ну що ж, ходімо, коли не боїшся.

Ідуть.

Юрко. От у Сергійка хороша подруга — щира душа, а ти... Скажи правду, Сидоре, на кафедрі женишся чи на Тамарі?

Сидір. Знаєш, я все-таки вважав тебе розумнішим. А...

Юрко. А я вважав тебе... *(Махнув рукою)*. Е, що мені, справа твоя, тільки гляди — не спіткнися! *(Виходить)*.

Сидір. Не до вподоби йому Тамара. Близоруко дивися на неї, друже. Не бачиш ти ні її великої душі, ні щирого серця. А може, просто заздриш, Юро! Тут я тобі нічим не зможу допомогти. Любов не ділять. *(Проходить кімнатою. Зупиняється перед люстром, наспівує)*.

Студентська юність — кохання перше,

Таке, що все життя не відпала.

Завіса

КАРТИНА ШОСТА

Квартира професора Кришиді. Робочий кабінет. Кімната щойно відремонтвана. По кабінету крокує Сидір. Схвилюваний, комір сорочки розстебнутий, зачіска скуйовджена. Біля столу стоїть Тамара. Теж схвилювана.

Сидір. Що робити? *(До Тамари)*. Попроси ще раз батька, певже він не послухає? На нього в академії звачать.

Тамара. Ти знаєш, який він упертий? Він же чомусь підтримує Василя.

Сидір. От цього я й боявся.

Тамара. Поговори з Василем.

Сидір. Не можу.

Тамара *(холодно)*. А можеш місити грязь в якихось Кобеляках?

Сидір *(падає на стілець)*. Невже все пропало...

Тамара. Глевтяк, а не мужчина. *(Виходить, грюкнувши дверима)*.

Сидір. Ось вона, моя мрія,— поруч! І все може загинути... Василь — тугодум, тупиця — заступить дорогу!

Чутно голос Тамари: «Заходь, Васю, ти в нас найдорожчий гість!»
Заходить Василь.

(Подає Василю руку). О Васю! Я радий тебе бачити. Сідай.

Василь. Дякую. *(Сідає)*.

Сидір. Відколи я одружився, ти жодного разу в нас не був.

Василь. Часу обмаль, сам знаєш.

Заходить Тамара.

Тамара. Почастуй, любий, дорогого гостя.

Сидір *(подає бокал)*. Що ж, вип'ємо.

Василь. За що?

Сидір. За дружбу.

Василь. Тост хороший.

Сидір *(встає)*. Нам треба було б поговорити.

Тамара. Не буду заважати чоловічим розмовам. *(Виходить)*.

Сидір. Чи дозволиш на правах друга сказати відверто?

Василь. Будь ласка.

Сидір. Не знаю, з чого почати.

Василь. З аспірантури.

Сидір. Догадуєшся?

Василь. Ніби.

Сидір. Ти знаєш — місце одне, а кандидатури дві... Ти і я. Хтось один з нас лишиться при академії. Очевидно — ти.

Василь. Ну?

Сидір. Бачиш, Васю... як тобі сказати... Я тебе прошу поступитися.

Василь. Чому?

Сидір. Я одружений. *(Махнув рукою)*. Врешті, це не головне. Я сидів над книгами, як проклятий, аспірантура була мого мрією. Наукова робота — те поле, на якому я хотів працювати.

Василь мовчить.

Врешті, не ображайся, Василю, я маю на це більше права, я вчився краще за тебе.

Василь. Так, ти вчився краще.

Сидір. Запитай, і зараз я з заплющеними очима напам'ять можу повторити все. І ось тепер — їхати рядовим садівником... А я відчуваю, що здатний на більше... Розумієш?

Василь. Давай поміркуємо. Спокійно. Зрозумій і ти, що це перевірка нашого знання. А до наукової роботи повернутись ніколи не пізно.

Сидір. Казки. Попадеш в село, як камінь в болото: потонеш, і хвиля не підє.

Василь. То ж камінь. А ми, Сидоре, люди.

Сидір *(знесилений хвилюванням, сідає на стілець)*.

То чому ж ти не їдеш *(саркастично)* перевіряти свої знання?

Василь. Їду!

Сидір. Як?

Василь. Саме так. Перевіряти...

Сидір *(вражено)*. А як же аспірантура?

Непомітно входить Тамара.

Василь. Відмовився.

Сидір *(втирає хусткою чоло)*. Чому ж ти зразу не сказав?

Василь. Хотів послухати тебе.

Сидір. Ти не жартуєш?

Тамара. Досить розмов про ці призначення, обридло. Сьогодні, Василю, день народження Сидора. Прийдеш?

Сидір *(підходить до Василя, обіймає)*. Обов'язково, Василю, зберемось востаннє всією кімнатою.

Тамара. Прийдеш?

Сидір. Зайве й говорити! Чекаю тебе, Василю!

Василь *(пильно дивиться на Сидора, по мовчанці)*. Прийду.

Сидір *(обіймає, цілує Василя)*. Спасибі, друже, я вік тебе не забуду. Спасибі.

Василь. Не варт...

Сидір. Ще раз спасибі. Я доведу, що ти не помилився в мені.

Василь. Ну, бувайте!

Сидір. Чекаю увечері.

Василь кивнув головою, виходить.

Тамара *(припадає до грудей Сидора)*. Як добре скінчилось?! Я думала — все пропало. *(Виходить)*.

Сидір стоїть деякий час мовчки, потім зачісує чуб, застібає комір сорочки, поправляє галстук. Поступово розгубленість зникає. Сідає за стіл. Заходить Надя в комбінезоні, забризканому крейдою і фарбами, пов'язана косинкою.

На д я. Ви мене кликали?

С и д і р. Чому так не уважно працюєш?

На д я. Не розумію.

С и д і р. Подивись пильніше.

На д я (*оглядає кабінет, знижує плечима*). Не бачу.

С и д і р (*не встаючи з-за столу, бере довгу указку, показує на розетку*). Стара фарба проглядає.

На д я. Оця крапочка?

С и д і р. Добра «крапочка».

На д я. Зараз підфарбую. (*Виходить*).

Заходить Т а м а р а.

Т а м а р а. Ходімо подивинься, що я приготувала на вечір.

Тамара й Сидір виходять. Заходить Надя з відром у руках. Підфарбовує біля розетки, паспіває. Чутно голос Сидора: «Почекай у моему кабінеті». Заходить Юрко. Деякий час слухає пісню Наді, потім тихо підходить до неї, закриває їй очі. Надя через плече мазнула його щіточкою.

Ю р к о (*відскакує*). Божевільна!

На д я (*оглянулась*). Ой!

Ю р к о (*вигирає хусткою щоку*). Зіпсувала мені фасад, а тепер ойкаєш. (*Дивиться на неї, вражений вродою дівчини*). Я так тебе давно шукав.

На д я. Мене?

Ю р к о. Вірніше, таке миле дівча, як ти.

На д я (*засоромлено*). Ото скажете... (*Хопав відро, вибігає. В дверях оглянулась, про себе*). Дивак!

Ю р к о. Оце дівчина!

Заходить Т а м а р а.

Т а м а р а. Молодець, що прийшов. (*Цілує його в щоку*).

Ю р к о. З якої це речі?

Т а м а р а. Я така щаслива сьогодні, Юрасю. (*Вибігає*).

Заходить С и д і р.

Сидір. Здрастуй, Юрку. *(Міцно тисне йому руку)*. Ти перший прийшов — це добре.

Юрко. Я прийшов до тебе з дипломатичною місією. Хлопці хочуть прийти на твої іменини разом з Любою. А ти з нею, здається, не дуже...

Сидір. І запитувати не треба було. Я радий всіх бачити.

Юрко. Знаєш, незручно. Майбутній аспірант, зять відомого професора...

Сидір *(посміхається, посмішка мимоволі виходить самовдоволеною)*. Досить, досить.

Юрко. Вони мене на вулиці чекають. Поспішу доповісти, що переговори закінчились успішно. *(Виходить)*.

В дверях зустрічається з Надею. Деякий час дивляться одне на одного. Надя прикрила рукою посмішку.

Сидір. Подобається цей хлопець?

Надя. Мені всі люди подобаються. Подивіться, як зафарбувала.

Сидір. Тепер добре. До речі, що ти закінчила?

Надя. Десять класів.

Сидір. Вчилась десять років, і фарбуєш квартири?

Надя. Так.

Сидір. Для чого ж ти вивчала тригонометрію, історію Риму, поезію Пушкіна?

Надя. Для чого? *(На мить розгубилась. Потім стріпнує головою, з викликом)*. Для того, щоб зрозуміти таких людей, як ви. *(Засміявшись, вибігла)*.

Сидір. Спритна.

Заходить професор Федір Федорович Криниця. Йому вже років за шістьдесят. Замислений, здається, завжди заглиблений у щось своє, лише йому відоме. Сидір запобігливо вклоняється йому.

Федір Федорович. Скільки ж це вам сьогодні стукнуло, молодий чоловіче?

Сидір. Двадцять чотири.

Федір Федорович (*оглядає його з-під окулярів*).
Двадцять чотири...

Сидір. Мені випало щастя працювати в академії, Федоре Федоровичу, поруч з вами.

Федір Федорович. Працюйте, голубчику, працюйте. Йдіть працюйте.

Сидір (*не розуміє*). Зараз?

Федір Федорович. Так, так. Там стіл накривають, допоможете.

Сидір низив плечима, вийшов. Вбігає Тамара.

Тамара. Папунчику, ти тут будеш?

Федір Федорович. Тут, тут. (*Дивиться на її занадто декольтоване плаття*). Заховай плечі... і все інше... Незручно.

Тамара. Добре, нунчик. Я гостей буду поки що сюди запрошувати. Не заперечуєш?

Федір Федорович. Гаразд.

Тамара вибігає. Через деякий час заходять Сергійко і Люба, Василь, Юрко. Забачивши професора, зупиняються біля дверей, по-школярськи песміливо.

Заходьте, будь ласка! (*Підходить, подає руку Сергійкові*). Вас знаю добре, ви заїкаєтесь.

Сергійко (*несміливо*). Ні.

Федір Федорович. У мене на екзаменах заїкались. (*Подає руку Любі*). Вас не пам'ятаю.

Люба. Я — Люба, з медінституту. На терапевта вчусь.

Федір Федорович. То добре! Пора обігнати хірургів, бо вони вирвалися вперед і нікому місцем не поступаються. (*Подає руку Василеві*). Василь — ваше ім'я. Хороший студент, хороший. Погано тільки, що відмовились залишитись в аспірантурі.

Василь. Хочу попрацювати.

Федір Федорович. Може, воно й краще — побачимо. (*Помічає Юрка, який ховається за спинами товари-*

шив). А ви чого ховаєтесь? Шибеник! Пам'ятаю ваші витівки.

Юрко (зовсім зніяковів). Я...

Федір Федорович. Нічого, нічого, юначе. Веселі люди прикрашають світ. Сідайте, розкажіть, що далі робитимете.

Юрко. Працюватимемо.

Федір Федорович. Я б за це двійку поставив. Треба відбирати дипломи у тих, хто перестає вчитись. Мені вже за шістдесят, а я вчусь і бачу — недостатньо. Інші часи настали.

Тамара (відчинила двері). Тебе кличуть, папа.

Федір Федорович. Іду. (Виходить).

Василь. Хороший чоловік Федір Федорович.

Юрко. Жаль розлучатися з ним.

Сергійко. А я таки в нього на екзаменах заїкався.

Люба. Ти й при мені заїкаєшся.

Юрко. Він, мабуть, три роки заїкався, поки вимовив слово «люблю».

Люба. Ще й досі не вимовив.

Заходять Тамара і Сидір.

Тамара. Прошу до столу!

Василь, Сергійко, Тамара виходять.

Люба. Хотіла за столом, при всіх, передати тобі подарунок, та передумала. Візьми. (Виймає з газети пучок чебрецю). Чебрець.

Сидір (бере чебрець, збентежено). Від Катерини?

Люба. Від кого ж? Пам'ятає.

Сидір. Коли ти її бачила?

Люба. Позавчора. Я в село їздила.

Сидір. Про мене згадували?

Люба. Та згадували... До речі, під тією самою дикою грушею, яку ви колись так полюбляли...

Переміна світла.

До дикої групи, від якої простяглися ряди молоденьких яблунь, підходить Катерина. Чобітки заросені. З-під збитої на плечі хустки спадають коси.

Катерина *(до групи, наче до живої)*. Чому така замучена, подруженько? *(Пауза)*. Мабуть, тому, що самотня. Розумію. Я теж одинока. Та що тобі розказувати. Ти знаєш все. Ти, мабуть, єдина в цілому світі, що знаєш моє горе. *(Закрила долонею очі, тамуючи біль)*. Потім повільно віднімає руку). Але насправді ми не одинокі. Подивися, який сад виріс. Весною розіллється біле море цвітіння — і берегів не побачиш.

Входить Гордій. Помітно постарів.

Гордій. По слідах знайшов. Кажуть, що старі і закохані росу збивають. І тим, і тим не спиться.

Катерина. І то правда. Я вже старію і закохана. *(Тихо)*. В наш сад.

Гордій. Про старість рано говорити. А кохання у тебе, дочко...

В цей час вривається пронизливий свист.

Катерина *(злякано)*. Хто це?

Гордій. Якась нечиста сила.

Вбігає Люба.

Люба. Сила, але чиста.

Катерина. Люба!

Обіймаються.

Люба. Вчора приїхала і сьогодні виїжджаю. Оце бігла, боялась, що вже й не застану тебе.

Катерина. Де ж би я поділась?

Люба. Я чула, що тебе на районну роботу висувають.

Катерина. Відмовилась.

Люба. Ну й дурна.

К а т е р и н а. Тобі все жарти.

Л ю б а. А я не жартую. Скільки вже років відробила в колгоспі — досить. Адже скоро диплом одержиш!

Г о р д і й. Ото так... Підросли крила — вибирай краще місце, мов той перелітний птах: на одному полі не сподобалось, шугай на інше.

Л ю б а. А хіба людина не має права шукати кращого?

Г о р д і й. Тут, дівко, не про право мова, а про душу людську. Не буду заважати дівочій розмові, піду.

Л ю б а. До побачення, дядьку Гордію.

Г о р д і й. Не забувай нас (*тихо*), як деякі. (*Виходить*).

Л ю б а. Що тебе тут тримає, Катю?

К а т е р и н а. Я, Любо, не птах, і на інше поле шугати не хочу.

Л ю б а. Розумію. Та важко ж тобі!

К а т е р и н а. Важко буває, іноколи дуже важко. І не хочу перед тобою критися. В такі хвилини десь у закапелку душі ворухнеться гадючка, шепне: тікай звідси, навіщо ти сушиш себе, марнуєш кращі літа? Нелегко, Любо, скрутити гадючу голівку, але тоді, коли я її знищую в собі, я найбільше себе поважаю, навіть люблю себе. І потім. Хоч це не хороше почуття, але я честолюбна.

Л ю б а (*сміється*). Ти?

К а т е р и н а. От поляяли мене: щепи загинули. А я думаю собі — дарма! Ви ще побачите, на що я здатна, ви ще хвалитимете, бо я доб'юся свого! І вирощу сад такий... такий, щоб навіть космопавти звідти (*жест*) помітили його! (*Зніяковіла*). Ну, от і розговорилася, розхвилювалася... Не дивуй, це тому, мабуть, що здебільшого мовчу.

Л ю б а. Говори, говори, Катрусю!

К а т е р и н а. Пам'ятаєш, як нам у школі довелося поїхати на екскурсію до машинобудівного заводу. Пригадай, як нас все вражало. Здавалося, що там працюють не люди, а якісь чарівники; мовляв, хіба ж від слабкої людської руки може з'явитись могутня сталева машина? Коли повертались додому, хлопці вголос мріяли: виростемо — на

завод підемо! А я, Любо, хочу, щоб до нас на село з міста їхали люди дивитись, яку ми щедрість у землі розбудили, уквітчали її, які багатства взяли від неї. Я хочу, щоб діти міста мріяли: виростемо — на село працювати підемо!

Люба. Ох, Катю, до цього довга дорога.

Катерина. Нічого, а я таки йтиму! Хоч десяту, хоч соту частину її пройду!

Люба (*цілує Катерину*). Люблю я тебе, подруженько. Ти, мов оцей чебрець, сонцем пахнеш. (*Глянула на годинник*). Вибач, Катю, але я мушу йти, в дорогу збиратись.

Катерина. До побачення, Любо. Стривай... Передай привіт...

Люба. Чи варто?

Катерина. Післязавтра його день народження.

Люба (*сердито*). Хіба що. А так і бачити б його не хотіла.

Катерина (*подає чебрець*). Ось — віддай.

Люба. Не забула-таки. Ех, Катю... Та добре вже, віддам.

Переміна світла.

А я б тобі не чебрець, а будяк або кропиву піднесла! (*Виходить*).

Сидір. Для чого воно! (*Нюхає*). Як міцно пахне. (*Постояє деякий час, потім поклав чебрець у шухляду стола*). Ніколи тобі, Сидоре, оглядатись. Та й не потрібно! (*Виходить*).

В сусідній кімнаті чути сміх, голоси. Заходять Люба, Сергійко, Василь. Веселі.

Люба. Ні, ви тільки подумайте: я щохвилини говорю Сергійкові — як тяжко мені з ним розлучатись. А він — мовчить, мов пень.

Сергійко. Тяжко.

Люба. Врешті вимовив. Не бійся, серденько, я тебе скрізь знайду! А куди Юрко подівся?

В а с и л ь. Я чув, як він розпитував, де малярі живуть. Ті, що фарбували кабінет Сидора. А потім кудись зник.

Заходить Сидір з пляшкою шампанського, з келихами.

Сидір. Вип'ємо разом, друзі, хто зна, чи скоро побачимось. *(Наливає келихи)*.

Сергійко. Можна, я вип'ю за Любу? *(Дивиться запитливо на Василя)*.

В а с и л ь *(сміється)*. Ростеш!

Сергійко. За тебе, Любо! *(П'є)*.

Люба. І я п'ю за любов. Таку сильну, як у мене до Сергійка. *(П'є)*.

Сидір. *(Василеві)*. А ти за що?

В а с и л ь. За те, щоб кожний з нас зробив найбільше хорошого людям. *(П'є)*.

Сидір *(наливає)*. А я — за науку! Найпліднішу ниву, на якій випало мені щастя працювати. *(П'є)*.

Вбігає Юрко.

Юрко. Без мене, ідоли!

Сидір *(наливає)*. І тобі лишилось.

Юрко. Ну, щастя ваше! *(Хоче пити)*.

Сидір. За що п'єш?

Юрко. За тебе, Сидоре, за твою дорогу в житті! Щасливу, широку, чесну!

Сцена темніє. Музика. В ній відчутні нотки тривоги. Прожектор вихплює вікно і на його тлі постать Сидора. Сидір рвучко повертається до глядачів, проводить долонею по лобі. Тихо, наче прислухаючись до своїх думок: «...щасливу, широку, чесну...» Музика затихає, лише, як відгомін тривожних думок, тремтливо дзвонить одинока струна.

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

КАРТИНА СЬОМА

Квартира професора Крипиці. В кабінеті за столом сидить Сидір у халаті. Помітно змінився, обважнів, став поважний і в мові, і в руках. На столі — телефон, стос книг, поверх них — товста папка.

Сидір. Нарешті роботу закінчено. *(Бере папку)*. Ось вони, мої думки, моє майбутнє. Праця довгих років. *(Висуває нижню шухляду стола, кладе папку)*. А це що? *(Виймає пучок чебрецю)*. Чебрець! Подарунок Катерини... *(Злягає на спинку стільця)*. Цікаво, як вона там. Кляте зілля, і досі пахне. Чим? Мабуть, селом. *(Кидає чебрець у шухляду)*.

Входить Тамара. Хоч і помітно вплив років, але зодягнена, як дівчина.

Тамара. Ти один?

Сидір. Як бачиш.

Тамара. З ким же розмовляв?

Сидір. З своїми думками, спогадами. Тепер, коли роботу закінчено, можна трохи й помріяти. Уявляєш, Тамаро, рівно через добу захист дисертації, і я — кандидат наук.

Тамара. Слава богу. А то вже набридло викручуватись, коли запитують: хто твій чоловік? Не скажеш — аспірант, соромно. Це щось подібне до єфрейтора в армії.

Сидір. А кандидат?

Тамара *(посміхається)*. Це вже офіцерське звання.

Сидір. Додай — штабного офіцера. *(Встає, проходить кабінетом)*. Після захисту дисертації треба буде запросити генералітет. Ти приготувалась?

Тамара. Все буде, як годиться.

Сидір. Спасибі, Тамаро. *(Цілує)*.

Тамара. Сьогодні, забула сказати, до тебе хтось дзвонив. Обіцяв зайти.

Сидір. З наших?

Т а м а р а. Голос ніби знайомий. Не захотів назватись. Заходить Федір Федорович. Він начеб не змінився.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Не будете заперечувати, коли я поговорю тут з одним чоловіком? У моїй кімнаті безладдя.

С и д і р *(вклоняється)*. Будь ласка, Федоре Федоровичу.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Дякую. *(Виходить)*.

Т а м а р а. Коли вже ти перестанеш бути таким улесливим з батьком?

С и д і р. Для тебе він батько, а для мене професор, світило.

Заходять Федір Федорович і Гордій. Гордій такий, яким бачили його в першій картині. Лише побілішала голова.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Знайомтесь.

С и д і р *(подає руку Гордію)*. Савченко.

Г о р д і й *(придивляється)*. Та ми ж... А втім... *(Махнує рукою)*.

Т а м а р а *(тільки кивнула головою Гордієві)*. Тамара.

Ф е д о р Ф е д о р о в и ч *(до Гордія)*. Сідай.

Тамара і Сидір виходять.

Г о р д і й. То зять?

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Зять. *(Пауза)*. Я тебе чекав раніше.

Г о р д і й. Важко мені. Дороги, літа!

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. При комунізмі відпочинемо. Залишилось небагато, доживем.

Г о р д і й. Дожити не штука. Тільки ж до нього метеликом не долетити. Працювати треба, щоб аж кістки тріщали.

Ф е д і р Ф е д о р о в и ч. Пам'ятаєш, у двадцятому ми з тобою теж про комунізм говорили. *(Пауза)*. Нелегкий і некороткий шлях ми відтоді пройшли.

Г о р д і й. Нелегкий, звичайно. Але ремствувати нічого. Почав ти його Федьком Беззубим, а тепер відомий професор!

Федір Федорович (*у ньому наче молодість прокинулась*). Скажи, Гордію, за що ти мені в громадянську зуба вибив?

Гордій. Забув? Я шкіру з польського сідла обрізав, а ти мене обізвав...

Федір Федорович. Дрібною буржуазією.

Гордій. За це й смалонув тебе.

Федір Федорович (*бере Гордія за петельки*). Вставай, я тебе тепер смалону! Боїшся?

Гордій. Ах ти, Федько Беззубий. (*Хапає професора в оберемок*). Де тебе покласти?

Обидва втомились, ледве переводять подих.

Федір Федорович. Здоровий ти, а в мене (*показує на серце*) мотор здас.

Гордій. В мене теж поколює.

Деякий час мовчать.

Федір Федорович. А колись в атаку ходили... Ми ось більше сорока років наступали, а тепер знову в атаку треба йти, щоб узяти останню висоту.

Гордій. Іти б разом усім в атаку, Федю. А в нас деякі ще сидять в обозах, передової бояться.

Федір Федорович. Їх одиниці.

Гордій. На чистій дорозі і камінець око мулить.

Федір Федорович (*по мовчанці, кладе руку на плече Гордієві*). Є ще в нас порох в порохівницях, ще не пропала козацька сила! На штурм так на штурм. Плече в плече підемо, Гордію.

Гордій. Тільки дивись, Федоре, не стріляй холостими.

Федір Федорович. Я?

Гордій. Ваш брат, учений...

Федір Федорович. Як це?

Гордій. А так: напишете що-небудь, запропонуєте, а воно ні в тин ні в ворота. Вам легко. Взяв сторінку, в разі чого — закреслив, починай іншу. А наша сторінка інколи

на тисячі кілометрів ляга, і нам доводиться виправлять не самопискою, а ось цими руками... І не чорнилом, а потом, Федоре. *(Пауза)*. Отож і враховуй.

Федір Федорович *(задумливо)*. В цьому ти маєш рацію, Гордію. *(По мовчанці)*. Говори, чого приїхав? Не того ж, щоб полюбуватися мною.

Гордій. Угадав. *(Вийняв з кишені тоненький учнівський зошит, подає професорові)*. Помічниця в мене є. Розумна, розбитна дівчина. Щось над новим сортом яблук мудрує. Важкувато їй, і вирішили ми до тебе за порадою звернутись. Хотіли поштою відіслати, а потім, думаю, сам *(усміхнувся)* Федькові Беззубому завезу.

Федір Федорович. Це не по моїй парафії.

Гордій *(свариться пальцем)*. Ти мені не викручуйся. Знайдеш, кому дати. Людина, можна сказати, душу в це діло вкладає. *(Іншим тоном)*. Прощу тебе, Федю!

Федір Федорович *(посміхається)*. Постараюсь. А тепер ходімо чайку поп'ємо.

Гордій. Не проти.

Федір Федорович. Ти надовго?

Гордій. Сьогодні й додому.

Федір Федорович. Не пущу.

Гордій. Робота чекає.

Федір Федорович *(посміхається)*. Пішли, дрібна буржуазіє.

Виходять.
Заходять Сидір і Тамара.

Тамара. Звідки ти знаєш цього старого?

Сидір. Він з того села, де батькові довелося вчителювати, а я десятий клас кінчав.

Тамара. Він тебе впізнав?

Сидір. Не знаю.

Тамара. Ти так змінився. Став солідною, культурною людиною.

Сидір. Роки вплинули.

Т а м а р а. І я.

С и д і р. Все разом, Тамарочко.

Чути дзвінок.

Т а м а р а. Може, це того несе?

С и д і р. Не хочеться нікого бачити.

Т а м а р а. Випровадь швидше.

С и д і р. Хто б це?

Заходять Юрко і Надя. Юрко помітно змужнілий, але такий же веселий, задержуватий. У Наді — красивій жінці — важко впізнати дівчину в малярському комбінезоні.

Ю р к о. Здравія желаю, муж учений!

С и д і р. Юрко? Якими дорогами?

Ю р к о. Прямо через Жмеринку. Знайомтесь, моя дружина.

С и д і р (*цілує руку Наді*). Я дуже радий...

Н а д я. А ми вже, власне, знайомі.

С и д і р. Хіба? Щось не пригадую.

Н а д я. Доведеться допомогти. (*Бере указку зі столу, показує на розетку, імітуючи голос Сидора*). «Чому тут видно стару фарбу?»

С и д і р (*вразено*). Невже то ви були? А зараз... де працюєте?

Н а д я. Закінчила художній інститут. В школі викладаю.

Т а м а р а. Чого ж мене, Юро, не знайомиш з дружиною?

Ю р к о. Познайомтесь. Це — цариця Тамара. (*Жест у бік Тамари*). Моя вірна мавка. (*Жест у бік дружини*).

Т а м а р а. Дуже рада, що ви завітали до нас.

Ю р к о. Ти завжди була рада гостям?

Т а м а р а. Звичайно.

Ю р к о. Коли так — то радості у тебе буде сьогодні по самі вуха.

Т а м а р а. Тобто?

Юрко. З хвилини на хвилину прийдуть ще гості.

Дзвінок.

Ось і вони!

Заходить Сергійко. Його нелегко впізнати: широкоплечий, за-
смаглий, з пишними вусами, в плащі, чоботях. З ним Люба —
одягнена зі смаком.

Сидір. Йй-богу, Сергійко? Здоров, друже! *(Іде на-
зустріч Сергію, вітається)*.

Сергійко. Здрастуй, Сидоре.

Сидір *(аж присів від болю)*. Ну й лапа в тебе, наче
залізна.

Юрко. Класичною боротьбою займається. Обласний
Піддубний.

Люба. Не всім же бути хлюпиками, як ти. *(Вітається
з Сидором, Тамарою)*.

Тамара. Ти стала такою красунею.

Люба. Це треба сказати Сергійкові, а то вже на інших
поглядати почав.

Сидір. Я вас залишу на хвилинку, переодягнуся.

Юрко. На інших дивиться? Це на Сергія не схоже.

Люба. Як побачив твою дружину, так без упину торо-
чить мені, яка вона гарна.

Юрко. Стережись, Сергійку! А то погано скінчиш.

Сергійко. Надя таки хороша.

Тамара. А я?

Сергійко. Теж.

Юрко. Донжуан вусатий.

Тамара. Пробачте, я зараз. *(Виходить)*.

Юрко *(оглядає кабінет)*. Підходящу камеру собі об-
ладнав Сидір.

Надя. А добре я колись фарбувала. Подивіться, навіть
ніде тріщини не видно.

Заходить Сидір у дорогому костюмі, галстуку.

Юрко. Ого, при повній формі! Тепер помітно, як змінився.

Сергійко. Постарішав.

Юрко. Не те! Ваги набрав. Академічності. А чому ти, Сидоре, на наші листи не відповідав? Адреси погубив?

Сидір. Так... Не міг знайти.

Юрко. Віримо.

Сидір. Все-таки, яким вітром вас занесло?

Сергійко. Так у газеті ж було, що ти захищаєш завтра дисертацію.

Юрко. Приїхали, щоб посилити бурхливі аплодисменти.

Надя. Юра навіть просив, щоб я портрет ваш намалювала.

Сидір (*щиро*). Спасибі, друзі. Велике спасибі.

Переміна світла.

Квартира професора Криниці. Кабінет. За столом сидить Тамара, одягнена по-святковому, розмовляє по телефону.

Тамара. Обов'язково приходьте. Сидір захистив дисертацію. Радість? Велике свято... Я так втомилась, цілісінський день клопоту. Гостей чимало. Ти знаєш, його роботою зацікавилась ціла республіка. І не тільки вчені, по-приїжджали всякі садоводи, директори радгоспів... Чекаю. (*Кладе трубку*).

Заходить Сидір.

Сидір. Чому ти від гостей пішла, Тамаро?

Тамара (*підходить до Сидора, схиляється йому на груди*). Хочеться наодинці побути з своєю радістю. От і щастя прийшло до нас.

Сидір. Так, Тамаро. Це була мета мого життя. А не віряться, що нелегка дорога вже пройдена. В мене таке почуття, ніби я одягнувся в усе нове, незвичне.

Тамара (*заглядає йому в очі*). Не лукав, Сидоре. В думках ти не раз приміряв цей одяг.

Сидір (*сміється*). Приміряв, але то в думках, а тепер наву.

Тамара. Звикнеш.

Сидір. І то правда. Головне, пошити костюм, а приноситься скоро. (*Посміхається*). Згодом, може, й тісний стане. Ходімо до гостей.

Тамара. Не подобаються мені твої студентські друзі. Жартують якомсь невдало і взагалі...

Сидір. Їх треба розуміти. Трохи заздрять в душі, і потім, провінція кладе свою печать на характер людини. Побув би я в такому середовищі, як вони,— теж, мабуть... (*Жест*).

Заходять Юрко, Надя, Сергійко і Люба.

Юрко. Можу вгадати, про що ви тут розмовляли.

Сидір. Давай, оракул.

Юрко. Про те, як приємно стати кандидатом наук.

Тамара. Юра в своєму репертуарі.

Юрко. Ми з тобою, Тамаро,— люди постійного характеру.

Сергійко. Замовкни, Юро. Радіє чоловік — і хай радіє. В мене самого аж комірець давить, так хвилююсь. Уявляєш, товариш, з яким учився, став кандидатом наук!

Люба (*розстібає Сергійкові комір сорочки*). Чого ж ти не сказав, що комірець душить.

Сергійко. Вредна ти, Любо.

Люба. Йому догоджай, а він сердиться.

Сидір (*до Юрка*). Ти ніби чимсь незадоволений.

Юрко. Тим, що побив долоні, аплодуючи тобі. Дивись, Сидоре, не стань свинею. Не зазнайся.

Сидір. Що ви, хлопці, може, колись і я в пригоді стану.

Сергійко. Жаль, Василя немає.

Сидір. Погордився, не завітав.

Юрко. Його в Москву викликали. Пішов Василь наш угору!

Сергійко. Василь — голова, в роботі не промахнеться.

Юрко. Схопив ти, Сидоре, науку за самі жабри. Дивись, як би тобі голову вона не запаморочила.

Сидір (*поморщився*). Незважаючи на іронію в твоїх словах, я таки скажу: бути пауковцем — це щастя. І в тебе, Юро, і в тебе, Сергійку, велика відповідальна ділянка роботи, але паука не має меж. Вона йде поруч з людською мрією. І тут (*жест*) з книгами, в тиші кабінету, проходить велика боротьба з природою, прокладаються шляхи в майбутнє. Що може бути прекрасніше?

Юрко. Увага. Ви чуєте першу промову кандидата наук! (*Аплодує*).

Всі чомусь зніяковіли. Коротка мовчанка.

Сергійко (*намагаючись розвіяти ніяковість*). Ти не зважай, Сидоре, Юрко хороший хлопець, тільки реп'ях. І ти — хороший... (*Закашлявся*). Любо, чого ти мовчиш?

Юрко (*по-дружньому штовхає Сидора*). Не сердься, друже. Я жартую. Широко ступаєш, Сидоре, це добре. Пам'ятаєш слова нашої пісні? (*Наспівує*).

Ти хочеш злету, великих звершень,
Тобі уже й планета замала.

Всі (*підхоплюють приспів*).

А дороги стеляться,
Стеляться та й стеляться —
Славні, як веселочки, й круті.

Завіса

КАРТИНА ВОСЬМА

Кабінет заступника міністра. Просторий, строго мебльований. За столом сидить Василь. Він помітно змінився, паморозь на скронях. З усмішкою дивиться на Любу, яка сидить навпроти.

Василь. Після роботи зберемось, пообідаємо.

Люба (*перебиває*). Не за обідом я до тебе прийшла.

Василь. Гм... Ну?

Люба. Як тебе в студентські роки прозивали?

Василь (*посміхається*). Тугодум.

Люба. Таким ти й залишився, хоч і став заступником міністра. Обідом, бач, він мене заспокоює.

Василь. А що?

Люба. Можу повторити: хімікати, саджанці, добрива.

Василь. Те, що передбачено планом, одержали.

Люба. Планом, планом... Знаєш, який у нас радгосп? Скільки туди потрібно всього? Підписуй. (*Підсовує папір*).

Василь (*відсовує його*). Не можу.

Люба (*схоплюється*). Бюрократ!

Василь (*стукнув долонею по столу*). Люба аж здригнулась). Досить! Ти хто? Лікар. Іди в Міністерство охорони здоров'я і там вимагай всяких паличок-стукалочок для своєї лікарні. А тут тобі робити нічого. Не совай свого носа в чужі діла.

Люба. Як чужі?

Василь. Радгоспні.

Люба. Чудний якийсь. Хто директор радгоспу?

Василь. Сергійко.

Люба. А хто його дружина?

Василь. На жаль, ти.

Люба. Чого ж дивуєшся?

Василь. Хай Сергійко й дбає про радгосп.

Люба. Він зараз зайнятий.

Василь. Перевіримо. (*Нагискає кнопку*).

Заходить секретарка.

Секретарка. Я вас слухаю.

Василь. Подивіться, будь ласка, в коридорі має бути чоловік вусатий, попросіть, хай зайде.

Секретарка. Гарзд. *(Виходить)*.

Василь *(услід)*. В руках у нього пакунки.

Люба *(сердито сідає на стілець)*. Оракул знайшовся, все він знає.

В кабінет несміливо заходить Сергійко з пакунками в руках.

Сергійко *(трохи ніяково поглядає то на Василя, то на Любу)*. Ви мене кликали?

Василь. Люба обурилась, що тебе не запрошую. Мовляв, ти вимушений по коридорах типятись.

Сергійко *(до Люби)*. Сама ж говорила: почекай.

Люба. Сідай.

Сергійко. Вже підписав?

Василь. Хотів підписати, та боюсь, що це вам замало.

Сергійко *(схоплюється)*. Вистачить, ще й запасик буде. Я не думав, що й це даси!

Люба. Телепень, усе зіпсував.

Сергійко. Я?

Василь *(бере папір, щось вираховує)*. Так...

Люба *(до Василя)*. Ділиш?

Василь. Ділю.

Люба. На два?

Василь. На три. *(Подає Сергійкові папір)*. Одержуйте.

Сергійко *(дивиться)*. Мало.

Люба. Вистачить. *(До Василя)*. Василю, а з тебе, може, ще й міністр буде.

Василь. Невже?

Люба. Точно. На умовляння не піддаєшся.

Василь. І це добре?

Люба. Аякже. Кожному так і давай, скільки він просить?

В а с и л ь (*щиро розсміявся*). Ох і Люба! Що це ви накупили?

Л ю б а. Кирзові чоботи. Він же з ранку до вечора в полі товчеться. Не в кабінеті ж сидить.

В а с и л ь. Ого, вже й по мені вперіцила?

Заходить секретарка.

С е к р е т а р к а. До вас відвідувачка. В особистих справах. Приймете?

В а с и л ь. Просіть.

Секретарка виходить.

Не дай бог така, як Люба.

Л ю б а. Таких нема. Правда, Сергію?

С е р г і й к о (*зітхнув*). Немає.

В а с и л ь (*посміхається*). Єдина в світі.

Заходить Т а м а р а. Підкреслює свою схвильованість.

Т а м а р а. Пробачте, що відірвала вас від справ. (*Живає в бік Люби і Сергія, подає руку Василеві*).

В а с и л ь. Будь ласка, Тамаро, сідай.

Т а м а р а (*сідає на стілець, з досадою позирає на Сергія й Любу*). Я на кілька хвилин. (*Витирає хусткою сухі очі*).

Горе в нас, Василю, велике горе!

В а с и л ь. Заспокойся. Що сталося?

Т а м а р а. Тільки подумати! Вона сміє ганьбити ім'я вченого! (*Розгортає газету, подає Василеві*).

В а с и л ь (*бере газету*). Я читав.

Т а м а р а. Він завжди готовий був усе зробити для друзів... Скільки разів я йому говорила — стережись ворогів, заздрісників.

С е р г і й к о (*стурбовано*). А що таке?

В а с и л ь (*поклав газету*). Стаття аргументована. На практиці теоретичні висновки Сидора не підтвердились.

Т а м а р а (*схоплюється*). Неправда! Наклеп! Чиясь лиха рука!

В а с и л ь. Треба розібратись.

Т а м а р а. Васю, ти єдина надія — допоможн, захисти Сидора. (*Тисне йому руку*). Ми так віримо в твою дружбу.

В а с и л ь. Нехай Сидір зайде до мене.

Т а м а р а (*зраділа*). Обов'язково зайде! Сьогодні ж! Я навіть боюсь, коли б не зустрітися з ним. Ти не кажи, що я приходила. (*Встає. В бік Сергія і Люби*). Бувайте.

С е р г і й к о. От напасть чоловікові. (*Бере газету*).

Л ю б а (*вихоплює в нього газету, швидко проглядає, радісно*). Господи, та це ж Катя пише. Тільки давно ми бачилися з нею. (*До Сергійка*). Ми їдемо цього літа в наше село.

С е р г і й к о. Ти казала — на море...

Л ю б а. Хай воно горить!

Заходить Ю р к о.

Ю р к о. Вітаю начальство (*жест у бік Василя*) і парод (*жест у бік Сергія і Люби*).

В а с и л ь (*дивиться на годинник*). Ми домовились...

Ю р к о. На п'ять. А зараз без двадцяти. Але ж я до тебе в справах, а не так лясн точить, як оце Сергійко з Любою.

В а с и л ь. Добрі лясн. Вимучили з мене...

Ю р к о. Знаю: хімікатів, добрив. Мені не треба цього.

В а с и л ь. Нічого не дам.

Ю р к о. Я про це подумав та зайшов у відділ, попросив: так і так. Треба, одним словом. Вони кажуть, це, мовляв, з дозволу заступника міністра. Я їм кажу: «До Васі йти не хочу. Він мій близький друг. Якось незручно». — «Друг?» — питають. «Друг, — кажу, — найдушевніший». Дивлюсь — розпливлись в усмішці. Ну — і відвалили. (*Показує папір*).

Василь. Це неподобство. *(Хоче взяти телефонну трубку)*.

Заходить секретарка.

Секретарка. До вас з академії. *(Пропускає Сидора, виходить)*.

Сидір поважний, рухи впевнені, проте помітно, що він хвилюється, хоча й намагається цього не показувати.

Сидір. Здоров, Василю. *(Подає руку)*. І ви до нас у столицю завітали? *(Вітається з Юрком, Сергієм і Любою)*.

Юрко. Треба хоч інколи і нам, сіромахам...

Сидір *(до Василя)*. Давненько не зазірав в академію, Василю. Я розумію, державні справи. Ну що ж, як то кажуть, коли не гора до Магомета... Є діло, правда, не зовсім приємше. Хотів з тобою порадитись не як з начальством, а як з старим другом. *(Розкриває шкіряну папку, дістає газету)*.

Люба *(помахала газетою)*. Не квапся, товаришу кандидат, ми вже читали.

Сидір *(неприємно вражений)*. Я до тебе прийшов, Василю, з тобою поговорити.

Василь. Чого ж, поговоримо разом. Вони не заважатимуть, навпаки...

Юрко *(бере в Люби газету)*. Ану, дай сюди. Я ще не поінформований.

Сидір. Ти ж знаєш, Василю, скільки часу, скільки творчих мук, скільки життя я вклав у цю працю. *(Виймає з папки, кладе на стіл книгу в солідній ледериновій обкладинці)*. І розумієш, як це образливо, коли намагаються, та ще й через солідну газету, звести панівець мою працю. Грунтовцу, наукову, а не висмоктану з пальця.

Сергійко. Не хвилюйся, Сидоре. Нехай собі пишуть.

Сидір. Вони ж підривають моє ім'я вченого. Я не

можу нехтувати своїм авторитетом. *(Махнув рукою)*. Тобі цього не зрозуміти!

Л ю б а *(до Сергійка)*. Маєш? Миротворець!

Ю р к о *(читає)*. Здорово!

С и д і р *(ніяк не може вгамувати роздратування)*. Люди, які не мають сили піднятися вище обмеженого вузького середовища, для яких вершиною щастя є жалюгідна премія та похвала районного начальства... які уявлення не мають про масштабість справжньої науки, про її горизонти... І ці невігласи беруться судити про те, до чого не могли дорости! Що це — відсутність тактовності, заздрість *(рвонув галстук, майже задихається)* чи, може, помста?!

Л ю б а *(схопилась, з обуренням)*. Ти!!! Ти!!

Ю р к о. Ось коли тебе прорвало!

В а с и л ь *(різко)*. Досить! Найближчим часом створимо авторитетну комісію, яка на місці все зважить.

С и д і р *(нервово)*. Хто ввійде в комісію?

В а с и л ь. Хочу запросити академіка Коваленка.

С и д і р. Це той, московський?

В а с и л ь. Так.

С и д і р. Я його особисто не знаю. *(Замислився, зважує)*. Спеціально викличеш?

В а с и л ь. Хочу скористатися нагодою. Він саме їде в ті краї. До речі *(до Юрка і Сергійка)*, не заперечуєте, хлопці, коли і вас включу до комісії?

Ю р к о. Ми-то не заперечуємо, а от як Сидір...

С е р г і й к о. А чого ж, ми свої люди, коли треба, відстоїмо. *(До Люби)*. Чого ти сіпавш мене?

С и д і р. Мені все одно. *(Встає, закриває папку. Нервово поправляє галстук. З підкресленою впевненістю)*. Правда на мою боці!

Завіса

Переміна світла.

Кімната готелю. Надворі тихо. Сидір палить. Ходить по кімнаті. Заходить дід.

Д і д. Не спали? Мене сон теж не брав. Старість.
С и д і р (*ніби прокинувшись*). Вже й ранок!

В цей час спалахнуло електричне світло.

Д і д. Бач, коли не потрібно, тоді світиться. (*Вимикає*).
Чайку зігріти?

С и д і р. Дякую. Я піду.

Д і д. Це ж куди, якщо не секрет?

С и д і р. У село Левківці. Речі тут залишу.

Д і д. Будь ласка.

С и д і р. Номер за мною.

Д і д. З дорогою душею. Хоч на місяць, все одно по-
стояльців немає. А чи втрапите — це далеченько.

С и д і р. Дорога знайома. (*Виходить*).

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

Біля дикої груші, яка стоїть серед розкішного саду, сидить К а т е-
р и н а, ніяк не може засилити питку в голку. На колінах у неї
чоловіча сорочка. Біля неї, схилившись на ціпок, стоїть Гордій.
В солдатській гімнастерці, чоботях. Вже зовсім сивий.

Г о р д і й. Кинь вже ту сорочку!

К а т е р и н а. Лишилося гудзики пришити.

Г о р д і й. Ще встигнеш.

К а т е р и н а. Сьогодні неділя, й одягнете її.

Г о р д і й. Обійдусь. У мене ось незамінима солдатська.
Тільки одну зношу, другий син з армії приходить, і вже
сорочка мені. Зношу, дивись, і третій з армії повертається.
Їх демобілізуюють (*посміхається*), а мене ні — так все
життя в солдатах і ходжу. (*По мовчанці*). Чого ти хви-
люєшся, Катерино?

К а т е р и н а. Я спокійна.

Гордій. Який там спокій. Нитки в голку не всилиш. Послухай мене, старого. Боятись нічого. Правду написала. Не родять же ті яблуні. Он комісія ходить, сама побачить. А взяти з другого боку: учений на тебе образився — не велика біда. Ти сама з дипломом.

Катерина. Мій диплом скромний. *(З гіркою)*. Заочний. Ледь-ледь дотягла. А він учений. На всю республіку вславився.

Гордій *(сердито)*. Ех, Катерино, чи не розвіється його слава, як туман на свіжому повітрі? А твоя — он садом шумить, та ще яким?

Катерина. Не дорікайте, людина може помилитись.

Гордій *(махнув рукою)*. Бачу, що й досі не забула.

Катерина знітилась, мовчить.

Іди краще в сад. Комісія сама, без хазяйки там оглядає. Непорядок.

Катерина. Нехай.

Гордій *(знизав плечима)*. Не розумію тебе, Катре. Тоді хоч я піду.

Катерина. Ідїть, я потім.

Гордій *(вже йдучи)*. А сам він коли приїде?

Катерина. Кажуть, сьогодні.

Гордій. Сьогодні? Треба ж... Тобі видніше. *(Виходить)*.

Катерина *(тихо)*. Якби-то мені було видніше. *(Встає. Повільними рухами виймає одну, другу, третю шпильки, коса спадає)*.

Заходить Сидір.

Сидір *(зупиняється, по довгій мовчанці)*. Здрастуй.

Катерина *(підвела голову, зустрілись поглядами)*. Здрастуй.

Сидір *(не знаходить слів для розмови)*. Жаркий день!

Катерина. Літо.

Довга пауза.

Сидір. Розкажуй, як живеш?

Катерина. Хіба ти за цим приїхав?

Сидір. Ні, на жаль. Заварила кашу. Для чого все це?

Катерина. Я хотіла допомогти тобі.

Сидір (*вимушено усміхнувся*). Дорого мені обійдеться ця допомога.

Катерина. Не розумію.

Сидір. Легко, дуже легко чужий труд перекреслити. (*По мовчанці*). Ти сама не знавш, що ти наробила. І саме тепер, коли від цього досліду так багато залежить, ти несподівано перейшла мені дорогу.

Катерина. Ось яка наша друга зустріч, Сидоре...

Сидір. Можу тебе потішити. Від міністерства їде комісія.

Катерина (*сухо*). Вона вже тут.

Сидір. Як?

Катерина. Там, у саду.

Сидір. Тоді що ж, ходімо.

Виходять.

З протилежного боку заходять Сергійко, Юрко і Гордій.

Сергійко (*захоплено*). Оце сад, наче полк солдатів на парад вишикувався.

Юрко. Не під силу тобі, Сергійку, військова справа. Тут, коли хочеш знати, ціла дивізія набереться.

Гордій. Колись же і деревця не було. Хіба що оця дика груша.

Сергійко. Сад мов казка! Молодість так і буяє.

Юрко. Ти, Сергійку, як борсук,— аж приплюхуєшся до кожного дерева.

Сергійко. А знаєш, що я подумав?

Юрко. Запросити Катерину до себе в радгосп на посаду головного садового.

Сергійко (*оторопіло*). Вгадав!

Юрко. Нічого не вийде.

Гордій. Що ні, то ні. Її саму, як яблуньку, люди впростили на цій землі. Вона їй дорога.

Сергійко. В нас радгосп — масштаб який!

Юрко. Масштаб! Он Сидір, пам'ятаєш, усе говорив про масштаби. І до чого дійшов? Ти бачив оті піддослідні яблуні — понівечені, обчухрані, стоять, мов каліки, безплідні? «Метод ученого Савченка». Його б так обчухрати.

Сергійко. І де взялася така біда на Сидора...

Гордій. Знаєш, синку, біда тихо ходить. Задереш голову, незчуєшся, де вона й візьметься, а припадеш вухом до землі, здалека її почуєш і обминеш, капосну.

Входять Сидір і Катерина. Сидір, видно, збентежений, але намагається говорити з апломбом. В голосі нотки роздратування.

Сидір (*саркастично*). Шановна комісія в зборі. Добрий день.

Сергійко (*винувато*). Здоров.

Сидір. Академіка ще немає?

Юрко (*вігається за руку*). Нічого, він зараз прийде. Тримайся!

Сидір. Досить теревенів. (*До Катерини*). Може, підемо до нього?

Сергійко. Он він сам іде.

Заходить академік Коваленко. Капелюх збитий на потилицю. Видно, втомився.

Сидір (*вражено*). Ви...

Катерина. Ви вже знайомі?

Коваленко. Приблизно. Власне, бачились. (*Подає руку Сидорові*). Коваленко.

Сидір. Савченко.

Коваленко. То це ви, голубчику, винуватець мосі сьогоднішньої місії? Я вдячний, коли б не ви, то я не мав би приємності побачити (*повів рукою*) цей золотий

сад. А щодо вашого методу омолодження саду, дорогий колего, мушу вас засмутити. (*Бере під руку, відводить убік*). Не життєвий віп, я б сказав, навіть згубний. Вам на це натякали в статті, саме натякали, а я б сказав прямо.

Сидір. Я досліджував ряд наукових робіт. До речі, в книзі академіка...

Коваленко (*перебиває*). В книзі, в книзі! Ось вона, книга (*жест у бік саду*), з якої треба вчитися. Ось тут — мудрість, невичерпна, не синтезована в лабораторії! Пробачте за натуралізм, але ваш дослід нагадує мені бездарну спробу...

Сидір (*ображено*). Ну, знаєте...

Коваленко. Ви ж розумна людина, повинні нарешті збагнути. (*Спалахнує*). Та якого біса... Ми з вами намагаємось повчати цих людей, органічно споріднених з життям, з землею. Нав'язуємо їм один за одним наші, будь вони прокляті, вимучені академічні методи, які часто умирають, мов недоноски, крім лиха, не даючи нічого народові. Ми хочемо коригувати життя, а чи знаємо його так, як вони? Нам давно пора відчутти, яка це висока і відповідальна місія.

Сидір (*пригнічено*). Отже...

Коваленко (*жест*). На жаль. (*Підходить до Катерини*). Чого це хмарка набігла на сонце, Катерино Степанівно?

Катерина. Так щось.

Коваленко. Радіти треба, такий сад викохала. Дозвольте вашу руку поцілувати. (*Цілує руку*).

Катерина (*ніяково*). Що ви, руки в мене шорсткі, не для поцілунків.

Коваленко. Прекрасні руки, спасибі вам за них, хороша людина! До речі. (*Виймає з кишені яблуко*). Що це за яблука?

Гордій. На смак пробували?

Коваленко. Пробував. Це зовсім новий сорт.

Сергійко. Таких і в нашому радгоспі немає.

Юрко. Я бачив, як ти ними кишені набивав.

Коваленко. То що це за сорт, Катерино Степанівно?

Катерина. «Росинка».

Сидір, що стояв понурившись, вражепо глянув на Катерину.

Коваленко *(дивиться крізь яблуко на сонце)*. Аж просвічується, справжня росинка. Хорошу назву дали, Катерино Степанівно.

Катерина *(тихо)*. Це не я... Він... *(Кивнула на Сидора)*.

Коваленко. Що він?

Катерина *(їй важко говорити)*. Ну... цю «росинку»... Це його мрія...

Коваленко. Як це «мрія»? Не розумію. Ви хочете сказати, що це товариша Савченка сорт?

Катерина *(деякий час мовчить, опустивши голову)*.

Всі очікуюче дивляться то на неї, то на Сидора. Сидір розгубився, щось хоче сказати, але не знаходить слів.

(Раптом рвучко випростовується, пильно глянула Сидорові в очі). Чого ж ти мовчиш? *(Говорить повільно, ніби з зусиллям відриваючи від себе кожне слово)*. Так, це його ідея... Я просто втілила її в життя.

Сидір. Почекай, але ж...

Коваленко. Отже, це сорт Савченка?

Катерина *(не зводячи погляду з Сидора, майже з відчаєм)*. Савченка. Сидоре, «росинка» — це ж твоя?

Сидір *(майже знищений)*. «Росинка»... моя... але...

Сергійко *(радісно)*. Чого ж ти мовчав? *(Підходить, обіймає Сидора)*. От і розведу я в радгоспі твої яблука!

Юрко *(підходить до Сидора, плече його по плечу)*. Радий за тебе, друже! Аж не віриться... Ну, здивував!

Коваленко. Оце так! Щойно гудив вас, колего, а тепер доводиться хвалити. *(Міцно тисне руку)*. Чого голову

повісив? Не вийшло з одним, зате вивів сорт яблук, та ще й яких! Буде про що розповісти в міністерстві. Мені приємно, що ви така скромна людина.

Сергійко. А який Василь буде радий! Він же не знає про це.

Сидір мовчить. Поздоровлення лягли на нього важким тягарем. Він мовби на очах постарів, змарнів.

Коваленко. А тепер ходімо, я покажу ще одну річ, яку вам всім цікаво буде побачити в цьому саду. *(Іде)*.

За ним ідуть Сергійко, Юрко, останнім, важкою ходою, Сидір. Катерина стоїть, мов закам'яніла.

Гордій *(підходить до Катерини)*. Легко, Катю, даруєш свій труд.

Катерина *(різко, майже з відчаєм)*. Не торкайтесь цього, дядьку Гордію. *(Тихо)*. Нікуди він не дінеться, мій труд. З нами залишиться.

Гордій. І то так. Все людям дістанеться. *(Махнувши рукою, виходить)*.

Катерина одна. Знесилена прихилиється до груші. Деякий час стоїть мовчки. Швидко, задихавшись, вбігає Сидір. Озирається, бачить Катерину. Підбігає до неї.

Сидір. Катю, що ти наробила? Я не можу так...

Катерина мовчить. Сидір підходить, бере її за руки. Катерина не відбирає їх, але не дивиться на нього.

Ти перевернула в мені всю душу. Який же я мерзотник! Катю! Світла моя, чиста, моє втрачене щастя.. Тільки зараз я ніби прозрів: все побачив у справжньому світлі. Тебе, себе, своє знівечене життя. Тяжко, Катю. Не відвертайся! Хіба ти не бачиш, як мені боляче? Ну, чому ти мовчиш?

Катерина мовчить.

Я не можу прийняти твій подарунок. Скористатись твоїм благородством? Я не такий негідник! Але ж — ти! Навіть тоді, в юності, коли я кохав тебе, не знав, яка ти насправді. Господи, що я наробив? Втратив тебе, заради чого?

Катерина (*крізь сльози*). Сидоре! Мені легко стало, мов хмари розійшлися.

Сидір. Але ти плачеш?

Катерина. Радію. А «росинка» — нехай буде моїм подарунком.

Сидір. Не можу, не маю права! Катю! Мені треба сказати тобі так багато. Я розумію, минулого не вернеш. Але знай, воно назавжди зі мною. Я зараз, повір мені, щирій. Я не можу в таку хвилину фальшивити. Я ніколи без тебе не знав справжньої радості. Тільки тоді, отут, під оцією грушею, пам'ятаєш? Це було щастя, щедре, чисте. Я втратив його і жорстоко покарапий.

Катерина (*тихо проводить рукою по його обличчю*). Не хвилюйся, не треба.

Сидір. Я зараз піду до них, скажу всю правду. Тепер я не боюся її сказати.

Заходить дід з цівком, витирає лоба.

Дід. Насилу знайшов. (*До Сидора*). Телеграма вам на готель прийшла. Строчно. А в мене постояльців катма. То я оце на машину та сюди.

Сидір (*вражено*). Яка телеграма?

Дід (*виймає з кишені папірець*). Ось.

Сидір. Давайте.

Дід. Я її по телефону записав, а почерку мого ви не розберете. Сам прочитаю. В общем, чекають на вас.

Сидір. Хто?

Дід (*надіває окуляри*). Ім'я якесь чудне — кахведра. Ось слухайте. (*Читає*). «Місце звільнилось. В разі успішного закінчення справи чекає кафедра. Цілую. Тамара».

Тамара — то, видно, жінка. А хто ж воно — кахведра? (*Бачить замішання Сидора*). А втім, не совай, старий, носа до чужого проса. (*Віддає Сидорові телеграму*). Прощавайте. (*Пішов*).

Напружена тиша.

Сидір (*бере телеграму, пригнічено*). Та-ак...

Катерина. Що з тобою?

Сидір (*через силу посміхається*). Бачиш, зараз в академії стоїть питапня, хто очолить кафедру садівництва. От... вона б дісталася мені, якби...

Катерина. Якби?

Сидір (*все більше нервує*). Висновок комісії буде вбивчий.

Катерина (*насторожено*). То який же вихід?

Сидір. Ніякого. (*Перемагаючи внутрішнь вагання*). Проте...

Катерина (*гасне*). «Росинка»?

Сидір. Мені велегко...

Катерина (*з гіркотою*). Зате одержиш кафедру. (*Напружено чекає*).

Сидір (*переборюючи сором*). Тільки від тебе я прийму...

Катерина (*жест, наче злякалась його слів. Змірює Сидора поглядом, в якому і подив, і ображене почуття, і нове, що межує з презирством*). Колись ти мріяв відірвати руки від землі, щоб обійняти сонце. Де ж твоє сонце? (*Пауза. Рішуче*). Чи можеш ти сьогодні прямо, чесно глянути в очі мені, друзям (*жест*), всім. Ні! Це страшно, Сидоре! Та в десять разів страшніше, коли людям за тебе соромно.

Сидір. Що ти говориш?

Катерина. Не тільки я. Те ж саме тобі сказали б (*жест*) оця земля, оцей сад, оця груша. (*Ій тяжко говорити. Пауза*). Прощай. (*Швидко виходить*).

Сидір (стоїть деякий час мовчки. Погляд його падає на телеграму, яку все ще тримає в руках. Довго дивиться на неї, мовби не збагне, що це? Потім починає повільно рвати її на дрібні шматочки. Проводить рукою по обличчю, підходить до груші. Торкається стовбура руками, наче до живої). Скажи!..

З а в і с а

1963

ПРОШУ СЛОВА СЬОГОДНІ

Дилогія

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Доценко Павло Петрович, 50 років.
Приколов Іван Кирилович, 50 років.
Тетяна, його дочка, 26 років.
Ботвинов Станіслав, 30 років.
Костенко Віталій Петрович, 40 років.
Рита, його дружина, 30 років.
Сніжна Поліна, 26 років.
Мовчун Сергій, 29 років.
Джура Пилип Пилипович, 40 років.
Олена Петрівна, 60 років.
Іван, її син, 22 роки.
Максим, 24 роки.
Павло, 22 роки.
Мар'яна, 37 років.
Борзій, 40 років.
Офіціантка.
Працівники інституту.

ДІЯ ПЕРША

Парк. На лавці сидять Доценко і Приколов. Здається, вони схожі один на одного. В обох — вольовий, сміливим різцем окреслений профіль. В обох буйне непокірне волосся, тільки у Доценка сніжно-сиве, а у Приколова лише на скронях паморозь сивини. Видно, що вони вже давно сидять мовчки, в полоні своїх думок. В руках Доценка кілька квіток.

Оголошення по радіо: «Увага! Увага! Передаємо спеціальне повідомлення ТАРС. Космічний корабель «СРСР-1» продовжує успішний політ навколо планети. Екіпаж корабля почуває себе добре».

Доценко (*усміхається*). А ти чув, космонавти взяли з собою туди (*жест*) квіти... Ось, мабуть, такі, як оці, — звичайні собі квіти. І я їх розумію... Квіти, як музика, приховують у собі якусь незбагненну чарівну силу, що пробуджує, засвічує в людині все найкраще... (*Пауза*). Іване, хочеш, я розкажу тобі цікаву легенду?

Приколов (*прокинувся від своїх думок*). Що?..

Доценко. Легенду, кажу, послухай.

Приколов мовчить.

Щоб пізнати життя, пішов у великий світ юнак. Довгі стелились йому дороги, широкі ріки, високі гори перетинали йому шлях, люті морози холодили кров, страшенні вітри валили його з ніг, — та все він долав, все він терпів, крім людської несправедливості, жорстокості, кривди. Вона позбавляла його сили, ламала волю. Можливо, й загинув би юнак, не пізнавши світ, якби не зустрівся йому старий мудрець. «Обминай лихих людей, іди назустріч добрим, хлопче», — порадив він. «А як їх розпізнати?» — питає юнак. «Добрі люблять квіти».

І справді, коли юнак стрічав людей з квітами в руках, він знаходив у них щире серце, чисту совість і велику правду.

Приколов (*з затамованою образою*). Для чого ти розповідаєш мені це? На що натякаєш? Гадася, я боюсь твоєї правди чи сам щось приховую?

Доценко. Я не хочу так думати, але скільки ми не переговорили з тобою сьогодні, а так, мабуть, і не порозумілись.

Приколов. Здається...

Доценко. То, може, почнемо спочатку?

Приколов (*притамувавши глибоке зітхання*). Давай...

Доценко. Може, ходімо до мене, там зручніше буде?

Приколов. Що ж, ходімо.

На авансцені — стіл, два крісла. Заходять **Приколов** і **Доценко**. **Приколов** важко сідає в крісло. **Доценко** ставить квіти у вазу.

Приколов (*розстібає комір сорочки*). Душний вечір...

Доценко (*дістає цигарку*). Вже ніч...

Приколов. Дозволь?..

Доценко. Почав курити?.. (*Подає цигарку*).

Приколов. Ні... (*З гіркою усмішкою*). Тільки перед боєм, як казали на фронті. (*Закурює*).

Доценко. Не звикай до цигарки, капосна це справа.

Довга пауза.

Ну що ж, Іване Кириловичу, слухаю тебе.

Довга пауза.

Приколов. Навіть не знаю, з чого почати...

Доценко ходить по кабінету, потім зупиняється, замислюється. Десь народжується пісня і чути слова: «Я люблю тебе, жінко, і хочу, чтобы лучше ты стала».

Доценко. Не знаєш, з чого почати... Тоді послухай, я тобі скажу.

Затемнення

КАРТИНА ПЕРША

В глибині парку літнє кафе. За столиком сидить Мовчун. Красивий. Одяг підкреслено недбалий, проте модний. В розмові невимушений, пасмішкуватий. Біля нього офіціантка — молода пикантна дівчина.

Мовчун. Не густо у вас сьогодні.

Офіціантка. Футбольний матч.

Мовчун. Прошу! *(Показує на стілець)*. Я ще ніколи не бачив, як сидять за столом офіціантки.

Офіціантка. Цього разу теж не побачите.

Мовчун. Мені смішно.

Офіціантка. З чого?

Мовчун. З вашого дотепу.

Офіціантка. На здоров'я. *(Записує)*. П'ятдесят грамів коньяку, чорної кави, тістечка і гаванську сигару. *(Хоче йти)*.

Мовчун. Стривайте! Ви добре вивчили мої смаки і норми, але на цей раз ви помилились, дівчино. Стіл накривати... на шість персон.

Офіціантка *(з неприхованим подивом)*. На шість?

Мовчун. Переходжу від індивідуального до колективного відпочинку.

Офіціантка. На шість, то й на шість.

Мовчун. Хочете, я ще вас здивую?

Офіціантка. Роботи мало, можете дивувати.

Мовчун. Може, чули про існування в нашому місті проєктного інституту?

Офіціантка. Інститут Приколова?

Мовчун. Правильно, і так його називають. А чи знаєте, щб в нашому *(показує на себе)* інституті народжується?

Офіціантка. Нові електростанції, греблі, міста...

Мовчун. Типова відмінниця, все знає! Так от, цей інститут створив проєкт, за яким будується в Синіх Скелах...

Офіціантка. Перша в світі електростанція на енергії морського прибою.

Мовчун. Ясно: пресу читаєте регулярно. Але я хочу вам сказати, про що не написано ще в газетах. Комітет відзначив наш інститут за цю унікальну роботу. Приколова, як подейкують, представлено до ордена, а сам Приколов декого з нашої групи преміював, декому — подяка.

Офіціантка. Вам подяка.

Мовчун. Вгадали. Передовик — не моє амплуа. Так от сьогодні за цим столиком, саме з цієї нагоди, за мою ініціативою відбудеться вечерея. Ви будете обслуговувати знаменитих людей. Дивуетесь?

Офіціантка. Ні. Знаменитих людей я бачу щоденно. Ось вранці за вашим столиком пив «Баталінську» воду один академік.

Мовчун. Почесний?

Офіціантка. Ні, справжній. Замовляйте.

Мовчун. Легкі вина, легкі закуски... Довіряю вам.

Офіціантка. Подавати зараз?

Мовчун. Так. *(Дивиться на годинника)*. Їх чекати ще чверть години. *(До офіціантки, заклопотано)*. Ви не знаєте, що я робитиму ці п'ятнадцять хвилин?

Офіціантка. Знаю. Будете розмовляти самі з собою. Потім, мабуть, станете наспівувати і обов'язково залицятись до мене. *(Виходить)*.

Мовчун. Оракул у спідниці. Бач, угадає все наперед. *(Пауза)*. Гм... *(До глядачів)*. А що, коли б справді хтось сказав мені: «Хочеш, Сергію, я розповім, що тебе чекає завтра, післязавтра, через рік, десять?» Я відповів би: «Котись від мене... нема дурних». Навіть кінь, коли б дізнався, що йому буде за своє коняче життя перевезти сотні тисяч пудів вантажу, здох би з переляку. А так, не знаючи, везе. І я теж везиму. Тільки вибиратиму віз легкий і дорогу рівнішу.

Входить офіціантка, розставляє вино, келихи.

Офіціантка. Вже розмовляєте з собою?
Мовчун. Ні, я просто озвучую власні думки.

Офіціантка усміхнулась, виходить.

(Розглядає келих, наспівує). «Кришталева чара, срібнеє дно, пити чи не пити — все одно...»

Заходить офіціантка, ставить закуску.

Офіціантка. Співаєте?

Мовчун *(нильно дивиться на неї)*. А ви інтерна дівчина.

Офіціантка. Так і є, починаєте залицятись. *(Виходить)*.

Заходить Поліна Сніжна. Скромно, але зі смаком зодягнена. Мовчун, побачивши її, підводиться з-за столу і стає у театральну позу.

Мовчун. До нас завітала Поліна Сніжна, молодий скромний інженер. Вродлива, ще ні в кого не закохана жінка. *(Підсовує стілець)*. Прошу!

Поліна *(сідає)*. Нудьгуєш?

Мовчун. В моїй душі немає місця для нудьги, вона вся заповнена чеканням.

Поліна. Кого? Чого?

Мовчун. Свого кохання.

Поліна. І скоро воно прийде?

Мовчун. Не знаю, може, через десять годин, а може, через десять років, але прийде. Невблаганне, раптове, як постріл. І не стане Сергія Мовчуна, буде чийсь полонений, чийсь раб.

Поліна. Мудруєш, Сергію.

Мовчун. Займаюсь самоаналізом, вивчаю себе, дорога Поліно.

Поліна. Пора б уже вивчити.

Мовчун. Мій світ безмежний.

Поліна. І складається він з «мій», «моє», «мого».

Мовчун. Примітивізуєш, друже мій. Я живу в суспільстві, але з ним у мене взаємини суто ділові.

Поліна. Цікаво.

Мовчун. Я йому віддаю щоденно шість годин, до секунд. І від нього вимагаю... *(Дивиться в парк)*. Він іде.

Поліна. Хто?

Мовчун. Блискучий, талановитий, один з наших крапких інженерів.

Поліна. Ботвинов?

Заходить Ботвинов. Молодий, міцний, рухи пеквапливі, впевнені. Говорить повільно, ніби вдумуючись у слова.

Мовчун. Станіслав Ботвинов!

Ботвинов. Бурхливі оплески.

Мовчун. Сідай. Почувай себе, паче ти... в кафе, у вишуканому *(показує на себе і Поліну)* товаристві.

Ботвинов *(сідає)*. Дякую. *(Дивиться на Поліну)*. Чи не завадив я вашій розмові?

Поліна. Аж ніяк. *(До Мовчуна)*. Продовжуй свою думку.

Мовчун *(жест в бік Ботвинова)*. Публіка не в курсі справ, їй буде нецікаво.

Ботвинов. Охоче послухаю.

Поліна. Сергій сказав, що віддає суспільству шість годин, а від нього вимагає... що саме вимагаєш, Серьоожо?

Мовчун *(паче визубрений урок)*. Щоб воно, суспільство, не втручалось в останні мої вісімнадцять годин доби. Щоб воно, суспільство, забезпечило мені пристойне життя.

Ботвинов. Тобто?

Мовчун. Розшифрую: мати, як казав Маяковський, чисту сорочку і — це вже я кажу — щорічний культурний відпочинок на сонячному півдні.

Поліна. І все?

Мовчун. І врешті хай суспільство гарантує, що ніхто, від *(показує вгору)* і до власної дружини, яку я, очевидно, буду колись мати, не зробить мені ніякої капості.

Ботвинов (*сміється*). Здорово!

Поліна. Скромні бажання.

Мовчун. Нехай скромні, зате — категоричні.

Ботвинов. А чи не здається тобі, Сергію, що одного чудесного дня воно, суспільство, візьме тебе за чуба і добре поскубе. Або навіть зніме оті модні штанці і всипле гарячих.

Мовчун. За що?

Ботвинов. За шахрайство. Скаже: даєш копійку, а хочеш взяти на карбованець?

Мовчун (*посміхається*). Не всипле! Бо як казав ще в громадянську матрос-балтієць: «За що боролись?»

Заходить офіціантка.

Офіціантка. Цукерки, апельсини — подавати?

Ботвинов. Обов'язково. А горіхові батончики є?

Офіціантка. Здається, є. (*Виходить*).

Мовчун. Чому горіхові? Поліна, по-моєму, віддає перевагу з яблучною начинкою.

Поліна. А звідки ти знаєш?

Мовчун. Вивчаю смаки своїх ближніх.

Ботвинов (*наче про себе*). Горіхові батончики любить Оксана.

Поліна. Ти, мабуть, не забуваєш її ні на хвилину.

Мовчун. Послухай мене, Станіславе. Оксана далеко. Вона не побачить, не почує тебе, тим паче не розважить.

Поліна (*з докором*). Сергію!

Мовчун. Я в тому розумінні... Чим зітхати за Оксаною, то краще запросити на вечерю її подругу. Чуєш, Станіславе?

Ботвинов (*наче прокинувся від своїх думок*). Що?

Мовчун. Кажу, запросив би на вечерю Тетяну.

Ботвинов. А я її й запросив.

Мовчун. Відомий скульптор, чарівна жінка, вона тільки прикрасить наше товариство. Я вимушений, Станіславе, признатись, що вона, як жінка...

Ботвинов (*нахмурився*). Тільки не будь пошляком.
Мовчун. Бог з тобою! Я тільки хотів сказати, що подобається мені.

Входить Тетяна. Висока, струнка, рухи по-чоловічому владні.
В ній відчувається душевна і фізична сила.

Тетяна. Хто тобі подобається, Сергію?

Мовчун. Якщо підслухала, скажу. (*Багатозначно подивився на Ботвинова*). Поліна.

Тетяна. Я так і знала.

Поліна. Слухай цього пустомелю!

Ботвинов (*садить Тетяну поруч*). Він сьогодні в добромум гуморі.

Тетяна. В мене стільки роботи, але коли вже марнуємо тут час, то нехай хоч розважає.

Мовчун. «Марнуємо час». Ну чим би ви ввечері займались? Сказати? Поліна створювала б нові моди. То в неї якась манія. Уявляєте — повна кімната зразків одягу. Це можна назвати дорогоцінним часом? Ні. Станіслав Ботвинов забивав би свою голову різним непотрібним вантажем, на зразок віршів Гомера, або розрахунків, як дикуни з ліан будували мости. Чи, може, сором сказати, — мріяв би.

Ботвинов. Кінчай базікати і переходь до основного.

Мовчун. Згоден. Запрошення розіслані, музика на місці, бал затримувати не можна. Не наша вина, що не всі запрошені прийшли.

Тетяна. Стривай, по дорозі сюди я зустріла нашу Олену Петрівну і Мар'яну. Давайте їх запросимо.

Ботвинов. Ідея!

Поліна. Обов'язково.

Мовчун. Заперечень немає. Рішення оригінальне. Де вони?

Тетяна. Та ось тут, поруч, на алеї.

Мовчун. Зараз приведу. (*Виходить*).

Офіціантка. Все?

Ботвинов. Ех, гулять так гулять, несить коньяку п'ятдесят грамів.

Офіціантка. П'ятдесят?

Ботвинов. Сто!

Офіціантка. Сто п'ятдесят? (*Виходить*).

Ботвинов (*вслід*). Давайте краще пляшку! Пиячити будемо!

Полина. Я навіть не знала, що Станіслав взагалі вживає...

Ботвинов. Взагалі — ні, а сьогодні, дівчата, я хочу бути веселим і навіть трішечки п'яним.

Тетяна. Чому?

Ботвинов. Просто так.

Заходять Мовчун, Олена Петрівна, Мар'яна, Приколов.

Олена Петрівна. Добрий вечір, коли не завадимо. Мар'яна (*стиха до Олени Петрівни*). Незручно якось...

Приколов. Облиште ці розмови. Коли ми запрошені, значить, бажані.

Ботвинов. Ми по вас послали Сергія. Але от Іван Кирилович! Це справді приємна несподіванка.

Тетяна. Справді, як ти опинився тут, тату?

Приколов (*ледь розгублено*). Я випадково зустрівся, розмовляв, а тут Мовчун і запросив нас. Я-то маю деяке відношення до цього товариства, а ось ти, дочко...

Ботвинов. Вона на правах нашого доброго друга.

Приколов (*лукаво посміхнувся*). Матиму на увазі.

Всі сідають.

Ботвинов. Тепер вже можна й почати. Давай, Сергію.

Мовчун. При старших... (*Повів плечима, ніби змерз*). Ну, та... За кого перший тост?

Ботвинов. За Костенка. Хоч він і відсутній чомусь,

але сьогодні — справжній іменинник він! (*Встає*). Тож ви-
п'ємо за нашого Віталія — скромного, талановитого...

Зміна світла.

Квартира Костенка, напівосвітлена настільною лампою. Костен-
ко в плащі й капелюсі стоїть біля дверей. Рита в яскравому
халаті і модних туфлях перед дзеркалом поправляє зачіску.

Рита. Там, очевидно, вже підняли чарки за тебе (*сар-
кастично*) — скромного, талановитого... Іди сам, мені така
компанія не до смаку — скучняки.

Костенко. Рито!

Рита. По голосу вгадую — за щось будеш докоряти
мені, чимсь незадоволений. Але чим? Тобі не подобається,
що я не працюю... Будь ласка, тепер я допомагаю подрузі
продавати квіти. Навіть цікаво: покупці бувають оригі-
нальні!

Костенко. Рито!

Рита. Може, знову ревності? Обридло. Ти ж культур-
на людина, повинен зрозуміти, що в наш час ревнувати
так само безглуздо, як ходити Хрещатиком у запорозьких
шароварах.

Костенко. Рито, я тебе залишаю!

Рита (*повертається до нього*). Залишаєш? Надовго?
(*Придивляється, тільки тепер збагнула, злякано*). Віля!
Ти збожеволів!

Костенко. Навпаки, прийшов до розуму.

Рита (*з викликом*). І на роботі тобі простять таку
розпусту?

Костенко. Розпусту?

Рита. Радянський інженер, комуніст, розлучається
з дружиною. Це що, по-твоєму?

Костенко (*втомлено*). Ти давно перестала бути мені
дружиною.

Рита. Щось занадто сміливим став. Але що — ти? Де
громадськість? Як вона могла так байдуже... Жахливо! Ні,
очевидно, вони не знають.

Костенко. Знають.

Рита (*розгубилась*). Але як же це...

Костенко. Все? (*Зробив крок до дверей*).

Рита. Ні, не все. Хочу, щоб ти востаннє побачив, кого втрачаш! Глянь. (*Вмикає електрику*).

Яскраве світло заливає кімнату.

(*Рвонула, розкинула поли халата, виставляючи напоказ Костенкові своє красиве тіло*). Подивись на мої очі, губи, руки, на мій стан... Всю мене — бачиш? (*Пауза*). Сотні чоловіків за одну посмішку стоятимуть навколішки переді мною. Чуєш? (*Зло*). Але кому я говорю? Хіба сліпець може милуватись красою?

Костенко (*з гіркотою, жалем*). Яка ж ти убога! (*Виходить*).

Зміна світла.

Та ж сцена — в кафе. За столом помітне пожвавлення.

Приколов (*стоїть*). Проголошували тост за Костенка, згадали добрим словом нашого шановного Станіслава (*жест в бік Ботвинова*). Не забули Сергія, Поліну...

Тетяна. І тебе, батьку.

Приколов. І мене. Так би мовити, з інженерним складом покінчили. Мені ж дозвольте сказати про найстарішого працівника нашого інституту — дорогу Олену Петрівну.

Олена Петрівна (*з доброю посмішкою*). Поміляється, Іване Кириловичу, в інститут ми прийшли разом. В один день. Тільки я прибиральницею, а ви інженером.

Приколов. Хіба? Так, стерлось в пам'яті. (*Пауза*). Але до нашого свята Олена Петрівна має відношення не тільки тому, що працює в інституті: її син Іванко буде за нашим проектом греблю в Сипіх Скелях. Те, що ми креслили на папері, він креслить на землі, на камені, під бурхливими хвилями океану. Хай буде йому там легко.

Олена Петрівна (*розчулено*). Ось за це спасибі, велике спасибі! Що Іванка згадали — дуже дякую вам.

Ботвинов. Стривайте, хочу доповнити тост. Хіба тому, що Тетяна з Мар'яною непричетні до нашого проекту, їх треба забувати?

Мар'яна (*засоромлено*). Ну що ви...

Ботвинов. Вони ж наші великі друзі, добрі люди, красиві жінки. Мені приємно й легко підняти за них келих.

Поліна. Хороший ти, Станіславе.

Мовчун (*грохи ревниво*). Всього в міру, Поліно. Похвали теж.

Тетяна. Вище голову, Мар'яно, за нас п'ють!

Мар'яна (*тихо*). Спасибі. Не всім листоношам випадає така честь, як оце мені, — бути серед вас.

Ботвинов. О, я й не знав, що ми такі видатні персони! (*Жартівливо випростовується, набирає поважного вигляду*).

Мовчун. З цієї хвилини починаю зазнаватись.

Приколов (*з жартівливим обуренням*). Не псуйте мені людей, Мар'яно!

Всі сміються.

Тетяна несподівано встає, підходить до Мар'яни і мовчки цілує. Мар'яна радісно здивована.

Чого так дивишся на мене, дочко?

Тетяна. Не скажу, секрет.

Заграла музика.

Мовчун (*манірно кланяється Тетяні*). Один танок.

Тетяна. Мені сьогодні весело, і навіть з тобою, Сергійку, згодна танцювати. (*Виходить*).

Ботвинов (*до Поліни*). А ми? Вжаримо?

Поліна. Вжаримо.

Виходять.

Приколов. А нам що робити?

Олена Петрівна. Ох, я вже своє відтанцювала. Додому час.

Мар'яна. Мені теж пора — іти далеко, вставати рано...

Олена Петрівна *(до Приколова)*. Може, проведете нас? Двом дівчатам боязко пізно повертатись.

Приколов. Охоче. Тільки хвилинку зачекайте, розрахуюсь. *(Виходить)*.

Мар'яна. Ой, що ви, Олено Петрівно... Як можна: така людина...

Олена Петрівна *(напівжартома)*. Знаю, що роблю. Мовчи.

Заходить Приколов.

Приколов. Ну, я до ваших послуг. Додому так додому.

Всі троє виходять. Заходять Мовчун і Тетяна. Сідають до столу.

Мовчун. Швидко ж тобі перехотілося танцювати.

Тетяна. Втомилась.

Мовчун. Всі твої бажання паралізовані диким коханням. Божевільно любиш Ботвинова.

Тетяна *(переводить на жарт)*. Помітно?

Мовчун. Не знаю, як кому, а я далеко бачу. *(Закушує)*.

Тетяна. А в твоєму погляді є щось орлине... коли вибираєш на столі закуску.

Заходять Ботвинов і Поліна.

Ботвинов. Чудесно танцює Поліна.

Мовчун. То ти й на танцях розумієшся?

Поліна. А де ж наші?

Тетяна. Пішли вже. І нам пора.

Ботвинов. А жаль — вечір хороший. Але справді — пізно.

Заходить офіціантка.

Мовчун. Підрахуйте, мила дівчино, наші збитки.
Офіціантка. Вже розраховались.
Мовчун. Благородно. Хай живе Приколов!
Поліна. Ходімо.

Всі виходять. Офіціантка прибирає. Заходить Борзий, на ньому двірницький фартух.

Борзий. Добрий вечір. Прибираєш?

Офіціантка. Здрастуйте, Хомо Хомичу.

Борзий. І шампанське пили... Що за компанія?

Офіціантка. З інституту Приколова. Інженери.

Борзий. А сам був?

Офіціантка. Приколов? Був. Такий красивий...

Борзий. Іван Кирилович красивий і... крутий.

Офіціантка. Ви його знаєте?

Борзий. Ще б не знати, його заступником працював.

Офіціантка (*здивовано*). Ви?!

Борзий. Був заступником директора інституту по господарській частині. А потім він, Приколов, зняв мене з роботи... І почалась (*вже говорить більше до себе, ніж до офіціантки*) моя стрімлива кар'єра згори вниз. (*До глядачів*). Перебрав ще кілька адміністративних посад. А тепер ось: старший відповідальний за чистоту в цьому парку. (*Пауза*). Старший...

Під час мови Борзого офіціантка то виходить, то повертається на сцену.

Це я сам себе так іменую, а в таблиці на зарплату зазначено — двірник. (*До офіціантки*). А скажіть, чи бовкне хто тепер, що Борзий не на своєму місці? Ні! Отож-бо воно і є! (*Нахилиється, підбирає залишену газету*). Чистота — моя стихія!

Зміна світла.

Майстерня Тетяни. Посередині — завішена скульптура. Тетяна у вечірньому платті, видно — щойно повернулася з кафе.

Тетяна. Щовечора Станіслав розповідатиме про одну з своїх мрій. А вони у нього теплі. Слухавш і відчуваш, як зігріваєшся їх теплом. Його душа наче зіткана з мрій. *(До глядачів)*. Який він хороший... і чуб по-хлоп'ячому розвихрений. Іноді поводить себе справді як хлоп'я. Вчора забажалось раптом покататись на каруселі. Майже силоміць потягнув. Так було весело, сміялись... Ні, він не випадково обняв мене за плечі... і сказав: «Приглянься до ранкових троянд, в них пеначе приховані іскринки сонця». І осміхнувся: «Отакі в твоїх очах». *(Пауза)*. Скільки він буде дарувати щастя. Але не мені, Оксані. «Іди спати, а я ще попрацюю»,— скаже він колись дружині. І я б пішла, якби мені сказав. Але не спала б, хоч до світанку чекала б його... А чекатиме його Оксана... «Таню, в студентські роки ми часто з Оксаною катались на каруселі». Ми з Оксаною, з Оксаною... Оксаною... і убив мою радість. Адже вони з Оксаною посварились, не листуються. Забувають одне одного. А може, між ними була тільки звичайна студентська дружба? Від такої дружби лишається просто спогад... А любить він мене? *(Відкриває скульптуру)*. Мене? Чуєш, Оксано? Він любить мене! Мене...

Входить Приколов.

Тато? Чого завітав?

Приколов. Ось приніс тобі цукерки. *(Кладе на стіл)*.

Тетяна. Ти й досі носиш мені цукерки, наче маленькій. *(Цілує)*.

Приколов. Для мене — маленька. *(Подає цукерки)*. Чому й вечорами працюєш?

Тетяна. Кінчаю скульптуру Оксани. *(Підходить до батька, обнімає його)*. Вже дванадцята година. Іди спати.

Приколов. Мені по-старечому не спиться.

Тетяна. Рано про старість. Ти в мене ще он який молодий!

Приколов. Через місяць п'ятдесят стукне.

Тетяна. Середній вік. До речі, як ти збираєшся відзначити день народження?

Приколов. Не знаю, не мій клопіт.

Тетяна. На роботі, очевидно, сабантуйчик буде?

Приколов. Мабуть.

Тетяна. Телеграми, поздоровлення, премії...

Приколов. Будуть...

Тетяна. Орден дадуть?

Приколов. Повинні, повинні.

Тетяна. Звик ти, батьку, до почестей, як до зарплати.

Приколов. Своїми закидами ти іноді нагадуєш Ботвинова.

Тетяна. Це докір?

Приколов. Просто до слова прийшлося. Так чому ж ти вирішила зробити скульптуру Оксани?

Тетяна. Вона красива, добра. Вона — моя подруга. Недавно я була в неї. І головне — хочу зробити подарунок Ботвинову.

Приколов (*пильно глянув на неї*). Пробач, але дещо я не розумію.

Тетяна. Врешті знайшлось таке, чого не збагне навіть Приколов. (*Напівжартома*). Пізно, іди вже додому, там на тебе чекають кефір, свіжі журнали і м'яке світло нічника над ліжком.

Приколов. На жаль, тільки це й чекає на мене. (*Виходить*).

Тетяна (*одягає халат, бере інструменти. Підходить до скульптури. Довго вдивляється в обличчя Оксани. Наче до живої*). Оксано, я зробила твою усмішку ще теплішою... ще яскравіше світиться в ній кохання... І Станіслав це відчує... серцем відчує, бо воно б'ється для тебе, Оксано... (*Починає працювати над скульптурою*).

Світло повільно гасне.

КАРТИНА ДРУГА

Кабінет Приколова.

Олена Петрівна. Конвалії... Їх так любить мій синок! Може, й Іванові Кириловичу сподобаються.

Входить Приколов.

Приколов. Доброго ранку, Олено Петрівно. Трудимось?

Олена Петрівна. Щось ранувато сьогодні.

Приколов. Не спиться й дома не сидиться. Старість бунтує.

Олена Петрівна. Передчасно про старість, Іване Кириловичу. А от самотність...

Приколов. Давайте на цьому закінчимо розмову.

Олена Петрівна. Отож я й кажу: пора кінчати розмову, одружуватись треба.

Приколов. Олено Петрівно, особисті справи... я вирішую сам...

Олена Петрівна. Чи не довго вирішуєш, Іване Кириловичу? *(Виходить, з дверей)*. Хоч би слово їй добре сказав.

Приколов *(услід)*. Скажу, Олено Петрівно. *(Про себе)*. Скажу добре слово. *(Пауза)*. Сьогодні — візьму й скажу. Ось так: вона заїде... *(Заплющує очі, уявляючи, як це буде)*.

Заходить Джура.

Джура. Що з вами? Занедужали?

Приколов. Голова трохи заболіла...

Джура. Перевтома. *(Дістає з папки газету)*. Знову пишуть.

Приколов. Про що?

Джура. Про будівництво в Синіх Скелях. Наш інститут згадують... точніше — вас і Костенка.

Приколов. Не дивно, це ще нове в практиці будівництва, то й повертає увагу преси.

Джура. Декому поталанило, точніше — повезло.

Приколов. Кого ви маєте на увазі?

Джура. Уточнюю: не вас, Іване Кириловичу. Ви, звичайно, і орден одержите, то по заслугі — двадцять років очолюєте інститут, можна сказати — все тут ваше. А от Костенко — рядовий собі інженер, а тепер вся країна знатиме його...

Приколов (*з іронією*). Заздрите?

Джура. Жалкую, що сам, коли мені пропонували, не очолив групу. Занадто багато часу віддав дисертації, а що вона мені дала?

Приколов. Як — що дала? Посаду головного інженера інституту.

Джура. Зрівняли! Костенко, напевне, лауреатом буде, а Джура вийде за двері інституту — і вже простий пішохід.

Приколов (*посміхнувся*). Це вже з галузі честолюбства.

Джура. Бачите, Іване Кириловичу, кожна людина хоче по собі слід залишити. Якщо не слід, то хоч траву прим'яту. Так-то. (*Розгортає газету*). А тут ось слухайте: «Проект створила талановита група інженерів на чолі з (*робить наголос*) Костенком Віталієм Петровичем...»

Вбігає Костенко з кресленнями в руках. Комір сорочки розстебнутий. Костенко, видно, вкрай схвилюваний.

Приколов. Що з вами, Віталію Петровичу?

Костенко. негайно повідомте Сині Скелі, щоб припинили роботи.

Приколов (*вражений*). Чому?

Костенко. В нашому проєкті помилка.

Приколов і Джура застигли, приголомшені звісткою.

(*Тремтячими руками розгортає на столі креслення*). Ось тут, у підпорці стіни.

Всі троє розглядають проєкт. Довга пауза.

Приколов (*вигирає хусткою чоло*). Так це ж... (*Запалює цигарку, пальці тремтять*).

Джура (*спокійніший за Приколова*). Це — аварія, точніше — катастрофа, людські жертви, мільйони карбованців на вітер.

Приколов (*глухо*). Ми ж підписали проект! Хто? Хто?

Костенко. Схему укріплень третьої дільниці розробляли Мовчун і Сніжна.

Приколов. Невігласи! (*Намагається опанувати себе*). Негайно зв'яжіться з будівництвом! Негайно!

Костенко. Може, ще встигнемо. (*Виходить*).

Джура. Як Костенко міг прогавити?

Приколов. Про це потім, а зараз хай Костенко і Ботвинов вилітають у Сині Скелі.

Джура. Дозвольте мені одному, Іване Кириловичу?

Приколов. Не розумію.

Джура. По-перше, це за моїм профілем. В моєму арсеналі знання, досвід і... усвідомлення серйозності (*промовисто шелестить газетою*), точніше — розуміння ситуації, в яку ми потрапили. (*Інтимно*). На мене можете цілковито звіритись.

Приколов (*якусь мить вагається, зважує*). Що ж, не заперечую. Треба негайно діяти. Дуже швидко. Розумієте?

Джура. Розумію. Дякую. (*Швидко виходить*).

Приколов. В складну потрапили ситуацію...

Заходить Ботвинов.

Ботвинов. Іване Кириловичу, мені вже відомо. Дозвольте виїхати на будову?

Приколов. Туди виїде Джура.

Ботвинов. Чому саме він?

Приколов. Досвід, уміння діяти оперативно...

Ботвинов. Коли він вважає потрібним...

Приколов. Гадаєте — не справиться?

Ботвинов. Чому? Там, де йому вигідно, Джура на висоті.

Приколов. А що, як не встигнемо. І аварія. Через якихось недоуків. За це судять!

Ботвинов. Судять людей, Іване Кириловичу, за злочин, а не за помилки.

Приколов. А що ж, я повинен їх по голівці погладити, мовляв, на перший раз прощаю?! Так?

Ботвинов (*тихо, твердо*). Ні, не треба нікому прощати. (*Глянув в очі Приколова*). І собі, Іване Кириловичу. (*Пауза*). Знайти чиясь помилку — це обов'язок. А свою — не тільки обов'язок, а й мужність. (*Виходить*).

Зміна світла.

На авансцені Поліна і Мовчун.

Поліна. Знаєш, Сергію...

Мовчун. Знаю. Тобі гірко на душі, боїшся, що доведеться розплачуватись за помилку. Ти можеш зараз навіть сплакнути.

Поліна. Не буду я боятись, плакати. Я просто подам заяву про звільнення. Не хочу катуватись роботою, до якої не маю ні хисту, ані любові. Я піду з інституту.

Мовчун. А я настроений оптимістичніше. Все в житті перемелеться. Знаю, мене будуть судити. Раніше цей суд називався товарицьким, а зараз судом честі... Та це справи не міняє... Обвинувачувати буде, очевидно, Ботвинов. Він — гуманіст. Каратимуть, закличуть до самосвідомості, і тарантайка моя покотиться далі, наче нічого й не трапилось. Ось тільки путівку можуть забрати. Та й то навряд.

Поліна. Легко тобі живеться.

Мовчун. Життя — як море. Тільки один глибоко пірнає в нього, аж задихається, а інший пливе на поверхні. І втоми не має, і далеко запливти може.

Поліна. Іноді ти мені здаєшся чужим, далеким.

Мовчун. Не обов'язково полюбляти однакові страви, щоб сидіти за одним столом. А нам, очевидно, доведеться.

Поліна (*тихо*). Не знаю...

Зміна світла.

Кабінет Приколова. Біля стола стоять Приколов і Костенко. Обидва радісно схвилювані.

Приколов. Ще раз повторіть, тільки спокійно.

Костенко (*видно, що переказує не вперше*). Пощастило зв'язатися з начальником будівництва. Я йому розповів...

Приколов (*перебиває*). Знаю, далі!

Костенко. Давайте трохи заспокоїмося, Іване Кириловичу. Я сказав про помилку...

Приколов (*нетерпляче*). А він?

Костенко. Я вже говорив. Випробування третьої дільниці ще не робили. Так що помилку виявлено своєчасно. Аварія попереджена.

Приколов (*знесилено, з полегкістю опускається в крісло*). Слава богу, пронесло... (*Пауза*). А більше нічого не сказав начальник будівництва?

Костенко (*зам'явся*). «Ех, ви», — каже, і посипались слова, не зафіксовані навіть у словниках.

Приколов (*посміхнувся*). Він майстер на це, я його добре знаю — на фронті в одному батальйоні були. Але — встигнуть?

Костенко. Тепер встигнуть.

Деякий час сидять мовчки.

Приколов. Ну?

Костенко. Ви можете, навіть повинні зняти мене з роботи...

Приколов. Треба буде — звільнимо. Іди підготуйся, о третій нарада.

Костенко (*іде до дверей, зупиняється*). Забув... начальник будівництва наприкінці сказав: «Передай Приколову...», боюсь, що я не так почув...

Приколов (*насторожено*). Говори, як почув.

Костенко. Він сказав: «Передай Приколову, нехай піде в бліндаж, подумає». Боюсь, щось переплутав... (*Виходить*).

Приколов (*глибоко вражений*). Ні, ти добре почув. Він саме так і сказав: «Іди в бліндаж і подумай». (*Ходить по кабінету, потім зупиняється. Позад нього червоні спалахи. Ніби до глядачів, згадує вголос*). То було справжнє пекло, а в зведеннях називали — «запеклі бої». Наш гвардійський саперний батальйон вже три ночі наводив переправу, і — марно. Офіцери в батальйоні — не новачки, здавалось, нас важко було чимсь налякати. Та коли приїхав сам генерал, ми стояли перед ним, як хлопчачки, що завинили. Всі знали, в бою генерал міг розстріляти за невиконання наказу. Комбат, кадровий офіцер, почорпілий, схудлий, доповідав чітко, скупо. Ми гордились своїм командиром — він був спокійний.

Спокійно вислухав його генерал. Розносу не було. Поради не дав. Тільки після довгої мовчанки запитав нашого комбата: «Товаришу гвардії майор, а вам під силу тепер командувати батальйоном? Ідіть в бліндаж, подумайте». І поїхав.

А ввечері майор скликав нас, офіцерів, і передав командування мені, старшому лейтенантові Приколову. Переправу в ту ніч навели. На світанку по ній пройшли наші частини. Славна була ніч! (*Обличчя, що проясніло від спогадів, знову захмарюється*). Тепер мені радиш: «Піди в бліндаж, подумай»? (*Намагається весело посміхнутись*). Не в ту адресу, дорогий однополчанине! Ось дивись (підходить до карти), Сибір, Урал, Україна, Далекий Схід, Білорусія, — за чіми проектами будови? Нашого інституту. Інституту Приколова! В мирний час — двома орденами уряд нагородив не за красиві очі, дорогий друже. А тепер мені кажуть: «Іди в бліндаж, подумай».

Зміна світла.

Кабінет Приколова. Нарада. Крім Приколова, в кабінеті Ботвинов, Костенко, Мовчун, Поліна, Джура та інші працівники інституту.

Приколов. В розрахунки проекту греблі вкралась помилка. В цьому моя провина. Я довго думав, довго зважував. І от... Дорогі колеги, зрозумійте, це не жест, а глибоке переконання. Я не можу більше керувати інститутом.

Всі вражені. Тишу порушує Костенко.

Костенко. Іване Кириловичу, помилку встигли помітити і ліквідувати. Більша провина моя, адже я очолював групу інженерів, які працювали над проектом.

Приколов. Зрозумійте. На кораблі помилка матроса — півбіди, боцмана — біда, капітана — катастрофа. Штурвал мусить бути в надійних руках. *(Довга пауза)*. На цьому нарада закінчена.

Всі, крім Джури, мовчки залишають кабінет.

(Сідає в крісло збоку). От і все... Так просто...

Джура *(присовує стілець ближче до Приколова. Сідає. З нотками інтимності)*. Дорогий Іване Кириловичу, мені здається, ви поквапились оголосити свої наміри.

Приколов. Ні, не поквапився. Коли б не запізнився.

Джура. Воля ваша, Іване Кириловичу. Але дозвольте мені бути відвертим. Я сприймаю це як особисту біду...

Приколов. Біду?

Джура. Так. Працювати з вами для мене було щастям. З вами я пройшов таку школу, що не знайдеш в жодному підручнику, в жодній академії.

Приколов. Перебільшуєте, Пилипе Пилиновичу.

Джура. Е, ні, я все життя буду вам вдячний. Як добрий учень вдячний своєму мудрому вчителєві.

Телефонний дзвінок.

(Бере трубку). Слухаю. Подзвоніть, будь ласка, пізніше. *(Кладе трубку і сідає в крісло Приколова)*.

Приколов. Хто там?

Джура. Хтось... не назвав себе. Ви розумієте, Іване Кириловичу, яка це буде непоправна втрата для інституту.

Пауза.

Приколов (з досадою махнув рукою). Знову перебільшуєте.

Джура. Коли вже ви твердо вирішили, то задля користі справи принаймні повинні рекомендувати достойну собі заміну.

Приколов. Думав про це.

Джура (намагається приховати хвилювання й насто-роженість). І...

Приколов. Треба з нашого колективу.

Джура. Звичайно, варяга запрошувати не доцільно.

Приколов. Найбільше підходить... (На мить замислився).

Джура зняв окуляри.

Ботвинов.

Джура (немов здерев'янів, але швидко опановує себе, протирає окуляри, повільно зводиться, виходить з-за столу. Дивиться у вікно). Так, так...

Приколов. Гадаю, ви теж назвали б цю кандида-туру?

Джура (стоїть деякий час мовчки. Глянув на годин-ник). Вже п'ята година, мені треба ще дещо зробити. На все добре. (Розгублений, виходить).

Зміна світла.

Майстерня Тетяни. Ботвинов цілує руку Тетяні.

Тетяна. У тебе стало звичкою цілувати мені руки.

Ботвинов. Твої руки не тільки цілувати, на них мо-литись можна.

Тетяна. Знову скажеш: «Тетяно, ти освітила мені душу!»

Ботвинов. Скажу. І ще додам: повернула мені кохання.

Тетяна (*глухо*). Повернула?

Ботвинов. Ти геніальний художник! Іноді мені здається, що це не скульптура, а Оксана поруч зі мною. Я почуваю її подих, бачу теплу усмішку. Дивись... (*Розкриває скульптуру*).

Тетяна. Такою я бачила її востаннє.

Ботвинов. Про що ви тоді говорили?

Тетяна. Про тебе.

Ботвинов. А вона?

Тетяна. Ось так світилось її обличчя.

Ботвинов. Раніше я вагався, а тепер певен: вона любить мене. І, знаєш... (*Пауза, наче прислухається до себе*). І, знаєш, я відчуваю, як прибуло мені сили. Я втрое можу більше зробити, ніж учора. Чуєш, Тетяно? Бо я щасливий.

Тетяна. Не знала, що особисте щастя може так піднести людину.

Ботвинов. Невже і ти належиш до тих, хто може ділити щастя на особисте і (*посміхається*) якесь громадське? Щастя єдине, як правда, його ділити не можна. Моє особисте щастя — моє, але я його по краплі ввіллю в свої задуми. І нові греблі, заводи, електростанції, міста будуть відсвічуватись моїм особистим щастям.

Тетяна (*видно, бажаючи перевести на інше*). Правда, що Поліна пішла з інституту?

Ботвинов. Пішла.

Тетяна. Простим модельєром? Може, й добре. Якщо не змогла інженером.

Ботвинов. Ні, тут зовсім інше. (*Пауза*). Колись мені довелося спостерігати роботу одного художника над картиною «Ранок». Полотно було майже закінчене. Художник ще шукав тільки, щоб саме освітити першим променем сонця. Шукав, примірявся. Волею пензля промінь торкався будівлі, дерева, падав на росяну траву. І це нічого не

давало. І раптом знайшов: промінь упав на тихе плесо польового озера. Упав і засвітився маленьким вогником. Тоді сталося чудо. Картина наче ожила, наче вдихнули в неї душу. Відчулась і ранкова тиша, і теплінь, і навіть стало видно, як дихає напівсонна земля. *(Замріяно)*. Розумієш, Тетяно, так і в житті... кожна людина, як промінь, повинна знайти те місце, де вона засвітиться хоч маленьким, але своїм вогником. Кожна людина... Уявляєш, як засяє, яким прекрасним стане величне полотно нашого життя!

Тетяна *(трохи сумно)*. Мрійник... *(Куйовдить йому волосся, тамуючи сльози, відбігає до столу)*.

Ботвинов *(весело)*. Ні, реаліст!.. Таню, що з тобою? *(Підходить до неї)*.

Зміна світла.

Надвечір'я. Парк. На лаві сидить Мовчун. Проходить Рита з корзиною квітів. Забачила Мовчуна, зупиняється.

Рита. Серьожко, ти став мов чужий, вже й не пізнаєш.

Мовчун. Не забачив.

Рита *(сідає біля нього)*. Знаєш, я порвала з Костенком, я тепер вільна, мов ластівка... Хочеш, полечу з тобою до самого синього моря?

Мовчун. До самого синього моря, кажеш? Це здорово! І надовго?

Рита. Можу на все літо. А ти справді їдеш?

Мовчун. Посилають.

Рита. В санаторій?

Мовчун. В профілакторій.

Рита. Там хвороби лікують?

Мовчун. Лікують.

Рита. Який у тебе діагноз?

Мовчун. Дуже складний.

Рита. А саме?

Мовчун. Втрата почуття відповідальності перед суспільством і відсутність творчої наснаги.

Рита. Щось не збагну. Який же це лікар установив?

Мовчун. Не один лікар. Консиліум під назвою Суд Честі.

Рита. Вони й путівку дали?

Мовчун. Вони. Там, кажуть, умови чудові. Посада у мене буде висока — простий будівельник. Кімната на чотирьох, повітря морське. Фізична праця в оточенні духом і тілом здорових людей. Може, поїхали?

Рита (*сердито*). Дурні жарти. Кімната на чотирьох... (*Кокетливо*). Може, розлюбив, то скажи.

Мовчун. Ні, не розлюбив. Для цього треба було любити.

Рита. То все були жарти?

Мовчун. Потім, потім, Рито. А зараз залиш мене самого. Я чекаю тут одну людину.

Рита. Подзвони після десятої. Я ж тепер працюю. (*Кивнула на квіти*).

Мовчун. Буду пам'ятати.

Рита. Бувай, мій хлопчику. (*Поцілувала в щоку, вибігає*).

Мовчун (*втирає хусточкою обличчя*). Фарба якась беручка.

Входить Поліна.

Поліна. Що це ти так старанно втираєш?

Мовчун. Якась клята пташка наслідила. Чому зазімнулась?

Поліна. На своїй новій роботі затрималась. Мені вже доручили створити робочий костюм для юнаків. І я зроблю. Він буде зручний, елегантний. Простого покрою. Тут кишеньки. (*Показує*).

Мовчун. Дорога моя Поліно. Давай зараз про інше. Я їду.

Поліна (*тихо, з жалем*). Знаю.

Мовчун. Воля колективу. Нічого не вдієш.

Поліна. Може, це й краще?

М о в ч у н. Побачимо... Але мене турбує... Це стосується тебе... Наберись мужності.

П о л і н а. Не жартуй хоч зараз.

М о в ч у н. Я не жартую.

П о л і н а (*збентежено*). Ну що ти?

М о в ч у н. Мабуть... я люблю тебе.

Поліна схиляє голову.

Коли напишу, приїдеш?

П о л і н а. Приїду. (*Витирає сльози*).

М о в ч у н. Ходімо, мій художнику, моя мила модельєр-ко, я тобі квітів накушлю...

Обнявшись, виходять.

З м і н а с в і т л а.

Парк. Алея. Заходять Д ж у р а і К о с т е н к о. Підходять до лави.

Д ж у р а. Може, посидимо? Я ніби оловом налитий.

К о с т е н к о. Посидимо. Мені до душі цей затишний куточок парку. (*Прислухається*). Чуєте? Ніби десь цвіркун співає.

Д ж у р а. Цвіркун? Не чую.

К о с т е н к о. І звідки б йому тут взятись? Хоча вони, чортенята, хитрючі, ховаються так, що ніколи їх не побачиш. Пригадую, в дитинстві жив у нас цвіркун у запічку. Не цвіркун — соліст. Як не шукав його, як не підстерігав, усе марно.

Д ж у р а. Так продовжимо нашу розмову.

К о с т е н к о. Вас це справді захоплює?

Д ж у р а. Не стану критись, це грандіозно. І признаюсь, я заздрю, що вам прийшла така ідея.

К о с т е н к о. А скільки їх попереду, ще сміливіших!

Д ж у р а. Тільки як їх знайти?

К о с т е н к о. Життя, люди підкажуть. Ви знаєте, Пилипе Пилиповичу, після того, як преса розповіла про мій проект, посипалися сотні листів. Ось і сьогодні (*виймає*

з кишені аркушик), гляньте. *(Читає)*. «Моя мама дуже хвора. Її лікарі сказали, щоб вона дихала тим повітрям, яке є в горах, і щоб вона поїхала туди. А я не хочу без мами лишатись. Збудуйте місто в горах, щоб я жив з мамою завжди. І щоб наша школа була там, і палаци, і райські сади, все, як у казці. Зробіть, дядю, дуже прошу. Савенко Микола Іванович, учень 3 «Б» класу Яблунівської школи».

Розумієте, Пилипе Пилиповичу, отакий шпінгалет, а вірять, що ми здатні в житті відтворити казку. А ви питаєте, де знаходити ідеї. *(Весело)*. Ходіте, Пилипе Пилиповичу, я вас познайомлю з одним досить цікавим проектом. *(Спохватився)*. Власне, не проектом, з першими ескізами, поки що дуже приблизними.

Д ж у р а. Заздрю.

К о с т е н к о. Мабуть, я став схожим на отого Савенка Миколу Івановича з третього «Б» класу. Мені тепер легко живеться!

Виходять.

Заходить Р и т а, одягнена крикливо, з корзиною квітів в руках.

Р и т а *(дивиться вслід Костенкові й Джурі)*. Теж мені мужчини. Вечір такий, що тільки шептались про кохання, а вони вдвох тиняються. *(Сідає на лаву)*. Це найзатишніше місце, і тому вечорами воно буде найлюднішим.

Стороною проходять люди.

(До глядачів). Квіти! Для вас, найкращі. Квіти, кому квіти? *(До квітів, мов до живих)*. За що вас люди люблять? За красу? А чому я лишилась одна? Хіба я гірша за вас? Хіба я не красива? Хіба моя краса не вабить людей? *(Істерично)*. Так будьте ж прокляті! *(Жбурляє квіти на доріжку, сідає на лаву, закриває руками обличчя)*.

Входить Т е т я н а.

Т е т я н а *(підіймає квітку, розглядає)*. Звичайна квітка, а справжнє чудо. Ось у кого треба бчитись майстерності, простоти і невичерпної, незбагненої краси — у природи!

Р и т а (*дивиться на Тетяну*). Тетяна, дочка Приколова? Батько втратив пост, а дочка — поклонника.

Т е т я н а (*їй прикро*). Про що ви?

Р и т а. Не тільки я, і ти самотня.

Т е т я н а. Навіщо ви говорите про те, чого не збагнете?

Р и т а. Намагаєшся вдати з себе щасливу? Марно. Ти одна, тобі щастя не буде.

Т е т я н а (*впевнено*). Буде! Хіба є щось сильніше за людину? То хто ж може відмовити людині в щасті?

Р и т а. Я питаю тебе про жіноче щастя. Ти, мабуть, не уявляєш його. Думаєш, що його немає?

Т е т я н а. Жіноче щастя є! (*Ніби вголос мріє*). Прокидаєшся і чути, як поруч дихає до болю в серці рідний... мій чоловік... щоб я плакала, проводжаючи його, і зустрічала, не тамуючи сліз радості, щоб відчувти перший удар серця моєї і його дитини. (*Пауза*). Велике й дороге жіноче щастя.

Р и т а (*зловтішно*). Але ж ти покинута, він кохає іншу.

Т е т я н а. Іншу... Що ж, не до мене йшло те кохання, проминуло мене, але я дочекаюсь свого, воно прийде до мене! Бо я чиста, як оця квітка! Чисті моя совість, моя душа, моє серце, чуєш? Чисті, як квіти! І як квіти світанками чекають і стрічають сонце, так я чекатиму і зустріну своє кохання, своє жіноче щастя! (*Гордо виходить*).

Р и т а (*наче побита словами Тетяни*). Чому ж мені в ньому відмовлено? Чому? (*До глядачів*). Мовчите, не скажете? А я ж сама не знаю... Навіщо я викинула свої останні квіти? (*Нервово збирає квіти і швидко виходить*).

Заходить двірник Борзий.

Б о р з и й. Чистота яка! Ось що таке Борзій! Ось що значить любити своє діло! Щоб на мене, так я б усю землю підмів, причепурих, щоб сонце позаздрило їй! (*Гордо виходить*).

Входять Приколов і Мар'яна.

Мар'яна (*тихо*). Скажи мені...

Приколов. Я скажу тобі найдорожче людське слово: люблю! Люблю тебе, Мар'яно! Може, скажеш, пізно зустрілись? Ні. Наше життя тепер буде вдвоє довшим, вдвоє щасливішим, вдвоє світлішим...

Мар'яна. Ти так зігрів мою душу... Я ж... (*Не чути, але видно по руху губ — «люблю»*). Оцю ось паморозь... (*торкнулась пальцями його скронь*), оце уперте чоло, твої великі дужі руки. (*Бере за руку, дивиться в очі*). І очі. А найбільше — душу твою, Іване.

Приколов (*схвильовано*). Мар'яно!

Мар'яна. Так, душу, людську душу! Може, я не вмію сказати... Ти не злукавив перед людьми, не гордуєш ними. Ось тепер ти сам лишаєш інститут...

Приколов. Лишаю.

Мар'яна. Приносила сьогодні туди пошту, випадково почула розмову. Ботвинов сказав: «А ми Приколова навечно прописали до інституту, він же тут залишив так багато свого життя! І коли б, як у військових частинах, влаштували перекличку, наш правофланговий відповів би: «Є Приколов!»

Приколов (*глибоко схвильований*). Отак сказали?

Мар'яна. А ще збираються тобі проводи влаштувати. Там такий банкет буде...

Приколов (*сміється*). Банкет — це вони вміють.

Мар'яна. Рідний мій...

Приколов. Я вже дав згоду, мене посилають на будову, поїдемо разом.

Мар'яна. З тобою мені нічого не страшно, Іване. З тобою я хоч на край світу.

Приколов (*усміхнувся*). Можливо, і на край світу... (*Наспіває*).

Дорога жде і манить.
Дорога не близька.
Не треба чемоданів,
Нам досить рюкзака.

П р и с п і в:
Присісти нам востаннє
Перед від'їздом слід
І взяти на прощання
Пісні минулих літ.

А ще візьмем блакиті,
Що знов несе весну,
Літа свої прожиті,
І юність недопиту,
І першу сивину.

П р и с п і в.

З м і н а с в і т л а

Га сама картина, що на початку п'єси. Доценко біля вікна, піби вслухаючись у пісню, яка тільки тепер затихає. Деякий час стоїть мовчки в полоні своїх дум. П р и к о л о в дивиться на Доценка. На похмурому обличчі похмура посмішка.

Доценко (*неголосно, але з глибоким внутрішнім переконанням*). Так могло бути, Іване.

П р и к о л о в. Не знаю.

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

Та ж обстановка, що в кінці першої дії. П р и к о л о в, Д о ц е н к о.

Д о ц е н к о. Так могло бути. Так могла скластися твоя, Іване, доля. Доля твоїх колег.

Довга пауза.

П р и к о л о в (*з гіркою іронією*). Ти добре, красиво уявив, як могло бути. Але, на жаль, ти ідеалізуєш обста-

вини, людей, їхні вчинки... *(Пауза)*. Може, завтра... напевне, завтра це буде так, але сьогодні? Рано!

Доценко *(з гіркотою)*. «Рано»... Чи не найбільше лихо в нас, що ми все відкладаємо на завтра? Зустрічаємо безладдя в побуті? Дарма, завтра краще житимуть. Вчинила людина підлоту? Що ж, завтра, напевне, вона перевиховається. Якийсь боягуз, шкурник, кар'єрист кривдить людей, а ми інколи заплющуємо очі: зате, мовляв, завтра... У людини наскрізь фальшива душа, ми ж її терпимо — завтра її не буде. Все — завтра, завтра! А життя ж іде! Та яке ти маєш право віддаляти на завтра те, що повинно настати вже сьогодні?

Приколов. А я й не збираюся віддаляти, але давай повернемося до реальних обставин. В житті все відбулось по-іншому...

Доценко. Як це не сумно і прикро. *(Довга пауза)*. Що ж, давай подивимось, як насправді відбулось у житті.

Зміна світла.

Кімната в нашвидку збудованому бараці. Четверо ліжок. На одному з них, вкрившись з головою, лежить Павло. Посередині грубо збитий з дощок стіл, табуретки. На столі невеличка магнітола. Електрична лампочка скупо освітлює кімнату. За вікном ніч. Чутно, як вітер б'ється у шибки. Заходять Іван і Максим — молоді, кремезні хлопці. Одягнені в брезентові плащі, в гумових чоботях, з ліхтарями в руках.

Максим *(ставить ліхтар, скидає плаща й безкозирку і, не роздягаючись, падає на ліжко)*. Шабаш!

Іван *(втомлено опускається на табуретку)*. Тіло аж гуде від втоми.

Максим. А ти не прислухайся.

Іван. Дай цигарку.

Максим. Я вже кинув якір, не можу підвестися.

Іван *(підходить, дістає з його кишені цигарку, запалює)*. Розгулявся вітер. *(Сідає біля Максима на ліжко)*.

Дурницю зробив я, Максиме!

Максим. Яку?

І в а н. Недоброго листа відіслав матері.

М а к с и м. Що ж ти таке написав?

І в а н. Не можу, мовляв, у відпустку приїхати і що тут нелегко живеться. Уявляю, як вона переживає...

М а к с и м. А я своїй пишу одне і те ж: «Живу по-старому». (*Дивиться у вікно*). Розгулявся вітер.

І в а н. Прогноз недобрий, скоро не вщухне.

М а к с и м. Вистоїть гребля?

І в а н. Якщо вистоїмо ми. Справа нова. Вперше пробуємо загнудати морський прибій. Надіти хомут на цього дикого коня.

М а к с и м. Брикається він. Коли б нам зуби не повибивав.

І в а н. Не підставляй.

М а к с и м. Людей малувато. (*Жест у бік запровленого ліжка*). Місяць чекає свого господаря.

І в а н. Він уже десь в дорозі.

М а к с и м. Щось забарився. Не на курорт. Місця тут непривітні.

І в а н. Тепер — так. А через рік-два загориться тисячами вогнів нове місто. Просторі світлі кімнати. Крізь широко розчинені вікна долітатимуть веселий дівочий сміх і бризки морського прибою. І будемо ми ходити його широкими вулицями. Не в цих мокроступах, а в модельних черевиках.

М а к с и м. А мокроступи куди?

І в а н. В музей здамо для історії.

М а к с и м. Вона й такими дрібницями не гребує?

І в а н. Історія все записує. (*Гасить цигарку, сідає на ліжку, схиляється, дрімає*).

М а к с и м. Через рік-два, кажеш?

І в а н (*поволі, немов бачить сон*). Просторі, світлі кімнати. Крізь широко розчинені вікна долітатимуть веселий дівочий сміх, пісні. (*Пауза*). І бризки морського прибою... (*Перемагає дрімоту, встає, вмикає магнітолу*).

Чути пісню «Я люблю тебе, жизнь...»

Павло (*з-під ковдри*). Припиніть!

Максим (*схоплюється, підбігає до ліжка Павла*). Павло? Ти тут?

Павло (*натягає ковдру*). Поздоровкаємось завтра.

Максим (*зриває ковдру*). Вставай!

Павло. А далі?

Максим. Ваша бригада другу зміну без відпочинку, а ти, гад...

Павло (*зводиться, сідає на ліжку*). Мені бабуся пула валом зав'язала. Від надмірної роботи може розв'язатись.

Максим. А в них що ж, дротом пупи зав'язані? Дезертир!

Павло (*позіхає*). Не лякай.

Максим. Та ти розумієш?

Павло (*сердито*). Розумію! Буде нове місто, широкі вулиці. А для чого? Мені особисто готових міст і вулиць (*жест*) по горло вистачить.

Максим. Твої товариші працюють без перепочинку, а ти відлежуєшся. Де ж твоя совість?

Павло. В музей здав. Там для неї окрема полицка відведена.

Звучить сирена.

Іван. Видно, на третій знову вода просочилась.

Максим (*до Павла*). Чуєш?

Павло. Ні. Не на ту хвилину настроений.

Іван (*підходить до Павла, бере за петельки, з розмаху б'є по обличчю*). Для настройки.

Павло (*глухо*). Це також історія запише?

Іван. Запише у виносці, дрібним шрифтом.

Павло (*крізь зуби*). Писуча вона в тебе. (*Одягає фужайку, дістає ліхтар з-під ліжка, іде до дверей*).

Іван (*знімає з себе плащ, кидає Павлові*). Візьми, дощить надворі.

Павло (*сердито*). А ти?

Максим. У нього шкіра водонепроникна.

П а в л о (*одягає плащ*). Ти, Іване, приклав би своєї рушниця краще до тих, що призвели... (*Виходить*).

М а к с и м. А що ти думаєш, він правду каже. Не сама стихія, і люди винні, коли станеться аварія.

І в а н. Мабуть, так, Максиме. Не стихія, а люди.

Знову чути сирену. Її тривожний голос наростає.

Кличе. (*Дописав, про себе нашвидку перечитує, махнув рукою*). Ходімо.

М а к с и м. Відчалили.

Беруть ліхтарі, виходять.

На сцені порожньо. Чути тільки сирену та слова пісні «Я люблю тебе, життя...». Сцена темніє. Музика посилюється, наростає — ніби дві велетенські сили зішлись в смертельному поєдинку, і, раптово, на стрімливому акорді, обривається. Кімната освітлюється. Заходить П а в л о, за ним М а к с и м. У його руках два ліхтарі. Павло обережно сідає на табуретку. Максим підходить до Іванового ліжка, ставить на тумбочку один ліхтар. Довга мовчанка.

П а в л о. Як же так... Максиме?

М а к с и м. Ніч сліпа... (*Пауза*). Стихія...

П а в л о. Житиме?

М а к с и м. Ні. (*Повертається, підходить до столу, бере папір*). Матері писав... Ні. Телеграма? Доценкові. (*Читає*). «З вини проектувальників можлива аварія третій дільниці... Загроза збільшується». (*Твердо*). Доценко буде знати, Іване!

Завіса починає опускатись. Виття сирени.

П а в л о. Чуєш, кличе!

М а к с и м. Ходімо!

КАРТИНА ТРЕТЯ

Кабінет Приколова. Масивний Т-подібний стіл. Шкіряні крісла, важкі гардини на вікнах. Олена Петрівна щойно закінчила прибирати кабінет, ставить на стіл конвалії.

О л е н а П е т р і в н а. Мій Іванко дуже любить конвалії. Може, й Приколову сподобаються. А то ж цілий день на столі тільки папери, папери, папери. Чи заважатимуть? Скаже — заберу. *(Ще раз оглянула кабінет, виходить)*.

Заходить П р и к о л о в.

П р и к о л о в *(підходить до вікна, піднімає штору)*.

Проміня падає на підлогу.

Ач як розсіялося красне сонечко. Хороший день віщує. *(Пауза)*. Подивимось, може, й справді він буде хорошим. *(Сідає за стіл, виймає з шухляди папери. Тільки тепер помічає квіти)*. Квіти, весна, сонце. *(Наспівуючи, читає)*. Що вони собі думають? У мене резервний полк інженерів, чи що?

Заходить Д ж у р а. Рухи вишукані, м'які. Підкреслено спокійний, як людина, що знає собі ціну. Мовчки схилив голову, ручкається.

Тут просять відкомандирувати в Загорськ на півроку інженера-будівельника.

Д ж у р а. Гадаю, доцільно — Ботвинова.

П р и к о л о в *(посміхається)*. Дуже щедрий, Пилипе Пилиповичу. Ботвинов нам самим потрібен.

Д ж у р а. Комітет просить саме його.

П р и к о л о в. Просить... Мені видніше — кого. Це беру на себе. А до Ботвинова ви, по-моєму, взагалі упереджено ставитесь. Розумію, він різкий, невитриманий. Але інженер хороший.

Д ж у р а. Що ж відповісти?

П р и к о л о в. Напишіть, що Ботвинова зараз не можемо. Повернемось до цього питання згодом.

Д ж у р а. Гарзд. *(Виходить)*.

Заходить М о в ч у н. Красивий, модно зодягнений, тримається скромно.

М о в ч у н. Дозвольте?

П р и к о л о в. В якій справі?

Мовчун. Бачите... в особистій.

Приколов. З роботою не ладиться?

Мовчун. Роботою я дуже задоволений.

Приколов. Навіть дуже! *(Запрошує сісти)*.

Мовчун. Нічого дивного. Хто з наших студентів не мріяв працювати в інституті Приколова! *(Спохватився)*.

Пробачте, ми так наш проектний інститут називали.

Приколов. Ближче до справи.

Мовчун. Хочу йти у відпустку.

Приколов. Коли?

Мовчун. Хоч сьогодні. Є путівка.

Приколов. Не заперечую. Скажіть, щоб підготували наказ.

Мовчун. Дякую. *(Вклонився, виходить)*.

Приколов *(посміхнувся, про себе)*. І я ось таким жовторотим прийшов сюди. А тепер «інститут Приколова». *(Ніби зважує)*. Гордишся? А чому б і ні? Двадцять років поклав тут. Двадцять років життя. І радість, і горе, і юність, і сивина — все тут. *(Пауза)*. Чомусь щемить серце, наче недобре віщує. А може, роки втомили його. *(Читає папери, заглибившись у роботу)*.

Заходить Мар'яна — з сумкою листоноші.

Мар'яна *(підходить до столу, деякий час стоїть мовчки, наче боїться відірвати Приколова від роботи. На обличчі в неї з'являється й гасне усмішка. Дістає з сумки пакет)*. Вам пакет, Іване Кириловичу.

Приколов *(глянув на Мар'яну, обличчя просвітіло)*. Встає. Раненько сьогодні завітали, Мар'яно.

Мар'яна *(подає пошту)*. Особисто, терміново.

Приколов *(кладає конверт на стіл)*. Сідайте, будь ласка, Мар'яно.

Мар'яна. Ніколи. *(Подає книгу)*. Розпишіться.

Приколов *(розписується)*. Всім не вистачає часу. Добре це чи погано, Мар'яно?

Мар'яна *(ховає книгу в сумку)*. Не знаю.

Приколов. Іноді це добре — менше турбують зайві думки.

Мар'яна *(вже давно помітила квіти)*. Конвалії...

Приколов *(трохи квапливо)*. Це прибиральниця поставила.

Мар'яна. До побачення. *(Виходить)*.

Приколов *(деякий час стоїть)*. Чудова жінка! Що мене утримує? Почуття відповідальності перед покійною дружиною? Але ж пройшло двадцять років... Дочка? Ні! Просто я не маю права про це думати. Бо я — Приколов, мене знає республіка. *(Мовчки думає про щось своє, потім бере пакет)*. «Терміново, особисто». *(Розриває, читає)*. Що?! *(Вражений звісткою, аж похитнувся)*. Не може бути! *(Намагається оволодіти собою)*. На третій дільниці не витримала підпорка стіни... Аварія... З нашої вини.

Заходить Джура.

Джура *(зупиняється біля столу)*. Чимсь схвилювані?

Приколов *(подає папір, глухо)*. Читайте.

Джура *(сідає в крісло, протирає окуляри)*. Тільки після цього читає телеграму. Лише порухом брів виявляє своє чи то здивування, чи то хвилювання. Повертає папір Приколову). Н-да...

Приколов. Ну?

Джура. Цілком можливо, що аварія — результат помилки, допущеної в нашому інституті.

Приколов. Не можливо, а напевне.

Джура. До речі, тоді я ще не виконував обов'язків головного інженера.

Приколов. В куці?

Джура *(спокійно)*. Уточнення.

Приколов *(пильно глянув на Джуру)*. Уникати відповідальності я особисто не буду.

Джура *(з наголосом)*. Проект затверджували вищі інстанції.

Приколов. До чого ведете?

Д жу р а. Помилка багатьох.

П р и к о л о в. Але народилась ця помилка в нашому інституті.

Д жу р а. Теж вірно.

Дзвонить телефон.

П р и к о л о в (*бере трубку*). Слухаю. Здрастуйте, Павле Петровичу. Здоров'я? Дякую, так собі, на три з мінусом. Отримав. Знаю. Розберемось. Комісію створимо! На все добре. (*Кладе трубку, до Джури*). Вже й Доценко знає. Заварилась каша. Підготуйте доповідну записку з аналізом об'єктивних причин. Я, ви і Костенко повинні негайно виїхати на будову.

Д жу р а. Костенка немає на роботі.

П р и к о л о в. Чому?

Д жу р а. Ви ж знаєте, у нього вічно якісь сімейні не-поладки. Його дружина скаржилась до місцевкому і зі мною говорила. Чудова жінка, ніжна, чуйна, з доброю душею. А Костенко ревнує її до ним придуманих поклонників. Знущається з неї і навіть погрожував розлучитись, але своєчасно втрутилась громадськість.

П р и к о л о в. Я не хочу про це знати, зараз не до цього, він мусить їхати.

Д жу р а. Слухаю. (*Іде до дверей*).

П р и к о л о в (*вслід*). Пришліть до мене Ботвинова.

Джура виходить.

(*Набирає номер телефону*). Говорить Приколов. Замовте три квитки на літак до Синіх Скель. (*Кладе трубку*). Страшно подумати... Преса писала. Країна знає. Всі захоплювались проектом: «Нечувано! Сміливо! Новаторство!» — і раптом...

Довгий телефонний дзвінок.

(*Бере трубку*). Приколов слухає... Знаю. Вашу телеграму одержав. Що?! (*Тихо*). На смерть... Негайно вилітаємо. (*Кладе трубку. Після довгої мовчанки*). Аварія на одній

дільниці — це можна виправити, але нещасний випадок...
(Тихо). Помилка перетворюється на злочин.

Заходить Ботвинов, молодий, поривчастий, різкий в рухах,
думках, інтонаціях голосу.

На будівництві...

Ботвинов. Чув.

Приколов. Щойно дзвонили. Загинув робітник.

Ботвинов (вражений). Загинув робітник?!

Приколов. Перегляньте проект, уточніть, чия вина.

Ботвинов. Чия вина? (Стоїть деякий час мовчки,
потім дивиться прямо в очі Приколову). А як думаете ви?

Приколов (йому не сподобалось питання Ботвинова).
Гадати зараз не будемо — з'ясуємо.

Ботвинов (не спускає погляду). А все-таки?

Приколов (роздратовано). Може, й ваша. Я маю на
увазі того, хто займався проектом.

Ботвинов. Не стільки проектувальники...

Приколов. А хто, по-вашому?

Ботвинов. Є така людина, але ви їй нічого не зро-
бите!

Приколов. Для мене всі однакові.

Ботвинов. Ні, цю людину ви безмежно любите. До
засліплення.

Приколов. Хто ж він?

Ботвинов. Ви!

Приколов (спалахнув). Багато дозволяєте собі, Бот-
винов!

Ботвинов. Крик не допоможе. Краще подумайте.

Приколов. Ви про що?

Ботвинов. Про що? Я можу нагадати.

Зміна світла.

За столом сидять Приколов, Джура, Ботвинов, Мовчун,
Костенко і Сніжна.

Костенко. Я хотів просити вас увільнити мене від

обов'язків керівника групи. (*Помовчав*). Мене міг би замінити ось Пилип Пилипович. Це його профіль.

Д жу р а. Я, здається, вже говорив, що зараз кінчаю дисертацію. І потім не бачу причин...

К о с т е н к о. В мене зараз вдома... Мені важко про це говорити.

П р и к о л о в (*вдарив долонею по столу*). Товаришу Костенко, пробачте, але це вже занадто. Вам доручається велика справа — проектування такої греблі... а ви... Особисте... Від цього тхне міщанством. Особисте. Може, і в мене є щось особисте, але я замкнув його на десять замків, щоб воно не заважало роботі.

Костенко зпівився, мовчить.

Б о т в и н о в. Товаришу Приколов, треба вислухати Костенка.

П р и к о л о в. Прошу не вчити мене. Все?

Б о т в и н о в. Ні. Я думаю, слід замінити інженерів Мовчуна і Сніжну. Ця гребля — справа принципово нова. Боюсь, не справляться.

П р и к о л о в. Дивно, товаришу Ботвинов, що ви проти молодих інженерів. Адже й самі не так давно працюєте.

Д жу р а (*ніби про себе*). Чужі вади видніші...

Б о т в и н о в. До чого тут стаж?

П р и к о л о в. Досить. Переглядати своїх рішень я не збираюсь.

К о с т е н к о. Іване Кириловичу, хочу попередити, що достроково проект здати не можемо.

П р и к о л о в. Як це? Ми повинні економити час, місяць, день, годину, коли хочете знати, — хвилину. А ви що пропонуєте?

К о с т е н к о. Поспільність може призвести... Адже цей проект особливий. І не так легко...

П р и к о л о в (*перебиває*). А першим космонавтам злітати в невідоме було легко? А сотням комсомольців, які залишають свої домівки, звичну обстановку і їдуть за ти-

сячі кілометрів у холодні краї на будівництво,— легко? Врешті, я дав слово Доценкові. За двадцять років я не порушував жодної своєї обіцянки. Це честь інституту. Достроково, за всяку ціну. Розумієте? Все. Можете йти.

Зміна світла.

В кабінеті Приколов і Ботвинов.

Ботвинов. Тепер розумієте, що породило помилку? *(Виходить)*.

Приколов *(зі злістю вслід Ботвинову)*. Шмаркач! *(Встав з-за столу)*. Як він сміє? Костенко просив увільнити його від керівництва групою... А яке ми маємо право нехтувати своїми обов'язками заради дрібного, особистого! *(Спалахнув)*. Ненавиджу всяку міщанську твань! Я б зненавидів самого себе, коли б не зміг побороти в собі того, що заважає роботі. *(Запалює цигарку)*. Терміни. Так, я вимагав і завжди вимагатиму скорочення строків робіт. Хіба це злочин? Так можна звинуватити всіх, хто випереджає час. Не підтасуєш, Ботвинов. Не вийде! Слава богу, минули ті часи, коли за бажанням якогось демагога можна було людину мимохідь, як гілку, зламати. *(Сідає в крісло. По довгій паузі, тихо)*. Аварія, нещасний випадок. На цьому хоче погріти руки Ботвинов? *(Замислився)*. Їхати на будівництво? А тут Ботвинов такого накрутить. Ні, сьогодні мені їхати не можна. Насамперед треба навести порядок у своєму домі.

Заходить Джурра.

Джурра. Костенка викликав. Коли їдемо?

Приколов. Ситуація змінилась.

Джурра. Тобто?

Приколов. негайно підготуйте доповідну записку на ім'я Доценка. Відзначте складність робіт, стислі терміни і вкажіть винуватця помилки в проекті. Персонально.

Джурра *(поправляє окуляри)*. Першу частину зробити легко... А ось — персонально хто... Потрібен час.

Приколов (*з притиском*). Час не жде. Винуватця треба знайти.

Джурра (*ледве помітно посміхнувся*). Зрозумів. Комісія насочить із плугом, а поле зоране. (*Виходить*).

Приколов. Коли звинувачувати всю групу, значить звинувачувати себе. Понесе відповідальність... (*Довга пауза*). Костенко!

Завіса

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Квартира Костенка. На тахті лежить Рита. Прикладає до лоба мокрий рушник. Костенко погойдуеться в качалці. Видно, між ними щойно відбулась неприємна розмова.

Рита. Як страшенно болить голова.

Костенко. Я тобі ні в чому, навіть у хворобі, не вірю.

Рита. Віля.

Костенко. Скільки разів просив не називати мене так. Мені гидко.

Рита. Пробач, Віталію. (*Встає з канапи, іде позитуючись. На обличчі відбиток болю. Приймає аспірин, знову лягає*).

Костенко (*підходить до неї*). Досконально володієш собою, Рито. Коли треба — сльозу видавиш.

Видно, як у Рити від плачу здригаються плечі.

Ти можеш плакати й сміятися разом.

Телефонний дзвінок.

(*Бере трубку*). Слухаю. Не можу, дружина хвора. Обійдеться... Приколов? Ну... Іду... (*Виходить, потім повергається*). Перестань нарікати на свою гірку долю. І так... (*Махнув рукою, виходить*).

Рита (*деякий час лежить, потім схоплюється, підбігає до вікна*). Пішов, катюга. (*Торкається пальцями скронь*). А й справді голова наче болить. (*Підходить до люстра, розглядає себе. До свого відображення*). Як я люблю тебе, Рито. (*Поправляє зачіску*). В тебе волосся мов сонячне проміння. (*Ближче нахиляється до люстра*). В твоїх очах грають бісенята. (*Ходить по кімнаті, через плече дивиться на себе в люстро*). Ти струнка, як Венера. (*Зупиняється*). Так, я красива. Краса — це моє багатство. І я не хочу, щоб воно лежало мертвим капіталом. Коротка жіноча весна — і треба її так прожити, щоб було що згадати в бабині літо. (*Танцює щось схоже на твіст*).

Заходить Мовчун, насмішкуватий, розв'язний.

Мовчун. Зібралась?

Рита (*обіймає його*). Серьожо, я так хвилювалась!

Мовчун. Не помітно.

Рита. Ти любиш мене?

Мовчун. Не думав над цим.

Рита. А я думала.

Мовчун. І що ж?

Рита. Мабуть, ні. Але бачиш, їду.

Мовчун. Дякую.

Рита (*кокетливо*). А не боїшся, що на все життя залишуся з тобою?

Мовчун. Від тебе можна чекати всього.

Рита. Грубіян.

Мовчун. Конкретніше: плани?

Рита. Побавимось морем, гарячим сонцем — і я повернусь до свого Вілі.

Мовчун. А коли семафор закриє?

Рита. Рука не підніметься.

Мовчун. Думаєш?

Рита. Перевірено на практиці. Намагався, та йому дали по руках.

Мовчун. Хто?

Р и т а. Місцевком, партком, організована громадськість. А коли треба, то й сам Доценко.

М о в ч у н. Чого доброго, а це у нас можуть. (*Подає квиток*). Ось квиток, виїжджай вечірнім.

Р и т а (*здивовано*). А ти?

М о в ч у н. Я зараз. Разом все ж незручно.

Р и т а. Дитя.

М о в ч у н. І подумай, як чоловікові... Ну, щоб не зняв галасу.

Р и т а (*насмішкувато*). Підкажи.

М о в ч у н. Напиши: «Поїхала на південь з одним молодим пахабою побавитись морем і сонцем».

Р и т а. Неоригінально. (*Пише*). «Нам треба на деякий час розлучитись. Заспокоїтись. Іду до мами. Через місяць повернусь. Цілую. Твоє прохолодне джерело».

М о в ч у н. Джерело? Ти?

Р и т а. Він так колись говорив мені. (*Імітує голос Костенка*). «Людина, яка знаходить любов, схожа на подорожнього, змученого спрагою, що знайшов прохолодне джерело». Здорово сказано?

М о в ч у н. Витіювато.

Р и т а. Ти й так не вмієш. Куди б його покласти записку? (*Подумала*). Краще в кабінет, на стіл. Він сяде працювати й помітить. (*Іде в сусідню кімнату, повергається*). Ти знаєш, якось не по собі.

М о в ч у н. Дурити чоловіка?

Р и т а. Ні. Їхати не з путівкою, а дикуном.

М о в ч у н. А мені жаль...

Р и т а. Мене?

М о в ч у н. Костенка. У нього стільки буде тепер неприємностей. На будівництві аварія. Дуже вчасно взяв я цю відпустку.

Р и т а. Він у мене не кисля — все перенесе. (*Стурбовано*). А тебе не можуть затримати?

М о в ч у н. Шукай вітра в полі, я вже виїхав. Ну, до зустрічі. (*Виходить*).

Р и т а. Дивак. Вдає з себе всезнаючого, досвідченого, а сам — хлопчисько. (*Наспівує. На мить замислилась*). На будівництві аварія. Що ж, тим краще. Віталій не матиме часу мене розшукувати. (*Знову наспівує*).

З м і н а с в і т л а.

П р и к о л о в зліг на спинку крісла. Тримає в руках папір. Остороно у кріслі Д ж у р а. На колінах у нього червона папка.

П р и к о л о в (*закінчив читати*). Ось тепер інша справа. Ясно і чітко.

В х о д и т ь К о с т е н к о.

С і д а й т е. Б у д е т е й д а л і з а п е р е ч у в а т и?

К о с т е н к о. Розрахунки підпорної стіни робили Мовчун і Сніжна.

П р и к о л о в. Н у й щ о? Х т о к е р у в а в г р у п о ю?

К о с т е н к о. Я.

П р и к о л о в. Х т о п е р е в і р я в п р о е к т?

К о с т е н к о. Я.

П р и к о л о в (*стукнув кулаком*). Х т о с т а в и в с в і й п і д п и с п і д п р о е к т о м?

К о с т е н к о (*тихо*). Я. (*По мовчанці*). К о л и в и ї ж д ж а т и н а м і с ц е а в а р і ї?

П р и к о л о в. Н е г а й н о.

Костенко блідий, розгублений, мовчки встає і виходить.

Д ж у р а (*не встаючи з місця*). Іване Кириловичу... мені... мм... здається недоцільним...

П р и к о л о в (*насторожено*). Щ о?

Д ж у р а. П о с и л а т и д о С и н і х С к е л ь К о с т е н к а. В і н т р а в м о в а н и й і в т а к о м у с т а н і н а в р я д ч и з м о ж е щ о с ь з р о б и т и.

П р и к о л о в. А л е м и з о б о в ' я з а н і в ж и т и р і ш у ч и х з а х о д і в д о л і к в і д а ц і ї а в а р і ї.

Д ж у р а. О с ь с а м е т о м у п о ї д у я. Д о р е ч і, м а ю д е я к і в л а с н і м і р к у в а н н я.

П р и к о л о в (з надією). Справді?

Д ж у р а. Врахуйте, що тема моєї докторської дисертації аналогічна. Отже, сподіваюсь, все буде гаразд.

П р и к о л о в (з полегшенням). Ну, коли так, то ні пуху ні пера, Пилипе Пилиповичу.

Д ж у р а. То я повідомлю, що ми згодні на відрядження в Загорськ інженера Ботвинова.

П р и к о л о в. Хай виїжджає негайно. А я потурбуюсь, щоб і не повернувся в інститут.

Д ж у р а. Зрозуміло, Іване Кириловичу, щоб і духу його тут не було. (Виходить).

П р и к о л о в (іде за стіл). Пилипе Пилиповичу! (Підписав доповідну записку, через стіл простягає папку). Доповідну товаришу Доценку передайте негайно. (Повільно ходить). Здається, зроблено все. Ботвинов, рано ти зібрався вибити мене з сідла. (Зупиняється біля дверей). А що, коли б справді туди (показує на крісло) посадити когонебудь іншого, а мене рядовим інженером? Уявляю собі. (Робить вигляд, що тільки-но увійшов). Дозвольте?

Г о л о с. Чого вам?

П р и к о л о в. Хотів порадитись.

Г о л о с. Бачите, зайнятий.

П р и к о л о в. Я відносно...

Г о л о с. Зверніться до мого заступника.

П р и к о л о в. Хочу з вами з'ясувати...

Г о л о с. Треба краще працювати, і все буде ясно.

П р и к о л о в. Але ж...

Г о л о с. Ви знаєте моє кредо. Не подобається — на всі чотири сторони. Тримати не стану.

П р и к о л о в (кидається в крісло). Ні, мені роль рядового не підходить. (Ховає папери в шухляду, виходить з-за столу, берегеться рукою за серце). Болить. (Деякий час мовчки крокує. Підходить до вікна). Стомився. Ідуть люди додому, до спокою. Комуś ляже на чоло тепла жіноча рука. Комуś скажуть: «Ходімо подихаємо весною». Комуś без слів освідчатся в коханні. А що на мене чекає? Що я по-

бачу? Греблю, Костенка, Ботвинова, а завтра такий же день, як сьогодні, а то ще й тяжчий. *(Пауза)*. А якщо зараз знайти її? І по-людському, як говорять споконвіків, сказати: «Люблю тебе». *(Пауза)*. Не можу! Йій — не можу! *(З ледь помітною гіркою)*. Бо я відповідальна особа, а вона... Мене знає республіка. Я — Приколов. *(До глядачів)*. Ось і серед вас, напевно, є такі, що заздять мені. Що ж, заздрить. *(Випростовує плечі, виходить)*.

Сцена деякий час порожня, потім заходить Олена Петрівна, відчиняє вікно.

Олена Петрівна. Надворі хороше, а тут задуха. І хоч би менше палив Іван Кирилович. Бадьориться він, а я-то бачу — здоров'я вже пощерблене.

Заходить Борзій, розповнілий, дряблий.

Борзій. Провітруєш, Олено Петрівно?

Олена Петрівна. Як бачите. А чому це всі вже пішли, а ви на роботі?

Борзій. Заступник директора по господарській частині — це як боцман на кораблі. Все повинен тримати в чистоті й порядку. Тим більше, що завтра буде нарада.

Олена Петрівна. Не чула, нічого не наказував.

Борзій. Дарма що не наказував. Але я знаю: коли сталась неприємність, треба чекати паради. *(Помічає квіти)*. Прибери. Конвалії для наради не підходять. Сюди б цегли накласти, щоб було чим лоби одне одному розбивати. Але то — коли начальник слабак. А при Іванові Кириловичу вони рота не розкриють. Тільки соптимуть та воду попиватимуть. Поставиш графинів зо два.

Олена Петрівна. Та поставлю, хіба мені важко...

Борзій. О, наш Іван Кирилович уміє людей тримати в руках! *(Сідає в крісло Приколова)*. Я теж мало не потрапив до номенклатури, але новий вітер повіяв, і я не

зорієнтувався (*зітхає*), сів на мілину. Раніше було керувати просто: дали зверху легенького прочухана, а ти нижчестоящого кулаком огрій. А тепер справа складніша. На сердечність, на свідомість палягають. Але нічого. Ми виберемось, діждемось попушного вітру. Кожна людина до чогось прагне. Ось ти, наприклад, Петрівно, до чого?

О л е н а П е т р і в н а. Скоро син приїде в гості. А там прийде час, онуків доглядатиму.

Б о р з и й. Не масштабні у тебе вимоги до життя... Прибери краще... Люблю чистоту. (*Виходить*).

О л е н а П е т р і в н а. Чудна людина. Неначе блаженний. Аж шкода його.

Заходить Мар'яна.

Мар'яна? (*Легібно, з усмішкою*). Запізnilась. Івана Кириловича вже немає.

М а р ' я н а (*тихо*). Я не до нього.

О л е н а П е т р і в н а. Що там у тебе? Давай, розпишуть, бо всі розійшлись.

М а р ' я н а (*тихо*). Я до вас.

О л е н а П е т р і в н а. До мене? (*Радо*). Може, лист від Івана?

М а р ' я н а (*підходить до неї, обіймає*). Петрівно...

О л е н а П е т р і в н а (*з передчуттям недоброго*). Чого в тебе такі очі, Мар'яно?

М а р ' я н а. Телеграма вам. (*Простягає телеграму*).

О л е н а П е т р і в н а (*бере телеграму. Тільки глянула і опустила в крісло. Тихо*). Не бачу, в очах потемніло... Що це... Мар'яно?

М а р ' я н а. На греблі... загинув ваш син.

О л е н а П е т р і в н а (*наче ще не збачула страшної звістки*). На греблі... Іванко... Синочку мій!!!

З а в і с а

КАРТИНА П'ЯТА

Парк. Лава, освітлена вечірнім сонцем. Сидить Поліна з альбомом у руках. До неї непомітно підійшов Мовчун.

Мовчун. Ну й заховалась ти, весь парк прочесав. *(Бере у зніжкової Поліни альбом з ескізами)*. Здорово! Ти геніальна людина, Поліно. А всі генії з дивацтвами: Менделєєв — робив чемодани, Толстой — столярував, а ти, інженер-будівельник, створюєш моди сезону!

Поліна. І як ти можеш ще жартувати сьогодні? Я зараз почуваю себе злочинницею. Може, саме я винна, що там сталась аварія, загинула людина. *(Дивиться на Мовчуна)*. Може бути, що я винна?

Мовчун. Може.

Поліна згасла.

Але ти молодий інженер. На перший раз помилують. А там, з роками, прийде певність, уміння.

Поліна *(заперечливо хитає головою)*. Не люблю я оте холодне павутиння креслень, не до душі воно мені. Я кожний день іду на роботу, мов на каторгу. Страшно подумати — отак усе життя...

Мовчун. Зачекай, Поліно. Вже скоро настане час, коли людина робитиме те, що їй подобається.

Поліна. Коли б...

Мовчун. І я з нетерпінням чекаю цього часу. Щоб ніхто не заглядав мені в душу. Щоб залишили мене самого з моїми думками й почуттями. Щоб не тикали до рук роботу — захочу, сам візьму. Здається, я в цьому з Марксом не розходжусь.

Поліна *(думаючи про своє)*. Коли я винна, хай мене завтра засудять до в'язниці. Я слова не скажу.

Мовчун. Розумієш, тоді мене не буде гнітити колектив. Абсолютна свобода!

Поліна. Може, в того робітника, що загинув, є десь мати, рідні... Я згодна їм все життя допомагати, чим зможу...

Мовчун. Абсолютна свобода — вище благо людини.

Поліна. Як мені тяжко!

Мовчун (*обіймає за плечі Поліну*). Ти якась по-дитячому безпосередня й наївна.

Поліна. Облиш мене.

Мовчун. Іноді мені починає здаватися, що я навіть люблю тебе.

Поліна. Зараз не час для жартів.

Мовчун. Я серйозно. В тобі щось є таке, що хвилює мою, правду кажучи, не дуже чутливу душу. Я мав ще вранці виїхати, а от — захотілося з тобою попрощатися.

Поліна. Ти все ж їдеш у відпустку?

Мовчун. Їду.

Поліна. Таке сталося лихо, треба було б тут побути.

Мовчун. Ні! І крім того... путівка пропаде! (*Ховає збентеження*). Ходімо, бо он іде наш унтер-директор. Стане тут варнякати.

Мовчун і Поліна виходять. Заходить Борзий, нахилиється і піднімає аркуш ескіза, що загубила Сніжна.

Борзий. Непорядок. Доріжки повинні бути чистими. (*Услід Мовчуну і Поліні*). Що, нагнав на вас страху Іван Кирилович? Петляєте тепер, мов налякані зайці. Не дивно, Приколова не можна не боятись. Складна штука — мистецтво керівництва. А ще складніше — начальству догодити. Головне — ніколи нікому не заперечувати, як це роблю я. Мені кажуть: Борзій, дістань! Я діставав. Борзій, поверни! Я повертав. Борзій, розбийся в дошку — я розбивався. Стали мене цінувати, висувати, і все ж таки я тільки стою біля них, але вже близько, плечем торкаюсь. Ще трохи — і виб'юсь. (*Встає, поволі йде*).

Зміна світла.

Квартира Приколова. Тетяна схвильовано ходить по кімнаті, курить цигарку, потім з відчаєм сідає в крісло.
Заходить Приколов.

Приколов. Що з тобою, дочко? Чи не хвора? Якась неприємність?

Тетяна. То просто тобі так здається, тату.

Приколов (*дивиться їй в очі*). Чогось у твоїх очах ніби смуток. (*Шильніше поглянув на неї*). Що сталося, дочко? Розкажи. З ким же тобі поділитись, як не з батьком. Навіть таємницею.

Тетяна (*встає, відходить, потім повертається до батька*). Це не таємниця, тату. Я — люблю.

Приколов (*трохи розгубився*). Ну й добре. Що ж, ти вже доросла. (*Встає, підходить до неї*). Кого ж то?.. А втім, це твоя справа. Можеш не казати.

Тетяна (*дивиться на батька*). Ні, скажу. Ти мені батько і друг... (*Рішуче, наче з викликом*). Ботвинова, тату, люблю.

Приколов (*вражений*). Ботвинова?

Тетяна. Тебе це дивує?

Приколов. Ти серйозно?

Тетяна. Хіба цим жартують?

Приколов (*стримує гнів*). Тільки не це, Тетяно.

Тетяна (*здивовано*). Чому?

Приколов. Тільки не Ботвинов.

Тетяна. Тату, дозволь мені самій вирішувати, я вже доросла.

Приколов (*ще стримує себе*). Так, так, ти вже доросла і навіть відомий скульптор. Але для мене ти дитина, і мій обов'язок — застерегти тебе.

Тетяна. Від кого?

Приколов. Від таких, як Ботвинов. Таких...

Тетяна (*перебиває*). Зупинись, тату. Не смій! Я прошу тебе — більше ні слова про нього.

Приколов. Ця людина якби змогла, то плюнула б і на сонце.

Тетяна *(спалахнула)*. Як ти можеш! Невже тому, що Ботвинов в інституті чи не єдиний, хто говорить тобі правду?

Приколов *(скипів)*. Замовкни! Твій Ботвинов...

Тетяна. На жаль, він не мій. Я тільки хотіла б, щоб він був моїм.

Приколов *(погасив у собі гнів)*. Доною, я тебе без матері виплекав, виростив і ніколи не нав'язував своєї волі. Але на цей раз прошу тебе: не зустрічайся з Ботвиновим, не думай про нього. Як батько — прошу.

Тетяна *(дивиться прямо в очі)*. Не треба було, батьку, давати мені в спадщину свій характер. *(Одягає плащ)*.

Приколов. Ти куди?

Тетяна. До Ботвинова. *(Виходить)*.

Зміна світла.

Простора, незагнана кімната Ботвинова. Великий стіл, завалений кресленнями. В кутку завішена скульптура Оксани. Заходить Тетяна.

Тетяна *(оглядає кімнату)*. Мабуть, ще не приходив. І кімнату, як завжди, не замикає. *(Підходить до скульптури Оксани, відкриває, говорить до неї, мов до живої)*. Оксано, заздрю тобі. Ти завжди з ним. Він, мабуть, звиряє тобі найпотаємніші думки, бо любить. А хіба це справедливо? Я теж люблю його, Оксано. Як життя, люблю! Ти жінка, ти повинна мене зрозуміти. Тепер ви посварились, не листуетесь. Але все пройде. Думками в чомусь розійшлися, але серцями — ні, бо ж він вірний, ночами молилась на тебе. А ти, мабуть, коли й на сонце дивишся, бачиш його. Але, Оксано, за свою любов я буду боротись. Я сильна, я намагатимусь перемогти тебе! Чуєш, перемогти! *(За-криває скульптуру)*.

Заходить Ботвинов з пакунком у руках.

Ботвинов. Таня?

Тетяна. Радий?

Ботвинов. Тобі я завжди радий.

Тетяна. Що за пакунки?

Ботвинов. Вечеря. Така вже доля холостяка.

Тетяна. Одружуйся.

Ботвинов (*різко*). Облиш.

Тетяна. Оксану не можеш забути?

Ботвинов. Забути? Не те слово.

Тетяна. Чому скульптура закрита? Може, не подобається моя робота?

Ботвинов. Ти справді талановитий скульптор. (*Відкриває скульптуру Оксани*). Інколи мені здається, що це не художній витвір, а наче стоїть вона жива... Тільки...

Тетяна. Що?

Ботвинов. Погляд у неї холодний. Байдужий.

Яскраве світло заливає скульптуру Оксани. В її погляді підкреслена байдужість.

Тетяна. Таким я запам'ятала її обличчя при нашій останній зустрічі.

Ботвинов. Про що ви тоді говорили?

Тетяна (*задумується*). Якщо не зраджує пам'ять — про тебе.

Ботвинов. І вона?

Тетяна (*жест в бік статуї*). Ось так дивилась.

Ботвинов. Куди?

Тетяна. Падало листя з дерев.

Ботвинов. Знаєш... Після того, як ти виліпила її портрет, в мене почав закрадатись сумнів, чи любить вона мене.

Тетяна. Може, не треба було...

Ботвинов. Я тобі безмежно вдячний. Ти не пожаліла ні праці, ні таланту. Тільки погляд в Оксани... байдужий... (*Закриває скульптуру*). Давай вип'ємо чаю?

Тетяна. Давай.

Ботвинов (*слідкує за її вправними рухами*). Які в тебе точні рухи. Недаремно ж ти скульптор...

Тетяна. Хочеш, завжди будемо разом вечеряти?

Ботвинов, вагаючись, дивиться на неї, мовчить.

Зміна світла.

Квартира Костенка. Костенко стоїть посеред кімнати, в руках записка Рити.

Костенко (*з гіркою посмішкою*). «Прохолодне джерело»... Виявилось воно отруйним. Всю душу випекло. До матері поїхала. Одне й те ж. Навіть на вигадки убога. Коли б хто знав, що за тягар я ношу на собі! Навіть за креслярським столом мої думки оплутує якесь липке павутиння. (*Зім'яв записку Рити, випустив з рук*). Хоч тепер, хоч у ці важкі хвилини залиш мене... Дай зібратися з думками... Невже — безвихідь?

Заходить Джура.

Джура. Пробачте, Віталію Дмитровичу, за мій нечасний візит.

Костенко (*помітно здивований*). Пилип Пилипович? Сідайте.

Джура. А де ж це господиня?

Костенко. Поїхала до матері.

Джура. В такий час залишатися одному вдвоє важче.

Костенко. Так.

Джура (*сідає, протирає окуляри*). Через годину, Віталію Дмитровичу, я виїжджаю до Синіх Скель — на греблю. Надіюсь, ви нарікати на мене не будете. Це розпорядження Приколова.

Костенко. Що ж поробиш? (*Бере на столі папери, подає Джури*). Ось мої розрахунки.

Джур а *(не зміг приховати радість)*. Вдячний. *(Швидко ховає папери в папку)*. Але я прийшов з іншого приводу. *(З нотками доброзичливості, навіть інтимності)*. На правах колеги, старшого товариша, як людина людині — хочу порадити. *(Наче збирається з думками)*. Ми, інженери, схильні мислити логічно. Так ось, логіка подій така: помилка в нашому проекті призвела до аварії. Затримка будівництва. Тисячі карбованців — на вітер. *(Тихо)*. І головне — загинула людина. За це хтось мусить відповісти. Хто? *(Розводить руками)*. Відповідь для вас, на жаль, невтішна.

Костенко. Знаю.

Джур а. Відповісти — це в кращому випадку втратити роботу, бути дискваліфікованим як інженер, а в гіршому, навіть не хочеться говорити, — лава підсудних.

Костенко, пригнічений, мовчить.

(Встає, проходить по кімнаті). Але всяка задача має кілька шляхів розв'язання. Один шлях — то лава підсудних. Але давайте спробуємо піти іншим шляхом. Ви не погоджувались на керівництво групою. Але вас *(з наголосом)* хтось примусив. Ви протестували проти залучення до роботи над проектом Мовчуна і Сніжної, які, до речі, і стали авторами помилки. Але вас *(з наголосом)* хтось примусив. *(Зупиняється проти Костенка)*. Як бачите, при такому розв'язанні задачі на когось може лягти більша частина, а може, й уся вина за аварію. *(Пауза)*. Сподіваюсь, ви розумієте, це приватна розмова. Я просто вас жалючі...

Костенко *(наче про себе)*. Жалючі...

Джур а. Жалючі, як здібного, талановитого інженера... Будемо сподіватись на краще, Віталію Дмитровичу... Ну, будьте, поспішаю. *(Довго й міцно тисне руку, виходить)*.

Костенко *(по тривалій мовчанці)*. Так, все це — так. Я відмовлявся від керівництва групою, я заперечував проти

Сніжної і Мовчуна. Вони допустили помилку. Дискваліфікація? Лава підсудних? Жалієш? Жаліють безпомічних, а я ще поборююсь. Я сам перед людьми виправдаюсь. *(Швидко відкриває шухляду столу, дістає папери. З піднесенням)*. Ось тут вона, моя мрія. Я життя віддам, а здійсю її. Я запроєктував людям місто, воно буде стояти в морі. Його вулиці котитимуть спокійні блакитні хвилі. В розчинені вікна вітер хлюпатиме солонуваті пахощі моря. Я подарую людям місто здоров'я, і вони простять мене. *(Піднесення раптово, як з'явилось, спадає)*. А зараз приховувати, виправдуватись, викручуватись... Перед ким? Перед тими, кому збираюсь подарувати місто? Жити, працювати серед них, усміхатися їм... *(Витирає хусткою лоба, встає, проходить по кімнаті. Потім підходить до телефону. Набирає номер. Голос хрипкий, схвильований)*. Товаришу Доценко! Здрастуйте... Це говорить Костенко. У всьому, що сталося, винен я. *(Кладе трубку, опускається на стілець)*.

Світло повільно гасне.

Зміна світла.

І знову за столом, де з повної попільнички в'ється сивий димок, сидять двоє: схвильований Доценко і похмурий, насторожений Приколов.

Приколов. Ось із цих реальних обставин треба й виходити.

Доценко *(намагається бути спокійним)*. Що ти пропонуєш?

Приколов. Костенка з роботи зняти, віддати під суд.

Доценко. Виходить, у всьому винен Костенко?

Приколов. За законами логіки і з технічної точки зору зняти вину з нього не можна.

Доценко. Є люди, які не поділяють твоєї точки зору.

Приколов. Ботвинов?

Доценко. Хоч би й він?

Приколов. Чому ти віриш йому? Він тільки починає життєвий шлях, а я вже пройшов більшу частину його.

Доценко. А якщо око в нього далі бачить?

Приколов. Белетристика. За мною уміння й досвід.

Доценко. А чи не здається тобі, любий друже, що ти перестав рахуватися з чужою думкою і навіть відстав як інженер?

Приколов. Диригентові не обов'язково грати на флейті чи барабані.

Доценко. Це правильно. Але диригент повинен відчувати, коли флейта чи барабан бере не ту ноту.

Приколов. О, на це у мене слух знайдеться, руки не затремтять, щоб викинути з оркестру.

Доценко. «Викинути». «Вигнати»... Навіть термінологія у тебе не тих часів. Неповага, грубість до людей.

Приколов. Солодким будеш — розлижуть.

Доценко. А гірким — розплюють? Зрозумій, Приколов, не той час, щоб на людей вуздечки надівати.

Приколов. Гірко слухати від тебе це дорікання. Хто-хто, а ти знаєш, що я віддав молодість, сили, навіть особистим життям поступився роботі. А коли вже я й помилився — то нехай судять не мої підлеглі, а ви, кому дано керувати нами.

Доценко. Не вдавай з себе простачка, Приколов. Ми тебе бачимо вмитим, причепуреним, наче на параді, а вони знають тебе і в свята, і в будні. *(Пауза)*. На все треба дивитися нам з тобою, Приколов, з точки зору партійної совісті.

Приколов. Що ж, припустимо.

Доценко. І тоді, з точки зору партійної совісті, винен ти, Приколов. І ти це добре знаєш, тільки боїшся признатись у цьому людям. Та що людям, навіть собі боїшся сказати правду.

Приколов *(спалахнув)*. Нічого я не боюсь! Я маю свої переконання. Сам знаю, що роблю і куди йду.

Доценко (*різко*). Досить. Не дозволимо тобі далі йти з такими переконаннями. Не пустимо. (*По мовчанці, вже спокійно, але з глибоким переконанням*). Зрозумій, Приколов! Ми не маємо права марнувати час. Велике Завтра будемо стверджувати вже сьогодні. Чуєш, Приколов? Сьогодні! І так буде, так велить наша партійна совість!

Довга напружена пауза.

Приколов повільно встає. Робить кілька кроків уперед, видно, шукає в собі відповіді. Зупинився, напружено думає. І ось, як відповідь на його думки, лунає голос: «Іди в бліндаж, подумай!»

Завіса

1964

ПЛАНЕТА СПОДІВАНЬ

Дилогія

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Борода.

Інтелігент.

Вусач.

Солдатик.

Запорожець.

Ларіон.

Павло.

Леся.

Сергій.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Бліндаж, нари. Лавочка (видно, з парку її занесли). Перекинутий порожній ящик. На лавочці лежить шинеля. Бліндаж тьмяно освітлено однією свічкою. Борода лежить на нарах. Вусач сидить, перешиває хлястик. Інтелігент на краєчку лави, в руках якась старенька книжечка. Солдатик примостився на ящику, в кутку. Запорожець «підпирає стінку». Світло падає на нього.

Борода. Нас назвали відділенням, а яке ми відділення — п'ять чоловік?!

Інтелігент. Не п'ять, а шість було.

Вусач. Чому було?

Інтелігент. Пробачте, я хотів сказати — один уже відсутній.

Борода. Однак це не відділення.

Інтелігент. Дивно, я зараз не маю жодних ознак належності до суспільства. Не те що документів — солдатського номера не маю.

Вусач. Розвідник.

Інтелігент. Розумію, але навіть поміж собою ми не повинні знайомитись. Важко!

Вусач. Наш, очевидно, вже до дроту наближається.

Солдатик. Чого до дроту, може, він уже на нічій. Ми коли вночі йшли, так я два кроки, а він один — широко ступає.

Інтелігент. Кадровий.

Борода. Відділення — це коли не менше дванадцяти.

Вусач. Ночі темні.

Солдатик. У нього очі — дай боже! Ми коли йшли, так він мені: правіше бери, солдатичку, в яму впадеш.

Інтелігент. Металевим чимсь брязкав...

В у с а ч. То в мене підкова відійшла. Ось хлястик приладнаю і — за підкову візьмусь.

Б о р о д а. Не відділення, а збірна команда...

І н т е л і г е н т. Може, ще б одну свічку запалити?

Б о р о д а. Світи.

Інтелігент засвічує свічку. Стає зовсім світло.

В у с а ч. Чого замовк, Запорожцю?

І н т е л і г е н т. Чому він Запорожець?

В у с а ч. Міцний, як дуб, шаровари, шаблюку — запорожець.

Б о р о д а (*до Запорожця*). Розповідай далі.

З а п о р о ж е ц ь. В той вечір я до неї так і не підійшов.

В у с а ч. Побоявся?

З а п о р о ж е ц ь. І сам не знаю.

В у с а ч. Буває.

З а п о р о ж е ц ь. Ї додому вона пішла сама. Ще коло хвіртки постояла. Квіти на блузці проти місяця жевріли.

І н т е л і г е н т. Тепер уже не ходять у таких, вишиваних.

З а п о р о ж е ц ь. Вона ходила.

В у с а ч. А далі?

З а п о р о ж е ц ь. Далі було, як у книгах описують... На другий день відпустка кінчилась, поїхав на Донбас. Марія ніби призабулась... Донбас багатий дівчатами. Мені приглянулась одна. Клавка. Вірніше — я їй приглянувся.

Чутно гуркіт.

В у с а ч. Артилерія.

І н т е л і г е н т. «Катюші».

Б о р о д а. МІГи пролетіли.

С о л д а т и к. Може, пройде наш — під гуркіт. Німці в небо повітряються, а він — по-пластунському.

В у с а ч. Арифметика проста — якщо він пройде, нас не покличуть. А ні, то...

Б о р о д а. Розповідай, Запорожцю!

Запорожець. Клавка співала здорово. Оцю дуже любила. (*Співає не на повний голос*).

В чарах кохання моє дівування,
Хочу я вільно, як пташка, прожити:
Вільне кохання і вільне обрання,
Серденьку воля, як хоче любить!
Поки шовкові чорнітимуть брови,—
Дайте-бо жить мені, дайте-бо жить.

Вусач. Вона, видно, з тих, хто не зачиняє душу в клітку.

Запорожець. Було, дивиться на мене, а зелені очі аж темніють. «Чого?» — питаю. «Так кохаю тебе», — каже.

Солдатик. А ти?

Запорожець. Відверто сказав їй. Не треба мене кохати. Про Марію розповів.

Солдатик. Добре, що відверто.

Інтелігент (*прислухається*). Ніби затихло...

Вусач. Три накати — а то й чотири.

Солдатик. Далі, далі що?

Запорожець. Якось одержав з дому листа. Прочитав уже в забої — сестричка писала. Телятко знайшлося, дуже красиве й розумне. В сусіда, що через двір живе, всередині щось заболіло, до лікарні поклали... І внизу дописала: Марія виходить заміж — в неділю весілля.

Вусач. Марія?

Запорожець. Тут і почалося, наче в книзі. Сховав я листа в кишеню, а вона стала переді мною. Думав, що забув, а воно — в собі носив я її. Рубаю вугольок і бачу: стоїть у вишиваній сорочці, проти місяця квіти жевріють...

Інтелігент. Красива?

Запорожець. Очі карі і якісь... Я їх в душу свою прийняв.

Вусач. Так ішлося.

Запорожець. Лише раз у житті за руку її брав, а тут наче відчуваю теплу маленьку долоню.

Солдатик. Тільки раз брав за руку?

Запорожець. Лише раз.

Інтелігент (*запалює*). Не задихнемося?

Вусач. Розколина в стелі, витягне.

Запорожець. Бривки в неї такі, наче зламані.

Інтелігент. Запам'яталась?

Запорожець. Цюкаю я вугольок, а в грудях аж кипить. Наче мене хто смертельно образив — і до горла підступає, душить...

Почувся стукіт нагорі.

Інтелігент. До нас ідуть.

Вусач. Без потреби турбувати не будуть.

Інтелігент. Може, він не дійшов.

Вусач (*прислухається*). То щось інше.

Довга мовчанка.

Борода. І поїхав?

Запорожець. Як у книзі. Світ хитався переді мною. Я одягнувся у все нове і поїхав.

Вусач. Бач, як повернулось.

Запорожець. Село наше (*жест*) так, у долині. Від станції я добирався пішки і ще лише почав спускатися з гори, як почув пісні, весільні... Коли у леваду звернув, помітив — біжу... Весілля йшло надворі — і столи повиносили, і лавки, а двір зелений, споришем вистелений... Марія сидить з ним...

Солдатик. Весела?

Запорожець. Не збагнув. Туман стояв перед очима, а коли розтанув — вона вже побачила мене.

Знов заgrimіло.

Інтелігент. Це вже десь далі.

Борода. Наші тили обробляють.

Інтелігент. Кулеметів не чутно було, може, проїшов.

В у с а ч. Кулеметів тут не почувш.

Б о р о д а. Три чи чотири накати.

Довга пауза.

С о л д а т и к. Так що, коли вона побачила?

З а п о р о ж е ц ь. Люди переді мною розступились, як перед навіженим.

С о л д а т и к. А вона?

З а п о р о ж е ц ь. Квіти на сорочці, намісто, наче з вогню викуване,— а вона біла, біла.

Гуркіт, аж із стелі посипалось.

І н т е л і г е н т. Артилерія чи міни пронеслися.

В у с а ч. Війна стугонить.

С о л д а т и к. Розкажуй. Вона біла... а ти? Що ж ти зробив?

З а п о р о ж е ц ь. Не обняв, не поцілував.

С о л д а т и к. Не обняв, не поцілував?

З а п о р о ж е ц ь. Я взяв її на руки і поніс.

С о л д а т и к. Поніс?..

З а п о р о ж е ц ь. Через леваду додому... Дома в світлиці її залишив, а сам з косою на воротах стояв. Хоч ніхто й не насмівся у двір добиватись.

Удар над головою, наче грім.

Б о р о д а. Чи не літаки?

В у с а ч. Важка б'є.

С о л д а т и к (*непевно*). Наш, мабуть, дійшов.

І н т е л і г е н т. Ми навіть імені його не знаємо.

С о л д а т и к. Він схожий на коваля.

Б о р о д а. Чим?

С о л д а т и к. У нас коваль був схожий на нього.

Б о р о д а. Хай буде Коваль.

В у с а ч (*по довгій мовчанці*). А любов, воно, як тобі сказати,— і зовсім не однакова, і коли вже добре роздигнеться, то вона одна. Колись моя Мотря... ми стояли на

горбі, біля млина... Вона мені кiset у руку поклала, вишила для мене і, знаєш, поклала, а в самої серце забилося, як у спійманої пташки. «Чого?» — питаю, і у мене голос оглух... А вона — випурхнула з рук і додому. Отак ми перший раз про любов поговорили.

С о л д а т и к. Розповідай, Запорожцю. Вона залишилась у тебе — Марія? Дружиною стала?

З а п о р о ж е ц ь. Щоб коротко: на Донбас я не повернувся, Марія і зараз тут зі мною. *(Торкнувся рукою серця)*. Марія і в армію мене проводжала.

Довга пауза.

І н т е л і г е н т. Дивне почуття, коли чекаєш не поїзда, не коханої, не побачення, а... як би делікатніше сказати — небуття.

Б о р о д а. Як ти потрапив сюди? Тобідесь би похоронником...

І н т е л і г е н т. Не сердься, Борода, я просто аналізую свої почуття.

Б о р о д а. Мовчки що хочеш думай.

В у с а ч. Мене теж жінка проводжала в армію... Останню ніч вирішив з нею наговоритись. Щоб діти спали — ми на кухні...

І н т е л і г е н т. Про що ж ви говорили?

В у с а ч. Розмови не вийшло... Мені чомусь впало у вічі, що пічка валиться, і я заходився перекладати... Більше мовчали... Тільки почало сіріти, я пішов. Вже аж за селом жінка не витримала — заплакала. Затужила, мов за покійником. *(Пауза)*. Дивні ті жінки...

Б о р о д а. Може, їм там самим лишатись страшніше, ніж нам тут, на війні.

В у с а ч. Моя так тужила — й досі вчувається.

З а п о р о ж е ц ь. А Марія довго мовчала. Йшли ми через поле. Житом стежка лягла. Марія йшла першою, а я за нею. І ось вона скрикнула. Повернулась до мене, очі великі — таких я ще не бачив. «Кинулось,— каже,— дитя

наше». (*Аж задихнувся*). «Живе воно вже... Серце в нього вже забилося». Взяла вона мою руку, і я почув: воно живе. (*Розстебнув комір сорочки*). Я певен, син буде.

Інтелігент. Яке ім'я йому дасте?

Запорожець. Не домовились.

Борода. А треба було б. Ім'я синові батько дає.

Солдатик. Може, гуртом придумаємо, а Запорожець тоді додому напише.

Вусач. Будемо йому хрещеними батьками.

Запорожець. Що ж, давайте придумаємо.

Інтелігент. Хай буде Віктор — переможець!

Вусач. Не треба, щоб були війни і переможці.

Борода. Петро.

Інтелігент. Це — камінь.

Борода. Камінь? Тоді не треба.

Солдатик. Сергійком.

Вусач. Назвемо Ларіоном — це добре ім'я.

Інтелігент. Ларіон по-грецькому — веселий.

Запорожець. Веселий?

Інтелігент. Веселий, радісний.

Запорожець. Люблю веселих, радісних людей. Хай буде Ларіон!

Інтелігент. Так і напиши дружині: буде син — Ларіоном.

Запорожець. А син вже, мабуть, народився, живе...

Борода. Сини твої в тебе впадуться.

Запорожець. Спасибі, Борода. (*Довга пауза*). А Ларіон через сімнадцять-двадцять років буде з мене, та й плечі... Я вже ходив з ним і лісами, й полями, і в забій спускався, і навулачки жартома бився. Був з ним і в інституті, бачив його вченим і капітаном корабля.

Інтелігент. Далеко заніс тебе голубий вітер. Син ще, може, тільки народився, а ти вже його капітаном бачиш!

Запорожець (*усміхнувся*). Бачив і капітаном, але ні разу не бачив його в біді.

В у с а ч. А ми на сто років наперед біду всю з собою
заберемо.

С о л д а т и к. Під Берестечком сотні наших полягло.

Б о р о д а. Аби Ларіон чесним виріс.

З а п о р о ж е ц ь. Інакше й не буде.

Б о р о д а. Чесний щоб!..

В у с а ч. А в мене їх троє. Старшенському десять, середня Оріся, їй п'ять, а найменшому два роки. Спить, було, тільки зі мною. Обвіме за шию рученятами і спить, а я боюсь і поворухнутися... щоб сон не потривожити.

Б о р о д а. Для дитини і серце б своє зупинив, аби їй добре було.

В у с а ч. *(знімає шапку, із-за підкладки дістає фотокарточку)*. Согрішив перед командиром,— казав, жодного папірця з собою, а я приховав. Ось вона, сімейка моя. Якось ми обідали у дворі, а сусідський хлопець, студент, узяв і клацнув. Бач, як наминають!

Пішло фото із рук у руки.

І н т е л і г е н т. З однієї миски.

В у с а ч. Щоб дружніші були.

С о л д а т и к. Оріся красива виросте, і кіски...

В у с а ч. Все матір просить: «Прибери мене, як молоду,— щоб стрічок побільше...» Любить стрічки.

Б о р о д а. Хата у тебе, видно, добра.

В у с а ч. Сам клав.

З а п о р о ж е ц ь. Який-то мій син буде... Мені не доведеться, мабуть, побачити.

В у с а ч. Треба побачити сина, Запорожцю, треба. *(Приміряє шинель)*. Хлястик пришив, і вже охвітніше. Може, кому що зашити?

Всі мовчать.

Діло ваше, тоді я собі підкову підправлю. *(Знімає чобіг)*. Сина треба побачити, Запорожцю.

І н т е л і г е н т. Все господарюєш, Вусач?

Вусач. А ти все читаєш. Видно, інтелігент.
Інтелігент. Вгадав.

Знову долинув гуркіт.

Борода. Не затихає.

Інтелігент. За цю ніч ще когось пошлють, якщо Коваль...

Солдатик. А чому ми не повинні знати один одного?

Інтелігент. Одне з мільйонів правил війни.

Вусач. Так треба.

Солдатик. Як же називати один одного?

Інтелігент. А ми вже ж називаємо. Той, що перший пішов, — Коваль. То — Вусач, то — Борода, це — Запорожець. Мене Вусач Інтелігентом охрестив, а ти — Солдатик.

Солдатик (*підходить, бере ремінь*). Той, що Ковалем назвали, мабуть, давно в армії, бач — ремінь потертий.

Вусач. Поклади, не треба займати.

Інтелігент. Коли б тільки він був щасливий, Ларіон.

Борода. А чом би й ні? Його ніхто не скривдить. Ті, що залишаться, не дозволять наших дітей скривдити.

Раптом всі насторожилися.

Оце до нас.

Інтелігент заховав у кишеню книжку, став обличчям до дверей. Важко зліз Борода, повернувся до дверей, одягнув шинель. Поруч, без шинелі, став Вусач. Солдатик виструнчився, але лишився біля ящика. Тільки Запорожець весь у спогадах, наче не помічає нічого. Зі скрипом відчинилися двері, і звідти, з порожпечі, голос: «Підготуватись слідуєчому». З темряви чийсь руки подали білий кожух. Його взяв Інтелігент. Тримає якось незручно.

Солдатик. Не дійшов Коваль? Загинув Коваль?

Інтелігент. Знову кожух, і знову білий — такий, як і Ковалеві дали.

Вусач. Тепло і на снігу не помітно.

Борода. Не дійшов Коваль, комусь із нас треба йти.

Запорожець (*прокинувся від думок*). Підготувались, каже? Я вже давно готовий. Ще тоді, як стежкою через жито йшов. Давай кожух!

Вусач (*бере і швидко одягає кожух*). Я піду.

Солдатик. Може, мені?

Вусач. Той молодий, той старий, а я в самий раз.

Запорожець. Я перший сказав.

Вусач. Тобі треба ще сина побачити...

Запорожець (*відступає до Вусача*). Знімай кожух!

Борода. Годі дратувати долю. Вусач піде! На всяк випадок розпорядись — сім'ї як бути.

Інтелігент. Сім'ї? Вона ж за тридев'ять земель.

Борода. Дарма.

Інтелігент. Містифікація.

Борода. Помовч!

Вусач. А що ж, розпорядитись можна. (*Дивиться, ніби бачить своїх*). Ти, Мотре, за дітьми дивись. Не панькайся, але наглядай. Підростуть, захоче котресь відлетіти — не тримай. (*Пауза*). Своє життя (*пауза*), мабуть, не діли ні з ким — все дітям віддай. (*Пауза*). І ще, коли хто дітей буде кривдити, скажи: їхній батько за них за всіх горя випив повний глек до краплі. (*Пауза*). Хай не дивується ніхто, коли мої діти вимагатимуть щастя. Вони мають право. Я випив горя повний глек до краплі!

Борода. Все сказав?

Вусач. І ще, хай нас не забувають, хоч щоб інколи згадка падала на серце. Ну, все. (*Кладе фото*). Дружину і дітей на вас залишаю. Не хочу їх брати з собою. Там холодно... І страшно їм буде. Я сам — один на один з німцем.

Голос: «Пора».

Інтелігент. Щастя тобі, Вусач.

Солдатик. Бережіть себе, дядьку!

Запорожець. Я наче винуватий перед вами. Простіть, і спасибі...

В у с а ч. Треба взнати, Запорожцю, як то воно, коли візьме, обніме тебе рученятами за шию синок...

Б о р о д а. Досить. *(Подає флягу)*. Ковтни.

В у с а ч *(надпив)*. Спасибі. Ех, як говориться в пісні: «Наїжджайте, воріженьки, сам вас накликаю». *(Вийшов)*.

Довга пауза.

Б о р о д а. Яку пісню згадав... *(Починає переказувати пісню словами, потім її підхоплюють інші, співають)*.

«Добрий тобі вечір, зелена діброво,
Переночуй хоч ніченьку мене, молодого!»
«Не переночую, бо славоеньку чую
Про твою, козаченьку, голову буйную».
«Добрий вечір тобі, ти, темний байраче.
Переночуй хоч ніченьку та волю козачу!»
«Не переночую, бо жаль мені буде,—
Щось у лузі сивий голуб жалібненько гуде,
Вже й про тебе, козаченьку, й вороги питають,
Щодня вночі в темнім лузі все тебе шукають».
Та як крикне козаченько до гаю, до гаю:
«Наїжджайте, воріженьки, сам вас накликаю!»

Зміна світла.

КАРТИНА ДРУГА

Той же бліндаж. Інтелігент і Борода, видно, продовжують розмову. В кутку на ящику, схиливши голову на руки, тяжко замислившись, сидить Запорожець. Солдатик поправляє шинелі.

С о л д а т и к. Вусач і хлястик перешив...

Б о р о д а. Не займай, хай лежить.

С о л д а т и к. Я не займаю.

І н т е л і г е н т. Кажеш, образили тебе, Борода?

Борода. Гіркоти хлюпнули мені в душу... Землю я любив. До грудки землі торкався, як до голівки дитини, — рідна вона мені. І щедра для мене була земля. Двічі: раз хтось поглумився, а другий раз — блискавка... двічі вогонь госпóду змітав... І ми, мало не голі, з вогню вискакували... Змітало — а я знову з землі все брав: і дворище, й худобу. Нелегко... Пес у мене був. Муха пролетить — вже чує... А й він більше спав, аніж я. І діти — на ноги зіпнуться, а знає вже, що травинку притоптати не можна.

Пауза.

Інтелігент. Яку ж гіркоту хлюпнули вам у душу?

Борода. Мабуть, залізна покрівля та пара коней погубили... Знайшлися такі людиці — перестаралися. Зачислили мене до підкуркульників і... дорогу прописали.

Солдатик. А ви ж?

Борода. Третій раз уже сам вогнем провів місце, де з діда-прадіда жив, і прихистився з сім'єю в місті..

Інтелігент. І добре жили?

Борода. Що я... А діти... в Донбас, в Москву й Харків розбрелися — слава богу, всі при ділі. Старший в чині великому, не в армії, а в науці. Притупилась у мене образа. Але не померла.

Інтелігент. І досі живе?

Борода. Ні, погасла. Війна погасила. Відчув душею і серцем. Зразу відчув. Моє все! І земля, і небо над нею, і чебрець у полі, і столітній дуб — усе моє. За них і стоятиму! Я тут господар. Моє тут все! За все й воювати буду! Німець мене не налякає. Ні, не налякає! Зігнутись можу, але не впаду. Кров'ю харкатиму, а милості не попрошу в чужинця. (Пауза). І діти мої не впадуть, і милості не попросять!

Довга пауза.

Інтелігент (прислухається). Здається, хтось іде.

Борода. То страх.

Інтелігент. Я не боюсь.

Борода. Страх потайний, він непомітно підповзе й вкусить.

Інтелігент. Запалити б.

Борода. Надворі мете.

Солдатик. Я чув, що, коли завірюха, більше спати хочеться. А це краще для Вусача. Фріци дріматимуть, а він...

Інтелігент. Фріц мовчить.

Борода. Причайвся, виходить!

Солдатик. У Вусача не цокатиме підкова, полагодив.

Інтелігент. Об що їй цокать, об сніг?

Борода. Об сніг не зацокає.

Солдатик. Під снігом і якась зброя може бути, і каменяка, і...

Інтелігент. І люди замерзлі.

Солдатик. Вусач пробереться, та ще як...

Запорожець. Години зо три як зустрілися, а Вусач за мене пішов...

Солдатик. Кажуть, що веселі — хоробрі.

Інтелігент. Ти до чого, Солдатику?

Солдатик. Вусач веселий — він пісні любив.

Борода. Любив.

Солдатик. А чому ніхто не співає? Може, заспіваємо — Вусачеві легше буде...

Борода. Від пісні і важче і легше — дивлячись на яку струну ляже.

Інтелігент. Тепер наші струпи на один лад настроєні.

Борода. Хочеш, хлопче, про Байду? *(То співає, то переказує всю пісню).*

Ой п'є Байда мед-горілочку,

Та не день, не нічку,

Та й не годиничку.

Прийшов до нього цар турецький:

«Ой що ти робиш,

Байдо молодецький?»

Солдатик. А був він?

Борода. Хто?

Солдатик. Байда.

Борода. Коли народ співає — то був.

Інтелігент. Через сто років хтось запитає, а чи був той, кого ми Ковалем назвали? А чи був Вусач?..

Солдатик. Тепер запишуть.

Борода. Яким пером? На якому папері? Яким чорнилом?

Інтелігент. До чого ведеш, Борода?

Борода. Міркую.

Солдатик. А я прислухаюсь, прислухаюсь, воно вже й не гуде.

Борода. Накати чотири, хіба все почувеш?

Великий гуркіт. Посипалося зі стелі.

Запорожець. Мені треба було б... мені йти...

Борода. Мовчи, ще, може, всім доведеться.

Солдатик. А по одному чоловікові з артилерії він б'є?

Борода. Як коли.

Інтелігент. Борода, а чого ти кажеш: «Яким пером, яким чорнилом, на якому папері?..»

Борода. Щоб не зітерлось. Щоб не полиняло. Щоб тільки правда!

Солдатик. Цю війну ніхто не забуде.

Борода. Не повинні. А то хтозна...

Інтелігент. Головне, аби Ларіон не забув.

Борода. Не повинен забути.

Інтелігент. А може, скаже: «Набридли спогади мені, давай джазик...»

Борода. Ти що?

Інтелігент. Фантазую.

Борода. Ну-ну...

Інтелігент. Будуть колись в театрі про отаких, як ми, показувати. А Ларіон до подруги: «Нудно». А вона:

«Ходімо краще на джаз» — і в антракті втечуть. А в кріслах сидітимуть... сиві... важко дихатимуть їхні прострелені груди. Хтось соромливо прикриє орден на грудях, що відважився в театр надіти. Соромливо прикриє: не мода буде ордени носити...

Борода встає, підходить до Інтелігента. Обличчя в обличчя.

Борода. Не лякай мене, чуєш?! Не лякай, бо як покличуть, не зможу піти. Чуєш? Не лякай! (*Вертається на нари*).

Інтелігент. Це ж фантазія.

Борода. Ти не лякай. (*Пауза*). А втім... Давай! Сип вогонь в душу!

Інтелігент. Що?

Борода. Кажу, сип вогонь в душу! Забудуть нас?

Інтелігент. Не зовсім, а призабудуть.

Борода (*знову зліз з нар, до Інтелігента*). А скажи, тих, що залишаться, ніхто не зобидить?

Інтелігент. Ні.

Борода. До людей у хату німець не полізе?

Інтелігент. Ні.

Борода. То хай забувають, я не для пам'яті воюю, аби не зобидили. Нас теж не зітруть безслідно, ми в дітях своїх жити будемо.

Запорожець (*наче прокинувся*). Забуде... Та мій сип слід у слід піде тими дорогами, якими б я пішов. Забуде?! Йому треба дві пам'яті, щоб не тільки батька, а й Вусача навіки носити в собі. Забуде... так жартувати не можна. (*Довга пауза*). Інтелігент, а жартуєш погано.

Інтелігент. Пробач, Запорожцю. Я згоден — це жарт поганий.

Солдатик. Минула година.

Інтелігент. Тільки година? А я думав, ніч кінчається.

Солдатик. Вусач, мабуть, пройшов.

І н т е л і г е н т. Хоч би вже швидше. Або сказали — не треба, або — покликали.

Б о р о д а (*подає хліб*). Хліба вдихни.

І н т е л і г е н т. Помагає?

Б о р о д а. Знімає страх.

І н т е л і г е н т (*вдихає хліб*). Важко збагнути кінець життя. Людина вчилась, кохала, мріяла, страждала, слухала музику, намагалась творити — а торкнеться її куля чи близько рвоне снаряд, і все — немає нічого, порожнеча.

Б о р о д а (*встає з нар, у руках баклажка*). Потрошку. І н т е л і г е н т подає Запорожцю, той Солдатику. Солдатик найдовше загримує баклажку.

Багато п'єш, хлопче.

С о л д а т и к. Ні, я маленькими ковтками.

Б о р о д а (*забирає баклажку*). На завтра залиш.

І н т е л і г е н т.

Про завтра, друже мій, журитися не слід.

Нехай сьогодні нам засяє сонця схід.

Бо ж завтра, пам'ятай, ми підемо слідами

Тих, котрі відійшли у потойбічний світ.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Всі мовби задрімали. І н т е л і г е н т із книжкою в руках. Б о р о д а на нарах. Запорожець в тій же позі, наче кам'яний. С о л д а т и к якимсь деркачем підмітає бліндаж. Ось він бере одну шинель, потримав і обережно-обережно поклав. Другу — теж потримав і обережно-обережно поклав. Знов підмітає.

І н т е л і г е н т (*навіть не поворухнувся*). Для чого підмітаєш? Не підмітай.

С о л д а т и к (*ставить віник*). Не можу задрімати. (*Сідає біля Інтелігента*). Мені той, що Ковалем прозвали, і Вусач спати не дають.

І н т е л і г е н т. Вони вже не потребують твого співчуття, принаймні той, що Ковалем прозвали.

С о л д а т и к. Вусач пройде?

І н т е л і г е н т. Боїшся смерті?

С о л д а т и к. Уб'ють, і ніхто не згадав, що я й був

І н т е л і г е н т. Згадають.

С о л д а т и к. Хто?

І н т е л і г е н т. Мати.

С о л д а т и к. Вони виплачуть очі.

І н т е л і г е н т. В частині, де ти служив. В донесенні уточнять: загинуло не триста, а триста одип. Хоча...

С о л д а т и к. Що?

І н т е л і г е н т. Писар так не напише. Писарі люблять закругляти.

С о л д а т и к. Буде триста?

І н т е л і г е н т. Триста.

С о л д а т и к. Триста — це кругло.

І н т е л і г е н т. Згадають ті, серед кого ти жив.

С о л д а т и к. Я прожив мало.

І н т е л і г е н т. Учитель шкільний згадає, якщо ти бешкетником був або вчився здорово.

С о л д а т и к. Я середній.

І н т е л і г е н т. Когось любив?

С о л д а т и к (*палко*). Любив!

І н т е л і г е н т. Дуже?

С о л д а т и к (*сумно*). Як Запорожець Марію. (*Помовчав*). А мені Клавку жаль.

І н т е л і г е н т. Жаль.

Мовчанка.

Ти не сказав, кого любив?

С о л д а т и к. Красуню. Волосся біле, очі голубі, руки ніжні...

І н т е л і г е н т. Це штамп.

С о л д а т и к. Який штамп?

І н т е л і г е н т. Придуманий образ: очі голубі, волосся біле...

С о л д а т и к. Не віриш?

І н т е л і г е н т. Ні.

С о л д а т и к. Вона була... Вона так цілувала... Ми кожного вечора...

І н т е л і г е н т. Неправду кажеш.

С о л д а т и к. Коли я був з нею — тоді на всій планеті нас було тільки двоє.

І н т е л і г е н т. Графарет.

С о л д а т и к. А ти якийсь...

І н т е л і г е н т. Який?

С о л д а т и к. Чи не дуже розумний, чи не дуже добрий, чи, може, знаєш таке, чого не знають інші.

І н т е л і г е н т. Он як?

С о л д а т и к. Що ти робив до війни?

І н т е л і г е н т. Вчив інших.

С о л д а т и к. Я серйозно.

І н т е л і г е н т. Учив.

С о л д а т и к. Математику викладав?

І н т е л і г е н т. Математику життя — чув таку дисципліну?

С о л д а т и к. Тепер я збагнув: ти вважавш себе розумнішим за всіх, вищим за всіх, не таким, як усі.

І н т е л і г е н т. Образився?

С о л д а т и к. «Математику життя»...

І н т е л і г е н т. До того ж вищу математику. А тепер виявилось, що я читав арифметику й задачі розв'язував не тим способом.

С о л д а т и к. Як же розв'язував?

І н т е л і г е н т. А так, аби відповідь зійшлась.

С о л д а т и к. І сходилась?

І н т е л і г е н т. Сходилась, а частіше була остача.

С о л д а т и к. А для чого, щоб відповідь зійшлась?

І н т е л і г е н т. Учитель вимагав.

С о л д а т и к. Ти гадаєш — я дурний?

Інтелігент. Не думаю.
Солдатик. Ти був письменником?
Інтелігент. Вгадав.
Солдатик (*по довгій мовчанці*). Чому замовк?
Інтелігент. Не знаю, про що говорити.
Солдатик. Думай вголос.
Інтелігент. Не вмію думати вголос.
Солдатик. Прочитай ще свого поета.
Інтелігент. Підібрати чи навмання?
Солдатик. Навмання.
Інтелігент (*розкриває книжку, читає*).

Життя б я порівняв із шаховою грою;
На полі шахівниць ми пішаки з тобою.
Посунуть нас, потиснуть — і поб'ють;
І кинуть в темний ящик з пилюгою.

Мовчанка.

Солдатик. Довга ніч...
Інтелігент. Скоро когось викличуть.
Солдатик. Я піду.
Інтелігент. Смерть добровольців любить.
Солдатик. Хлібом подихай.
Інтелігент (*вдиhaє хліб*). Я щось хотів підрахувати.
Солдатик. Скільки прожив?
Інтелігент. Ні.
Солдатик. Скільки наші знищили фашистів?
Інтелігент. Пригадав: скільки людей прийшло сюди в бліндаж?
Солдатик. Нас було шестеро.
Інтелігент. Більше: Марійка, Оріся, Ларіон...
Солдатик. І Клавка.
Інтелігент. Клавка.
Солдатик. У Вусача троє дітей.
Борода (*вправно злазить з нар, підходить впритул до Інтелігента*). Ох і сволота твій поет. Ох і сволота.

І н т е л і г е н т. Здурів, чи що?

Б о р о д а. Сволота, він фашистський підспівувач.

І н т е л і г е н т. Він жив тисячу років тому. Це — Омар Хайям.

Б о р о д а. Все одно — сволота.

І н т е л і г е н т. Давай спокійно, Борода.

Б о р о д а. Ач субчик!

Життя б я порівняв із шаховою грою;
На полі шахівниць ми пішаки з тобою
Посунуть нас, потиснуть — і поб'ють;
І кинуть в темний ящик з пилюгою.

Сволота!

І н т е л і г е н т. Пам'ять у тебе, Борода, феноменальна.
Раз почув!..

Б о р о д а. Я не пішак!

І н т е л і г е н т. Сказано взагалі.

Б о р о д а. Може, був, може, не дай боже, буду! А в цій війні — ні! Мене ніхто не пересував. Бачиш, у бороді сивина. Сидів би десь в тилу — ніхто мені ні слова. А я пішов. Сам пішов. А ось сюди, в цю нору, хто мене посунув? Сам напросився. А того, що Ковалем назвали, а Вусач? Самі прийшли. *(До Солдатика)*. А ти?

С о л д а т и к. Сам.

Б о р о д а. Пішаки... Може, й ляжемо в ящик, та не пішаками. *(Поліз на нари)*. Я вже тричі переходив через печло і ось вчетверте лізу.

Довга пауза.

С о л д а т и к *(прислухавтсья)*. Бач, не йдуть. Вусачу вдалось... Вдалось Вусачу, все ясно!

І н т е л і г е н т. Радієш, що нас не покличуть?

С о л д а т и к *(зло)*. Ех ти... кислиця. Я міг би разом з ним, поперед нього... Від кулі б його заслонив, а ти — кислиця!

І н т е л і г е н т. Вірю, вірю.

Солдатик. Ось коли покличуть, я піду.

Інтелігент. А може, моя черга...

Солдатик. Тобі не можна.

Інтелігент. Думаєш, боягуз?

Солдатик. Сюди йти тебе не силували, звичайно, але...

Інтелігент. Доказуй.

Солдатик. Трохи побоюєшся.

Інтелігент (*виймає монети*). Кинь: орел чи решка?

Солдатик. Чого кидати?

Інтелігент. Кому випаде, той і піде.

Солдатик. Давай.

Борода. Ви що — життя людське на орел чи решку?

Сопляки...

Інтелігент. Злий Борода!

Солдатик. Так тобі й треба.

Інтелігент. Помовчимо.

Солдатик. Читай свого поета.

Борода. Не читай таких віршів більше, без них обійдемося.

Інтелігент. Досить так досить. (*Пауза*). Щось стугонить! І все здається — до нас ідуть.

Солдатик. Не прислухайся.

Борода. Виходить, ти письменник?

Інтелігент. А що?

Борода. Під якою маркою писав?

Інтелігент (*помовчав, потім, ніби між іншим, читає напівголосом*).

Щоб догодить судьбі, слід ремство заглушити,

Щоб людям догодить, корисно їм лестити.

Я часто у житті лукавив, хитрував,

Та досвід мій судьба заповзялась ганьбити.

Борода. Оце начистоту.

Інтелігент. Що начистоту?

Борода. Чужими словами все ж признався.

І н т е л і г е н т. Зрозумів?

Б о р о д а. Чого не зрозуміти. Правду глушив у собі, пробував крутити, хитрити, а душа чула — не те.

С о л д а т и к. Все з голови видумував?

Б о р о д а. Розв'язував задачі, аби відповідь сходилась! *(По мовчанці)*. А що не ділиться, в остачу.

І н т е л і г е н т. Була остача.

Б о р о д а. А ось той, що Ковалем назвали, і Вусач розв'язали свою задачу без остачі.

С о л д а т и к. Пора б прийти.

І н т е л і г е н т. Не поспішай.

С о л д а т и к. Або сказали б, що все гаразд...

Б о р о д а *(знову влізає з нар, до Інтелігента)*. Будеш слухати казку?

І н т е л і г е н т. Буду.

Б о р о д а. Знаєш, як людина живе? Немов піднімається на вершину гори. Постойть там, озирне широкий світ і назад повертається. Одного разу люди підійшли до гори і, щоб легше було підніматися, вирішили залишити внизу і смуток, і горе, і біль, і радість. Тільки радість — окремо. Радості набралось невеличка купка, а горя, смутку, болю — ого який горбище виріє! Прийшла пора вирушати в зворотну дорогу. Повернулися люди та й почали дещо з того, що внизу залишили, забирати з собою. Хто що хоче. Що ж ти думаєш, Інтелігенте? Горе, смуток та біль — все розібрали, все взяли з собою. А радість? Радість тільки розгребли. Вона, правда, вже не блищала золотом, а від часу стала легка, потемніла, як старі бляшанки. *(Поліз на нари)*.

І н т е л і г е н т. Мудруєш, Борода!

Б о р о д а. Простіше простого. Біля тієї купки, що залишилась, товчуться, гребуться поети...

С о л д а т и к. Хіба люди можуть жити без радості?

Б о р о д а. Борошно можна просіяти, радість — ні. Велика радість, синок, сплавлена навіки з смутком, горем, болем. А така, дрібненька, линяє вона швидко.

І н т е л і г е н т. А ми ось тепер ідемо вперед чи вже повернулись?

Б о р о д а. Тепер ми стоїмо на горі.

І н т е л і г е н т. І далеко нам видно?

Б о р о д а. Далеко.

І н т е л і г е н т. До Берліна?

Б о р о д а. До кінця життя.

Довга пауза.

Раптом відчинились двері. Голос: «Підготуватись слідуючому». Чийсь руки простягли білий кожух. Ніхто не встиг збагнути, що сталося, як Солдатик (здавалось, готувався до цього) швидко скинув свою шинель і одягнув кожух, трохи зavelикий на нього. Першим отямився Запорожець.

З а п о р о ж е ц ь. Ти що, ану, знімай!

С о л д а т и к. Не займай мене.

З а п о р о ж е ц ь. Насміхатися наді мною задумав?
(Підступає до Солдатика).

Б о р о д а (стає між ними). Почекайте.

С о л д а т и к. Я найспритніший тут.

З а п о р о ж е ц ь. Насміхаєтесь?

Б о р о д а. Почекай, кажу!

І н т е л і г е н т. Я піду...

Б о р о д а. Чи не поспішаєш, Солдатику?

С о л д а т и к. Ні!

Б о р о д а. Тоді... (Обіймає, цілує Солдатика).

Впала шапка в Солдатика — і впала коса. Всі вражені.

С о л д а т и к (хотів швидко надіти шапку, потім усміхнувся, поправив косу). Я вже не раз ходила. Не турбуйтеся. І тепер пройду.

З а п о р о ж е ц ь. Ти?! Не дозволю!

С о л д а т и к. Для нього, для Ларіона, іду...

Б о р о д а. Іди, дочко.

С о л д а т и к. Пробачте, коли щось... Піду, бо можу розплакатись. (*Винувата усмішка*). Я така... (*Швидко виходить*).

Пауза.

І н т е л і г е н т (*дивиться їй услід*). Пішла. Що ти на це скажеш, Хайям? (*Піднімає шпильку*). Шпильку загубила: не в теплій постелі, з коханим, а в бліндажі, Хайям! І не на побачення вона побігла, а в ніч, у холод. Припаде грудьми, яких ніхто не торкався, яких ніхто не цілував... Припаде ними до мерзлої землі, до снігу і повзтиме назустріч смерті. Мовчиш, Хайям?

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Б о р о д а на нарах. І н т е л і г е н т стоїть. З а п о р о ж е ц ь щось видрянує п'янком на баклажці.

Б о р о д а (*то розповідає, то співає*).

А ще сонце не заходило,
А зробилась темнота.
А зробилась темнота...
А нещасна та дівчина,
Котра любить козака.
А козак їде в чисте поле,—
Зостаюся я сама.
Та зостаюся я сама,—
Ні дівчина, ні вдова.
Ні дівчина, ні вдова...
Ні дівчина, ні вдова,—
Рекруточка молода.

І н т е л і г е н т. Не знав, що пісню можна розповідати.
Б о р о д а. Пісня й приснитись може.

Інтелігент. Чого, Запорожець, ніби закам'янів?
Борода. Не займай його.

Інтелігент. По-моєму, коли людина мовчить, їй важче.

Борода. Буває, що помовчати треба.

Інтелігент. Наче холодно стало.

Борода. Пісня, як люди, — буває улеслива, задержує вата, лукава, горда, а буває — як душа. *(Злазить з нар)*. Знаєш, Інтелігенте, про те, як мовчки співають пісню? Чув, яким дивним голосом співають мовчки пісню? Знаєш, які слова промовляють мовчки в такій пісні? *(Довга пауза)*. Це ще у перші дні війни. Котились вони в огні, несли страх, — та ти знаєш. Ці дні вимітали людей з насиджених місць, і люди йшли світ за очі або глибше в гнізда, в нори свої забивались. Я тоді...

Інтелігент. Котився, Борода, чи забивався?

Борода. Не знав, що й робити. Удень метушився без діла, а вночі виходив надвір, в садок, у поле — прислухався.

Інтелігент. Де стріляють?

Борода. Мабуть, більше до себе прислухався — що робити?

Інтелігент. В місті був?

Борода. Ні, я зразу в перші ж дні війни в село подався.

Інтелігент. Тютюну хоч би трохи. Запалив би...

Борода. Пали. Он три цигарки скручених лежить.

Інтелігент. Звідки?

Борода. Вусач залишив.

Інтелігент. Мені?

Борода. Кому ж іще. Ми з Запорожцем не палимо.

Інтелігент *(знаходить цигарки)*. Які тверді.

Борода. Видно, давно курить, уміє скручувати.

Інтелігент *(запалює)*. Ну, продовжуй.

Борода. Думав я, аж поки і з нашого і з того боку затихло, і така тиша страшна, страшніша, ніж ото гармати

били. Така тягуча, аж душу ~~в~~кручує! І полетіла без шуму — як кажан вночі літає — чутка, що німці йдуть... Десь надвечір вже побачили куряву. Мотоциклісти! А потім очам своїм не повірили: докотили вони до містка, — згори нам видно, — і раптом передні, як у кіно, шкереберть через голови полетіли. Задні зупинились — потім назад. На дорозі машин чотири лишилось. Жінки божились, що там нікого не було, вони ходили вдень, але ж не злий дух то стріляв. Після мотоциклів почали молотити перелісок міномети — на дрова посікли. А коли кинулись німці — знову на них кулемет... Вночі стихло.

І н т е л і г е н т. Німці не перейшли?

Б о р о д а. Вони вночі бояться.

І н т е л і г е н т. Тепер і ночі не бояться.

Б о р о д а. Осмілили.

І н т е л і г е н т. І що потім?

Б о р о д а. На світанку я пробрався туди... і його побачив. Непоказний такий — тонкошій, і руки ті — як у підлітка... Ноги нижче колін перебиті, аж кістка біліє... А вище колін перетягнуті міцно: одна — ременем широким, а друга — тоненьким від польової сумки, видно, сам перетягнув... Маленький, а не молодий, вже літній... На обличчі зморшки... Комісар — шпала в петлиці... Лежить, очі відкриті, біля нього ручний і диски. Кругом земля перекопана кулями, а він живий... (*Довга пауза*). Світанок видався такий — не можна словами розповісти — чистий, чистий, аж голубий... Я підтримую його голову, він спочатку жадібно, а потім спокійно вдихався в ранок — і я відчув, та й по очах побачив, — співає... Співає про землю нашу, якій немає кінця, про наші ліси, ріки, про наше небо, про наші ранки такі, як оце бачив. Співав... Такі слова, видно, знаходив, що іншому й не подумать, а голос у нього сильний, лункий, а лягав той голос на землю, що простяглася до безкраю, — тихо-тихо, щоб не потривожити ранок... (*Пауза*). Отак він мовчки співав.

Довга мовчанка.

І н т е л і г е н т. А потім?

Б о р о д а. Потім буденне. Поховав я його, а сам... аж тут опинився... (*Повільно ліг на нарах*). Отак мовчки співають.

Довга пауза.

І н т е л і г е н т. Міцний тютюн у Вусача... А чого він залишив мені три цигарки? Три, не одну, не шість і навіть не дві? Щось же думав?

Б о р о д а. Три цигарки? Саме враз...

І н т е л і г е н т. Він подумав, що я, припустимо, курю через кожні двадцять хвилин... Три цигарки мені вистачить на годину. А потім? Потім мені вони не потрібні... бо... по мене прийдуть... Спокійно і безстрашно підрахував.

Б о р о д а (*сердито*). Перестань. Може, тютюну не вистачило на більше...

І н т е л і г е н т. Тютюн у нього був.

Б о р о д а. Що ж, по-твоєму, він повинен цигаркову фабрику відкрити тут, чи що?

І н т е л і г е н т. Я не про те.

Б о р о д а. Курй й дякуй.

І н т е л і г е н т. Курю й дякую.

Б о р о д а. Рідкої ти крові. Очевидно, рід твій з дідапрадіда більше на слова натискав, ніж на руки.

Мовчанка. Чути далекий, громовий вибух.

І н т е л і г е н т. А може, помиляєшся.

Б о р о д а. Може.

З а п о р о ж е ц ь. Коли впали коси, вона стала як Марія... І в Марії такі коси. (*Пауза*). І Марія пішла б.

Б о р о д а. А чого ж, пішла б...

З а п о р о ж е ц ь. Тепер уже коли що — я піду.

Б о р о д а. Підеш останнім. Вусач сказав, щоб ти сина свого побачив... А тут ніхто не хоче бути гіршим за Вусача.

Пауза.

Інтелігент. А чого ти весь час лежиш, Борода?

Борода. В мирний час я все працював і посидіти ніколи було, а у війну думаю відлежатись... Зрозумів?

Інтелігент. Зрозумів. *(Пауза)*. Розкажи якусь пісню.

Борода.

Ой умирав козак та козаченько
Край дунайської води,
Ой його стріла
Та з коня зняла.
Ой стріла ж, стріла
Розпроклятої орди...

Інтелігент. Не треба таких веселих.

Борода. Не треба, то й не треба.

Інтелігент. Візьму третю цигарку. Вусач, мабуть, не думав, що я так швидко з ними розправлюсь.

Борода. Може, й думав. Багато куриш.

Інтелігент. Це третю і останню.

Борода. Кури, я так.

Інтелігент. А що, коли останню в житті? А цікаво було б подивитися збоку. Сидить чоловік, курить собі, вдихає дим, струшує попіл, що впав на коліна, і не знає — це його остання цигарка.

Відчиняються двері. Всі троє того не чекали. Голос: «Слідуючий».

Інтелігент. Слідуючим буду я. *(Бере кожух)*.

Запорожець *(подає баклажку)*. Ковтни.

Інтелігент *(роздивляється)*. З тебе був би художник — хто це? Солдатик чи Марія?

Запорожець. Вони схожі — в обох коси однакові.

Інтелігент *(надпив)*. Один ковток зостався.

Борода. Нам вистачить.

Інтелігент. Цигарка докурена, шапка надіта, все, як казав поет.

Борода. Скажи не чужими, своїми словами.

Інтелігент. Щасливий, що був з вами.

Голос: «Пора!»

Інтелігент. Іду... І завжди буду з вами! (*Виходить*).

Довге мовчання.

Борода. Пішов. (*Злазить з нар. Бере хліб, глибоко вдихає*).

Запорожець. Інтелігент — добрий чоловік.

Борода. Добрий. І сильний.

Запорожець. І сильний.

Борода. Аякже... все начистоту сказав, видно, не злякався...

Запорожець. А писав, думаєш, добре він?

Борода. Коли б залишився, писав би добре. Розв'язував би без остачі.

Запорожець. Він ще хотів щось сказати.

Борода. Всі ми щось недоказали, недоробили, недоміркували. Ті, що залишаться після нас, — все встигнуть, все зроблять.

КАРТИНА П'ЯТА

На лавці п'ять пинелей. Схилившись на руки, сидить Запорожець, щось видряпує на баклажці.

Запорожець (*встає, зробив кілька кроків по бліндажу, зупинився*). Ось ми й осталися удвох, сину. Пішли всі, і Борода пішов, а я, бачиш, лишився... Ми з тобою свої люди, Ларіоне, можемо відверто — сором мене пік, коли вони йшли, а я лишався. Протестував, а в душі дуже хотів залишитись... І не думай — я не боягуз. Хотів тебе бачити. Багато нам з тобою треба поговорити. Чуєш? Тисячу років треба прожити, щоб віддячити їм, що пішли за нас. (*Бере баклажку, перехилляє — вона порожня*). Хоч би крапля... (*Стоїть у задумі*). А хіба тисячу років вистачить, синку?

КАРТИНА ПОСТА

Той самий бліндаж. На лавці шість шинелей. На ящику стоїть баклажка, лежить лист-трикутник. Двері відчинені...

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА СЬОМА

Море степу. Надвечір'я, але все ще навколо залите сонцем: розморені снекою, аж мигтять голубі далі. В степу четверо. Та ще кам'яна баба осторонь задивилась на них. На опаленій сонцем траві — невеликий білий камінь.

Л е с я. Здається, тільки ми і більше нікого живого на цілому світі.

С е р г і й. Ми і планета — один на один.

Л е с я. На цілий світ тільки нас четверо. Четверо молодих суперменів.

П а в л о. Ось Максим приїде — буде п'ятеро. А он ще кам'яна баба — шостий супермен.

Л е с я. То не супермен, то вічність.

С е р г і й. Яка тиша...

П а в л о. Краще б гуркіт тисячі трамваїв, аніж оця тиша.

Л е с я. А мені навіть подобається — навколо жодного автомата!

П а в л о. Подивіться, все пожовтіло, присмагло, наче з поганої міді відлито. Це не степ, а шматок пекла.

Л е с я. Тут було колись пекло. Бачиш, старі окопи, як зморшки, по всьому степу.

Л а р і о н. Кажуть, у Вітчизняну наші тут фронт провалили.

П а в л о. Згоден, місце героїчне, але — пустельне. Занесло ж нас.

Л е с я. Це Ларіон сюди затягнув.

П а в л о. Помітили, дівтора, у нас виробилась дурна звичка в усьому слухати Ларіона?

Л е с я. Він же так розмалював цей степ: «Тут душа виростає».

П а в л о. Ларіон? Хіба він уміє говорити?

Л е с я. Ще й як! Він казав — тут сонце не заходить, а в червоних озерах тоне.

П а в л о. Який високий штиль...

Л е с я. А ще казав Ларіон, що тут ночі срібні... від зірок срібні.

С е р г і й. І чого ви тепер на Ларіона. Всі ж хотіли, щоб десь не в лабораторії.

П а в л о. Ну, гаразд. Тут, то й тут. Врешті не так важливо де...

С е р г і й. Не будемо гаяти часу.

П а в л о *(заперечує жестом)*. Все починається з вівіски. *(Виймає папір, малює)*.

Л е с я. Баба наче прислухається до нас.

С е р г і й. Від неї секретів не буде.

П а в л о *(застромлює в землю палицю з папером)*. Тепер усе законно.

С е р г і й *(вголос читає)*. «Стійбище чукчистів з філіалу науково-дослідного інституту геронтології Української РСР».

Всі сміються.

Здорово.

П а в л о. Вівіска є, штат укомплектовано.

С е р г і й. То давайте...

П а в л о. Не спіши. Спершу відпочинемо.

Всі розміщуються.

Л е с я *(по паузі)*. Уявляєте, що буде завтра?

П а в л о. Неділя буде завтра.

Л е с я. Рівно о восьмій годині Чукча буде оглядати свої володіння і як же здивується, що ніхто не прийшов з його кращих, слухняних, покірних асистентів.

П а в л о. Самі винні. Привчили шефа, що навіть у вихідний день ішачимо.

Л е с я. «Щоб наука хоч трошки відкрила перед тобою двері, треба працювати сорок вісім годин на добу».

П а в л о. Я певен, він слухає Бетховена, а думає про стимулятор.

Л е с я. Чукча колись проговорився, що навіть у снах проводить досліди.

П а в л о. Фанат.

Л е с я. Якимось він застав мене в лабораторії без халата. Знаєте, скільки блискавок спалахнуло в його вузьких очах? Він навіть прочитав цілу лекцію. «Білі халати в цивілізованому суспільстві символізують боротьбу за здоров'я людини, за продовження її життя... Я змусив би міністрів, прем'єрів, президентів одягати на роботі білі халати, щоб пам'ятали, до чого вони покликані!»

П а в л о. Дивак і одержимий.

С е р г і й. І ось цей дивак і одержимий створив могутній біостимулятор.

П а в л о. Рано його називати могутнім.

С е р г і й. Рано?

П а в л о. Рано. Ніколи мати не знає: кого вона народила — президента чи злодія, Ейнштейна чи донощика.

С е р г і й. А я вірю: «юніт» принесе людям радість: допоможе їм струснути з себе десятки недуг, подарує нові кілометри життя.

П а в л о (*іронічно*). І буде рай, і буде благодать.

С е р г і й. А подумайте, коли б «юніт» створили раніше, то, може б, і тепер, і сьогодні Курчатов і Жоліо-Кюрі вривались у таємниці ядра. І сьогодні б неспокійний Вінер створив залізних мудреців, а чарівник Філатов незрячим дарував сонце.

Павло. А тепер, Сергійку, крильця так *(жест)* і починай повільно опускатися на землю. Щоб тобі було легше приземлятися, цитую самого Чукчу: «Ми не гарантовані від того, що «юніт» може викликати в людському організмі негативні реакції, і перш ніж «юніт» прийме людина, я повинен створити надійний антиоксидантний нейтралізатор. А для цього мені потрібно мінімум три роки».

Сергій. З точки зору науки — це логічно.

Павло. Тепер ти на землі і з тобою можна вести розмову.

Леся. В Сергія переконання пластилінові. З них можна виліпити і орла, і горобця.

Сергій. Я хотів сказати, що шеф інакше не має права.

Леся *(спалахнула)*. Так ми візьмемо на себе це право! *(Наголошуючи на кожному слові)*. Ми вже взяли на себе це право. *(Спокійніше)*. Сьогодні хтось із нас прийме «юніт». Сьогодні буде відомо, чи викликає «юніт» негативні реакції. Сьогодні, а не через три роки!

Сергій. Я ж не проти.

Павло. Лесю...

Леся. І мені смішно, коли ти, Павле, знову заводиш свою пісню.

Павло. Смішно, кажеш? Щоб було зовсім весело, додаю: від «юніта» вже врізало дуба сотні кроликів, десятки псів і дев'ятнадцять павіанів.

Леся. Лякаєш?

Павло. Просто нагадую, що хтось із нас може стати двадцятим павіаном.

Леся. Так то ж тварини. А ми...

Павло. Гомо сапієнс.

Леся. Так, воля людини — це не абстракція: перед нею меркнуть навіть непохитні закони фізіології...

Сергій. І останнім часом деякі піддослідні виживають, Павле.

Павло *(іронічно)*. Деякі...

Ларіон. І все ж страшно.

Л е с я. Ти злякався, Ларіоне?

Л а р і о н. Стати двадцятим павіаном страшно.

Л е с я (*вдавано сміється*). Біля самого фінішу сходите з доріжки? То, може, відкладемо? Як, Прометеї в нейлонових сорочках?

Пауза.

П а в л о. Гарзд. Не будемо тягти kota за хвіст. Приступимо, дівтора, до виборів покійника.

С е р г і й. Цивік.

П а в л о. Кинемо жеребок, як домовлялись. Це не довго. (*Виймає аркушик паперу, рве на чотири частини*). На одному папірці буде стояти хрестик.

Л е с я. Хрестик ставили колись неписьменні.

П а в л о. Не влаштовує хрестик — намалюю зайчика. (*Малює*).

С е р г і й (*роздивляється зайчика*). Мільйони людей, в яких уже хліб випадає з тремтячих пальців, для яких життя вже проходить десь за неприступною глухою стіною... Вони не знають, що оцей смішний косоокий зайчик, намальований на шматочку паперу...

П а в л о. Стане бомбою, що висадить у повітря неприступну глуху стіну.

С е р г і й. Саме так — висадить... І на три роки раніше, ніж думає Чукча!

П а в л о. Або висадить, або одного з нас захопить з собою, у безвість.

Л е с я. Знову лякаєш?

П а в л о. Знову нагадую.

Л е с я. Собі.

П а в л о. Для загального користування. Не заперечуйте — з мого бриля. (*Кидає папірці в бриль*). Прощу!

С е р г і й. Зачекай, Лесю, я перший.

Л а р і о н (*підходить, забирає бриль*). Не поспішайте, почекаємо Максима.

Л е с я. Боже, ми й забули про Максима! Це нам Павло так голову забив.

С е р г і й. А без нього?

Л а р і о н (*здивовано*). Як це, без нього? Домовилися разом, так разом.

Л е с я. Інакше буде не по-товариському.

П а в л о. Ти ж сказав йому, Сергійку, де ми будемо?

Сергій ствердно кивнув головою.

Л а р і о н. Я написав записку. І станцію назвав, і кам'яну бабу згадав. Ти передав, Сергію?

С е р г і й. Так.

П а в л о. Заготовимо п'ятий жеребок для Максима. (*Кладе папірець у бриль*). Бачиш, зайчику, доведеться тобі почекати. Назвемо це зупинкою номер один.

С е р г і й. Ти проти?

П а в л о. Я теж не хочу поспішати на той світ. На цьому веселіше. (*Пауза*). Послухаємо, чим дихає ефір. (*Вмикає транзистор*).

Голос диктора: «Італійські вчені вважають, що мумія пролежала в землі понад півтори тисячі років...»

(*Переключає транзистор*).

Голос іншого диктора: «Тема кохання — одна з провідних тем у творчості письменника. Після ряду творів про робітничий клас він знову повертається до цієї теми.»

(*Вмикає транзистор*).

С е р г і й. «Тема» і «любов». Такі споріднені слова, як «пісня» і «довбня».

Л е с я. А колись же в планах шкільної комсомольської організації так і писали. Лекція на тему: «Любов і дружба».

П а в л о. Розпрекрасні лекції. З них ми довідалися, що кохання — це не поцілунки, не зітхання, це — насамперед взаємодопомога, взаємовиручка. Я, можна сказати, виріс на цих лекціях.

Л е с я. А ми з подружками поповнювали свої знання з допомогою кіно, не пропускали жодного фільму, що «дітям до шістнадцяти...».

П а в л о. Я теж проривався на такі фільми, ще в четвертому класі...

Л е с я. Хочете, щось розкажу про Ларіона. Можна, Ларіоне?

П а в л о. Уявімо, що він сказав «можна».

Л е с я. Зовсім недавно ми були з ним у кіно, і там герой і героїня як почали цілуватись, на весь екран, та довго, та жадібно, наче голодні хліб ковтають... Я глянула на Ларіона, а він похнюпився, ніби його хто образив.

П а в л о. Бідне дитя, йому соромно, воно не може дивитися, як цілуються... З таких, Лесю, розпусники виростають... Не поглядай так, Ларіоне, свобода слова.

С е р г і й. А помітно, як сонце падає.

П а в л о. Почекай із сонцем, ми не закінчили про любов.

С е р г і й. Падає і більше...

П а в л о. Чуєш, Сергію, відірвись на хвилину від неба і вислови своє кредо про кохання.

Пауза.

С е р г і й. По-моєму, справжнє кохання таке, як у казках.

Л е с я. Як у казках?

П а в л о. Уточни своє геніальне визначення.

С е р г і й. Щоб воно було наче шматочок сонця.

П а в л о. Абстракція.

С е р г і й. Щоб було таким, як у нашого Максима. (*Підшукав слово*). Святе.

Павло. А мені подавай земну любов, Я за любов без охкання, ахкання. Зустрів дівчину, сподобалась, тримай її, щоб не вирвалась, цілуй міцніше, хай повірять у твоє кохання.

Сергій. А коли ти їй не до душі?

Павло. Звикнеться, а ні — скажу: «Пливи, дитино, далі. У великому вирі життя вас мільйони — зустрінеться інша». (*Співає*).

Що ми любим?

Поцілунки.

Що ми любим?

Сміх.

Який наш гріх?

Який?

Ми молоді.

Наш бог — краса. Наш бог — краса.

І наш пророк — кохання. (*Двічі*).

Сергій. Це вже блюзнірство.

Павло. Пробач, Сергію, що вразив твою ліричну душу. Але треба дивитись на все реально. Кохання — як спорт, як хороша страва, як пристойний фільм — повинне приносити мені задоволення, насолоду, але в тисячу разів більше.

Сергій. Тобі. А їй?

Павло. Кожний сам собі господар, і мені немає діла — чим вона буде годувати свої почуття: натуральним маслом чи маргарином. А може, їй до вподоби «Геркулес», зварений на воді?

Лесю. У Павла почуття такі пузатенькі, мордатенькі, гурманські — вживають тільки біфштекси і шашлики.

Павло. Боюсь, що твої почуття, Лесю, сидять на дієті. Дистрофіки.

Сергій. «Мені немає діла»... (*Підводитьсь*). Знаєш, Павле, той, хто може витерти об квіти брудні черевики,

хто може зламати молоде деревце, — в потенції злочинець, бандит, людина, яку треба ізолювати.

Павло. Я не злочинець і не бандит, а просто прихильник раціонального кохання.

Сергій. Я тебе, Павле, за це зненавидів би, коли б не знав, що ти блазнюєш.

Павло. Ти неначе в теплиці виріс.

Леся. Ми всі варвари, а він добренький, хоч до рани прикладай. Не Сергій — Сергійчик.

Пауза.

Чути далекий крик поїзда.

Павло. Який, Лесю?

Леся. Пасажирський, швидкий.

Павло. Повіз у Крим. Зараз там — як у гарнізонній лазні.

Сергій. В дитинстві мене справді називали Сергійчиком... Але більше називали байстрюком. (Пауза). Найжорстокіший народ — діти... І на піску, і на свігу, і на шкільній дошці писали великими літерами: «Байстрюк...» (Пауза). Мама була на фронті санітаркою, поранених з поля бою виносила. В сорок п'ятому демобілізувалась. Я вже після Перемоги на третій день народився.

Леся. Пробач.

Сергій. Чого ж, ти вгадала. Мама й зараз мене називає Сергійчиком... (Дістає листа). Ось слухай: «Дорогий мій Сергійчику... вже ягоди поспіли... чекають на тебе...»

Леся. Мама де тепер?

Сергій. На Вінниччині, в школі.

Леся. Вчителює?

Сергій. Прибиральниця.

Пауза.

Леся. Мій тато начальником станції працює. Я кожний день одержую від сестер листи... (Гордо). У мене їх вісім.

Павло. Вісім?

Леся. Нас дев'ять дівчат.

Павло. Боже, життя дев'ятох хлопців, вважай, пропало.

Леся. Тобі це не загрожує.

Павло. О, я обережний.

Сергій. Так і живе мама одна. Не хотіла, щоб я вітчима мав.

Десь далеко — крик поїзда.

Леся. Це товарняк пішов.

Павло. Ти їх по голосу впізнаєш.

Леся. Дихає важко.

Сергій. Красива в мене мама. У драмгуртку виступала, бодай би йому...

Леся. Чого «бодай би йому», Сергію?

Сергій. Якось ставили «Наталку Полтавку». Мама Наталку грала. Така... у вишиваній сорочці... Пам'ятаєте, коли повертається Петро з заробітків і зустрічається з Наталкою. Петро кинувся до Наталки, і в цей час на весь клуб: «Поки ти гроші заробляв, вона тут байстрюка прижила!» Тихо стало в залі. Не знаю, чому я опинився на сцені, мабуть, щоб мама не впала, підтримати її. Мені вже було сім років. Так, не переодягаючись, зійшла вона зі сцени і пішла додому. Ні дорогою, ні вдома не сказала й слова. І не плакала, тільки все пригортала мене... Вранці я проснувся в неї на руках. І, повірите, не впізнав мами.

Леся. Такий міг бути і катом. Хто він?

Сергій. Один. Сватав маму, а вона відмовила. Може, на другий день він і забув, а мама ні... Якось зразу зів'яла. Було рідко й з двору шкільного виходила.

Пауза.

Павло. А в мене занадто все буденно і благополучно. Тато, мама і я... Єдиний у них. Найкращий у світі. Я, за

свідченням батьків, на другий день після народження почав пізнавати тата й маму. З двох років, пам'ятаю, усім гостям і знайомим демонстрували мої таланти. А зараз, ви гадаєте, я просто асистент? Ні. Учений, засекречений учений! Про це всі знають у театрі.

Л е с я. Батьки — актори?

П а в л о. Бери вище. Мама — білетерша, а батько — головбух. *(Пауза)*. На пенсію вийшов! Але хай наші біографії вивчають потомки. А зараз надамо слово Ларіону.

Ларіон мовчки дивиться на Павла.

У тебе ім'я Ларіон. Це значить — веселий, радісний. Видай ча-гора що-небудь веселе... Мовчиш. Хто тобі ім'я дав?

Л а р і о н. Батько.

П а в л о. Помилвся предок.

Л е с я. Ларіону хтось сказав, що слово срібло, а мовчання — золото. Золотий Ларіон!

П а в л о. Щоб освідчитись у коханні — йому ж доведеться сказати пару слів.

Л е с я. Промовчить. Він навіть у дантиста мовчить... Той сам відгадує, де хворий зуб...

С е р г і й. Як душно.

П а в л о. Ще б пак! Тут, мабуть, після потопу жодного дощу не проходило.

С е р г і й. А скоро буде: захоче людина — піде дощ. Захоче — сонце на все небо, як оце тепер...

П а в л о. Всі дощі, що впадуть колись, я проміняв би на одну краплю зараз.

Л е с я. Щедрий!

П а в л о. «Колись» — ця купюра не має ніякої цінності, як керенка.

Л е с я *(іронічно)*. Ще одне відкриття.

П а в л о. Минуле й майбутнє — дуже схожі страви. Як правило, їх вживають старі, малі, немічні, ліниві. А для

тих, в кого здоров'я, як у молодого оленя,— праця, кохання, спорт.

Сергій (до Павла). Не думати, що буде завтра, через рік, сто?..

Павло. Двадцять століття вимагає від людини надраціональності. Навіть мрії повинні бути точні, як креслення: бери і будуй по них.

Ларіон. Все минуле й майбутнє — керенки?

Павло. На тонну керенок — один грам золота.

Ларіон. І те, заради чого ми приїхали сюди,— теж керенки? Так жартувати не можна. І хлопець наче розумний, а жартуєш погано.

Леся. Досить розмов. Краще помовчимо.

Пауза.

Павло (прислухається). Чуєте — мотоцикл. То — Максим.

Леся (теж прислухалась). Мотодрежина пішла.

Павло. Жаль.

Ларіон. Максим приїде. Обов'язково приїде!

Павло. Поділяю твої... бажання.

Сергій. Вечоріє.

Павло. Лесю, в тебе волосся зроду біле чи від сонця побіліло?

Леся. Я зроду під сонцем.

Павло. Ти чомусь нагадуєш мені Снігуроньку. Ту, що з Дідом Морозом під Новий рік приходять. Та й зараз на тобі плаття — якесь...

Леся. Його одягала на випускний бал.

Павло. А тепер — у степ?

Леся. Не личить?

Павло. Личить, але сьогодні...

Пауза.

Ларіон півголосом починає пісню. Всі підтримують.

Л а р і о п. Біжить хлопчисько,
біжить крізь весни,
і не зна хлопчисько,
що росте на серці
камінь сонця.
Камінь сонця,
камінь голубий,
камінь голубий.

Оглянувсь хлопець,
а навколо — весни.
І одна із весен
забирає з серця
камінь сонця.
Камінь сонця,
камінь голубий,
камінь голубий.

Він іде й не бачить,
як проходять весни.
Посивілий в смутку,
він шукає камінь,
камінь сонця.
Камінь сонця,
камінь голубий,
камінь голубий.

Довга пауза.

С е р г і й. Вечорів, а небо ще глибшим стає.
Л е с я. Тут справді якимось дуже легко.
П а в л о. Я теж би звик до степу, якби не оця тиша.
Вона не дає мені спокою.

Сергій. Здається, в тій блакиті, крім сонця, немає нічого, а насправді там мільярди сонць, мільярди планет. І, за законом вірогідності,десь в безмежжі космосу є планета, абсолютно схожа з нашою,— планета Сперанта. І може бути, що там в цей час, у такому ж степу, сидять четверо. Вони, як і ми, з однієї лабораторії.

Л е с я. І чекають п'ятого?

Сергій. Чекають.

П а в л о. А вони теж збираються на собі перевірити «юніт»?

Сергій. Так.

П а в л о. І їм не страшно?

Сергій. Страшно.

П а в л о. А не приховують це?

Сергій. Ні. Не приховують.

П а в л о. Молоді хлоп'ята на планеті Сперанта відверті.

Сергій. А чого ховатись... Тільки подумавш, що можна провалитись у морок, в небуття, назавжди, навічно... тільки подумавш, і мороз обсіпає душу.

П а в л о. А ти, Сергію, думай, що з небуття виринешдесь на площі бронзовим погруддям з написом: «Відважний розвідник науки».

Пауза.

Чути віддалений крик поїзда.

Л е с я. Знову пасажирський.

Сергій. На південь, до моря.

Л е с я. Я теж збиралась у цьому році до моря.

Сергій. А я все обіцяю мамі купити путівку до Криму.

Л е с я. Я хотіла не до Чорного, а до Балтійського моря. Кажуть, красиве.

П а в л о. Балтійське... я не бачив, тільки знаю, що там на березі знаходять янтар, якого я не зношу.

Л е с я. Чим же завинив тобі янтар?

П а в л о. Мені не до душі його колір. Особливо той, що в зеленкуватим відтінком. Як у тебе очі.

Пауза.

Л а р і о н. Не за бронзове погруддя віддають життя.

П а в л о. Коли не за бронзове погруддя, то за яку ж монету?

Л а р і о н. Щоб мрії стали кресленням.

Пауза.

П а в л о. А може, дівчора, від парадних слів перейдемо до діла? І зараз кожний потягне за патли свою долю?

Л е с я. Не боїшся?

П а в л о. Просто я певен, що зайчик потрапить у лапища Ларіона, або до Сергія, або його ніжно візьмуть за вушка тонкі, довгі, з блідим манікюром пальчики, не виключена можливість, що зайчик опинився б і у Максима, але... колега затримується.

Л е с я. Їхав би з нами поїздом...

С е р г і й. Можна й без нього.

Л а р і о н. Ще почекаємо.

Л е с я. Жаль. А зараз час.

С е р г і й. Що ти маєш на увазі?

Л е с я. «Юніт» починає діяти через 15—16 годин. Можна спокійно заночувати, а ранком — в інститут.

П а в л о. Так, так. Там і прилади для спостереження, і Чукча (*посміхається*)... і швидка допомога під боком.

Л а р і о н. Встигнемо.

П а в л о. Що ж, зайчику, чекаємо далі. Назвемо це — зупинка номер два.

Повільно гасне світло.

КАРТИНА ВОСЬМА

Величезне коло сонця вже нависло над обрієм, розливає, розбризкує багряну тривогу і поволі саме в ній тоне. Нічого не змінилося.
Як і раніше — ч е т в е р о в степу. І кам'яна баба.

Павло. А тиша так і лізе у вуха. Скоро за горло схопить.

Леся. Планета Сперанта... Планета сподівань.

Павло. А що, коли цій тиші дати по морді? Ось так.
(Вмикає транзистор).

Лунає гучна музика.

Леся. Це чарльстон! Ми так танцювали чарльстон, дай боже.

Павло. Хто ми?

Леся. Дівчата з десятого «Б».

Павло. Потанцюємо? (Бере її за руку, підводить до баби. Вішає на шию бабі транзистор).

Починають танцювати. Легко, темпераментно танцюють Павло і Леся. Ларіон чомусь підвівся, переступив з ноги на ногу, дивиться не на тих, що танцюють, а кудись у степ. На обличчі Сергія подив і ледь відчутна гіркота. Урвалась музика. Павло і Леся зупиняються, але ще деякий час стоять одне проти одного — мовчки, мов зачаровані танцем. Першою отямилась Леся. Підбігла до мене, сіла. Груди її часто здіймаються.

(Вимкне транзистор). Добре танцювали дівчата з десятого «Б».

Довга пауза.

(Вмикає транзистор).

Голос диктора: «Вона вже в десятому класі ночами не спала, думала, ким їй бути: дояркою, свинаркою чи буяководом? І одного разу, навесні, мабуть, її надихали соловейки, що без ушину спі-

вали під вікнами,— вона сказала: «Мамо, я стану, як і ти,— дояркою». Відтоді непомітно минув рік, а вже здійснилась її заповітна мрія — вона стала членом бригади комуністичної праці... Більше того, вона проходить селом, і услід їй несеться стоголосе: «Наш маяк».

(Вимикає транзистор).

Пауза.

Л е с я. Як можна про святі речі — такими словами. Який примітив. Аж дряпає по душі.

Пауза.

С е р г і й. А пора вже за брехню і нещирість, як за злодійство, карати.

П а в л о *(сміється)*. Уявляю міліцію, яка ловить брехунів. Всі в поролонових тапочках, щоб ходи не чути, з мікрофонами, щоб і шепіт вловити. Схопили брехуна — трах, бах — п'ять років. Це за велику брехню. За малу, на зразок: люблю — не люблю — п'ятнадцять діб із стрижкою.

Л е с я *(спалахнула)*. Невже ти не відчуваєш, коли жарт стає образою?

С е р г і й. Ті, що на планеті Сперанта, теж думають про велику правду, без жартів, серйозно думають. Мріють. Їхня мрія вже точна, як креслення, — жити в суспільстві, де людина буде всемогутня і справедлива, як бог!

П а в л о. А для брехунів, кар'єристів, бюрократів, донощиків, егоїстів, демагогів, лицемірів і їм подібних грішників — організуєш пекло? Щоб не розбіглися, дротом ключим обгородити?

Л а р і о н. Обійдемося.

П а в л о. Розшифруй, Лесю.

Л е с я. Ларіон хоче сказати, що таких не буде.

С е р г і й. Тоді в душі кожної людини житиме правда. Навіть зникне слово «брехня». *(Пауза)*. І ще буде так:

у ярмулці ти чи в сомбреро, в тебе очі чорні, як вуглики, чи сині, як шматочки неба, — однаково ти брат. Так буде!

Пауза.

Павло. Від спеки, від тиші чи, може, від Сергієвих мрій — в мене пересихає в горлі.

Ларіон. Візьми. (*Кинув баклажку*).

Павло. Ти геній, Ларіоне. (*П'є*). Талант. (*Напився*).

Леся. Він пристосований до степу, як скіф.

Павло. Це правда. Бач, і баклажку захопив з собою, навіть на ремінці. Тільки вона дуже стара, пом'ята.

Ларіон. Тут, в окопах, знайшов...

Павло. На ній щось і намальовано.

Леся (*бере баклажку*). Ні, це просто подряпано.

Павло. Любиш степ, Ларіоне?

Ларіон. Люблю.

Павло. Родом звідси?

Ларіон. Тут, у дитячому будинку...

Леся. А батько?

Ларіон. Без вісті... я його зовсім не знаю.

Павло. Ти ж казав, що батько ім'я дав.

Ларіон. В один день і повідомлення прийшло, що без вісті, і лист... Писав, щоб Ларіоном назвали...

Леся. А мати?

Ларіон (*дивлячись на баклажку*). Тільки пам'ятаю, що коси у неї довгі...

Сергій. На планеті Сперанта теж була війна. Давно, правда. Її вже почали забувати. А ті четверо і не згадують її. Хіба що на окоп засипаний натраплять...

Пауза.

Леся. О-он бачите, пагорбок видно. Теж якийсь окоп був.

Сергій. Їх тут чимало, окопів усяких, — і глибоких, і, видно, наспіх виритих...

Ларіон. Довгі-довгі коси були в матері...

П а в л о. Після тієї війни на землі тільки окопи лишились і то вже засипались, заросли, а після цієї, що, не дай боже, буде — вся планета залишиться голою, як бубон.

С е р г і й. І знову спочатку?

П а в л о. Спочатку. Амеба — тире, іхтіозавр — тире, горила — тире, мрійник Сергій — тире, людина-бог — крапка. Доріжка коротенька, в кілька мільярдів років.

Л е с я. А коли серйозно?

П а в л о. Коли серйозно, то, мабуть, просторіше, до жаху просторіше стане на землі.

Л е с я. Ні, ні, тільки не війна!

П а в л о. Якби заговорили ці окопи, вони б сказали: хай прем'єри і президенти одягають на роботі білі халати. Хай побільше буде таких одержимих, як Чукча, як той, що стане двадцятим павіаном... Щоб не обривати дорогу двоному, а продовжити її хоч на метр.

Пауза.

Л а р і о н. А батько б іще жив та й жив. Коли б хоч знати, де він загинув. Хоч грудки землі торкнутися... тієї, що торкався батько... (*Пауза*). Навіть уявити, який він, не можу... Уявити не можу, а розмовляю з ним часто...

Пауза.

Л е с я. Вже вечорів. Он червоні озера. Правду казав Ларіон... в них сонце тоне.

Л а р і о н (*підвівся, задивився на обрій, на червоні озера, про себе*). Не обривати, продовжити дорогу. Хоч на метр.

КАРГИНА ДЕВ'ЯТА

Звечоріло. Степ наче поменшав, ближче підступили обрії. Палає вогнище.

Сергій. Вечірня засвітилася. І не помітив коли.

Павло. Заздрю тим, хто нічого не помічає. Вони щасливі, вони як тетерук, коли токує,— йому на все начхати.

Леся. Ти нещасний, тобі чогось не вистачає?

Павло. Я маю все... чотирикімнатну квартиру з кондиціонованим повітрям, ванну, бібліотеку, просторий кабінет. Щосуботи виїжджаю на дачу. Відпустку проведу в Неаполі або на березі Адріатичного моря.

Леся. Чого кривляєшся?

Павло. Справді, маю все це, але в дуже спотвореному вигляді. Маю квартиру з дурнуватою кличкою «малогабаритна», меблі з ніжками переляканого теляти, путівку, вивану в місцевкомі.

Сергій. Тобі все замало?

Леся. Не дивуйся, у Павла голуба кров. Йому б тільки в раю...

Павло. Так, я рай будую на землі, а сам все життя буду по дорозі до раю. Бо живе на світі таке зручне формулювання: трудимся для майбутнього, для прийдешніх поколінь. До чого не прикладеш, все стає на своє місце. Ось я живу і працюю для тих, хто після мене житиме. У їхній фонд відраховую сімдесят процентів, а сам на тридцятьох перебуваюсь.

Леся. Бідний Павло. В нього немає дачі, його не послали на Адріатичне море, і нікому його пожаліти.

Павло. Я не бідний і не хочу, щоб мене жаліли, але, як говорив Омар Хайям:

Нащо блаженства райські нам колись?
Вином і грішми зараз розплатись.
В кредит не вірю...

Ларіон засміявся.

Л е с я. Що сталося, золотий Ларіоне?

П а в л о. Грім з ясного неба, Ларіон сміється.

Л а р і о н. Щоб не для майбутніх, а для себе — кидай лабораторію і сади малину.

П а в л о. До чого тут малина?

Л а р і о н. Посадиш, а через рік сам же їстимеш ягоди скільки влізе... аж писк порожевіє.

П а в л о. До речі, малину теж доводиться ділити.

С е р г і й (*схотився*). Сідай. Сідай! Тепер я тобі скажу... скажу про сімдесят і тридцять. Ті, що тут (*жест*), в окопах... в наш фонд всі сто відрахували... всі сто! (*Підходить до бриля*). Тягти буду... Чекати не хочу, краще тепер.

Л е с я. Першим вириваєшся?

С е р г і й. Два папірці викинемо, залишимо три. Так, хлопці?

П а в л о. А жаль, і вона, бач, в плаття бальне вбралася. В разі чого — янголів на тому світі чарувати.

Л е с я. Виявляється, Сергію, в тебе відваги і лицарства по саму зав'язку! (*Іде до бриля*).

Л а р і о н (*рішуче*). Не треба! (*Забирає бриля*).

Л е с я. Ти вмійш і покрикувати, Ларіоне?

Л а р і о н. Ще зачекаємо.

П а в л о. Максима чи вже світанку?

Л а р і о н. Обох.

П а в л о. Учїться, дітки, у Ларіона. Рішуче думати, уперто мовчати і, м'яко кажучи, тактовно вагатися, а може, й відступати... Ти зрозуміла його, Лесю?

Л е с я. Відчепись! Мені хочеться послати всіх вас до біса!

П а в л о. Боюсь, що до світанку наш квартет не зможе заспівати пісню про... камінь сонця... камінь голубий. (*Пауза*). Скоро світанок... а я ще не все сказав.

Л е с я. Поговори он з бабою. Вона любить, коли їй звіряються, а якщо і жертву принесеш — то їй допоможе.

Пауза.

Павло. Це ідея, Лесю. Спробую. *(Підходить до баби, ставить біля неї пляшку)*. Ось бачиш, стара, приношу тобі в жертву справжній кубинський ром. Вип'єш — і навіть твоя кам'яна душа затепліє... А я пити не хочу. Хочу бути зовсім тверезим, бо дуже велика розмова буде у нас. Відкладати більше не можна — часу немає. Ти ж чуєш, світанок підходить. Не кривися, бабо... Не думай, що я хочу віддати тобі торбу горя і випросити хоч макове зерно щастя. Я його маю... Щастя... Не зерно, а ціле поле. Таке, як оцей степ... Таке, як оце небо... бо я люблю... Люблю її очі з вогнем янтарю, її волосся, вибілене сонцем. Я цілував її сліди... Он вона — біла снігуронька, бачиш її? Сидить на камені, як чайка, як ластів'я.

Леся встає.

У тому ластів'яті весь мій світ. Увесь світ!

Сергій і Ларіон підводяться, вони не відривають погляду від Павла.

Але не тільки мій. Он бачиш — Сергій і Ларіон. Їхній світ із зірками і степом, із Чукчею і павіаном — в ній, в Лесі. *(Пауза)*. Нелегко нам, хлопці. Неандертальцям було простіше. Перемагав той, у кого важча довбня і міцніший череп... Я прошу тебе, бабо, хай не у них, а у мене Леся візьме з серця камінь. Камінь сонця, камінь голубий... А інакше, що мені робити? Скажи, бабо?

Леся застигла в якомусь пориві, в чеканні.

Довга пауза.

Ларіон підійшов до баби, наче хотів щось сказати, але не посмів... Степ темніє, вже не видно людей. Ледь освітлена тільки баба.

Завіса

КАРТИНА ДЕСЯТА

Народжується світанок... з тиші і спокою... Гаснуть зорі, сцена світліє.

Л е с я. Ось і ніч скінчилась.

С е р г і й. Аж легше стало.

П а в л о. Щоб було зовсім легко, давайте... (*Жест у бік бриля*). Думаю, зупинки більше не буде.

Л е с я. Пора. Світанок прийшов.

П а в л о. Світанок прийшов, а Максим — ні.

Л е с я. Про нього краще помовчимо.

С е р г і й. Не нарікайте, це я. (*Дістає з кишені*). Ось твоя записка, Ларіоне. Я не передав, Максим же (*винувато усміхнувся*)... ще й місяця нема, як одружився. Обійдемося без нього?

Загальне мовчання.

П а в л о (*полегшено*). Чого ж ти воду варив?

С е р г і й. Думав, потягнемо жеребки, тоді й скажу.

Л е с я. Сергійчику! Я тебе ладна розцілувати!

П а в л о. Бач, заробив.

С е р г і й. Давай бриля, будемо тягти.

П а в л о. Але перед цим — маленьке уточнення. Так, я хочу жити в раю! Я багато вимагаю від життя! Та кров у мене не голуба, як ти кажеш, Лесю, а червона. І я хочу, щоб у цьому ніхто не сумнівався! Ніхто!

Л е с я. І що ж?

П а в л о. Обійдемося (*показує на бриль*) без ритуалу. «Юніт» приймаю я! Не заперечуйте, дівтора. Рішення остаточно, відступати не збираюсь.

С е р г і й. Думаєш — я боюсь?

П а в л о. Ні. Я просто першим ступив крок уперед. Так що ти лишаєшся в шерензі. Я ризикую не тільки для тих, хто прийде після нас, а й для нині живих двоногих. Для

невеликого племені, якого мешкає на землі всього понад три мільярди.

Сергі́й (*схвильовано, рішуче*). Я теж можу без ритуалів.

Ле́ся (*засміялась*). Кількість героїв катастрофічно росте. (*Встає*). Ви все сказали, Арістотелі, рицарі, Прометей... А тепер (*бере бриля*) без галасу й патетики з'ясуємо, до кого потрапить смішний зайчик.

Па́вло. Ле́сю...

Ле́ся. Будемо по алфавіту... Першим візьме Ларіон. Прошу!

Ла́ріон. Не треба.

Ле́ся. Ти...

Ла́ріон. Ні.

Пауза.

Сергі́й. Я не вірю, Ларіоне, ти жартуєш!

Па́вло. Дай я подивлюсь на тебе. (*Підійшов до Ларіона*). Я боягузів зблизька не бачив і не давав їм по морді.

Ле́ся (*не своїм голосом*). Не смій!!! (*Кидається до Ларіона, пильно дивиться йому в вічі*). Ларіоне, ти прийняв «юніт»!!! Коли?

Ла́ріон. Коли заговорили окопи.

Ле́ся. Ще тоді?..

Сергі́й. І нічого не сказав...

Па́вло. Ми були глухі, не чули.

Ла́ріон. Ле́сю, я...

Ле́ся. Мовчи... Коли ти мовчиш, я все одно тебе чую... як пісню чую. (*Не зводить погляду з його очей*). Ти питаєш, чи побачиш іще степ? Побачиш, Ларіоне, і червоні озера, і срібні ночі, і отакі ранки...

Сергі́й. Як відчуваєш себе, Ларіоне? (*Підходить, кладе руку на плече*).

Ла́ріон (*усміхнувся*). Можеш передати на планету Сперанта: «Юніт» прийнято, самопочуття задовільне, спостереження тривають».

П а в л о. І ще передай, дублери в готовності номер один.
Л е с я. А від мене передай! На всі планети передай!
Я люблю Ларіона! Люблю!!! (*Тихіше*). Моїм буде камінь
сонця, камінь сонця, камінь голубий, камінь голубий...

Чути пісню «Камінь голубий». Повільно іде завіса.

К і н е ц ь

СПАСИБІ ТОБІ, МОЄ КОХАННЯ

*Лірична драма
на 2 дії*

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Роксана.

Максим.

Рибалка.

Борис.

Бурков.

Крицевий.

Галина.

Рита.

Професор.

Кирило.

Офіціантка.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Ранок. Клаптик піщаного берега, камінь. І — море, море... Небо — продовження моря — чиста, прозора блакить. Чи не тому білий пароплав, що бовваніє вдалині, теж здається казково легким, прозорим. Збоку, край берега, ріг баркаса. Старий рибалка розплутує невід.

Рибалка. Тисячу вузлів, і всі неоднакові. Розплутую, розплутую, а вони знову в'яжуться. *(Пауза)*. Чого ти буркотиш — слава богу, хоч вузли є. А що б ти робив? Життя біжить своєю дорогою, а мене — на узбіччя. «Старий, не плутайся на дорозі, сиди». А я й сиджу... *(Пауза, дивиться вбік)*. А ті все ходять, ходять. Може, цілу ніч ходили. Зупинились. Щось вийняла з сумочки, кинула в море. Мабуть, копійку. Дитина! *(Посміхнувся)*. Знову йдуть сюди. Вона сяде на тому камені, де завжди, а він буде стояти, палити і мене покличе, пригостить цигаркою. А не покличе — сам підійду.

Заходять Максим і Роксана. Він мужній, красивий, не подумаш, що йому за сорок. Тільки пасмо сивини — свідок не легко прожитих років. Роксана — втілення юності, замріяної дівочої краси. Вона сіла на камені, Максим запалює. Довга пауза.

Роксана. Ранок — піби молоком умитий.

Максим. Чекати спекти. Море аж заголубіло.

Роксана. Тепер мені море і снитись буде. І нехай сниться. Кожної ночі хай сниться!

Максим. Кажуть, біля моря і дні довші. *(Посміхається)*. А для мене вони видалися такими короткими...

До них, шкутильгаючи, підходить старий рибалка.

Рибалка. На глибину пішла.

Максим (*простягає рибалці «Казбек», той запалює*). Нічого й не вловили?

Рибалка. Так, дрібноту. Привчаєш ти мене до «Казбеку», а він, клятий, в горлі дере. (*Закашлявся*). Махорка все ж таки краще.

Максим. Зовсім киньте палити.

Рибалка. Колись я вже кидав. А може, й ні. Забув. (*Хоче йти, потім дістає з кишені перламутрову черепашку, подає Роксані*). Візьми, дочко. Дома на столі поставиш, подивишся — й діда згадаєш.

Роксана (*бере черепашку*). Спасибі. Ви вже мені стільки їх подарували.

Рибалка (*посміхнувся*). Хочеш, я тобі море спіймаю? Покладеш його в оту сумочку і повезеш додому.

Чути далекий гудок пароплава.

Ач вис, як пес на прив'язі. Не терпиться. (*Іде до баркаса*).

Пауза.

Роксана. Максиме, скажи — ти мені не віриш?

Максим. Не те.

Роксана. Тоді чому ж? Чому ми не можемо бути разом?

Максим. Не все так просто, Роксано.

Роксана. Ніяк не збагну: що нам перешкоджає? Я ж люблю тебе, Максиме! (*Тихо*). Люблю. Невже ми отак розлучимось і більше ніколи не зустрінемось? Це безглуздя! Страшне безглуздя! Ми будемо разом! Нас ніщо не повинно зупинити.

Максим (*намагається говорити спокійно*). Дорога моя цівчинко. Життя... воно набагато складніше... І потім...

Роксана (*насторожено*). Що?

Максим. Пильніше прислухайся до своїх почуттів. Може, вони як отой туманець над морем: щойно білів, а пригріло сонечко, бачиш — уже й сліду не лишилося,

Роксана. Не смій так! Не ображай!

Пауза.

Максим. Я не ображаю. Просто — хочу сказати: ти зустріла людину, яку по-справжньому не знаєш, і вже покохала, і вже назавжди. Роксано, так не можна. (*М'яко, з сумом*). Не можна, чаяня моє.

Роксана (*гірко посміхнулась*). Думаєш: причепилося легковажне дівчисько, першому стрічному на шию вішається.

Максим. Тобі не соромно?

Роксана. Пробач. (*Пауза*). Ти так не думаєш. Я тебе добре знаю. (*Пауза*). Давно знаю.

Максим. Давно?

Роксана. Я зараз пригадала нашу першу зустріч.

Максим. Місяць тому, біля цього каменя.

Роксана. Ні. (*В голосі біль*). Я тебе зустріла незабаром... після того, як не стало мами... Ще тоді ти увійшов у мій світ.

Світло поволі гасне. Музика — наче затихає, віддаляється гроза. Світлиюється обжита кімната.

(*Щось шукає*).

З репродуктора голос: «В наступному році комбінат вже даватиме готову продукцію. Радянські люди одержать мільйони метрів...»

(*Вимикає репродуктор, продовжує шукати. Врешті знаходить блузку. Сідає на канану*). Все нагадує про тебе, мамо. (*Пауза*). Я прокидалась і... «Мамо, де моє плаття?» Ти знаходила плаття. «Мамо, де панчохи?» Ти знаходила панчохи. «Мамо, пшвидше сніданок!» Ти готувала сніданок. Чай мені здавався надто гарячим, сосиски зовсім холодними, — ти була в усьому винувата, і я сердита йшла до школи. (*Пауза*). Тепер я сама знаходжу плаття, сама прасую кісники, їм холодні сосиски, п'ю гарячий чай і нема на кого гніватися. Бачиш, як господарюю. Оцю твою блузку

віднесу до комісійного. Я вже багато віднесла, аж страшно. Не шкода, а страшно на комусь чужому побачити... Нещодавно мені здалося — якась жінка в твоєму пальті... Я вискочила з трамвая. Мабуть, я помилилась, але не могла дивитись. *(Пауза)*. Ти, мамо, дорікала мені, що вдома не сиджу. А тепер мені нікуди не хочеться йти. Цілими днями вдома. Читаю, мрію. Мрію, як стану геологом. *(Посмінулася)*. Мрію, а в інститут не набрала балів, провалилась... *(Згортає блузку, прибирає в кімнаті)*. Тепер сиджу вдома, а тоді... Не було мене вдома... Кажуть, ти хотіла діждатись мене, щоб сказати... І не сказала, не було мене вдома. *(Довга пауза)*. А я знаю, про що ти хотіла сказати. Знаю, ти хотіла, щоб я не помилялася в людях, правда? Ти хотіла, щоб серед тисяч я впізнала свого справжнього друга... Ти ж про це мені хотіла сказати, мамо? Рідна моя, тоді, коли ти була... я мало думала про це, а тепер, коли залишилася одна... *(Пауза)*. Я з розпачем шукала його... і знайшла, мамо. Хочеш, я тобі скажу, який він? *(Вдивляється у простір)*. Він трохи суворий, а очі добрі, правдиві. Трошечки гордий. Ну й що ж? Гордий, бо сильний. Його нічим у житті не налякаєш. І любить мене. Так любить, що варто мені захотіти, щоб прийшов, і він приходить. А з ким же мені порадитись, як не з ним? Ми розмовляємо, навіть сваримось. От і зараз — мені потрібна його порада.

Сцена освітлюється примарливим прозоро-синім світлом. Заходить Максим у пухнастому светрі. Обличчя не видно, ледь вгадуються риси.

Максим. Ти кликала мене?

Роксана. Мені тяжко.

Максим. Ти розгубилась, Роксано. Треба бути мужнішою.

Роксана. Легко сказати — мужнішою. А я сиджу одна в цій кімнаті. Навіть заплакати не можу. Отак зсудомить горло, а я стисну зуби і мовчу. Не можу плакати, бо я одна і плакати нема перед ким.

Максим. Не треба плакати.

Роксана. І радіти немає чому. На екзамені провалилась. На роботу ще не влаштувалася. Що чекає мене?

Максим. Перед тобою — все життя.

Роксана. А в ньому — що?

Максим. Багато радості. Багато болю. Найбільше праці. *(Пауза, стиха)*. І — наша зустріч.

Роксана. Радість, біль, праця — будуть. А ти? Чи будеш ти? Може, чекаючи на тебе, я втрачу інше?

Максим. Що інше?

Роксана. Глянь на мене. Я молода, вродлива. Чи не так?

Максим. Ти красива.

Роксана. От бачиш. *(З навмисною бравадою)*. Мені не важко буде вийти заміж. Знайду забезпеченого чоловіка. Матиму модельні туфлі, шикарні плаття, ходитиму в театри, їздитиму на курорт... І плювати мені на все! Думавш, не знайду? Знайду!

Максим. Аж бридко слухати.

Пауза.

Роксана. Пробач. Я, мабуть, справді наговорила дурниць, але з тобою я не лукавлю, і такі думки бентежать іноді.

Максим. Жени їх геть.

Роксана. Самотність лякає.

Максим. Ти не одна, тепер ми вдвох.

Роксана. Може, тебе й на світі немає... Я ж тебе просто вигадала!

Максим. Я в. Ти мене зустрінеш у житті. Зустрінеш і впізнаєш. *(Підходить до столу, висвітлюється червона троянда в його руці. Ставить її у вазу на столі)*.

Звучить тиха музика. Поволі затихає. Освітлення стає звичайним.
Роксана одна.

Роксана *(неначе прокинулась, підійшла, схилилася над трояндою, зітхнула, гірко посміхнулася)*. У мріях мос

свято. Коротке свято... а в житті будень. *(Глянула на годинник)*. В комісійній вже запізналась. Піду просто погуляю. *(Іде до люстра, спіткнулась, знімає черевик, дивиться)*. Знову каблук відпадає. Вчора ж тільки прибила. Відпадай же зовсім, проклятий. *(Жбурнула черевик)*.

Стук у двері.

Хто б це? *(Швидко взуває черевик, хова блузку)*. Прошу!

Заходить Борис — білявий, молодий хлопець у приношеному, але напрасованому костюмі. Яскравий червоний галстук, в руці — загорнута пляшка.

Борис. Привіт, Роксано. *(Подає руку)*.

Роксана *(радо)*. Боря! Молодець, що зайшов. Я вже думала — де ти пропав?

Борис. То се, то те — закрутився... *(Ставить пляшку на стіл)*. Яка троянда розкішна!

Роксана. Подарунок.

Борис. Ох, брешеш, Роксано. Я бачив, тут на розі такі продають. Сама ж купила?

Роксана. Сама... Питаю — чого не заходиш, а втім, зрозуміло. Ти ж тепер самостійна людина, інженер...

Борис. Точно, інженер, недавно з печі, ще тепленький. А знаєш, жаль було з інститутом, з друзями розлучатися... Ще б років з п'ять провчитися. А твої як справи?

Роксана. Провалилась.

Борис. Чув. Влаштувалася десь на роботу?

Роксана. Ні. Хоч пропозицій — тисяча. Всі — від райкому комсомолу до отієї квітничарки на розі — мені вже підшукали роботу. Але не знаю, куди йти. Секретаркою? *(Імітує)*. «Іван Іванович не приймають». «Іван Іванович зайняті». «Іван Іванович просять зайти...» Ну, хіба це робота?

Борис. Гм... А ще?

Роксана. Піонервожатою.

Борис. Непогано.

Роксана (*зітхнула*). Знаєш, які учні розбійники? Пригадай хоча б нас...

Борис. Піонервожатою — робота веселенька!

Роксана. Подруга на кіностудію кличе. Грати народ.. Вона вже знімалася, навіть бачила себе в одному фільмі.. Точніше — вухо своє пізнала по сережці з бульбашкою..

Борис. Не хочеш грати народ?

Роксана. Не хочу. Годі про мене, якимось буде.

Борис. Ти кудись зібралася?

Роксана. Думала, але... (*Показує ногу в черевичку без каблучка*).

Борис. Ану, знімай. (*Бере черевик, розглядає*). Жени! сюди молоток.

Роксана. Ну як можна... Ти ж уже інженер!

Борис. Оце й буде моя перша самостійна робота.

Роксана (*пошукала*). Молотка немає, може, праскою?!

Борис. Давай. (*Прибиває каблучок*). Гарантія — дві години.

Роксана (*взулася*). Спасибі. Ти зекономив мені сорок копійок. Ходімо в кіно або просто погуляємо.

Борис. І в мене настроїй такий — погуляти. Тільки — в оцій кімнаті, за оцим столом. (*Розгортає пляшку*). «Червоний камінь», гордість Криму.

Роксана (*здивовано*). Не розумію.

Борис. Поясню. Ушкваримо зараз «тайну вечерю», точніше — «тайний обід».

Роксана. Чому — тайний? Ти якийсь дивний сьогодні.

Борис. Можливо. (*Хоче за жартом приховати хвилювання*). У мене велике горе.

Роксана. Щось скоїлось?

Борис. Скоїлось.

Роксана. Розкажи.

Борис. Спочатку давай склянки.

Роксана (*ставить склянки на стіл*). У мене й закуси-ти нічим. У холодильнику позавчорашній борщ... Розігріти?

Борис. Не треба. *(Виймає з кишені два сирки, читає етикетку)*. «Сирок плавлений, жирність 45 процентів!» *(Віджорковує пляшку, наливає)*.

Роксана. То що ж за горе? Мабуть, призначення дали кудись світ за очі?

Борис. Ні. В Харків, на машбуд. Вже їздив туди.

Роксана. Здорово!

Борис. Вип'ємо. *(Випиває)*. Хай воно згорить.

Роксана тільки пригубила.

(Відставляє пляшку). Якесь бридке.

Роксана. Для чого ж купував?

Борис. Для сміливості. *(Поправляє галстук)*. Душить, проклятий. Бачиш... кхм... *(Врешті зважився)*. Справа в тому, що я надумав одружитися.

Роксана. Одружитися? Чи ти здурів? Чого поспішаєш?

Борис *(вигирає обличчя)*. Почав, то скажу все. *(Відвернувся до вікна)*. Роксано, виходь за мене заміж.

Пауза.

Роксана. Дурні жарти.

Борис. Виходь!.. Я... ну... люблю тебе. Це точно. Не перебивай, я все скажу. Я поїду в Харків, а ти? Залишишся тут? Щоб якийсь субчик підхопив тебе і пошив Бориса в дурні? Ти красива, дуже красива, і тобі не дозволять довго бурлакувати... Не перебивай, я все продумав: поїдемо, Роксано, в Харків. Там і до геологічного можна вступити. У мене ставка — сто десять, на руки — чистих сто. Вистачить нам. В кіно будемо ходити, в театри. Хіба ж так заживемо! Радіолу купимо...

Роксана мовчить. Пауза.

Пробач, щось, може, не так сказав...

Роксана мовчить.

Може, треба було спочатку написати?

Мовчання.

Не мовчи!

Пауза.

Роксано. Ти, Борько, дуже хороший хлопець. Хороший товариш...

Борис. Давай, рубони, зі мною можна не церемонитись.

Роксана. Хороший товариш... Товариш...

Довга пауза.

Борис (*тихо*). Когось покохала, Роксано?

Пауза.

Роксана. Так.

Борис (*зів'яв*). Ясно. По конкурсу Борис не пройшов. (*Зняв галстук*). Ну й душит, проклятий.

Роксана. Ти, Борю, на мене не сердься.

Борис. Хіба за це сердяться? Що ж, залишуся старим холостяком. (*Пауза*). Тільки ти не думай, що вже й дружбі нашій кінець. Чуєш? Я тобі довіку товариш. (*З гіркою*). Хороший товариш... Ну що ж, треба збирати свої чемодани. (*Посміхається*). І свої рожеві надії. Розсипались вони, розкотились, як горох. (*Сидить, задумався*).

Роксана затулила обличчя руками. Знову примарливе прозористе світло. До кімнати заходить Максим, підходить до Роксани, легко обнімає за плечі. Світло поволі гасне.

Голос Роксани. Отак ти увійшов у мій світ. Тоді я ще не знала, а тепер певна, то був ти. (*По паузі*). Про що думаєш, Максиме?

Голос Максима. Слухаю тебе. (*Пауза*). Й оглядаюся в своє життя.

КАРТИНА ДРУГА

Крислатий берест, під ним — лавка. На лавці сидить Максим у формі військового льотчика, на петличах — по одному «кубарю». По всьому видно, він когось вже давно чекає, хвилюється, палить.

За деякий час вбігає Галя — молоденька весела дівчина.

Галя. Нормальні люди зустрічаються в парку або в кіно, а ти... Доводиться бігти за місто чотири кілометри... Знаю, знаю, скажеш: кругом простір, поле, небо, видно, як злітають ваші яструбки... Ну — здоров, Максимку, здрастуй, рідненький! Знудилася, зник на три дні!

Максим. Не мав часу, Галю...

Галя. А в мене, гадаєш, був час? Ми ж ото все учились робити ін'єкції на подушках. Чудесно кололи, подушки терпіли. А вчора вже практикувались на хворих. Знаєш, привели нас в палату, хворі насторожились, понатягали ковдри на себе...

Максим *(усміхнувся)*. Я б сам не витримав — утік.

Галя. То — ти. А мені випав прекрасний хворий, дідусь років вісімдесяти. Підійшла я до нього з шприцом, він перехрестився і очі заплющив. «Дідусю, — прошу його, — не гнівайтесь, коли що не так буде, я ж уперше». А він: «Нічого, я звик. На мені тут усі практикувались».

Максим. Ну і як?

Галя. Ой, зробила ж укол та й даю дідусеві цукерку, за терпіння. А він каже: «Після такого не цукерку, а цигарку з махорки викурити б!»

Максим *(засміявся)*. Уявляю!

Галя. Далі лікар підійшов, питає хворого — як, мовляв? Дідусь посміхнувся: «Я навіть і не почув». І заробила я оцінку «дуже добре»! Ага! *(Дивиться на Максима)*. Ти сьогодні якийсь не такий... Що сталося?

Максим. Нічого. *(Запалює цигарку)*.

Галя. Я хочу, щоб ти палив не цигарку, а люльку.

Максим. Чому?

Галя. Ось! *(Виймає з сумочки й подає кісет)*. Для тебе випила.

Максим. Спасибі, Галю.

Галля. Циганка сказала: «Подаруєш коханому кiset, повік не забуде». Я й справді, дурна, ворожила на тебе...

Максим. Ворожила? *(Сміється)*. Що ж сказала циганка?

Галля. Що ти любиш...

Максим. За кiset спасибі.

Галля *(глянула в очі)*. І все ж ти не такий, як завжди.

Максим. Такий.

Галля. Максимчику, ходімо в неділю на танці. Я приберуся, мов на весілля, біле плаття надіну... Будемо цілий вечір танцювати... Я очі заплющу, щоб не бачити нікого. Тільки музику слухатиму й відчуватиму, що ти на землі. *(Схилилась йому на плече)*. Так боюся за тебе. Прогуде літак, а я думаю — він! Гляну, і мені здається, що... падає! Боже, краще б ти був піхотинцем... Не хочу про це. В неділю — ми з тобою танцюємо, так?

Максим. В неділю не прийду.

Галля. Знову якесь навчання? Мовчши? Секрет? Оці вже мені секрети, жити не дають!

Максим. Секрет, але тобі скажу... *(Пауза)*. Дозволили добровольцям їхати в Іспанію.

Галля. Слава богу, може, швидше того проклятого Франко доб'ють! *(Раптом відсахнулась)*. Добровольцям? Стривай... *(Злякано дивиться на Максима)*. А... ти...

Максим мовчить.

Ні, ні, я не хочу... Ні, Максиме!

Максим. Існує на світі обов'язок.

Галля. Твій обов'язок боронити своєю Батьківщину.

Максим. Сьогодні кордон Батьківщини проліг фронтами Іспанії.

Галля. Це лекція з політграмоти.

Максим. Скажу простіше, Галинко. Барселона, Більбао, Гренада увійшли в моє серце, як Харків, Полтава, Одеса. Я вже там... у небі Іспанії.

Г а л я. А я.. Як мені без тебе? Ти — думав?

М а к с и м. Я повернусь. Повернусь. (*Обіймає за плечі*).
І пілотку іспанську привезу в подарунок. Вона буде тобі до лица.

Затемнення. Спалахи. Голос Долорес Ібаррурі. Тисячоголосе «Но пасаран!». Пісня Ернста Буша. Горобина ніч. Закружляла вогняна заметіль, все зникає. Знову тиша. Музика відраховує час. Спе-на світліє. Знову крислатий берест з багряним листям. Лавка. На лавці сидить М а к с и м, в буйний непокірний чуб вплелося пасмо сивини. Він поглядає на годинник. Дістає з кишені кисет, запалює люльку. Жде. Прогув у небі літак і — тиша.

М а к с и м. Не прийшла. (*Довга пауза*). Не прийшла. Швидко забула, Галинко. А може, й забувати не було чого? Хтось інший на танці прийшов... Ну що ж...

Кладе на лавку кисет. Хвилина вагання. Виходить не оглядаючись.
Тиха музика — самотність, тривога. Свігло поволі гасне.

Г о л о с М а к с и м а. Борисові, мабуть, було боляче. (*Пауза*). Як же далі жила, Роксано?

Г о л о с Р о к с а н и. Отак і жила — на два життя. Я не знаю, яке було справжнім: те — звичайне, буденне, чи — друге, у мріях...

КАРТИНА ТРЕТЯ

Кімната Роксани. Зима. Ніч. За вікном стугонить вітер. Р о к с а н а сидить на канапі, плете авоськи.

Р о к с а н а (*прислухається*). Навіжений вітрисько другий день не вщухає. Треба светр купити. З штучної шерсті, дешевше. (*Пауза*). Проте... вже лютий, швидко й зими кінець, обійдуся. Краще зберу гроші, весною пошию пальто. Біле, строгого крою. І черевички куплю, теж білі. (*Довга пауза*). Йому напевне б сподобалося біле вбрання...

Йому — кому? Отак взяла і вигадала його. (*Посміхнулась*).
Може, і ім'я йому дати?.. Юрко, Платон, Мирослав... Не
треба. Зустріну в житті і запитаю: як тебе звати? Так кра-
ще буде. Зморилась... Хоч би прийшов...

Пальці її рухаються все повільніше, ось зовсім завмерли. В при-
марливному прозоро-синьому світлі до кімнати тихо заходить
М а к с и м. В пухнастому светрі. У руці — червона троянда.

Р о к с а н а (*радісно, стиха*). Прийшов!

Максим кладе троянду на стіл. Підходять, сідає поруч.

Я знала, що прийдеш...

М а к с и м. Вже ніч. Чому не лягаєш спати?

Р о к с а н а. Бачиш — як мало сплела.

М а к с и м. Важко тобі...

Р о к с а н а. Нелегко.

М а к с и м (*бере її руку, ледь торкнувшись, цілує кін-
чики пальців*). Бідні пальчики, втомились.

Р о к с а н а. Так. Але зараз вже втоми нема.

М а к с и м. Тримайся, дівчинко. Тримайся до літа, а там
вступиш у геологічний.

Р о к с а н а. Говори...

М а к с и м. Час швидко спливе. І ось — гори, тайга...
Ти шукаєш алмази.

Р о к с а н а. Для мене тайга надто сходжена. Я хочу
у тундру.

М а к с и м. Будеш і в тундрі.

Р о к с а н а. І ти зі мною?

М а к с и м. З тобою.

Р о к с а н а. Говори.

М а к с и м. Ніч німа, великі зорі, на білому полотні сні-
гів маленьке багаття. І ми вдвох.

Р о к с а н а. Розпалиш багаття.

М а к с и м. Я розпалю багаття.

Р о к с а н а. Ми не будемо втомлені, ми будемо щас-
ливі. І нам ніколи не буде страшно, бо ми — удвох. Будемо

шукати, шукати і обов'язково знайдемо. Алмази. Такі — як зорі над нами. Знайдемо?

Максим. Знайдемо.

Роксана. Як добре, що ти приходиш! Ти приходиш, коли мені тяжко. І коли дуже радісно. І коли я вагаюся. А іноді мені хочеться плакати: боюся, що ти... не знайдеш мене. Не знайдеш... І я лишуся одна назавжди.

Максим. Ні, я знайду тебе, Роксано. Де б не була ти — знайду.

Роксана. Ти — близький і далекий. Хочеться отак (*бере його руку*) взяти за руку і ніколи, ніколи не відпускати... (*Пауза*). Я справді втомилась.

Максим. Приляж, дівчинко, подрімай. Ось — візьми під голову... (*Стягнув светр, кладе на канапу*). Так буде зручніше.

Роксана. Який він легкий і теплий-теплий! Це твоє тепло в ньому. (*Обережно підмощує светр під голову*). Я трошечки подрімаю... Ти не підеш від мене? Почекаєш?

Максим. Не піду. Почекаю.

Роксана. Подрімаю... трошки...

Переміна світла.

Роксана сама, задрімала сидючи. Впала на підлогу недоплетена авоська.

Сцена темніє.

Голос Роксани. Навіть у снах я була з тобою. Всі цюрги моїх мрій ми обійшли удвох. Уже були навіть у тундрі. Тільки чомусь багаття не запалили. Ішов час, і я зжилася, зріднилася з думками, що ти є на світі, і мені стало легше жити.

Голос Максима. Ти й зараз плетеш авоськи?

Голос Роксани. Плету.

Голос Максима. Бідні пальчики втомилась.

Пауза.

Голос Роксани (*тихий, радісний*). І тоді ти так поцілував їх.

Пауза.

Голос Максима. Розповідай, Роксано.

Голос Роксани. А життя йшло своєю стежкою.

Переміна світла.

Кімната Роксани. Роксана ставить на стіл вазу з червоною трояндою. На канаці сидить Бурков. У ньому все підкреслено солідне: слова, постань, зачіска і навіть кашель.

Бурков. Зима і — троянда. Парадокс!

Роксана. Подарунок.

Бурков. Все одно — парадокс.

Роксана. Люблю троянди.

Бурков (*поблажливо*). Що ж, це — нічого. Я колись любив жоржини, вони міцніші за троянди. Не осипаються так. Під хатою росли, аж до стріхи.

Роксана береться за своє плетиво.

Ви не гніваєтесь, Роксано Андріївно, що я регулярно відвідую вас?

Роксана (*плете авоську*). Чого мені гніватись...

Бурков. Знаєте, воно так, по-сусідському. З моїх вікон ваше вікно видно. Ви допізна працюєте. Все у вас світло горить.

Роксана. Отже, ви теж не спите?

Бурков. Я вечорами пресу переглядаю. (*Пауза*). Що у вас нового?

Роксана. Все по-старому.

Бурков. Збираєтеся таки геологом стати?

Роксана. Збираюся.

Бурков. Геологом... гм... (*Посміхнувся*). Романтика, чистої води романтика, Роксано Андріївно. Я вам наведу такий приклад: був у мене товариш по школі. Теж, як оце ви, мріяв геологом стати. І став геологом, добився свого.

Роксана. Хіба це погано?

Бурков. Років чотири по закінченні інституту я його зустрів. Побачили б ви цього мрійника! Жовтий, мов диня,— малярю десь підхопив. Худющий, костюмчик на йому блаженський, ніби в студента. Питаю: «Ну як, знайшов щось путяще?» Каже: «Поки що ні». Оце вам і мрія! Ні собі, ні державі.

Роксана. А тепер де він, ваш товариш?

Бурков. З дружиною розлучився. Чи їй все життя чекати, чи блукати разом з ним по нетрях? Радив йому влаштуватися десь у місті, куди там! Знову повівся. Кажу — оце вам мрія.

Роксана. По-вашому, мрія — дурниця?

Бурков. Чому? Я знайомився з класиками, вони схваляють мрію. Та мріяти треба конкретно, тоді будуть конкретні досягнення.

Роксана. А чого ви досягли, товаришу Бурков?

Бурков. Як сказати. *(Посміхнувся)*. Дечого досягнув.

Роксана. А саме?

Бурков. Ось вам приклад: вчора зайшов до шефа документ підписати. А він — так, між іншим: «Чекаєш, Бурков? Уже скоро». Це він має на увазі, що мій заввідділом через п'ять місяців на пенсію йде, а я займу його посаду. Шеф до мене добре ставиться. Я буваю в нього й на дачі. На стадіоні завжди поруч сидимо. Зі мною він запросто, на «ти».

Роксана. Вас любить шеф.

Бурков. Не думайте, не за красиві очі. Я працюю як віл. Без п'яти дев'ять вже на роботі, робочий день кінчається, а я ще за столом. Дощ, сніг, грязюка, та треба — і Бурков їде. Мене часто посилають у відрядження, бо знають: для Буркова не існує ні свата ні брата. Бурков людина принципу!

Роксана *(стримує позіхання)*. Це добре.

Бурков. Нехай у вас не складеться враження, що я розхвалюю себе. Безумовно, як і кожна людина, я маю ряд недоліків.

Роксана. Надіюсь, небагато.

Бурков (*посміхається*). Звичайно, позитивне в мені переважає. Я, коли не можу чогось зробити, вислухаю, окрилю відвідувача, як каже наш шеф. За це мене народ поважає. І в апараті користуюсь авторитетом.

Роксана. Вам можна позаздрити.

Бурков (*не помічає іронії*). Не в усьому, Роксано Андріївно, не в усьому... В громадському плані — то так, а от в особистому... Важкувато одному... (*Пауза*). Я, Роксано Андріївно, порядком обговорення. (*Покашляв*). Як каже шеф, головне — узгодити питання. Кхм... Одним словом... пропоную вам руку.

Роксана (*злякано*). Товаришу Бурков!

Бурков. Я не хлопчисько, як бачите. Наміри мої цілком серйозні і обгрунтовані. За вашу й мою кімнати виміняємо двокімнатну квартиру. Меблі нові доведеться... На фабриці Боженка у мене знайомство... ні, ні, все чесно, просто підберуть хороший комплект. Шик у мене не буде, зате добротно. Так я думаю, Роксано Андріївно, не варт відкладати. Конкретно, вношу пропозицію: в Міжнародний жіночий день і весілля відгуляємо, в певних рамках, звичайно. А ще конкретніше: я преміальні одержав, та й у трудовій ошадній касі дещо маю, отже... не соромтеся, ми ж свої люди.

Роксана ошелешено мовчить.

Мовчите, Роксано Андріївно? Я розумію, це важливий крок, але й пропозиція моя цілком ґрунтовна. Тепер слово за вами, Роксано Андріївно!

Роксана. Ні! Ні, ні, товаришу Бурков!

Бурков (*здивовано*). Не даєте згоди?

Роксана заперечливо хита головою.

(*Трохи розгублено*). Відмовляєтесь? Признаюсь, це мене дивує... Ви, Роксано Андріївно, очевидно, не продумали свого рішення. Як же так? Ви — одна. Перспективи,

скажемо прямо, бліді. Заробіток ваш — мінімум. Треба вже йти до стабільності в житті. Ви що, сумніваєтесь у моїх даних? Будьте певні, Бурков твердо стоїть на ногах! Може, боїтеся, що станете домогосподаркою, так би мовити, звікуєте серед кастрুল? То мушу вас заспокоїти — я сам проти цього. Вступите до інституту... найкраще — до планово-економічного, а можна й легкої промисловості. Дружина з дипломом — це мені імпоує. Ось таким чином, таким порядком, Роксано Андріївно. Подумайте.

Роксана мовчить.

(Дужче хвилюється). Може, вас турбує мій моральний кодекс? То заспокою вас — у моральному відношенні я людина абсолютно, підкреслюю, абсолютно витримана. Я категорично відкидаю найменшу розпусту. Людина, як казав Чехов Антон Павлович, повинна бути красива і фізично, і морально. Ви самі розумієте, що душа моя чиста, інакше я б не посмів вести з вами подібну розмову... Моральний кодекс нашої радянської людини не дозволяє хоч би в якійсь мірі...

Роксана. Ні, ні! Ні!

Бурков відразу зів'яв. Щось хотів сказати, але не зміг. Роксані навіть шкода його. Бурков важко підводиться, робить кілька кроків до виходу, потім раптом згадав: дістає з папки сплющену червону троянду, хоче поставити у вазу, поруч з тією, що стоїть там, але завагався, поклав квітку на ріжок стола і, тихо ступаючи, виїшов. Кімнату поволі заливає примарливо-прозоре світло. Заходить Максим.

Роксана. Бачиш? Я вірна тобі.

Переміна світла.

Кімната Роксани. Ранок. Літо. Вікна відчинено навстіж. Роксана розмовляє по телефону.

Роксана. Борько! Це ти? Здоров! Як живеш?

Голос Бориса. Повний порядок.

Роксана. Ти поросятко! Для чого прислав блузку?

Голос Бориса. Щоб ти відчула, як я расту. Розумієш, для однієї машинерії придумав досить оригінальну штучку, і мені віддалили премію. Це тобі нічого не говорять?

Роксана. Говорить!

Голос Бориса. Здорово я хвастонув? Знай наших! А ти як живеш?

Роксана. По-старому.

Голос Бориса. Розшифруй.

Роксана. В геологічній знову провалилася.

Голос Бориса. І що ж?

Роксана. А що ж... Швиденько перекантувалася в медичний.

Голос Бориса. Роксана — лікар? Не те...

Роксана. Я теж так думаю... Але, знаєш, набридло авоськи плести. Рік у медичному побуду, а там... Мабуть, знову в геологічній пробиватимусь. Боря! З якою дівчиною подружилася! От дівчина! Розумна, красива — жива циганка Аза. Приїдеш, познайомлю — закохався. Чуєш, Боря?

Голос Бориса (*по паузі*). Ти пиши частіше.

Роксана. Писатиму. Завтра довідаюсь. Якщо прийняли в медичний — дати тобі телеграму?

Голос Бориса. Я подзвоню.

Голос телефоністки. Кінчайте!

Голос Бориса. Я квартиру одержав. Ізольовану.

Голос телефоністки. Кінчайте!

Чутно короткі гудки.

Роксана (*кладає трубку*). А Боря таки молодець, хороший хлопець. (*Усміхнулася*). Хороший товариш.

Заходить Рита — смаглява дівчина з довгою товстою косою.

Прийшла, циганка Аза. Ще вдосвіта кудись метнулася.

Рита. Так, блукала по місту. Ходила на поштамт.

Роксана. А я ще спала б, та телефон розбудив. Боря

з Харкова. Розчудесний хлопець, тямущий інженер. Ось приїде, я вас познайомлю. З першого погляду закохався.

Р и т а (*усміхнулася*). Мені вже не можна...

Р о к с а н а. Чому?

Р и т а. Я майже одружена.

Р о к с а н а. Ти?..

Р и т а. Ще не записувались, але як тільки відслужить...

Р о к с а н а. Ще довго?

Р и т а. Два роки, три місяці і дванадцять днів.

Р о к с а н а. Оце точність. Він знає, що ти в медичний вступаєш?

Р и т а. Аякже. Ми з ним про все радимось. Смішний він у мене. (*Завагалася*). Хочеш, прочитаю, що він пише.

Р о к с а н а. Хочу.

Р и т а (*виймає листа*). Я не все... тільки ось: «Я радий, що здійснюється твоя мрія, і певен, ти станеш хорошим лікарем... А ще я надумав: ліки, що винайдеш ти, будеш випробовувати на мені. Взагалі на мені можна проводити всякі експерименти. Я здоровий, витримаю. Ми з тобою для хворих приготуємо не один сюрприз...» (*Згортає листа*). Бачиш, який він у мене...

Р о к с а н а. Відчайдушний.

Р и т а. А в тебе є друг?

Р о к с а н а. Теж одчайдушний. Поїхав аж у тундру. Там же знаєш які морози, заметілі — сонця по півроку немає. Всі не хотіли, а він поїхав.

Р и т а. Ой молодець! Пише?

Р о к с а н а. Часто.

Р и т а. Може, прочитаєш?

Р о к с а н а. Ти ж знаєш, що вони нам в листах пишуть... «Кохаю, нудьгую, у снах тебе бачу...» А недавно він мені прислав свою улюблену пісню. Вона мені теж сподобалася. І коли я її співаю, здається, він теж співає. (*Пауза. Співає пісню про тундру*).

Спочатку ледве вловимо, потім все чутніше й чутніше чоловічий голос підхоплює, вторить.

Тундра біла,
Тундра безкрая,
Тундра сувора.
Міцно заснула вона.

В тундрі морози,
В тундрі метілі,
В тундрі завії,
Спить і не чує вона.

В тундрі ночі,
В тундрі тіні,
В тундрі зорі.
Спить і не бачить вона.

Іскру із серця,
Промінь з усмішки,
Краплю кохання,
Тундро, дарую тобі.

Тундра проснулась,
Тундра озвалась:
«Навіки твоя,
навіки твоя,
навіки твоя!»

Довга пауза. Роксана замовкла.

Р и т а. Хороша пісня.

Р о к с а н а (*наче прокинулася*). Тебе твій цілував уже?

Р и т а (*засоромлено*). Цілував.

Р о к с а н а. А мій — руку цілував, а в губи ні.

Р и т а. Дивак.

Р о к с а н а. Ой, який дивак — соромливий. Зате я його цілувала. (*Сміється*). Він пручається, а я цілую. Він такий хороший у мене. Ми колись зберемось разом, учотирьох... обов'язково.

Р и т а. Хто зна, як буде. А може, завтра...

Р о к с а н а. Побачиш, тебе прийняли. Я певна,

Переміна світла.

Р о к с а н а сидить край столу. Р и т а збирає свої речі. Здається, усе — закрила чемодан, відійшла до вікна. В кімнаті тиша і смуток. Ось Роксана підвела голову, дивиться на Риту.

Р о к с а н а (*про себе*). Так і зроблю. (*Повертається до Риту*). Рито, ще не все втрачено, спробуємо. Чуєш, Рито, ходімо.

Переміна світла.

Кабінет ректора інституту. За столом — професор. Борідка, окуляри, голос різкий, строгий. Роксана і Рита в нерішучості стоять посеред кімнати. Рита зовсім розгубилася.

Р и т а. Може, не треба.

Р о к с а н а. Зачекай. (*Теж несміливо*). Товаришу ректор, ми до вас.

Той наче не чує, продовжує переглядати папери.

(*Вже голосніше*). Товаришу професор, дозвольте.

Професор. Вам сказали, що я зайнятий?

Р о к с а н а. Сказали.

Професор. Так і є. Я зайнятий.

Р о к с а н а (*після короткого вагання рішуче підходить до столу, тягне за собою Риту. Сідає*). Сідай, Рито. (*Майже силоміць садовить її*).

Професор не підводить голови, з-під окулярів спостерігає дівчат.

Професор. Чаю накажете подати чи кави?

Р о к с а н а. Товаришу професор, я...

Професор. Ви Роксана Кириленко. Я вже мав щастя познайомитись із вами. Ви провалились у геологічному, а ми зробили таку люб'язність, дозволили складати екзамени в наш інститут, зваживши на ваші... Якийсь товариш, здається, його прізвище Бурков, розповідав тут мені, що ви одна і...

Р о к с а н а. Я його не просила.

Професор. Ці деталі мене не цікавлять. Якщо не зраджує пам'ять, ви зараховані до інституту. Бувайте здорові.

Роксана. Я не про себе.

Професор. Протекцій не приймаю. Ще раз бувайте здорові.

Роксана. Одне питання: яке має відношення апостроф до травлення шлунка?

Пауза.

Професор. Це, з дозволу сказати, дотеп? Не смішно. Ваша подруга, наскільки я розумію, одержала четвірку і не пройшла за конкурсом.

Роксана. Так.

Професор. Логічно.

Роксана. І це зветься логіка!

Професор. Ті, що мають найкращу підготовку, найкраще склали екзамени,— зараховуються, решта... Така інструкція, такий закон.

Роксана (*спалахнула*). А те, що Рита все життя мріяла стати лікарем, куди належить: до інструкції чи до закону? Рито, дай листа!

Рита. Не треба.

Роксана. Дай, хай знають. (*Відбирає в неї сумку, дістає листа, читає*). «Я радий, що здійснилась твоя мрія і ти станеш лікарем — хорошим лікарем. А ще я надумав: ліки, що винайдеш ти, будеш на мені випробовувати. Я сильний, витримаю. Ми для хворих приготуємо не один сюрприз». Що ви на це скажете?

Професор. Похвальна самопожертва, наскільки я зрозумів, молодого чоловіка. Похвально, але не потрібно. Багато інших можливостей — для перевірки препаратів.

Роксана. Але ж стати лікарем — це її мрія, зрозумійте!

Професор (*по мовчанці*). Наш інститут набирає на перший курс епну кількість студентів. Ми їх набрали, по-

над це — жодного прийняти не можемо. До речі, всі зараховані мріють стати лікарями.

Роксана (*після вагання, рішуче*). Не всі. Я, наприклад, ніколи не хотіла бути лікарем і не хочу. Я буду геологом. Ось так. Прошу на моє місце зарахувати Риту.

Рита. Не треба.

Роксана. Мовчи. (*До професора*). Зарахуйте Риту замість мене.

Професор (*протирає окуляри*). Порушувати закон, інструкцію — не можна. Я на це не піду.

Роксана. Ви...

Професор. Сухар і чиновник.

Роксана. Так. Ходімо, Рито.

Дівчата виходять.

Професор. Навіть у гніві людина не повинна втрачати чемність.

Роксана (*з дверей*). На все добре, товаришу ректор.

Професор. Ось так. На все добре.

Переміна світла.

Вечір. Кімната Роксани. Роксана плете авоську. Телефонний дзвінок.

Роксана. Слухаю.

Голос Буркова. Здрастуйте, Роксано Андріївно. Говорить Бурков. Дозвольте вас поздоровити з вступом до інституту.

Роксана. Дякую.

Голос Буркова. Сподіваюсь, що славна сім'я радянських медиків поповниться ще одним талановитим лікарем.

Роксана. Спасибі, товаришу Бурков.

Мовчанка.

Голос Буркова (*несміливий*). В кіно не хочете?
Роксана (*м'яко*). Не хочу.

Голос Буркова. Будьте здорові й щасливі.
Роксана. На все добре. *(Кладе трубку)*.

Заходить професор.

Професор. Добрий вечір.

Роксана *(розгубилась)*. Здрастуйте.

Професор. Пробачте, не попередив.

Роксана *(заметушилась по кімнаті, прибирає)*. В мене таке безладдя.

Професор. У вас тут досить затишно. *(Сідає. Деякий час мовчить)*. Так... так... Гостя в старі, добрі часи пригощали чаєм.

Роксана *(радо)*. В мене якраз чайник закипів, я швидко. *(Вибігає)*.

Професор підходить до полиці, бере книги, читає заголовки. Заходить Роксана, покриває стіл.

Професор. Розповідайте, як живете.

Роксана. Добре живу.

Професор. Приємно, що ви добре живете. Працюєте десь?

Роксана. Бачите, авоськи плету. Я ж тепер, як то кажуть, надомниця. Робота легка, дома маю час для підготовки до нових екзаменів...

Професор. Знову готуетесь?

Роксана. Знову... *(Глянула на професора)*. В геологічний. Беріть цукор.

Професор. Я діабетик. *(Виймає шоколад)*. З собою вошу. Хотите? *(Переламує плитку, подає Роксані)*.

Роксана. Спасибі.

Професор *(п'є чай)*. Бездарні закони, бездарні інструкції, а я сухар і чиповник. *(Засміявся)*. Хороший букет. *(Відсуває чашку)*. Так ось що я вам скажу, Роксано. Ці закони й інструкції хороші тим, що ставлять всіх абітурієнтів у рівні умови... *(Пауза)*. І тихенько, по секрету

додам: в цьому ж і слабкість інструкцій. Регламентувати нахили, вподобання, тим паче мрії людини, м'яко висловлюючись, не доцільно. Що?

Роксана. Я нічого не кажу.

Професор. Колись мене комсомольський осередок рекомендував у кооперативний технікум під гаслом: «Торгівлю в пролетарські руки». (Пауза). А мене й досі дружина на базар не пускає — не довіряє. Що?

Роксана посміхнулася.

Тоді я не на знаннях, а на сльозах проплив до медінституту. Так-то.

Пауза.

Роксана. Пийте чай.

Професор. Вже напився.

Роксана. В мене є молоко, хочете?

Професор. Спасибі. (Посміхається). Ви молоко любите?

Роксана. Дуже люблю.

Пауза.

Професор (стримав зітхання). А знаєте, що любить моя дочка? Коцьок, вірмецький, і сигарети «Верховина». (Пауза. Підводиться). Напишіть своїй подрузі, що вона зарахована до інституту. А ви... На той рік подавайте до геологічного. (По-змовницьки хитрує). Там ректором мій кореш, як говорять тепер молоді люди. Якось вступимо. Що? Тільки це між нами. Секрет.

Роксана затулила обличчя руками, беззвучно заплакала.

Чого ви?

Роксана (силкується опанувати себе). Не буду.

Професор. А втім, можна трошки поплакати. Людина так влаштована. (Теж схвилюваний, торкається ру-

кою серця). Ви поплачете, а я посиджу. (*Опускається на стілець*). Об'єктивно, чаювання у пас пройшло весело.

Довга пауза.

Затемнення.

Голос Роксани. Ти слухаш мене, Максиме?

Голос Максима. Слухаю.

Голос Роксани. А мені здалося — думаєш про своє...

Голос Максима. І про своє...

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Вечір. Максим у шпитальному халаті, на милицях, стоїть біля лавочки, вирізьблює ціпок. В небі гуркіт літака. Максим зводить голову, довгим тужливим поглядом проводжає літак. З протилежного боку медсестра Галя, обережно підтримуючи, виводить Кирила. Халат на ньому розстебнутий, видно забинтовані груди. Помітно, як йому важко йти.

Галя. Що я роблю? Вам же заборонено виходити.

Кирило. Вже можна.

Галя. І ліки не випили.

Кирило. Я їх напився уже. Досить. Он туди, до лавки, сестро.

Галя підводить його до лавочки.

Максим. Кирило?

Кирило. Чого дивуєшся? Вибіг прогулятися. Хіба не можна?

Галя глянула на Максима й.. пізнала. Подив. Розгубленість.
Максим зовні спокійний.

Максим. Вибіг прогулятися. Значить, на краще пішло?

К и р и л о. Куди там! (*Опускається на лавочку*). Спасибі тобі, сестричко. Мені треба поговорити з майором, а там тебе хворі чекають.

Г а л я. Я...

К и р и л о. Потім прийдеш.

Галя повільно виходить, оглянулася на Максима.

Чого вона на тебе так дивиться?

Максим промовчав.

Сьогодні наша сестричка захворіла, так вона підміняє. (*Пауза*). Ти одружений, Максиме?

М а к с и м. Ні.

К и р и л о. Я чомусь так і думав. Дай цигарку.

М а к с и м. Тобі ж палити не можна.

К и р и л о. Вже можна.

Максим дає цигарку. Кирило запалив. Видно, йому зле.

М а к с и м. Що з тобою?

К и р и л о. Давно не палив, мене.

М а к с и м. Чув, що тебе нагородили орденом. Поздоровляю.

К и р и л о. Спасибі. Сказати б, як годиться: «Служу Радянському Союзу», та... (*Пауза*). Відслужився.

М а к с и м. Кріпись, друже.

К и р и л о. Дні швидко йдуть. Як вогники, коли мчить поїзд: блисне й немає. Блисне й немає... (*Пауза*). Ти давно в армії?

М а к с и м. Кадровий.

К и р и л о. Я на заводі військовому працював. Броня була... На фронт добровільно пішов. Не думай, що в герої напрошуюсь, до слова прийшлося.

М а к с и м. Розумію.

К и р и л о. Життя прожив я здорово, а тепер оглядаюся і згадуються чомусь ніби дрібниці... На Дніпрелъстані я працював землекопом. Ще зовсім пацаном. І там мою

фотографію, як ударника... прямо на дільниці, на дощці прибили. Вдень було соромно підійти подивитись, так я вночі, при місяці. Розхристаний, тонкоший, з примруженими очима... Я сам собі видався таким красивим, таким мужнім. Аж загордився собою... Мабуть, з тієї хвилини я став дорослий. Все мені здавалось зрозумілим і простим. Я почував себе в житті, наче людина, що оселилася в новій хаті. Все щось приробляв, прикупував... І ніколи не думав, що доведеться залишити цю обжиту хату. Навіть тоді, коли йшов на фронт. Тільки не втішай, не треба.

М а к с и м. Не буду.

К и р и л о. І ось тепер, через тиждень-два, залишу цю хату... Та що — залишу, я вже залишив її, вже двері причиняю. Тепер для мене і фронти затихли... І дзвони перемоги уявити не можу. А їх погасити в душі не маю сили — дітей своїх... Давно одержав листа. На чистому папері обведено олівцем рученята. Я ночами, мов божевільний, цілую той папірець... Обхопили ті рученята моє серце і не відпускають... Дружина в мене хороша, але безпорадна. Подумаю, як їй з дітьми без мене,— аж в очах меркне. (*Глянув на Максима*). Хочеш сказати: «Її не залишать допоможуть».

М а к с и м. Так.

К и р и л о. Мабуть, так. (*Пауза. Із зусиллям*). Максиме, ти мені припав до душі, може, тому й скажу. Ти воював в Іспанії?

М а к с и м. Так.

К и р и л о. І зараз воюєш проти німців. Скажеш — за щастя людей, мільйонів безвісних тобі людей. Так же?

М а к с и м. Так.

К и р и л о. А я тебе попрошу. За трьох. Не за мільйони, а за трьох. За дружину й дітей. (*Пауза, схвильований вскрай*). Допоможи їм хоч попервах. (*Важко опускається на коліна*). На колінах тебе прошу.

М а к с и м. Здурів, Кириле?

К и р и л о. Обіцяй.

Максим. Встань. *(Підводить Кирила)*. Сором.

Кирило *(зовсім знесилений)*. Я ладеп всі дні, що зашипились мені, до години, до хвилини простояти на колінах і просити.

Максим. Не треба.

Кирило *(підвівся)*. Боїшся пообіцяти? *(З гіркою)*. А чому? Пообіцяти легко. Мене не стає, і ніхто не знає, що ти пообіцяв. Пообіцяєш і збрешеш. *(Пауза)*. Ну й бреш. Я ж тобі нічим не зможу віддячити. *(Болісно посміхнувся)*. Хіба коли.. то візьми мою скриньку, саморобну, ковану.

Довга пауза. Входить Галя.

Галя. Пора в палату, лейтенанте.

Кирило. Іду.

Галя хоче йому допомогти.

(Відводить руку). Хочу сам. *(Іде, оглянувся)*. А скриньку таки візьмеш, майоре. *(Виходить)*.

Максим продовжує вирізьблювати ціпок. Галя чуває себе ніяково, не знає, з чого почати.

Галя. Ти поранений?

Максим. Як бачиш.

Галя. В повітрі поранило чи на землі?

Максим. Встигли і в повітрі, й на землі.

Галя. Піхотинцям затишніше.

Максим. На фронті скрізь протяги.

Галя. Дай цигарку.

Максим. Палиш?

Галя. Нишком. *(Пауза)*. Я вже рік у цьому госпіталі. Ти мене не бачив?

Максим. Бачив.

Галя. І не підійшов? Не май на мене зла, Максиме. Розумієш, я чекала... Війна в Іспанії скінчилась, а тебе немає, все немає... А коли лист прийшов... я.. вже одру-

жена була... Так сталося. Я покохала... Ну так сталося...
Прости мене, Максиме.

М а к с и м. Я вже простив.

Г а л я. У нас з тобою було, мабуть, не справжнє...

М а к с и м. Я тепер сам розумію — було не справжнє.

Г а л я. Ти хороший, і, я коли тебе побачила, таким рідним повіяло... Я тепер буду приходити до тебе. Ти в якій палаті?

М а к с и м. У дев'ятій...

Пауза.

Г а л я. Ти справді на мене не сердися?

М а к с и м. Справді, Галю. *(Усміхнувся)*. Може, й краще для нас обох, що ти не прийшла.

Г а л я. Яка страшна війна! *(Пауза)*. Вчора один сержант диктував листа до своєї дівчини. Пригадував, як вони зустрічались. Просив, щоб не забувала... Видно, дуже любить її і ревнує до якогось Миколки. Обіцяв скоро приїхати до неї... А вночі помер... *(Пауза)*. Я листа так і ношу, не знаю, що з ним робити.

Пауза.

М а к с и м. Пошли.

Г а л я. Тебе скоро виписують?

М а к с и м. Скоро.

Г а л я. Отже — все гаразд?

М а к с и м *(по мовчанці)*. Не знаю, лікарі чогось не договорюють.

Г а л я. Пройде час — і забудуться рани. У всіх так.

М а к с и м. Будемо надіятися.

Повільно гасне світло. Музика наче відраховує час, потім спалахнула розпачливим акордом і обірвалася. На освітлену авансцену виходить Максим у шинелі, з кованою саморобною скринькою в руках. Зупинився, наче вагається. Потім рішуче, твердим кроком виходить.

З а т е м н е н н я.

Чути протяжний гудок пароплава. .

Голос Роксани. Знову гуде... Не запізнюся?

Голос Максима. Ще маємо час. Розповідай.

Голос Роксани (*нерішуче*). Може, не треба... Може, цього не треба.

Голос Максима. Розповідай усе!

Голос Роксани. В нього було незвичне прізвисьце — Крицевий. І сам він здавався мені незвичайним. Може, тому, що підкреслено не хотів приховувати своїх вад... і своїх намірів. Можливо, він вразив мене своєю відвертістю.

Голос Максима. Відвертістю?

Голос Роксани. Чи цинізмом. Я тоді ще не могла збагнути... Але справді, він був не схожий ні на Бориса, ні на Буркова...

КАРТИНА П'ЯТА

Алея міського парку, лавка. Входить Роксана. З протилежного боку назустріч їй Крицевий, одягнений стильно, з підкресленою педбалістю. Красивий. Рухи вневпені, основний тон розмови — іронія, тому не завжди зрозуміло, коли говорить серйозно, а коли сміється.

Роксана (*зупиняється перед Крицевим*). Знову?

Крицевий. Знову я, і знову та доріжка, на якій нам не розійтись. (*Усміхнувся*). Пробачте за банальність, для мене — вона рятівна.

Роксана. Вам не здається, що ви починаєте мені набридати?

Крицевий. В цьому я глибоко переконаний.

Роксана. От ми й порозумілися. (*Хоче пройти*).

Крицевий. Ви не підете. Вас цікавить те, що маю сказати.

Роксана. Нам немає про що розмовляти. Думаєте, мені приємно...

Крицевий. А я вам розповім неприємну історію. Неприємну. І в ній замішані ви.

Роксана. Я?

Крицевий. На жаль, так. Сядемо?

Роксана (після вагань). Тільки недовго.

Сідають.

Крицевий. Як накажете розповісти: в стилі соцреалізму чи суб'єктивізму, в жанрі казки чи новели?

Роксана. По-моєму, ви майстер казок.

Крицевий. Хвалю за спостережливість. Слухайте казку. Жив-був на світі... м-м... припустимо... принц. Не багатий і не бідний. Мав він тверду зарплату (принц умів працювати), свій двокімнатний палац, виїзну карету марки «Москвич» і досить ефектну зовнішність.

Роксана. Самовпевнений принц.

Крицевий. Я б не сказав — скромний, не зовсім рядовий принц. По своїй молодості...

Роксана виразно поглянула на Крицевого.

Ні-ні, він не старий... Мав невелику ваду: захоплювався принцесами — рудими, білявими, голубоокими, сіроокими. І не без успіху, між іншим.

Роксана. З мене досить. Я не маю часу.

Крицевий. Час завжди є, поки ми того хочемо. (Пауза). А потім він зустрів мавку і... очманів. Нічого йому вже не миле. Ходить він по заасфальтованому болоті — виглядає мавку, а вона вдає, що того не помічає. Що йому робити? Повіситись?

Роксана. А я при чому?

Крицевий. Допоможіть принцу.

Роксана. Гаразд. Я йому сплету мотузок.

Крицевий (сміється). І за це спасибі. А не жаль буде? Загалом він хороший паруб'яга, співробітники кажуть — творчий товариш той принц. Може, хай живе, Роксано?

Роксана. Звідки ви знаєте моє ім'я?

Крицевий. Телепатія. Навіть знаю, що живете на вулиці Леніна.

Роксана. Ви занадто обізнані. Бувайте. Мені пора. А принцові порадьте нову принцесу підшукати.

Крицевий. Осточортіли принцеси!

Роксана. Співчуваю. Мені теж не до смаку принци. (*Вибігає*).

Крицевий. Смаки міняються, Роксано.

Переміна світла.

Дія відбувається там же. Крицевий сидить на лавці, наспівує. Заходить Роксана. Крицевий заступає дорогу.

Роксана. Це вже занадто.

Крицевий. Не сердься, Роксано. Я працював цілий день, мов покараний грішник. А зараз...

Роксана. Дайте мені спокій.

Крицевий. Справді? То навіщо ж цією стежинкою ходиш? Знаєш, що я тебе чекаю.

Роксана (*спалахнула*). Неправда! І звертайтеся до мене на «ви»!

Крицевий (*іронічно мружитья і водночас шанобливо схиляє голову*). Слухаю, мавко.

Роксана. Яка ще там мавка? Досить з мене казок!

Крицевий. З мене теж. Досить казок, погляньмо реально на життя. В мене сьогодні вільний вечір. Підемо кудись разом, не бійтесь мене, я навіть не наважусь торкнутись вашої милої ручки. А чого сидіти вдома? (*Розгортає газету*). Кінотеатри пропонують нам стільки розваг. Кіно: «Чапаєв», «Олександр Невський», «Іван Грозний». Може, в театр, подивимось «Гамлета»? Він, бідолаха, вже сотні років вирішує: бути чи не бути? А що, як сьогодні він врешті вирішить?

Роксана хитає головою.

То, може, на симфонічний концерт?

Роксана. В музиці я мало тямлю.

Крицевий. Головне вміти вдавати, що тямип, — і не заснути. (*Дивиться газету*). З Америки приїхав відомий актор. Ходімо послухаємо, як співає загниваючий капіталізм. Ідея?

Роксана мовчки виходить. Крицевий іде за нею.

Переміна світла.

Кімната Роксани. Роксана перед люстром поправляє зачіску.

Крицевий взяв вазу, з посмішкою розглядає троянду.

Роксана (*не оглядаючись*). Не зачіпай!

Крицевий. Вона мені заважає. (*Ставить вазу на вікно*). На столі повинно стояти дещо реальніше. (*Ставить пляшку шампанського*).

Роксана. У мене болить голова після нього.

Крицевий. Звикнеш. (*Сміється*). До гіршого люди звикають.

Роксана. І в ресторан більше не піду. Не подобається.

Крицевий. Теж звикнеш.

Роксана. До чого ти мене привчаєш?

Крицевий. До життя. (*Вмикає радіорепродуктор, чується пісня про кохання. Вимикає радіо*). Кохання, кохання... як часто люди вживають це слово, більше за звичкою. Чого тільки не маскують ним!

Роксана. Маскують?

Крицевий. Не всі. Я ніколи тобі не скажу цього слова, бо в нього не вірю.

Роксана (*вразено глянула*). А в що ж ти віриш?

Крицевий. В радість життя. Це не фальшивка, це — реальність.

Роксана. А що таке ота «радість життя»? Не збagnу твоєї філософії.

Крицевий. Я постараюсь бути добрим учителем. (*Напівжартома*). Давай, Роксано, організуємо маленький

синдикат: об'єднаємо наші капітали. Моя готівка і твоя краса. Зараз оксамитовий сезон, махнем на південь.

Роксана. Для півдня треба багато грошей.

Крицевий. Знайду. Гроші на те існують, щоб їх пускати в оборот і отримувати проценти у вигляді щастя. *(Засміявся)*.

Роксана. Справді голова болить. Я трошки приляжу. *(Лягла на канапу)*.

Крицевий. Ну, як, поїдемо?

Роксана. Не знаю.

Крицевий. Давай конкретно, як казав Бурков.

Роксана. Бурков? Який Бурков?

Крицевий. Це мені розповідали, я саме був тоді у відрядженні. Прийшов на нашу фабрику товариш з вищої інстанції, якийсь Бурков. Сюди-туди — перевірка. Потім цей Бурков давай допитуватись у директора, як, мовляв, трудимось *(посміхається)*, як, мовляв, комунізм будуємо. Директор почав розповідати: так і так. А Бурков: «Давай конкретно». Директор з другого боку почав. А Бурков: «Давай конкретно». Директор в'юном викручується, а Бурков своє: «Конкретно!» Тоді директор оглянувся на всі боки і конкретно виложив на стіл пачку червоненьких.

Роксана *(зацікавлено)*. А Бурков що ж?

Крицевий. Викликав ОБХС, і директора на казенні харчі.

Роксана *(задоволено)*. Молодець Бурков!

Крицевий *(підходить до Роксани)*. Як же наш синдикат, моя красуне? *(Мицно обнімає, цілує)*.

Роксана *(ледве вирвалась, злякана)*. Ти... що?

Крицевий. Пробач, твоя правда. Не будемо поспішати. Отже — на південь?

Роксана. Не зможу.

Крицевий. Ти ж не знаєш, що таке море. *(В цей час він не сміється, говорить стиха, проникливо)*. Уяви собі, що голубе небо впало на землю і кінця, й краю йому немає. Підійдеш, а хвиля назустріч, до твоїх босих ніжок, цілує,

наче дякує, що прийшла. Зануришся в море, воно тепле, несердите, ласкаве, не б'є, а пригортає ніжно, наче сповиває дитину.

Роксана здивована, слухає.

Перед тобою море, а над тобою сонце, кримське сонце невтомно фарбує тебе, Роксано, червоною міддю... А потім піч... І знову день, і знову босі ніжки цілує хвиля...

Роксана. Ти так ще ніколи не говорив...

Крицевий. Так тридцять днів, тридцять ночей... кримських ночей з величезними зорями. Тридцять ранків... Голубих ранків... Вечорів там не буде.

Роксана (*тихо*). Не буде... Чому?

Крицевий (*засміявся і знову із звичною іронією*). Вечори віддамо на поталу джазу і дуже ввічливим, дуже послужливим офіціанткам.

Роксана. Мені боязко.

Крицевий. Чи не досить вагань?

Роксана. Я ніколи не їздила, хіба що в піонерський табір. А тепер — у Крим...

Крицевий. Не одна ж, удвох...

Роксана (*механічно повторює*). Удвох...

Крицевий (*стиха і знову, здається, щиро*). Море, хвиля цілує босі ніжки, наше сонце, наші голубі ранки і наші... ночі.

Сцена темніє.

Голос Максима. Що було далі?

Голос Роксани. Далі... А далі...

Висвітлюється авансцена. Виходить Роксана з валізкою в руках.

Роксана (*зупиняється*). Чи я все взяла? Купальник, капелюшок, босоніжки... (*Пауза*). Більше нічого й не треба. (*Усміхнулась*). Там кримське сонце. (*Наче щось згада-*

ла. *Зникла усмішка*). Кримські ночі. (*Наче злякалась, що її почули. Тихо*). Кримські ночі.

Ринуло сине примарливе світло. Перед нею виростає постать
Максима.

(*Злякано відступає на крок*). Ти? (*Жест*). Не треба, пізно.

Максим. Ще не пізно.

Роксана. Там чекає на мене Крицевий. Живий, справжній. А ти — привид.

Максим. Дурне дівчисько. То він — привид, бо за ним порожнеча. Спустошення. Він спустошить твою душу. Що може бути страшнішим?

Роксана. Але ж він кличе до моря, до сонця. (*Повторює слова Крицевого*). «Наше море, наше сонце».

Максим. «Наші ночі»?

Роксана (*здригнулася, по паузі, уперто*). Хай і так. Зате красиво.

Максим дає ляпаса.

За віщо?

Максим. За зраду! За тундру, алмази, наше багаття. (*Бере Роксану за руку, силоміць веде назад*).

Висвітлюється сцена. Там же над морем їх двоє: Максим і Роксана.

Максим. Я знаю, було так, як ти кажеш.

Роксана (*з полегкістю зітхнула*). Так, Максиме. Якби не так, я б не сміла бути з тобою. (*Тривале мовчання*). Відтоді ще минув один рік. Тобі вже я не зраджувала. Навіть у думках. А ти кажеш... Вперше зустрілись... (*Підводиться, підходить до Максима*). Я тобі сказала всю правду, до єдиного слова.

Максим. Вірю.

Роксана. І розумієш?

Максим. Розумію. (*Пауза*). І себе зрозумів. Мабуть, і я все життя шукав тебе, щоб ось так... поруч...

Роксана. То чому вагасяся?

Максим. Якщо в пустелі людину мучить спрага, перед нею виникає марево — джерело, озеро, навіть море. З'являється й тале. І коли вона справді знайде джерело, її сковує острах — може, то марево?

Роксана. Ти боїшся, що це марево?

Максим. Ні. *(Пауза)*. Майже ні...

Роксана. Наше кохання, наше щастя — воно тільки наше. Хто третій може щось порадити нам? Третього немає, Максиме.

Максим. Третій є... Час. Віддамо своє почуття на розсуд часу.

Роксана. Як це?

Максим. Зустрінемось тут через рік.

Роксана *(в розпачі)*. Рік? Без тебе? Безконечний рік!..

Максим. Для мене він буде ще довший. І все ж... *(Торкнувся губами її очей, з глибокою ніжністю)*. Через рік біля цього каменя, чаєня моє.

Гудок пароплава.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ШОСТА

Надвечір'я, море. Максим сидить на камені.

Рибалка на березі розплутує невід.

Рибалка. Чекаєш?

Максим. Чекаю.

Рибалка. Чого ж у порт не пішов?

Максим. Тут домовились зустрітися.

Рибалка *(усміхнувся)*. Чудні ви...

Пауза.

М а к с и м. Хто зна, чи прийшов уже пароплав.

Р и б а л к а. Пасажирський не запізнюється. *(Пауза)*. Дивно літо. То сонце, то знову збусурманиться погода.

М а к с и м. Хороше літо. Такого літа ще не знав.

Р и б а л к а. Їздив до неї?

М а к с и м. Ні.

Р и б а л к а. А я гадав, що вже й побралися. *(Пильно глянувши на Максима. По ваганні)*. Ти ж чоловік порядний, гляди... Як кажуть у народі,— один росу збиває, а другому воду доводиться носити.

М а к с и м. Ми тут запишемось. І вас у свідки візьмемо.

Р и б а л к а. Беріть когось. Я й так свідок.

М а к с и м *(посміхнувся)*. Роксана хоче вас. Невже відмовите?

Р и б а л к а. Хіба такій відмовиш? Хороша дівчина. Хороша... От ти — знаменитий, кажуть, тебе в Москві, а мо', й за кордоном знають. Чи так?

М а к с и м. То й що?

Р и б а л к а. Ти думаєш, для неї це потрібно?

М а к с и м. Не думаю. До речі, вона певна, що я звичайний конструктор.

Р и б а л к а. Душа твоя їй потрібна, щоб вогник у ній горів. *(Пауза. Ніби до себе)*. Був я на баркасі у морі, а погода наче сказала, заштормило. Вітер. Злива. День аж зчорнів. Було це давно. Берег *(жест)* туди далі лягав, це вже тепер море сюди підступило. Такого шторму, як тоді був, я не пригадую. А моя Наталка, люди розповідали, отут, на цьому камені, сиділа. Наче й сама з каменю. Шторм, злива, аж земля гуде, а вона сидить. Мене виглядає. А потім... човна одного не стало. Самі уламки хвили на берег виплеснули. Я повернувся, а Наталка... *(Повільно махнув рукою в бік моря. Пауза)*. Скільки років пройшло, а вогник в мені все погаснути не хоче. Так ото я й про тебе... Раніше люди сповідалися, все викладали, як є. Останні замки відмикали, щоб нічого в душі не лишилось.

Максим (*пильно подивився на діда*). Вам можу висповідатись.

Рибалка. Ніколи. Он вона летить.

Стрімко вбігає Роксана. Зупинилась, переводить подих, дивиться, ніби не вірить собі, повільно підходить до Максима, припадає до його грудей.

Максим (*дуже схвилюваний*). Роксанко, чаєня моє! Прилетіло...

Стоять зацікавлені.

Роксана. Це ж не сон, правда, Максиме, не сон? Рік, мов століття, минув. І ми — разом: не в мріях, насправді. Море (*оглянулась*), наш камінь... Дідусь. (*Підходить до діда*). Здрастуйте. (*Обняла його й заплакала*).

Рибалка. Оце тобі. (*Гладить її по голові, наче дитину*). Як плакати, так до діда. Дід все витримає.

Роксана (*втирає сльози*). Від щастя.

Рибалка. Та вже ж не від горя. Хіба я не знаю. Ти що ж — так, без речей прилетіла?

Роксана. Там чемодан. (*Махнула рукою*). Кинула, щоб швидше добігти.

Рибалка. «Швидше добігти». Шалапутне дівча, кинуло чемодан на дорозі... хтось і ухопить.

Роксана. Зараз я...

Рибалка. Лишайся, я сам заберу. (*Виходить*).

Роксана. Здрастуй, Максиме!

Максим. Здрастуй.

Якийсь час мовчки дивляться одне на одного.

Здрастуй, рідна моя.

Роксана (*тихо*). Твоя.

Максим. Світла моя.

Роксана. Твоя.

Максим. Чиста моя.

Роксана. Твоя!

Максим (*подає троянду*). Я б тобі подарував усі квіти землі, але ти хотіла одну.

Роксана. Одну, як завжди. (*Сідає на камені*). Я так згорювалася за тобою!

Максим. Тепер ми вдвох і тепер уже назавжди.

Роксана. Не кажи, бо знову розплачусь від щастя. Дай надивлюся на тебе. Ти такий, як і був, тільки трошки зблід. Чому не засмаг?

Максим (*посміхнувся*). В холодку ховався.

Роксана. І добре. Будемо разом на сонці, щоб однаково засмагнути. (*Пригорнулася до Максима*). Любиш?

Максим. Ти знаєш.

Роксана. А листи пишеш такі коротенькі.

Максим. Не вмю писати довгих.

Роксана. Нічого. Я їх дописую. За тебе розповідаю, як живеш, як пригадуєш наші зустрічі (*радісно зітхнула*), як будемо удвох жити, працювати, мріяти...

Максим. Як же твої справи, геологу мій?

Роксана. Можеш мене поздоровити: сесію пододала з тріумфом. То ж не авоськи плести! (*Сміється*). Максиме, ти не будеш мені докоряти?

Максим. За що?

Роксана. Я запросила на весілля двох своїх друзів — Бориса і Риту. Рита не змогла приїхати, то я Буркова. Ти ж знаєш, я про нього розповідала.

Максим. І добре зробила. Веселіше буде.

Роксана. Бурков разом зі мною приїхав... Та он він! Входить Бурков. В одній руці несе чемодан, другою міцно тримає рибалку.

Бурков. Пробачте, я мушу з'ясувати. Роксано Андріївно, це ваш чемодан?

Роксана. Мій.

Бурков. Ось бачите. Я не помилився. Цей громадянин вже встиг...

Роксана (*розсміялася*). Товаришу Бурков, відпустіть дідуся. Це я попросила.

Рибалка. Пристав, як смола.

Бурков (*відпустив діда, сконфузився*). Помилочка. Пробачте.

Рибалка. Аж рука затерпла. (*Потирає руку*). Схопив, як обценьками.

Роксана (*до Максима*). Знайомтеся, це товариш Бурков.

Максим (*подає руку*). Кліменко.

Бурков. Бурков Іван Іванович.

Максим. Дуже приємно.

Бурков (*з підкресленою повагою*). Я слідкую за пресою і давно знаю ваше славетне ім'я.

Роксана (*здивовано*). Славетне?

Бурков (*у свою чергу здивований*). Ви хіба не знали? (*Повчально*). Треба уважно пресу читати. Максим Степанович — видатний авіаконструктор.

Роксана (*схотилась за голову*). Господи, яка ж я темна! Максиме, чому ж не сказав?

Максим. А яка різниця? Ви, товаришу Бурков, здається, працюєте інспектором?

Бурков. Вже ні. Мене перекинули на ОБХС.

Рибалка. Так би й сказав, що міліціонер.

Бурков (*до рибалки*). Вам не подобається радянська міліція?

Рибалка. Та ні, я просто не пручався б. Здоров'ячком бог тебе не обділив.

Бурков. Я офіційно вибачаюсь перед вами.

Рибалка. Е, що там, така в тебе робота. (*Пішов до баркаса*).

Максим (*до Буркова*). Вам є де зупинитись? Може...

Бурков. Не турбуйтеся. Я у своїх колег. Ми заздалегідь домовились. Я тільки хотів чемодан...

Максим. Дякую, ми самі. Отже — до зустрічі.

Бурков. До зустрічі, з вашого дозволу.

Максим (*до Роксани*). А ти — до дідуся?
Роксана. Звичайно!

Максим і Роксана виходять.

Бурков (*дивиться вслід*). Хто б міг подумати. А чо-го ж! Роксана Андріївна достойна. (*Пауза*). А ти, това-ришу Бурков? Ех, досвіду в тебе ще малувато. Із дідом осоромився, та ще при такому чоловікові.

Підходить рибалка.

Рибалка (*простягає цигарки*). Палиш?

Бурков. Ні, шкодить здоров'ю.

Рибалка. Воно й видно. Здоров'ячко в тебе — дай боже!

Бурков. Не скаржусь.

Рибалка. В міліції, значить. Який же ти чин маєш?

Бурков. Капітан.

Рибалка. Малувато. Я б тобі майора дав. Аякже, тільки з пароплава — і вже злодія піймав.

Бурков. Я офіційно вибачився.

Рибалка. Я ж не серджусь.

Бурков. Де тут поблизу кафе?

Рибалка (*жест*). Прямо. Ото голубіє.

Бурков. Дякую. Ще раз вибачаюсь. Будьте здорові.
(*Виходить*).

Рибалка. Козарлюга. Такий як спіймає — не вирешся!

На сцену виходить Крицевий в літньому костюмі, засмаглий.
Рухи ліниві, навіть наспівуючи, позіхає.

Крицевий (*наспівує*).

Море глибоке, сонце гаряче,
Ніжки засмагли, очі лукаві.

Море, сонце, ніч і очі — увесь реквізит літньої відпустки є. (*Позіхнув*). А от часу виспатися — немає. (*Побачив ри-*

балку). О, абориген Криму, як завжди, на своєму місці.
(*Дістає портсигар*). Запалимо, аборигене?

Р и б а л к а. Не палю.

К р и ц е в и й. І досі невода розплутуєте?

Р и б а л к а. І досі.

К р и ц е в и й. Гм... А в цьому є свій сенс. Старий і море.
Вас часом не Хемінгуей вигадав?

Р и б а л к а (*сердито*). Не знаю, хто він такий, та думаю,
що тебе б він напевне не вигадав.

К р и ц е в и й. Мене — ні. Я швидше в стилі Іонеско.
Хоча... (*Позіхнув*). Я сам по собі. Як ота кіплінгівська
кицька.

Голос за сценою: «Льоньчик, мені пудно без тебе!»

Р и б а л к а (*глузливо*). Не кицька, а кіт. Кицька — онде.
До тебе пивкає?

К р и ц е в и й. До мене. А ви норовистий старий. Чому
ви торік прогнали мене з своєї халупи?

Р и б а л к а. Бо схотів.

К р и ц е в и й. Резонно.

Голос за сценою: «Льоньчик, ну йди ж сюди. Поцілуй!»

Р и б а л к а. Дикуном?

К р и ц е в и й (*позіхає*). Путівочка.

Голос: «Льоньчик, я хочу, щоб ти мене поцілував».

Р и б а л к а. Відпочивати приїхав, втомився?

К р и ц е в и й. Тут всі втомлені, всі відпочивають. Один
ви... А втім, у вас також довготерміновий відпочинок.

Голос: «Льоньчик, у мене серце щось тук-тук-тук. Іди послухай».

Р и б а л к а. Теж втомилась. До моря, як на ярмарок, —
дорога не заказана: їде хто хоче.

К р и ц е в и й. Точніше — всяка наволоч? І то правда.
Що ж, такий антураж вам явно не пасує. Старий і море.

Боюсь, доведеться вам зникнути. А втім, поки зникаю я. *(Іде. Зупинився, кидає через плече, мов між іншим).* Ви не бачили тут одну мавку?

Р и б а л к а. Їх тут хоч греблю гати.

Голос: «Льоньчик, тук-тук, тук-тук».

К р и ц е в и й. Та, що в минулому році з якимсь чиновним типом крутила. Ви ще часто розмовляли біля каменя з ними.

Р и б а л к а. Забув. *(Пішов до баркаса).*

Голос: «Льоньчик!»

К р и ц е в и й. Іду. *(Позіхає).* А тебе, голубко, я сьогодні ж відправлю. Хоч висплюся досхочу.

З а в і с а

КАРТИНА СЬОМА

Кафе над морем. Лунають голоси, музика. На сцені два столики. Біля одного сидить М а к с и м, палить. Заходить Г а л я — трохи посивілі коси укладені віночком, не помічає Максима, проходить у глиб кафе. Когось шукає.

М а к с и м. Кого шукаєш, Галю?

Г а л я. Максим? Он куди ходять мої хворі! А процедури?

М а к с и м. Не гнівайся, лікарю. Сідай. Можу ж я спочити від тих процедур? А ти чого тут?

Г а л я *(сідає)*. Шукаю сина, приїхав з армії на кілька днів — і я його майже не бачу. Хоч би у вихідний побув дома. Так ні — десь подався.

М а к с и м. Ти не в кафе, ти над морем його пошукай.

Г а л я. Ой діти, скільки з ними намучишся. Менший теж в якийсь похід збирається.

Максим. Хай розважаються.

Галля. Тобі добре говорити, не знаєш, як за дітьми серце болить.

Максим. Чому не знаю? У мене аж два сини. (*Пауза*). Нехай не рідних, але...

Галля. Два сини? Хіба ж ти одружений?

Максим. Ні. Кирилові діти. Пригадуєш сорок третій рік, госпіталь...

Галля. Кирило, лейтенант? Смертельно поранений... Пам'ятаю. То ти...

Максим. Дав йому слово, а він мені свою ковану скриньку... Хлопці у нього чудесні, полюбив їх, мов рідних. І дружина хороша.

Галля. І зараз ви разом?

Максим. Ні. Не став їй світ зав'язувати.

Галля. Розумію. Вона полюбила іншого.

Максим (*по мовчанці*). Один син вже інститут закінчує. Думаю до себе в конструкторське бюро взяти. Другий — десь аж в Казахстані на будівництві. Часто пишуть, приїжджають до мене в гості. (*Усміхнувся*). Тож даремно мала мене за бурлаку.

Галля. Зводить нас доля, Максиме. Скільки років минуло, й знову зустрілись.

Максим. Приємна зустріч. Ти уже лікар. Ще й, кажуть, хороший.

Галля. Хороший чи ні, а вже не дівчисько, досвід чималий.

Максим. Так, досвід у нас з тобою чималий. (*Напівжартома*). На жаль. Краще б менше досвіду, менше років.

Галля (*зітхнула*). Є, що вже там... (*Раптом розсміялася*). Учора, коли робила укол, мені так стало смішно.

Максим. Мені теж.

Галля. Діда згадав?

Максим. Згадав.

Обоє сміються.

Г а л я. А все-таки, Максиме, хоч ти й видатна персона, а лікуванням не нехтуй. Нехай вже сьогодні утік, але завтра...

М а к с и м. Слухаюсь, товаришу лікар!

Г а л я (*підводиться*). І де мій синок запропастився?

М а к с и м (*глянув на годинник*). У мене є кілька вільних хвилин, пошукаємо разом.

Виходять. Вбігає Роксана у білому платті. Проходить у глиб кафе, повертається, сідає за столик, біля якого три стільці. Видно, їй незручно. Заходить Кривецький.

К р и ц е в и й (*зразу помітив Роксану, підходить до неї*). Мавка завітала до Криму. Море вабить? Чи пляж?

Роксана мовчить.

Ми вже загордились. Ми не пізнаємо. Може, все-таки привітаєшся?

Р о к с а н а. Здрастуйте.

К р и ц е в и й. Пароплавом чи на крилах кохання?

Р о к с а н а. На крилах.

К р и ц е в и й. Заздрю крилатим! У мене щодо крил нічого не виходить. (*Іронічно примружившись, оглядає Роксану*). А ти ще кращою стала. Де ж він?

Р о к с а н а. Хто?

К р и ц е в и й. Ну той, до кого — на крилах.

Дівчина гнівно глянула, хотіла щось сказати, стрималась.

От і добре, ми вже вміємо володіти собою. Слухай, мавко, у мене є пропозиція.

Р о к с а н а. Чого вам треба від мене?

К р и ц е в и й. Я пропоную тобі здати крила в камеру схову і поїхати зі мною на Ай-Петрі. Там і з'ясуємо наші взаємини.

Р о к с а н а. Ми домовились раз і назавжди.

К р и ц е в и й. Дурниці. Раз і назавжди тільки вмирають,

Роксана. Я перестану з тобою навіть вітатись.

Крицевий. Дівчинко, будемо одвертими. Тобі вже напевне відомі хвилини, коли меркне світ від щастя. Ти гадаєш — я гірший за нього?

Роксана. Хам. Брудний хам!

Крицевий. Зайві емоції. Ти що, хочеш словесних прикрас? Це не важко. Прошу! *(Набирає пози)*. Моя дорога, для мене ти наче квітка, не троянда, не магнолія, не розкішна жоржина, а польова квітка, садівником якої були сонце, вітер, простір, якої не торгалася людська рука. Навіть у мріях я не наважувався тебе поцілувати... Здорово?

Роксана вголос розсміялася.

Чого смієшся?

Роксана. Так.

Крицевий. Все ж?

Роксана. Здорово.

Крицевий. От бачиш.

Роксана. Я думала, що тільки речі, а виявляється й чужі почуття теж можна брати напрокат.

Крицевий. «Почуття». Роксано, повір, тобі співатимуть про якийсь позахмарне кохання, а думатимуть про твої красиві ніжки, гнучкий стан, гарячі обійми. Скажи такому канару, що він нічого не доб'ється, — і він перестане співати, йому заціпить... На цьому стоїть і стоятиме земля грішна.

Заходить Максим, вітається з Роксаною.

Максим. Пробач. Довго чекаєш? *(Сідає біля них на вільний стілець)*.

Роксана. Щойно прийшла.

Максим. Я зустрів нашого лікаря, затримався трохи. Як влаштувалась?

Роксана. Добре. В дідуся така затишна хата. Я ніби там зроду жила.

Максим. Поїдемо сьогодні на Ай-Петрі. Захід сонця подивимось, кажуть — красиво.

Роксана. З радістю! Я стільки наслухалась про Ай-Петрі.

Заходить Бурков, стоїть непомічений, наче вагається, чи залишитись, чи піти.

Крицевий. Хто там живий, принесіть лимонаду.

Максим. Море вже вгамувалося. Ти приїхала — і заяло сонце.

Роксана. Я рано-рано ходила до моря. І одна хвиля — я не встигла втекти — облила мене зовсім.

Крицевий. Що вони там, посцули! (*Підводиться, іде вглиб кафе*).

Підходить Бурков.

Бурков. Не буду заважати?

Максим. Товаришу Бурков? Ми вам раді.

Бурков сідає на стілець, де сидів Крицевий.

Роксана. Як спалося на новому місці?

Бурков. Нічого. Я вже встиг і порибалити з дідом.

Роксана. Швидко ви з ним подружили.

Бурков. Я поважаю народ, а народ мене поважає.

Заходить Крицевий. Мовчки стає за спиною Буркова, чекає, поки той встане. В зубах незапалена цигарка.

Максим. Давайте кави вип'ємо.

Бурков. Я не проти. (*Мовчки через плече подає Крицевому сірники*).

Крицевий не взяв, відійшов, сів за другий столик.

Роксана. Почекаємо Борю. Він має з хвилини на хвилину бути тут.

Заходить офіціантка з пляшкою.

Офіціантка. Хто просив лимонаду?

Крицевий. Сюди.

Офіціантка (*кокетливо*). Лимонад треба чимось закусити.

Крицевий. Коньяку вірменського грамів двісті, лимон, кави...

Офіціантка (*підходить до столика*). Вам що? Шашлек, чебуреки, коньяк, «Столична», з перцем, «Мисливська», «Старка», шампанське, аліготе?

Максим. Кави, морозива. Товаришу Бурков, може, вам чогось міцнішого?

Бурков. Це шкодить здоров'ю.

Максим (*до офіціантки*). Все.

Офіціантка (*виходить, знизавши плечима*). Періферія.

Заходить Борис, у світлому костюмі, помітно змужнілий. Зупиняється посередині.

Роксана. Борька! Ми ось!

Борис. Пробачте, перукар трошки затримав. (*Підходить до столика Крицевого, хоче взяти вільний стілець*).

Крицевий. Не можна.

Бурков мовчки підходить, бере стілець, ставить до свого столу.

Бурков. Прошу.

Борис. Дякую.

Роксана. Знайомтесь. Боря — інженер-раціоналізатор.

Борис (*знайомиться з Максимом*). І член місцевкому.

Роксана. Ти, виявляється, кар'єрист!..

Борис (*посміхається*). Росту.

Заходить офіціантка, ставить на стіл каву, морозиво.

Роксана. Треба взяти вина. Борька безпросипний п'яниця.

Борис (*до офіціантки*). Пляшку вина «Червоний камінь».

Роксана (*лукаво*). А твоя улюблена закуска?

Борис. І плавлений сирок, жирність сорок п'ять процентів. (*Посміхнувся*). А коли сирків нема, то щось самі придумайте.

Бурков (*до офіціантки*). Хвилиночку. Вино не п'ю. Сто грамів «Столичної» і пошукайте сала... або язика з хроном.

Роксана. А здоров'я?

Бурков. Я не систематично.

Максим. Мені рислінг.

Роксана. Виявляється, всі алкоголіки.

Бурков. Виключний випадок.

Офіціантка. З них ще можуть бути люди. (*Виходить*).

Роксана. Якби оце були з нами Рита і професор, мені б здалося, що вся моя сім'я зібралась.

Бурков. Рита відмінниця.

Роксана. А ви звідки знаєте?

Бурков. Я в усьому поінформований.

Роксана. Як з готелем, Борю?

Бурков. Все зроблено. Порядок.

Борис. З таким другом, як товариш Бурков, ніде не пропадеш.

Заходить офіціантка, накриває стіл.

Максим (*наливає чарки*). За приїзд Бориса.

Бурков. За Роксану Андріївну. Вона одна тут представник славного загону радянських жінок.

Борис. Приєднуюсь.

Роксана. Давайте мовчки, кожний за своє, найдорожче.

Борис. Теж приєднуюсь.

Офіціантка накриває стіл Крицевого.

Крицевий (*щоб його почули*). Дівчино, ви вірите чоловічим обіцянкам?

Офіціантка (*сміється*). Не дуже.

Крицевий. І правильно робите. Хто багато обіцяє, той мало дає.

Максим. Давайте за нашу зустріч, за знайомство.

Бурков. Я навіть не гадав, що ось так близько, за столом, буду бачити людину з такою великою питомою вагою в суспільстві, як ви, Максиме Степановичу.

Максим. Не треба перебільшувати. Всі люди є люди.

Борис. Приєднуюсь.

Роксана. Ти, Борю, сьогодні дуже красномовний. До чого приєднуєшся?

Борис. І до питомої ваги, і до людей.

Роксана. Вип'ємо. Я хочу бути трошки п'яною.

Випивають.

Я вже п'яна. В голові маленький шторм. Не сердься, Максиме, всього два бали.

Борис. А я сьогодні наберусь до семи балів.

Роксана. На весіллі можна і до семи, а зараз — максимум — чотири.

Чути гучну музику, схожу на твіст.

Бурков. Чуєте — явно морально розкладаюча музика.

Роксана. Не думаю.

Бурков. Не говоріть. Під таку музику танцюють лише сумнівні елементи суспільства.

Роксана. Не завжди. (*Подивилась на Максима, ніби запрошуючи до танцю, той хитнув головою, потім до Бориса*).

Крицевий підводиться з стільця — готовий танцювати.

Борис. Спробуємо. (*Виходить з Роксаною*).

Крицевий знову сідає. Роксана й Борис танцюють щось схоже на твіст. Крицевий, Бурков, Максим дивляться на них, кожний сприймає по-своєму. Музика обривається. Роксана збуджена, весела.

Борис наче посмутнішав.

Бурков. Не віриться! Радянський інженер і радянська студентка — твіст. Багато загадок у житті.

Роксана. Не подобається?

Бурков. Не віриться, а взагалі на рівні.

Максим. Мені подобається — граціозний, температурний танець.

Бурков. Хочете, щоб я переглянув свої позиції?

Роксана. Хочу.

Бурков. Давайте ще раз — я придивлюсь, і тоді...

Роксана. Досить...

Входить офіціантка.

Офіціантка. Підрахувати?

Бурков. Прошу ще сто грамів.

Роксана. А норма, товаришу Бурков?

Бурков. Це «на коня».

Роксана (*тихо, до Максима*). Давай ми теж ще, мені сьогодні так весело.

Максим (*тихо, з усмішкою*). Згоден.

Борис. Таки дотягну до семи балів.

Крицевий. Лимонаду... і...

Офіціантка. Зрозуміло.

Музика.

Бурков. Чуєте, це вже для мене — гопак.

Завіса повільно опускається. Через деякий час на авансцену виходять Максим і Роксана.

Роксана. Нічого, що я трошки сп'яніла?

Максим. Нічого, Роксано.

Роксана. Мені було так радісно, як, мабуть, буває тільки на весі... (Пауза. Пильно подивилась на Максима). Максиме, а буде наше весілля?

Максим. Чому ти питаєш, рідна моя?

Роксана. Я така щаслива, що аж боюся.

Виходять.
З'являється Борис.

Борис. Ти, Борько, поводи́в себе, як кретин. (*Перекривлює себе*). «Приєднуюсь...» Розумнішого не міг нічого сказати. Що це таке? (*Прислухається до себе*). В тебе серце поболіює? Ти ж спортсмен, ти ж пробігав п'ять тисяч метрів — і хоч би що. (*Пауза*). Але ж то п'ять тисяч метрів, а зараз я пробіг доріжку в півжиття. (*Пауза*). Тікав від себе. (*З боєм*). Ну і як, втік, Борько? Кажі, втік чи ні? (*Пауза*). Не знаю... (*Виходить*).

Заходить Бурков.

Бурков (*наспівує*). «Гей, подайте коня вороного, гей, шаблюку дамаську подайте...» (*Замовк*). Гм. Шеф казав, що коли починаєш виспівувати, то вже п'яний. На цей раз шеф помилився. Я просто життєрадісна людина. (*Співає*). «Гей, подайте коня вороного, гей, шаблюку дамаську подайте...»

З протилежного боку заходить Крицевий. Бурков його помічає тільки тоді, коли той підійшов впритул, заступивши дорогу. Обидва деякий час стоять мовчки.

Крицевий. Слухай... м-м... як вас там? Яка у вас вага?

Бурков (*отямився*). Дев'яносто кілограмів.

Крицевий. Прекрасно. Ми в одній категорії.

Бурков. Можливо.

Крицевий (*на крок відступає*). Гадаю, нам вистачить півраунда.

Бурков. Віддаю перевагу самбо.

Напружена пауза. Крицевий не наважився, обминає Буркова, виходить.

«Гей, подайте коня вороного, гей, подайте шаблюку дамаську!» (*Вже словами*). Я вам покажу, де раки зимують. (*Виходить*).

КАРТИНА ВОСЬМА

Море. Теплий ранок. Максим. Рибалка розплутує невід.

Рибалка. Ресторан — то дурне. Не можна дитину хрестити на ярмарку, а весілля справлять в ресторані.

Максим. Чому?

Рибалка. Не годиться, і все. *(Відкладає невід, замислюється)*. Ми з Наталкою як побралися, в той же рік і хату збудували. Самі будували. Тепер десь відпаде шматок глини, я візьму, а він мені здається ще теплим від Наталчиних рук. Повіриш, викинути жаль. Наталка ту хату, як ластівка гніздо, викохувала. Скривджена долею моя хата. П'ятдесят років стоїть і весілля не знає. Два сини не дожили до свого весілля. Середній під Москвою, хоч у землі своїй лежить. А менший — на чужині головою наклав, під Будапештом. *(Пауза)*. Інколи я лаю нашу владу. Чому вона не пришле дідові квиток, не скаже: поїдь синів провідай. Хай хоч сльоза впаде на їхню могилу, легше їм буде. *(Пауза)*. А там подумаю: розішли такі квитки, і заворушиться, підніметься весь народ, не вистачить ні літаків, ні поїздів, доріг також не вистачить. Хай думки летять — їм ані квитків, ані доріг не потребується. *(Пауза)*. Так про що ж це я? *(Пауза)*. Хата моя чекає. Хоче молодих подивитись, пісню послухати. Хоче, щоб і долівку їй танцями притоптали. Чому б вам у мене не згуляти весілля? Роксана згодилась.

Максим *(схвильовано)*. Спасибі вам, батьку.

Рибалка. Я й рибки спіймаю. Й приготую. Все я вмю, все зроблю, синку. *(Пауза)*. Дивись, не скривдь Роксану.

Максим. Яюсь ви мені говорили про сповідь. Так я вам, як на сповіді, скажу... Коли я зустрів Роксану... Наче з-за туману блиснуло сонце. Для мене і море оце засиніло по-новому, і небо вищим стало, по-новому переді мною світ розкрився. І сам я став іншим, мов крила вирости. Тепер я не один, я з нею. *(Замок. Замислився)*.

Напливає тиха музика, ринуло синє примарливе світло. І вже не берег моря, а робоча кімната Максима. Він схилився над кресленням, біля нього — Роксана.

Роксана (*кладає руку на плече*). Стомився, мій рідний?

Максим. Ні. Ти даруєш мені другу силу. З тобою у мене глибшає, яснішає думка. Я за цей рік зробив стільки, що навіть сподіватись не міг. Я не хвалюся, дитинко, я ділюся з тобою своєю радістю.

Роксана. Напою радістю.

Максим. А радість велика. Скоро не супутник, а корабель помчить у космос. Людина сягне до зірок.

Роксана. Це наша казка, Максиме?

Максим. Це наша правда, Роксано. І коли перший космічний корабель зрине над планетою... (*Усміхнувся*).

Роксана. Чому всміхаєшся?

Максим. Нікому не спаде на думку, що зринув він трохи раніше тому, що в ньому закладене наше кохання. Тому (*підходить до Роксани, вдивляється їй в обличчя*), що живе на світі дівча з замріяними очима.

Примарливе світло згасає. Знову море, Максим і рибалка.

Максим (*прокинувся від спогадів*). Отак цілий рік вона була поруч зі мною. (*До рибалки*). Скривдить Роксану? Та я краще закатаю свою душу, ніж пригашу хоч один день в її житті.

Рибалка. Вірю тобі, Максиме.

Максим. Вам говорю, а Роксані слів не знаходжу.

Рибалка. Вона й без слів відчує.

Бігає Роксана.

Роксана. Цей шматок берега наш. Я бігла і знала, що ти тут, Максиме.

Рибалка. Все бігаєш, бігаєш... Ходити треба.

Роксана. Не встигаю. Оце треба ще трошки в хаті підбілити. Дідусю, як ви вгадали моє бажання? Мені самій

не хотілося в ресторані — чужі люди, все наче тимчасове, куплене. А у вас зберемось, як дома свої... Ви будете моїм весільним батьком.

Рибалка. Чуєш, Максиме? І я у вас урву трощечки щастя.

Роксана. Як добре виходить. Щось занадто все добре. Куди не повернусь — мені усміхається щастя. Тепер я вже певна — буде тундра. Великі зорі. Німа тиша, біле полотно снігу. І наше багаття. *(Довга пауза. Посміхнулася)*. За мріями я забуваю про все, а мені ще в ательє на останню примірку білого плаття. *(Глянула на годинник)*.

Максим. І я з тобою.

Роксана. Не треба, ти ж любиш ранками бути біля моря. Зустрінемось... Ще день...

Максим. Безмежний день.

Роксана *(зігнула)*. Безмежний. *(Виходить)*.

Рибалка. Заспокоїлось море.

Максим *(жест)*. Чималий улов сьогодні.

Рибалка. Лікарка з вашого санаторію просила. Казала, раненько прибіжить, забере... І не йде.

Максим. Не прийде?

Рибалка. Ні. Прибіжить і скаже: «Пробачте, дідусю, спізнилась». Я їй відповім: «Твоє діло». Вона ж: «Не встигну додому забігти. Як же бути з рибою?» Скажу: «Не знаю». — «Пропала моя юшка», — погорює вона. Тоді я візьму рибу та й сам занесу. Хороша вона лікарка. Люди не нахваляться. То вже як визначить хворобу, так хоч до бога йди, і він підтвердить.

Швидко заходить Галля.

Галля. Добрий ранок. І ти, Максиме, рибалиш? Сьогодні на консультацію до професора не запізнись.

Максим. Відкладімо консультацію на декілька день.

Галля. Крий боже, о дванадцятій будь! А я, дідусю, знову спізнилась.

Рибалка. Твоє діло.

Г а л я. Вже не встигну й додому забігти. Як же риба?
Р и б а л к а. Не знаю.

Г а л я. Пропала моя юшка.

Максим засміявся.

Р и б а л к а. Пропала так і пропала. Дома хто є?

Г а л я. Хлопці ще сплять.

Р и б а л к а. Я їх розбуджу. (*Бере кошика з рибою, виходить*).

Г а л я (*вслід*). Спасибі. (*До Максима*). До одного хворого заходила. Щось він мене дуже турбує.

М а к с и м. Кажуть, ти залізний діагностик.

Г а л я. Ну, вже й залізний...

М а к с и м. І навіщо ти тягаєш до мене усяких медичних світил?

Г а л я. Так годиться, Максиме.

М а к с и м. Та ну їх до біса! (*Засміявся*). Я ж зовсім здоровий. Здоровий! (*Пильно глянув. Пауза*). Як мої справи, Галино?

Г а л я (*весело*). Блискучі!

М а к с и м. А коли — по щирості? Кажі, я не боюся.

Г а л я. Я знаю, що не боїшся... Такі, як ти, не бояться нічого. Взагалі ти такий... ну... ти — взірець наймужнішої людини. Тоді, в юності, я тебе ще не знала. Тільки через довгі роки по-справжньому зрозуміла тебе. Я навіть на твою честь свого меншого сина назвала Максимом. Хочу, щоб і він виріс мужнім, сильним і добрим. (*Пауза*). А от чи щасливий ти — того я не знаю...

М а к с и м. Тобі доводилось бачити коли-небудь людину, вщерть, по вінця сповнену щастям?

Г а л я. Ні. Не зустрічала. А може, й не живе на світі така людина.

М а к с и м. Живе. (*Ледь посміхнувся*). Ось вона перед тобою. Я такий щасливий, Галю, що більшого щастя й не хочу. Бо його й немає, більшого.

Пауза.

Осторонь проходить Крицевий. Зупинився, прислухається до розмови.

Г а л я. Мабуть, воно так. *(Пауза)*. Чому ж дивуватись,— я теж була б пеймовірно щаслива, коли б до мене прийшла така слава.

М а к с и м. Не в славі щастя, Галю.

Г а л я. Чому? Талановитий конструктор — твоє ім'я знає вся країна. *(Пауза)*. Я розумію, для тебе щастя не в славі, а в тому, що ти багато можеш дати людям. Справді, більшого щастя й просити не треба.

М а к с и м. А я ще попрошу. Я хочу поїхати в тундру. І на білому полотні снігу розпалити маленьке багаття.

Г а л я *(усміхнулась)*. Ти трошки дивак, і мрія трошки дитяча.

М а к с и м. Ну й що? А я поїду. Ти ж мене знаєш!

Г а л я *(роззубилася)*. В тундру... Навіщо? Тундра — то примха, Максиме.

М а к с и м. Не примха. Для мене тепер це — найголовніше.

Г а л я. Бачиш, мій друже, іноді доводиться поступатися найголовнішим заради... життя.

М а к с и м. Як тебе розуміти?

Г а л я. Але ж це не так! Твоє найголовніше не в цій химерній мрії, воно — в твоїй роботі.

М а к с и м. Як розуміти тебе, Галино?

Г а л я. Зрозумій: твоєму талантові, твоїй роботі конструктора ніщо не загрожує. Ти працюватимеш довго й щасливо.

М а к с и м. Так... Тепер ясно. *(Довга пауза)*. У себе за робочим столом я житиму. А поза цим...

Г а л я *(м'яко)*. Хіба ж цього не досить, Максиме?

М а к с и м. Ні. Не досить. *(Майже кричить)*. Тепер не досить. Та що ти знаєш... *(Опанував себе, стиха)*. Пробач. А зараз... Не хочу напівправди і натяків: «Сліди війни»... «Хвороба тліє, але колись, можливо, спалахне». Що мене чекає, скажи відверто. Я мушу знати.

Г а л я. Все буде гаразд... Я просто нагадала, щоб берігся.

М а к с и м. Кажі правду!

Г а л я. Ніхто не зуміє точно передбачити...

М а к с и м. Галю, друже мій. Мені треба знати, зрозумій. Я мушу знати. Саме тепер мушу знати.

Г а л я (*по мовчанці*). Я вважаю, ще три-п'ять років не загрожує нічого... (*Замовкла*).

М а к с и м (*стиснув їй руку*). А там? Ну, скажи...

Г а л я (*тихо*). Як тобі сказати? Є таке слово — паралегія...

М а к с и м (*повільно відпускає її руку*). Я знаю це слово. Параліч.

Г а л я. Не повний. Руки і мозок — твої. Їм ніщо не загрожує. (*Винувато*). Пробач. З мене поганий дипломат. Але як друг я повинна тебе попередити.

М а к с и м (*глухо*). Спасибі. Ти добре зробила, що попередила. Ну що ж, консультація професора тепер, мабуть, зайва.

Г а л я. Так. Довелося взяти його місію на себе. (*Не стрималась, заплакала*). Як я іноді ненавиджу свою професію, Максиме! Своє безсилля...

М а к с и м. Нічого, Галю. Заспокойся. Буває.

Г а л я. Ти ще мене потішаєш! Яку ж треба мати нелюдську силу... (*Махнула рукою, пішла*).

Крицевий, що здалеку дослухався, зникає.

М а к с и м (*тихо*). Нелюдську силу... (*Стоїть деякий час зацікавлений, з міцно стиснутими вустами. Потім сахнувся, ніби від удару, і — зів'яв, безсило упали руки, поникла голова*).

На сцені меркне світло, мабуть, потьмарилось в очах. Музика — як осінній дощ.

Г о л о с М а к с и м а. Оце і все. Так близько і так зримо — прикутий до крісла... Обрив... (*Пауза*). Але ж до об-

риву ще шмат дороги в три-п'ять років. Не днів — років!
І — разом з нею...

Сцена світлішає.

Ці роки мають стати більшими за все прожите життя. А потім мені не жаль, нехай обрив... *(Пауза)*. Мені, а їй? Вона ж тільки-но розправила крила — тільки злетіла. А я її в клітку.

Світло меркне.

Сам же казав — краще душу свою скатую, ніж пригашу хоч один її день...

Почекай, Максиме, Роксана любить тебе. Любить не за те, що здоровий, сильний, що можу на руках її носити над морем. «Душу твою люблю, Максиме». А душа моя належатиме їй до останнього подиху.

Сцена світлішає.

Для справжнього кохання немає перешкод. *(Пауза)*. А тундра, а великі зорі, а маленьке багаття на білому полотні?.. Ти заміряєшся на мрію, Максиме? *(Сидить в задумі. Ось підводиться, виходить на авансцену)*. Хіба я своїм життям не заслужив взяти його в руки, відчутти, яке воно, те заповітне щастя? Воно так близько? Протягни руку, Максиме, й візьми...

Світло гасне.

Освітлена тільки авансцена. Входить Крицевий.

Крицевий. Оце новина. Гм. Сенсація... *(Пауза)*. Чинний жених — кандидат у паралітики?!

Заходить Бурков. Хоче пройти мимо.

Привіт прихильникові самбо!

Бурков мовчить.

Уявімо, що ви теж привіталися, і продовжимо розмову.

Бурков. Валяй.

Крицевий. Лексикончик. А чого ви зрання у смокінгу?

Бурков. У чому?

Крицевий. Пардон, у костюмі, пошитому на фабриці імені Смирнова-Ласточкина. Мов на весілля.

Бурков. На весілля.

Крицевий. Сьогодні?

Бурков. Завтра.

Крицевий. Звикаєте до парадної форми? *(Іронічно оглядає Буркова)*. Он на полі, де етикетка була пришита, ниточка теліпається. Скільки коштує?

Бурков *(відриває нитку)*. Вісімдесят сім карбованців дев'яносто п'ять копійок.

Крицевий. Не дорогий. Може, й собі такий самий купити?

Бурков. Купуй. Але коли на весілля приплентавш, я постараюсь. *(Жест)*.

Крицевий *(з посмішкою)*. Ви поспішили.

Бурков. Куди?

Крицевий. З костюмчиком поспішили. Весілля не буде.

Бурков здивований.

Не буде. Ви здивовані?.. Поясню. Виявляється, жених трухлявий, через три-п'ять років він буде прикутий до крісла...

Бурков *(приголомшений)*. Брехня!

Крицевий *(відверто зловтішно)*. На твій жаль і на мою радість — не брешу... Старі поранення безвідмовно спрацюють. Він і сам про це щойно дізнався. Так що піди, поки не пізно, здай в магазин свій костюмчик. Скажи — малий.

Бурков. Ти звідки знаєш?

Крицевий. А то вже моя справа. Але інформація точна. Жодних сумнівів.

Бурков. І ти... ти посмієш Роксані...

Крицевий. Уяви собі — посмію. Розкрию їй очі.

Пауза.

Бурков. Товаришу Крицевий!

Крицевий. Люблю ввічливість.

Бурков. Не робіть цього. Нехай сам.

Крицевий (*засміявся*). «Сам» — мовчатиме. Хто ж відмовиться перед тим, як випадуть зуби, згризти ласий шматочок? Я ж радянська людина — і повинен уболівати за долю ближнього, в даному разі за долю Роксани.

Бурков. Ви не підете. Прошу вас!

Крицевий. Припустити, щоб кандидат у паралітики...

Бурков. Яка ж ти сволота!

Крицевий. Ну, в такому тоні розмови не буде. (*Хоче йти*).

Бурков (*заступає дорогу*). Не смій!

Крицевий (*сміється*). Здай костюмчик.

Бурков. Стій. (*Хочає за руку*).

Крицевий. Без рук! Цього вже я не люблю.

Бурков (*щось гарячково вирішує. Зважився*). Громадянин Крицевий, ви заарештовані.

Крицевий (*здивований*). Що?!

Бурков (*подає посвідчення*). Прошу.

Крицевий (*розглядає посвідчення*). Он воно що — капітан міліції. Новина... Твій залізобетонний розум знайшов вихід — затримати хоч на мінімальний строк... Поки я сидітиму, тут все відбудеться.

Бурков. Саме так. Ходімо у відділення.

Крицевий. Не піду.

Бурков (*бере за руку*). Громадянин Крицевий.

Крицевий. Хочеш, щоб я пофарбував твою піку в червоний колір?

Бурков. Фарбуй.

Крицевий (*подумає*). Е, ні. Тоді ти мені припаяєш хуліганство. Нема дурних, капітане.

Бурков. Пішли.

Крицевий. Одну хвилиночку. Я поясню, що ти робив. По-перше, використовуєш службове становище з корисливою метою; по-друге, наносиш велику образу людині — зазіхаєш на її свободу, на її недоторканність, на її честь. По-третє, порушуєш Радянську Конституцію, радянські закони, на сторожі яких ти мусиш стояти. Я буду апелювати до прокурора, в суд, і тоді... *(Посміхається)*. Що тоді — ти знаєш. Як мінімум — з міліції *(жест)* коліном, з партії теж або на вічну пам'ять подарують строгача з занесенням в особисту картку. І стане Бурков як проколотий футбольний м'яч. Круглий, а не підскакує. Перспективочка, гм? Я бачу, твій казанок зварив. Бувай. *(Виходить. Вже з-за сцени)*. А костюмчик таки раджу здати.

Бурков *(стоїть збентежений)*. Гад...

Псвільно виходить услід за Крицевим. На сцену входить рибалка з неводом.

Рибалка *(знімає з плечей невід)*. Наче сто пудів, такий важкий. А колись же легеньким здавався. Погана штука старість. Нівечить людину. Але весілля — не часто буває. Попливу. Пора, старий. *(Звалює невід на плечі, виходить)*.

За хвилину з'являється Бурков, веде Крицевого.

Крицевий. Опам'ятайся, капітане.

Бурков. Громадянине Крицевий, ідіть за мною.

Крицевий. Ідіот.

Бурков. Не ображайте.

Крицевий. Без свідків можна. Кретин. Надовго не засадиш. Все одно — розкажу.

Бурков. Громадянине Крицевий!

Виходять.

Завіса

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

Ранок. Море. Вдалині біліє корабель. Максим, Рибалка з вічним своїм неводом.

Рибалка (*розплутує невід*). Так заплуталось, що вже й не розв'язати.

Максим (*дивиться в море, болісно усміхається*). Пароплав — наче привид.

Рибалка. Твій?

Максим. Мій.

Рибалка. Що ти Роксані сказав?

Максим. Сказав, що терміново викликають на об'єкт.

Рибалка. Повірила?

Максим. Повірила.

Рибалка. Лікарі, буває, помиляються.

Максим. На цей раз — ні.

Рибалка. Тобі видніше.

Максим. А на душі — пекло. Як житиму?

Рибалка. Важкі рани з часом гояться.

Максим. А може — поставити крапку?

Рибалка (*пильно глянув на Максима*). Господь з тобою!

Максим. Попереду пустеля без неї.

Рибалка. То, може, хай буде, як буде?

Максим. Не важко пограбувати Роксану. Вкрасти в неї мрію не важко. Зараз вона й не помітить. А потім...

Рибалка. Теж правда.

Вбігає Роксана. Максим іде їй назустріч. Вона припадає до його грудей. Стоять зацімлілі. Довге мовчання.

Максим. Прилетіло, чаєня моє.

Знову мовчать. Рибалка, шкутильгаючи, підходить до моря і жбурляє в нього свій невід.

Роксана. Швидше повертайся, мій рідний. Як серце у тебе б'ється... (*Глянула в очі*). Ти хвилюєшся? Чому?

Максим (через силу посміхається). Я не хвилююсь.
Роксана. Я ж відчуваю, як ти хвилюєшся. А я, ба-
чиш, спокійна й щаслива. Бо ми тепер навіки разом. Що б
не сталося, ми — поруч.

Максим. Чайки кружляють...

Роксана (сміється. Голосом Максима). «Які викінче-
ні рухи, який легкий віраж! Яке боздоганне піке!» Пам'я-
таєш, ти говорив?

Максим. Пам'ятаю, дитинко.

Роксана. А ще ти казав: «Щасливі чайки — перед
ними безмежний простір — небо і море». Така і я тепер
щаслива. Переді мною безмежне життя і в ньому ти.

Максим (вперше не може побороти хвилювання). Спа-
сибі тобі, моє кохання... (Гіркий клубок, що підступив до
горла, урвав йому мову).

Музика — наче рвуться одна за одною струни.

(З відчаєм притис до грудей Роксану, боїться зустрітись
з нею поглядом, щоб не погасити її щастя).

Гудок пароплава.

Переміна світла.

Вечір. Море. Пароплава вже не видно. На камені сидить Рокса-
на. Неподаляк старий рибалка, без невода, вперше склавши
на колінах вузлуваті руки.

Рибалка. Викинув невода. Тепер руки не знаю де
подіти. (Пауза). Поїхав наш Максим, поїхав, дочко.

Роксана. Він швидко повернеться.

Рибалка. Може, й затримається.

Роксана. Ну й що? Почекаю.

Пауза.

Рибалка. Робота у нього така. (Обережно). Може
й місяць, і не один затриматись.

Роксана. Не один місяць... Та я, дідусю, якби дове-
лося, — все життя чекала б на нього.

Р и б а л к а (*стиха, йому, видно, важко*). Ніколи людина не знає, що буде завтра.

Р о к с а н а. А я знаю, що буде завтра. (*Мовчання. Зводять голову, замріяно дивиться в море*).

А там уже не море, а засніжена тундра. Намет. Купка хмизу. Р о к с а н а підходить, сідає. Заходить М а к с и м, запалює багаття і сідає поруч Роксани. Вона бере його руки в свої.

М а к с и м (*тихо*). Бачиш, як загорівся наш вогник.

Р о к с а н а. Спасибі тобі, моє кохання.

На її обличчі вираз такого глибокого щастя, що здається — від нього все навколо освітлюється, Розгоряється багаття, народжується, звучать пісня про тундру.

З а в і с а

ГОРЛИЦЯ

Дилогія

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Гонта Павло Андрійович.

Наталка.

Васильок.

Горлиця.

Микола.

Мар'яна.

Федько.

Білик.

Рись.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Пізній ранок. Берег Дніпра. В інвалідній колясці профілем до глядачів сидить Павло Андрійович Гонта. Видно, колиш був могутній чоловік: широкі плечі, великі жилаві руки. Він — наче витвір скульптора, що хотів підкреслити, яка велика сила, яка незламна воля може бути в людині. Але вже роки, та ще й не легкі роки, зробили своє. Зсутулені плечі, обважнілі руки. Тільки профіль — наче вирізьблений в граніті. Його не змінить час. Трохи осторонь, на колодці обличчям до глядачів сидить Наталка. Дівча, здається, прикрашає оцей шматочок берега, дає йому життя. Чим? Може, своєю юністю, що світиться в її очах, в кожному слові, русі. А може, незрівнянною дівочою вродою, яку вже не приховати ні коротенькому квітчастому платтячку, ні двом настобурченим кіскам. Гонта схилив голову, заплющив очі, наче прислухається до своїх думок. Наталка перекидає з руки в руку камінець. Вдалині чути музику — мотив пісні про горлицю... вола то затихає, то знову напливає... Тривала пауза.

Наталка (*глянула на Гонту*). Ти, діду, очі так собі заплющив чи дримаєш?

Музика обірвалася.

Гонта. Так собі заплющив, а може, й задрімав.

Наталка. Тобі коли-небудь сниться, ніби ти літаєш?

Гонта. Вже не літаю...

Наталка. А я літаю. Як засну, так і літаю. Стаю наче зовсім невагомою, і мені легко, легко літати! (*Пауза*). Знаєш, чому я літаю, а ти ні?

Гонта. Бо я старий, а ти молода.

Наталка. А чому молоді літають у снах?

Гонта. Цього не знаю.

Наталка. У мене є одна здогадка, назвемо її — теорія. Розповісти?

Г о н т а. Послухаю.

Н а т а л к а. Деякі вчені висловлюють думку, ніби на нашій планеті це вже третя цивілізація. Дві попередні невідомо чого загинули, а ми живемо у третій... Повірте, є така теорія...

Г о н т а. Повірів.

Н а т а л к а. Так ось, за першої цивілізації люди літали. Народиться дитя, підросте і полетить. Літає, літає, поки не починає старіти. А тоді вже спускається на землю. І вже на землі доживає віку. Так люди й ділились: старі на землі, а молоді — у небі. А потім старим стало заздрісно і вони не дозволили молодим літати. Мовляв, живіть, як і ми, на землі... Вони використовували своє право старших, переконували, забороняли, примушували. І так роки, сотні років, тисячі років... І молоді розучились літати. Живуть, як і старі, на землі. Тепер вони лише уві сні літають. *(Пауза)*. Здорово я придумала? Шкода, не можу взяти патента на це відкриття. Колись це буде науково доведено. *(Пауза)*. А якби я зміла літати, облетіла б усю землю, всі куточки... Злітала б на карнавал у Бразилію... Відшукала б снігову людину, пригостила б її морозивом. *(Посміхнулась)*. І сказала б їй, що морозиво — це солодкий сніг. Що є країна, де випадає солодкий сніг. І вона, снігова людина, вже б усе життя не мала спокою: шукала б країну з солодким снігом... Дідусю, ти спиш?

Г о н т а. Не сплю.

Н а т а л к а. А вона існує, снігова людина?

Г о н т а. Не можу сказати.

Н а т а л к а. Звичайно, є. Я так ненавиджу тих учених, які намагаються довести, що нема снігової людини, нема літаючих блюдець, нема сигналів з інших планет. Вони наче обкрадають мене...

Мовчанка.

Вбігає В а с и л ь о к. Здоровий, але якийсь по-хлоп'ячому незграбний, шия перев'язана. У руках книжка.

В а с и л ь о к. Наталко, ходімо в затоку. Там змагання подивимось.

Н а т а л к а. Знову перев'язаний?

В а с и л ь о к. Мама чула, що я вночі кашляв, підозрює ангіну. Ходімо!..

Н а т а л к а. Ми з дідусем побудемо трошки на сонці.

В а с и л ь о к. Тоді я сам побіжу.

Н а т а л к а. Який спритний! «Сам».

В а с и л ь о к (*усміхнувся*). Ти ж знаєш — я без тебе нікуди не піду.

Н а т а л к а (*посміхнулася*). Хто зна, ти щось почав від рук відбиватись.

В а с и л ь о к. Де тебе чекати?

Н а т а л к а. Іди краще он за ті куці, скупайся.

В а с и л ь о к. У мене ж ангіна.

Н а т а л к а. Пірнеш разів зо три, і ангіна на дні залишиться.

В а с и л ь о к. Ти відповідаєш?

Н а т а л к а. Я!

В а с и л ь о к. Тоді скупаюсь. (*Вибігає*).

Н а т а л к а. Дідусю, ти спиш?

Г о н т а. Не сплю.

Н а т а л к а. А чого став мовчазний? Серце болить?.. Коли ти мовчиш, то мені страшно, я думаю, що тобі зле... Говори...

Г о н т а. Що ж мені говорити?

Н а т а л к а. Або розповідай щось, або повчай... (*Посміхнулася*). Хоча я твою науку знаю напам'ять: «Ми колись ходили обідрані, босі... з дитинства заробляли свій гіркий шмат хліба». (*Пауза*). Води дати?

Г о н т а. Не хочу.

Н а т а л к а. А молока?

Г о н т а. Я не голодний.

Пауза.

Н а т а л к а. А ти трохи задавсья, діду.

Г о н т а. Чим?

Н а т а л к а. Що робив революцію. А революцію робив не ти.

Г о н т а. А хто?

Н а т а л к а *(наче читає)*. Робітничі маси, селянські маси і частина прогресивної інтелігенції. Це я знаю ще з п'ятого класу. А ти — хіба маси? Ти — людина. *(Пауза)*. Ох і спина ж болить.

Г о н т а *(стурбовано)*. Може, застудилася?

Н а т а л к а. Ні, вчора розучувала з дівчатами танок: «Бій кобри з мангустою». Ох і танок! Хочеш, покажу? Дивись. *(Ій вчувається музика, вона танцює. Танок дуже шимерний, дуже «сміливий», але красивий. Наталка зупиняється)*. Красивий танок?

Г о н т а. Оригінальний.

Н а т а л к а. Ти хотів сказати, що це не танок, а кривляння мавпи. Що це вплив гнилого Заходу, врешті — це розпушта. Що в час вашої молодості так не танцювали. Це хотів сказати?

Г о н т а. Ти ж наперед усе знаєш.

Н а т а л к а. Гніваєшся?

Г о н т а. Ні.

Н а т а л к а *(сідає на своє місце)*. І добре робиш, гнів не аргумент.

Г о н т а. А чому ти говорила про революцію, ніби я задаюсь?

Н а т а л к а. Згадала, що піонервожата з табору просила, аби я тебе умовила зустрітися з піонерами: «Спогади учасників революції», у них запланований такий «захід». Тобі не доведеться добиратись, вони самі прийдуть сюди. Не відмовляйся, бо піонервожатій можуть вліпити догану за зрив плану політвиховної роботи. А дівчина вона хороша... Тобі ж це легко. Піонери малі, дурні. Їх можна повчати. То вже таких, як я, повчати не треба.

Г о н т а. Так-таки й не треба?

Н а т а л к а. А знаєш чому?.. Тільки не сердься! Молоде покоління має більший запас знань, ніж ви, старі. Ось

приклад. Я знаю англійську, ти — ні... Я вже засвоїла елементи вищої математики, ти — ні. В ядерній фізиці, кібернетиці я більше розуміюся, ніж ти. Я граю на піаніно, а ти — не знаю, чи грав колись хоч на балалайці... Ну, був ти учасником революції, п'ятирічок тощо. Ну і що з того? Це було просто романтично.

Гон т а. Ти в мене розумна.

Н а т а л к а. Хотів сказати — дурна. Признайся, хотів сказати дурна... або подумав, що я дурна.

Гон т а. Признаюсь, подумав.

Н а т а л к а. А чого ти взяв саме мене з дитячого будинку? Мене, а не когось іншого. Там же дітей було багато.

Гон т а. Узяв, бо... *(Пауза)*. Тобі цього не зрозуміти.

Н а т а л к а. Та де вже мені, я ж дурненька. А якби повернути ті роки... Знову б мене взяв?

Гон т а. Знову.

Н а т а л к а. Я теж, якби тоді прийшли всі люди світу, щоб узяти та удочерити мене, я пішла б тільки до тебе. Ти не такий, як інші. Такі, як ти, завжди вірні й незрадливі друзі.

Гон т а схилив голову.

Справжні друзі. Ти — мій справжній друг. Що тобі? Чому ти зблід? Знову — болі?

Гон т а. Ні... а втім, знову... болі. Ти не хвилюйся, друже мій, уже минулося. Ну, що ти мені ще хочеш сказати? По очах бачу — цілий ранок щось хочеш сказати. Ну, кажи.

Н а т а л к а. А ти не забудь, що мені скоро вісімнадцять стукне? І я законно доросла. *(Сміється)*. Вирвуся на волю з-під твого варварського гніту. Матиму право навіть вийти заміж! Злякався, дідусю? Не бійся. Рік-два потерплю... А ти мені купи на день народження сукню, голубу-голубу, і черевички на високих каблучках... День народження... Мені в день народження чомусь хочеться плакати. І я плачу. А ти?

Гонта. Буває.

Наталка. І сльози течуть?

Гонта. Я без сліз.

Наталка. А в мене — як дощ.

Гонта. Як дощ? То добре — вони не гіркі.

Наталка підводиться, підходить до пісочного годинника.

Наталка (*дивиться на пісочний годинник, прилаштований біля коляски*). Годинника не перевернув, хитруєш. Тобі ж можна бути на сонці лише півгодини... А я заговорила і не помітила. Ось (*перевертає годинник*) висиплеться пісок — ще раз перевернеш і додому. (*Підходить до Гонти, обнімає за шию*). Подрімай трошки, дідусю. Я не заважатиму. (*Сідає на місце. Пауза*). А тобі було вісімнадцять?

Гонта. Було.

Наталка. Не уявляю тебе вісімнадцятирічним. Здається, ти завжди був такий. Моему дідові — вісімнадцять... (*Посміхнулася*).

Гонта. Було... Було... (*Задивився на пісок*).

Десь далеко-далеко народжується музика. Вона, як морська хвиля, то наближається, то знову віддаляється. Зникає.

Опускається біла завіса.

КАРТИНА ДРУГА

На авансцені з'являється Горлиця, вона то освітлена, то ледь бовваніє, наче вихоплена з пам'яті. Ось вона повільно починає освітлюватись, дедалі ясніше... Такою ми вже її зустрінемо і з Гонтою. Горлиця повільно виходить. Біла завіса підіймається. Пізній вечір. Глуха околиця міста. На камені сидить Павло Гонта. Чубатий, у вишиваній сорочці, піджак наопашки, то курить, то підводиться, ходить, то зпову сідає. Намагається приховати своє хвилювання. Непомічено з'являється Горлиця, дуже вродлива дівчина, чимсь схожа на Наталку, одягнена по-міському. У голосі — сердечна ширість, пристрасть, іноді — нестриманий спалах почуттів. Горлиця підкрадається до Гонти, загуляє йому очі.

Гонта. Горлиця.

Горлиця. Мене легко вгадати. Руки пахнуть ліками. Ліки в'їлися в долоні, мабуть, навіки.

Десь на віддалі пролунали один по одному три постріли. Пауза.

Денікінці розважаються.

Гонта. Може, когось розстріляли...

Горлиця. Для них це теж розвага. (Пауза). Не кури, все навколо застелив димом. Кинь цигарку. Кинь! Чуєш?!

Гонта (кидає цигарку. Потім підводиться, затоптує її). Сідай, Горлице.

Горлиця. Я звикла стояти. Цілими днями стою в аптеці. Як добре, що ти мене називаєш тільки Горлицею. Для мене це вже не підпільна кличка, а друге ім'я. Я згодом і насправді називатиму себе Горлицею. І в паспорт впишу. Адже можна кличку зробити прізвищем. Революціонери так роблять.

Гонта. Не знаю.

Горлиця. Горлиця... красиво... Це ж ти дав мені цю кличку. Випадково тобі спало на думку чи вибирав?.. Чого мовчиш? Слів не знаходиш? Ну й мовчи. Мені до цього не звикати. Зате дивитись умієш... Дивитися так, наче приковуєш до себе поглядом. Пам'ятаю, на різдв'яні свята ми з тобою на санчатах... Як ти вдивлявся в мене! Вихором крутяться санчата, земля й небо зливаються, а я відчуваю твій погляд. Бачу твої очі. Пам'ятаєш?

Гонта. Пам'ятаю.

Горлиця. А біля млина, коли на Перше травня наші збиралися, ти тільки на мене й дивився.

Гонта. Тоді ж стояла глупа ніч.

Горлиця. Все одно, я знаю: ти дивився на мене. Дивився ж?..

Гонта (глухо). Дивився.

Горлиця. Тільки на мене.

Гонта (через силу). Тільки на тебе...

Горлиця. Я знала.

Гонта. Покликав тебе не для цього.

Горлиця. Певно, не для цього. Знову якийсь завдання. Але почекай із завданням, якщо воно навіть від самого товариша Крона. Ти дивишся на мене не так, як інші. У тебе погляд якийсь п'янкуватий.

Гонта. Я непитущий.

Горлиця (*тихо засміялась*). Як тобі пояснити, дитя?.. Ну, затуманений. Ну, здається, в глибині твоїх очей синя каламуть... Я не вмію сказати...

Гонта (*кидає піджак на землю*). Сідай.

Горлиця (*сідає*). Синя каламуть. П'янка синя каламуть. Вона мене теж п'янить... Тобі цього не зрозуміти, дитя.

Гонта. Чого так обзиваєш мене? Навіть при людях...

Горлиця (*зі смутком*). Бо я старша за тебе, на цілих три роки старша...

Гонта. Досить!

Горлиця. Я хочу сказати все. Сьогодні я маю право. Сьогодні в мене свято. І ти мусиш мене вислухати. (*Шіду водиться, підходить до Павла*). Ти дитя проти мене, а я чомусь забуваю про це... Може, тому, що ти такий великий. (*Кладе йому руки на плечі, дивиться в очі, потім куйовдить губ*). Підстрижися, а то закуйовдився.

Гонта (*глухо*). Тепер ніде. Вчора перукаря чорносотенці вбили. І кравця...

Горлиця (*зі смутком*). Знаю... (*Пауза*). Але підстригтися треба. Я часто в мріях бачу тебе змужнілим, у красивому одязі, а уявити зачесаним не можу. Отак завжди оцей завихрений губ. (*Ледь нахилила голову, наче хотіла поцілувати*).

Гонта (*відсахнувся*). Де наших тримають, дізналася?

Горлиця. Дізналася. У королькових пивницях.

Гонта. Це гірше, ніж у тюрмі. Нікого не розстріляли?

Горлиця. Наче ні, тільки били. (*Довга пауза*). Я боюсь за тебе.

Гонта. Чого за мене боятися?

Горлиця. Щоб до них не потрапив. Закатують. А я кохаю тебе... (*Роблено сміється*). Бач, яке освідчення. Слово «кохаю» шепочуть на вушко, а воно мені в грудях стоїть, пече.

Павло підвівся, аж плечима повів, наче його обсіпало морозом.

Сиди, дитя. Шкода, що ти дитя. Скільки тобі?

Гонта (*тихо*). Вісімнадцять.

Горлиця. Коли вісімнадцять?

Гонта. Завтра буде.

Горлиця. Завтра? Завтра ти вже будеш дорослим?.. Завтра ти мене поцілуєш...

Гонта (*наче його здушило*). Це напевно — що вони в королькових пивницях?

Горлиця. Нагадуєш, що в організації ти старший. Я це знаю... (*Пауза*). Вони в королькових пивницях. Яка там охорона і інше, я дізнаюся потім... (*Пауза*). Пам'ятаєш, тоді у Кручику, ми зібралися вночі, тоді, як домовлялися про зброю. Пам'ятаєш?

Гонта. То що?

Горлиця. Вже коли поверталися додому, я ногу підвернула. Було так боляче, що йти не могла. Пам'ятаєш?

Гонта. Не забув.

Горлиця. І ти мене взяв на руки, щоб, мовляв, швидше по домівках, щоб не затримуватись... Узяв на руки і поніс.

Гонта. Ніс, то що?

Горлиця. Ніс мене дві версти.

Гонта. Двох верст не було.

Горлиця. Дві версти! Дві версти я слухала, як б'ється твоє серце. Ти спочатку мене ніс майже на витягнутих руках, а потім все ближче й ближче пригортав. А потім стиснув, наче боявся, що хтось вирве мене з твоїх рук. Так стиснув, що мені аж боляче стало і добре, так добре... Хотілося, щоб вік отак у тебе на руках. Хай бог і люди мене простять, тоді я й покохала тебе, хлопчику. Скільки б я не

прожила, а оті дві версти не забуду, повік не забуду! Як велике горе, а може, як велике щастя через душу, через серце пролягли оті дві версти.

Пауза.

Гонта. Не для цього кликав...

Горлиця. Знаю. Не для цього. Але хай іще часинка буде моєю, буде нашою. Я ж казала — у мене свято. У мене сьогодні день народження, вже двадцять один. І я тобі дарую своє кохання. Чого опустив очі? Подарунок не додається? (*Заглянула йому в очі*). Ні, бачу, бачу синю каламуть. Її не приховаєш. Зроби подарунок і мені на мої іменини. (*Тихо*). Поцілуй мене. (*Прихилилася до Павла, той відхилився*). Боїшся? Не вмієш? Не хочеш поцілунком скомпрометувати себе — крицевого революціонера?

Гонта (*хрипло*). Відчепись!

Горлиця. Ти поцілуєш мене. (*Обнімає Павла, прихилив голову до себе*).

Павло, наче мимоволі, цілує. Потім обоє мовчки розходяться. Пауза.

Гонта. Ти...

Горлиця (*тихо*). Почекай, не гаси щастя.

Гонта. Треба поговорити.

Горлиця. Пам'ятай, Павле, оті дві версти і сьогоднішній вечір — вони для мене святі. Я їх ніколи не зраджу. (*Сіла на розстелений піджак, обхопила коліна руками*). А тепер можна й про справи.

Павло не може говорити.

Тільки швидше, в мене ж тато хворий. На мені аптека. (*Пильно подивилась на нього*). Ти наче не такий, як завжди... Тільки тепер помітила — не такий.

Гонта (*наче зібрався з силами, зборов вагання, глухим, але твердим голосом*). Не пожалю нікого, хто проти революції. Нікого!

Горлиця (*насторожено подивилась на Гонту*). Ти це до чого?

Гонта (*не чує її. Тим же голосом*). Коли б я чимось завинив перед революцією,— скарав би і себе! (*Пауза. Дістає листа*).

Горлиця. Від Крона?

Гонта. Від нього.

Горлиця. Знову якесь завдання. Цікаво, який подарунок на іменини підніс мені Крон.

Гонта. Про твої іменини він не знає. А завдання — мені.

Горлиця. Для чого ж кликав?

Гонта. Слухай. (*Читає повільно, чітко, вимовляючи кожне слово, щоб не виявити свого хвилювання*). «Твоє повідомлення одержали. Спасибі».

Горлиця. Це про вагони?

Гонта (*читає далі*). «Тепер ставлю до відома, що арешт частини зарічанських підпільників не випадковий. Виявлення тайника зі зброєю теж не випадкове. Все це рука провокатора, який причаївся у вашій організації. Підпільна кличка провокатора — Горлиця».

Горлиця (*підвела голову, до її свідомості ще не дійшов сенс слів*). Що? Чи мені сниться, чи Крон збожеволів. Чи, може, є ще хтось із кличкою Горлиця?

Гонта (*тихо*). Немає.

Горлиця (*засміялась*). Ти хотів, щоб ми разом посьміялися над чієюсь безглуздою витівкою?

Гонта (*знову читає тим же голосом*). «Наказ комітету — ліквідувати провокатора. Хай не затремтить у тебе рука. Пам'ятай: це є наш останній і вирішальний бій».

Горлиця (*стривожено*). Оце якби ти повірив якомусь папірцеві й розстріляв мене! Уявляєш... Чого в тебе потемнішали очі? Не дивись так, не смій і думати!

Павло повільно виймає з кишені наган, відводить погляд убік.

Зупинись! Це провокація!..

Павло піднімає руку з наганом.

Опусти руку, не стріляй! Я не винна. Серцем своїм пере-
вір.

Чути чийсь чужий голос: «Наказ комітету».

Не стріляй!..

Чути чужий голос: «Хай не затремтить рука!»

Павлушо!.. *(На устах застиг німий розпачливий крик).*

Постріл. Горлиця схопилась за груди, захиталась і повільно опу-
стилась на коліна, впала. Павло наче тільки тепер збагнув, що
сталось. Жах скам'янив його.

Світло пригасає.

Падає біла завіса.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Чути пісню, яку співали ентузіаста тридцятих років. Пісня на-
ближається, аж заgrimіла, потім відкотилася. Біла завіса піді-
ймається. Біля вікна стоїть Микола, він прислухається до пісні.
У нього відкрите, вольове обличчя. Коли говорить, здається, за
кожним словом прихована іронія, скепсис. Для нього, потомстве-
ного інтелігента, новий світ незвичний. На словах він кешкує з ньо-
го, у дечому навіть заперечує його, а насправді він пильно вдив-
ляється, хоче до кінця збагнути цей новий дивовижний світ, якого
він уже не зречеться.

Микола *(звертається до когось, хто в іншій кімнаті).*
Чуєш, мріють! Колективно і вголос. Це щось нове в психо-
логії.

Пісня затихла.

Ти теж з таких колективних мрійників? *(Пауза. Бере
книжку, гортає).* Онучі свої не шукай. Я їх викинув. Вони
не підходять до цього клімату. Візьми оті суконні. Це я
тобі в подарунок. У подарунок онучі — на вічну пам'ять!
(Пауза). Я думав — пролежиш з тиждень, а ти скоро очу-

няв. Ремінь туго не затягай — це тобі на шкоду. У нашому, з дозволу сказати, містечку станційний буфет за сумісництвом виконує обов'язки ресторану. Там я випадково і почув розмову двох кондових мужичків. Перший каже: «Он мій сусід узявся підвезти одного начальника. Начальник, конешно, бо в усьому шкіряному і з наганом. Довіз до свого села, оглянувся, щоб сказати: далі топай сам, аж начальник лежить без пам'яті. Він його в хату, розтирати, відливати — нічого. Ні живий ні мертвий». Другий мужик: «Узяв на свою голову напасть. Тепер помре, ховай, розход...» А перший: «Збитку не матиме. Шкірянка нова і чоботи, ще миколаївського пошиву». (*Пауза*). Розпитав я, де це село. Коня — і туди. Сніг. Ніч. З сил вибилися і я, і кінь. І мені, і йому захотілось прилягти відпочити. Але мороз міг навіки приспати. (*Пауза*). Сюди привіз тебе вже іншою конякою. Ще й тут ти без пам'яті два дні лежав. (*Пауза*). Людина — істота живуча...

Входить Г о н т а в чоботях, галіфе, шкірянці.

Г о н т а. Доброго ранку.

М и к о л а (*окинув його поглядом*). Уже третя година. Треба казати: добридень!

Г о н т а (*ніяково*). Добридень!

М и к о л а (*тисне руку*). Як почуваш себе, товаришу Гонта, Павле Андрійовичу? Я в твої документи заглянув. Треба було знати, якого подорожнього в хату завів, точніше, завіз.

Г о н т а. А ви...

М и к о л а. Можеш називати Миколою Кириловичем, або просто Миколою... Різниця в наших роках не дуже велика.

Г о н т а. Голова поболує.

М и к о л а. Пройде. Ти міцного коріння.

Г о н т а. Хто ви, пробачте...

М и к о л а. Лікар. Хірург, але тут... рву зуби, приймаю немовлят, лікую білу гарячку, готую мазь від корости, одне слово — універсал.

Гонта. Чого в лікарню не поклали?

Микола. Того, що лікарня в мене на два ліжка, та й ті завжди перевантажені.

Гонта. Не знаю, як вам віддячити...

Микола. Готівкою. *(Посміхнувся)*. Але тобі це важко зробити. Я бачив у тебе партквиток. А в більшовиків на гроші не широко. У вас же партмаксимум. Будь ти хоч народним комісаром, однаково зарплата куца. Молодці більшовики, добре себе притиснули. Тепер і перед тими, чію кров пускали, совість чиста.

Гонта. Я віддячу.

Микола. Шкірянкою? *(Голосно розсміявся)*. Ну, досить жартів. Давай будемо обідати. *(Починає збирати на стіл)*.

Гонта. Багато клопоту було зі мною?

Микола. Чимало... Дружина у відрядженні. Вона в мене активістка, просвітянством займається.

Гонта. Що зі мною сталося?

Микола. Без спеціальної підготовки тобі це важко зрозуміти... Результат поранень... *(Знаходить ковбасу, сало)*. Жири є. *(Кладе цибулю)*. Вітаміни є... вона ж обіцяла сьогодні ще ранком бути, а й досі немає... Хліба ні шматочка. Я зараз збігаю, тут навпроти... і чверточку захоплю. *(Накинув пальто, шапку, виходить)*.

Гонта дуже повільно нарізує ковбасу, сало, видно, думки десь далеко... Заходить Горлиця, в кожущку і теплій хустці. Глянула на Гонту... їхні погляди зустрілись. Горлиця впізнала Гонту і... закричала німим криком. Гонта в першу хвилину теж впізнав її, а потім — вагання — чи не хворобливе маячіння? Витирає змокріле чоло... А Горлиця, наче хоче, щоб переконався, що це вона, не привид, а жива, — знімає хустку, падає коса, і вона в цю хвилину стає такою, як там, на околиці міста.

Гонта, мов п'яний, відійшов до вікна, потім знову повернувся до столу, знову їхні погляди зустрілись. В їхній пам'яті пронеслась остання зустріч і пролунали голоси: «Наказ комітету — ліквідувати провокатора!.. Хай не затремить рука!» — «Я не винна! Серцем своїм перевірі!..» І — постріл.

Заходить Микола, у руках — хлібина.

Микола. Прилетіла, моя горлиця, моя активістка. По-знайомились?

Горлиця. Так, Павло Андрійович відрекомендувався... Ви що, давні знайомі?

Микола. Це мій клієнт. Захворів у дорозі. Давайте обідати.

Горлиця швидко роздягається. Усі сідають за стіл.

Горлиця. Я теж вип'ю.

Микола. Ти? Вип'єш? Уперше бачу!

Горлиця. Я щось змерзла в дорозі! За ваше одужання, Павле Андрійовичу!

Микола *(до Гонти)*. Куди пробирався?

Гонта. На будівництво.

Микола. Послали?

Гонта. Добровільно.

Микола. Доведеться повертатись — ти хворий.

Гонта. Уже здоровий.

Микола. Помиляєшся — ти по-справжньому здоровий ніколи не будеш: у тебе хребет ушкоджений.

Горлиця. Негуманно, Миколо!

Микола. Правда — найвища ознака гуманності. У суспільстві і в особистих взаєминах, і потім, я чув, що правда — це страва, якою більшовики нас будуть годувати. А самі вони що? Не полюбляють цю гірку страву?

Гонта. Полюбляють.

Микола. Ти б хоч попросився кудись на південь. Правда, вас, комуністів, партія не запитує, переставляє, куди сама хоче.

Гонта. Мені однаково куди.

Микола. Додай: «Куди пошлють, я солдат революції».

Гонта *(весь час говорив, дивлячись убік. Голос глухий... Ще не опам'ятався від зустрічі з Горлицею. Але почувши неприховану іронію в останніх словах Миколи, кинув на нього жорсткий погляд і підкреслено твердо повторив)*. Куди пошлють. Я солдат революції.

Горлиця. Досить цих розмов.

Микола. Вона хоче зберегти твій спокій або моє життя. Якось також при ній завів я подібну розмову з одним матросиком. Розмову досить відверту. І коли в матроса вичерпались аргументи, він лайнув мене гідрою, вихопив паган, і якби не вона...

Гонта. Нагана я виймати не буду.

Микола. І за те спасибі. Але ж носиш його з собою. Не розумію, чому деяким більшовикам дозволяють уже за мирного часу носити зброю. Може, це привілеї тільки для декого?..

Яксь особливо напружена тиша.

Горлиця. Хіба можна з хворими так розмовляти!

Микола. Не з хворими, а саме з ним я хочу так говорити... До того ж (*посміхнувся*) я не білий.

Гонта. Червоний?

Микола. Рожевий.

Гонта. А це як розуміти?

Микола. Мій батько потомствений дворянин, прекрасний лікар, великодушно віддав більшовикам в аренду свій дрівник. Вони там друкували прокламації... Між іншим, виявилось, що в більшовиків хороша пам'ять. Вони експропріювали не всі п'ятнадцять кімнат нашого будинку, а тільки чотирнадцять. Але мені й та кімната була не потрібна. Я на той час працював в одному містечку. Так ось там на околиці вночі я знайшов підстрелену Горлицю. (*Глянув на Горлицю*). Вона розпластала свої крила на землі... Вправний мисливець її підстрелив. Добре цілювся. Влучив мало не в саме серце. Виходив я її на своє щастя чи горе... І напоїла вона мене червоною отрутою. Забув я про своє дворянське походження і пішов... Латав, зшивав, лікував червоноармійців. Подяку від самого Примакова мав... Згоден, що коли я не червоний, то хоча б рожевий? І тому маю право на відверту розмову. Якби все повернулося і я був на місці батька, теж, мабуть, віддав би

дрівник більшовикам, але на правах знайомих порадив би їм бути реалістами.

Гон т а. Не зрозумів.

Микола. Чув — на політбесідах розпинаються: надожненомо капіталістів. На чому, я хотів би знати? Наш кінь ледве чвалає.

Гон т а. Пришпоримо. Галопом пустимо.

Микола. Пробіжить і здохне.

Гон т а (*наче його вдарило*). Хочеш, щоб він здох?

Микола. Передбачаю. А втім, наша розмова набирає небажаного тону... Краще припинити.

Гон т а. Ні, продовжимо. Цікаво, що думає...

Микола. Інтелігенція?

Гон т а. Частина інтелігенції.

Микола (*з викликом*). Прошу! Колись биків приводили на жертковий вогонь. А зараз такі бички, як ти, самі лізуть у жертковий вогонь під прозаїчною назвою «п'ятирічка».

Гон т а (*розлютовано*). Розумію того матроса!

Микола. Тобі це ніколи не пізно. (*Пауза*). Ваш Ленін. Ваш новоявлений Христос повернув у свою віру мільйони... Я теж хочу йому вірити, але спершу хай мене переконає, що він бог. Я вимагаю від нього чуда! Хай зробить чудо!!!

Гон т а. А революція?

Микола. Чудо руйнування — це ще не чудо... Він обіцяв велике чудо творіння. І коли воно звершиться, коли робітничо-селянські руки триматимуть не серп і молот, хоч це й красиво, а лежатимуть на кормі найновітнішої машини, коли не ведмежими барлогами, а містами прославиться оця земля, тоді я скажу: ваш Ленін — бог. І я готовий бути проклятим для вящої слави божої, як казали кальвіністи. І тоді я йому повірю. І, як і ти, коли треба, сам ступлю на жертковий вогонь. (*Пауза*). Я вимагаю чуда!

Пауза.

Гонта. От що, дорогий рожевий лікарю. Ти чекаєш чуда! Чекай! А я разом з Леніним буду його творити... З якогось барлога почну.

Микола (*подивився на Гонту довгим поглядом*). Поїдеш у барліг. Тобі треба ще не один рік під наглядом бути. Щоб хтось робив масаж, коли треба, подавав грілку, а може, й ціпок... Хвороба у тебе підступна.

Тривала пауза.

Горлиця (*тихо*). Я подаватиму!

Спочатку ні Гонта, ні Микола не збагнули її слів. Потім водночас глянули на неї.

Я робитиму масаж, подам грілку, а треба буде — і ціпок подаватиму. Я піду з тобою... Павле.

Микола (*не хоче вірити їй*). Істерика? (*Ще не хоче вірити*). Це — художня самодіяльність чи перевірка моїх почуттів?

Горлиця (*підходить до Гонти*). Ходімо, Павле... (*Усміхнулася*). Ти вже дорослий, ходімо... (*Повернулася до чоловіка*). Прощай, Миколо. І коли зможеш — прости. А я — інакше не можу.

Німа сцена.

Падає біла завіса.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

На білій завісі, наче тіпі проходять, мелькають дороги. Простори... Піднімається завіса.

Намет. На дощаному столі стоїть ліхтар. Горлиця сидить на ліжку, поранена горем. Надворі сердитий вітер і дощ. Заходить Гонта. Знімає з себе брезентовий плащ, картуз. Втомлено опускається на табуретку.

Гонта. Оце завіяло! Добре, що я наказав намети землю підгорнути, а то б зірвало... Хоч би встигнути з бара-

ками до зими і твоїй медпункт дошками обшити. Завтра ще партія прибуде — кажуть, усе молодь. Мороки з ними більше, а в роботі вони добрячі... Промерз, як пес. Чайку нема? *(Лише тепер помігив настрій Горлиці, підійшов, сів поруч)*. Що тобі? Чи не хвора? Засмутилась моя пташка... Розумію... вожу тебе то в тайгу, то в піски, то в болота. Потерпи ще трохи. Закінчимо оце будівництво, і попрошусь кудись у місто. *(Обнімає Горлицю за плечі)*. Отоді порозкошуємо: тепло, світло, чисто, театри, кіно — скоро, скоро. *(Підводиться, пройшовся)*. Скажеш: «Ти вже понад десять років обіцяєш...» *(Пауза)*. Мені пропонували величезний комбінат. І я відмовився. Знаєш, уже діє якась звичка. Як цигана манить в дорогу, так і мене. Горличко, а може, поїдь на південь, до моря. Хочеш? Навіть завтра. *(Приглядається пильніше)*. Щось скоїлось? Кажі!

Горлиця. Одержала листа від знайомих. Миколу заарештували.

Видно, ця звістка боляче вразила й Гонта.

Гонта. За що?

Горлиця. Ворог народу. *(Тривала пауза)*. Який ворог? Разом з червоними козаками він пройшов через саме пекло. Не тільки лікарем був. У розвідку ходив, у пазурах денкінців побував... Вирвався, прийшов у полк. Та що прийшов! Весь побитий, зчорнілий від запеченої крові, ледь живий. Як пес до своєї нори, так він приповз у свій полк. Дворянин — у червоний полк, а тепер — ворог... *(Пауза)*. Павле, заступись за нього... напиши, куди треба. Врешті, поїдь... чуєш?

Пауза.

Гонта. Це не допоможе.

Горлиця. Ти видатний працівник, тебе знають, тобі повірять.

Тривала пауза.

Гонта. Усе складніше...

Горлиця. Він може іноді щось зайве сказати, таж він чесний, відданий! До партії вже вступив. Не ворог він!

Гонта. Може, й так. Але поручитись... Я ж мало його знаю.

Горлиця. Але я знаю, я вірю. Дорогий мій, зроби щось для нього, для мене. Ми ж не можемо лишитись байдужими. *(По паузі, тихо)*. Йому не віриш — мені повір.

Гонта. Давай розважливо поговоримо. Я особисто знав Миколу як хорошого лікаря... Відтоді сплигло чимало часу... Яке я маю моральне право виступити на його захист? Не можу зважитись. І не суди мене за це.

Горлиця. Для чесної людини найсуворіший суддя — вона сама. Її совість.

Пауза.

Гонта. Саме совість моя й не дозволяє.

Горлиця. А може, щось інше?

Гонта. Ти надто схвильована зараз і не можеш тверезо мислити...

Горлиця *(спалахнула)*. Тверезо мислити... О-о-о! Ти тверезо мислиш! У тебе тверезості хоч відбавляй. Людина загинути може... а ти роздумуєш собі тверезо... Герой! Трудитися навіть уночі... навіть у болотах, навіть отут, жити в такому от барлозі. Це ще не героїзм. Важко, але безпечно! Я ніколи не лукавила, ти знаєш. Того дня, коли я пішла від нього, на твоєму боці була правда. Тому, що я теж хотіла широкого світу, тому, що ти був сильніший, мужніший. Ти тоді добре сказав, що йдеш творити чудо, і я пішла з тобою. Шкодную? Ні. Якби знову все повторилось, я зробила б так само.

Гонта. Я тебе не звинувачую.

Горлиця. Вислухай. Я пішла за тобою, бо вважала тебе мужнішим і тому, що кохала тебе, завжди кохала, навіть після того, як ти мене розстрілював, бо я і цей вчинок визнала за мужність твою. Може, я не справляю жінка. Може, життя зробило з мене таку... Кохання для мене —

не постіль, не вигода, не сімейний затишок. (*Пауза*). Павле, згадай той вечір, коли ти стріляв у мене, ти тоді не знав, що це була провокація денікінської контррозвідки... А мені не повірив... Я це простила тобі не словом, а душею простила тобі. Йшла революція. Були невблаганними закони життя... Я теж за таких обставин могла б розстріляти тебе. Тоді я простила. А тепер не прощу... Миколу ти мало знаєш, але як же ти можеш не повірити мені, Павле?..

Переміна світла.

Той самий папет. Але в ньому вже одне ліжко. Не видно речей Горлиці. Гонта лежить на ліжку, вкритий кожухом поверх ковдри. На табуретці біля ліжка два списані аркуші паперу, ручка. Гонта бере один аркуш, перечитує. Звучить голос Гонти: «Ще раз прошу зважити на мої міркування і свідчення. Я дозволяю собі висловити впевненість, що ретельне слідство встановить його цілковиту невинність. Мій лист до вас продиктований одним бажанням: щоб у його справі були додержані об'єктивність і законність.

Гонта Павло Андрійович, член КППС з 1918 року».

Гонта (*замислився, до себе*). А чи зважать на мій лист? (*Тривала пауза*). Повинні... А якщо Микола ворог?

Пауза. Чути голос Миколи: «Годі я скажу: ваш Ленін — бог, і я готовий бути проклятий для вящої слави божої... як і ти, сам ступлю у жертвний вогонь...»

Ні... він не ворог. Горлице, чому я не повірив тобі?..

Федько — хлопець років вісімнадцяти.

Федько. Здрастуйте, товаришу Гонто. Вам повідомляли, що, оскільки ви хворі, оскільки ваша дружина (*занувся*)... виїхала... комсомольська організація на певний період часу закріпила мене за вами. Що вам зробити, так би мовити, у домашніх умовах?

Гонта (*посміхнувся*). Що ж, спасибі комсомольській організації. Сідай, розповідай, що там у нас нового?

Федько. А що нового? Нічого.

Гонта. Якщо помічником назвався, то не лукав — викладай.

Федько. Базікають. У копторі базікають, а автоколона по всій тайзі розвозить...

Гонта. Що саме?

Федько. Здоров'я вас підбило... Ну і ви передаєте справи заступникові. Або кого пришлють, а самі... (*Свиснув*).

Гонта. Здоров'я проіржавило, то правда.

Федько (*говорить без ентузіазму*). Здоров'я — то найголовніше, людина без здоров'я — шкаралупа. Здоров'я — то все. Зараз ви маєте повну можливість покинути ці богом забуті місця. Хто вам що скаже? Ви ж хворі. У містах скільки роботи — ого-го-о!.. А там... Ех, яке там життя — хочеш, купайся у ванні, постіль завжди чиста, м'яка, тепла. Хай надворі вітер хоч сказиться, а в хаті тепло. Ото життя... Плюньте на все, бережіть здоров'я.

Гонта. Ти серйозно?

Федько (*дивиться вбік*). А чого мені брехати?

Гонта. Ні, я ще не думаю виїжджати. Побуду до кінця будівництва.

Федько (*радісно, шпарко*). Правильно, товаришу Гонта! Правильно! Що там здоров'я! Коли його нема, то нема скрізь. А перехворіє людина — і здоров'я повернеться. А дивіться, яке тут життя, привілля. Повітря — хоч у чарки його розливай і пий, як вино! А в місті задуха. Люди позабиваються в ті квартири, як у кам'яні нори. Взагалі живуть, наче кроти. З квартири на роботу, у магазин, у кіно... З однієї нори до другої, з другої у третю... Цілий день — мов кроти у кам'яних норах. А ми — ми під небом, ми вільні.

Гонта. Роботу жаль залишати... Тільки розгортається...

Федько. Правильно, товаришу Гонта! Кращої роботи, ніж наша — нема. Уявіть, марсіанин спіймав копторщика і питає: «Що ти робиш на землі?» Він почина патякати: «Пишу, переписую, доповідаю, засідаю...» А марсіанин:

«Хочу бачити твою роботу». Конторщик: «Піди, порийся у шухлядах, потім в архівах, може, там щось знайдеш». А мене спіймає марсіанин і запитає: «Що ти, Федько, робиш на землі?» Я скажу: «Ти бачив нове місто?» Марсіанин: «Звернув увагу. Серед тайги — зовсім нове, немов у казці, так швидко виросло». — «Те місто, товаришу марсіанин, я будував. А ти бачив новенький комбінат?» Марсіанин: «Отой, що мені аж під ніс димить?» — «Так то я будував!» У марсіанина аж очі на лоба полізуть. Оце, скаже, чоловік!

Гонта (*засміявся*). Розмова у вас вийшла б цікавою. Федько, дай он на тумбочці ліки, у коробочці.

Федько (*подає*). А вам таки погано? Що болить?

Гонта. Усе потроху... На курорт пропонують на пару місяців. На профілактику...

Федько (*без ентузіазму*). Курорт — інша річ. Треба поїхати — споконвіку люди на курортах здоров'я набираються. Все-таки — режим. Спати так уже спати. Пообідав — знову спати. Вода морська... купайся. Це діло хороше. Полікуєтесь. А потім з новими силами...

Гонта. Але залишити будівництво й на місяць не можна.

Федько (*як ошпарений*). Правильно, товаришу Гонта! Правильно! Ну як залишити... Уявіть собі, лежите ви десь на пісочку вигріваєтесь і думаєте, що в нас розлітувалася буря. Позносило все, позаливало котловани. Вчасно не доставили продукти. Люди почали тікати. Хіба з такими думками можна підлікуватись. Не можна будівництво лишати. А щодо здоров'я — дивіться. Може, треба нової крові влити. Будь ласка. Комсомол збере вам відер трое. Такої, що аж кипить! Тільки скажіть.

Гонта (*засміявся*). Обійдусь без вашої крові. Але комсомолові спасибі — хорошого він мені помічника прислав... З таким швидше на ноги стану. (*Заклеює листа*). А зараз треба відіслати цього листа.

Федько (*взяв, глянув на адресу*). Серйозний адресат.

Гонта. Рекомендованим і негайно.
Федько. Хвилинку. (*Вибігає*).

Гонта бере фото.

Голос Горлиці. Для чесноі людини найсуворіший суддя — вона сама. Її совість.

Гонта. Де ти зараз, Горлице? Де? Чя повернешся до мене?

Голос Горлиці. Не повернуся...

Падає біла завіса.

КАРТИНА П'ЯТА

Деся біля польового госпіталю на снарядному ящику сидить Микола. У халаті, чоботях, посивілий... Віддалік — на пеньку. Гонта... У генеральській формі, з ціпком у руках.

Микола. Чуєш, тиша?

Гонта. Як операція пройшла?

Микола. Знаєш, чому така тиша в польовому госпіталі? (*Прислухається*). Тиша... Думають, що головний хірург спить. Усі знають, що йому треба поспати. Він не спав три доби.

Гонта. Хочу знати — як Горлиця. Як операція? Благополучно?

Микола. І заснути не можу. За мирного часу лікар рятує людей. А під час війни не рятує, а працює. Працює, як вантажник. У мене руки гудуть від втоми. (*Пауза*). Цікаве слово «благополучно». Воно — як лій. Хоч не допомагає, так змащує. (*Пауза*). Операція пройшла благополучно.

Гонта. Спасибі.

Микола. Бачиш, і тобі допомогло це слово. Я сто разів на день кажу «благополучно», а для них, для тих, хто

навіки залишиться без рук, без піг, для нашвидку зшитих, залатаних, те «благополучно» звучить як глум.

Гонта. Горлиця житиме?

Микола. Раніше на такі запитання відповідали — усе в руках божих.

Пауза.

Гонта. Я випадково довідався, що ти тут... І подумав, що Горлиця з тобою...

Микола. Після того, як ти забрав її в мене...

Гонта. Забрав?

Микола. Після того, як вона пішла з тобою, я ночі не спав. Не спав, складав ці ночі в чорні штабелі. З доби на добу зростали чорні штабелі. Затуляли мені світ — затуляли небо.

Пауза.

Гонта. Я піду.

Микола. Хотів сказати — посидь, але тобі краще постояти.

Гонта підводиться.

Візьми, ковтни. (*Подає таблетку*). Ти вже старієш і приховувати біль важко.

Гонта (*ковтнув таблетку*). Дякую.

Микола (*заплює*). Я не кохав її тоді, коли в загсі записали нас у книгу, зроблену з жовтого цупкого паперу. І тоді, в кімнатці, коли ми були втрюх. Я не кохав її. А кола ви пішли, така гіркота хлюпнула мені в душу, так обпекла мозок. Але то тільки подряпина, порівнюючи до рани, яка відкрилася згодом. До жаху, до болю в душі я надіявся, що зустріну її. (*Пауза*). І зустрів. Вона приїхала. У в'язниці дали нам на зустріч десять хвилин. Десять хвилин я не міг говорити. І навіть не чув, що вона мені говорила.

Гонта. Тебе довго тримали?

Микола. Слідчий натякав, що за мене якийсь видний товариш заступився. Але я думаю, то неправда. Хто, який сміливець захотів би тоді заступатись? (*Пильно поглянув на Гонту*). Ось так.

Гонта. Дай і я закурю.

Микола. Думаєш, ті роки похитнули мою віру? Ні. Я знову в партії. На дорозі може бути камінь. Об нього можна спіткнутися. Можна боляче забитись. Але через нього залишити дорогу і звернути на манівці — поки ноги носять — ніколи! (*Пауза. Посміхнувся*). Пам'ятаєш, я вимагав від Леніна чуда... Йому я повірив... і живу, бо вірю.

Вбігає старший лейтенант Федя Кирик.

Федя. Товаришу генерал, по рації передали: негайно до командуючого. Ультратерміново.

Гонта. Не будемо поспішати, щоб встигнути.

Федя. Правильно, товаришу генерал! Віліс чекає, товаришу генерал. (*Виходить*).

Микола. Чого від тебе пішла, так і не сказала мені Горлиця.

Гонта. Вона...

Микола (*пильно глянув на Гонту*). Завтра ти зможеш з нею поговорити. Осколок пройшов майже точно шляхом тієї кулі, що колись пробила груди. Завтра можна буде з нею поговорити. Може, вона й чекає на тебе, хоч за ці роки навіть імені твого не згадала.

Гонта (*йому важко це сказати*). Я не приїду, не треба.

Переміна світла.

На авансцену виходить Гонта.

Гонта. Поїду. Коли вона спатиме, я гляну хоч здалеку, і все... (*Гукає*). Федю, віліс!.. Тільки гляну...

Вбігає Федя.

Федя. Слухаю, товаришу генерал.

Гонта. Машину, в госпіталь. До Горлиці, Федю...

Ф е д я. У госпіталь не поїдемо, товаришу генерал. Госпіталью вже нема, товаришу генерал. Щойно повідомили... Павле Андрійовичу. Фугас... Прямим...

Німа сцена. Світло поволі меркне.
Народжується пісня про Горлицю:

Голубий світанок горлиця будила
І крилом торкнулась погляду мого.
Де ти пролетіла,
Залиши дорогу,
Залиши хоч стежку,
Залиши хоч нитку,
Нитку золоту.
Я тебе шукаю,
Я до тебе йду!

Срібними чарками заіскрився день.
В чарки наливала горлиця пісень.
Де ти пролетіла,
Залиши дорогу,
Залиши хоч стежку,
Залиши хоч нитку,
Нитку золоту.
Я тебе шукаю,
Я до тебе йду!

У стрічки червоні заплітався вечір,
Не почув я пісні, не побачив крил.
Де ти пролетіла,
Залиши дорогу,
Залиши хоч стежку,
Залиши хоч нитку,
Нитку золоту.
Я тебе шукаю,
Я до тебе йду!

А вона в тумані спів моїх літає,
Сизокрила горлиця, горлиця моя.
Де ти пролетіла,
Залиши дорогу,
Залиши хоч стежку,
Залиши хоч нитку,
Нитку золоту.
Я тебе шукаю,
Я до тебе йду!

КАРТИНА ШОСТА

Та ж декорація, що й на початку першої картини. Г о н т а сидить у колясці. Він весь у спогадах. Н а т а л к а обхопила руками коліна, задивилася вдалину.

Г о н т а. Хтось співає.

Н а т а л к а. Тобі почулося.

Г о н т а. Почулося.

Н а т а л к а. Мені теж вчуваються музика, пісні, але такі красиві, що в житті не почувеш ніколи... Ти дрімав?

Г о н т а. Ні.

Н а т а л к а. Думав?

Г о н т а. Думав.

Н а т а л к а. Про що тобі думати? Я думаю — як житиму? А ти?

Г о н т а. Як жив.

Н а т а л к а. Згадував?

Г о н т а. Так.

Н а т а л к а. А мені минуле чомусь здається білим-білим і наче з павутини сплетене. Торкнешся — уже й рветься.

Г о н т а. А моє — міцне, як вузлуватий мотуз.

Н а т а л к а. А чого вузлуватий?

Г о н т а. Тому, що були вузли.

Н а т а л к а (*посміхнулась*). І гордієві вузли були?

Г о н т а. Були.

Н а т а л к а. І ти їх, як Александр Македонський, не розв'язував — рубав?

Г о н т а. Було.

Н а т а л к а. А я буду розв'язувати.

Г о н т а. Постарайся.

Н а т а л к а. Я житиму не так, як уже жили люди. У мене все буде по-іншому.

Г о н т а. Повірю на слово. Побачити не доведеться.

Н а т а л к а (*підходить до Гонти, обнімає*). Не журися, дідусю, я знаю напевно, що ти житимеш іще довго-довго і моє життя побачиш.

Г о н т а. Якби ж то.

Н а т а л к а (*дивиться на пісочний годинник*). Ще одна піщинка... Усе, минуло п'ятнадцять хвилин. (*Перевертає годинник*). Ще п'ятнадцять, і додому. Ти таки подрімай. Нічого не думай, подрімай. Я не заважатиму... (*Відходить, сідає на своє місце. Знову замислюється*). Дідусю, на день мого народження купиш на сукню... голубу-голубу — як небо.

Г о н т а. Куплю.

Н а т а л к а. Три метри неба на сукню!

Опускається біла завіса.

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА СЬОМА

Обстаповка та ж, що і в кінці першої дії. Н а т а л к а перевертає пісочний годинник.

Н а т а л к а (*замріяно повторює*)... Три метри неба на сукню... (*По паузі Гонти*). Ще п'ятнадцять хвилин — і в холодок... А може, зараз?

Г о н т а. Ні-ні!

Н а т а л к а. Так любиш сонце?

Г о н т а. Свого тепла не вистачає.

Н а т а л к а. Тобі не гірше, дідусю? Чомусь спохмурнів. Мабуть, від думок. Краще нічого не думай. Подрімай. (*Сідає на колодку*).

Г о н т а. Постараюсь.

Пауза.

Н а т а л к а. Очевидно, в тебе така вдача, як і в мене, — і хвилинки не можу, щоб не думати, не мріяти. Лечу в думках, дивлюся на своє життя. Але мені можна думати. Я від думок не втомлююсь, і вони не приносять мені смутку.

Вбігає В а с и л ь о к, у руках каменяка.

В а с и л ь о к (*занадто голосно*). Наталочко!..

Н а т а л к а. Як Пилип з конопель, бачиш, люди відпочивають.

В а с и л ь о к (*глянув на Гонту. Тихо*). Пробачте.

Г о н т а. Нічого, ми не спимо. Чого з каменякою?

В а с и л ь о к. Дивіться. (*Піднімає камінь однією рукою*). Так можу двадцять разів. Сьогодні камінь узяв уже важчий, ніж учора. Кожного дня беру важчий і важчий.

Г о н т а. Купив би гантелі.

В а с и л ь о к. Купив... Мама десь заховала.

Н а т а л к а. Пов'язку загубив?

В а с и л ь о к. Промокла, повісив сушити... Перев'яжеш мене, коли додому будемо іти? Наталко, побігли в затоку!

Н а т а л к а. Чого ти все поспішаєш?

В а с и л ь о к. Людина катастрофічно швидко старіє. Один французький математик підрахував...

Н а т а л к а. Уже математикою захоплюєшся?

В а с и л ь о к. Без знання математики, фізики то не лікар — то шаман...

Н а т а л к а (*голосно засміялася*). Ой смішно!

В а с и л ь о к. Не віриш, що я стану лікарем?

Н а т а л к а. Ні. Згадала, як ти напився пива.

В а с и л ь о к. До чого це?

Н а т а л к а. Просто взяла й згадала. Коли б ти бачив, дідуся. Від однієї пляшки в нього очі стали, як у зайця. (*Жест руками*). А на словах став таким хоробрим. Від пляшки пива сп'янів.

В а с и л ь о к. Пити навчитись легко. Знаєш, які резерви має людський організм?..

Н а т а л к а (*перебила*). Досить. І посидь тихенько ще п'ятнадцять хвилин, тихо-тихо... (*Жест в бік Гонти*).

Васильок відходить у глибину сцени, сідає, розгортає книжку, читає.

Г о н т а. Ви мені не заважаєте.

Тривала пауза.

Н а т а л к а. Три метри неба на сукню, запам'ятав?

Г о н т а. Обіцяю.

Н а т а л к а. І черевички на високих каблучках.

Г о н т а. Побачимо.

Н а т а л к а. Ми з тобою такий бенкет влаштуємо!..

Г о н т а. Спершу треба дожити, а потім бенкет.

Н а т а л к а. Доживемо...

Опускається голуба завіса.

КАРТИНА ВОСЬМА

Простора вітальня, ультрасучасні, зручно розставлені меблі роблять її ще просторішою. Н а т а л к а стоїть перед люстром, милується собою. На ній модна небесного кольору сукня, черевички на високих каблучках.

Н а т а л к а (*грайливо*). По-моєму, я красива. Об'єктивно я красива. Стан, як у Софі Лорен, а може, навіть кращий. Вона ж проти мене вже стара. (*Посміхнулася в люстро*). І усмішка приємна, і очі... Та я на місці хлопців захоувалася б тільки в таких дівчат, як я. (*Повертається до глядачів*). Сьогодні мені вісімнадцять. Чуєте, люди! Мені вже вісімнадцять! Я буду серед вас, як рівна. Як і ви, я буду кохати і не ховатимуся зі своїм коханням. (*Тихіше*).

Тільки ви не ображайтесь. Моє кохання буде більшим за ваше. Моє кохання буде найсильнішим, найчистішим у світі. (*Сіла на канапу, замислюється*).

Виїжджає на колясці Гонта. Він такий же, як і в першій дії, лише на колінах червоний плед. Наталка подивилася на нього з удаваним докором.

Підслуховував?

Гонта (*посміхнувся*). Ти виголошувала на цілу планету.

Наталка. І подумав: в неї в голові тільки хлопці, ганчірки і вітер...

Гонта. Я мовчу.

Наталка. Але тобі зараз хочеться сказати: «У вісімнадцять років ми вже чули пошвист куль і знали запах пороху. Ми були героями...»

Гонта. А якби сказав, то що?

Наталка. Вам було легше стати героєм. Убив якогось денікінця, колчаківця чи просто буржуя — вже й герой. А мені що накажеш робити? Взяти наган і убити якогось брехуна, кар'єриста чи бюрократа? По-перше, нагана я не дістану. По-друге, за вбивство мене саму розстріляють. По-третє, у цивілізованому суспільстві, тим паче в соціалістичному, не вбивають, а перевиховують. Ми живемо в мирний час, і стати героєм неможливо.

Гонта. Не зовсім так.

Наталка. «У житті завжди є місце для подвигу». Це я теж знаю. На цю тему я навіть писала твір у десятому класі. Теоретично я все знаю. Діду, ти помітив, ми свою квартиру перетворили на клуб політичних дискусій. Досить! Я сьогодні іменинниця. (*Голос потеплішав*). Рідний дідусю мій, я ж тобі все признаюся. І зараз скажу, що я хочу бути красивою. Бачиш, навіть очі трошки підвела, вії підфарбувала, бо хочу бути красивою. Хочу, щоб мене кохали... Не бійся цього слова. (*Підбігає до люстри*). Сукенку ти мені купив... Правда, голуба, як небо? А чере-

вички (*аж пританцьовує*)... золоті черевички. Сьогодні я собі подобаюсь. Ти, Наталко, просто красуня!..

Гонга (*приглядається до стінного бару, заставленого пляшками*). Шартрез, шампанське, рислінг, мадера, коньяк. (*Хитнув головою*). Вам би ще компот смакувати, а ви вже он до чого лізете.

Наталка. І коли ви, старі, нарешті порозумнішаєте, коли до вашої свідомості дійде проста істина, що ми, молоді, хочемо повеселитись, погуляти, навіть побешкетувати? Така вдача нашого племені.

Гонга. А закони для вас існують?

Наталка. Закон — це думка більшості. А нас у країні більшість, і, коли б дійшла справа до голосування, — ми дужчі, ми — могутні.

Гонга. Не могутні, а легковажні.

Наталка. Нехай. А чого це тебе так турбує?

Гонга. Ми, старші, помремо, а ви все, що ми надбали, розтринькаєте, за вітром пустите.

Наталка. Не віриш молодим?

Гонга. Не довіряю.

Пауза.

Наталка (*підійшла ближче до Гонги*). Ось ти, діду, не довіряєш молодим. А Левін би довірив, довіряли ж вам, молодим, тоді революцію!.. Та ми знову вдаємося до дискусії... Сьогодні моє свято — будемо веселитися.

Пауза.

Гонга. Гостей багато буде?

Наталка. Зараз прийде тільки Васильок, а ввечері чималенько... Може, заперечуєш?

Гонга. Ти іменинниця, ти й гостей вибирай, моя хата скраю.

Наталка. Розумно сказано... Ти поступово перевиховуєшся...

Гонга (*засміявся*). Вихователь добрий трапився.

Н а т а л к а. Як я тебе люблю, дідусю! Давай удвох почнемо свято. Уявляєш, на землі три мільярди людей. Тільки ти єдиний став мені рідний. І я тобі — одна — на всій землі. *(Швидко наливає дві чарки, одну подає Гонті)*. Пам'ятаєш, коли ми говорили про моє вісімнадцятиліття, ти казав: «...треба дожити». Бачиш — і дожили... За що вип'ємо?

Г о н т а *(бере чарку)*. За твоє щастя, моя Горличко.

Н а т а л к а. За твоє довге-довге життя, дідусю.

Випивають.

Г о н т а. Тепер я сп'янію і буду дрімати.

Н а т а л к а *(цілує Гонту)*. Відпочивай, дідуню. Я сама порядкуватиму.

Г о н т а. Дивись, щоб усе було гаразд. *(Вийжджає)*.

Н а т а л к а. Сніданок я тобі туди подам. *(Глянула у вікно)*. Уже біжить. Він ніколи не запізниться...

Вбігає В а с и л ь о к, тримає в руках загорнутий великий пакунок, під пахвою книжка.

В а с и л ь о к. Привіт. Вітаю з днем народження, Наталочко! Візьми цукерки. *(Подає пакунок)*. На цілу троячку гахнув. Не думай, що всі однакові: тут їх тисяча сортів. Бажаю тобі вступити до інституту. Щоб була здорова, сильна, рости не вредною.

Н а т а л к а. Красномовний, як Ціцерон.

В а с и л ь о к. Продумав.

Н а т а л к а. Відчувається. *(Дивиться поблажливо)*. Знову обмотався...

В а с и л ь о к. Мама чула, як я вночі кашляв. Підозрюю грип або ангіну.

Н а т а л к а. Бридке каченя...

В а с и л ь о к. Здоров'я сьогодні немає, завтра — буде...

Пиріжки є?

Н а т а л к а. Кавалер прийшов пиріжки їсти.

В а с и л ь о к. Один для проби.

Н а т а л к а. Спритний. Почекай трохи. Ти хоч на мене подивись!

В а с и л ь о к (*оглядає Наталку*). А що таке?

Н а т а л к а. Хороше в мене вбрання?

В а с и л ь о к. Скільки коштує?

Н а т а л к а. Я питаю — чи хороше, а він «скільки коштує».

В а с и л ь о к. Дороге — значить, хороше, дешеве — погане. Залізна логіка.

Н а т а л к а. Сідай, чого крутишся? Та поклади книжку. Що ти боїшся її з рук випустити?

В а с и л ь о к (*кладає книжку*). Це «Нервові захворювання». Мама сказала: «Ти хворієш — ти повинен сам себе й лікувати. Ти повинен стати лікарем...»

Н а т а л к а (*по обличчю наче хмарка пробігла*). А куди б мені порадила вступати моя мама... Так і не знатиму.

В а с и л ь о к (*співчутливо*). Ти ніколи про своїх рідних не розповідала... Можна й не розповідати, це я так...

Н а т а л к а. Нема ніякої таємниці... Я сама дізналася згодом. (*Пауза*). Мати моя була (*болісно посміхнулася*)... мати-одиначка. Колись таких називали покритками, а зараз (*із злою іронією*) наше суспільство культурніше. Воно не потерпіло слова «покритка», замінило його іншим, навіть офіційна графа існує: мати-одиначка!.. А татусь, може, десь... (*До Василька сердито*). Чого ти кліпаєш очима, може, заплачеш? Я ж не плачу!

В а с и л ь о к. Я, я... хіба що... Я нічого...

Н а т а л к а. Пробач... (*Посміхнулась*). Я буваю іноді злою. Давай вип'ємо, Васильок.

В а с и л ь о к. Подавай лимонад... Вип'ю за тебе цілу пляшку.

Н а т а л к а. За мене лимонад?.. Отак ти поважаєш мене? Добре! Пий лимонад, а я собі лікеру. (*Наливає*).

В а с и л ь о к. А хіба що міцніше п'єш, то більш поважаєш?

Н а т а л к а. Авжеж.

Васильок підійшов до бару, узяв пляшку і налив собі повний келих.

Т о ж коньяк!

В а с и л ь о к. За тебе міг би й денатурат. Будь здорова! *(Хвацько випив. Обличчя — наче проковтнув клубок вогню. Задихнувся. Очі перелякані).*

Н а т а л к а *(кинулася до нього)*. О боже, не вмирай, Васильку! *(Трясе за плечі)*.

Васильок врешті приходить до пам'яті.

Закуси. *(Подає йому цукерку)*.

В а с и л ь о к *(трохи хрипло)*. Першу ми не закусуємо. *(Підморгує, мовляв, знай наших)*.

Н а т а л к а. Так налякав, візьми випий води. *(Подає склянку)*.

В а с и л ь о к *(запиває)*. Ти ще мене не знаєш. *(Видно, хміль починає діяти)*. Вважає, що я такий слабкий, такий хворий. Дивись. *(Зриває з шиї пов'язку)*.

Н а т а л к а. Схаменися!

В а с и л ь о к. Я здоровий, як лев! Ангіна? Та я тиф можу перенести. Вірусний грип! Холеру! Чуму!

Н а т а л к а. Лишенько, п'яний.

В а с и л ь о к. П'яний? *(Наливає келих і хвацько випиває, знов задихнувся, але цього разу отямився швидше)*. Другу чарку зовсім легко. Ось воно, в чому секрет. Я, Наталко, все можу. Хочеш — затанцюю, хочеш — заграю... *(Знімає з стіни гітару, повертається до вікна, співає пісню, несподівано хороше. Здається, йому підспівують, вторять багато голосів)*.

Н а т а л к а. Десять років разом училися, здається, знаю тебе, як дідусеві пантофлі, але й гадки не мала, що ти вмієш грати на гітарі і отак співати. Ох і потаємна ж ти людина!

В а с и л ь о к. Перед тобою... дивись. *(Рвонув на грудях сорочку)*. Можу всю душу вивернуть.

Н а т а л к а. Швидше йди додому, а то дідусь побачить тебе п'яного.

В а с и л ь о к (*співає*). «Кто врет, что мы, брат, пьяны!» Не проганяй. За місяць я поїду в Москву, вступлю до медичного, а ти тут...

Н а т а л к а. І бачитись не будемо?

В а с и л ь о к. По відеотелефону.

Н а т а л к а. Кінчилося наше дитинство. І роки стануть, як блискавки — спалахне і згасне... (*Стиха*). Як каже мій дідусь,— спалахне і згасне...

Опускається голуба завіса, темрява, три спалахи блискавиці — сцена світліша, піднімається голуба завіса. Та ж кімната. Н а т а л к а сидить в кріслі, зодягнена по-зимньому, біля неї стоїть портфель з книжками... Задумалася. В'їжджає Г о н т а. Стурбовано дивиться на Наталку.

Г о н т а. Чого це ти, відколи прийшла, а все не роздягаєшся?

Наталка поринула в думки, не чує його. Гонта наблизився до неї, взяв за руку.

Що тобі, моя Горличко?

Н а т а л к а (*отямилась*). Нічого, дідусю.

Г о н т а. Може — двійку вліпили? Третій курс важкий. (*Пауза*). Від кого лист був?

Н а т а л к а. Від Василька.

Г о н т а. В нього все благополучно?

Н а т а л к а. Вивчає медицину і самодіяльно математику. З нього буде лікар типу Амосова.

Г о н т а. Побачимо, що з нього вийде... (*Пауза*). А ти щось приховуєш від мене.

Н а т а л к а. Нічого не приховую.

Г о н т а. Роздягайся. Обідай і відпочинь.

Н а т а л к а. Я зараз маю йти... Завтра у нас збори. Будемо підтримувати кандидатуру Білика... Його висувають до Верховної Ради республіки... Я маю виступати.

Гонта. Не таке вже важке діло — виступати... Ти ж умієш.

Наталка. Хочу зайти до нього... Подивитись, познайомитись, поговорити.

Гонта. На його плечах он який величезний завод. Тисячі робітників, сотні інженерів. Він тебе навіть не прийме.

Наталка *(з викликом)*. Прийме!

Переміна світла.

Кабінет директора заводу. В одному з крісел, що стоять біля масивного столу, сидить Наталка. Через деякий час заходить Білик. Імпозантний, спокійний, з красивою сивиною. Він наче не бачить Наталки, зняв плащ, капелюх, сів на своє місце, тільки тепер ледь здивовано глянув на дівчину. Його бентежить звернутий на нього її дивний, дуже пильний погляд.

Наталка. Секретарка не винувата — вона не впускала мене, і тому довелось непомітно проскочити до вас.

Білик *(взяв кілька олівців, наче хотів переконатись, що вони підстругані, лише після цього запитає)*. Якась термінова справа?

Наталка. Так.

Білик. У нас працюєте?

Наталка. Ні. Я студентка з радіофізичного.

Білик. Слухаю.

Наталка. Я маю виступати на передвиборних зборах за вашу кандидатуру до Верховної Ради.

Білик *(стримано)*. Дуже присмно. Познайомимось. Олександр Олександрович.

Наталка. Я, звичайно, теж маю ім'я і прізвище, але дідусь називає мене Горлицею. В інституті теж так називають.

Білик *(з незлою іронією)*. Лірично! Що ж, дозвольте і мені вас величати Горлицею?

Наталка *(з несподіваним викликом)*. Дозволю! А я буду називати вас дядьком і на «ти»... *(Пауза)*. Дядьку, віділи мені кілька хвилин.

Білик (*лише порухом брів виявив своє здивування*).
Гаразд. Хай буде так.

Наталка. Дядьку, скільки тобі років?

Білик (*видно, вміє володіти собою*). Сорок п'ять.

Наталка. А чого так багато сивини?

Білик. А що? Тепер це модно.

Наталка. Дядьку, ти чесний чоловік?

Білик (*підводиться, починає ходити по кабінету, видно, в нього дуже, дуже віддалено почав закрадатись якийсь здогад*). Наша бесіда дивна і за формою, і за змістом.

Наталка (*наче не чує його слів*). Чесний?

Білик. Намагаюся бути чесним.

Наталка. Чого ти ходиш сюди й туди, коли розмовляєш? Може, хвилюєшся?

Білик. Пробачте, така звичка.

Наталка. Уяви собі, дядьку, в мене теж така звичка. (*Підвелася. Ходить по кімнаті*). Дурна звичка.

Білик. Дурна? Але давайте, Горлице, будемо економити час. Вас більше нічого не цікавить? Може, щось, зв'язане з роботою.

Наталка. З роботою... Тут я обізнана. Ти прекрасний директор, користуєшся авторитетом у верхах і низах. Я про інше. Ти кажеш, що намагаєшся бути чесним. Це тобі завжди вдається?

Білик (*помітно насторожився*). Та ніби...

Наталка. Ти, дядьку, любиш сентиментальні історії з сльозинкою? Хоча, видно, з тебе сльозу видавити важко... З мене теж важко видавити сльози. Бачиш, ми схожі. (*Пауза*). А сентиментальну історію послухай! Жила-була мати-одиночка — Шевченко називав таких простіше — покрітка. Жила мати-одиночка і померла. Залишилась донька — і трьох років їй не було... Правда, страшно? І ось приїжджає якийсь чоловік, бере цю маленьку сирітку... Правда, жалюгідне слово «сирітка»? Бере її на руки і відносить у дитячий будинок. Зпаси, як ото пишуть під рубрикою

«героїчні вчинки». Якийсь чоловік врятує з пожарища людину і ніде навіть прізвиська свого не назве — такий уже він скромний. Здійснив подвиг і зник. Так і цей — відніс дитину і здав. Його запитують: «Хто ви?» А він відповів: «Ніхто, просто стороння людина, добрий дядько»... І зник. Подобається тобі ця історія?

Білик уже певен, що перед ним його дочка.

Як я довго шукала ту людину, що, вислухавши цю історію, не матиме права назвати мене байстрючкою.

Білик (*кинувся б, обняв її, може б, заридав уперше в житті, але щось скувало його. Голос хриплий*). Наталочко!

Наталка. Пам'ятаєш ім'я? А ти назви мене тим словом, яким мене ніколи не називали.

Білик. Дочко...

Наталка. Ще говори. (*Заплющує очі, наче хоче ввібрати в себе ці слова*).

Білик. Дочко, доню моя...

Наталка (*розплющуючи очі*). Я так чекала, так вимріяла ту хвилину, коли зустріну батька і він назве мене дочкою... Гадала, що ці слова... А вони не ввійшли в мою душу. (*Пауза*). Ось і вся історія... Може, дядько щось додадуть?

Білик. Помиляєшся... Не такий я вже...

Наталка. Ти добрий... Тоді ти накупив мені багато іграшок... А я була така дурненька, що не розуміла твоєї доброти... Я вченилася руками за твою шию і просила не кидати мене... Мабуть, зріднилася з тобою, поки до дитячого будинку на руках ніс. Тільки й побула з тобою разом — поки з дому до дитячого будинку ніс.

Білик. Звідки знаєш?

Наталка. Хазяйка квартири розповідала, та, що мама в неї куток наймала. Вона іноді відвідувала мене, поки дідусь не забрав...

Білик *(навіть голос змінився)*. Я тебе шукав, Наталко... Довго шукав. *(Відчиняє сейф. Бере папери, кладе на стіл)*. Ось один дитбудинок, другий, третій, куди тебе переводили... А потім тебе забрали і слід зник...

Наталка *(наче й не чула його слів)*. Я хотіла зустріти й запитати, чому ти кинув мою маму, чому не одружився з нею, а потім... *(Болісно посміхнулася)*. В мене було багато часу, щоб самій подумати над цим... І я знайшла відповідь. *(Пауза)*. Чому не одружився?.. Інженер, талановитий інженер — і якась прибиральниця. Нерівня, незручно... *(Пауза)*. Чому ж тоді приїхав влаштовувати мене в дитбудинок, коли померла мама?.. Напівпрокинулася совість... Напівозвалася жалість. А в дитбудинку побоявся признатися, що батько мені. Злякався: підросте, розшукає, скомпрометує... Тебе ж тоді запитали: «Хто ви цій дитині?» — «Ніхто. Просто стороння людина, добрий дядько...»

Білик *(глухо)*. Повір, Наталко! Мій гріх, як торба Марка Проклятого, з роками ставав все важчим...

Наталка *(хотіла втриматися, але не змогла, вибухнула гнівом)*. А моє горе з роками, думаєш, легшим ставало?! *(Тихо)*. У мене, може, на всіх людей образа виросла за те, що терплять поміж себе таких, як ти!..

Білик важко опустився на стілець в кутку. Він аж постарішав, аж поменшав.

(Відвела погляд від батька, гасить в собі спалах гніву. Тривала пауза. І вже спокійно). Сядь он краще на своє директорське місце. Поговоримо на іншу тему.

Білик *(важко підводиться, іде, сідає за стіл)*. Коли ти довідалась, що я...

Наталка. Два роки тому... Як тільки ти приїхав у наше місто.

Білик. Ще два роки тому?..

Наталка. Два роки.

Білик. І не прийшла?

Н а т а л к а. Приходила... Посиділа в приймальній... Побачила, який у мене батько...

Б і л и к. І не призналась?

Н а т а л к а. Для чого?

Б і л и к. А зараз?

Н а т а л к а. Чому зараз призналась — скажу. *(Пауза)*. Почнемо з політграмоти... Дивуєшся... Скажіть, Олександр Олександровичу, для чого була революція, для чого жив Ленін? Щоб не стало рабів, не стало панів... Щоб всі були взуті, зодягнені, нагодовані... Це, звичайно, дуже багато, але це й мало... Скажете, щоб розщепити атом, підняти космічні кораблі? Це роблять і американці. Була революція, був Ленін — щоб люди жили законами великої правди, великої честі. Щоб не було поміж людей кривди, лукавства, байдужості. Щоб усі зичили одне одному добра. Щоб найменшої смітинки не було в душі. А інакше — навіщо? Навіщо?? *(Пауза)*. Вас висувують кандидатом у депутати... Я прийшла запитати, чи маєте ви право...

Тривала пауза.

Б і л и к *(підвівся, ходить. Несподівано в нього прокинулась змість)*. Ну що ж, піди напши, куди треба. Встигнеш... до виборів далеко.

Н а т а л к а. Так ви мене й не зрозуміли... Я більше ніколи не потурбую вас... І писати нікуди не буду... Для чесної людини найсуворіший суддя — вона сама.

Опускається голуба завіса.

Сцена темнішає. Три блискавиці перекреслюють чорпугу сцени... Світає. Голуба завіса підіймається. Кімната. Г о н т а в колясці читає газету. Н а т а л к а на капці гортає журнали.

Г о н т а. Пам'ятаєш, був у нас директор заводу?

Н а т а л к а. Який це?

Г о н т а. Той, котрого мали висувати в депутати, а він чомусь відмовився... Потім десь він виїхав... Білик Олександр Олександрович.

Н а т а л к а. Знаю. То що?

Г о н т а. Ось є в газеті — йому дали Державну премію... Винайшов дуже ефективний спосіб боротьби з задимленням.

Н а т а л к а. Що ж, видно, тямущий інженер... *(Пауза. Подивилася на Гонту, який утомлено відкинув голову, заплющив очі)*. Ти любиш задачі рішати, діду?

Г о н т а. Складні?

Н а т а л к а. На рівні вищої математики.

Г о н т а. Не по мені.

Н а т а л к а. А вдвох?

Г о н т а. Удвох — діло інше.

Н а т а л к а. Що нам відомо в задачі? Перше. Я вже рік, як закінчила інститут і працюю. Друге: за цей час я вже заощадила трохи грошей. Третє — через два тижні я їду у відпустку. Три відомих, два невідомих.

Г о н т а. Що саме?

Н а т а л к а. Як проведемо відпустку і як витратити чималенькі заощадження.

Г о н т а. Заощадження? При твоєму характері їх можна розтринькати за годину. А щодо того, як провести відпустку...

Н а т а л к а. Давай удвох поїдемо на якийсь теплий курорт.

Г о н т а. Вирій не для безкрилого журавля.

Н а т а л к а. Ти, дідусю, стаєш пенсіонером.

Дзвінок.

Це листоноша, по дзвінку впізнаю. *(Виходить і повертається з маленьким пакуночком)*.

Н а т а л к а. Лист від Василька. Зараз послухаємо, що він написав. *(Розкриває магнітофон, ставить бобіну)*.

Г о л о с В а с и л ь к а. Привіт, Наталочко! Чого так рідко мені пишеш... Я живу по-старому.

Н а т а л к а *(зупиняє магнітофон)*. Далі слухати не хочу.

Г о н т а. Чого б це?

Н а т а л к а. Як поїхав він на роботу, з першого і по

сьогоднішній день всі листи починає із фрази: «Живу по-старому...» Хоч би раз написав, як це «по-старому».

Гонта. Справді, це не добре, але листа треба дослухати.

Наталка. Я його провчу... Я його провчу. (*Включає магнітофон*).

Голос Василька. Я вже звук до цього суворого краю, навіть полюбив його... Клініка в нас обладнана найновішими приладами, так що працювати можна... Наталко, негайно привозь у нашу клініку товариша Гонту... Спробую поставити його на ноги... У нього, очевидно, замкнулись якісь нервові напівпровідники... або десь порушився контакт... Подивимось, обов'язково привозь. Ми повинні надовго зберегти твого діда — цей унікальний документ революції. Будь здорова. Привіт дідусеві. Чекаю вас.

Наталка (*вимикає магнітофон*). Чи чуєш, унікальний документ революції? Ми тебе збережемо, на ноги поставимо.

Гонта. Моя Горличко, це вже неможливо. Уже лікували найдосвідченіші лікарі в столицях...

Наталка. До чого тут досвідчені, столиці? Може, не віриш Василькові?

Гонта. Не дуже... Та й те сказати: Країня Північ... Як туди добратися?

Наталка. Літак, аеросани, собача упряжка — і вже на місці.

Гонта. Мене на цьому возі на Північ... Замучишся.

Наталка. Та коли б я знала, що тобі допоможе, я б з тобою сто витків навколо землі зробила — не те що якась там Північ... Дідусю, за десять днів ми вирушаємо з тобою в дорогу, а ще за п'ять будемо пити чай у Василькових хоромах.

Переміна світла.

«Хороми» Василька. Кімната дуже схожа на кімнату Гонти. Гонта, Васильок і Наталка п'ють чай. Васильок — вже не той хлопчина з перев'язаним горлом. Він змузнів, поздоровішав. На ньому хутряний жилет, унти...

Н а т а л к а (*розглядає кімнату*). Я наче вдома...

В а с и л ь о к. Мені дуже подобалась ваша кімната, то я й собі таку обладнав.

Н а т а л к а. Ну, розкажуй, як живеш?

В а с и л ь о к. По-старому.

Н а т а л к а (*засміялась*). Ти ж не лист пишеш, а розповідаєш. Уяви, що розповідаєш свою біографію на якихось зборах... Починай з останнього курсу інституту.

В а с и л ь о к (*мов декламує*). Я закінчив інститут. За мою дипломну роботу (*йому незручно хвалити себе*) мені присудили ступінь кандидата наук... Я попросився на Крайню Північ. Тут клініка обладнана найновішою технікою. Працюю і... і...

Н а т а л к а. Не заїкайся.

В а с и л ь о к. І маю деякі успіхи у застосуванні нових методів лікування. Все. (*Аж полегшено зітхнув*).

Н а т а л к а. Оце вже розговорився... Дещо можна зрозуміти. Отже, дідуся вилікуєш?

В а с и л ь о к. Не знаю.

Г о н т а. То, може, ми погостюємо та й додому?

Н а т а л к а. Треба не баритись, у нас часу нема.

В а с и л ь о к. За годину за дідусем прийдуть.

Н а т а л к а. Дідуся в лікарню... Ти на роботі, а я що робитиму?

В а с и л ь о к. Поїдеш до ненців у гості. Тобі дадуть хорошу упряжку, я домовився. Промчиш кілометрів сімсот... Як сніжна королева.

Н а т а л к а (*весело*). Ні, ти просто непоганий хлопчина.

Г о н т а. Ти до ненців у гості, а я залишусь віч-на-віч з оцим молодим ескулапом-експериментатором.

Н а т а л к а (*до Василька*). А коли буде найвідповідальніший період у лікуванні дідуся?

В а с и л ь о к. За тиждень.

Н а т а л к а. За тиждень я повернуся.

Чутно голоси ненців. Свист пурги. Напливами — смуги північного

сяйва. Далі — хвилинка абсолютної тиші. Сцена висвітлюється... Кімната Василька. Спиною до глядачів стоїть Г о н т а. Вбігає Н а т а л к а, переводить подих.

Н а т а л к а. Не віриться, що вже дома. (*Помічає біля вікна постать, аж злякалася*). Ви, товаришу, хто? Чого вам?..

Не зразу впізнає Гонту і глядач. Він у повому костюмі, весь паче помолодшав. А головне — на ногах... Навіть не подумавш, що стільки років був прикутий до ліжка.

Г о н т а. Не впізнаєш, Горличко? (*Робить кілька кроків до Наталки*).

Н а т а л к а (*аж відсахнулася, потім, очевидно, подумала, що їй привиділось, заплющила й розплющила очі... Видіння не зникає. Пошепки*). Може, я сплю?

Г о н т а (*підійшов до неї*). Сама хотіла, щоб я став на ноги, а тепер боїшся?

Н а т а л к а. В мене душа оніміла від щастя, я повинна поплакати... (*Схиляється на груди Гонгі*).

Г о н т а. Поплач. А я виплакався... На третій день я вже міг ставати на ноги... А вночі, коли гасне світло, я не можу влжати. А що, коли знову ноги відмовили? І встаю...

Н а т а л к а. Тобі не боляче?

Г о н т а. Ні, Горличко. Васильок твій — великий талант... Він зробив цілу революцію в невропатології...

Н а т а л к а. Тепер віриш молодим... Віриш?

Г о н т а. До певної міри.

Н а т а л к а. Ох і упертий же ти. Ще не раз матимеш нагоду переконатись у своїх помилках!

Чутно сигнал авто.

Г о н т а. То за мною. Мене відпустили на годину, щоб ти побачила, а в лікарні доведеться побути, Васильок каже, ще з тиждень.

Телефонний дзвінок. Наталка бере трубку.

Н а т а л к а. Васильок!.. Це я, вже приїхала. Бачила!.. Прийдеш, я тебе розцілюю, мій... мій друже... Він уже йде, вже пальто зодягнув... Що? Невже троянди? І ще раз поцілюю. *(Кладе трубку)*. Дідусю, ану, йди. *(Дивиться, як Гонта йде)*. Васильок, як бог,— зробив чудо!

Гонта й Наталка виходять, через деякий час заходить з чемоданом
М а р ' я н а, миловида молода жінка.

М а р ' я н а *(оглядає кімнату)*. Забудько, квартиру лишив відкритою. Треба було б написати, що приїду... Але нічого... Хай буде сюрприз. *(Роздягається, дістає з чемодана пляшку шампанського, ставить на стіл)*. Відсвяткуємо зустріч. *(Оглядає ще раз кімнату)*. Тут була якась жінка!

Вбігає Н а т а л к а, у руках пляшка шампанського — ставить пляшку на стіл, помітила незнайому.

Н а т а л к а. Ви до кого?..

М а р ' я н а. Я в себе вдома.

Н а т а л к а. Тобто як?

М а р ' я н а. А так — приїхала до свого дому, до свого чоловіка.

Пауза.

Н а т а л к а *(вражено здивована, але стримується і вже говорить спокійно)*. А ми в гості. Будьмо знайомі.

М а р ' я н а *(жест)*. Зачекайте... *(Пильно дивиться на Наталку)*. Я знаю вас... Ви Наталка... Ви Горлиця...

Н а т а л к а. Звідки знаєте?

М а р ' я н а. Та я знаю кожну рисочку вашого обличчя, ваші очі, ваші коси. І те, як сердито ви зводите брови. *(Пауза)*. А я Мар'яна... Ось ми й знайомі...

Н а т а л к а. Все ж не розумію.

Мар'яна. Та Васильок все розповідав про вас... Сідайте, а то ми стоїмо, наче посварились. Ви, мабуть, з дідусем приїхали. Васильок давно похвалявся його вилікувати.

Наталка. З дідусем, він уже майже здоровий... А Васильок і не сказав про вас... Чому?

Мар'яна. Я сама вам розповім — все розповім. Можна — я з вами буду на «ти», ми ж однолітки.

Наталка мовчить.

Тобі треба знати все. Я працювала тут радисткою. Приїхала грошей заробити — платять тут здорово... Радисткою працювала. Зовсім випадково познайомилась з Васильком. *(Пауза)*. Васильок... наївний, чистий, розумний, ти ж знаєш... Він весь час розповідав про тебе... Як він тебе любив і як вболівав, що ти залишалася до нього байдужою. Я була щасливішою за Василька, бо покохала хлопця — Рися. Таке прізвисьце в нього. Він теж мене кохав... безтямно кохав мене. А потім...

Переміна світла.

За столом сидить Васильок, щось читає, записує. Голос Мар'яни: «Сама не знаю, чому я прибігла до нього». Вбігає Мар'яна.

Васильок. Мар'яна! От кого не чекав, давненько не бачились... Проходи, сідай. Хочеш книжку забрати?... Що з тобою? Ти на себе не схожа...

Мар'яна *(опускається на канану)*. В мене горе, Васильку. Таке горе, поділитись ні з ким, а воно душить...

Васильок. Що скоїлося?

Мар'яна. Вогнем пече. *(Пауза. Винувато, приречено)*. Я... стану матір'ю... А Рись... Коли він дізнався, що я стану матір'ю, злостиво кинув: «Я тебе не знаю і знати не хочу!» *(Пауза)*. А я ж йому вірила, як собі вірила. *(Пауза)*. Васильку, тепер куди ж мені? До мами? Вона

мене вб'є... Ні, це я її вб'ю своєю ганьбою... В селі великий сором і великий гріх — бути покриткою. *(Пауза)*. А він: «Не знаю і знати не хочу». *(Затулила долонями обличчя)*.

В а с и л ь о к. Не плач, Мар'яно... Давай подумаємо...

М а р ' я н а. Завтра літак буде і я... звідси...

В а с и л ь о к. Зачекай, я зараз... *(Вибігає)*.

М а р ' я н а *(до себе)*. А що скажу мамі? Що? Пообіцяю весілля, зятя привезу? Мама після проклять простить мене, а горе стоятиме між нами, затулятиме світ. *(Пауза)*. А що, коли?.. Могла ж я потрапити під машину, чи ще якийсь нещасний випадок?..

В хату заходить В а с и л ь о к, за ним Р и с ь — вихлястий, нахабний, красивий.

Р и с ь *(подивився на Мар'яну, на Василька, узяв цигарку, хвачько припалив від запальнички)*. Чи не заручини тут у вас? Такий затишок, такий інтим! Не бачу шампанського.

В а с и л ь о к *(струмує гнів)*. Ти говорив Мар'яні, що кохаєш її?

Р и с ь *(повернувся до Василька, руки — в кишені, довго і уважно розглядає його)*. Ви закінчили свій виступ, маестро?

В а с и л ь о к. Ти повинен вибачитись перед Мар'яною... І одружитися з нею.

Р и с ь *(вийняв кишенькову хустку, кине Василькові, той мимоволі підхопив її)*. Від надміру почуттів у тебе скоро закапають сльози.

В а с и л ь о к. Як ти смів так жорстоко?

Р и с ь. Для того, щоб закінчити цю сентиментальну новелу, скажу: я її *(жест в бік Мар'яни)* не знаю і тебе знати не хочу. Бувайте здорові! *(Хоче йти)*.

Васильок заступає дорогу.

Хочеш щось подарувати на згадку?

В а с и л ь о к. Візьми. (*Ударом кулака відкидає його в протилежний бік кімнати*). А тепер, може, пригадаєш, що ти говорив Мар'яні раніше?

Р и с ь (*ледве підводиться. З острахом дивиться на Василька, нерішуче*). Ну... говорив, що будемо дружити.

В а с и л ь о к (*до Мар'яни*). Це він говорив?

Мар'яна заперечливо хитає головою.

Ну, тоді до пари. (*Знову б'є*).

Р и с ь падає.

Може, тепер пригадав? Говори!

Р и с ь. Я сказав: Мар'яно! (*Глянув на Василька*). Мар'яно, казав, ти хороша, ти мені подобаєшся...

В а с и л ь о к (*до Мар'яни*). Так він говорив?

Мар'яна заперечливо хитає головою.

(*Замірівся вдарити*). Ще додаю.

Р и с ь (*похапцем*). Я казав: дорога Мар'яно, я тебе кохаю. (*Оглянувся на Василька*).

В а с и л ь о к (*до Мар'яни*). Так?

Мар'яна заперечливо хитає головою.

В а с и л ь о к (*знову б'є Рися*). Я з тебе виб'ю правду. Якщо і на цей раз збрешеш, то сю ніч білі ведмеді матимуть хорошу вечерю.

Р и с ь (*перелякано*). Дорога Мар'яно! Моя красуня, моє кохання, моя ластівко. (*Падає перед Мар'яною навколішки. Вигирає сльози*). Ти бачиш, я плачу від щастя, що ти біля мене, що ми разом пройдемо життя, ти навіки моя, навіки...

В а с и л ь о к (*до Мар'яни*). Так говорив?

М а р ' я н а. Так.

Р и с ь (*боязко глянув на Василька*). Продовжувати?

Васильок ствердно хитнув головою.

Ми одружимося, ми, як ластівки, по соломинці будемо сплітати своє гніздо.

М а р ' я н а. Досить.

Р и с ь. Для себе, для наших ластів'ят.

М а р ' я н а (*закричала*). Досить!

Р и с ь (*для нього дійсна команда тільки Василька*). Ми доживемо з тобою до глибокої старості.

В а с и л ь о к. Замовкни.

Рись замовк.

М а р ' я н а. Він мені такий бридкий, такий бридкий, що дихати важко від його бридкості. Геть звідси!

В а с и л ь о к. Геть!

Рись як ошпарений вискакує з кімнати.

Пауза.

Мар'яно... Ти мене добре зрозумій, Мар'яно... Я люблю Наталку, але вона до мене байдужа. Скажи — ти згодна мати мене батьком твоєї дитини?

Переміна світла.

Наталка і Мар'яна.

М а р ' я н а (*якось наче винувато*). І ми одружилися... (*Пауза*). У Наталочки є батько... (*З великим хвилюванням і щирістю*). Васильок мені став таким дорогим. Я б і миті не вагалася життя за нього віддати.

В кімнату вбігає В а с и л ь о к, він аж відсвічується радістю. В руках — букет червоних троянд. Простягає квіти Наталці, але побачив Мар'яну і розгубився.

В а с и л ь о к. Мар'яно... приїхала... Як там наша Наталочка?

М а р ' я н а *(вдає, що не помітила його розгубленості)*. Залишила у бабусі. Приїхала і страшенно рада. З Горлицею ми вже познайомились. Вона навіть краща, ніж ти розповідав.

Н а т а л к а *(підбігла до Василька, поцілувала)*. Оце тобі за дідуся... І май на увазі, я тебе цілуватиму за це ще не раз. Тепер дід житиме ще сто років! А оце *(цілує)* за те, Васильку, що таку прекрасну дружину собі знайшов. А от що на весілля не запросив — це таки свинство. А я вас запрошу, може, ще й у цьому році. В мене є друг... Весілля в нас буде перед його вильотом у космос.

В а с и л ь о к. Він... космонавт?

Н а т а л к а. Звичайно! Віп — космонавт.

В а с и л ь о к *(поступово опановує себе)*. Дозвольте, мої хороші, подарувати вам північні троянди. *(Розділяє букет троянд навпіл, дає Мар'яні і Наталці)*.

Н а т а л к а. Не задавайся своїм благородством і не думай, що ми такі невдячні.

М а р ' я н а. Поглянь! *(Показує на шампанське)*.

В а с и л ь о к *(в тон дівчатам)*. Будемо веселитись, співати на всю Заполярію.

Н а т а л к а. Жаль, що така коротка відпустка. Скоро знову на роботу.

М а р ' я н а. Пробач, Наталко, де ти працюєш?

Наталка зам'ялась.

Коли секрет, то не треба.

Н а т а л к а. Вам можу сказати. Працюю на військовому об'єкті... Я голубий прикордонник. На сторожі нашого неба...

В а с и л ь о к. Дві жінки в хаті... І ніякого ладу. Тільки розмова, а стіл не накритий.

Н а т а л к а. Він у тебе, як бай, експлуатує тебе?

М а р ' я н а (*посміхнулась*). Характер залізний! Що ж, будемо накривати на стіл.

Н а т а л к а. Утрьох ми це зробимо за хвилину.

Васильок узявся відкорковувати пляшку. Мар'яна дістає скатертину — стелить. Наталка ставить посуд. Поступово кожен зупиняється в полоні своїх думок. Васильок стоїть біля столу, опустивши голову.

Наталка з келихом у руках. Мар'яна сіла на канапу.

Чути пісню «Горлиця».

Опускається голуба завіса.

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

Голуба завіса піднімається. Перед глядачем частина приміщення падишової радарної установки. Все наче вихоплено з якогось фантастичного твору. І чорний екран, і безліч різнокольорових сигнальних лампочок, освітлення і навіть одежа на Н а т а л ц і неземні. Збоку — срібляста куля, яка шіби пульсує холодним полум'ям.

Н а т а л к а (*сидить у кріслі, говорить до себе*). Мені здається, що час — це якесь примарно велике море і все, що торкається його поверхні, тоне, тоне, тоне... Ще недавно були маленький шматочок дніпрового берега і замріяне вісімнадцятирічне дівча. Де воно? Немає... Зникло в глибинах часу. А потім... Та ж дівчина з надіями і щастям іде через гарячі студентські роки. І вона зникає в глибинах часу. А зараз? Вона ось тут, на радарному маяку, одна. (*Довга пауза*). Одна та ще отой (*жест в бік кулі*) електронний мозок. Він містить у собі гори інформацій і жодної піщинки почуттів. Він може сказати з точністю до міліметра віддалі до якої завгодно планети, вирахувати швид-

кість метеорита, що падає, визначити потужність блискавиці, але не може збагнути найпростішого людського. *(Бере в руки мікрофон)*. Увага!

Електронний мозок. Слухаю, шеф.

Наталка. Що таке кохання?

Електронний мозок. Такий стан людини, який в побуті називають тихим божевіллям.

Наталка *(сердито)*. Неподобство. Це хлопці з кібернетичного інституту хуліганять. Тепер зрозуміло, чому вони з посмішечкою запитували: «Як твій електронний мозок?» Ну гаразд, я з вами розправлюсь. А цікаво, де межа їхньому хуліганству? *(Бере мікрофон)*. Дай приклад твого визначення, що кохання — це тихе божевілля.

Електронний мозок. Закохані можуть дійти до такого абсурду, як просити машину пояснити, що таке кохання.

Наталка *(засміялась)*. А власне, за що я на них серджусь? Моя поведінка інколи справді абсурдна. Чому ж я не освідчуся йому в коханні!? Може, я лукава? Напишу зараз листа і пошлю... А може, не пошлю ніколи... але напишу... *(Бере мікрофон)*. Записуй листа.

Електронний мозок. Слухаю, шеф.

Наталка *(диктує)*. Дорогий Васильок! Для тебе цей лист, безумовно, несподіванка, не дивуйся, він для мене теж несподіваний. Ти запитаєш, чому саме тепер написала, а не вчора, не завтра? Не знаю...

Була ніч... Ти не знаєш, які ночі в цій глибині. Вони не схожі на земні. Те, що бачиш, то не ніч, а тільки дивовижне видіння ночі. Це, мабуть, тому, що тиша тут заповнює все — навіть дихаю нею. А може, тому, що зорі яскравосині, великі і небо без найменшої хмаринки, воно оксамитово-чорне. Бо я його не бачу, а уявляю. Ти думаєш, я самотня тут?.. Ні, я самотня не буваю, я ніколи не була самотня, тому що знаю — на землі є ти. Я ніколи не була самотня, бо завжди поруч ішов ти, завжди, навіть у безконечну дорогу мрій — тільки ти, і більше ніхто. Тільки ти!

Васильок, а пам'ятаєш, я сказала в той вечір, що в мене є друг... То я так... Бо не хочу руйнувати життя маленької Наталочки... Ти став їй батьком. Я за це тебе покохала ще дужче. Мій Васильок... Все-таки — мій! Не знаю, чи пошлю цього листа, чи, як і попередні...

Цілую тебе.

Електронний мозок. Зафіксовано, шеф.

Наталка. Зафіксовано. Я душу відкриваю, а він словечко підібрав — «зафіксовано». Передати листа чи ні? (*Бере мікрофон*). Якщо не передамо листа, що ти з ним зробиш?

Електронний мозок. Він надійде до камери збереження пам'яті.

Наталка. У нього все передбачено. А скажи, що б ти робив, коли б я померла?

Електронний мозок. Прошу уточнити слово «померла».

Наталка. Ну... як тобі сказати? Мене не стало.

Електронний мозок. Зрозумів. Як тільки згаснуть біоструми шефа, я включаю блок номер один і передаю на всі контрольні станції сигнал тривоги. Повторюю кілька разів: «Перестало битись серце шефа».

Наталка. Ти добрий служака.

Раптово почали спалахувати і гаснути червоні сигнали.

Тривога! Що сталося? (*Вдивляється в екран*). Невже... ворожі кораблі-ракети? Вони ще по той бік кордону, але напрямок — до нас.

Електронний мозок. Кораблі-ракети. Швидкість — вісім тисяч кілометрів на годину. Курс сімдесят шість — тридцять сім. На борту розщеплюючі матеріали.

Наталка. Говорить «Маяк-один», «Маяк-один»! Квадрат нуль-нуль двадцять один, ворожі кораблі-ракети з ядерним зарядом. Курс сімдесят шість — тридцять сім.

Прийом!.. Ніхто не почув? Що це? Я — «Маяк», «Маяк-один»...

Почали гаснути лампочки.

Що сталося?

Електронний мозок. Зруйноване силове поле. Ми не маємо енергії.

Наталка. Летить ракета, а ми будемо мовчати?

Електронний мозок. Шукаю вирішення.

Наталка. Наші ракети-перехватники повинні...

Електронний мозок. Шукаю вирішення.

Наталка. Швидше, швидше...

Електронний мозок. Шукаю вирішення.

Наталка *(з жахом дивиться, як гаснуть сигнальні лампочки)*. Благаю...

Електронний мозок. Мені не дано розуміти слова «благаю»!

Наталка. Наказую!

Електронний мозок. Рішення є.

Наталка. Кажі! Може загинути людство.

Електронний мозок. Для мене категорія смерті планети, людства і однієї людини визначена як однакова цінність.

Наталка *(твердо)*. Говори!

Електронний мозок. Біоструми людини дадуть енергію на тридцять п'ять секунд, але людина...

Наталка. Як це зробити?

Електронний мозок. Тобі дано право не жертвувати собою.

Наталка. Як зробити?

Електронний мозок. Тобі дано право не жертвувати собою.

Наталка. Вже минуло дві хвилини.

Електронний мозок. Тобі дано право не жертвувати собою.

Наталка. Як віддати біоструми — наказую!

Електронний мозок. (*Пауза*). Включись у систему шістдесят-шістдесят.

Наталка (*кладає руку на один з важелів. Тихо скрикнула. З радістю бачить, як одна по одній зяєніли лампочки*). Я «Маяк-один», «Маяк-один!» Квадрат нуль-нуль двадцять один. Ворожі кораблі-ракети, швидкість вісім тисяч кілометрів, курс сімдесят шість — тридцять сім. Прощу — сигнал прийому.

Різні голоси: «Урал» прийняв». «Казбек» прийняв». «Арабат» — прийняв». На екрані, де були ракети,— спалах. Лампочки знову гаснуть. На якусь мить світло зовсім гасне, ніби це померкло в очах. Висвітлюється. Наталка стоїть посеред сцени біла, як сніг, хоче щось сказати, але вже не може, тільки ворухається губи.

Вона вже не може стояти, падає...

Голос електронного мозку. У шефа перестало битись серце... (*Голос наче облітає всю землю*). Перестало битись серце... Перестало битись серце...

Світло повільно гасне.

КАРТИНА ДЕСЯТА

Сцена повільно висвітлюється. Та ж декорація, що на початку другої дії. Гонта в кріслі схилив голову, наче дримає. Наталка сидить в тій же позі, задумалась. У глибині сцени Василько — теж, видно, замріявся. Стихає голос електронного мозку: «Перестало битись серце...»

Пауза.

Гонта (*глянув на Наталку*). В тебе сльози на очах? Наталка. Так жаль себе стало... Я тільки що помирала...

Гонта. У вісімнадцять років? Ранувато...

Н а т а л к а. Тоді мені було вже двадцять п'ять.

Г о н т а. Далеко злітала...

Н а т а л к а (*ще під враженням пережитого в мріях*).
До вісімнадцяти років людина дивиться на світ через вікно, а у вісімнадцять — широко відчиняє двері і виходить у цей світ... Виходить дізнатися, що він їй приготував.
(*Коротка пауза*). Щоб обрати стежку, якою вона піде!..

Гонта вперше подивився на неї як на дорослу. В ньому засвітилася, затепліла батьківська гордість і певність за свою дитину, за її долю. Абсолютна тиша, і в ній звуки поодиноких струн.
Падають біла і голуба завіси.

КЕЛИХ ВИНА ДЛЯ АДВОКАТА

Жарт на 2 дії

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Микола Перепел.
Клара.
Галина.
Катя.
Зіта.
Август Кіндратович.
Кльоцький.
Когут.
Секретарка.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Простора кімната, перегороджена ширмою. Стіл, безладно завалений кнгами, паперами, газетами. М'яке крісло, канапа. З усього видно — кімната холостяка. Входить Микола, йому років за тридцять. В манері розмови, в жестах відчувається набута ірошія. Він чимсь схвилюваний, але намагається бути спокійним. Повільно пройшовся по кімнаті (йому, очевидно, усе тут знайоме, звичне), потім зручно вмовстився у кріслі, закурив.

Микола (*говорить з певністю, що його почують*).
Здоров, Ромо!

На стіні запалюється і гасне табло: «Привіт, друже!»

Як живеш?

Загорається табло: «По-старому».

Не заважаю?

На табло: «Радий тобі».

Коли радий, то давай поговоримо не за допомогою цієї (*жест*) школярської кібернетики, а по-людськи. Не хочеш? Ну, гаразд. (*Починає голосно співати*). «Ой у полі озеречко, там плавало відеречко...».

Голос Роми. Перестань, Миколо. Ось закінчу роботу, тоді хоч на голові танцюй.

Микола. Ти закінчиш роботу! Ха! Мільйон «ха!» (*Співає ще голосніше*). «Соснові клепки, дубовеє денце...»

Голос Роми. Здаюсь.

Микола. Інша справа.

Голос Роми. Будемо розмовляти, але про що? Ми з тобою про все уже переговорили. Тільки вчора ти в мене вкрав майже дві години.

Микола. То було вчора, а це — сьогодні.

Г о л о с Р о м и. Якісь новини?

М и к о л а. Кожна наступна хвилина вливає у життя людини щось нове, в її думки, мрії, звички. Треба розуміти діалектику, дорогий Ромо. Діалектику!

Пауза.

Я оце йшов до тебе...

Г о л о с Р о м и. І випив склянку вина.

М и к о л а. Вгадав.

Г о л о с Р о м и. Постояв, подумав і випив другу.

М и к о л а. Точно.

Г о л о с Р о м и. Зараз хочеш чимось закусити...

М и к о л а. Ти Месінг.

Г о л о с Р о м и. Пошукай, десь залишилась яечня.

М и к о л а (*підходить до столу*). Хіба в цьому бедламі щось знайдеш... (*Шукає, врешті з шухляди стола виймає сковорідку. Серед паперів знаходить виделку, їсть*). Скільки разів я говорив тобі: смаж на маслі! А ти спариш на олії... (*Кинув сковорідку в шухляду*). Хтось сказав, що у вині сконцентроване сонце, а в тому, що я пив, мабуть, сконцентровані всі добрива, які дають виноградним плантаціям.

Г о л о с Р о м и. Не знаю, не пив.

М и к о л а. Надаремно ти не п'єш. Це чорна пляма у твоїй біографії.

Пауза.

Замолоду люди багато п'ють і мало закушують, на старість — навпаки: п'ють мало, а закушують, дай боже. А у мене перехідний період: і випити тягне, і попоїсти хочеться...

Г о л о с Р о м и. На жаль, не можу нічого більше запропонувати.

Микола. Ромо, як ти гадаєш, яка в мене повинна бути дружина?

Голос Роми. Тобі видніше.

Микола. Цікаво знати твою думку.

Голос Роми. Бачиш, у коханні, отже, і в одруженні, діє закон відповідності.

Микола. Підкинь хоч трошечки поезії в свої формулівочки.

Голос Роми. Її вподобання, її інтонації, струни її душі обов'язково будуть співзвучні твоїм.

Микола. Поет з тебе нікудишній, але, може, ти й маєш певну рацію.

Пауза.

Співзвучні струни...

Голос Роми. Чому ти заговорив саме про це?

Микола. Сьогодні саме про це я думаю.

Голос Роми. Будь ласка, тільки мовчки.

Микола (*читає газету, розмовляє з Ромою*). Я тобі заздрю, Ромо. Не тому, що ти видатний учений. Не тому, що ти овіяний славою. Вона від тебе так і тхне, як тройний одеколон від перукарні... Читав? Вони пульнули на місяць ще одну станцію... І не тому, що маєш зайву сотню карбованців... Все це суєта суєт...

Голос Роми. Без вступу скажи, чому заздриш, і помовч.

Микола. Тобі мало інституту, ти навіть свою квартиру перетворив на лабораторію. Божевільна пристрасть до роботи — ось що викликає у мене заздрість.

Пауза.

Читав, з'явилась нова зірка в небі Голлівуда. Знаєш, який в неї обсяг грудей. (*Жест*). Це зірка? Це ціла галактика.

Голос Роми. А ти хіба не любиш свою роботу? Адвокат однаково, що лікар — найгуманніша професія в світі. Допомогати людині...

Микола. Лікарі й адвокати — це справді чимось схо-

жі професії... Читав, тепер модні не піджаки, а куртки... Тобі відомо, що є лікарі, які займаються розтином трупів і виявляють справжню причину смерті.

Г о л о с Р о м и. Анатомопатолог.

М и к о л а. Я теж серед юристів анатомопатолог.

Г о л о с Р о м и. Не збагну.

М и к о л а. Виявляю причину смерті кохання. Так-так. У нашій юрконсультації я чомусь став фахівцем по розлученню. І, правду кажучи, вже набив на цьому руку. Тільки клієнт покладе мені на стіл... *(Щось уважно читає)*.

Г о л о с Р о м и. Що покладе?

М и к о л а. Своє кохання. Я зразу бачу, від чого воно врізало дуба.

Г о л о с Р о м и. Цікаво.

М и к о л а. Страхітливо.

Г о л о с Р о м и. Від чого ж воно найчастіше помирає?

М и к о л а. Я ще не зустрічав, щоб кохання померло своєю смертю. Від старості, наприклад. Здебільшого воно народжується таким кволим, що ледь дихає. Протягне кілька місяців — максимум рік, і складає ручки навіки. Буває, народиться здоровеньким, але ще дитиною так його цестять, так йому догоджають, що воно стає вередливим, неврастенічним і теж *(робить у повітрі жест)*.

Г о л о с Р о м и. Це, так би мовити, дитячі захворювання — з народження.

М и к о л а. Буває й здоровий організм кохання, але в нього теж свої хвороби. Найпоширеніша бактерія — ревнощі. Вона поселиться в організмі і точить його до основних дощок.

Пауза.

Але найстрашніше, коли кохання помирає від інфаркту.

Г о л о с Р о м и. Інфаркт кохання?

М и к о л а. Скільки хочеш. Уявляєш, кохання таке, що хоч на виставку. Здорове, красиве, здається, й віку йому не буде, а потім раз — упало, перевернулось і не дише.

До нього: що? чому? — Інфаркт! Інфаркт зради! (*Багато-значний жест*).

Пауза.

Читав? Драматург «А» написав комедію, а критик «Б» не знайшов у ній, як він пише, «масштабної ідеї» і за це вже доїдає драматурга.

Пауза.

Мабуть, всяка професія нелегка, але моя...

Г о л о с Р о м и. І багато у тебе клієнтів?

М и к о л а. Велике множество! Іноді мені здається, що людство ділиться на дві категорії: на тих, хто вже розвівся і на тих, що ще має розводитись. (*Посміхнувся*). Трапляються клієнти, які вимучують тебе, як інквізитори. Ось і тепер є у мене один такий. Його вже розвели, але він надумав апелювати. Не так, бачиш, майно поділили. І я, дурень, взявся йому допомагати.

Г о л о с Р о м и. За певний гонорар, звичайно.

М и к о л а. Я вже нічому не радий. Цей тип переслідує мене на кожному кроці. У кафе, на вулиці, навіть у кіно-театрі я його зустрічаю. Він абсолютно певний, що його розбите корито кохання — це все. Більше нічого не існує на світі — ні сонця, ні зірок, ні В'єтнаму, ні НАТО, ні будинкоуправління — нічогосінько. Він ходить за мною тінню. Підкрадається, чемно поклониться, вибачиться і пригадає ще якусь деталь з біографії свого колишнього сімейного життя.

Чути дзвоник.

Г о л о с Р о м и. Хто б це міг?

М и к о л а. Подивимось, може, хтось до тебе на консультацію. (*Іде, відчиняє двері*).

Заходить Август Кіндратович.
У нього якась божевільна зосередженість.

(*Задкує перед ним*). Ви?!

Август Кіндратович (*чемно вклонився*). Пробачте. Побачив, ідете, я за вами. Вагався, чи заходить, а потім думаю, для користі справи можна. (*Прибирає позу людини, яка згадала щось надто важливе*). Іще одна деталь! Вона була дуже скромною. Пам'ятаю, раз поцілувала мене отак (*складає трубочкою губи, тягнеться до Миколи*).

Микола відсахнувся.

Прямо як дитина, тільки торкнулась губами... Вона інколи була дуже ніжною і називала мене так ласкаво. «Ав»!

Микола. Як, як?

Август Кіндратович. «Ав». Моє ім'я Август Кіндратович, а вона скорочено «Ав». Частіше — першого числа кожного місяця. Прийдеш, а вона так божественно: «Ав, приніс?» Кажу — приніс. (*Зітхнув*). Зарплату до копійки...

За ширмою щось упало.

(*Оглянувся*). Хто там за ширмою?

Микола. Приятель.

Август Кіндратович. Чимсь цокає.

Микола. Він прив'язаний.

Август Кіндратович. Божевільний?

Микола. Буйно.

Август Кіндратович (*скоромовкою, між іншим*). Буває, буває. (*Жест*). Іще така деталь! Якось незабаром після весілля в нас були збори Товариства Червоного Хреста і Півмісяця, з порядком денним: про сплату членських внесків. Я затримався. Повертаюся додому, і в дверях своєї квартири зіткнувся з якимсь товаришем у шижиковій шапці. Це (*з наголосом на «вже»*) вже мені не сподобалось.

Микола. Справді, деталь дуже істотна. Спасибі вам, але продовжимо розмову іншим разом.

Август Кіндратович. І ще одна деталь.

Микола. Досить. *(Жест)*. Чуте? Він може з ланцюга зірватись.

Август Кіндратович *(швидко)*. Здайте його в психічну.

Пауза.

Іще...

Микола *(майже силоміць випроваджує його)*. Залюбки послухаю, але не зараз.

Август Кіндратович *(зачиняє за собою двері, потім знову відчиняє, просуває голову)*. Я вас зачекаю... *(Виходить)*.

Микола. Добре, добре. Ідіот... Чув, Ромо! Це той тип, про якого я говорив.

Голос Роми. Весело живеш.

Пауза.

Микола *(зітхнув)*. Весело, коли ти хочеш знати, в мене такий сьогодні настрій, що я міг би цвяхи жувати.

До його ніг падає шматок дроту.

Голос Роми. Спробуй дріт.

Микола *(сердито відкидає дріт)*. Тобі жарти, а я маю халепу. Та що халепу — гордіїв вузол. Розв'язати не можу, а розрубати боюсь.

Голос Роми. Точніше!

Микола *(запалюється, бігає по кімнаті)*. Я зараз схожий на людину, яка тиждень сушила горло, а тепер ось добра рука подає їй бокал шампанського, а вона не насмілиться взяти його.

Голос Роми. Я тебе знаю, ти б схопив цей бокал разом із рукою.

Микола. Схопиш... Переді мною дилема: або померти від спраги, або смертельно отруїтись шампанським. Що краще? Мовчшиш... Одного підсудного засудили до страти.

Страта мала відбутися в понеділок. Знаєш, що він сказав в останньому слові? Він сказав: «Поганенько в мене почнеться наступний тиждень». Сьогодні понеділок, і це мій понеділок.

Г о л о с Р о м и. Черговий приступ запаморочення.

М и к о л а. Хотів промовчати, але розповім. Почну зі справи... Я роками мріяв про квартиру, про свій не дуже тісний куточок.

Г о л о с Р о м и. Це я знаю.

М и к о л а. А тепер я скажу те, чого ти не знаєш. Мені наклонулась квартира. Та що наклонулась... я вже бачив її, під моїми погами рипів її паркет... третій поверх. Південна сторона. Ліфт. Дві кімнати, кухня. Санвузол. (*Багатозначно*). Усе окремо. Оця квартира, оце той бокал шампанського.

Г о л о с Р о м и. Нічого не розумію. Бери квартиру — і квит.

М и к о л а. Ха! Я загину від сміху. (*Зітхнув*). Її великими руками не візьмеш. Хоча і є резолюція самого Когута.

Г о л о с Р о м и. Якийсь ребус.

М и к о л а. Не ребус, а казка. Все як у казці. Одна деталь, ти помітив, я говорю вже як мій клієнт, щоб ти пропав! Будинок виявився не простий, а для молодожонів.

Чується свист Роми.

Тобі добре свистіти, а я мушу уже сьогодні до вісімнадцяти нуль-нуль назвати прізвище, ім'я і по батькові моєї дружини. А я її іще не маю, не знаю, хто вона, яка вона, і взагалі...

Г о л о с Р о м и. Навіщо так терміново?

М и к о л а. Якщо я сьогодні не впишу прізвище дружини в ордер, не бачити мені квартири.

Г о л о с Р о м и. негайно одружуйся.

М и к о л а. Це тобі не випить сто грамів коньяку і закутити цукеркою.

Г о л о с Р о м и. Немає охочих вийти за тебе заміж?

Микола. Ха! Я сміюся, як демон! Їх десятки, сотні, тисячі...

Голос Роми. Не взагалі вийти заміж, а за тебе.

Микола. Саме за мене. *(Зупиняється, посміхається, у голосі задоволення)*. Я не раз помічав, як дівчата при зустрічах, глянувши на мене, аж спотикаються. В їх очах виникає подив, захоплення, розгубленість, а потім спалахують вогні надії.

Пауза.

Та я тільки пальцем кивну, і вони підуть за мною колонами, як на Першотравневій демонстрації.

Голос Роми. Візьми із цих колон одну і тобі буде досить.

Микола. Легко сказати візьми одну. Яку одну? Я занадто добре знаю жінок.

Пауза.

Бог їх обдарував усім, крім щирості.

Голос Роми. А не помиляєшся?

Микола. Я? Та я стільки набачився, наслухався, що помилятися не можу і не хочу. Уявляєш, якась красуня щебече тобі: «ти єдиний», «та навіки». Повіриш, одружишся... і...

Голос Роми. Будеш блаженствувати.

Микола. Як сліпий у кропіві: і жалиться, і не бачиш, як вийти. Ти ж чув, як оцей тип розказував, що незабаром після весілля зіткнувся з пижиковою шапкою.

Голос Роми. Візьми ту, котра скаже тобі: «кохаю».

Микола. Те «кохаю», то може бути міф, марево, приманка, золотий черв'ячок на сталевому гачку!

Пауза.

Краще від спраги загинуть, ніж отруїтись отим шампанським. Краще без квартири, а бути людиною. Ніж... плямистим оленем.

Довге мовчання.

...Балкон. Південна сторона. Санвузол, все — пропало.
(*Лягає на канапу, під головою надувається подушка*).

Г о л о с Р о м и. Що ж ти хочеш?

М и к о л а. Я хочу знати не те, що говорять дівчата, а те, що вони думають. (*Замріяно*). Тоді я серед моря красунь виберу собі найкращу, і постараюсь бути їй вірним на цьому (*жест*) і тому світі. Але спробуй вгадай, що вони думають...

Г о л о с Р о м и. Можливо, є вихід.

М и к о л а (*з надією*). Забрела якась думка, дружище?

Г о л о с Р о м и. Я закінчую роботу над дослідженням впливу бета-променів на рефлекторну систему кори головного мозку і психіку людини.

М и к о л а. Переходь на зрозумілу мову.

Г о л о с Р о м и. Переходжу. Під впливом дії певних променів до того підвищується інтенсивність мозкових центрів, що людина починає приймати, точніше чути думки іншої людини. Звичайно, на певній відстані.

М и к о л а. Розповідати мені усякі нісенітниці тепер — це просто свинство!

Г о л о с Р о м и. Я вже навіть змонтував камеру опромінювання. Вона стоїть у ванні.

М и к о л а (*недовіжливо чмихнув, взяв газету, почав читати, потім відкинув газету, про себе*). Від нього можна чекати всього. Казанок його варить, дай боже! (*Встає, виходить і тут же повертається. Знову ліг*). Щось стоїть схоже на звичайну шафу, оббиту залізом.

Г о л о с Р о м и. У тій шафі вмонтовано десятки тисяч напівпровідників, простінки наповнені рідким гелієм. Коли вона працює, швидкість руху часток досягає...

М и к о л а. Ближче до суті.

Г о л о с Р о м и. В користуванні вона дуже проста. Заходиш у шафу, як ти її називаєш, зачiniaєш за собою двері, натискаєш білу кнопку. Навколо наче завихрюється гарячий вітер, і через хвилину — ти готовий.

М и к о л а. До моргу?

Голос Роми. До сприймання чужих думок.

Микола. Досить. Зараз я не схильний фантазувати. Краще подрімаю. (*Лягає на канапі*).

Довга пауза.

На стіні запалюється табло «Приємних снів».

Може, спробуємо?

Голос Роми. Експеримент на людині — виключено. Ще потрібні сотні експериментів на тваринах. Хоча...

Микола. Продовжуй.

Голос Роми. Випробування на тваринах дало позитивні результати.

Микола. Факти!

Голос Роми. У нашому інституті є дуже розумна вівчарка. Рекс. Я його опромінював.

Микола. І він тобі сказав, що чує чужі думки.

Голос Роми. Варто було подумати: «Рекс, до мене» — і він уже біля ніг. Подумаєш! «Рекс, іди геть!» — і він підгинає хвоста й тікає.

Микола. Ясно. (*Прикриває себе газетою, але, видно, думки не дають йому заснути*). Рекс ще не здох?

Голос Роми. Він і тебе переживе.

Микола хоче задрімати, але видно: думка опромінитись не дає йому спокою. Врешті він, видно, зважився, тихо встає, навшпиньках підходить до дверей, перехрестився, наче зібрався кинутись у прірву і зник за дверима.

Через деякий час звідти почувся шум, наче хтось включив пилосос. Потім тиша і в кімнату вскакує переляканий Микола. Чуб у нього скуйовджений, сорочка розхристана, він наче вирвався з пекла. Оторопіло дивиться перед себе невидючими очима. Поступово приходить до пам'яті, сідає на канапу, застібає тремтячими пальцями сорочку, причісується, але страх ще не покидає його. Раптом чує мовби приглушений голос Роми: «Немає того дня, щоб не прителіпався. Сам ледацює й іншим не дає можливості працювати».

Микола. Ти щось кажеш, Ромо?

Голос Роми. Тобі почулось, я мовчу. (*І вже приглушено*). Не заснув, знову почне варнякати.

Микола. Справді, мовчиш?

Голос Роми. Дай мені спокій! *(І вже приглушено)*. Він таки багато п'є.

Микола *(від здогадки його аж тіпонуло, говорить про себе)*. Боже, це ж діє опромінювання! Я чую чужі думки!

Чутно приглушений голос Роми: «Хоч ми й шкільні товариші, але треба відучити його від очих походеньок».

(Схоплюється, здогадався. Обличчя загоряється радістю). Я чую, я чую думки! Вперед, Миколо! У тебе буде квартира, в тебе буде дружина. Вперед, ура!

Завіса

КАРТИНА ДРУГА

Алея парку. Лавочка, остеронь телефонна будка, дверима до глядачів. На лавочці сидить Микола.

Микола. Хі-хі-хі. Я чую чужі думки. Для мене немає таємниць. Я — супермен. Тепер — і квартира, і дружина, вважай, у кишені. Ура-а-а! *(Спoxватився)*. Ц-с-с! Не хвилюйся, Миколо. Спокій, розсудливість і ще раз спокій. *(Оглянувся)*. Я так приголомшений своєю могутністю, що не пам'ятаю, як опинився тут. Що ж, звідси, з цієї лавочки, і почнемо наступ. Але пам'ятай, дорога кожна хвилинка. *(Дивиться на годинник)*. Час іде.

Заходить Кльоцький. Руки готові до обіймів, губи до поцілунків.

Кльоцький. Привіт, старик! Дорогий мій! *(Обнімає, цілує)*. Навіть не гадав зустріти тебе. Побачення? Прогулянка? Мислі збираєш?

Микола. Випадково.

Кльоцький. Все думаєш! Ти не просто адвокат. Ти талант! У тебе є щось від Плевако. (*Сідає поряд Миколи*). Я горджусь тим, що я твій друг.

Микола. Який там Плевако, я звичайний, рядовий адвокат.

Кльоцький. Скромність — сунутниця геніїв. Цигарка є?

Запалюють.

Голос Кльоцького. А він, скотина, вірить, що талановитий, а насправді тупий, як валянок... Щось радий сьогодні, мабуть, гонорар відхопив. Позичу десятку. Скажу, переодягнувся і гроші забув у старому костюмі.

Микола. Ти пробач, так трапилось, я одягнув інший костюм, а гроші залишив у старому. Дай, будь ласка, до завтра пару карбованців.

Кльоцький (*аж отетерів, потім оволодів собою*). З превеликим задоволенням. Але я навмисне не взяв з собою жодного карбованця, щоб не обміняти його на аквавіта (*характерний жест*).

Голос Кльоцького. Перехитрив, сволота!

Микола. Що ж, обійдусь і так.

Кльоцький (*дивиться на Миколу*). Твої очі сяють, як у цигана на ярмарку. Думаю, з другом можна поділитись не тільки горем, а й радістю.

Микола завагався.

Давай, старик, розповідай.

Микола. Одержую квартиру.

Кльоцький. Квартиру?

Микола. Так.

Кльоцький. Окрему?!

Микола. Абсолютно.

Кльоцький. Однокімнатну?

Микола. Двокімнатну.

Кльоцький. Це більше, ніж радість. Це — щастя, старик. Дозволь, я тебе поцілую. (*Обнімає, цілує*).

Микола. Повезло мені.

Кльоцький. Що повезло? Ти маєш право, ти заслужив, старик. Кому давати, як не тобі? Вже десять років на черзі. А потім, послухай, хто більше за тебе добра людям робить? Вітаю! Вітаю! Вже все на мазі?

Микола. Майже.

Кльоцький. А Когут?

Микола. Підписав.

Кльоцький. Все-таки, є справедливість, хоч що б ми говорили. Ти не хлопчик, досить тинятися по кутках. Будеш мати своє гніздо. Ось ти отримувеш квартиру, а я хвилююсь, наче це я... послухай, аж серце забилося... От що таке дружба. (*Наче задумався*).

Микола скоса поглядає на Кльоцького.

Голос Кльоцького. Як же так? У мене одна кімната, він одержує дві. За що? Клерк! Писарчук. Тупиця... Ні, так не вийде! Обов'язково подзвоню Когуту і негайно. Скажу: у нього дача. На нього поступили компрометуючі матеріали... А чи є у мене дві копійки?

Микола. Може, ще й не вийде з квартирою.

Кльоцький. Не горюй, старик. Все буде гаразд. У тебе немає двох копійок? Хочу одній красуні подзвонити.

Микола. На жаль.

Кльоцький. Ну, я побіг. Справи, справи. Бувай. (*Виходить*).

Микола (*хвилюється, гукає*). Кльоцький, вернись на хвилиночку! (*Сідає*). Дам йому троячку, він обов'язково вип'є і, може, забуде, або відкладе на завтра.

Повертається Кльоцький.

Кльоцький. Що ти хотів?

Микола. Випадково в кишені знайшлася троячка.

Кльоцький. В отій маленькій, біля пояса? Прекрасно. Ходімо, по шклянці шампанського.

Микола. Не можу, в мене ділове побачення, а ти, будь ласка, за моє здоров'я. *(Подає гроші)*.

Кльоцький *(спритно ховає гроші)*. Завтра занесу.

Микола. Можна й післязавтра.

Кльоцький. Кажуть, гроші нічого не варті, це дурниця. На троячку можна придбати комплект: сто грамів коньяку, шклянку шампанського і пару цукерок.

Микола. На новосілля запрошую.

Кльоцький. З превеликим задоволенням. Привіт! *(Повертається. Повільно виходить, залишаючи по собі голос)*.

Голос Кльоцького. Треба спочатку подзвонити Когуту, а то вип'єш, закрутишся і забудеш. Де дістати дві копійки?.. Дача, компрометуючі матеріали і... *(Голос затихає)*.

Микола. Таки напакостить, негідник! Треба поспішати, поки він не зробив свого чорного діла, поки я чую чужі думки. Вперед, Миколо!

Пауза.

Куди вперед? До кого? Подумай спершу, хто в тебе закоханий... Будь ласка: Марія, Леся, Світлана, Катя, Олена, Наталка, Люба, Оля, Міла, Клара, Тамара, Валя, Ліна, Тося, Роза, Ася, Дуня, Поля, Аня, Нюра, Надя, Ніна, Сільва, Муза, Тетяна, Віра... Ні, так і до вечора не перерахую. Спочатку треба вирішити, яка в тебе повинна бути дружина. *(Замислився. Рішуче)*. Красива. Щоб глянув на неї і аж захитався від захоплення. Чому у нас не роблять конкурсів красунь, як за кордоном? Коштів немає? Можна замість огляду художньої самодіяльності. І всі б знали. Оце міс районного, оце міс обласного, оце — республіканського і, врешті, міс союзного значення. Я людина скромна і приласкав би міс республіки.

Пауза.

Але все це слова, а мені треба зараз вибрати— хто? (*Заплющує очі*).

За ним на задній стінці мигтять, крутяться десятки жіночих силуетів.

Хто? Всіх би забрав, але... я не шейх, не магараджа, я рядовий член профспілки. Хто? (*Заплющує очі*).

Знову крутяться силуети жінок — потім поступово зникають. Лишається одна.

Вона — Клара... (*Як вирішено*). Клара, тільки вона. Але, може, поки я тут ложку шукав, там борщі поїли! Може, Когут уже віддав комусь квартиру. Тоді для чого город городити. Спершу до Когута, ні, до Клари. До Когута. До Клари. (*Глянув на будку*). А телефон для чого? Вихід знайдено. Подзвоню до Клари і піду до Когута. (*Підходить до телефону, кидає дві копійки, набирає номер*). Klarochko, це я, Микола!

К л а р а (*голос приємний, кокетливий*). Привіткі!

М и к о л а. Через тридцять хвилин у парку на цій лавочці чекаю.

К л а р а. Це мене не колише.

М и к о л а. Дуже потрібно. Справа життя.

К л а р а. Не колише!

М и к о л а (*з усією ніжністю*). Klarochko, квіточко, собачко моя, прошу!

К л а р а (*співаючи*). Ід-у-у-у!

М и к о л а (*вішає трубку, виходить з будки*). А тепер до Когута!

Виходить Август Кіндратович.

Август Кіндратович. Перепрошую, вибачаюсь. (*Підходить до Миколи, бере його за руку. Жест*). Ще одна деталь! Якось я затримався на зборах, на цей раз профспілкових. Стояло питання про сплату членських внесків. А коли повернувся додому, то у дверях знову зу-

стрівся з пижиковою шапкою. *(Підкреслено)*. Тільки цього разу вона була більших розмірів.

Микола. Це справді цікаво — я запам'ятаю, але прошу вас іншим разом. Я дуже зайнятий. *(Хоче йти)*.

Август Кіндратович заступає йому дорогу.

Голос Августа Кіндратовича. Сказати, що вона мене регулярно била? Сказати чи не сказати? Сказати чи не сказати? Ні, я ж мужчина!

Микола непомітно для Августа Кіндратовича зникає.

Август Кіндратович *(стоїть деякий час мовчки. Потім виймає з спідньої кишені фотографію, дивиться. Обличчя, ніби він зібрався не то плакати, не то сміятися)*. Коли б ви знали, люди, яка вона красива!

Завіса

КАРТИНА ТРЕТЯ

Приймальна Когута. За столом секретарка порядкує з паперами. Микола то ходить, то сідає на стілець.

Микола. Дозвольте, прошу вас, на одну хвилинку.

Секретарка. Товариш Когут не приймає.

Микола. Пару секунд.

Секретарка. Не приймає.

Пауза.

Голос секретарки *(наспівує)*.

Поцілував він мене гаряче,
в нього руки були вогняні.

Микола. Дорога моя...

Секретарка. Він готується до засідання.

Голос секретарки. Цілував він мене гаряче, в нього руки були вогняні.

Микола. Я можу залишитись без квартири.

Секретарка (*заглянула в кабінет Когута*). Я на хвилинку відлучусь. (*Збирає папери*).

Голос секретарки. Якщо цей Перепел не боягуз, то скористається моєю відсутністю і зайде. (*Наспіває*). «Цілував він мене гаряче, в нього руки були вогняні». (*Виходить*).

Микола (*глянув їй у слід*). Добра людина! (*Мимоволі заспівав*).

Цілував він мене гаряче,
В нього руки були вогняні.

(*Спохватився*). Тьху... (*Іде до кабінету Когута*).

Когут стоїть біля вікна, запиває водою якийсь порошок, потім сідає за стіл. Він надповажний, надсерйозний, весь у думках. Микола ледь помітно кивнув головою, мовляв, сідай. А сам продовжує думати. Щось своє. То постукує пальцями по столі, то відкидається на спинку крісла, аж очі замружує від напруженої думки.

(*Несміливо*). Я по такому питанню, товариш Когут...

Когут не реагує.

(*Замок*).

Голос Когута. Від чого це в мене печія? Що я з'їв таке? Від капусти? — Ні. Від вареників? — Ні. Борщ? — Але я його їм п'ятдесят років. Від чого ж? Оселедці дунайські? — Виключено. Перцівка? — Організм уже звик.

Микола (*тихо, несміливо*). Товаришу Когут.

Той не чує.

Голос Когута. Домашня ковбаса? — Ні. Сьомгочка? — Ні... Кендюх? — Абсолютно виключається. Деруни з шкварками?.. Теж ні... А може, фарширована щука?

Микола (*трохи сміливіше*). Я ще не казав... Точніше не заповнив — тобто не дав даних своїй дружини.

Когут повернув очі до Миколи.

Голос Когута. У нього не бійсь печія не пече. Ач яка пика...

Микола. Коли ваша ласка, дозвольте дві години, тільки дві, а то й менше...

Когут повертається до Миколи. Пильно, навіть суворо дивиться на нього.

Голос Когута. А може, картопляники?

Микола. Я ставлю вас до відома, щоб не було зайвих непорозумінь.

Когут ще суворіше подивився на Миколу. Потім мовчки натиснув кнопку. Заходить секретарка. Когут кивнув головою у бік Миколи, мовляв, чого він хоче?

Секретарка. Товариш Перепел не подав даних про дружину, а документи ви маєте сьогодні підписати. Ось вони. (*Показує на одну з папок*). Він просить дозволу оформити документи через годину.

Когут (*епічно*). Не заперечую.

Микола (*аж з стільця підхопився*). Я вам дуже вдячний, товаришу Когут.

Секретарка виходить.

(*Виходить за секретаркою. Уже в дверях*). Спасибі вам за чуйність.

Голос Когута. І все ж таки фарширована шука.

Переміна світла.

На авансцену виходить Микола.

Микола (*полегшено зігхнув*). Ніби все йде на лад. (*Дивиться на годинник*). Час летить, як божевільний.

Назустріч йому виходить Август Кіндратович.

Август Кіндратович. Перепрошую, вибачаюсь. (*Жест*). Ще одна деталь!

Голос Августа Кіндратовича. Сказати, що вона мене била? Коли ж це вона вдарила мене перший раз... Якого числа... здається, у день Конституції...

Микола. Я зайнятий, я вислухаю вас потім. Зараз у мене робота, у мене термінова справа, я не можу... (*Втікає*).

Август Кіндратович стоїть мовчки, потім дістає фотографію, дивиться. Обличчя таке, ніби він зібрався плакати чи сміятися.

Август Кіндратович. Люди, яка вона божественна!

Переміна світла.

Парк. Лавочка. Телефонна будка. Микола сидить на лавочці, нетерпляче поглядає на годинник.

Микола. Клара, безумовно, любить мене, але на всяк випадок треба показати себе розумним, ліричним, закоханим, викликати трохи жалю до себе. І — намалювати майбутнє життя в її стилі... Врешті, це не так складно, впораюсь... (*Поглянувши убік*). Іде... Приготуюсь. Хай вона перше побачить у мені розум, думку. Для цього найвірніша поза роденівського «Мислителя». (*Прибирає позу*).

Заходить Клара. Вона наче зійшла з останнього номера журналу мод. Все в неї неприродне: і зачіска, і манера розмовляти, і сміх. Але за всім цим проглядає вродлива дівчина.

Клара (*підходить до Миколи, той вдає, що не помічає її*). У тебе животик болить?

Микола (*від несподіваного питання враз втрачає «вигляд мислителя»*). Ні.

Клара. Чого ж так скарлючився?

Микола. Задумався.

Клара. У наш час не варто задумуватись — однак все залишиться як буде. (*Сідає поруч*). Я прийшла.

Микола (*відкинувся на спинку лави, дивиться у небо*). А небо ясне, як твої очі.

Клара. Ти такий поетичний.

Микола. Просто спостережливий, як кожна самотня людина.

Клара (*з іронією*). Самотній?

Микола. Як корабель у космосі.

Клара. Чудесне порівняння і знову ж таки поетичне.

Микола. Коли б ти знала, яким важким каменем самотність лягає на душу.

Клара. Це жах! Жах! Жах! Я теж буваю самотня. І сьогодні, якби ти не подзвонив, я б до сьомої години була самотня.

Микола. Інколи хочеться вовком завити.

Клара. Я теж, буває, вию. А ти уявляєш життя ескімосів? Юрта, а навколо сніг, сніг, сніг. Місяцями треба чекати, поки хтось на собаках у гості приїде. Уявляєш...

Микола. Не хочу нікого бачити, крім тебе. (*Поклав їй руку на плече*).

Клара (*розуміє це по-своєму*). Ми забрались у таку глухомань.

Голос Клари. Коли буде цілувати, дам ляпаса.

Микола швидко приймає руку.

Микола. Мабуть, мені на роду написано бути самотнім.

Голос Клари. А жаль його, хай цілує, не дам ляпаса.

Микола (*радо*). Я люблю тебе. (*Обіймає, цілує*).

Клара б'є його по щоці.

Клара. Який ти невихований!

Микола. Я ж не просто, я кохаю тебе. Тільки тебе. (*Багатозначний жест*). Я однолюб!

Клара. Давай трохи помовчимо.

Микола. Що ж, помовчимо. (*Дивиться на годинник, про себе*). А час іде.

Голос Клари. В нього є щось від Жана Марє чи від Іва Монтана. Взагалі, хлопець непоганий, тільки зморщок у нього багатенько. Після ляпаса тепер боїться цілувати. А я його заставлю. Треба відкинути голову і заплющити очі... Чому я, дурна, не одягла коричневої блузки? (*Відкидає голову, заплющує очі*). Боїться.

Клара. Мені здається, я пливу високо, високо в голубому небі.

Голос Клари. А здорово я сказала, поетично. Черевики давлять, прокляті...

Микола. Кого б ти хотіла мати своїм чоловіком?

Клара. Поета. Розкритикованого в усіх газетах. Щоб книги його продавалися з-під поли.

Микола. Тільки поета?

Голос Клари. Як же це говорили по радіо, здається, так.

Клара. Людину з крилатою душею.

Микола (*зігнув*). На жаль, я не поет. (*Запалює*).

Голос Клари. Може, він з серйозними намірами, а я про поетів. Чому ж не цілує? Схилюсь йому на плече і буду часто дихати, ніби хвилююсь. Обов'язково повинен поцілувати... (*Схиляється на плече Миколі, часто дихає*).

Микола (*міцно обнімає, цілує*). Моя дорога!

Клара (*вирвалася з обіймів*). Не смій!

Голос Клари. Як міцно обнімає. Прекрасний хлопець. Я його кохаю. Мабуть, з'їв губи, треба було хімічною... і коричневу блузку.

Микола (*про себе, вбік*). Кохає, це те, що нам треба. Підемо далі. (*До Клари*). Не заздрю твоєму майбутньому чоловікові. Ти красива.

Клара. То що?

Микола. Він буде нагадувати оленя.

Клара. Здоров'ям?

Микола. Рогами.

К л а р а. Я не за рабське кохання.

М и к о л а. Не розумію.

К л а р а. Жінка повинна бути завжди вільною. А її душа, як бджілка, що шукає все нові й нові квіти.

М и к о л а (*про себе, вбік*). Бджілка. Оце б улиш!

Г о л о с К л а р и. А коли б насправді.

Пауза.

Я б ніколи не зрадила чоловікові. Зраджують більше в товстих романах. Я б гордилася вірністю своєму чоловікові.

Микола аж стрепенувся.

М и к о л а. Кларочко, я кохаю тебе! Тільки тебе. Ми сьогодні, ми зараз одружимося. Заява в ЗАГС, весілля, все потім, а ми фактично ось тепер...

Г о л о с К л а р и. Він збожеволів, я буду кричати!

М и к о л а. Ні. Бог з тобою. Я хочу, щоб ти вважала з цієї хвилини мене своїм чоловіком — я пропоную тобі руку й серце.

К л а р а. Ти серйозно?

М и к о л а. Присягаюсь небом і землею. Ти або ніхто. Скажи. Подумай.

Г о л о с К л а р и. Чи багато адвокати заробляють?

Пауза.

Мабуть, як учителі. А скільки йому років? Прокляті черевки так жмуть...

М и к о л а. Я кохав тебе завжди. І тоді, коли не знав тебе. І тоді, коли перший раз побачив, і тепер. А одруження — логічно, закінчення кохання.

К л а р а. Закінчення?

М и к о л а. Я хотів сказати — продовження в інших умовах.

К л а р а. Невже всі так дико одружуються? Виходила з дому на побачення, а повернувся — одруженою.

Микола *(рішуче)*. Всі.

Голос Клари. А що скаже Світлана: «Знайшла золото». Її Жорж ще гірший. Я одружуюсь... Врешті, для цього дівчата й живуть.

Микола. А тепер сюрприз. Весілля відгуляємо у новій квартирі.

Клара. У новій квартирі?

Микола. Інакше я б не запропонував тобі руку. Ось подивись, яка квартира. *(Дістає з-під лави ціпок)*. Третій поверх. Південна сторона. Балкон. *(Щось згадує, замислюється)*. Твоє прізвище — Метелиця Клара, по батькові Іванівна.

Клара. Степанівна. А що?

Микола. Одну хвилиночку. *(Підбігає до телефону. Набирає номер)*. Це ви? Я — Перепел. Пам'ятаю. Так, так. Прошу записати. Метелиця Клара Степанівна. Так, так. Я клацяюсь вам. Спасибі. *(Вішає трубку. Повертається до Клари)*. Ти вже прописана. Ти вже повноправний володар житлоплощі. Ось вона. *(Знову бере ціпок, креслить)*. Це вхід, коридор. Ліворуч санвузол. *(Багатозначно)*. Все окремо. Кухня — шість метрів. Отут *(голос ніжно вкрадливий)* спальня, наша спальня...

Голос Клари. Спальня? Жах...

Микола. У цій кімнаті, назвемо її столовою, — між вікнами стоятиме сервант, з баром. Обов'язково з баром! В ньому будуть вино, коньяк...

Клара. Вино? Коньяк?

Микола. Життя, скрашене вином, — перетвориться в суцільну мрію. *(Оглядає Клару)*. Істи будемо так, щоб зберегти твою божественну фігуру.

Голос Клари. Коли вийду заміж, для чого мені фігура... Знову голодувати? Досить. Й так уже я ладна кору з дерева гризти.

Микола. Хоча можна й закусити. Але головне — духовна страва. Головне не втратити поезію, вільність. Всякі там занавісочки, сервізи, меблі, — абсурд, проза життя. Ми

будемо з тобою, Кларочко, перетворювати дні, місяці, роки у суцільне свято. Друзі, вечірки, пісні, шампанське. (*Настіває*). Там, там! Там, там! Там, там! (*Захоплюється*). Викинемо за борт міщанську філософію про «гніздечко», «затишок», суцільний вінок веселоців — ось наше життя. Ось моя лінія.

Г о л о с К л а р и. «Друзі, шампанське, коньяк». В нього і на панчохи не випросиш — все проп'є. Закінчений алкоголік.

М и к о л а (*дивиться на Клару насторожено*). Я хочу підкреслити, що будемо погоджувати курс нашого сімейного життя.

Клара не чує, вона дивиться вбік — думає про своє.

Г о л о с К л а р и. А я сподівалась... сім'я, тиша, затишок. Не бачити більше ресторанів, розпатланих п'яних морд. Я могла б, як і Наташа, навіть поступити на вечірній (*ледь посміхнулась, про себе*). Знайомі сказали б: «Бач, Клара вийшла заміж і наче переродилася...»

М и к о л а (*оторопіло вслухається в її думки*). Що ти сказала?

К л а р а (*прокидається від думок*). Нічого. Просто подумала: весело будеш жити, поетично.

М и к о л а. Чому «будеш»? Будемо.

К л а р а (*жартівливо*). Я ще татова, я ще мамина. І не хочу бути чиеюсь.

М и к о л а. Жартуєш?

К л а р а. Вже ні.

М и к о л а (*не розуміє, хвилюється, сердиться*). Ти що? Я вписав, ти вже на моїй площі, ні, так не роблять. Це вже занадто, Кларо.

К л а р а. Ти ще не запряг, а вже поганяєш.

М и к о л а. Це неподобство. Жребій кинуто, відступати нікуди. Я протестую.

Г о л о с К л а р и. Треба тікати. Він сьогодні трохи пришелепкуватий. Ще кипеться, буде душити...

Микола. Кларо, куди ж ти?

Клара. Привістік!

Микола. Може, я щось не так сказав... Я передумав...

Клара. В мене інша лінія... *(Вибігає)*.

Микола стоїть розгублений. Входить Август Кіндратович.
Бере Миколу за руку.

Август Кіндратович. Перепрошую, вибачаюсь...

Микола *(не стримує обурення)*. Мені тільки вас і не вистачало. *(Хоче йти)*.

Август Кіндратович *(не випускає його руку, майже силоміць садовить на лавку)*. Іще одна деталь!

Микола *(ледь стримує гнів, але намагається говорити майже благально)*. Мені конче потрібно в житлове управління. Вкрай термінова справа. Продумайте все, всі деталі, і потім ми поговоримо. *(Звільняє руку)*. Потім. *(Виходить)*.

Август Кіндратович *(поривається услід йому, важко зітхнув)*. Потім, все потім. *(Виймає з кишені фото, довго дивиться, обличчя кривиться в посмішку)*. А які в неї ніжні очі! Які ласкаві.

Переміна світла.

Приймальня Когута. Секретарка перебирає папери, наспівує.

Голос секретарки.

Цілував він мене гаряче,
в нього руки були вогняні.

Микола. Перепрошую.

Секретарка. Ви передали по телефоні — Метелиця Клара Степанівна. Я так і записала. *(Бере якийсь папір, виходить)*.

Микола. Формально, вона має рацію, але... хто знав, що цій Кларі, цій ресторанній феї захочеться не шампанського, а гніздечка, затишку. Хто знав?

Дзвонить телефон.

Ну й халепа. Ну й ситуація.

Телефон не вщухав.

Хто мене сіпав за язик «в суцільний вінок радощів, шампанське...» Дурень...

Телефон не вщухав.

(Не витримав, бере трубку). Слухаю.

Голос Кльоцького. Ви надаєте квартиру адвокату Перепелу Миколі Йосиповичу. Так прошу врахувати: він має дачу за містом, приватний будиночок, записаний на родичів. Крім того, на нього є компрометуючі матеріали. Зараз стоїть питання про виключення його з колегії адвокатів. Питається, кому ви роздаєте житлову площу? Це говорить ваш доброзичливець.

Розмова обривається. Микола продовжує тримати трубку. Потім кладе.

Микола. Це Кльоцький. Друг, товариш і брат. Кльоцький... Пес Кльоцький. А що, коли б трубку підняв Когут... Тоді все... Тоді доказуй, що ти не верблюд.

Заходить секретарка.

(З благанням). Трапилась помилка. Розумієте? Могла бути дружиною, але не змогла... *(Збагнув, що говорить дурницю).* Тобто, не захотіла змогти... *(Починає сам боягтися того, що говорить).* І це не так. Вона не захотіла бути мою дружиною після того, як я сказав, що вона вже моя дружина.

Секретарка довго і зосереджено дивиться на Миколу.

Голос секретарки. Може, він шизофренік?

Микола. Коротше, не вписуйте цього прізвища, вірніше — викресліть.

Секретарка. А вписувати більше нікого не треба?

Микола. Впишете обов'язково... Я через сорок хвилин одружусь...

Секретарка вже не приховує здивування.

Голос секретарки. Точно шизік.

З кабінету виходить Когут. Секретарка і Микола дивляться на нього. Деякий час мовчать. В Когута погляд повз них. На обличчі важка задума.

Голос Когута. І все ж таки фарширована щука!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

На авансцену виходить Микола. Йому назустріч іде Кльоцький.

Кльоцький *(вже під хмельком)*. Привіт, старик! Микола. Ми вже бачились.

Кльоцький. З хорошою людиною можна десять разів на день вітатись. Дозволь, я тебе поцілую. *(Обнімає, цілує)*. Де був?

Микола. У Когута.

Кльоцький. Ну і як?

Микола. Нічого.

Кльоцький. Між іншим, я тобі, як другу, скажу: про те, що одержуєш квартиру, — не дуже рекламай.

Микола. Чому?

Кльоцький. Свята простота! Знайдеться якийсь «доброзичливець», набреше, а потім... знаєш, які тепер люди піпли. Один другого поїдом їдять. Де честь, де совість, я тебе питаю?.. Люди стали наче пси... І тому треба

триматись дружби — плече в плече. Я з тих, хто не підведе, на кого можна надіятись. Друг з великої мітери.

Микола. Я відчуваю.

Кльоцький. Пройдемося.

Микола. Ніколи.

Голос Кльоцького. Може, грошей попросити. Не дасть, сволота. А Когуту треба ще раз подзвонити. Для певності...

Кльоцький. До зустрічі, старик. *(Виходить)*.

Микола. А може подзвонити. Подзвонить і крапка... *(Гукнув)*. Кльоцький!

Кльоцький повертається.

Кльоцький. Що ти хотів, старик?

Микола. Ось візьми, за моє здоров'я. *(Подає гроші)*. Я не можу сьогодні, то хай хоч друг виц'є...

Кльоцький. Ти не людина, ти море доброти. Старик, дай я тебе поцілую. *(Обнімає, цілує)*.

Голос Кльоцького. В нього десь і гроші завелись, і квартиру хоче відірвати. Не вийде! Когута я переконаю.

Кльоцький. До зустрічі. *(Виходить)*.

Микола *(ошаліло дивиться йому вслід)*. Може переконати. Треба поспішати... До кого? Хто? *(Напружено думає, аж очі заплющив, потім поступово розплющує їх, піднімає палець. Видно, прийшла якась думка)*. А чому не вона? Чому? Це ж прекрасна дівчина. Куди тій Кларі. Не якась фіфочка. Вродлива, розумна. Майбутній медик. На кілька років старша від Клари, ну то й що? Вона могла б міністра прикрасити. І потім... *(Щось подумав інтимне, усміхнувся)*. Дай боже... Вирішили, Коля? Чого мовчаш? *(Сам собі відповідає)*. Вирішили! Згода! Вперед до Галі.

Тільки хотів йти, назустріч виходять Август Кіндратович.

Август Кіндратович. Вибачаюсь, перепрошую. *(Жест)*. Ще одна деталь! Вона має вищу освіту, а працювала всього шість днів...

Микола. Врахую. Але потім...

Август Кіндратович. Ще одна деталь. Зараз ліго, а на мені ф́рак. Це весільний ф́рак. Собі я нічого, все їй.

Микола. Впишу. Обов'язково впишу. *(Зникає)*.

Голос Августа Кіндратовича. Сказать, що вона мені їсти не давала? Сказать чи ні? Я ж мужчина.

Август Кіндратович *(оглянувся, немає нікого. Дістає фотографію. Обличчя кривиться)*. Люди, вона наче Венера Мілоська! *(Виходить)*.

Переміна світла.

Микола сидить на лавочці, кілька разів поглядає на годинник.

Микола *(вигирає губи, помічає на хусточці помаду)*. Оце був би концерт, якби Галя помітила в мене помаду на губах. Не доведи господи. Взагалі, жінки чомусь не люблять, коли бачать чужу помаду на знайомих губах. *(Посміхнувся)*. Де ж вона? *(Дивиться на годинник)*. А час іде. Вона ніби не має звички запізнюватись на побачення. Ох і жінка в мене буде. В неї ніжки, губки, зачіска, очі... що ж іще... ага, й розумна. Медик — їй нічого, крім науки, це треба. Я вже їй життя намалюю! *(Глянув)*. Іде. *(Прибирає пози роденівського «Мислителя»)*.

Галля. Здрастуй, Миколо!

Микола *(наче тепер помітив)*. Галю! Я тебе чекаю цілу вічність.

Галля. Всього двадцять хвилин.

Микола *(дивиться на небо)*. А небо чисте, як твої очі.

Галля. Для цього мене покликав?

Микола. Самотній я, як корабель у космосі.

Галля. Це вже я чула.

Микола. Від кого?

Галля. Від тебе.

Микола. Давно?

Галля. В нашу останню зустріч. Тоді ти був такий красномовний.

Микола. Не красномовний, а щирий.

Галля. Для чого ця словесна еквілібристика.

Пауза.

Після того я тобі більше не вірю.

Микола (*здивовано*). Після того вечора?

Галля. Так, а втім, ти, мабуть, і не пам'ятаєш, про що й говорив.

Микола. Це вже межує з образою.

Голос Галі. Коли пригадає, то йому можна вірити.

А ні... встану й піду.

Микола (*вдає ображеного*). Я не пам'ятаю, ви чули таке? Ха! Мені смішно. Я не пам'ятаю, про що говорив. Ну, знаєш! Всього я чекав від тебе, тільки не цього.

Галля. Дозволяю тобі пригадати.

Микола. Будь ласка... але все-таки це образа. (*Вибігає на авансцену, про себе*). Про що ж я їй говорив? Наче провал якийсь. Нічогосінько не пам'ятаю. (*Розначливо намагається згадати*). Почекай, почнемо з обставин. (*Розмірковує*). Переді мною вродлива дівчина, яка трохи подобається. Що я в таких випадках говорю їй? (*Рахує на пальцях*). Перше, що я самотній, майже нещасний. Друге — божевільно розхвалюю її красу. Третє — призначаю чергове побачення. Четверте. Щоб у неї стали щедрішими серце й душа — натякаю на можливість одруження. (*Подумав*). Все, більше я не міг нічого говорити.

Галля. Годі про це. Забув, то може й на краще. (*Встає*). Пробач мені, не маю часу.

Микола. Ні, почекай. Я повторю тобі все, що тоді сказав. Я розповідав тобі, як самотність, смуток, буденність нівечать мое життя. Я говорив про твою незвичайну вроду. Бо справді, таких, як ти, я не зустрічав. Ми домо-

вились про побачення. Я навіть дав тобі зрозуміти, що був би щасливий мати тебе за дружинку. Що ж, іди.

Г о л о с Г а л і. Все, все пам'ятає. Боже, як я помилялась. Він прекрасний хлопець. Може, попросити пробачення?

М и к о л а (*ще з більшою проникливістю в голосі*). Я жив тобою.

Г а л я. Чому ж навіть не подзвонив жодного разу за цілий місяць?

М и к о л а. Робота.

Г о л о с Г а л і. Він таки брехун. Іра розповідала, що каталась з ним на глісері. Маша казала, що гуляв з нею у парку, хвалилася, що навіть цілував. Його треба забути...

М и к о л а. Хочеш правду?

Г а л я. А ти можеш правду?

М и к о л а. Знай. Я хотів забути тебе. Я намагався бути з іншими дівчатами. Здається, катався на глісері з Ірою. Десь бачився з Машею. (*Посміхнувся*). Навіть поцілував її. Я ладен був піти на все, тільки б викинути тебе з голови. І знаєш, чому? (*Непомітно глянув на годинник, про себе*). Час іде. Треба форсувати... (*До Галі*). Скажу. Ти вродлива... до тебе залицятимуться, тобі важко бути вірною... А я так тебе кохаю, що не зміг би цього перенести.

Г о л о с Г а л і. Невже він думає, що я здатна на зраду? Якої він поганої думки про мене... Мабуть, тому, що я дозволила поцілувати в перший же вечір. Але він майже силою... А, справді, зрадила б свого чоловіка?.. Бридко навіть подумати.

Г а л я. Людині, яку ти поважаєш, не слід задавати таких питань.

М и к о л а. Пробач... Я посмів тільки тому, що безмежно кохаю тебе.

Г а л я (*бере його за руку*). Тільки мене?

М и к о л а (*урочисто*). Я однолюб. Ти для мене і щастя,

і радість. Ти моя... моя доля... *(Припадає довгим поцілунком до її руки)*.

Голос Галі. Він так хвилюється, а пульс нормальний. Навіть уповільнений, біля шестидесяти п'яти. Не може бути людина спокійною в такі хвилини... А якщо контужений?

Микола. Давай одружимося. Я більше не можу без тебе. Скажи «так», і ми на все життя разом.

Голос Галі. Мені вже двадцять п'ять. Попрощатись з ненависним гуртожитком, з бутербродами... Та й дома раді будуть... Адвокат. Не дуже старий.

Микола. Подивись мені в очі. Може, я тобі не подобаюсь?

Голос Галі. Чи він красивий? Трохи сутулий, мабуть, солі на хребті відкладаються. Може, він хворий, мішки під очима. Цікаво, який аналіз на холестерин...

Галія. Занадто несподівано.

Микола. Відмовляєшся?

Галія. Я так не сказала.

Микола. Виходить, згодна. *(Цілує)*. Моя пайкраца, найкоханіша в світі... дружина моя дорога! Одну хвилинку. *(Біжить до телефону. Набирає номер)*. Це я... Перепел. Так, так. Прошу вас. Грищенко... від слова Грицько... Грищенко Галина Федорівна. Ні, ні. Це остаточно. Так, безповоротно. Низько кланяюсь. *(Повисив трубку. Віщем повертається до Галі)*. Все. *(Сідає поруч Галі)*.

Голос Галі. В нього віддишка. Мабуть, хропе, коли спить...

Микола. А тепер сюрприз. Я одержую нову квартиру.

Галія. Вітаю!

Микола. Це вже факт. Ось дивись. *(Дістає з-під лавки палку. Скоромовкою)*. Третій поверх, південна сторона, балкон *(креслить)*, коридор. Санвузол. Все окремо! Тут наша спальня. Тут наш кабінет. На цьому невеличкому клаптику все наше життя, дорога моя Галю, все життя! Друзі, вечоринки, веселощі — вики-

немо за борт. Тільки затишок, тільки своє гніздо, тільки праця... Уявляєш, зелений абажур, м'яке світло падає на два робочих столи. Книги, папір — тиша. І праця, праця... Жодної хвилини на марнотратство! Пройдуть роки, ти вже кандидат, а я завюрконсультацію. Ще роки — ти доктор, я очолюю колегію. І так далі... Рука об руку в праці до сивої далини, чуєш, Галю? (*Дивиться їй в обличчя*).

Г о л о с Г а л і. Вечорів не буде... Друзів не буде... «Подивіться, яка красива жінка, Галя! Як їй до лиця чорний панбархат» — не буде, «...як вона танцює! Яка чудесна зачіска!» — не буде. Всього не буде, все за борт. Кандидат, доктор, — виразка шлунка, стенокардія. (*Подивилась довгим поглядом на Миколу*). Та гори ти синім полум'ям разом із своєю квартирою і зеленим абажуром.

М и к о л а (*з замішанням*). Тобі, я бачу, не подобається... Я просто захопився однією з ліній можливого. Не мовчи, Галю... Буде в нас і музика, і... вип'ємо, і потанцюємо...

Г о л о с Г а л і. В нього алогічність мислення — як це називається в медицині...

М и к о л а. Я однолюб! Я... хочеш, на коліна перед тобою стану.

Г о л о с Г а л і. Він навіть жалюгідний, аж ніс труситься. (*Відвергається*).

М и к о л а. Одружимося, Галю, потім побачимо, потім накреслимо лінію...

Г а л я. Ні про яке одруження не може бути й мови. Запам'ятай. Ми будемо просто хорошими друзями.

М и к о л а (*раптом спалахнув*). Геть від мене! Геть... Геть! Я віддав тобі цілу годину, все пропало...

Налякана Галя виходить, озираючись.

Г о л о с Г а л і. Боже, який гангстер. І він мені ще подобався?

Микела у розпачі, його гнів переходить у безпорадність.

Микола. Знову промах. «Абазур», «праця». Дурень! Хто тебе співав за язик? Чого вони від мене хочать? Одна — гніздечко, друга — джаз.

Виходить Август Кіндратович, наближається до Миколи.

Август Кіндратович. Прошу вибачення, ще одна деталь.

Микола (*саркастично*). А дві можна?

Август Кіндратович. З превеликим задоволенням. Коли ми одружувались, вона дала зрозуміти, що майже кругла сирота. А на весілля прибули, крім батька й матері, шість тіток, три дядьки, восьмеро племінників, шість двоюрідних сестер. І потім вони всі регулярно приїжджали до нас і подовгу жили.

Пауза.

Голос Августа Кіндратовича. Сказать, що я спав на кухні, на розкладушці? Сказать чи не сказать? Ні, я ж мужчина!

Микола встає. Похитуючись, виходить. Август Кіндратович оглянувся.

Август Кіндратович. Знову побіг. Але я його знайду. (*Виймає фотографію. Замилувано вдивляється. До фото*). Хочеш, щоб знову був біля твоїх божественних ніжок? Для цього варто сказати тобі! «А-а-в!» (*Вдивляється у фото*). Мій ангол, скажи: «Ав».

Переміна світла.

Примамальня Когута. Секретарка перебирає папери. Біля неї стоїть Микола. Видно, між ними вже відбулась розмова.

Голос секретарки. Він, напевно, псих. Хто за нього вийде? Але псих з квартирою — це теж жених. В крайньому випадку можна його в Павловську на постійне мешкання. А я могла б вийти за такого? (*Демонстративно дивиться на Миколу*). Ні, він якийсь глевкий..

(Наспівує). «Цілував він мене гаряче, в нього руки були вогняні».

Микола *(в голосі розпачливе благання)*. Дорога моя, викресліть, розумієте, вона...

Секретарка. Після того, як згодилась, відмовилась?

Микола. Тобто я їй не підійшов по о-о, е-е...

Секретарка *(в голосі відверта насмішка)*. Точніше скажіть, ви їй не підійшли по «О» чи по «Е»?

Микола *(різко переходить на суворий тон)*. Врешті, для вас це не має значення. Я офіційно, як громадянин, звертаюся до вас...

Секретарка. Документи у товариша Когута на підписі.

Микола. Дозвольте, я до нього зайду.

Секретарка. Зайнятий. Готується до звіту. До звіту-у!

Довга пауза.

Голос секретарки. А чого я його не пускаю? Хай знайде.

Микола прожогом кидається в кабінет Когута.

Переміна світла.

Кабінет Когута. Когут сидить, зосереджено гортає папера. Напроти на красчку стільця — Микола.

Микола. Я, власне, по дрібному питанню.

Когут бере телефонну трубку, але не дзвонить.

Голос Когута. Мабуть, оселедець! А може, пампушки з часником... Не схоже... Шинка... Ні, ні. Я їм її п'ятдесят років. Сало мерзле теж — ні. Звіробой, перцівка, калганівка, столична — ні-і-ні! Категорично ні... *(Кладе трубку)*.

Микола. Прошу дати мені можливість уточнити привище.

Когут з особливою пильністю подивився на Миколу.

Голос Когута. В нього печія не пече, бач, розчервонівся.

Натискує кнопку, заходить секретарка. Когут кивнув убік Миколи, чого, мовляв, він хоче.

Секретарка. Хоче дружину поміняти. *(Бачить, що сказала не те)*.

Когут підняв брови.

Тобто та, що згодилась, відмовилась...

Когут ще вище підняв брови.

(Безпомічно шукає слів). Вже дві відмовились... Хоче знайти, яка не відмовиться.

Пауза.

Дозвольте, я сама дооформлю документи на нього.

Когут ствердно кивнув головою.

Микола. Безмежно вдячний. *(Задкуючи, виходить)*.

Когут встав, дивиться на стелю.

Голос Когута. І все ж таки, фарширована щука!

КАРТИНА П'ЯТА

На авансцені Микола.

Микола. Хороша секретарка. І Когут непоганий чоловік. Взагалі, більшість людей хороших.

З'являється Кльоцький.

Кльоцький *(видно, вже чимало випив, але тримається добре)*. Сьогодні у мене щасливий день. Бач, я тебе знову зустрів. Хороший ти чоловік, дай я тебе поцілую.

Микола. Не треба...

Кльоцький *(обнімає, цілує)*. Я люблю тебе. У тобі якась ізюминка. А може, тому, що однаковий у нас характер. Іноді я думаю, що тільки ми удвох останні з могокан. Чесних, з душею нарзпашку, для яких совість і дружба над усе!

Микола. Куди йдеш?

Кльоцький. Як сказав поет: іду, хоч нікуди іти, спішу, хоч і нема до кого! З квартирою посувається?

Микола. Заштопорилось.

Кльоцький. На рівні?

Микола. Когута.

Кльоцький. Бюрократ він. Кому ж давати, як не тобі. Все життя борешся за правду, захищаєш людей. Ні, це вже переходить усякі межі. Давай запалимо по одній. *(Палить)*.

Голос Кльоцького. Квартири захотів. Двокімнатної. Ти в мене одержиш... Треба для вірності Когуту анонімочку... Може, ще троячку? Не дасть...

Кльоцький. Ну, бувай, старик. До зустрічі. Не забудь про новосілля. *(Виходить)*.

Микола *(дивиться вслід)*. Які бувають люди... Може, плюнути на все, і на дружину, і на квартиру! Проживу й так! *(Піднімає голову, думає)*. Дві кімнати, балкон, південна сторона. *(Проводить рукою по обличчю)*. І ти вже не першої свіжості, Миколо. Всі факти за одруження. Але хто? *(Думає)*. Власне, для чого мені розумна жінка. Розумна жінка вимагатиме всяких емансипацій, краще... *(Напружено думає. Обличчя свіжішає, майже скрикнув)*. Вона. Катя! Прекрасна Катя! Вона ж зачарована мною. Це не Клара і не Галя зі своєю філософією. Це — незаймана душа. Це пластилін, з якого я зможу виліпити ангела. Чого я раніше її не згадав? Це вже склероз на дівчат... Катя! Тільки Катя!..

Переміна світла.

Парк. Лавочка. Микола поглядає на годинник.

Микола. Я розумію відносність часу. Вчора він тепліпався, як ліпчивий віл, а сьогодні летить ракетою. (*З розпачем*). Минула година.

Заходить Катя.

(*Побачивши її, прибирає позу роденівського «Мислителя»*).

Катя — втілення скромності і наївності.

Катя (*дуже несміливо підходить до нього*). Здрастуйте.

Микола. Катя? Сідай, серденько моє.

Катя сідає.

Я так задумався, що й не помітив тебе. (*Відкинувся на спинку лавочки*). Небо сьогодні ясне, як твої очі.

Катя. То вам так здається.

Микола. Самотній я, як корабель у космосі.

Катя. Тепер кораблів у космосі багато: і наших, і американських.

Микола (*трохи розгублено*). Так, але все ж. Космос. (*Помічає книгу в руках Каті*). Що то в тебе?

Катя (*показує книжку, читає назву*). «Фізіогноміка», або мистецтво узнавати при першому погляді характер і здатності людини, його щасливе і нещасне майбутнє, пороки і добродієність. Автор Кожуховський, професор білої магії. Десь дівчата дістали, видання 1912 року.

Микола. І ти таку дурницю читаєш?

Катя. Цікаво, лише запам'ятати усе важко.

Микола. Бог із нею. Цікаво, то читай. (*Дивиться на годинник, про себе*). Ближче до діла. Катю, я кохаю тебе. Коли не бачу, то живу нашими зустрічами. Пам'ятаєш, як ми ходили по Володимирській, пам'ятаєш, як зустрілись біля кіоска, пам'ятаєш, як я купив тобі морозива? (*Про себе*). Що я плету? Одним словом, я однолюб! Нема мені без тебе життя, моя кізочко. (*Цілує руку*).

Катя ще більше засоромилась.

Голос Каті. Якби дівчата побачили... мені цілують руки... Оце кохання... А Васильок щипається.

Микола (*проникливо*). Скажи, Катю, ти могла б бути вірною дружиною?

Катя. Хто зна. Я ж іще обід не вмю зварити як слід.

Микола. Я не про це. Ти б могла тільки чоловіка любити?

Катя. Звичайно, і його родичів...

Микола. Я маю на увазі зраду.

Катя. У нас в сім'ї ніколи зрадників не було і не буде.

Микола. О, свята простота. (*Про себе*). Тут все ясно. Ерго.

Катя. Що ви сказали?

Микола. Ерго — це латинський вислів. У перекладі означає — отже...

Катя. Ви латинь вивчали?

Микола (*скоромовкою*). Учив, учив... Отже... Я пропоную тобі свою руку і серце.

Голос Каті. Зовсім як у книжках. Коли б почув Васильок! Хай би знав, як з дівчатами говорити!

Микола. Давай, Катю, вже від сьогодні вважати себе чоловіком і жінкою.

Катя. Як це?

Микола. Так... Ну як... Отак. (*Про себе*). Як же їй сказати? Підемо в Палац одруження, потім весілля, потім об'єднане, я хотів сказати, спільне життя.

Катя. Я не знаю, я боюсь.

Микола. Може, я тобі не до вподоби? (*Прибирає позу*). Звичайно, це крок серйозний. Треба зважити.

Катя вперше подивилась на Миколу.

Голос Каті. Я ж їх ще добре не знаю. Вони, мабуть, старі... При царизмі женились і в п'ятдесят... Тато на весілля продадуть теляцю... Васильок скаже — дурена... Який у їх характер?

Микола. Чекаю виroku!

Катя придивляється до Миколи.

Голос Каті. Якщо судити по фізіономіці, то у них підборіддя брехливого й лицемірного. Ніс — генія, вуха — дурня. Шия — наклепника. Очі — правдивого... Щось переплутано... (*Відвертається, швидко гортає книжку і поглядає на Миколу*). Вуха генія, а ніс — дурня. Все останнє вірно.

Микола. Можна обманутись у словах, в очах, у виразі обличчя. Але ти прислухайся до мого серця. Воно каже правду. Я кохаю тебе.

Голос Каті. Я не чую його серця. Говорить красиво і сам нічого. Зарядку не робить, треба порадити гантелі, щоб як Васильок.

Входить Кльоцький.

Кльоцький. Яка зустріч. Знову ти. А це племінниця? У восьмому класі?

Катя (*грохи ображено*). Технікум кінчаю.

Микола. Ти поспішаєш, не смію затримувати.

Кльоцький. В тебе не знайдеться троячки? У букініста знайшов рідкісну книжку.

Мовчанка.

Голос Каті. Позичить — щедрий. Не позичить — скупий.

Микола (*роздратований, але перемагає себе, з ввічливістю*). Будь ласка. (*Дає гроші*).

Кльоцький. Дякую, старик. Загальний привіт! (*Оглянувся*).

Голос Кльоцького. Невже до дівчинки клинния підбиває? Брякну Когуту — морально розкладений. (*Виходить*).

Голос Каті. Кажуть, хто гроші не в гаманці, а прямо в кишені носить — той щедрий. Якби мені багато

грошей, плаття б купила. Кожний день ходила б в кіно. Василькові на костюм позичила... Пора й заміж. Через два роки майже двадцять. Ніхто й не подивиться, скажуть — стара.

М и к о л а. Згода?

К а т я. Не знаю.

М и к о л а. Я одержую нову квартиру. *(Виймає палицю, креслить, говорить скоромовкою)*. Коридор, санвузол, все окремо. Кухня, спальня...

Катя мовчить.

(Виходить на авансцену). Яке ж їй життя намалювати? Подумай, щоб знову не схибити. Візьмемо вихідні дані: молодість, студентське багатство — залізне ліжко, пиріжки з горохом, кіно, перший або тридцять перший ряд, ситець, штапель, черевики на важкій гумі. Отже *(повертається до Каті)*, уявляєш нашу гавань. Югославські меблі, китайський килимок. Картина сюрреаліста. На тобі — кімоно, в гардеробі — набір черевиків, плаття, театри, бенкети. Я тобі подарую весь світ...

Г о л о с К а т і. Васильок казав, коли одружитися, жінку в оберемок — і по світу. Він казав, що справжнє щастя може вміститися у маленькому чемодані...

М и к о л а *(проривається нетерпіння)*. Чекаю.

К а т я *(вперше глянула йому в очі)*. У мене завтра екзамен по історії народів.

М и к о л а. До чого тут екзамен? Ти мене любиш?

К а т я. У мене завтра екзамен по історії народів. *(Встає)*.

М и к о л а. Зачекай.

К а т я. В мене екзамен. Я пішла. *(Вибігла)*.

М и к о л а *(ошаліло схоплюється, бігає біля лавочки)*. Або я, або вони. Хтось із нас божевільний. Хтось божевільний! *(Раптом його покидають сили, він важко опускається на лавку)*.

Мовчання.

(Потім, як у маренні).. Третій поверх, південна сторона... балкон...

Входить Август Кіндратович. Зупиняється біля Миколи.

Август Кіндратович. Пробачте, перепрошую. Ще одна деталь.

Микола з ненавистю дивиться на нього.

Голос Августа Кіндратовича. Сказати, що я в неї був уже четвертим чоловіком... Сказати чи не сказати? Четвертим... Пробачте, подумаю. *(Повільно виходить, залишаючи по собі голос)*. Сказати чи не сказати, що був четвертим...

Микола *(вслід)*. Ідіот! Він. А я? «Армія піде за мною. Тільки пальцем кивну». Ха! Не армія, три звичайних рядових солдати з цієї армії і ті... відмовили... *(Справді задумався)*. А що, коли? *(Зупиняється на авансцені)*. А що, коли я віддам свою долю випадку. Першу, яку зустріну, хай я її не знаю. Хай ніколи не бачив у вічі. Хай. Але зустріну, сподобається, для цього треба тільки глянути, око в мене набите, глянути і запропонувати. Хіба так не буває? Буває і кінчається, як правило, щасливо. *(Проголошує)*. Хай буде випадок! Не прийде він до мене, я піду йому назустріч. *(Починає йти)*.

Назустріч виходить молода жінка, дуже вродлива, певна у своїй красі і звабливості.

Микола зупинився, потім наче хотів відступити, але втримався. Жінка підійшла до нього на кілька кроків і теж зупинилась. Деякий час дивляться одне на одного.

(Широ вражений її красою, ніби про себе). Яка красива!

Мовчання.

Я вражений вашою красою.

Зіт а. Все? Можна йти?

Микола. Коли б ви знали, що я думав зараз?

Зіт а. Знатиму. Ви скажете...

Микола. Я серцем передчував, що вас зустріну.

Зіта. Масте унікальне серце.

Микола. Я не жартую.

Зіта. Вірю.

Микола. Я чекав вас.

Зіта. Можливо.

Микола. Що б я вам не казав — не дивуйтесь. Це буде правда.

Зіта. Постараюсь.

Микола. Це божевілля, це містика.

Зіта. Ви хотіли, щоб я в це повірила?

Микола. Ні. Ви повинні повірити, що я саме вас чекав.

Зіта. Припускаю.

Микола. Хто ви?

Зіта. Жінка. А хіба я схожа на щось інше?

Микола. Ні, ви жінка. Чудесна жінка! Фея!

Зіта. Для феї я занадто земна.

Микола. Ви одружені?

Зіта. Більше вас нічого не цікавить з моєї біографії?

Микола. Нічого.

Зіта. Не одружена.

Микола. Будемо знайомі. Микола!

Зіта. Зіта!

Микола. Ви вірите в кохання з першого погляду?

Зіта. Безумовно.

Микола. Я вас кохаю.

Зіта. Кожній жінці приємно, коли її кохають.

Микола (*дивиться на годинник, про себе*). Лишилося півгодини.

Пауза.

Ви б могли за двадцять хвилин вирішити свою долю? Подумайте і скажіть.

Зіта. Я над своєю долею думаю вже двадцять шість років.

Микола. Вам двадцять шість?

Зіта. Виглядаю старішою?

Микола. Для мене ви втілення жіночої краси поза часом і простором.

Зіта. Хай буде так.

Микола. Я прошу вас заплющити очі на все: на сумління, на несподіваність, врешті, на звичай.

Зіта. Гаразд, заплющила.

Микола. Я повинен одружитись сьогодні. Саме сьогодні.

Зіта. Хороший сонячний день. Вам повезло.

Микола. Ви можете стати мою дружиною.

Зіта. В принципі все можливо.

Микола (*дивиться на годинник*). Ходімте, я вам по дорозі все розкажу.

Зіта. Якщо нам по дорозі.

Микола. Я певен. (*Обережно бере її під руку*).

Виходять.

Переміна світла.

Парк. Лавочка. На лавочці сидить Кльоцький. Вже добре підпив, але зовні тримається тверезим.

Кльоцький. Куди ж він утік з свого улюбленого місця... Квартиру думав схопити на дурничку. Ні, браток, в нашому житті не все так просто робиться. Тобі дають. А чому не мені? Де рівність? Де братерство? Де взаємовиручка? Хіба він сучасна людина? Він Гобсек. Дав мені дев'ять карбованців. Чому не десять?.. Ну, чому? Коли всі ми будемо свідомі... Сьогодні в мене відгул... Хороше слово — відгул. Все ясно — від-гу-ляй... За що, питається, в задачі... Але в мене є друзі... В мене їх багато. І не дивно. Я чесний чоловік, а честь багата на друзів. Піду до них. (*Встає. Дістає цигарку. Йде*).

Назустріч йому виходить Август Кіндратович.

У вас є сірники?

Август Кіндратович. Не палю.

Кльоцький. На машину гроші збираєте?

Август Кіндратович. Ні, не збираю.

Кльоцький. Ні, збираєш! По очах бачу. Ти ж голодний, зачучмерений. На машину або на дачу. Так я тобі скажу, громадянине. Буде в тебе і дача, і машина, і неврастенія, і виразка шлунка і... рак... Зрозумів? Закури. *(Простягає цигарку)*.

Август Кіндратович, наче загіпнотизований, бере.

Ось сірники.

Обидва припалюють.

Будь здоров! І пам'ятай, про що я тобі сказав. Геніальні думки я дарую народові безкоштовно, бо я щедрий. *(Виходить)*.

Август Кіндратович *(сідає на лавочці, глибоко затягується)*. Півтора року не палю — півтора року. *(Виймає фото, дивиться)*. Кинув палити, бо ти не любила диму. Не взагалі, а саме з моєї цигарки... і я кинув. Яка ж ти красива! Яка ж ти — гадюка, отруйна гадюка. Кобра... красуня! Я і новий суд затіваю, щоб хоч там на суді знову з тобою побачитись, почути твій голос. Моя ти кобра... *(Ховає фото в кишеню)*. Де ж адвокат — треба його пошукати. *(Встає, виходить)*.

З протилежного боку заходять Микола і Зіта.

Микола *(щасливо посміхається)*. Давай посидимо на цій лавочці. Тут мені прийшла щаслива думка зустріти тебе й одружитись.

Зіта. Думка справді щаслива.

Микола. Ти чула, що сказала секретарка Когута? Післязавтра ордер, і ми з тобою поселяємося у свій палац.

Зіта. Чудесно.

Микола. Це те, про що я мріяв тридцять п'ять років. *(Схаменувся, злякано глянув на Зіту)*.

Зіта (*посміхнулась*). Чого злякався? Це не так багато.

Микола. Завтра подаємо в ЗАГС, а потім... (*Заплющив очі від щастя*). Весілля, а потім...

Зіта. Все буде, мій дорогий...

З'являється непоміченим Август Кіндратович. Глянув на Зіту і схопився за серце, наче в нього зараз буде інфаркт.

Микола (*до Зіти*). Пробач, я забув... одну хвилиночку. (*Вибігає*).

Зіта. Ти куди?

Микола. За квітами. (*Побачив Августа Кіндратовича*). Август Кіндратович, дорогий мій.

Зіта глянула на Августа Кіндратовича, потім на Миколу.

Це мій клієнт. (*До Августа Кіндратовича*). Все запишу, все зроблю. Тепер у мене стільки сил, що вашу фурію ми скрутимо в баранячий ріг. Одну хвилиночку. (*Вибігає*).

Август Кіндратович непевним кроком наближається до Зіти.

Август Кіндратович (*охриплим голосом*). Ти?!
Зіта. Я.

Август Кіндратович. Звідки ти знаєш цього адвоката.

Зіта. Він адвокат?

Август Кіндратович. Звідки його знаєш?

Зіта. Це мій чоловік!

Август Кіндратович (*ще тихіше*). Уже чоловік?

Зіта. Майже.

Август Кіндратович. Ти... кобра... Ти отруїла мене... (*Запалюється гнівом*). Ти висушила мій мозок. Ти зазнастила моє життя! Ти знищила в мені людину... Я... скажу йому... він... Ти не будеш мати щастя. Чоловіка вже знайшла... (*Ніби засміявся*). П'ятого... Побачимо... Я зараз буду мати видовисько! Ти і його втратиш. (*Сміється, його сміх схожий на плач*). Я буду мати видовись-

ко... *(Розправляється, стає вищим, в ньому прокидається щось схоже на гордість)*. Ось коли я буду свідком твого нещастя. Кобра! Я буду мати видовисько... Ядовита кобра!

Зіта слухає його абсолютно спокійно. Щоб підкреслити свою байдужість до його слів, виймає з сумочки помаду, підфарбовує губи.

Зіта (глянула на Августа Кіндратовича. Їх погляди зустрілись. Голосом, повним ніжності). Ав!

Від цього слова Август Кіндратович, як учений пес при окрику хазяїна, в одну мить перемигнувся, аж поменшав. Де і ділись мужність і гнів. Він якось неприродно подався до Зіти, зацікавив.

Ти нічого нікому не скажеш. Нікому нічого... Аж поки ми рознишємось. Ось так. А тепер, Ав, піди і теж купи мені квіти. Ти краще, ніж він, знаєш, які я люблю. Чого стоїш?.. Я чекаю квітів, Ав!

Август Кіндратович загіпнотизований, дрібними кроками, майже підтюпцем, залишає сцену. Виходить Микола з букетом різнобарвних квітів, галантно подає Зіті. Зіта бере, пригортає букет до грудей. Лише поглядом дякує.

Микола. Моя богине. *(Хоче поцілувати)*.

Зіта (застережливо підняла руку). Після ЗАГСу. Потім.

Микола (виймає цигарку, запалює). Ти не палиш?

Зіта (з докором). Звичайно, ні.

Микола. Пробач, моя богине... До речі, поки обладнаємо своє гніздечко, весілля зробимо на квартирі у мого друга. В нього п'ять кімнат. А він один.

Зіта. Не одружений?

Микола. Холостяк у повному розумінні слова. Він доктор наук, професор.

Зіта. Професор?

Микола. Скоро академіком стане.

Зіта. Ти познайомиш мене?

Микола. Ми йому зробимо сюрприз... Зайдемо після ЗАГСу...

З і т а. Це через місяць.

М и к о л а. Ти забувася, що я юрист.

З і т а. Ну й що?

М и к о л а. А те, що завтра з усіма формальностями вже буде покінчено.

З і т а. Так скоро?

М и к о л а. Там свої люди.

Входить Август Кіндратович з букетом червоних троянд.
Майже стає на коліна, подає Зіті.

З і т а. Дуже вам вдячна.

М и к о л а. Август Кіндратович...

З і т а. Чемна людина.

М и к о л а. В нього кращий букет... Мені навіть незручно.

З і т а. Видно, мав дружину, має досвід... Ти теж навчився підбирати дружині букет.

М и к о л а. О, я для тебе все зроблю.

З і т а. Не сумніваюсь.

Август Кіндратович, задкуючи, виходить.

М и к о л а. А він скромний, я думав, почне про своє діло, а бач, збагнув, що зараз мені не до цього.

З і т а. Вихований.

З а в і с а

КАРТИНА ШОСТА

Кімната Роми. М и к о л а сидить у кріслі. Він налитий щастям по самі вінця.

М и к о л а. Ромо! Келих вина для адвоката!

Г о л о с Р о м и. Перемога?

М и к о л а. Повна.

Г о л о с Р о м и. В шафі «Червоний камінь».

Микола (*знаходить вино, наливає в бокал, п'є*).
Коли нарешті можна буде знайти в тебе коньяк?

Голос Роми. На Новий рік.

Микола. Запам'ятаємо. (*Наливає ще вина, випиває*).
Так от, Ромцю, не перемога — триумф! Для нас обох триумф!

Голос Роми. Слухаю.

Микола. Почну з приємної для тебе звістки. Твоя машина працює бездоганно. Я на собі перевірів.

Голос Роми. Невже!

Микола. Точно. Як вона, до речі, називається?

Голос Роми. Я їй не дав ще назви... Мабуть, сушилкою назву.

Микола. Яка проза.

Голос Роми. То я змонтував собі шафу. Після ванни я просушуюсь. Це здоровіше, ніж витиратись...

Микола (*вкрай здивований*). Просто сушилка?!!

Голос Роми. Ну, звичайно.

Микола. А ти ж говорив...

Голос Роми. Дружній жарт.

Микола. Але ж я чув чужі думки!!!

Голос Роми. Припустимо. Ти переконав себе, що чуєш, тому й чув. Самогипноз.

Микола. Якась химерія. (*Ходить по кімнаті*). Химерія... (*Потім посміхнувся*). Врешті, це не має значення. Жарт то й жарт... А в мене не жарт, а... як би тобі сказати... Я на Ельбрусі щастя.

Голос Роми. Хто тебе туди заніс?

Микола. Доля.

Голос Роми. Як вона виглядає?

Микола. Скоро побачиш. Я її запросив сюди. (*Дивиться на годинник*). З хвилини на хвилину буде.

Голос Роми. Як її звати?

Микола. Зіта... а прізвище знаєш яке?

Голос Роми. Навіть не здогадуюсь.

Микола. Перепел.

Г о л о с Р о м и. Уже?

М и к о л а. Дві години тому. (*Виймає з кишені*). Ось свідоцтво про одруження.

Г о л о с Р о м и. Здорово.

М и к о л а. А завтра ордер.

Г о л о с Р о м и. Вперше тобі заздрю.

М и к о л а. А що ти скажеш, коли побачиш її.

Дзвінок.

Це вона. (*Відчиняє двері*).

Заходить З і т а.

Ще краща, у новому вбранні.

З і т а. Ти один, а господар де?

М и к о л а (*кивнувши на ширму*). Там, Ромо, та з'явися ж, нарешті! Я хочу познайомити тебе з дружиною.

Г о л о с Р о м и. Дві хвилини.

З і т а. Мені буде незручно заходити.

Г о л о с Р о м и. Чому?

З і т а. Ми навіть не знайомі. Хоча ваше ім'я я знаю і все життя мріяла побачити вас... хоч здаля...

М и к о л а (*здивовано дивиться на ширму*). Ромо, ти що, підглядаєш, як злодюжка?

Г о л о с Р о м и (*якийсь схвилюваний*). Одну хвилину.

М и к о л а. Боже, що я бачу! Рома одягає галстук. Цього він не робив уже останніх сім років.

З і т а. Перестань, Коль... Так недобре...

М и к о л а. Як ти мене назвала?

З і т а. Коль...

М и к о л а (*підходить, цілує руку*). Коль... Як ласкаво... Ти мене завжди будеш так називати?

З і т а. Тільки тоді, коли ти заслужиш.

М и к о л а. Я служитиму тобі... так, як ніхто не зможе...

З і т а. Ти певен?

М и к о л а. Певен. Бо струни наших душ співзвучні!

З а в і с а

КАРТИНА СЬОМА

Та сама обстановка, що й на початку першої дії. В кімнату заходить Микола. Знімає шапку, пальто, струшує. Видно, на дворі метелиця. Він зсутулений, наче постарілий. Відчувається втома, якась дивна зосередженість. Чимсь невловимим він нагадує Августа Кіндратовича. Важко опускається в крісло, запалює, потім встає, крокує по кімнаті.

Микола (*зупинився*). Здоров, Ромо!

На стіні запалюється табло: «Привіт, друже!»

(*Криво посміхається*). Гадаєш, я й пам'ять утратив? Ні. Ти колись обіцяв, що на Новий рік у тебе буде коньяк.

Запалюється табло: «В шафі».

(*Знаходить коньяк, налив у бокал, але тільки надпив і поставив*). Не йде! (*Знову крокує*). Ромо, ти б міг хоч сьогодні не працювати?

Голос Роми. Скоро закінчу.

Микола. Знаю твоє «скоро». Давай краще поговоримо.

Голос Роми. Ми вже все з тобою переговорили. Тільки вчора ти забрав у мене дві години.

Микола. Але ж ти не знаєш, що я хочу тобі розповісти сьогодні.

Голос Роми. Те саме. Як у тебе не склалося сімейне життя. Як ви розлучились. Що вона сяка й така.

Микола (*зупиняється, прибирає пози*). Ще одна деталь! (*Напружено думає, потім говорить про себе*). Скажуть, що вона піднімала на мене руку? Скажуть чи не скажуть?

Завіса

**ПЕРШИЙ
ГРІХ**
(НІЧОГО НЕ СТАЛОСЬ)

Драма на 2 дії

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Микола.

Володя.

Толя.

Маринка.

Капітан.

Боцман.

Неля.

Аза.

Палик.

Клара.

Валерик.

Мати Маринки.

Галина Петрівна.

Рибалка.

ДІЯ ПЕРША

Дніпро. Зелені очі бакенів. Вдалині — освітлені контури теплохода-баржі. (І сама сцена нагадує контури теплохода). На обрії полум'яніють, заливаються вогні міста. Тиша. Праворуч сцени рибалка застиг біля спінінга в напруженому чеканні.

Г о л о с *(того, хто поряд рибалить, його ми не бачимо)*.
Яка тиша!.. Яка благодать! Наче в раю.

Р и б а л к а. Ключе?

Г о л о с. Жодного кльову.

Р и б а л к а. У мене теж.

Г о л о с. А Сабанєєв пише, в таких місцях лящ бере.

Р и б а л к а. Без нього знаю. Я тут другий місяць стою, по десять кілограмів беру.

Г о л о с. На білого?

Р и б а л к а. На червоного.

Г о л о с. Сабанєєв пише, лящ і вночі ключе.

Р и б а л к а. Без нього знаю, по п'ять кілограмів ловив.

Г о л о с. Сабанєєв пише, на горох...

Р и б а л к а. На горох — в'язь, а тут — лящ.

Г о л о с. Може, на мастирку?

Р и б а л к а. У тебе є?

Г о л о с. Дати?

Р и б а л к а. Ранком.

Г о л о с. Не буде кльову.

Р и б а л к а. Пройде баржа, клюне.

Г о л о с. Прикмета?

Р и б а л к а. І сам не знаю чому, але пройде — зразу кльов.

Г о л о с. Може, сьогодні вже баржі не буде.

Р и б а л к а. Буде, і скоро.

Г о л о с. Звідки знаєш?

Р и б а л к а. Другий місяць стою. Можу й розклад написати.

Г о л о с. Довго чекати?

Р и б а л к а. «Вінниця», «Калуга», «Чернігів» уже пройшли, скоро йтиме «Ураган». Вони одна за одною на Чорнобиль піднімалися. Ті повернулись, а «Ураган» іще ні.

Г о л о с. Може, щось сталося з «Ураганом»?

Пауза.

Р и б а л к а. Парить, мабуть, на дощ...

Г о л о с. Іди до мене. Все одно де стояти.

Р и б а л к а. Я тут кілограмів двадцять корму вгатив... Це найлящовитіше місце. Мене звідси нізащо не зманиш.

Пауза.

Г о л о с (*майже крик*). Кльов!

Р и б а л к а (*стрепенувся*). Та ну?!

Г о л о с (*злякано*). Щось страшне!

Р и б а л к а. Удар?

Г о л о с. Удар!

Р и б а л к а. Сазан! (*Швидко змотує спінінг*). Можна, біля тебе стану? (*Вибігає*).

КАРТИНА ПЕРША

Контури теплохода наближаються, зливаються з контурами сцени. Висвітлюється кают-компанія — невелика кімната. На стіні портрет Гагаріна. Стіл. Кілька стільців. В одній стіні прорізане вікно у камбуз. Микола сидить за столом, п'є чай. Володя стоїть, імітує на гітарі удари церковного дзвона, Толя гортає журнал «Вокруг света». У кутку сидить боцман, негомений, насуплений.

Т о л я. Поки стоїш на вахті — нічого... А так — марудно.

Володя продовжує «дзвонити» на гітарі.

Кают-компанія — це велика зала. Килими, срібло, дорогі сигари, старі вина. Одним словом — вищий клас! А тут (*жест*) — келія... Хоч би скоріше на берег!

Пауза.

По кому дзвониш?

Володя. Не питай, по кому б'є дзвін. Він б'є й по тобі.

Толія. Мудра думка, та не твоя. Чужими користуєшся? (*До себе*). Сьогодні ввечері дівчат на вулиці буде — ярмарок! Перестань дзвонити!.. На дніпровому березі немає пальм, немає бананів, немає кокосових горіхів, але є дівчата!.. Вищий клас!

Пауза.

Продовжуєш дзвонити?

Володя. Угу.

Толія. А знаєш, чому на твоїй гітарі так часто рвуться струни?

Володя. Догадуюсь. Підпилюєш.

Толія. Висновок?

Володя. Піймати тебе на місці злочину й викинути за борт.

Пауза.

Толія. А коли піде дощ і ярмарок розбіжиться?

Володя. А ти користуєшся тільки своїми думками?

Толія. Так... Про все хочу мати власну думку. Власну!

Володя. Проілюструй!

Толія. Не зрозумієш.

Володя. Кажуть, що земля кругла, — ти не віриш. Хочеш сам обійти, переконатись.

Толія. Примітив, але щось схоже...

Довга пауза.

Миколо, давно я хотів сказати і не наважувався: піди до психіатра, хай він тебе огляне. Може, ти шизиком став? Я серйозно! Минулого року ти і жартував, і сміявся, був хлопець — вищий клас! А тепер (*жест*) з вольтами...

Володя. Толю, тебе малим били?

Толя. Не били, я втікав.

Володя. А знаєш, що сказав би Мамай? «Якщо малим не били по сідниці, то великим битимуть по пиці».

Толя. Тепер побоятся — дам здачі. Перестань дзвонити... Теплохід!.. Це тільки ми та пароплавство так величає цю посудину, а в масах вона — баржа.

Пауза.

Микола. Три години шлюзувались.

Володя. Вболіваєш?

Микола. А минулого рейсу двісті тонн не добрали. Накриється план.

Толя. Хочеш сказати, прогресивка?

Микола. І прогресивка.

Володя. Капітан щось придумав.

Микола. Місяць кінчається.

Володя. Ще один рейс у запасі.

Микола. Якби приставку дали.

Володя. Наш капітан доб'ється.

Микола. У кінці місяця — навряд.

Володя. Йому не дадуть? Він зубами, а вирве.

Микола. То правда. Він такий.

Толя *(до Миколи)*. А навіщо тобі прогресивка? Сто п'ятдесят чистоганом — і мало?

Микола. Мало.

Володя. А я не знаю, де дівати гроші. *(Виймає з кишені карбованець)*. Ось рубчик. Де його тут витратиш? Хоч за борт викидай.

Толя. Прибережи для майбутніх аліментів.

Володя. Після твоїх дотепів треба провітрювати кают-компанію. Діду, відчини вікно.

Боцман мовчки відчиняє вікно і знову сідає на своє місце.

Толя. Гроші — могутня річ.

Володя. А чого ти таким жмотом став? Копієчку зби-
ваєш?

Толя. Назбираю тисячі півтори — і путівочку (*окрес-
лює в повітрі коло*) навколо світу... Класно? Уяви собі
(*якимось незвичайним голосом*) Єгипет!..

Володя (*у тон йому*). Піраміда!..

Толя. Ні.

Володя. Мумія...

Толя. Єгиптянка!.. В неї очі — як чорні прожектори.
Зустрілися ми поглядами. Вона до мене...

Володя. А ти?

Толя. А я до неї...

Пауза.

І тихо кажу: я турист, у мене кодекс не той... Ми зітхнули
й розійшлися. Далі чорна Африка — чорні дівчата... Особ-
ливо одна... Обпекла мене білою, як сніг, усмішкою...

Володя. А ти?

Толя. Я їй теж подарував усмішечку. Вищий клас!..
Далі біла Європа — білі дівчата... Далі жовта Азія — жовті
дівчата. Жовті дівчата! Глянуть крізь свої (*жест*) щілин-
ки — як два ножі в серце...

Пауза.

Ось навіщо мені гроші!

Володя. Зібрав щось?

Толя. Триста.

Володя. Поділися.

Толя. Копієчки нікому не дам!

Володя. Не грошима — досвідом.

Толя. Досвідом — будь ласка! Економлю.

Володя. На сірниках?

Толя. Ти за квартиру платиш п'ятнадцять, а я десять.

Володя. Заливаєш!

Толя. Гуманну добродійку знайшов. Вона з мене бере
десять, іще й дякує.

Володя. Юне створіння?

Толя. Майже дитя. Вже за вісімдесят. Вона, мабуть, архітектором колись була.

Володя. Ще вігвами будувала?

Толя. Бабуся — вищий клас! У неї кімната двадцять квадратних метрів. І вона зробила з неї дві. Думаєш, по десять? Ні! По двадцять!

Володя. Кіо?

Толя. Гірше. Поставила перегородку не в ширину (*жест*), не в довжину (*жест*), а горизонтально! Прилаштувала трап і там нас, трьох диваків, улаштувала.

Володя. На темну?

Толя. Половина вікна бабі світить, а половина нам.

Микола. Нарі?

Толя. Бабуся називає це поетичніше: «Другий поверх».

Володя. Пропади пропадом та путівочка, щоб ось так економити на неї.

Толя. Не така вже й біда. Переспати ніч, та яку ніч: п'ять-шість годин.

Микола (*усміхнувся*). На нарах виспишся!..

Толя. Тобі доводилось?

Микола. Три місяці на них качався. Вам бабуся хоч постіль путящу дає?

Толя. Перини.

Микола. А я на солом'яному матраці.

Володя. Це де ж така спартанська постіль?

Микола. У тюрмі.

Володя. Ти був у тюрмі?

Микола. Мимохідь.

Толя. А чого ж і досі мовчав?..

Микола. Не приходилось до слова.

Володя. Маринко! Іди-но сюди, побрехеньку одну послухаш.

Заходить Маринка, молоденька, вродлива дівчинка, в коротенькому платтячку, у фартушку.

М а р и н к а. Хто брехатиме: ти чи Толя?

В о л о д я. Микола.

М а р и н к а. Микола може й правду сказати. Скоріше, мені ніколи.

В о л о д я. Я тебе введу в курс справи. Микола похва-
стався, що в тюрмі сидів.

М а р и н к а (*здивовано*). Невже? Я вперше бачу живо-
го злочинця! Розповідай усе, нічого не пропускай!

М и к о л а. Ще коли вчився в технікумі... На канікули
поїхав у село до сестри. І там у цей час хтось украв з кол-
госпної комори три мішки пшениці, тієї, що на посів.
Уявлясте, який переполох! Викликали міліцію з ученою
собакою. Така здоровенна руда сучка. Оббігла ця сучка
навколо комори й прямо через вигін до нас у двір. Сест-
рин чоловік саме порався. Сучка на нього кинулась, гавкає.
Міліція — обшук. І знайшли пшеницю. Переміряли. Як на
лихо, три мішки вийшло. Забрали чоловіка. Сестра —
в плач: двоє малих дітей, третього чекає... Але плачем нічого
не вдієш. Треба рятувати. Коротше, я взяв на себе. Заявив,
що я, мовляв, у комору лазив... Мене швиденько трах-бах
і на три роки...

В о л о д я. Рік за мішок. Не дешево.

М и к о л а. У думці мав — на північ пошлють, хоч світа
побачу, а мене — в Лубни...

Пауза.

Там і спав на нарах.

М а р и н к а. Після трьох місяців помилювали?

М и к о л а. У селі знайшли справжнього злодія, п'янич-
ку одного. Його посадили, а мене випустили.

В о л о д я. А як же міліція? Сучка?

М и к о л а. Міліції догана. А сучку послали на курси
по підвищенню кваліфікації.

Загальний сміх.

Т о л я. Щасливчик, уже й у тюрмі побував. (*Знайшов
щось цікаве в журналі*).

Маринка. А як годували?

Микола. Звикнути можна.

Володя. Ще Мамай казав: «Коли тебе десять разів силоміць напоють помями, на одинадцятий сам їх попросиш». Я ж звук до страв, які ти готуєш.

Маринка. Себто?..

Володя. То переварене, то недоварене, то пересолене, то недосолене. Так звук, що, коли зустрічаю нормальний борщ, уточнюю — смачний, мене просто верне від нього. Істи не можу!..

Маринка (*ображено*). Піжон!

Володя (*повчально*). Критика і самокритика — рушійна сила нашого суспільства.

Чути хриплий гудок.

Микола. «Калуга» пішла.

Довга пауза.

Толя. Читали? У джунглях Амазонки знайшли маленьке плем'я дикунів. На рівні кам'яного віку. Оце клас!

Микола. Маринко, ти заштопала мені сорочку?

Маринка. Ще вчора.

Микола. Спасибі!..

Маринка. І галстук випрасувала, а то зробився, як мотузок.

Толя. Ти його під вінець готуєш?

Маринка. Я б вас усіх поженила.

Толя. Мене не треба, мене візьми собі.

Маринка. Боже борони!

Толя. Чому? Я хлопець вродливий, молодий, танцюристий... На голові стою — вищий клас!

Маринка. Іди в цирк.

Володя. Щасливий дикун з Амазонки!.. Його кохана дикунка завжди поруч. Він точить камінь для вістря списа, а поруч — вона перебирає якісь зерна. Він з чоловіками йде

на полювання, а вона з жінками — теж поруч — коріння збирає...

Т о л я. А коли знайдеться якийсь дикун побратим і поче до неї підбивати клинці?

В о л о д я. Але це ж усе на очах. Тоді мій дикун підійде, дасть у вухо дикунові побратиму, і питання вирішене. А в нас? Вона ходить хтозна-де. Навколо неї сотні тисяч дикунів побратимів... Що воно там? Як?

М а р и н к а. А вірність?

Т о л я. А обставини?

М а р и н к а. Боїшся?

В о л о д я. Я за свою певний. У принципі.

М а р и н к а. Якщо кохання справжнє — нічого боятися не треба, вірити треба...

Т о л я. ...Зробила вона висновок, спираючись на свій багаторічний досвід.

М а р и н к а. Ти вже досвідчений, далі нікуди.

Т о л я. Я поки що ставлю досліди. Висновки потім.

М а р и н к а. Перемінімо пластинку!

В о л о д я. Ти два дні читала якусь книжку. Розкажи. І час уб'ємо й послухаємо.

М а р и н к а. Нецікава. Там головний герой такий чистенький, такий прилизаний, такий солоденький. Схожий на муху, витягнуту з меду. Повзти ще може, а літати — ні.

Т о л я. З ким він бореться?

М а р и н к а. Сам ледве на ногах стоїть.

В о л о д я. А чого ж про нього написали?

М а р и н к а. Усім роздає поради.

В о л о д я. А про нас могли б написати?

Т о л я. Ні. Ми простенькі.

В о л о д я. Що?!

Т о л я. Я недавно читав одного критика. Він лютує, що у творах з'явилося багато маленьких, простеньких, приземлених героїв. Їм не місце в книгах. Ясно?

В о л о д я. Хай не тичуть мені пальцем, що я простенький, маленький. Хай не тичуть, бо палець зламаю!

Оселедці ловить простий, ложки робить маленький, гречку сіє приземлений. Разом узяті, вони — народ! А окремо — маленькі?

Толя. А мрія в тебе є? Така класна мрія, щоб у книжку?

Володя. Є!

Толя. Ану, витягни її за хвіст, подивимось.

Володя (*майже урочисто*). Хочу жити здорово!

Толя. Унікальна мрія! Тільки освіти її з боків.

Володя. Хочу мати квартиру, телевізор, машину... Словом, комфорт! Дружина, сім'я. Відпустка на морі...

Толя. Чим же ти відрізняєшся від хлопця із Чікаго? Він теж мріє про квартиру, віскі, джаз, «кадилак»? Хоче жити здорово! Чим відрізняєшся?

Володя. Коли дивлюся фільми, вболіваю за червоних.

Толя. Я серйозно.

Володя. Він раб... грошей...

Толя. Абстракція.

Володя. ...І життя може в будь-який час його коліном аж на смітник або й за борт! Тому хлопець із Чікаго боїться життя. А я з ним на «ти».

Толя. Приміром.

Володя. Я можу взяти життя за плече і сказати: «Переїдемо, друже, на інший режим: «Машини — на повну потужність, курс — прямо фарватером!» Дійшло?

Толя. Дещо.

Маринка. Володі я вірю. З нього будуть люди. (*До Толя*). А ти — як паперова квітка: ні краси, ні запаху. І сам не знаєш, чого прагнеш.

Толя. Виховую в собі особистість. Мій шлях — через вади у досконалість. Я ще не почав жити. Я тільки приміряюся до життя.

Маринка. Не філософствуй. Брехня тобі більше вдається.

Толя. Навпаки. Я люблю правду. Недавно читав про одних хлопців-геологів. Вони домовилися між собою: каза-

ти тільки правду. Як на сповіді. От класно виходило!.. Пожити б серед таких!

Володя. Ми, по-твоєму, брешемо?

Толя (з викликом). Усі, без винятку. За це я вас ненавиджу! Ви стаєте аж бридкими своєю неправдою. Дивитись не хочеться, такі гидкі!.. І найстрашніше те, що я також схожий на вас.

Микола. Хто з нас каже неправду?

Толя. Ви замовчуєте правду. А замовчувати правду — це й є брехня. Брехня — вищий клас! Ось ти перший. Чому набусурмачений? Що там у тебе з нею? Скажеш? Наставляй вуха...

Микола. Навіщо?

Толя. А навіщо ховатися? Приховують або крадене, або фальшиве, або щось соромітне.

Володя. Чого ти хочеш?

Толя. Нічого. Дайте мені спокій. Сьогодні безглуздий день, а ще гірший буде вечір.

Пауза.

Володя. У мене буде божественний!

Толя. А коли твоя дикунка забариться, коли побратим-дикун її затримає?

Маринка. Навіщо таке плести?

Володя. Він заздрить, бо його не чекає ніхто.

Толя. Мене? «Я сміюсь на повні груди, радію, мов дитя!» Ось! (Дістає з кишені фото, недбало кидає на стіл).

Маринка (бере фото). Гарна.

Володя (теж глянув). Щось знайоме.

Толя. Може, уві сні бачив?

Маринка. І вона чекає тебе?

Толя. З учорашнього дня. Ладна й почувати на набережній, щоб не прогавити мене. Дівчата закохуються в мене намертво!

Маринка. Дурні ті дівчата!

Володя (*глянув на годинник*). Ще година, і берег...

Довга пауза.

Несподівано для всіх заговорив Микола.

Микола. Познайомився я з нею ще на початку навігації. Послали підмінити другого помічника механіка на «Калугу», бо той захворів, а я був на відгулі. Ну й попросили мене на один рейс.

Володя. Було таке.

Микола. Поверталися порожняком із Чорнобиля, були вже десь у цьому районі. Я відстояв вахту і з хлопцями, як оце зараз, сидів у кают-компанії, вів разом з ними якісь пусті розмови. Раптом сигнал тривоги! Три коротких гудки...

Лунають три коротких гудки. Світло на судні поволі пригасає. Чути команди: «Людина за бортом!», «Шлюпку на воду!», приглушений крик: «Рятуйте!», різні голоси: «Жидай круг», «Шлюпку!», «Сюди!». Голоси віддаляються, поступово все затихає. Повільно освітлюється сцена. Та сама кают-компанія. Сидять Палик і Неля, обоє переодягнені в матроські роби. Вони ще тремтять від холодного купелю, від жаху пережитого.

Чоловічі голоси (*за сценою*):

— Хто вони?

— Якась дурка і з нею піжон!

Неля (*ще тремтячим голосом*). Сам ти дурник!

Заходить Микола, мовчки оглядає врятованих, потім до Нелі, виймає хусточку, дає їй.

Микола. Витри, дівонько, свої чорні сльози.

Неля. Відчепись!

Микола. Згідно з розпорядком, на теплоході в мої обов'язки входить санобробка потерпілих.

Неля (*бере хусточку, витирається*). Дякую.

Микола. Рибку ловили чи прогулянка?

Неля. Ти мене витягав?

Микола. Я.

Неля. Так придавив, що й досі бік болить.

Микола. Не маю досвіду. Вперше обіймав утоплю.

Палик. Копьяку не знайдеться?

Микола. Може, й музику замовити?

Пауза.

Вам подадуть чай.

Неля (*вона вже ожила*). Чого сердитий? Ти ще повинен бути вдячний нам. Медаль одержиш за врятування потопаючих.

Микола. Крім нежитю, нічого не одержу. Капітан одержить.

Неля. Орден?

Микола. Догану.

Неля. За віщо?

Микола. За те, що дві гави не вміють керувати човном і на хвилях перекинулись.

Неля. На хвилях від вашої баржі.

Микола. Мабуть.

Неля. Як наш одяг?

Микола. Сохне. Капітан запитує, чи не потребуєте ви медичної допомоги?

Неля. Я — ні. А ти, Палику?

Палик. Чимось зігрітися б.

Микола. Інших бажань немає?

Палик. Ти хороший хлопець. Візьми, за наше здоров'я вип'єш. (*Дістає з гаманця, що лежить біля нього на столі, гроші, подає Миколі*). Навіть не змогли.

Микола (*бере*). Двадцять п'ять? Немає здачі.

Палик. Бери всі.

Микола. За врятування такого, як ти, я більше троячки не беру. (*Повертає гроші*).

Неля. Чудово! Ти, Палику, вартий тільки три карбованці. А?

Микола (*засміявся*). Тебе тягти — просто задоволення!

Нел я. Як тебе звати?

Микола. Микола.

Нел я. А мене Нел я. Не ображайся, Миколо. Візьмеш нашу адресу, телефон. Зустрінемось. І в ресторан заїдемо обов'язково.

Микола. Через півгодини підійде катер, забере на берег вас і ваш човен.

Палик. Не побився?

Микола. Цілий.

Переміна світла.

(Продовжує розповідь). Так я й познайомився з нею...

Маринка. Одразу й покохав?

Микола. Коли я бував у відгулі, ми зустрічалися.

Володя. Гарна?

Микола. Чомусь мені здалось, що я її вже десь бачив, навіть був знайомий.

Толя. Лірик.

Маринка. Не заважай!

Володя. Він правду каже. Я теж зустрів, глянув, і наче колись уже бачив.

Толя. І ти, Маринко, свого зустріла, глянула, і...

Володя. Маринка ще зустріне.

Толя. Ти певен?

Володя. Продовжуй, Миколо!

Микола. Зустрічалися ми завжди втрьох: Палик ніколи від неї не відходив.

Маринка. А що воно за тип?

Микола. Не зрозумів. Зустрічалися більше в кафе, там у кутку столик... «Тип» хвастася, що то його постійне місце. Коли я приходив, вони вже сиділи за столиком.

Переміна світла.

Кают-компанія. За столиком Нел я і Палик. Ця і подальші картини першої дії відбуваються в кают-компанії «Урагана». Заходить Микола.

Н е л я (піднімає руку). Ми ось!
М и к о л а (підходить). Здрастуйте!

Палик мовчки підсовує Миколі стілець.

Н е л я. Як плавалось?

М и к о л а. Нічого.

Н е л я. Вугілля? Руда?

М и к о л а. Вугілля.

Н е л я. Тоді, на «Калузі», ти був іншим, навіть жартував, а тепер...

Пауза.

Ти мені якось снівся. Наче ми пливли з тобою на «Урагані», тільки не Дніпром, а морем... Це, мабуть, тому, що я морем плавала, а Дніпра знаю тільки шматочок — що біля міста.

М и к о л а. Красивішої річки немає!

Н е л я. А з вами можна в рейс?

М и к о л а. Стороннім на теплоході не дозволяється.

Н е л я. Я для тебе стороння?

М и к о л а. За інструкцією...

Н е л я. За інструкцією — стороння, а так — ні? Це вже добре. Ти скучаєш за мною? Гадаю, що ти мовчки кажеш. «Так». Я теж. Коли довго тебе не бачу, наче мені чогось не вистачає...

Микола глянув на Палика.

Палика соромишся? При ньому можна говорити все. У нас принцип абсолютної свободи.

М и к о л а. Душно тут. Може, пройдемося?

Н е л я. Палик видудлить іще два коктейлі. Ти питимеш?

М и к о л а. Не люблю.

Н е л я. Знаєш, якої думки про тебе Палик? Ти — сучасний книжний герой, який відкидає розтлінне, перевиконує план, бореться з ледарями, вносить раціоналізаторські пропозиції. А я гадаю, що ти звичайний хлопець.

Пауза.

Ти закохувався коли-небудь? Хоча, як Палик говорить, кохання — це атавізм, і цивілізована людина повинна соромитися почуття кохання.

Микола. А ти? Що думаєш?

Неля (*усміхнулася*). Своїми думками я напевне не збагачу скарбницю світової мудрості.

Микола. І все ж?

Неля. Кохання у наш вік — галузь індустрії. Читав у газеті, що дехто з учених пропонує покласти в кохання на кібернетичну машину? Ти повідомляєш про себе всі дані: вік, професія, звички, характер... Це відповідно зашифровується, здається кіберу, і він через секунду відповідає: «Там-то й там-то живе така-то й така-то, вона буде твоєю дружиною». Дасш телеграму, «вона» приїжджає, і ви продовжуєте людський рід. Здорово? Це ж не п'яниці чи божевільні радять, а вчені, інженери, філософи, юристи.

Микола. Читав.

Пауза.

Неля. Палику, поговори ще ти з Миколою. На будь-яку тему. Ви говоріть, а я слухатиму.

Палик (*відкинувся на спинку стільця, довго дивиться на Миколу, ніби думає, про що з ним говорити, врешті пропонує*). Спіноза?

Пауза.

Фрейд?

Пауза.

Маркузе?

Пауза.

Неля. Палику, не показуй своєї ерудиції.

Палик (*до Миколи*). Скільки тобі в корито кидають?

Неля. Це вже друга крайність. (*До Миколи*). Це він хоче запитати, яка зарплата... Він на тебе ображений, що ти оцінив його в три карбованці. Він вимагає, щоб я частіше бачилася з тобою — в надії, що ти мені обриднеш. Правда, дивак?

Микола. Що в тебе нового?

Неля. Кліпси нові. Перламутрова помада нова. Палик дістав.

Микола. В інституті?

Неля. Мені в інституті так, як тобі на «Урагані».

Микола. Тобто?

Неля. Ти на теплоході відстоїш вахту, і вільний, а я в інституті відсиджу свою вахту, і тиняємося з Паликом.

Микола (*до Палика*). Де ти працюєш?

Неля. Він художник-мультиплікатор. Він не працює, а, за його висловом, колує гроші. Енергійна людина!

Микола. А ти де будеш після інституту?

Неля. Куди предки влаштують.

Переміна світла.

Ті, що й на початку картини.

Микола. Так ми й зустрічались... Утрюх ходили, розмовляли. (*Посміхнувся*). Розмовляли... Більше говорила Неля, а ми, як бовдури, мовчки йшли по боках. Я не міг говорити. Може, тому, що Палик... Він мені так остогид! А може...

Володя. Вона в якому інституті?

Микола. Іноземних мов.

Толя. «Утрюх»... Я б їй сказав: «Не крути хвостом, дівонько, — або я, або він!»

Володя. Мені теж здається, що не на тій хвилі, Микола, ти працюєш. Треба прояснити ситуацію.

Толя. Ти селюк, Микола.

Володя. А вона дворянка?

Пауза.

Толя. Може, справді, краще звернутися до кібернетики. В усякому разі, зекономить час, який ми витрачаємо на залицяння. Я, наприклад, так і зроблю. Нагуляюсь, а потім запитаю машину: де моя? І машина проспівує адресу.

Володя. «Машина — дурепа, — казав Мамай. — Вона може засміятися на похоронах і заплакати на весіллі». Так що вибирай сам.

Маринка *(до Миколи)*. Ти кохаєш Нелю?

Толія. Хіба не бачиш? Він уже очманів.

Микола. Кожного разу даю собі слово не зустрічатись... І йду.

Володя. Раніше викликали на дуель, а тепер... Просто Палику по шиї... Відсидиш десять діб. До тюрми тобі не звикати...

Маринка. Завжди тільки втрюх?

Микола. Востаннє я прийшов у кафе, вона була сама.

Переміна світла.

Кают-компанія. За столиком сидить Нелія. Чекає. Заходить Микола.

Нелія *(підняла руку)*. Я ось! Дивуєшся, що Палика немає? Захотілося побути вдвох.

Микола *(сідає)*. Замовити коктейль?

Нелія. Будемо пити каву.

Пауза.

Руду? Вугілля?

Микола. Ти що, занедужала?

Нелія. Просто не виспалась. Сни препогані мучили... Ти наче теж стомлений?

Микола. Сьогодні вахту стояв.

Нелія *(бере його за руку)*. Вона в тебе трішечки пахне машиною. Яюсь тролейбусом їхав чоловік. У нього руки, як і в тебе... теж, мабуть, з машинами має справу. Мені аж закортіло щось хороше сказати йому...

Пауза.

Микола, ти кохаєш мене? Не відповідай, не треба. Я трошки божевільна сьогодні. *(Нишком витерла сльози)*. В кожної дівчини бувають хвилини божевілля... Я не змила вії?

Микола. Наче ні.

Не ля. Твого листа я одержала... Твої листи я так і ношу з собою. Ось вони. (*Витягла з сумочки листи й знову сховала*).

Микола. А ти мені жодного не написала.

Не ля. Писати треба щось розумне, а я не звикла думати. Навіть чогось прагнути не хочу... Колись із мене намагалися зробити балерину: не вдалося. Учили музики — слуху не виявилось. Після десятого я хотіла в медичний, а мене влаштували в інститут іноземних мов. За мене хтось думає, хтось робить... Десь читала, що людина сама себе творить, сама себе виліплює. А я й рук не хочу зводити, щоб хоч підправити щось... Ліньки.

Пауза.

Чому ти мовчиш? Боїшся щось зайве сказати?

Пауза.

І боязнь твою розумію, і вагання. (*Посміхнулася*). Мовчи, може, так краще для нас обох. (*Підвелася*). Я подзвоню Паликові, хай прийде.

Переміна світла.

Кают-компанія. Розмова триває.

Микола. Прийшов Палик, і ми, як завжди, змарнували вечір. Другого дня я подзвонив Нелі. Відповіла її мати. Я назвав себе, і вона запросила зайти до них додому. Не ля, мовляв, тим часом прийде. Я відмовлявся, вона наполягала. І я пішов. Квартира в них окрема. Кімната, куди мене запросили, більша від кают-компанії разів у три. Килим, меблі сучасні. Піаніно. Сів я в крісло (*сідає на стілець*), почуваю себе незручно. Чекаю. І ось заходить Неліна мати — на вигляд іще досить молода жінка, хоч їй, може, й далеко за сорок. Підкреслено ввічлива. На устах усмішка.

Переміна світла.

В кают-компанії тільки Микола. Заходить Галина Петрівна, така, як описав її Микола.

Г а л и н а П е т р і в н а. Пробачте, що я затрималась: усякі домашні справи. *(Подає руку)*. Я вас із розповіді Нелі знаю. Це ж ви її рятували. Ми вам будемо вдячні все життя.

Пауза.

(Вона тильно дивиться на Миколу).

М и к о л а *(почуває себе трохи ніяково)*. Неля скоро буде?

Г а л и н а П е т р і в н а. Так... Але вам доведеться трошки побути зі мною. Це досить нудно для молодого чоловіка, та що вдієш... Чим вас пригостити? Може, коньячку вип'єте?

М и к о л а. Не хочу.

Г а л и н а П е т р і в н а. То, може, кави?

М и к о л а. Щойно пив.

Г а л и н а П е т р і в н а. Ви з роботи?

М и к о л а. Відгул.

Г а л и н а П е т р і в н а. Пробачте, не розумію, що таке відгул?

М и к о л а. Три рейси ми працюємо без вихідних, а на четвертий — відгул сім днів.

Г а л и н а П е т р і в н а. Це зручно?

М и к о л а. Так.

Г а л и н а П е т р і в н а. Яка у вас робота?

М и к о л а. Другий помічник механіка.

Г а л и н а П е т р і в н а. Інститут закінчили?

М и к о л а. Технікум.

Г а л и н а П е т р і в н а. Заочно вчитеся?

М и к о л а. Ні.

Г а л и н а П е т р і в н а *(вдає, що вагається)*. Я, власне, запросила вас, щоб поговорити *(вдає, що підшукує слова)* про ваші взаємини з Нелею. Вона останнім часом усе частіше згадує про вас. Частіше, ніж це було на початку знайомства. Вона... *(вдає, що підшукує слова)* захоплена вами. Хоч про це прямо не говорить. Але, як мати, як жінка, я це

відчуваю. Кажу, «захоплена», бо в такі роки в наш час про серйозне кохання, мабуть, вести мову не варто. Ось так. *(Вдає, що підшукує слова)*. Нелечка кінчає інститут, і, природно, їй треба виходити заміж. *(Посміхнулася)*. Цього дівчатам не обійти. Між іншим, виходити заміж іще й для того, щоб не дали призначення кудись на периферію.

Пауза.

Припустимо, що вона вийде за вас. Де жити? В нас? Цей варіант відпадає. Десь наймати кімнату? Смішно! Зустрічатись і одружуватись — різні поняття. Після поезії зустрічей настає проза життя. Кохання — яким би палким воно не було — розтане, мов крижина під сонцем, коли не буде затишку, благополуччя, достатку. Всього, що потребує життя! Один наш знайомий висловився так: «Дружині, крім великого кохання, потрібна велика зарплата». Це, звичайно, цинічно, але... Інколи подивившись на ці *(жест)* меблі, килими, піаніно, і здається, то не речі, а вкрадені роки життя... Молоді роки! А з іншого боку — все потрібне, без нього не обійдешся. Нам з чоловіком нелегко було, і хочеться, щоб хоч дитині все склалося на добре. Дитині! *(Усміхнулася)*. Для нас Неля — дитина. Ніяк не примиримося з думкою, що вона вже доросла і вже скоро піде від нас.

Пауза.

До чого все це ведуть? Неля, признатися, трохи балувана. Ми їй намагалися ні в чому не відмовляти. Вона звикла *(вдає, що підшукує слова)* до розкошів. Звикла мати все, не оглядаючись на копійку. Ви не ображайтесь. Я мати, і ви повинні пробачити мені мою відвертість. Адже я маю добрі наміри й щодо вас. Бачите... *(вдає, що підшукує слова)* часто розлучаються тому, що не мають спільних інтересів, поглядів... Нелечка любить музику, літературу... Знає кілька мов... Ви розумієте, про що я хочу сказати?.. І останнє.

Неля давно дружить з Паликом. Це людина сучасна. Серйозна, самостійна, культурна. Забезпечена.

Пауза.

(Вдає, що все ще вагається). І безмежно кохає Нелю.

Пауза.

Ви, мабуть, думаєте зараз: «Яка вона міщанка...» Ні, Микола, я мати...

Переміна світла.

Кают-компанія. Усі сидять.

Пауза.

Т о л я. Класна дамочка!

В о л о д я. Я б їй видав з приставкою!

М и к о л а. Не дочекався я Нелі, пішов і півтора місяця не бачив. А оце написав... Зустрінемось. Не можу без неї...

М а р и н к а. А що сьогодні їй скажеш?

М и к о л а. Не знаю...

М а р и н к а. Ти їй освідчився в коханні?

М и к о л а. Ні...

Довга пауза.

Т о л я. Тепер ясно, чому прогресивка тебе турбує. На весілля капітальчик збиваєш!

М а р и н к а *(до Миколи)*. Одружишся?

М и к о л а. Не знаю.

В о л о д я. Оце сповідь, так сповідь! *(До Толі)*. А ти торочиш, що замовчуємо правду.

Т о л я. Микола — перший хоробрий.

В о л о д я. Можу бути другим.

М а р и н к а *(глянула на годинник)*. Пробачте, захопилися розмовами, а капітан зараз каву прийде пити.

В о л о д я *(глянув на годинник)*. Пунктуальний.

Т о л я. Занадто.

Маринка (*прибирає все зі столу, накриває його білою скатертиною*). Організований.

Толя. Для кави — накривати стіл?

Маринка. Любить чистоту. Хіба це погано?

Володя. Я ніколи не бачив його неголеним або в не-свіжій сорочці.

Толя. Чистий, аж стерильний!

Володя. Не хочу зайвий раз потрапляти йому на очі, ще роботу якусь знайде.

Толя. На це він майстер. Підемо покуримо.

Боцман виходить першим.

Володя. Боцман ховається, бо знає, що в капітана нух чудовий.

Маринка. Дід не пив.

Толя. Що трапилось? Уже днів зо три боцман сухий.

Маринка. П'ять.

Володя. Довго капітан п'є свою каву?

Маринка. Вісім-десять хвилин.

Володя. Ходімо, хлопці. Збір через десять хвилин. Наступна сповідь моя!

Усі, крім Маринки, виходять. Толя зупинився, хотів щось сказати й передумав. Маринка ставить на стіл каву. Заходить капітан, молодий, ставний, одягнений, як на парад.

Капітан (*привітно усміхнувся до Маринки*). Будемо пити каву, Маринко! (*Бере її за руку*). Стомилася?

Маринка. Чого б це?

Капітан. Ми, очевидно, затримаємось у порту. І в нас із тобою буде вільний час. Підемо в кіно. Добре?

Маринка. Підемо.

Капітан. Чого так невесело? Може, не хочеш?

Маринка (*сумовито усміхнулась*). Уявила, як це буде.

Капітан (*сідає, п'є каву, усміхається*). Як же буде?

Маринка. Першою повинна йти я, а потім ви. Зустрі-

немося десь на зупинці таксі... Поїдемо в якийсь кіно-театр на околиці міста. У вестибюлі не будемо розмовляти: ми чужі. Щоб, борони боже, хтось із знайомих не помітив, щоб на вас тінь не впала... На теплохід знову пробиратимемось поодинці.

Капітан. Ти все перебільшуєш, дівчинко!

Маринка. Кохання в нас ніби не наше. Ніби ми його украли в когось і приховуємо, щоб не відібрали...

Капітан. Може, й так. Щоб не відібрали. Ти ж повинна розуміти...

Маринка (*кладає йому руку на плече*). Не хочу розуміти.

Капітан (*усміхнувся*). Бачу, ти зовсім змудилася в цій клітці... Не підемо в кіно, краще в ресторан, музику послухаємо.

Маринка. В ресторан... теж десь на вокзал... щоб усі чужі... Капітан з куховаркою — незручно...

Капітан. Я кохаю тебе, ти ж знаєш... Але при цих обставинах афішувати наше кохання поки що не треба.

Пауза.

Ти мені віриш, Маринко?

Заходить боцман.

Боцман. Капітане, вас викликає пароплавство.

Капітан. Каву залиш, я повернусь і доп'ю. (*Виходить*).

Маринка (*до боцмана*). Вам дати кави?

Боцман. Розсолу.

Маринка приносить і подає йому кухоль.

Маринка. Уже випили?

Боцман. Ще ні.

Маринка. Тримайтеся! Вам же шкідливо.

Боцман. А кому корисно?

Маринка. Тягне?
Боцман. Тягне, Маринко.

Заходить капітан. Боцман виходить.

Капітан. Управління викликає.

Маринка. Чого б це? Може, на ракету переводять?

Капітан. Можливо. Мені про це натякали. Не приховую, хочеться на ракету. Щоб не повзти, а летіти... А потім, щоб справжній лайнер синіми просторами... без берегів...

Маринка *(усміхнулася)*. З баржі до лайнера далеко.

Капітан *(теж усміхнувся)*. Не близька дорога, але ми дійдемо, Маринко!

Маринка. Мені сьогодні чомусь тривожно на душі.

Капітан. Поки я житиму на світі, ти можеш бути спокійна. *(Прихилив її голову до своїх грудей)*. Спокійна... *(Допив каву)*. Як же кіно чи ресторан? Подумай. *(Виходить)*.

Маринка пораяється біля столу. Заходять Володя, Толя, Микола.

Володя. Сцена вільна. Спектакль триває.

Толя. Ти що, Маринко, студиш йому каву? Випиває, як за себе кидає.

Маринка, ніби не чує Толю, пораяється біля столу.

Володя. Капітан насвистує, значить, настрої у нього хороший.

Толя. Може, його теж на сповідь покличемо?

Микола. Третій місяць костюм шують. Танкери будують швидше, ніж шують костюми.

Володя. Не журися, Колю. Мій і Толин гардероб сьогодні в твоєму розпорядженні. Ми тебе так приодягнемо, що Неля не впізнає.

Т о л я. Не забудь поголитись. Я дам арабське лезо. Щічки будуть відполіровані, тільки для поцілунків.

Заходить б о ц м а н, сідає на своє місце.

В о л о д я. Публіка (*кивнув у бік боцмана*) зайняла свої місця. Продовжимо?

М а р и н к а. Кави подати?

В о л о д я. Обійдемося. А може, відкладемо сповідь?

Т о л я. Навіщо? Коли вже Великий Німий (*кивнув у бік Миколи*) заговорив... то нам і сам бог велів!

Пауза.

В о л о д я (*збирається з думками*). У мене знайомство відбулося теж не в звичайних обставинах... Я був на концерті. (*Оглянув усіх*). Ви ж знаєте, я люблю пісню. Виступали знаменитості: басы, тенори, меццо, колоратури... Їх приймали бурхливими оплесками. Між виступами конференсьє розповідав якийсь анекдот часів Тутанхамона. Навіть пробував підстрибувати й дуже сміявся зі своїх дотепів... І ось оголосили черговий номер. Прізвище співачки я прослухав. Уявіть собі, вона не вийшла — випливла. Очі в неї — таких навіть уві сні не бачив. Аж палахкотіли якимось дивовижним полум'ям! Красуня! Венера Мілоська здавалася б проти неї тіткою, що торгує насінням. Я багато читав про дівочу вроду, ніжність, звабливість, чарівність, але для мене це були пусті, легкі, як полова, слова. Я не розумів їх, аж поки не побачив її...

Т о л я. Кідай теплохід і пиши романи.

М а р и н к а. Не заважай.

В о л о д я. Вона проспівала старовинну українську пісню. Ось послухайте. Я потім записав її. Уявіть собі, вона виходить... і співає!.. (*Вмикає магнітофон, лунає старовинна українська пісня*).

М и к о л а. Здорово!

М а р и н к а. Який голос!

Володя. У залі тиша, а потім вибух оплесків. Вона вклонилася. Вийшла. Оплески не стихають. Вигуки: «Браво!», «Біс!».

Світло на сцені поволі пригасає. Чути відгомін оплесків і далекий голос Володі.

Вона вдруге з'являється на сцені...

Освітлюється кают-компанія, заходить А за, молода, гарна, в оксамитовому концертному платті. На плечах червоної нейлоновий шарф, як полум'яні крила. Повне враження, що вона вийшла на сцену і перед нею сотні слухачів.

А за. Я заспіваю вам пісню «Я чекаю тебе».

Коли ніч розлилась у туман голубий
І тиша озвалась, мов торкнуті струни,
Тоді я узнала, що ти є на землі —
Тільки мій, і нічий, тільки мій, тільки мій.

Чиїсь очі мене зупиняли усміхом,
Чиїсь губи мені озивались покликом,
Чиїсь руки мені простягались ласкою.
«Це не він, — я сказала собі, — це не він!»

Я в тумані пливу, я у тиші лечу,
Скажу я тобі, хоч казати боюся,
Я чекаю тебе, ти вже близько, десь тут.
Я чекаю тебе, я чекаю тебе, тільки тебе!

Знову оплески, вигуки: «Браво!» Оплески стихають. Ніби повертаючись у кімнату, А за сідає на стілець, стомлена, але щаслива. Несміливо заходить Володя, в руках у нього букет червоних троянд.

А за (для неї цей візит був несподіваним. У голосі нотки невдоволення). Чого вам треба?

Володя (ніяково). Пробачте. Я хотів подякувати. (Подає букет).

А за (голос теплішає). Спасибі.

Володя. Коли ви ще будете виступати?

А за. Післязавтра.

Володя. Жаль, не зможу послухати, в мене рейс...

А за. Моряк?

Володя. На теплоході. (Усміхнувся). Можна сказати, моряк у штатському. На вантажному я.

А за. Сідайте, будь ласка.

Володя. Не заважатиму? (Сідає).

Обоє почувають себе ніяково. Довга пауза.

Переміна світла.

Кают-компанія. Розмова триває.

Володя. Потім ми гуляли на гірці... Так і познайомились.

Маринка. Правда?

Володя. Як перед богом!

Толя. Може, й лежало біля правди: я бачив лист. Звернув увагу на дивне ім'я — Аза.

Володя. Чужі листи читаєш?

Толя. Конверти.

Володя. Я її так кохаю, хлопці!..

Толя. А вона тебе?

Володя. Ще більше. Через рік одружимося.

Толя. Що за термін?

Володя. Є причини.

Толя. Взаємне вивчення?

Маринка. Щасливий?..

Володя. Ультращасливий!..

Толя. ...Сказав віл, підставляючи шию для ярма.

Маринка. Ти дуже розумний.

Толя. Вищий клас!

Володя. Що з нього візьмеш — порожняк!

Толя. А ти повний, аж через верх плетється. Може, твоя Аза в оцю хвилину поклала комусь голівку на плече й мур-

коче, мов кішечка на сонці, або як Миколина — має свого Палика й тиняється десь по кафе.

Микола зміряв його важким поглядом.

Володя. Я зроблю твоє фото *(жест)* кольоровим.

Толя. Треба дивитися правді у вічі. Кохання немає в природі, люди його вигадали, щоб себе чимось прикрасити. Кохання живе в книжках, а в житті все простіше. Ось я вам розкажу про свою останню зустріч у минулий відгул. Я взяв курс на ресторан. *(Вдає, ніби зайшов у ресторан)*. Сів за стіл. *(Сідає)*. На мені був, звичайно, парадний костюмчик, сорочечка, перстенець. *(Витягає з кишені перстень, надіває)*. Це подобається дівчатам. Замовив чотириста грамів коньячку, сьомгочку, лимончик. *(Ставить ближче до себе дві склянки)*. Замовив і оглядаю столики. Шукаю когось для співіснування. Глядь, аж сидить одна Маруська, одягнена а-ля Париж. Вищий клас! Тут, подумав я, кину якір.

Маринка. Побачити незнайому дівчину і вже...

Толя. Запросто! Заграли вальсик, світло пригасло, і я запросив її до танцю.

Переміна світла.

У кают-компанії немає нікого. Потім заходять Толя і Клара. Мовчки сідають за стіл. Толя наливає чарки, мовчки випивають.

Толя. Познайомимось: Толик!

Клара. Яке тобі ім'я подобається?

Толя. Я ще не мав знайомої Клари.

Клара. Гарзд, я буду Клара.

Толя. За знайомство.

Клара. Сигарети.

Толя. Прошу.

Запалюють.

К л а р а. Подивися, чортиха пішла.
Т о л я. І з нею чорт.

Пауза.

Ти сама?

К л а р а. Зі мною один кінорежисер. У нього дача, ма-
шина. Як Мегре за злочинцем, так і він за мною ходить.
А мені наплювати. Не люблю, прісний дуже.

Т о л я. Щось не бачу його.

К л а р а. Мабуть, пішов. *(Наспівує кокетливо до Толя)*.

Чорний вечір, чорний вечір
Йде у чорну піч.
Ми з тобою вечір, вечір
Будем віч-на-віч.

Т о л я. Вип'ємо!

К л а р а. Маємо час. *(Наспівує)*.

Чорна ніч, як чорна річка,
Ми удвох пливем...

Т о л я *(підспівує)*. Ми удвох пливем...

К л а р а. Життя прекрасне! *(Піднімає чарку)*.

Т о л я. За життя! *(Випивають)*.

Чути своєрідну музику.

К л а р а. Наша.

Обоє підводяться, стають одне навпроти одного і, не сходячи
з місця, танцюють, якщо можна так сказати. Музика затихає, обоє
сідають.

Т о л я. Ти мені подобаєшся, дівчинко.

К л а р а *(глянула на Толю)*. Теж нічого хлопчик.

Т о л я. Після ресторану?

К л а р а. Підемо до мене.

Т о л я. А предки?

К л а р а. На дачі.

Т о л я (*пастівує*).

Чорна ніч, як чорна річка,
Ми удвох пливем...

К л а р а. Ми удвох пливем...

П е р е м і н а с в і т л а.

Т о л я. На ранок ми сказали одне одному: «Чао!» — і розійшлися. От і вся історія, а ви базикаєте про кохання. (*Знімає перстень, ховає в кишеню*).

М а р и н к а. Навіть слухати бридко.

Т о л я. Дівчина — вищий клас! У неї відсутнє лицемірство. Ось! (*Виймає з кишені, небало кладе на стіл фото*).

М а р и н к а (*розглядає фото*). Гарна, і очі розумні.

Т о л я. З дурненькими я не знайомлюсь.

В о л о д я (*бере фото, уважно розглядає*). Угу...

Т о л я (*хоче забрати*). Досить, любуйся своєю Азою!

В о л о д я. Почекай... (*До всіх*). Ми гадали, що Толя Дон-Жуан, а він Дон-Брехун! Це ж відома актриса, і їй зараз під сорок.

М а р и н к а. Слава богу, а я думала, правда.

Т о л я. Якщо є п'ять процентів правди, дозволяється в пресі друкувати. А в мене був усний виступ.

В о л о д я. Ми ж домовилися: тільки правду.

Т о л я. Що подали, те й споживай!

Пауза.

Гудок теплохода.

М и к о л а. Вже підходимо до міста.

В о л о д я. Забалакалися. Ходімо наводити марафет.

Т о л я (*до Миколи*). Візьми мій перстенець, Нелі сподобається.

М и к о л а. Обійдусь. (*Виходить*).

В о л о д я. І перстенець у тебе фальшивий, з міді. Цигани колись такі з п'ятаків робили. (*Виходить*).

Т о л я *(до Маринки)*. Збігаємо в ресторан?

М а р и н к а. З тобою?

Т о л я. «Чорна ніч, як чорна річка...» *(Наближається до Маринки)*.

М а р и н к а. Відчепись!

Т о л я. Маринко, сьогодні ввечері буде шторм.

М а р и н к а. Шторм? Барометр показує на ясно. *(Виходить)*.

Т о л я. О, я знаю, буде шторм. Буде великий шторм!

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ДРУГА

Кают-компанія. Боцман сидить за столом, перед ним пляшка горілки, склянка, якась закуска. Видно, що він уже добряче випив.

М а р и н к а дивиться у вікно.

М а р и н к а. Усі вже на березі, а ми з вами тут. Боцман і кок — на посту.

Пауза.

Звідси місто здається великим озером вогнів. Тільки вогні. Аж не віриться, що там ходять, розмовляють, сміються люди... Тільки вогні. *(Повернулася до боцмана)*. Випили, й досить. Обіцяли ж більше не пити. І як ви дістаєте горілку? Ніби ж і на берег не ходили. Вона, як на крилах, до вас прилітає. Нап'єтесь, а завтра руки тремтітимуть, голова болітиме. А в мене вже анальгіну немає. *(Сіла на стілець)*.

Довга пауза.

Боцман надивив зі склянки, закушує.

Мій тато теж пив. Не так, як ви, але пив. Коли вип'є, дивним стає. Хоч і пізно прийде, а розбудить нас і починає щось веселе розповідати... А мамі гроші віддає такі пожмакані-пожмакані, наче навмисне жмакав.

Пауза.

А потім серце... Вже й пити перестав, та вже серце...

Б о ц м а н (*до себе*). Білі пси підповзають до моєї душі. Білі пси. Вони шматуватимуть душу... Вип'ю, не так буде боляче. (*Наливає склянку*).

М а р и н к а. Таке верзете. Хоч закушуйте, а то зовсім сп'янієте. Капітан спíše з теплохода. Він же попереджав, що спíše.

Б о ц м а н (*з дерев'яним сміхом*). Мене вже той... (*жест, мовляв, бог*) капітан списав, і цей нехай списує.

М а р и н к а. Куди ж ви тоді?

Б о ц м а н. Я працювати вмію. (*Показує долоні*). Подивися, аж шкіра пооблазила, так палубу драїв. Піди пошукай: грудочки не знайдеш. Хоч каші кинь — чисто. Пральню помив, коридори помив, гальюн... (*Дуже голосно*). Павленко мив гальюн! (*Випив, не закушуючи*).

Пауза.

А колись у мене був кабінет. Знаєш, Маринко, який кабінет? Зроблений під дуб! Стіл (*розводить руками*) більший від цього разів у шість, чорний, полірований. Люстра, сейф і телефони. Головний архітектор! Ясно? Секретарка, як оце ти. Ану встань!

Маринка встала.

І на зріст така сама. Розбитна. Тільки торкнешся кнопки, а вона вже: «Що ви хотіли?» (*До Маринки*). І ти запитай мене: «Що ви хотіли?»

М а р и н к а (*вдає з себе секретарку*). Що ви хотіли?

Б о ц м а н (*напружено думає*). Нарада завтра рівно о дев'ятій. Без запізнення. (*Посміхнувся*). Вони мене знали: на хвилину боялися запізнитись. Павленко сказав — закон!

Павленко розпорядився — так і буде! Хто вирішить? Павленко!

Маринка. Головним архітектором були?

Боцман. Я схилився перед великим Корбюзьє, мріяв піти далі, ніж він. Не будинки сонця, а цілі міста...

Пауза.

А діти у дворі мене любили. Я їм цукерки носив... На своїй машині катав... А на роботі боялися! Я мав права! Бо сам, як машина працював. А після роботи... Після роботи... *(Наче бере телефонну трубку)*. Я слухаю. Зайнятий. Ну, гаразд, гаразд... буду... *(Посміхнувся)*. Нижчі інстанції шашлики готували на свіжому повітрі... Знаєш, який шашлик, на вині настояний? А юшка потрійна?

Пауза.

Біля шашлика та біля юшки покусав мене білий пес!..

Пауза.

Маринка *(вдає з себе секретарку)*. Дружина дзвонить.

Боцман. Скажи, нарада. Допізна триватиме нарада... або — я на об'єкті. *(З поганим усміхом)*. На об'єкті... *(наче бере трубку)*. Люсю! Це я. Сьогодні гайнемо за місто... *(Ніби кладе трубку)*. Люся? Може, й не Люсею її звали... Це так давно було... Розбитна секретарка. Міністр дзвонить, а вона: «Павленко на об'єкті».

Пауза.

Друзів у мене було — без ліку, та такі прилипчасті: прилихнуть — не відірвеш. Тьху! *(Випив із склянки, наче бере трубку)*. Лідо, гайнемо? За місто?..

Пауза.

Костюмів я не купував, шив тільки у Гриценка: майстер на костюми! Каву пив. Секретарка знала: вранці тільки я в кабінет, вона каву на стіл.

М а р и н к а. Дати кави?

Б о ц м а н. Дружина перестала дзвонити.

Пауза.

Підписую папери, і *(з поганим усміхом)* на об'єкт... Перестала дзвонити. *(Наче бере трубку)*. Валерику, а де мама?.. Немає... Я теж пізно прийду... Перестала дзвонити... *(Пе зі склянки)*. Гірка, а в сейфі у мене стояли коньяки марочні... *(Аж прищмокнув)*. Марочні!.. Ароматні!.. Головний біль знімали. Чарка-дві вранці, і голова ясна. Чай, каву, мускатний горіх — усе жуєш, а забити запах не можна. Ароматні!..

М а р и н к а. Їжте.

Б о ц м а н. Потім стіл у мене *(розводить руки)* став менший, диван менший... телефонів менше... *(Засміявся)*. Менше телефонів — менше друзів, але ще були. Прилипчасті... Не так легко мене вигнати, я спеціаліст.

Пауза.

Спише капітан... Я теж списував.

Довга пауза.

Дружина перестала дзвонити. Перестала дзвонити... А синок Валерик, ох, синок! Сам знайшов телефон і подзвонив. *(Наче злякався, що йому не повірять)*. Слово честі... сам знайшов і подзвонив: «Тату, ти чуєш? — каже.— Тату, приходь на ялинку...» І хтось вирвав трубку. Мати вирвала трубку... *(Налив, випив горілки)*. Слухай, може, востаннє згадую. Будинки споруджував... Знали мене всі. Потім опустився до виконроба, але зі мною рахувалися. Бо я фахівець... І звідти списали... Білі пси не відставали від мене. Загнали сюди. *(Сміється, не розкриваючи рота)*. Сюди, мити гальюн!..

М а р и н к а. Відпочиньте... Щоб капітан не помітив. Ідьте у каюту. Я теж сьогодні на берег піду. *(Усміхнулася)*. Підемо з ним на берег, Чого я сердилась? І потанцюємо.

Дівчата на нього отакеними очима дивитимуться. І нехай собі дивляться. Він мій. Нехай заздрять. Він мій... Треба зачіску зробити...

Б о ц м а н. Валерик забере мене... Приїде й забере... Він такий... Любить мене...

М а р и н к а *(підходить до нього)*. Ідіть у каюту.

Б о ц м а н. Ми бачимося з ним рідко, але бачимось... Думаю, і сьогодні прийде...

М а р и н к а. Не слухаєте мене, а потім пожалкуєте... *(Виходить)*.

Б о ц м а н *(підводиться, ходить по каюті, у якомусь неприродному збудженні)*. Душа чує... прийде. *(Прислухається)*. Катер. Це він, мій Валерик. *(Дивиться у вікно)*.

Заходить гарний хлопець років за двадцять. І одяг, і манери інтелігентної людини.

В а л е р и к. Не чекав на мене, тату?

Б о ц м а н. Чекав. *(Не повертаючись, продовжує дивитись у вікно)*. Я завжди тебе чекаю.

В а л е р и к. Забарився. Робота.

Б о ц м а н *(повертається, дивиться кудись у простір. На устах болісна усмішка)*. Сідай, відпочинь з дороги.

В а л е р и к. Я літаком, а потім у таксі. *(Сідає)*.

Б о ц м а н. Пам'ятаєш, як ти маленьким подзвонив мені... під Новий рік на ялинку запросив?

В а л е р и к. Пам'ятаю.

Б о ц м а н. Ти архітектор... Тепер уже архітектор... Знайди мої креслення. Я мріяв...

В а л е р и к. Знайшов.

Б о ц м а н. Не встиг я.

Пауза.

Думаєш, байдикую зараз. Я боцман на все пароплавання. *(Дивиться на Валерика)*. Схожий на мене, бачу, схожий... Головний архітектор?

В а л е р и к. Головний.

Б о ц м а н. У мене вдався... А мати згадує мене?

В а л е р и к. Згадує, чекає.

Б о ц м а н. Знав, вона добра, хороша в нас... Тоді... Скажу, признаюсь, винен... Тоді... Я ж хотів допомагати, вона відмовилась... А ти *(з острахом)* не п'єш?

В а л е р и к. Зовсім.

Б о ц м а н. І сім'я в тебе?

В а л е р и к. Сім'я...

Б о ц м а н. Отак і сім'я, і не п'єш: я все життя твоє бачу... Я помилявся, а ти ні...

В а л е р и к. Я приїхав за тобою. Заберу. Треба, пора зібратися сім'ї. Будемо обідати всі разом. У нас і стіл той самий залишився, і чашка твоя — велика, череп'яна, твоя улюблена чашка. Ти розповідатимеш смішні історії... Мама пироги з калиною напече, ти їх любив, і чай на вишневих пагінцях... І кіт Циган іще живий. Подзвониш, а він знає, що то ти, й прибіжить до дверей.

Б о ц м а н. Я тобі допомагатиму. Ми вдвох... оті проекти мої знайдемо. В мене вони є... Я ще живий.

В а л е р и к. Забудьмо, що було, забудьмо, батьку... До мене підеш працювати... Не образишся, що під начальство сина?

Б о ц м а н. У тебе на стороні нікого?.. І не треба. Гляди мені *(свариться пальцем, шипить словами)*, щоб білий пес тебе не вкусив, гляди, щоб не вкусив... *(Збезсилів)*. А я вже хотів за борт, боявся, не прийдеш...

Пауза.

Бачиш, мене, сину... Мене вже немає...

В а л е р и к *(аж скрикнув)*. Тату!

Б о ц м а н. Жартую я. Може, жити ще будемо... Я не тікав від вас: мене шпурнув вітер, і білі пси загнали... Костюми тобі Гриценко шие? *(Налив у склянку, випив)*. Мабуть, і мати приїхала і стоїть у коридорі? Не хоче зайти, сюрприз мені... на день народження приготували!

Валерик. Серце підлікуєш, бо воно в тебе, як рана, болить. Так болить, що в очах темніє. Чужим байдуже, а я... батьку, теж хворий від твоїх болей.

Боцман (*видно, йому зле*). Ось тут... Тут цвяшок забитий.

Валерик (*підходить, кладе йому руку на серце*). Знаю...

Боцман. Тепер легше. Торкнувся ти, й легше.

Переміна світла.

Боцман у тій самій позі, тримає руку на серці. Заходить Маринка. Переодягнена, з новою зачіскою.

Маринка. Ви ще тут?

Боцман. Уже й легше, Валерику. А рука в тебе гаряча... Спасибі, легше. Я піду, Валерику, в каюту.

Маринка (*дивиться на боцмана*). Як вип'є, так і марить сном.

Боцман. Піду полежу. Не приймай руки, Валерику. (*Підводиться, виходить*).

Довга пауза.

Маринка. Боцман засне, і стане тихо на теплоході, лише машина, як велетенський кіт, муркотітиме.

Пауза.

Мама правду казала: «Звикнеш до теплохода, й буде він тобі як дім». Я вже звикла. Вже другий рік. А боялася, не хотіла. І мама теж вдавала, що спокійна, а сама внесла мій чемодан і почала щось у ньому переглядати...

На ці слова в каюту заходить мати Маринки з невеликим чемоданом. Сідає, починає щось у ньому перекладати.

Мати. Звикнеш до теплохода, й буде він тобі як дім.

Маринка. ...То вона, щоб я сліз у її очах не побачила. Так їй стало жаль, аж зсудомило горло. Так жаль... І ще я наче вперше побачила, що моя мама красива. А я все, було, дорікаю: «Чужі тьоті он які, а ти... не стежиш за собою». Ми рідко що купували з одягу. Особливо мама... Вона більше перешивала... (*Дивиться на матір*). На ній спідничка перелицьована. Блузка... Вона тільки її на свято одягала... Того дня, коли я виїжджала, був будень, а мама одягла білу святкову блузку... (*Ніби звертається до матері*). А якщо так, без стажу, спробую вступати?

Мати. Тільки гроші проїздиш. У нас, доню, знайомих немає, щоб допомогли, треба самим пробиватися.

Маринка (*усміхнулася*). Кажеш — «самим», ніби тобі теж в інститут.

Мати. Ти вступиш, виходить, і я здам екзамени. Недаремно ж говорять про конкурс батьків.

Пауза.

Не лінуйся там і не соромся своєї роботи... А ще... Будеш на теплоході одна серед чоловіків, гляди мені... Я не переживу...

Маринка. Навіщо ти про це?

Мати. Мабуть, Маринко, поки й світ сонця, на вдову і вдовину дочку в сто очей дивитимуться.

Маринка (*жартома*). Якщо кого обирати на теплоході, то капітана.

Мати. Не жартуй, знеславить себе легко. Ой як легко... Вступиш в інститут, закінчиш, а потім уже видно буде. Бо яку долю в молодості викохаєш собі, з тою все життя пройдеш.

Маринка. Не треба мене повчати, мамо, ти ж знаєш, я цього не люблю.

Мати. Ти в мене єдина. Все моє життя — це ти.

Довга пауза.

Збула... тобі покласти... Я зараз. (*Виходить з чемоданом*).

Маринка. Вона нічого не забула, вона пішла поплакати. *(Теж перемагає сльози, потім усміхається)*. Ось бабиш, мамо, як наворожила собі. Покохала капітана... *(Усміхнулася)*. Не лякайся, мамо, у нас справжнє кохання. А який він, мамо, гарний. Яка в нього воля. На теплоході не те що слова — погляду його слухаються. З таким нічого не страшно. Він найкращий капітан пароплавства. Його на ракету обіцяють перевести... І я з ним піду... На край світу з ним піду.

Пауза.

А в інститут я, мамо, вступлю, не бійся. Я читаю, повторюю... Скоро напам'ять усе вивчу... *(Прокинулася від думок)*. Чогось затримався... Мабуть, сьогодні в кіно не підемо. Невелике лихо, повторюватиму математику... Задачі розв'язуватиму... А хлопці десь на березі... Теж розв'язують свої задачі. Хай і вони будуть щасливі в коханні, як і я.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Шматок набережної. Вдалині силует теплохода. Микола, видно, когось чекає. Заходить Неля.

Неля *(підходить до Миколи, вітається)*. Навіть на березі милуєшся своєю баржею... Я так і не побувала на ній.

Микола. Можна зараз на теплохід!

Неля. Пізно.

Пауза.

А так хочеться попливти по безконечній річці. Щоб ніколи й до берега не приставати.

Микола. Як завжди — в кафе?

Неля. Ти написав, що маєш щось важливе сказати.

(Посміхнулася). Мабуть, важливе, бо півтора місяця не бачились. Ти обмірковував або, як любиш висловлюватись, зважував? Кажі!

Микола мовчить.

Чи, може, передумав?

Микола. Нелю... Давай одружимося... Я кохаю тебе.

Неля. Нарешті зважив.

Микола. Я не жартую.

Неля *(з викликом)*. Ти серйозний, ти жартувати не любиш. І час для одруження продумав? Мабуть, у кіпці навігації?

Микола *(дивиться на Нелю, хоче збагнути її настрій)*. Можна і в кінці навігації...

Неля *(з викликом)*. Тепер я краще стану твоєю любаскою... Я майже вдова. Квартира окрема, все зручно. Чого так дивишся? Мені інколи теж можна вірити.

Микола. Нелю, я не розумію.

Неля. Запізнився. Позитивний герой... Запізнився! Ми з Паликом розписалися. І весілля бучне в ресторані відгуляли. В ресторані, на схилах. Може, ти й музику чув, коли процпивав на своєму «Урагані». Поки випивали, танцювали, п'ять барж пройшло... П'яна була, а баржі рахувала.

Довга пауза.

На весіллі все як годиться. Навіть мамочка сплакнула. Правда, без сліз, боялася, щоб вії не змити... Кричали: «Гірко!» Так кричали...

Пауза.

Ось бачиш, і розмові нашій кінець... Мовчиш, не знаєш, що сказати?.. Не треба нічого, йди на свій теплохід!

Микола. Сволота.

Неля. Я чи Палик?

Микола. Що тебе привернуло до нього?

Не ля. Може, за тебе треба було вийти? Але ж ти бо-гуз! Ти ж мовчав, зважував, придивлявся! Ти не кохав мене!

Микола. Невже ти певна цього?

Не ля (*посміхнулась*). Жартую... Ти мені не пара. А що до Палика привернуло? Можу сказати. (*З викликом*). Я наркоманка. Батьки зробили мене наркоманкою... З дитинства мене почали напувати героїном любові, упадання, запобігання. Ляльки, потім ганчірки, потім коктейлі... Короткий шлях від ляльки до коктейлю. Мої батьки не багаті, але жили формулою: «Ми не знали, нехай хоч дитина...» Ти думаєш, я була щаслива? У тебе було горе?

Микола. Ні.

Не ля. А в мене було. Багато горя! З'являться на ко-мусь нові чобітки, а в мене таких іще нема, — вже горе. Чобітки є, кожушка нема — знову горе! Кожушок дістану, а різні черевички, куртки, сумочки, браслети цілим натов-пом обступали мене горем. Я діставала свій героїн і не впи-валася.

Пауза.

Кінчу інститут, а там робота, зарплата. Уявила собі, зля-калась і пішла до Палика.

Микола (*сухо*). Не треба так.

Не ля. Цинічно?

Микола. Гірше.

Не ля. Розпуста? Торгівля вродою?

Микола. Кохала його?

Не ля. Мабуть, тебе кохала, а пішла до Палика. Про-далася! Твоя порядна душа најачилась від цього слова? Скажу культурніше. Я шукала затишку... достатку! (*Вий-має цигарку, запалює*). Тобі все це не потрібно. Пожалку-єш, що й прийшов.

Пауза.

Кажуть, із страшного горя людина за годину може посиви-ти. А я за кілька днів не посивіла, але постаріла. Відчула,

кожною клітиною відчула, як ненавиджу Палика. Він — як тварина, і я з ним почуваю себе твариною. Хочеться чавкати, пити коктейлі і ні про що не думати! Мама повчала: «Треба мати квартиру». В нього дві великі кімнати... Але в них нічим дихати. Вони схожі на Палика. Одутлі, самовдоволені. Меблі, як куртки на Паликові,— сучасні, але наче з чужого плеча... На третій день (*посміхнулась*)— як у казці — на третій день я вирішила залишити його. Але події випередили мене. Наскочила міліція, обшук... Виявляється, Палик не мультиплікатор, а спекулянт! Ганчір'ям спекулював іноземним, а більше вітчизняним. Малював, чіпляв іноземні етикетки і збував як закордонне. Палика не заарештували: він не з'явився додому... Така моя одісея... Я теж утекла...

Микола. До матері?

Неля. Була в матері. Вона вже про тебе запитувала. Коли б зайшов, вона прочитала б тобі лекцію на тему: «З коханим рай і в курені». Живу в гуртожитку...

Пауза.

Микола. Я розумію тебе.

Неля. Будеш співчувати? Це гидко.

Микола. Я все одно кохаю тебе... Ми повинні бути разом.

Неля. Шукав дівчину, а знайшов молодицю. Цього ти мені ніколи не простиш. Бувай!

Микола. Нелю, давай подумаємо...

Неля (*спалахнула*). Я й тебе ненавиджу з твоєю розсудливістю. Там у воду кинувся, врятував... Кожний дурень, що може плавати, рятуватиме, а тут роздумував, зважував, мовчав. Усі ви сволота... (*Отямилася*). Пробач... (*Хоче йти*).

Микола (*затримує*). Я не відпущу тебе.

Неля. Думаєш, покінчу з собою?.. Ні. Кажуть, людина сама себе створює, сама себе виліплює. А я ще й рукою не

доторкнулася (*жест*) до цього шматка глини. Тепер спробую, якщо не пізно... Ти мені нічого не говори. Зараз — нічого.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

На тому ж місці Володя і Аза.

Володя. Бачила, Неля побігла, а Коля за нею потелінався? Замучила хлопця. Я б на його місці сказав: «Полотном дорога!»

Аза. Про чуже кохання не суди. Може, Микола завинив.

Володя. Вона з Паликом чого воловодиться? Для меблі?

Аза. А Микола? Мужчина називається. Я б на його місці того Палика за третій поріг викинула.

Володя. Азик... повернемося до наших справ. Яку приголомшливу новину ти хотіла сказати?

Аза. Вгадай.

Володя. Що ти мене шалено кохаєш, це відомо навіть на теплоході.

Аза. Базіка.

Володя. Я тебе розмалював. Хлопці аж роти пороззяляли. По-перше, збрехнув, що ти актриса.

Аза. Це не брехня.

Володя. Ти кинула шовковий комбінат і вступила в оперний театр?

Аза. Ще не кинула, але кину. На огляді я зайняла перше місце і...

Володя (*насторожено*). І...

Аза. Секретар комітету комсомолу сказав, що мене цього року рекомендуватимуть у консерваторію.

Володя. Отой блакитноокий ангел? Він давно до тебе клинці підбиває. Хай свою дружину рекомендує.

А з а. Не жонатий.

В о л о д я. Біографію його вивчаєш?

А з а. Вивчаю!

В о л о д я. Тоді, як каже Толя: «Чао!» (*Хоче йти*).

А з а (*засміялася*). Дурнику, не хочеш, щоб я стала актрисою?

В о л о д я. Не хочу.

А з а. А чого перед хлопцями хвастався?

В о л о д я. Ціну тобі набивав.

А з а. А може, собі?

В о л о д я. Я відчуваю, що посваримось.

А з а. Я теж.

В о л о д я. Тоді давай за системою йогів наберемо повні груди повітря і з силою видихнемо.

Обоє одночасно вдихають і видихають.

А з а. Легше стало?

В о л о д я. Як на світ народився.

А з а. Що ти пив?

В о л о д я. Кухоль пива.

А з а. Цього більше не буде.

В о л о д я. На вино перейти?

А з а. Треба гроші економити.

В о л о д я. В батька корова здохла?

А з а. Мене прийняли в кооператив.

В о л о д я. ??!

А з а. Через рік — однокімнатна квартира. Уявляєш? Окрема!

В о л о д я (*ще не вірить*). Не може бути!

А з а. Вже документи подала.

В о л о д я (*навіть злякано*). Азо, а пенсьонзи? (*Жест*).

А з а. У мене на книжці триста п'ятдесят... А в тебе?

В о л о д я. У мене готівка...

А з а. Багато?

В о л о д я. Сорок сім карбованців і дрібних копійок шістдесят.

А за. Де ти гроші діваєш?

Володя. Вони самі діваються.

А за. Мої батьки трошки допоможуть.

Володя. Я своїх не проситиму.

А за. Що ж будемо робити?

Володя. Знаєш, я магнітофон продам.

А за. Продавай.

Володя (*подумав*). Не продам. А як же я твої пісні слухатиму?

А за. Ти їх іще слухавш?

Володя. Кожний вечір у каюті влаштовую концерт.

А за. Я вже ходила по магазинах, до меблів прицінювалася. Чого дивуєшся? Рік, знаєш, як швидко пролетить.

Володя. Тобі піаніно купимо.

А за. В нас і на губну гармошку не вистачить.

Володя. Я людина слова: сказав, купимо, то купимо.

А за. То мені йти в консерваторію?

Володя. Про що мова? Не йти, а бігти треба. Ти ж уявляєш, до твого голосу та ще консерваторія?!

А за. А квартира?

Володя. Будемо думати.

А за. Через тиждень треба внести тисячу двісті карбованців.

Володя (*аж задихнувся*). Ох і сума! Аж мурашки по тілу пішли.

А за. Ходімо, я тебе пивом пригощу.

Володя. Не хоч, треба економити.

А за. Одну пляшку на двох!

Володя. Тисячу двісті!

По паузі.

Обійдемося без пива.

А за. Ти в мене... Слів не знаходжу!

Володя. Ще Мамай учив: «Розумна жінка завжди скаже, що її чоловік геніальний!»

КАРТИНА П'ЯТА

Теплохід, кают-компанія. За столом сидить капітан. Обличчя втратило звичайний спокій і самовпевненість, він наче у щось вслухається. Два чоловічих голоси: один — басовитий, спокійний, другий — тоненький, в'дливий.

Перший голос. Маємо сигнал про ваші нездорові взаємини з куховаркою... Від кого? Цього ми не скажемо.

Другий голос. Невже не розумієте, що на роботі повинні бути тільки офіційні взаємини? Тільки офіційні.

Перший голос. Ви молодий, не одружений, маєте право на кохання... Але...

Другий голос. Яке кохання? Яке кохання? Вона ж вам підлегла. Кохання з підлеглою — це, пробачте мені...

Перший голос. Недобре виходить, капітане.

Другий голос. Мало вам дівчат на стороні? Та робіть там що хочете! Хі-хі, що хочете, нам діла немає. А в себе, в колективі, знаєте, як це називається?

Перший голос. Сподіваюся, що далеко не зайшло?

Другий голос. Надвоє баба ворожила. Каюта... він господар...

Перший голос. Що ж будемо робити?

Другий голос. Сором для флоту. Ганьба! Чорна пляма!

Перший голос. Необхідно якось відреагувати.

Другий голос. Перевести дублером на якийсь старий теплохід.

Перший голос. Чи не забагато?

Другий голос. За такі речі треба бити, бити! З підлеглою в інтимних взаєминах! Я життя прожив... і... Дублером, дублером або зовсім з флоту.

Перший голос. На перший раз...

Другий голос. Немає в мене до нього довіри. А ми ще на ракету його висували.

Перший голос. Про це не може бути й мови.

Заходить Маринка. З тривогою дивиться на капітана.

Другий голос. Повію тримає на кораблі. Зручно влаштувався. Її треба здати в міліцію. У колонію за розпусту. Пройда!

Перший голос. Зробіть самі висновки. Повернетесь з рейсу, доповісте.

Маринка. Занедужали? Може, чаю? Аспірипу? (*Виходить і швидко повертається з чаєм*). Випийте... і аспірин прийміть.

Капітан. Не треба. (*Подивився важким поглядом на Маринку*).

Маринка. Що з вами?

Капітан. Хтось написав про наші взаємини.

Маринка (*тихо, злякано*). Хто?

Капітан. Не анонімка. З підписом, але не сказали хто. Щоб за критику, мовляв, не мстився.

Маринка. Про що написали?

Капітан. Про все.

Маринка. Що — все?

Капітан. Їм не доведеш.

Маринка. Було б сказати...

Капітан. Що сказати?

Маринка. Правду... Ну, правду, що в нас справжнє.

Капітан. У колективі, з підлеглою...

Маринка. Ті, що розмовляли з вами, божевільні... Хочете, я піду до них.

Капітан. Цього ще бракувало.

Довга мовчанка.

Маринка (*тихо*). Тоді на ракету переходьте.

Капітан. На яку ракету?.. В дублерах можу опинитись. (*Виходить*).

Маринка (*деякий час стоїть зааніміла*). Написав... Що ж тепер буде? (*Виходить*).

Заходить боцман. П'яний, але ступає твердо. Сідає за стіл. Ставить перед собою чвертку, склянку.

Б о ц м а н. Не можу в каюті, душить... Валерику, знайди мене, забери. З'їдять мене білі пси. *(Наливає, випиває)*. З'їдять... Тримайся, боцмане, тримайся... А за що триматись і для чого триматись? Я вже списаний... Душить і душить... І горілка — як трава... Як трава... *(Прислухається)*. Наче під'їхав катер. Може, капітан. Ну й нехай, нікого не боюся. Не боюсь нікого. Капітан? І що ж? Палуба чиста, пральня чиста, коридор чистий, і гальюн... *(Прислухається)*. Іде, чужий хтось.

Заходить П а л и к, блідий, наче постарілий і наче чимось схожий на боцмана. Може, тим, що неголовий? Зупиняється, дивиться на боцмана.

Хто ти?

П а л и к. Микола де?

Б о ц м а н. Хто ти?

П а л и к. Є хтось сторонній на кораблі?.. Дівчина Неля?

Б о ц м а н. З міліції? У штатському?.. Сищик!

Палик вдивляється в боцмана все пильніше й пильніше, наче впізнає.

(Наливає в склянку горілку, п'яно підводиться, підходить до Палика, простягає йому склянку). Сищик — теж робота...

Їхні погляди зустрілися.

(Щось страшно вповзає в душу боцмана, рука його повільно опускається, пальці розслабляються, склянка падає).

Вони стоять один навпроти одного. У поглядах — несподіваність, безпорадність і жах зустрічі.

(Задкує, мов сліпий, навпомацки знаходить стілець, важко сідає).

Довга мовчанка.

(Якимось запобігливим, принизливим голосом). По мене прийшов, Валерику? Знайшов мене, сину?.. А я тут. *(Про-*

вів долонею по обличчю, неприродно усміхнувся). Не добрівся. (Намагається застебнути сорочку неслухняними пальцями). Це ж ти, мені не видалося? (Останнє слово хрипле, наче хтось горло здушив). У нас... Я боцманом...

Палик усе ще стоїть, пекучий біль перекосив його обличчя. Хоче й не може зрушити з місця.

П а л и к *(не сказав — просвистів)*. Батечко! *(І прямо з пляшки нахильці випив, опустився на стілець, зсутулений, у тій же позі, що й батько)*.

Б о ц м а н. Валерик...

П а л и к. Ім'я не забув, геній...

Довга пауза.

Б о ц м а н. Як ти? Як ти?

П а л и к. Як живу чи як не здох?

Б о ц м а н *(не знаходить інших слів)*. Як ти?

П а л и к *(мабуть, горілка вже почала знімати обручі)*. Біографію сина хочеш знати, гаде? Коли ти повіявся, матуся спочатку посумувала, а потім тверезенького іуду знайшла. Підворіття стало для мене середньою школою, товкучка — університетом, тюрма — вищими курсами по удосконаленню.

Пауза.

Ти, старий, смердючий папе... Колись я мріяв зустріти й задушити тебе. *(З презирством оглядає його)*. Докотився, «талановитий», «незамінний»!

Б о ц м а н. Прости...

П а л и к. Заткнись. *(Засміявся)*. А де ж тепер твої брати випиваки? Де дівчата? *(Виймає з кишені пляшку)*. Чого тремтиш? Убивати не буду, гидко. *(Видно, в нього майнула якась думка)*. Ти під своїм прізвищем лазисш по землі? Гони паспорт! Швидше, папаню!

Боцман якимось байдужим рухом дістає паспорт, подає Паликові.

(Узяв, розгорнув). Під своїм прізвиськом: Павленко Петро Степанович. Як же тобі вдалося від аліментів тікати? *(Ще раз повторює)*. Павленко. Я вже відвик від нього. Спробую знову Павленком по одній шостій побігати. *(Надпис із пляшки, поклав паспорт у кишеню)*. Дівчини чужої нема на кораблі? *(Щось думає. Потім рішуче, зло)*. Втекла кудись! *(До батька)*. Папашо, ти очманів од щастя чи з переляку? Чао! *(Помахає рукою, вийшов, але відразу повернувся, підійшов і дав ляпаса батькові)*. Щоб не кортіло знову тебе побачити!.. *(Хрипло зареготав. Вийшов)*.

Бодман деякий час сидить мовчки. Потім підводиться і, як сліпий, з простягнутими вперед руками, виходить.

КАРТИНА ШОСТА

Кают-компанія «Урагана». Микола, Толя, Володя, Маринка. Усі вже переодягнуті в буденне, крім Володі.

Володя. Вже натягли робочу шкіру? А я не хочу. *(Бере гітару, грає, щось наспівує)*.

Толя *(переглядає журнал)*. Спробуй у чистому біля машини або на містку.

Володя. Хочеш стати капітаном — терпи місток.

Толя. Стану капітаном.

Володя. На кашкеті — краб. Ітимеш, а він так і загрибатиме клешнями дівочі погляди.

Толя. Задля цього варто потерпіти.

Володя. Весело вечір провів?

Толя. Зустрів дружка з «Калуги».

Володя. Як вони там?

Толя. У капітана виразка шлунка. На теплоході ліва машина барахлить. План — дев'яносто процентів.

Володя. Нехай тікає з того «лайнера».

Толя. Казав. Не хоче. Звик.

Володя. То правда. Я теж з «Урагана» не пішов би нікуди.

Пауза.

Хлопці! Сьогодні на планеті відбулася грандіозна подія.

Т о л я. На Місяць полетіли?

В о л о д я. Не ті масштаби.

Т о л я. На Марс? Серце пересадили?

Володя заперечливо хитає головою.

Тоді не знаю. Радіо не слухав.

В о л о д я. На жаль, по радіо цього не передають. (*Урочисто*). Сьогодні двоє з мільярдів людей стали безмірно щасливими. Ви перші дізнаєтесь, хто ці щасливці.

Пауза.

Я і Аза! Ми одружуємось.

Т о л я. Світовий масштаб! У Тан уже прислав поздоровлення?

В о л о д я. Чекаю з хвилини на хвилину! Весілля відгуляємо. Під час весілля на «Урагані» майорітиме прапор, як на державне свято. А що? Створюється сім'я, створюється маленька держава. (*Усміхнувся*). І в цій сім'ї я — прем'єр, Аза — верховна рада. Я керуватиму й звітуватиму перед нею.

М и к о л а. Вітаю.

Т о л я. Співчуваю.

В о л о д я. А тепер після урочистої частини перейдемо до ділових справ... Азу прийняли в кооператив. Своя, окрема, з балконом, квартира. Буде при умові, якщо через тиждень внесемо тисячу двісті... Аза має триста, я — п'ятдесят... Батьки Ази... вважатимемо, триста... Решту...

Пауза.

Уклінно звертаюся, хто скільки може?

Пауза.
Тиша.

Не товпіться: по порядку... Віддам через півроку. Ви так галасуєте, що я не розберу, хто скільки пропонує.

Тиша.

Ніхто не хоче придбати акції цього надійного підприємства?

М а р и н к а. У мене п'ятнадцять карбованців.

В о л о д я. Дякую за сміливість...

Мовчанка.

Будемо вважати питання вичерпаним. (*Бере гітару, співає пісеньку: «Мене врятували сусіди»*).

М и к о л а. Можу двісті дати.

В о л о д я. Серйозно.

М и к о л а. Більше не маю.

Т о л я. Я знав, відчував, що ти зробиш мені якусь пакість вищого класу...

В о л о д я. Я добровільно.

Т о л я. Прямо з кишені витягає, свинота... А віддаси?

В о л о д я. Постараюсь.

Т о л я. Я маю близько трьохсот.

В о л о д я. А позичиш скільки?

Т о л я. Пропаде путівочка. Це грабунок ближніх, грабунок — вищий клас! Бери всі!

В о л о д я (*розчулено*). Спасибі, хлопці.

Пауза.

Т о л я (*іронічно*). Виходить: тпру-р-ру, приїхали.

В о л о д я. Куди?

Т о л я. До кінцевої зулунки під назвою міні-мрія.

В о л о д я. Прийнято. Розшифровано.

Т о л я. Чекаю відповіді.

В о л о д я. На цьому кораблі, що зветься Земля, з екіпа-

жем три з половиною мільярди, кожний має право на свою каюту. Для нас із Азою квартира — тільки хвилинна зупинка, після якої наш експрес набере ще більшої швидкості. Людина має цінність, поки вона чогось прагне, чогось добивається, кудись іде!..

Т о л я. А як би про це сказав Мамай?

В о л о д я. «Якщо вже ти кінь, то краще пропасти в дорозі, ніж здохнути в конюшні».

Т о л я. Мамай не делікатничас у формулюваннях.

В о л о д я. Кінцевої зупинки для гомо сапієнс немає; у цьому, мабуть, і щастя.

Т о л я. Лише в цьому?

В о л о д я. Звичайно, щастя буває різне.

Т о л я. Намалюй варіантик.

В о л о д я. Будь ласка. Невеличке, з хитренькими оченятами, як клоп під шпалерами, так і воно, любить оселитися в затишку. Щоб і килим, і телевізор, і звані вечори, і весілля з генералом... Йому страх як до вподоби дача! Хоч погана, хоч з фанери збита, аби звалася дачею. Таке щастя дуже зручне: його можна, як маленьку собачку, носити на руках; воно гавкає, його далеко чути.

Т о л я. І все ж? Куди йдеш ти? Куди йде Аза?

В о л о д я. Про Азу я трохи перегнув... Вона лише цього року вступає до консерваторії. Її рекомендує комітет комсомолу. Приймуть. Голос у неї!..

Т о л я. Ясно. Друга Петрусенко!

В о л о д я. Не менше.

Т о л я. А ти?

В о л о д я (*з певністю*). Піднатужусь. Пуп дротом перетягну, щоб не розв'язався, а радіофакультет закінчу. Інженером буду!

Т о л я (*в тон йому*). Встановиш зв'язок з розумними істотами інших планет.

В о л о д я. Не виключено.

Заходить боцман, побритий, у чистій сорочці, на вигляд тверезий.

Боцман. Маринко, до капітана! (*Сідає в кутку*).

Толя. Володя жениться. Дід чисту сорочку одягнув. Вечір несподіванок. Миколо, і ти якийсь сюрприз приготував?

Володя. Може, й він жениться?

Толя. Він уже має роги, бракує тільки налігача. (*Зустрів погляд Миколи*). Пробач, я жартую.

Пауза.

А тебе часом не підмінили? На берег ішов темний, як ніч на покрову, а повернувся — обличчя ніби у блаженного. Мабуть, тобі бог на вухо шепнув: «Да буде тобі царство на землі, раб божий Миколо».

Микола. Шепнув.

Володя. А життя — хороша штука. І люди хороші. Я б усім їм радий чимось прислужитись.

Толя. Подраїш палубу за діда.

Володя. З великим задоволенням. Діду, наступного разу мию палубу я! (*Бере гітару, грає і наспівує*).

Заходить Маринка, бліда, розгублена.

Микола (*помітив її настрій*). Що з тобою, Маринко?

Володя. Тобі погано?

Толя відійшов набік. Напружена пауза.

Маринка. Списують мене з теплохода... Списують.

Володя. Як? Хто?

Маринка. Капітан списує...

Микола (*підходить до Маринки*). Толком розкажи.

Маринка. Хтось повідомив пароплавство, ніби ми з капітаном... у нездорових взаєминах.

Пауза.

Володя. Який же це падлюка? Анонімка?

Пауза.

Маринка. Підписався, але там не сказали хто.

Володя. Серед нас наклепник?

Маринка. Я кохала капітана. Він теж казав... А тепер його в дублери можуть через мене. Спише за прогул.

Володя. Прогул?

Маринка. Обіцяє таке формулювання... (*Гірко посміхнулася*). Бачите, прийшла черга й мені розповісти про своє кохання. Тільки коротка розповідь і вийшла.

Володя. Кохав, а тепер списує?

Маринка. Боїться, в дублери можуть...

Довга пауза.

Володя. Який же це негідник написав?

Пауза.

Толя (*хрипко, майже істерично*). Я негідник! Я написав! Казав їй про капітана, вона не вірила. І я написав. Чого зацікавила? Я кохаю Маринку. Вона мені дорожча за всіх вас, за всі теплоходи всього світу!.. А вона з капітаном. (*Тихіше*). Не знав, що робити, й написав. Ви мене виженете з теплохода. А він залишиться чистенький, голений, вольвовий... Буде вам план, буде прогресивка!..

Заходить капітан, спокійний, упевнений, як завжди. Обводить присутніх поглядом, удає, що нічого не помічає.

Капітан. По місцях! За десять хвилин знімаємося з якорів.

Толя (*підступає до капітана*). Я написав! Я! Мене списуй, Маринку не чіпай!

Капітан (*навіть не глянув у його бік*). У цьому рейсі беремо приставку! (*Хоче йти*).

Микола. Капітане! Який же ти мерзотник!

Володя. Це від нас усіх прийми.

Маринка підходить до капітана, дивиться на нього довгим поглядом, ніби хоче щось сказати, але стримується: повільно виходить з кают-компанії.

То ля *(спалахнув)*. Коли б не державний, а твій власний теплохід, я б його спалив. Разом із тобою спалив би! Капітан *(глянув на годинник)*. Залишилося вісім хвилин...

Володя. Капітане, з тобою плавати не буду... і мене списуй!

Капітан. Рапорт про звільнення — у письмовій формі!

Микола. Ні! Ми не підемо з теплохода.

Пауза.

А рапорт про звільнення подасте ви, капітане!

Німа сцена.

Капітан *(намагається хоч зовні бути спокійним)*. Боцман, на якорі! *(Виходить підкреслено рівним кроком)*.

Микола, Толя, Володя, кожний по-своєму, виходять з кают-компанії.

Боцман. Їх не спишеш... а мій... списаний... Я списав...

Лунають два дзвінки.

Чую!.. Іду! Востаннє підніму якорі... *(Узяв пляшку, хотів випити, але передумав)*. А потім...

Пауза.

Три коротких гудки... Команда: «Людина за бортом!» А вона, та людина, плавати не вміє...

Переміна світла.

На авансцені рибалка. Вдалині висвітлюється Дніпро. Зелені очі бакенів.

Рибалка. Не клює!

Голос. Може, на «Геркулес» перейдемо?

Рибалка. На «Геркулес» — подуст. А тут — лящ.

Г о л о с. Он і «Ураган» тьопає... А ти казав, щось сталося.

Р и б а л к а. Тьопає, виходить, нічого не сталося.

Чути три коротких гудки.

Г о л о с. Чого він гуде?

Р и б а л к а. Його діло. Дивися, буде кльов!

Пауза.

Г о л о с. Яка тиша, яка скрізь благодать!

З а в і с а

**ЗА ДЕВ'ЯТИМ
ПОРОГОМ**
(ЗАПОРІЗЬКА СІЧ)

Драма на 3 дії

*Дорогій дружині Любі
присвячую*

Автор

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Гетьман.	Ольга.
Максим.	Чернець.
Лихоград.	Купець.
Старий козак.	Крістіна.
Осаул.	Пес.
Курінний.	Росота.
Джура.	Язвіцький.
Федір.	Ничипір.
Горобець.	Янек.
Ведмідь.	Абрагуль-
Селянин.	мурза.
Мати.	Контаріні.
Дочка.	Хлопчик.
Знатниця.	Козак.
Олеська.	

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Степ. Степ, перев'язаний вузькою синьою стрічкою Дніпра. Степ без кінця і краю. Степ, залитий малахітовими водами трав. Степ, усіяний зорями квітів. Степ, осяяний, позолочений сонцем. Безмежжя... Безбережжя... А над усім — мерехтлива блакить неба. Небо і тиша. Тиша, сплетена з дивних безконечних голосів, одиноких струн. Заходять Язвіцький і Крістіна. Язвіцький при зброї, паче павич, — так барвисто, так пишотно зодягнений. Він дивиться на себе збоку і бачить дуже хороброго, дуже розумного, дуже багатого і знатного шляхтича. Крістіна — гарна молода жінка, теж, видно, високого роду. Вона оглядає степ. Вона захоплена, аж приголомшена навколишньою красою. Тривала пауза.

Крістіна. Оце вона, Україна?

Язвіцький (*не приховує самовдоволеної посмішки*). Оце вона — провінція Жечі Посполитої. Медова і молочна земля наша.

Крістіна. І ото, далеко, теж польські землі?

Язвіцький. Аж до самого моря... Ще не обжиті, але наші.

Крістіна. Навіщо вам так багато?

Язвіцький. Вельможній панні відомо, що Стародавній Рим був могутній і славетний, бо мав свої багаті провінції.

Крістіна. Але Рим мав і Спартака, пане Язвіцький. Вас це не страшить?

Язвіцький (*зухвало*). Ми теж мали свого Спартака, тільки він звався Наливайком. І, смію запевнити, розправилися з ним так, що нам позаздрили б і римляни.

Пауза.

Крістіна. Яка благословенна тиша.

Я з віцький. Огнем і мечем ми здобули цю тишу над краєм. Огнем і мечем, панно Крістіно.

Крістіна. Надовго?

Я з віцький. Запевняю — на сотні років!

Крістіна. А що таке Січ? Я ще дома, в Парижі, про неї наслухалася.

Я з віцький. Десь на дніпровському острові розтабурилася згряя лотрів. Але й вони тепер покірни. Наш меч поставив їх на коліна.

Крістіна. Ви більше вояк, ніж дипломат.

Я з віцький. Гострий меч і гострий розум вживаються між собою.

Крістіна (*з іронічною посмішкою*). Пан дуже скромний.

Я з віцький (*відчує її іронію*). Тут спекотно, прошу в карету.

Крістіна. Який простір, яке безмежжя...

Пауза.

В цьому краї народилася русинка, яка колись стала королевою Франції. Кажуть, вона не терпіла вузьких затемнених вікон своїх палат. Тепер я її розумію.

Я з віцький. А я прошу француженку стати королевою цих просторів. (*Уклонився*).

Крістіна. Пан іще не король.

Я з віцький. У своїх маєтностях — я король!

Крістіна (*усміхнулася*). Освідчення в степу — це слов'янський звичай? Не будемо поспішати, пане.

Я з віцький. Ладен чекати хоч усе життя!..

Пауза.

Я скоро маю їхати до короля. (*З погордою*). Він кличе мене! Поки повернуся, вам тут, сподіваюся, приємно буде в товаристві моєї родини. До ваших послуг палаци, слуги...

Крістіна. Подумаю... Он хтось іде.

Я з віцький. Хлоп.

Крістіна. Кажуть, тут добре співають... Цікаво б колись послухати.

Пауза.

Заходить Максим. Усе на ньому біле-біле, наче в сонці випране. В руці — ціпок, на плечі — торба. Вродливий, ставний парубок. Він проходить обіч Язвіцького і Крістіни, вітається з ними, ледь торкнувшись рукою бриля.

Язвіцький. Підійди-но сюди!

Максим повільно підходить. У його постаті, погляді — ні страху, ні покори, лише цікавість. Зупиняється.

Заспівай, панна послухати хоче.

Максим (*дивиться на Крістіну, потім на Язвіцького, ледь усміхнувся*). То, може, пан заграє, а я заспіваю. Без музики не вмію.

Язвіцький (*його аж тіпонуло, хапається за шаблю*).

Бидло!

Крістіна (*зупиняє Язвіцького*). Не треба... (*Шильно, з ще більшою цікавістю дивиться на Максима*).

Максим. Бувайте здорові. (*Виходить*).

Язвіцький. Навіщо ви дарували цьому лотрові життя?!

Крістіна. Я вас утримала від нешляхетного вчинку — розправлятися з беззбройним. Справді спекотно, ходімо в карету.

Крістіна і Язвіцький виходять.

Заходять Ольга і Олеська. Обидві — як цей весняний степ — чисті, барвисті, уквітчані, замріяні, ніби й вони — краплинки степу.

Зупиняються, вдивляються, аж вдихають далечінь.

Олеська (*по довгій паузі здіймає руки догори*). Мамо-о-о-о!

Ольга. Чого це ти?

Олеська. Коли мені радісно або сумно, я кличу маму. А зараз мені чогось сумно.

Ольга. Вертайся додому, Олесько.

Олеська. Не хочу додому.

Ольга. Мама непокоїтись будуть.

Олеська. Вони знають, що я з тобою.

Ольга. Іди, Олесько, прошу тебе.

Олеська. Я вам не заважатиму.

Ольга (*нілково*). Кому?

Олеська. Я знаю, ти проведжатимеш Максима, ви домовилися тут зустрітись.

Ольга. Підслуховуєш? І не соромно?

Олеська. Коли я не сплю, воно само підслуховується. Я багато чого начулась.

Ольга. Чого ж ти начулась?

Олеська. Мама казали: «Сидів би Максим дома, в нього і хата добра, і ґрунт...» А тато кажуть: «Хай скуштує козацького хліба. Коли б здоров'я, сам би туди майнув». А мама кажуть: «На Січ піде — життя згубить». А тато кажуть: «На все воля божя!..» Максима можна кохати, він найкращий у селі. Найкраще співає і сам складає пісні.

Пауза.

Він учора тебе цілував біля воріт...

Ольга. Олесько, мовчи, бо будеш бита!

Олеська. Я теж кохаю Максима.

Ольга (*засміялась*). Удвох одного кохати не можна.

Олеська. Ми сестри, нам можна.

Ольга. Ти ще мала. Твої парубки гуси пасуть, а не в козаки йдуть.

Олеська. Я не виросла?!

Ольга. Жито буває високе, та зелене.

Олеська. Ти на чотири весни старша, не так уже й набагато.

Ольга. Набалакалась — і годі, біжи додому.

Олеська. Чого проганяєш? Ви з Максимом підете собі, а я за вами. Здалеченька. І не слухатиму, про що ви будете говорити.

Ольга. Причепилася, мов реп'ях.

Заходить Максим.

Максим. Добрий день, дівчата!

Ольга. Драстуй, Максиме.

Максим. Олеська не вітається, сердита на мене?

Ольга. Сердита? *(Усміхнулась)*. Вона тільки-но призналася, що кохає тебе.

Максим. Жаль, не знав, медяників приніс би коханий...

Олеська *(переборює гнів і образу, кидає підкреслено гордо і незалежно)*. Ви дуже мудрі обоє. Дуже мудрі! *(Вибігає)*.

Максим *(дивиться услід Олесьці)*. Даремно я так, образилось дівча.

Ольга. Не передумав?

Максим. Як бачиш, ні.

Ольга. Чого тобі йти, тут таке привілля...

Максим. Привілля... Позаду пани, попереду татари, жди, хто перший тебе проковтне.

Ольга. Дівчата заміж виходитимуть, а я...

Максим. Збереться сили на Січі, сили більше, ніж у Наливайка було, і повернемось... та так повернемось — з громом і блискавицею.

Заходить Олеська. Вона важко дихає, видно, бігла.

Ольга. Що сталося, Олесько?

Олеська. Максиме, Максиме! Хай твій кінь ніколи не спотикнеться, хай шабля твоя ніколи не випаде з рук! *(Повертається, хоче йти)*.

Максим. Олесько! *(Підходить до Олеськи)*. Спасибі. Ще ні шаблі, ні коня немає, а ти, як справжньому козакові, побажала. Спасибі. *(Цілує в голову)*. Ти що, плакати зібралась?..

Олеська *(крізь стримувані сльози)*. А я не плачу. Я ніколи не плачу. *(Виходить)*.

Пауза.

Максим (до Ольги). Думаш, мені легко залишати...
Жаль, аж груди пече.

Ольга. Тепер жаль, а згодом забудеш.

Максим. Ніколи.

Ольга. Всі так кажуть, та не всі так роблять.

Максим. Не віриш?

Ольга. Вірю. А що мені робити? Буду вірити, буду чекати. (Усміхнулась). Виглядають із Січі свого миленького. І з'явиться він на огирі баскому, при шаблі золоченій, у жупані, як вогонь, червоному... А може, твій коник, як у тій пісні:

Стукне в браму копитами
Та забряжчить поводами,
Вийде мила, порадіє,
Стане, гляне і зомліє...

(Припадає до Максима, тамує в грудях плач).

Тривала пауза.

(Знімає з шиї образок). Візьми, Максиме, це пресвята богородиця. Вона оберігатиме тебе... нас.

Максим. Спасибі, серденько.

Ольга. Дай хоч у твої очі надивлюсь. (Дивиться в очі Максимові). Як небо, глибокі! (Цілує). Покажи хоч, де та Січ, звідки виглядати тебе?

Максим. Он там, за дев'ятим порогом. (Поволі відступає, а пісня-діалог народжується, заповнює весь степ).

Співають жіночий і чоловічий голоси:

— Де ж ти, мій милий, виїжджавш,
Що ти мене, молодую, покидавш?

Вірна ж ти, мій миленький, вернися,
Куреной горілки напийся!

— Не вернися, мила, не вернися,—
Я в дорозі сирої нап'юся.

— А хто ж тобі, миленький, голову змне?
— В чистім полі дрібен дощик ліє,

То й мені головоньку змис.
— А хто ж тобі, мій миленький,
Постільку постеле?
— В чистім полі травиця шовкова,
То для мене постелька готова.
— А хто ж тобі, мій миленький,
Могилку оплаче?
— В чистім полі чорний ворон криче,
Той же мені могилку оплаче.

З м і н а с в і т л а .

Звечорілий степ. Звечорілий, захмарений. Розпочата будова замку. На передньому плані — мурована колона. Біля колони — мати з вузликом в руках. Біля матері — дочка. Впадає в очі довга товста коса. Обидві стоять огорнуті, оповиті горем.
Заходить М а к с и м .

М а к с и м . Добрий вечір!

М а т и (по паузі). Здоров був, парубче! Не тутешній?

М а к с и м . На Січ іду.

М а т и . Стелись тобі дорога полотном. (По паузі). Раніше було, цієї пори гуртами йшли, як людська річка текла на Січ...

М а к с и м . Чого ж тепер так тихо в степу, нікого не видно?

М а т и . Після Наливайка просто оскаженіли пани. Смерть над краєм, мов вітер, шугає. Настрашений, змучений люд притих...

М а к с и м . Що б не чинили пани — на Січ не заросте дорога.

М а т и . Не заросте... Мій меншенький теж за пороги подався... а старший... (Горе перехопило дух). Це ми з дочкою поминаємо його... Петра нашого...

Максим знімає шапку, хреститься.

Сьогодні рік. Такі поминки, без батюшки, без людей. Пана бояться... Ти чужий, тебе не знають, постій з нами. (Розв'язує вузлик). Візьми — це пиріжки з калиною. Любив їх наш... (Імені не сказала, сльози здушили).

Максим. З якої хвороби помер? *(Бере пиріжок)*.

Мати. Заборгували панові. Вони прийшли, і все — від сорочки до худобини — забирали. Петро наш не давав. Його, як бунтівника, і... Люди не прийдуть, бояться. Спасибі богіві, хоч тебе послав.

Максим. Чому ж не на кладовищі поминаєте?

Мати. А він, синку, тут, біля нас, стоїть... Його живим ось у цей кам'яний стовп замурували. *(Торкнулася муру)*. Він тут і стоїть, сердешний. *(Погладила стовп)*. І в мороз, і в спеку, і в дощ, і в стужу... Зимою завіє вітриуга, вдарять морози, а мені здається, що йому, синочкові моєму, холодно стояти на морозі. Схоплюся вночі, прибіжу, обніму камінь, грію його, грудьми грію-грію, аж поки мов теплішим стане. А часом, хай бог простить, почується мені, що серце синочка заб'ється.

Тривала пауза.

Ми Галерники, може, чув? Мій покійний чоловік — кравець, по селах ходив, шив. Десь його татари... А один син за порогами. *(Наче до живого, звертається до замурованого сина)*. Було б і тобі, синку, за пороги йти. *(Тамує сльози)*. Бачиш мене крізь камінь, синку? *(Обнімає муровану колону, наче пригортає до грудей сина)*. Чи буде їм кара за це, дитя моє? Від бога і від людей кара?!

Максим тихо виходить.

КАРТИНА ДРУГА

Ніч у степу. Ніч — сповнена тривоги й жаху. Десь далеко віє пес... Десь далеко скачуть коні... Десь далеко розпанахав тишу жіночий крик... І знову скачуть коні — далеко. Освітлюється сцена. Острів з високо піднятими скелястими берегами. Посеред острова огорожа — глибокий рів. Над ним — високий вал, увінчаний частоколом, далі — сторожові вежі, з валу дивляться жерла гармат — чатують далечінь. Усередині огорожі — майдан, церквяця, довгасті,

криті очеретом куреці. А навколо — степ, безлюддя. Безлюддя, якби не оцей шматочок життя, закинутий на острів. Шматочок життя, що оберігає себе жерлами гармат.

Частина куреня. Довгий стіл — широка дошка, прибита до вкопаних стовпів; по боках — ослопи. У кутку — образ пресвятої богородиці, лампадка, на стінах висить різноманітна зброя та червона кобза. Видно, козаки кінчають обід. На столі — немудрі козацькі страви. На ослонах сидять: курінний, осаул, старий козак, джуря. Всі майже в однаковій небагатій одежі. Лише їхні пістолі, шаблі, мечі кovanі не одними майстрами. Знадвору чути пісню. Вона то затихає, то знову б'ється у вікно, розливається степом.

— Мене, мати, турки знають,
Вони мене не займають.
Вони мезі коня дадуть.
Мене, мати, огні знають,
Як я іду — притухають.
Мене, мати, звірі знають,
Як я іду — утікають.
Мене, мати, води знають,
Як я іду, то втихають,—
Гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває,
Мати сина завертає:
— Вернись, синку, додомоньку,
Змию, зчешу головоньку,
Та постелю постеленьку.
— Змиють, мати, дрібні дощі,
А розчешуть густі терни,
В чистім полі травиченька —
Тож-то моя постіленька.

Осаул. Співають.

Курінний. Нехай.

Осаул. Той, що недавно прибув, виводить.

Курінний. А де гетьман?

Джуря. В степ на огирі подався.

Осаул. Джурі не годиться гетьмана самого залишати.

Джуря (*винуваю*). Не дозволив мені.

Старий козак. Він не сам — з думками своїми.

Курінний. Не в полі думки збирати, до козаків треба прислухатись.

Старий козак. Чого ж мовчиш? Повідай свої думки гетьману.

Курінний. Прийде час — повідаю.

Пауза.

Заходить гетьман, одягнений не пишотно, тільки зброя дорога.
При появі гетьмана осаул і джура підводяться.

Гетьман (*оглядає присутніх похмурим поглядом*).
Медом забавляєтесь?

Старий козак. Обідаємо. Сідай з нами, гетьмане.

Гетьман (*до осаула*). Роз'їзди не повернулись?

Осаул. Ще ні. Татари ніби не гуртуються. В степу тихо.

Старий козак. Тиша — як суха трава: може вогнем спалахнути.

Осаул. Татари більше зимою нападають.

Курінний. І вогонь той будемо голими пузами гасити.

Гетьман. Голими пузами?

Курінний. Може, не тільки пузами... але голими.

Осаул. Про діло потім.

Гетьман. Хай каже.

Курінний. Пора сказати товариству, чайки чи вози готувати в дорогу.

Гетьман. Ти вже раз питав.

Курінний. Тебе питав, тепер душу твою спитати хочу.

Гетьман (*по паузі*). Душа моя вже не людська, вона затверділа, як кремень. Удар — іскри посиплються!

Довга пауза.

Осаул. Покличте Максима.

Джура швидко виходить.

Заспіваємо й ми пісню: в пісні слова в добру думку складені.

Гетьман. Зброї мені треба! Людей!

О с а у л. Скоро купці прибудуть.

Пауза.

І люди прийдуть.

Г е т ь м а н. Заплющу очі, і вже мариться: мечі, стрільба, полки...

Заходять М а к с и м і д ж у р а.

М а к с и м. Здорові були, славні лицарі.

О с а у л (*подає чару*). Випий меду та заспівай нам козацької.

М а к с и м. Пане гетьмане, дай боже тобі лебединий вік! Журавлиний крик! За славу козацьку! (*Випиває*). А пісню можна?

Старий козак знімає із стіни червону кобзу, подає Максимові.

(Обережно, з побожністю бере кобзу, починає грати і співати-проказувати).

Ой на горі слобода,
А там жила удова.
З маленькими діточками
Вмивалася слізеньками.

К у р і н н и й. Може, іншої?

М а к с и м.

Зажурилась Україна,
Бо нічим прожити,
Витоптала орда кіньми
Маленькі діти.
Ой маленьких витоптала,
Великих забрала,
Назад руки постягала —
Під хана погнала.

К у р і н н и й. Чого все сумних граєш?

М а к с и м. То не я граю, то лихо грає.

Г е т ь м а н. Лихо, кажеш?

М а к с и м. Лихо, гетьмане. Ми й дишемо лихом.

Пауза.

Г е т ь м а н. Добре сказав: «Лихо грає». Лихограй. Осауде, нехай і записаний він буде Лихограєм. *(До Максима)*. Не ображаєшся, козаче?

М а к с и м. Воля гетьмана.

Г е т ь м а н. На Січ від панів тікав, чи совість послала?..

М а к с и м. Совість, батьку.

С т а р и й к о з а к. Вип'ємо, гетьмане, за твого хрещеника Максима Лихограя.

Всі беруть чари.

Хай він собі добуде і добру зброю, і добру славу.

Г е т ь м а н. Від думок хмільний.

Пауза.

Утихомирити лихо можна списками, мечами, пістолями, кулями гарячими, а зброї мало, і Січ малолюдна.

Об вікно знову вдарилася козацька пісня.

Заходять Ведмідь і Горобець. Горобець — аж не віриться, що людина може бути такою, — пудів на дванадцять, і сила в ньому причаїлась неабияка. Розмовляє спроквола, рухи повільні. Обіч нього — Ведмідь, теж козак, невисокий зростом, сухорлявий, він здається маленьким проти Горобця. Одежа на обох стара-престара, латана-перелатана, але шаблі золотом ковані. Обидва без шапок.

Ведмідь напідпитку, а Горобець... Хіба по ньому помітиш?

Г о р о б е ц ь *(завагався)*. А може, ходімо.

В е д м і д ь. Чого ти боїшся? Послухаємо, що старшина балакатиме... Послухаємо, розуму наберемось. Ми до вас у гості. Не проженете?

Г е т ь м а н. Налийте молодцям.

Джура наливає Горобцю і Ведмедю.

В е д м і д ь. Не треба... Пити не будемо.

Гетьман. Як життя, пани козаки?

Ведмідь. Оце ми й прийшли, щоб сказати: звання козацьке, а життя собацьке! Бачиш, гетьмане? (*Показує на дрантя*). На нас адамашок, єдваб, кармазин, а кишені набиті перлами, золотом, коштовностями... Ха-ха-ха! Пане гетьмане, у наших кишенях тільки дулі ночують!

Гетьман. Усе буде, зачекайте.

Ведмідь. Тобі видніше. Може, король польський, чи султан турецький, чи хан кримський привезуть на Січ золото, каптани, шаблі гострі та й скажуть: оце вам, беріть... Та йдіть до нас, наші голови знімайте з наших плечей. Ти — гетьман, тобі видніше.

Горобець. Ходімо!

Ведмідь. Ходімо...

Горобець і Ведмідь рушають до виходу. Горобець затримується.

Горобець. Спасибі за пригощення. Скоро покличемо й тебе, гетьмане, до нас, козаків, у гості. І на розмову. (*Виходить*).

Пауза.

Курінний. Чув? Козаки ремствують, а ти, гетьмане, все думаєш...

Пауза.

Пора бусурменів шаблями козацькими полоскотати, невільників визволяти, слави козацької добувати!

Гетьман. Де вона — слава козацька?

Курінний. У Трапезунді, Кафі, Царгороді: куди покажеш булавою!

Пауза.

А тримати козаків у Січі несправедливо.

Гетьман. І справедливість моя — як лезо ятагана: торкнешся не з того боку — навпіл розсіче.

Курінний. Не загрожує, я не з полохливих!

Гетьман. Ти — курінний отаман і маєш знати, що військове діло не терпить поспіху.

Курінний. Поспіх... Ха-ха-ха! Знічев'я ми скоро гречкою засіємо Січ.

Гетьман. Усе сказав?

Курінний. За тебе кидали шапки, чому? Хоробрість твою возносили? Ні. Кожен з нас хоробрий не менше, піжти. Ми сподівалися на мудрість твою, що принесеш ти війську Запорізькому нову славу і звитягу! (*Підводиться, підходить до гетьмана, вклоняється*). Гетьмане, батьку наш, від Кафи до Царгорода простяглося поле, де можна пожати хліб козацький. Веди нас на жнива, батьку! (*Вихоплює шаблю*). Коси самі просяться до роботи. (*Ховає шаблю*).

Напружена пауза.

А те гляди, гетьмане, коли б тобі на раді козацькій не довелось скласти булаву...

Довга, напружена тиша.

А може, й голову!

Пауза.

Сьогодні перед нашим військом одна пряма дорога — до турецьких берегів!

Гетьман. Пряма дорога тільки в божевільних.

Курінний. Там, на турецьких берегах, наша слава, наша зброя, наше золото.

Старий козак. Стогне, плаче панством замордована Україна, а ти, пане курінний, брязкотом золота на Січі хочеш заглушити цей стогін і плач? Щоб козацтво не чуло його? Дорога наша на Україну!

Курінний. Доля Наливайка тебе вабить?

Старий козак. За Наливайком слід у слід піду.

Курінний. Якщо й ти так думаєш, гетьмане, як він, то розмові нашій кінець.

Гетьман. Початок!

Заходить Федір. З усього видно — щойно з коня.

Федір. Дозволь, гетьмане... Татари ясир брали. Ми один загін помітили, коли вони вже до своїх кордонів доскакали. Загін невеликий, з тисячу. Нас сотня була.

Гетьман. Ясир відбили?

Федір. Кілька чоловік...

Заходить селянин. Він ще не встиг заспокоїтись від пережитого. Одежа пошматована, закривавлена. На обличчі запечена кров, очі — великі, як провалля... Обводить присутніх здерев'янілим поглядом.

Розкажіть, дядьку, як було?

Старий козак *(підносить чару)*. Випий, одпустить.

Селянин узяв чару, потримав і чомусь поставив на долівку.

Федір. Угледіли ми вогні — й туди, вскач, а татар наче вітром здуло.

Гетьман. І не зійшлися з ними?

Федір. Як сказати? Із сотню посікли, а ті втекли. Правда, одного взяли. Якийсь, наче заморожений: ні стріла, ні шабля його не беруть. Бився, як нечиста сила...

Гетьман. А ясир?

Федір *(видно, вагається признатись)*. Ми забарились...

Селянин *(несподівано, наче продовжуючи розповідь)*. З'язані за кіньми бігли... У кого несила... тому голову рубали, той випадав із в'язки, а живі далі бігли. Вночі на перепочинку одна дівка, видно, щоб у гарем не взяли... чимось гострим понівечила собі лице. Вроду свою хотіла на рідній землі залишити... За нею інші дівчата.

Тихо долинає якась пісня.

Гетьман. Один загін і був?

С е л я н и н. Вовком злотовував старший татарин, схопив дівку, перехилив через коліно, ятаганом сіконув, серце п'ятірнею видер — і в огонь.

Пауза.

Перехилить через коліно, ятаганом сіконе, вирве серце — і в огонь... Ятаганом — груди — і в огонь!

Ф е д і р. Так сорок дівчат.

Пауза.

С е л я н и н. Лежать вони, як ластівки з викльованими грудьми. Лежать, і руки, мов крила, розпластали по землі.

Тривала пауза.

Всі пригнічені такою звісткою.. В цю хвилину вривається весела музика і козацький приспів до танцю:

Грай, грай, от закину зараз ноги аж за спину,
Щоб світ здивувався, який козак вдався.

(Пісня наче зняла з селянина оціпеніння, він наче прокинувся, оглядає присутніх пильним поглядом). Хто з вас гетьман? (Придивляється до кожного, зупиняється перед гетьманом). Ти — гетьман?! І очі в тебе, як у коршака, батьку наш! Добрий батько! І діти в тебе (підходить до старого козака) нівроку... Бач, меч золочений, видно, в самого султана одняв. (Дивиться на інших). Усі, як на підбір. Пийте, хлопці! Гуляйте, сини! Ви тут у надійному сховищі... Вас не дістане ні пан, ні татарин. Нас — кого в огонь, кого на галеру. А ви гуляйте... Вас не дістануть. (Опускається на ослін). Лицарі, сини... прокляті!

Заходить о с а у л, з ним — зв'язаний мотузкою татарин А б р а г у л ь - м у р з а. Вигляд дикуна людолова. Як зацькований звір, кида злі погляди.

О с а у л. Скільки загонів перейшло?.. Якими шляхами? Розкажуй усе.

Абрагуль-мурза мовчить.

Товмача покликати?

Федір. Він розумів.

Курінний. Присмалити п'яти — язик розв'яжеться.

Абрагуль. Я бідний воїн, я не знай. Мурза знай.

Гетьман *(підходить до Абрагуля-мурзи, пильно дивиться на нього, вихоплює меч і б'є його в груди)*.

Абрагуль-мурза тільки похитнувся.

(Шарпнув, зірвав хутрянку з Абрагуль-мурзи). Кольчугу носиш? Ти не простий воїн! Розкажуй, бо й прадід твій у могилі перевернеться.

Абрагуль-мурза мовчить.

Пауза.

Все розкажеш — життя дарую!..

Абрагуль *(сказано)*. Гяури! Собаки! І батьки ваші собаки! Плюю на вас! Ріж! *(Випростався, готовий на все)*.

Підводиться селянин, підходить до Абрагуль-мурзи, зупиняється перед ним. Їхні погляди схрестились. Абрагуль-мурза не витримує, починає відступати аж до стіни.

Заберіть його, заберіть геть! Усе скажу!

Курінний бере селянина за плечі, відводить, саджає на ослін. Лють забиває дух селянинові: він затуляє руками обличчя.

Я Мінік-паша, тисяча моїх воїнів і ще тисяча воїнів ходили ясир брати. Малий ясир брати. Ми прийшли і пішли. Хай козак думає — раз прийшли, більше не ходитимуть. І козак спокійно попливе в море. І тоді прийдуть три тумани воїнів, чорним шляхом ітимуть, великий ясир братимуть! Усе сказав.

Гетьман. Коли збираються виступати по великий ясир?

Абрагуль. Коли зацвіте ковила.

Пауза.

Великий гетьман казав: «Життя дарую». Його слово дійшло до вух аллаха! Я вільний?

Пауза.

Осаул. Правду сказав?
Абрагуль. Клянусь аллахом!

Пауза.

Гетьман. Відпустіть його.

Федір. Живого?

Гетьман. Моя воля!

Федір (*ягаганом розрізує мотузку на Абрагуль-мурзі*).
Гетьмане, я його живого відпущу, але перед тим шкуру звіму.

Гетьман. Відпустити і дати коня осідланого.

Абрагуль. Хай мені рубають ліву руку.

Гетьман. Як же вовкові на трьох лапах?

Абрагуль. На чотирьох у зграю вернусь — голову відітнуть.

Гетьман. Відсікти йому руку.

Абрагуль. І твій кінь з сідлом.

Гетьман. Чи не забагато?

Абрагуль. Ти одержав більше.

Гетьман. Віддати мого коня! Запам'ятай, вовк на трьох лапах!

Абрагуль. Хай великий хан козацький позолотить мою пам'ять.

Гетьман. На! (*Кинув Абрагуль-мурзі капшучок із золотими*).

Абрагуль-мурза підхоплює на льоту. Осаул виводить Абрагуль-мурзу.

Федір. Або я дурний, або мені сниться, або... (*Злякано дивиться на гетьмана*). Ви, батьку, збожеволіли!

Гетьман (*засміявся*). Це тобі приснилося. (*І вже тоном наказу*). Але коли цей сон розкажеш кому-небудь — відрубаю язика разом з головою.

Федір. Таке діло голова запам'ятає.

Гетьман. Приручений вовк стане собакою! (*Підходить до селянина*). Горе в тебе велике, брате, словом не розрадиш... Може, зостанешся з нами на Січі?..

Селянин (*дивиться довгим поглядом на гетьмана*). Гуляйте вже ви на Січі, а я піду хліб сіяти, щоб було що їсти синам... Гуляйте, славу здобуйте, а ми — сіять. (*Повільно виходить*).

Тривала пауза. Заходить осаул.

Осаул. До тебе якийсь чернець, гетьмане.

Гетьман. Спасибі, що розділили трапезу зі мною, товаристо!

Всі виходять, крім осаула.

Курінний (*уже з дверей*). Прилетів чорний крук клювати скарби наші, скарби Січі.

Осаул. А ми чий? А Січ чия, пане курінний?

Заходять чернець, молиться до образу святої богородиці. Підходить до гетьмана, якийсь час дивиться, ніби впізнає його.

Чернець. Архімандрит шле своє благословення гетьману і всьому війську Запорізькому. (*Благословляє хрестом*).

Гетьман (*ледь посміхнувся*). Ти ж тепер святий, Іване. Може, давай і руку поцілую.

Чернець. Пізнав?

Гетьман. Ще б не пізнати... Три роки разом у Наливайка...

Чернець. Під Лубнами востаннє бачились.

Пауза.

Я тоді відлежувався в лісі, посічений, мало не сконав...

Гетьман. А нас жменька прорвалася на московські землі, там загоїли рани — й на Січ.

Чернець. Став гетьманом?

Гетьман. А ти святим? (*Засміявся, не розкриваючи вуст*). Святі! То до унії схилияєтесь, щоб ласий шматок з горла не вирвали пани, то й самі, як пани, ласуєте кривницею селянською.

Чернець. Не гріши, гетьмане. Є відступники, є. Але на всю православну церкву грішити не можна.

Гетьман. Не будемо сваритись, Іване. Повідай, що привело на Січ.

Чернець (*урочисто*). Над краєм нашим господь бог запалив світильник науки, і тепло його почало зігрівати душі християнські.

Гетьман. Не так велемовно, Іване.

Чернець. Мало що ми робимо для освіти людей краю нашого.

Гетьман. У Львові, Луцьку, Рогатині, Перемишлі, Холмі, Вінниці, Кременці, Черкасах — і не перелічу всіх міст, де є братські школи.

Осаул. Мало, гетьмане.

Гетьман. Осаулові більше належить думати про зброю.

Осаул. Наука — то й є найліпша зброя.

Чернець. Пора на Україні до високої освіти братись.

Гетьман. Університет, академію хочеш?

Чернець. Не знаю, як називати. Але городяни Києва й архімандрит Києво-Печерської лаври намислили мати таку школу.

Гетьман. Чого ж навчатимуть у тій школі?

Чернець. Мови: слов'янську, книжну українську, грецьку, латинську, польську, а також поетику, риторику, філософію, астрономію, арифметику, геометрію, історію, музику. І до школи цієї вчителів вельми освічених запросити. А ще є думка друкарню при монастирі Києво-Печерському мати...

Прислухаючись до невиразного гомону, осаул виходить.

Але, щоб горів науки світильник, олива потрібна. Дещо самі зберемо... Та цього не вистачить.

Гетьман. Наша казна — порожня. А війська мало, зброї зовсім мало.

Чернець. Що це?

Гетьман (*прислухається*). У казани б'ють...

Забігає осаул.

Осаул. Без твого відома, гетьмане, козаки раду збирають. Що накажеш робити?

Коротка, напружена пауза.

Гетьман. Підемо на раду. (*До ченця*). А ти лишайся тут.

Чернець. Повернешся гетьманом чи козаком? Та чи й повернешся?

Гетьман. Усе в руках ради! (*Виходить*).

Переміна світла.

На підвищенні стоять гетьман, осаул, курінний. Чути голоси козацької сходки. Козаків ми не бачимо, якщо не вважати невеликої групи, що стоїть збоку. Чути голоси: «Чого мовчип, гетьмане?», «Він, скурвий син, мабуть, уже опанився!», «Клади булаву!», «Не можеш військом порядкувати — іди геть!», «Шаблі без роботи іржавіють», «Злидні зубами нас гризуть!», «Веди на турка за хлібом козацьким!», «На панів — вони вже, як пауки, розбухли од крові нашої!», «Він поведе, чекай, може, вже з панями сторгувався!», «Піску в пазуху — і в воду його!», «Хай скаже слово!», «Наслухались!», «Кажі, гетьмане!», «Не хочемо слухати, годі!..»

Гетьман (*підняв булаву, стало тихо*). Славні лицарі війська Запорізького, товариство! Ви не хочете, щоб говорив гетьман! (*Скидає шапку, на неї кладе булаву*). Тепер перед вами не гетьман, а простий козак. І я маю право сказати слово, про гетьмана слово! Ми, лицарі війська низового, славу свою здобули в боях! На вістрі шаблі наша слава! У найдаальших землях знають про звитягу козацьку. Навіть посли заморські пишуть, що рівних козакам хоробрістю немає на світі. Тільки наші, козацькі шаблі блищали на пожежах Царгорода... А гетьман сьогодні не хоче по-

вести військо Запорізьке, щоб примпожити славу, здобути козацького хліба — зброю, золото! Щоб визволити з неволі братів своїх... Такий гетьман заслуговує кари! Кари на горло!

Тита.
Пауза.

Панове товариство, ще жито не заколосилося, а людологи вже вийшли на полювання. Татарська стріла вже просвітіла над нашим краєм. Уже села палають пожежами, вже трава вилягає від тужного плачу полонених! Ненажерлива Кафа вже напилася свіжої крові християнської. І той гетьман, який сьогодні не піднімає своє військо проти татар, заслуговує кари! Кари на горло! А погляньте, брати мої, в той бік, де лишилися наші матері, батьки, сестри. Там поганяють церкви і храми! Струджений люд палять вогнем, заковують у кайдани, саджають на палі... Глум, сваволя, грабунок! Уже мертві і ще не народжені й ті мусять платити Острозьким, Вишневецьким, Потоцьким, Конецпольським — своїм і чужим панам та підпанкам. Пороги Дніпрові німіють перед горем народним. І гетьман, який сьогодні не веде військо Запорізьке визволяти край свій, заслуговує кари, кари на горло!

Пауза.

Я сказав думку козака! Слово козака! (*Надіває шапку, бере булаву*). А тепер, як гетьман, готовий прийняти від вас, панове товариство, побратими мої, одну кару, одну смерть!

Пауза.

На яку з трьох доріг стати війську Запорізькому? Я сьогодні не підніму булави, щоб показати цю дорогу. Мало зброї, мало людей, потрібен час! (*По паузі*). Таке мое слово. Чи бути мені гетьманом, чи простим козаком, чи бути скараним — воля ваша, брати запорожці!..

Переміна світла.

Той самий курінь. Гетьман скидає шапку, кладе на стіл булаву, вішає зброю. Тільки тепер видно, якою ціною йому дався спокій і впевненість на козацькій раді... На ослоші сидить чернець.
О с а у л щось пише.

Чернець. Правду кажуть: не той козак, що поборов, а той, що вивернувся. Слово твоє красне було.

Гетьман. Слово красне, а діла — не вельми. Сьогодні повернув раду до себе, а завтра...

Пауза.

Як там у нас? Не в монастирях, у миру?..

Чернець. Було пекло, а стало пекельне пекло!

Гетьман. А люди?

Чернець. Перестрашені катуванням. У їхній пам'яті жахи крові і вогню після Наливайка.

Гетьман. Піднімати треба людей, піднімати навіть тих, хто став на коліна, хто впав ниць. Я пошлю оповісників, щоб словом своїм будили бурю, кликали людей на Січ.

Чернець. Усіх підозрює панство. Навіть кобзарів, тих, котрі видощі, на палі саджають.

Пауза.

То що переказати архімандриту?

Гетьман. Добре діло починаєте, щоб край наш був не тільки шаблею, а й освітою могутній. Іди, панотче, скарбничий дасть тобі трохи золота. Хай горить світильник... Для такого вогню не шкодуватиме зблота Січ. Не шкодуватиме ніколи. (*Віддає свій пістоль*). Візьми, і він тобі може стати у пригоді, сховай.

Чернець (*ховає пістоль під рясою*). Під цією рясою можна й гармату заховати. Хай бог простить, що доводиться в одній руці хрест тримати, а в другій пістоль.

Гетьман. Осауле, напиши архімандриту: Січ підтримує його в ділах освіти. А ще напиши, щоб багатії над

убогими у школі нічим вищі не були, лише самою наукою.
Клашайся од мене.

Пауза.

Хай знають усі, що віру християнську й освіту на Україні
беремо під охорону шаблі війська Запорізького!

Чернець. Всевишній благословить тебе і військо твоє.
(*Вклонився*). Дасть бог, ще побачимось.

Гетьман (*посміхнувся*). Не на цьому, так на тому
світі... (*Подає руку*). Будь здоров, святий Іване!

Чернець. Бувай, гетьмане!

Чернець виходить разом з осаулом.

Гетьман стоїть біля вікна у важкій задумі.
Заходить джур а, мовчки сідає на осли, пробує лезо шаблі — чи
гостра. Видно, любить зброю.

Гетьман (*дивиться в його бік*). Гостра?

Джур а. Голови можна голити.

Гетьман. Чиї? Папські, татарські, турецькі?

Джур а. На турецькі тягне. Мій дід на турецьких га-
лерах закатований. З того часу наш рід Галерниками про-
зивають.

Гетьман. Батько живий?

Джур а. Ні, є старший брат, сестра і мама. (*Гострить
шаблю*).

Заходить осаул.

Осаул. Купець із Московії прибув.

Гетьман. Нарешті. Слава богу.

Заходить купець, середнього віку, зодягнений невибагливо.

Купець (*вклонився*). Здрастуй, гетьмане!

Гетьман. Здоровий був у нашій господі. Джуро, на-
лий нам по «михайлику». Як доїхали?

Купець. Благополучно. Правда, семеро коней про-
пало. (*Сідає*).

Г е т ь м а н. Це не велика біда.

Джура підносить напої.

К у п е ц ь (*засміявся*). Коли я минулого разу виїздив із Січі, ось за цим самим столом, може, з оцих самих чарок пив мед, але з іншим гетьманом. Частенько у вас мінються гетьмани. Я б хотів, щоб так бояр можна було міняти. Поганий, обрид — іншого обрали.

Г е т ь м а н (*засміявся*). Спробуйте.

Пауза.

З чим прибув, купче?

К у п е ц ь (*випиває*). Волів би з тобою — віч-на-віч.

Г е т ь м а н. Це мій джура і осаул, при них можна.

К у п е ц ь. Цар московський жалує вас своїм благословенням, та трохи срібла, шуб з куниць, шапок горностаєвих... А ще привіз кінську зброю... Ну, ну, не хмурся передчасно, — привіз і шаблі, і вогненну стрільбу — все тобі привіз. Москва знає, якого краму потребує козацтво.

Г е т ь м а н. Від усієї Січі спасибі. Спасибі, брате!

К у п е ц ь. У нас одна земля, одна віра і ворог у нас один, гетьмане.

Г е т ь м а н. Вчасно ти прибув, татари у великий похід збираються. Ясир брати. Тисяч тридцять скоро увійде в наш край.

К у п е ц ь. Бачу — у вас людей малувато.

Г е т ь м а н. Якось упоравмося...

Пауза.

Прошу тебе до осені ще раз обернутись. Такого самого краму привези. Тільки я не обіцяю золотом тебе обсіпати.

К у п е ц ь. А між нами, гетьмане, не золото, а братерство. Сьогодні на світанку виїду.

Пауза.

Ще б'ю чолом до тебе, гетьмане: кожного разу, коли приїжджаю на Січ, тут половина моїх людей залишається. (*Засміявся*). Скоро всю Московію перевезу сюди. І тепер зі мною тільки трое лишилося, а решта — в козаки... Дай їм, гетьмане, по десять кийків, щоб не кортіло на Січ. І хай вони зі мною повертаються.

Г е т ь м а н. Не можу. Перед законами Січі і гетьман безсилий. Хто на Січі, той уже козак, і господар козакові — вольная воля. Осауле, коней дай купцеві, звели вози підрихтувати та дарунків не шкодуй. (*Подає руку*). Прощай, купче. А коли повернешся, і не я, а інший гетьман зустріне, хай тебе це не бентежить — аби Січ стояла.

К у п е ц ь. Сподіваюсь, ти зустрінеш. Хай тобі бог може розбити татар.

Осаул і купець виходять.

Г е т ь м а н (*після паузи*). Розбити татар... Правду сказав Абрагуль, зібралися татари в похід, але боронь боже, коли підуть іншим шляхом! Може, вивідали, що ми лиш для ока кілька чайок у море посилаємо, а самі готуємося в степу їх зустріти...

Пауза.

Д ж у р а. Як же вони вивідали, коли я, ваш джура, тільки тепер уторопав, що на татар підемо.

Г е т ь м а н. Ти молодий, у тебе й нюх молодий, а татари, козаче, вже сотні років людей полюють.

Пауза.

Їх треба впевнити, що ми до берегів турецьких пішли. (*Зупиняється у важкій задумі*). Треба впевнити...

Заходять старий козак, сідає мовчки на ослин, запалює люльку.

С т а р и й к о з а к. Треба, гетьмане, треба.

Г е т ь м а н. Ти про що?

Старий козак. Про те саме... Когось татарам підсунути треба.

Гетьман. Думки читаєш?

Старий козак. Татари обачні.

Гетьман. Попові легше: на той світ він спроваджує покійників, а мені доводиться живих... Побратимів своїх — на той світ...

Старий козак. Чого їх спроваджувати — самі йдуть. *(Незаперечним тоном)*. Гетьмане, вважай, що я вже в дорозі. Все зроблю, як треба. Добре погуляв я на своєму віку, щастя само йде наслідок посміятися з татар. Під шабельки козацькі їх послати... *(Знімає з пояса ятаган, подає гетьманові)*.

Гетьман. Залиш собі.

Старий козак. Жаль, коли таке добро татарам дістанеться.

Гетьман. Ти не підеш.

Старий козак *(аж скинув од гніву)*. Чого?!

Гетьман. Татари тобі не повірять — старий. Старий, увесь і порубаний, і посічений, і попалений — для тебе тортури не страшні... І тому словам твоїм віри не йнятимуть! Швидше догадаються, що підісланий навмисно.

Старий козак хоче щось заперечити.

(Піднімає руку). Сам знавш, що так.

Старий козак прикріплює до пояса ятаган.

Тривала пауза.

Джур а. Я — молодий! Ще не січений. ще не рубаний, ще не палений — мені повірять!

Мовчать усі трое. Та йде розмова без слів.

(Аж виструнчився. Очима благас: «Повірте мені, я все зроблю, я готовий на самопожертву»).

Старий козак. Поруч справжній лідар, а я не помічав. Справжній. Але, хлопче, чи витримаєш?..

Гетьман. Його на смерть, на тортурі... А в нього ж мати, брат, сестра. А в інших? Комусь же треба йти? (*Рвонув комір сорочки*).

Переміна світла.

Степ. Стоять старий козак і джура.

Старий козак. Бачиш, рано сьогодні степ прокинувся... Нас проводить...

Пауза.

Не страшно?

Джура. Ніби ні.

Старий козак. На святе діло йдемо!

Пауза.

Тепер слухай: коли татари нас помітять — то кинуться в погоню... Захочуть живцем узяти... Їм це зараз треба. Я живим не дамся, а ти постарайся побільше їх зарубати... Але здавайся живим. Для діла... Коли зачнуть питати про військо наше, скажи майже правду. Мовляв, у степу приховалося, чекає на них. Нападе зненацька і порубає всіх вас, нехристів. Тобі не повірять, і тоді почнеться...

Пауза.

Випитування на муках почнеться... Пектимуть тебе вогнем — мовчи! Вирізатимуть попруги з твого тіла — мовчи! Коли почнуть перебивати кістки колодами, починай розказувати. Скажи: все військо в море на чайках пішло... А на Січі тільки сторожові загони лишилися. Повірять.

Пауза.

А тоді вони прив'яжуть тебе до хвоста дикого коня... Цієї муки вже не приймай. Помри, як козаки помирають! Збери сили останні, зціп зуби і не диш...

Пауза.

Сонце піднімається, пора. Прощайтесь — і на коні...

Д ж у р а (стоїть, наче бачить увесь свій край, увесь свій народ. Стає на коліна). Україно моя, люди, прощайте.

КАРТИНА ТРЕТЯ

...Після бою... Вогняними тривогами оповитий обрій. По всьому ступу розкидані жарини догораючих багать. Біля ледь жевріючого вогнища Федір, Ведмідь, Горобець і Максим. Вони мовчать, у кожного в душі ще не вгамувалось хвилювання від пережитого бою. І сум за товаришами, що полягли, і відчуття перемоги над ворогом.

Горобець. Після бою треба, щоб громи гриміли, вітри скаженіли чи хоч злива крижана пройшла... А тепло, тиша — не можу. Вони мене ламають, мучать...

Федір. Руки, як після косовиці, болять... Тисяч шість татар скосили — такого ще за моєї пам'яті не було...

Ведмідь. І наших чимало... Лежать.

Горобець. Якби всередині не горів холодний вогонь, можна подумати, що й бою не було. Як і вчора — і місяць, і ковила... І тиша. Так не можна!

Федір (витягає шаблю, пробує лезо). Пощербилась. Мабуть, якийсь бусурман у кольчuzі був.

Ведмідь. Візьми татарську, їх назбирали возів з двадцять. Є і в татар добрі шаблі.

Федір. Не хочу, звик до своєї. Вона з десятків невірних до аллаха послала.

Пауза.

Колись люди про нас скажуть, що ми дикі були — убивали.

Ведмідь. А може, знайдуть твою пощерблену, повісять на покуті й молитимуться на неї, як на пресвяту богородицю... Якби не вона, то й їх би не було.

Горобець. Завтра своїх ховати будемо. Насиплемо високу могилу... А до осені вона вже заросте ковилою...

І так вся Україна в могилах, наче кладовище... Вся в могилах!

Максим. А джуру навіть поховати не зможемо... Зробив своє... Й не стало джури... Десь у степу тільки кістки білітимуть... Я знав, що його брата пани живим замурували... І не сказав.

Ведмідь. Вернемось на Січ, вип'ю оковитої, просплю два сонця... І знову буду готовий у похід.

Федір. Не скоро татари відважаться.

Ведмідь. На турка підемо або на панів.

Федір. Мало нас зосталось для походу.

Горобець. Проти панів і один пішов би.

Максим. Я наче винуватий перед ним.

Заходять гетьман з перев'язаною головою і курінний.
Підходять до козаків. Гетьман припалоє люльку від жарини.

Федір. Як рана, гетьмане?

Гетьман. Зачепило шаблею, заживе!..

Курінний. Сотник ваш загинув.

Пауза.

Федір. Зберемось, порадимось, кого обрати... Думаю, Лихограя.

Курінний *(подивився на Максима)*. Співака?

Горобець. Страшний у бою. І розважливий, ніби й зріс на Січі.

Ведмідь. Я за нього шапку кину.

Гетьман *(підходить до Максима)*. Ну, як, хрещенику?

Максим. Джури жаль... *(Наближається до авансцени)*.

Пауза.

Гетьман. Ти бачиш, Максиме, наче сім чаш гніву вилив господь на Україну. Татари, пани, неволя і нужденність. На кого в неї надія? На бога і на Січ! І не так сот-

ники, полковники сьогодні нам потрібні, як кобзарі-оповісники. Щоб вони слово своє, як жито, в добру рілля сіяли. Щоб слово-зерно те сіяли звечора, сходило воно опівночі, а на світанку вже врожай збирали... Щоб на світанку хлопці степом і водою, на конях, на байдаках до Січі пробирались...

Тривала пауза.

Військо велике гуртувати треба!

М а к с и м. Розумію, гетьмане.

Г е т ь м а н. Слово і пісня — міцніші за меч двосічний, за важку гармату. Але будь обережний. Чорними псами злютувалися пани. В кожному подорожньому бачать вони оповісника і вивідника. Всіх, навіть кобзарів, котрі видющі, на палі саджають, четвертують, живими в землю закопують.

Пауза.

М а к с и м. Я виконаю твій наказ, гетьмане! Піду. Хоч на смерть піду.

Г е т ь м а н *(жест)*. Бачиш, Максиме, ще вбитих не поховали, а про новий похід треба думати. *(Повертається до багаття)*.

Г о р о б е ц ь. Заспівай, Лихограю.

Ф е д і р. Козаки сплять.

Г е т ь м а н. Вони не сплять, вони мовчать... Вони думають... Заспівай, Максиме.

М а к с и м *(починає напівспівати, напівдекламувати, потім пісню підхоплюють гетьман, Федір, Ведмідь і вже її тисячоголосо співає все військо, весь степ)*.

Ой на горі вогонь горить,
А в долині козак лежить.
Накрив очі китайкою,
Заслугою козацькою,

Що в головах ворон кряче,
А в віженьках коник плаче.
— Біжи, коню, дорогою
Широкою, степовою,
Щоб татари не піймали,
Сіделечка не здіймали,
Сіделечка золотого
З тебе, з коня вороного.
Як прибіжиш додомоньку,
Стукни-грюкни в воротонька,
Вийде батько — розсідлає,
Вийде мати — розпитає:
— Ой ти коню вороненький,
А де ж мій син молоденький?
— Не плач, мати, не журися,
Бо вже твій син оженився.
Та взяв собі паняночку,
В чистім полі земляночку.

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Кімната в замку Язвіцького. Біля вікна стоїть Крістіна. На віддалі в напівпоклоні схилився Янек.

Крістіна. Що з ним збираються робити?

Янек. Допитають спочатку...

Крістіна. А потім?

Янек. Повісять або посадять на палю.

Крістіна. А коли не винуватий?

Янек. Теж повісять або на палю.

Крістіна *(обертається до Янека)*. Без суда?

Янек. Наказ ясновельможного пана... Всіх чужих, хто

з'явиться в його володіннях, знищувати, як вивідників і оповіспиків.

Крістіна. У нього була кобза. Може, він мандрівний співець?

Янек. Так, але він видющий, їх теж убивають — наказ!

Пауза.

Крістіна. Що значить — оповіспик?

Янек. На Січ кличе.

Крістіна. І йдуть?

Янек. З наших маєтностей мало не сотня вже пішло.

Крістіна. Це він їх?

Янек. Не відаю, ясновельможна пані...

Пауза.

Крістіна. Приведи його сюди.

Янек (*здивований*). Слухаю, ясновельможна пані... (*Виходить*).

Крістіна (*посміхнулася*). «Багата провінція», «молочна й медова земля», «тихий і спокійний край». (*Виходить*).

Заходить Янек, за ним Максим, зв'язаний мотузками.

Янек. Пане козаче...

Максим глянув на Янека.

(*Швидко поправився*). То хай буде, пане кобзар, пане хлоп, все одно тебе в'ють. У своїх маєтностях пан Язвіцький то є круль... І коли пан сказав, що вбивати, — то є закон. Будуть убивати... (*Оглядається на двері*). То, може, пан хлоп хоче комусь щось переказати? То я зроблю. Не віриш? Я теж є хлоп. Мій батько конюшим був... (*Знову оглядається на двері*). Зслаб один рисак, і пан Язвіцький сказав, що то мій тато студеною водою його напоїв... І змусив

тата зимою пити крижану воду у дворі, з корита, а щоб багато пив, його били канчуками, аж поки... А мене вивчили, тепер ось будуую...

Максим. Кажеш, і ти — хлоц, а будуеш собі в'язницю.

Янек. Мабуть, так від бога вказано — люди самі собі і в'язниці, і шибениці зводять...

Максим. Люди їх і руйнують.

Янек. Пане козаче, вам на Україні хоч є куди втікати: Дніпро, пороги десь аж під Татарією... А в нас Вісла... Все на виду.

Максим (*глянув на Янека з прихованою усмішкою*).
І ти тікай за пороги...

Янек. Я чув, що козаки підсмажують поляків і їдять...

Максим. Їдять лише панів, вони солодші, а хлопи гіркі, потом просочені.

Янек (*усміхнувся*). А коли я на Січ, а мене питають там: «Чого, ляше, прийшов?»

Максим. Скажи — волю шукаю!

Янек. Воля... То я її не куштував... Не знаю, яка вона й на смак.

Максим. Чого привів мене сюди?

Янек. Наказала пані Язвіцька... Молода дружина...

Не договорив, бо зайшла Крістіна.

Крістіна (*зупиняється перед Максимом*). Розв'яжіть його.

Янек. Слухаю, ясновельможна пані. (*Розв'язує мотузки*).

Крістіна (*до Максима*). Сподіваюсь, не кинешся на мене?

Максим змовчав, глянув у вікно.

Втекти не можна. Надворі повно варти. Залиш нас, Янеку.

Янек. Слухаю. (*Виходить*).

Крістіна. Я тебе впізнала.

Максим. У пані чудова пам'ять.

Крістіна (*усміхнулася*). Може, тепер заспіваєш, то я звелю принести кобзу.

Максим (*посміхнувся*). Краще шаблю, коли пані така добра.

Крістіна. Ще жартуєш? А знаєш, що на тебе чекає?..

Максим. Догадуюсь.

Пауза.

Крістіна. І як?

Максим. Ніяк, прийде час, відплатимо тим же.

Крістіна. Ви так жадаєте крові?

Максим. Волі.

Тривала пауза.

Крістіна щось зважує про себе.

Крістіна. Козаче, ти маєш честь? Умієш дотримувати слова?

Пауза.

Пообіцяй, що не будеш підбурювати людей, зманювати їх на Січ, і я помилую тебе...

Максим мовчить.

Я дам тобі землю, станеш господарем... Або прийму у свою варту... Чого мовчиш?

Максим. Звідки в пані така великодушність?

Крістіна. Ти молодий, гарний... (*Усміхнулася*). Жінки вміють цінувати і мужність, і вроду. Просто жаль, коли тебе повісять. Слово — і ти вільний.

Пауза.

Максим. Пані запитує, чи мають честь козаки? Мають. І ця честь не дозволяє нам на своїй землі жити з чужої ласки. Честь не дозволяє в своїй хаті бути слугою!.. Дякую, пані, за приємну розмову.

Пауза.

Крістіна. Янеку!

Заходить Янек, дивиться на Крістіну, потім починає зв'язувати Максима.

Відпустити на волю! Це мандрівний співець. Повернути йому кобзу!

Янек. А як варта?

Крістіна. Мій наказ — наказ господині замку. (До Максима). А тобі даю щиру пораду — ніколи не з'являтися в цих краях.

Янек швидко і, видно, з радістю, навіть підморгнув Максимові, розв'язує його.

Максим. Пані...

Крістіна (посміхнулась). Називай Крістіною.

Максим. Вельми вдячний вам, пані Крістіно. Дозвольте й вам дати пораду: чим скорше залиште наші краї.

Німа сцена.

КАРТИНА П'ЯТА.

Той самий степ. Ніч горобина: густі навислі хмари й блискавиці без грому. Максим з червоною кобзою через плече заходить у хату, хоч і хатою її пазвати не можна — це величезна поря або печера. Ведмежа шкура, сушені трави, череп'яні горщики і горщата. Посередині тліє жар, над ним висить казанок з якимось варивом. Над казанком схилилася зп'ятиця. Довге сиве волосся, виразні, в чорних колах, очі. Чорні висохлі руки — вона паче вирізьблена з кореневища.

Максим (заходить, зупиняється, оглядає «хороми»).
Доброго здоров'я, бабо!

Мовчання.

Довго я шукав тебе, мало хто знає сюди дорогу. Аж поки дід з Вербівки не вказав прикмети, як до тебе дійти. А ще

він передав (*виймає ніж, кидає до ніг знатниці*), щоб по-
вірила мені й допомогла.

Знатниця хапає ніж, швидко оглядає й кидає його за себе.
Знову мовчання.

Не багатство, не бідність привели мене сюди...

Пауза.

(*Видно, вагається, міркує, як сказати. Глухо*). Відбери
в мене зір... Прошу. Ти знатниця, тобі це легко.

Мовчання.

Чуєш? Я мушу бути сліпим...

Знатниця (*вперше підводить голову, дивиться на
Максима, потім щось схоже на клекіт виривається з її гру-
дей — вона сміється*). А хто тобі сказав, що ти видючий?
(*Злісно*). Хто тобі сказав, що ти бачиш світ? Люди сліпи-
ми родяться. Розплющують очі, але нічого не бачать... Од
колиски невидючими плазують до могили! Од колиски до
могили — навпомацки!

Пауза.

(*Підгортає руками жар*). Чого хочеш бути незрячим?

Максим. Треба.

Знатниця. Хочеш ближче до бога стати? (*Засмія-
лася. Сердито*). Кожен до бога лізе із своїм крамом. Царі
й королі похваляються перед богом, скільки вони народів
поневолили, скільки чужих земель до царства свого при-
лучили. Полководці похваляються, скільки душ згубили.
Інші глумство своє або каліцтво на милість божу поміняти
хочуть, щоб у рай пробратись...

Максим (*ледь посміхнувся*). Ну, а бог же до них як?

Знатниця. Бог слухає, слухає, а потім прочинить
ляду в небі і всіх цих поганців знову на землю і висипле.
Тому вони на землі ніколи й не переводяться.

Максим. Не хочу раю. Хочу пеклом пройти! Зрячих
там палять, а сліпому легше. (*Пильно дивиться на знат-*

ницю). Не буду перед тобою критись — хочу оповісником пройти Україну: будити людей, на Січ товариство кликати.

Знатниця (*підводиться, дивиться на Максима довгим поглядом, наче в душу заглядає*). Вірю тобі і благословляю. (*Помовчала і — наче щось згадала*). Сьогодні ти віддаси зір, а завтра що скажеш? Легко його згасити, але засвітити не можна.

Максим. Знаю.

Знатниця. А квіти, небо, хліб, схід сонця ти бачив? Бачив?

Максим. Надивився.

Знатниця. Бог за шість днів створив світ, а на сьомий відпочивав. А ти шість днів вдивляйся в цей світ, а на сьомий, коли не передумаєш, приходь...

Пауза.

Я зроблю твої чорні очі білими, а твої білі дні чорними.

Максим. Я надивився... Не хочу, не можу шість днів чекати. Сьогодні!

Пауза.

Знатниця. Хай буде сьогодні. (*Засміялася хриплим, страшним сміхом*). Останнє, що ти побачиш, це мене... Відьму, сиву, патлату.

Пауза.

Я тобі повідаю про те, чого ніхто не знає. Тільки тобі оце. Тепер я страшна і сива, а ще недавно здалеку приїжджали подивитись на мою красу...

Пауза.

Мені було вісімнадцять, коли мене жовніри прямо з вечорниць — у замок до пана... Він тишився зі мною, а потім — у червоні палати. Примусив, щоб я коси свої чорні, як крило ворона, чорні, розпустила, щоб на червоному килимі танцювала. А він — батогом мене і сміявся... А потім за табун коней продав багатому татарину... Той прямо

з танців і забрав мене. (*Наче засміялась*). Він теж не кращий за пана був.

Довга пауза.

Максим. Як же сюди потрапила?

Знатниця. Ти на доброму коні через степ до Криму скачеш тижнями, а я через увесь Крим, через увесь степ не конем, не пішки, а як гадюка — поповзлом! Тисячі верст повзла гадюкою... З гадюки за один рік одна шкіра злазить, а з мене десять злізло! Повзла аж до цієї нори.

Довга пауза.

(*Підводиться, підходить до стіни, знімає з неї пучки сухої трави, під ними два черепи*). Ось мої коханці... Бач, які однакові — пан і татарин... Хай тепер надивляються на мене...

Максим. Як же ти?

Знатниця. Це відомо одному богові... (*Знімає казанок, доливає в нього з різних посудин різних настоїв*). Не здригнулася душа?

Максим. Ні.

Знатниця. Хлюпни собі в очі.

Максим підходить.

Чи, може, ще раз хочеш глянути на світ божий?

Максим. Ні! (*Скидає шапку, набирає в пригорці варива, якусь мить вагається*).

Знатниця. В розплющені очі. (*Вперше піднімає кістляві руки*).

Максим. Прости мені, боже. (*Хлюпає собі в обличчя*).

Сцена враз темніє.

(*Тужно крикне*). А-а-а!

Повільно освітлюються «хороми» знатниці.

(*Стоїть, підпираючи стіну*). Хтось приходив?

Знатниця. Ні.

Максим. Хтось співав?

Знатниця. Ні.

Максим. І сестри?

Знатниця. Ти марив ними цілу ніч.

Максим. А хіба зараз день?

Знатниця. І день, і ніч— вони тепер однакові... *(Дивиться на Максима).*

Максим. Забув, що я сліпий.

Знатниця. Ти не сліпий, тепер ти видючіший, ніж був. Удесятеро видючіший! Звикай до свого прозріння! Так, ти прозрів! Зустрінеш людину, в дорогому вона жупані чи в латаній свитині... золото на ній сяє чи дрантя звисає... Ти не знаєш і тобі це байдуже. Ти голос її чуєш, думку її чуєш, душу її бачиш!

Максим. Дай мені шаблю.

Знатниця подає.

(Бере шаблю, розмахує, наче рубає нею).

Знатниця. Переконався, яка то миршава зброя — легка й дрібна. Кинь її, я дрова нею рубаю.

Максим кидає шаблю.

(Подає йому червону кобзу). Ось твоя зброя! Двадцять струн, дванадцять голосів, дванадцять шабель...

КАРТИНА ШОСТА

Корчма — наче кістяк. І стіл, і ослони, і підвіконня, і сволок — висохлі, покручені... За столом у дорогому, підкреслено панському вбранні розсівся Пес. Перед ним кухоль меду. Він милується своїми пишнотами, своїм голосом, своєю зверхністю. Збоку, на лавці, у важкій зажурі сидить Олеська — вже подорослішала, яскравіше проступає її дівоча краса.

Пес. Чого зажурилася? Молися богу, дякуй всевишньому, радій! Батька й матір татари порізали, сестру в по-

лон забрали, а ти живеш. Усе бог! І те, що я тебе взяв, дав притулок — теж бог! (*П'є*). І те, що по тебе зараз приїдуть і заберуть до пана Язвіцького, — на все воля божа. Хі-хі-хі! Був би я молодший... А так поїдеш до нього... (*П'є*). А життя дивне. Ось ти — мале, слабке, вдар палицею — і немає, здохнеш, а за тебе млин дають. Ти мала, а млин великий — крутиться, меле, мука сиплеться! За тебе я матиму млин! (*П'є*). У пана мед їстимеш, постіль м'яка. Щастить людям! (*Дивиться у вікно*). Он уже підкотили від пана Язвіцького.

Чийсь голос: «Швидше!»

(*Бере Олеську за руку*). Ходімо, теличко.

Виходять.

(*Повертається сам, сідає, п'є*). Віддав, нащо вона мені. А млин г-р-р-р... І сиплеться мука. (*Дивиться у вікно*). Гей ти, лайдаку! Почисть-но коней та запрагай!

Голос: «Слухаю, пане Песецький!»

Хі-хі-хі! Тепер — пан Песецький, а був пан Пес, і батько був Пес, а я вбився, став паном Песецьким! Шляхтичем! Грошей це потребувало, але дарма, зате тепер шляхтич! Коли прокинешся, згадаєш, що ти вже Песецький, шляхтич, хочеться самому себе назвати на «ви», в ніжки собі поклонитися!

Пауза.

А чом не пап?! Землі тієї оком не окинеш! Тільки людей малувато, і з тих уже двадцять парубків на Січ подались. Чи хтось зманює, чи щось готують?! Погане тут місце, з диким полем межує. Може, все продати й деінде купити? Хі-хі-хі! Став Песецьким, і відчуваю — розуму прибуло!

Заходить Максим. Ветха одежина, довгі вуса, червона кобза, ціпок.

Максим (*прислухається*). Дай боже здоров'я. (*Намацує ціпком ослін, сідає*).

Пес. Здоров був, кобзарю.

Максим. Корчмарю, чого-небудь попоїсти!

Пес. Десь побіг корчмар. Звідки і куди?

Максим. Здалеку й далеко.

Пес. Хі-хі-хі! Мудра відповідь.

Максим. Хто ти будеш?

Пес. Старець, як і ти, але видющий. Як ходиш без поводиря?

Максим. Де плях поведе, де добрі люди руку подадуть.

Пес. Ти багато стрічав добрих?

Максим. Як бідний, так і добрий, а їх багато, бідних. Ними, як житом, земля засіяна.

Пес. Бог в одних бере, другим дає — така його воля. (*Хреститься*). Слава всевишньому!

Максим. А коли зрівняє всіх — тричі слава!

Пес. Хі-хі-хі!..

Максим. Чого смієшся?

Пес. Усі рівні... Хі-хі-хі! Хто ж кому кланятися буде? Хі-хі! Хто на кого робити буде? Хто на кому їздити буде? Хі-хі-хі! (*Його голос і сміх стають усе зловіснішими*). Хто кого величати паном буде? Хі-хі-хі! Скажи, дурний старче, ти еретик?

Максим. Хто ти, по правді?

Пес. Вгадай! Хі-хі-хі!

Максим. Сміх у тебе, наче на прив'язі, — видно, давно прислужуєш. Голос у тебе потайний — видно, кусатися любиш.

Пес. Угадав: прислужувати доводилось і кусатися люблю. І є чим. Хі-хі-хі! Зуби вирости, та такі, що не кусають, а перекусують.

Максим. Догадався. Ти — пан Пес! Це твої села злиднями заросли.

Пес. Я маю nobilitацію. Я вже пан Песецький!

Максим. Оте «ецький» — як кізяк до ліси. Людям дав би передихнути.

П е с. Що тобі краще — на сволоці в оцій корчмі висіти чи куплю? (*Виймає мушкет*).

М а к с и м. Ти, мабуть, і до мушкета потягнувся?.. Злості в тебе три мішки, а хоробрості — ворочка не набереється. Побойшся вбивати сліпого, людської помсти побоїшся. (*Встає, йде до столу*).

П е с. Рук поганити не хочу. Якщо до світанку не виберешся з села...

Знадвору чути голос: «Пане Песецький, коні запряжені!»

Іду! Не виберешся, то гратимеш на тому світі. Хі-хі-хі! (*Виходить*).

М а к с и м. Був пес, а тепер — скажений пес.

Заходить мати. Вона наче насіх одяглася — і свитка застібнута не на всі гапlickи, і очіпок з'їхав — пасма волосся з-під нього вибилися, і хустка на плечі впала.

М а т и (*якось незвичайно оглядає корчму, ніби щось шукаючи*). Де ж ікони? Хтось покрав? (*Хреститься*). Або сховав... Ні ягняти, ні теляти в хаті немає. (*Підходить до Максима*). То в тебе торба? (*Торкається струн*). Кобза? (*Тихо*). Заграй що-небудь веселе, аби танцювати можна. Ми так притомилися, ходимо й ходимо з дочкою. (*Скрадливо*). Тікаємо.

М а к с и м. Від кого?

М а т и. Від сватів. Усе сватають, сватають, а ми тікаємо. (*На устах незвичайний сміх*). Сватайся ти до моєї дочки. Думаєш, її татари взяли? Ні! Я татар обдурила, я її косу собі залишила. Обдурила татар. Ось її коса! (*Свариться пальцем*). Нікому не кажи. Бо вернуться. Дивись. (*З-під свитки обережно виймає довгу товсту вірвовку. Вірвовка розкручується, звисає з рук*). Дивись, яка коса!.. Товста, чорна... а торкнись рукою — як шовкова. Вона її корінням лепехи мила. (*Ніжно гладить вірвовку рукою*). Як шовк! Це ми з донькою їдемо на ярмарок — кушити

стрічок, щоб завітчати косу. (Раптом, злякано). Тихо!.. Щось стукотить... Татари! (Зібгала вірвовку, пхав її за пазуху). Донечко, мовчи, не плач.

Максим (пізнає в старій божевільній Галерничку. Чуже горе чорною хмарою впало на нього). Ви Галерникова?

Мати (на мить ніби прийшла до пам'яті, ніби просвітів її розум, якомсь по-іншому подивилася на Максима, мов пізнала його). Ти з Січі, синку... сліпий... (Простягає руки, ніби хоче торкнутися пальцями його очей, потім відступає). А я бачу все. Все охоплене вогнем. І на тобі вогонь, змети його... Вогонь, усе від нього червоне... Все червоне... Тільки коса чорна, чорна, як туга. (Розстеляє вірвовку на ослоні). Ляж ось тут, доню, спочинь. Під голову мої руки підклади... Тобі не холодно? Спи... спи. (Наче колише дитину, співає-проказує).

Да йшли турки з татарами,
Да йшли турки з татарами,
Да взяли коня з поводами,
Да русу косу розтріпали,
Да русу косу одірвали,
Да русу косу одірвали...

КАРТИНА СЬОМА

Кімната в старому панському замку, впадає в очі великий килим на стіні. На килимі висять шаблі, ятагани, різні шапки — і козачі, і чернечі, і шоломи, і брилі... За столом сидить Росота — посол імператора австрійського. Він перечитує щойно написане. Читає голосно, слова вимовляє чітко. Непомітно заходить Язвільський.

Росота (читає). «А сторона ця називається Україною. Держави, які мені доводилось бачити, — і ближні, й ті, що за найдальшими морями, — здавалися б бідними, якби їх

порівняти з цим боголюбним краєм. Трава тут росте густа й висока, в ній вершника не побачиш. А земля чорна й благодатна — дає хліба більше, ніж треба. Пшениця — як очерет, колос — як веретено, бо земля, як казав уже я, свіжа і не змучена. А звірів: сайгаки, борсуки, горностаї, вовки, лисиці, олені, ведмеді, лосі, дикі коні та безліч дрібної дичини. Риби в ріках стільки, що не віриться: осетр, севрюга, стерлядь, сом, окунь, морена. Воістину Україна — земля райська!»

Язвіцький. Пане Росото, ми там п'ємо вино, а ви промінjali вино на чорнило.

Росота. Другий десяток років я на посольській службі в імператора і звик усе бачене на папір класти. Папір — надійна пам'ять.

Язвіцький. Я щось почув про рай. Пан і на тому світі вже побував? *(Засміявся)*.

Росота *(з посмішкою)*. Ціную ваш жарт. Україну я дозволив собі порівняти з раєм. Бо таке багатство і красу подарував їй всевишній.

Язвіцький. Дозволю собі запитати пана, де він бачить Україну?

Росота. Ми на Україні, для цього треба відчинити вікно й подивитись.

Язвіцький. Ви, пане Росото, в моєму замку! Коли ви відчините вікно,— ви побачите мою землю, мої ліси, мої ріки. Побачите хлопа — то мій хлоп. Усе моє! Підведіть очі до неба: і небо над моєю землею — моє!!! Нема України! Є вотчина шляхетного панства польського та крулівщина, що йде аж у дикий степ. Це належить знати панові послуцаря Римської імперії.

Довга пауза.

Росота *(холодно)*. Пане Язвіцький, прийміть мою подяку за гостинність і накажіть лаштувати моїх коней.

Язвіцький *(здивовано)*. Я теж їду на Січ, вам це відомо, продовжимо шлях разом.

Росота. Ви маєте нахил до повчання, а я застарий для учня: вам буде нудно зі мною.

Язвіцький. Панству не варто сваритись. А щодо цього краю, то мушу сказати, ми багато поклали праці, щоб створити тут благодать; порядок і покірність.

Росота. Я наслухався про тутешню (*іронічно*) покірність.

Язвіцький. Було. Тепер ми до полум'я не допускаємо. Лиш іскра зажевріє — ми її чоботом, чоботом у землю! Зверніть увагу, пане посол (*показує на стіни*), мисливці прикрашають свої хоромы головами вбитої звірини, а я (*засміявся*) — головними уборами тих, хто не любив порядку. (*Виймає шаблю, торкається шапок*). Це — повернувся один із Січі: три дні конав на палі... А цей пробирався на Січ. А цей заборгував та ще й не хотів платити і на управляючого підняв руку. Ми його замурували живим. А цей (*торкається бриля*) полював у моїх лісах. А ось бачите жіночий очіпок? Ця молодиця проткнула веретеном мого жовніра. Ха-ха! Ми їй влаштували чисто жіночу смерть. (*Вклав шаблю в піхви*). Про всіх не розкажеш. Як бачите, ми багато доклали праці в цьому краї, це наша земля.

Росота. А мені казали, що знову з'явився оповісник із Січі. Прямо якийсь козакий Демосфен. Слово його магічне — послухають люди і йдуть за пороги. Навіть один ваш слуга-будівельник, поляк, до речі, теж утік.

Язвіцький. Скоро цей Демосфен сидітиме на палі.

Пауза.

Утік слуга. Ха-ха! Хіба біда, коли з повного лантуха випаде кілька зернин? А лантух у наших руках. Ми його добре зав'язали.

Росота. Ціную вашу працю. Але не розумію, як це так, що ви, пане Язвіцький, їдете послом на Січ. Послом — у свій край?

Язвіцький. На Січ я їду не послом, а передати наказ короля польського.

Росота. Наказ чи прохання?

Язвіцький. Король Жечі Посполитої не просить, а наказує! І це має знати пан Росота.

Пауза.

Росота (*знову спалахнув*). Ви везете наказ короля. Ви, прошу пана, кур'єр, а я посол — нам не по дорозі.

Язвіцький схоплюється, навіть рука лягла на шаблю, але пересилує себе. По паузі ляскає в долоні. Заходить Олеська. І вишивана сорочка, і запаска, і корсетка, і стрічкою перев'язана коса, і памисто — все до лица, все підкреслює її молодість, її дивовижну красу.

Язвіцький. Вина!

Олеська виходить і відразу повертається з тацею, на якій стоїть пляшка і два срібних бокали. Підносить Язвіцькому.

(*Наливає вино, подає Росоті*). Здоров'я цісаря!

Росота. Здоров'я короля!

Випивають.

Ще раз дякую за гостинність. Дозвольте відкланятись.

Язвіцький. Проти ночі?

Росота. Не так спекотно буде. (*А сам, не зводячи очей, дивиться на Олеську*).

Язвіцький. Я бачу, куди летять стріли серця пана Росоти... Хочете переконатись у моїй гостинності, в моїй глибокій шані до вас?

Росота мовчить.

Оцій ось хлопці сімнадцять літ. Вона мені коштує нового млина, і я дарую вам її на цю ніч, якщо ви не поїдете. (*Міняє тон*). Вона ще не стелила мені постіль! Оцініть, пане посол!

Пауза.

Так коли ж їхати?

Росота. Ранком дорога рівніша.

Язвїцький. Схиляюсь перед вашою мудрістю. *(До Олеськи)*. Олесько, ти будеш прислужувати цьому панові. Він багато пише, йому треба відпочити і розважитись... До ранку, пане Росото! *(Виходить)*.

Олеська стоїть оціпеніла: страх, гнів, образа наче прикували її. Росота підходить до неї, розглядає з цікавістю, захопленням, похитливістю, а вона не може зійти з місця.

Росота. Сімнадцять літ! *(Ще пильніше оглядає Олеську)*. Не хлопка — королева! Яка велич, яка гордовитість! Олеська — вельми звучне ім'я. Зніми, дівчино, оцю корсетку. Вона гарна, але вбрання Єви личить тобі найбільше. Це вбрання шив сам господь бог.

Олеська скидає корсетку.

(Підходить до Олеськи, хоче торкнутися її грудей). О, божевисті перса!

Олеська відскакує.

Не треба тікати, я ще не такий старий мисливець *(засміявся)*, щоб не впоратися з ланню... *(Кинувся до Олеськи)*.

Олеська відскакує від Росоти, хапає шаблю зі стіни.

(Змушений був вихопити свою шпагу, щоб відвести удар). Божевільна!

Між ними зав'язується справжній майстерний двобій, двобій досвідчених воїнів. Сильним, а головне, умілим прийомом Олеська вибиває шпагу з рук Росоти. По-справжньому переляканий, Росота аж падає на канапу. Олеська відступає, не випускаючи зброї.

(Підводиться, допиває вино із свого келиха, до нього поступово повертається спокій. Усміхнувся). Для такої дикої лані потрібна золота куля. *(Кидає гаманець)*.

Олеська ловить гаманець.

Візьми, там стільки золота, що ти не заробиш за все своє життя, за одну ніч ти станеш панею. Ще загаєшся?!

О л е с ь к а. Пес! Пес пранцюватий! *(Кидає гаманець в обличчя Росоти)*.

Р о с о т а. Справжні шляхтянки за такі гроші... гм... не вагались. *(Ступає до Олеськи)*.

Олеська піднімає шаблю. На її обличчі така рішучість, що Росота відсахнувся.

Ну, заспокойся. *(Сам до себе)*. Пан Язвіцький сміятиметься, скаже, не осилив дівча. *(Пильно глянув на Олеську)*. Хотів з мене посміятися? Ні, я посміюся з вас, пане Язвіцький... *(Подумав)*. Олесько, твоє щастя, що ти зустріла лицаря. *(Жест — мовляв, мене)*. Іди одягнися, і мої люди проведуть тебе за браму, дадуть коня і — куди хочеш! Хоч у рай, хоч у пекло, лише подалі від пана Язвіцького. Не віриш? Слово!

Не випускаючи шаблі, Олеська переходить до дверей.
Виходить.

(Перехрестився). Хай мене бог боронить од таких коханок.

Пауза.

Скажу, щоб дали коня... *(Виходить, відразу ж повертається, проходжається по кімнаті, сідає за стіл, пише, потім голосно перечитує свої записи)*. «А ще жінки в цьому краї вельми чесотні. Бог дав їм гордість і відвагу. З лиця вони високої вроди, ручки в них гарні та маленькі, як у шляхтянок, але хай мені вірять, ручки ці сильні, як у воїна, і шаблею вони володіють не гірше воїна. Коли хочеш у цьому краї поцілувати дівчину, то ліпше буде, якщо, йдучи до неї, одягнеш кольчугу.

Чути, як завалували пси,— хтось проскакав на коні.

(Прислухається, посміхається, продовжує перечитувати). А ще пан Язвіцький, який їде на Січ і в замку якого я зу-

пинився, мабуть, має наказ невідступно стежити за мною, щоб у замисли мої і перемови з запорізькими козаками проникнути». *(Відкладає папір, підходить до вікна, посміхається)*. Уявляю, як лютуватиме пан Язвіцький, коли довідається, що Олеська втекла.

Пауза.

А таку не впіймаєш.

Забігає Язвіцький, аж дише люттю.

Язвіцький. Пане Росото, коли від вас пішла Олеська?

Росота *(байдуже)*. Я роздивився, нічого в ній привабливого нема. І потім, з простолюдинкою... Я маю честь! А чому ви цікавитесь?

Язвіцький. Вона втекла з мого замку... на коні. Скажіть, Олеська ні про що не розпитувала? Нікого не згадувала?

Росота *(вдає, що думає)*. Здається, назвала два рази якогось Пес... Песа... не пам'ятаю.

Язвіцький *(аж підскочив)*. Пес... ага, Пес... *(Заходив по кімнаті)*. Зрозуміло, а я думаю, чого він приїхав до мене? Чого тут крутиться? Продав, а потім викрав хлопку... *(Підходить до дверей, кричить до когось)*. Покличте пана Песецького!

Росота. Це хто ж такий?

Язвіцький. Тутешній. З тих українців, що за гроші пляхетство купують.

Заходить Пес, скидає шапку, вклоняється.

Пес. Хай бог пошле щастя дому вашому, вельмишановний пане Язвіцький.

Язвіцький. Чого ти приїхав до мене, пане Пес?

Пес. Песецький, прошу пана.

Пауза.

Чи не могли б ви купити мої землі? Я хочу податися в інші місця.

Язвіцький й. І, мабуть, не сам? Де та дівчина, яку ти мені проміняв на млин?

Пес. То панові краще знати, де вона.

Язвіцький й. Де Олеська?!

Пес (*помічає лють Язвіцького*). Я не знаю, я нічого не знаю.

Язвіцький й. Продав, а потім викрав! (*Його почало аж тіпати зі злості, аж не може слова промовити*).

Пес. Я не знаю! (*Падає на коліна*). Присягаюсь!

Язвіцький несподівано вихоплює з його рук шапку.

(*Оторопіло, заворожено дивиться, як Язвіцький знаходить цвях і ручкою пістоля починає прибівати шапку Пса до килима. Зрозумів, уяв ниць, хоче цілувати ноги, хапає, кричить*). Пане, пане!

Язвіцький й. Тебе вже нема!

Пес. Я ось! Ось, ось я!

Язвіцький й. То прах твій! (*Показує на двері*).

Пес покійно підводиться, очманілий, відступає аж за двері.

(*Гукає*). Варта, відправте пана Пса в дорогу до господи бога. (*Поправляє шапку*).

Тишу розпанахує нелюдський крик Пса.

Переміна світла.

Той самий степ. Стоять селянин і Ничипір. Вони, видно, вже давно ведуть розмову. Ничипір з ціпком у руці, з торбою за плечима.

Селянин. Оце тут, на вільних землях живу. Поставив хату, шмат поля засіваю.

Ничипір. Так сам і господарюєш?

Селянин. Дівча якесь приблудилось, сирота, в поміч мені.

Ничипір. А пани ще не дістали?

Селянин. Вже десь поблизу.

Ничипір. Як тінь, пани за нами. Народився я і жив під Львовом. А пізніше, коли почав уже задихатися од

панської ласки, втік на вільні землі. Та хіба втечеш? Тільки розгосподарювався, а пан уже суне своє черево, а пан уже кричить: «Плати податки за те, що народився, за те, що живеш! За те, що хліб собі робиш! *(Не розкриваючи рога, засміявся)*. І за смерть плати».

С е л я н и н. Куди ж це ти?

Н и ч и п і р. Піду. Знову-таки далі поселятися буду.

Пауза.

Понесемо далі свої голови під татарський ятаган і шаблю. На край українського світу піду, аби не знати пана...

С е л я н и н. Татарин, може, таки вгамується, січовики їх добре потолочили...

Пауза.

Н и ч и п і р. А Січ сили набирає... Кажуть, ходить кобзар межі людей... Він слово якесь знає: скаже людям, і вони прямо з церкви — на коней і на Січ... А то десь у полі із жєнцями погомонить. Парубки вклоняться селу — на коней і на Січ. Пани військо за кобзарем посилають, а спіймати його ніяк не можуть. І побачити не бачать. *(Тихо)*. Він характерник! Уздрять його жовніри десь на дорозі — галопом туди. Нікого, тільки дерево стоїть. У степу за ним женуться, доскачуть — нема, тільки кам'яна баба з витріщеними очима. Без поводиря ходить, всі дороги і стежки знає. А ще кобза в нього червона. Кажуть, Наливайком дарована.

Заходить М а к с и м з кобзою, торбою і ціпком. Відчувши присутність людей, зупиняється.

М а к с и м. Дай боже здоров'я, добрі люди.

С е л я н и н *(з поклоном)*. Здоров був, кобзарю. Може, до господи завітаєш, спочинеш?

Помітивши червону кобзу, Ничипір хреститься.

М а к с и м. Спасибі тобі, добра душа. У мене все є. Зоставайся здоровий. *(Уклоняється, виходить)*.

Селянин. Легкої тобі дороги!

Пауза.

Ніби я десь його бачив, а може, й ні.

Ничипір. Він! Кобзар! Характерник! Словом згадав, а він уже й тут. Характерник! І кобза червона. Він!

Заходить Олеська. Біла сорочка, плахта, в косі стрічка. Вона вже доросла, розквітла.

Олеська. Хто то був, дядьку?

Селянин. Кобзар.

Олеська. А чого в степ пішов?

Селянин. На Січ мандрує.

Олеська *(аж стрепенулась)*. На Січ? Я наздожену його. Може, там Максима побачить. Я розкажу, який Максим, він його впізнає. *(Хоче бігти)*.

Селянин. Стій, то кобзар сліпий. Не впізнає твого Максима. *(До Ничипора)*. Ходімо до хати. *(Виходить)*.

Ничипір ще оглядається вслід Максимові, хреститься, виходить.

Олеська *(так, як і колись, здійняла руки догори, задивилася в степ. Кличе)*. Ма-мо-о-о!

Пауза.

Немає вже мами.

Пауза.

Максими-е-е! Прости, Ольго, якщо ти жива, я кохаю Максима. Я буду його шукати, в орла, у вітру розпитувати!.. Я буду тебе, Максими, чекати вдень, уночі, літом, зимою! Максими, я чекатиму тебе, поки й коса побіліє! Максими-е-е-е!

Відлуння перекочується уже в нічному степу. Десь далеко — тупіт коней, десь далеко — виє вовк. Жіночий крик розпанахує темніть і тишу.

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

КАРТИНА ВОСЬМА

Бахчисарай. Біля муру в старому засмальцьованому халаті стоїть дід. У руках — коралове сьобхе. Хто він? Жебрак, дервіш чи мандрівник казкар? Всяк можна подумати, але не вгадаєш у пьому Максима. З протилежного боку виходить Абрагульму рза. Де й подівся його до дикості войовничий вигляд. Це вже не туман-паша, а високий придворний сановник. Шита золотом одежа, випечене гладке обличчя. Це прямо-таки пихатість, оздоблена парчею і золотом.

Максим. Хай аллах дарує тобі своє благословення, прохожий.

Абрагуль (*зупиняється*). Старче, тебе вже втретє мій погляд зустрічає. Чи не забагато?

Максим. У твоєму голосі тисяча струн, твій голос — як пісня.

Абрагуль. Навчився солодкими словами залазити в чужу кишеню. Візьми! (*Кладе в Максимову руку дрібну монету, хоче йти*).

Максим (*вклоняється*). Я не старець, я втішаю людські душі сказаннями й казками. Вони світяться перлами мудрості, вони усолоджують слух, як дзвін золота.

Абрагуль. Перли і золото? Я маю. Казки? Я бачу... (*Хоче йти*). Досить з тебе!

Максим. Одну казку ти послухаєш, і помолодшає серце твоє, і зігріється кров твоя.

Абрагуль. Аллах укоротить тобі язик, зчорнілий од брехні.

Максим (*витягає з кишені*). Візьми ось десять золотих Гасана.

Абрагуль (*вкрай здивований, бере золото*). Це золото? Ти пограбував купця?

Максим. Усі гроші візьмеш собі, коли казка не сподобається.

Абрагуль. Або аллах одібрав у тебе розум, або наділив тебе ним надміру. Слухаю.

Максим. Жив-був дикий, безжальний Мінік-паша. Тисячу воїнів водив він на чужу землю.. Щастя завжди встеляло дорогу його. Та одного разу рука аллаха не вберегла Мінік-пашу. Його полонили. Мов зв'язаного барана, привезли до чужого стану. І, як з дірявого бурдюка — вода, так з Мінік-паші витекла хоробрість і мужність. І став Мінік-паша тремтіти, як ковил-трава під вітром. Усе розказав він своїм ворогам: коли татари йтимуть у похід, яким шляхом, усе розказав.

Абрагуль (*страх охоплює його*). Ти хто?

Максим. Досить того, що я тебе знаю.

Абрагуль. Як ти смієш, гяур!..

Максим. Вовки поситішали в наших козацьких степах — ти розгодував їх ханськими воїнами! Чорний шлях забілів кістками тисяч татар — ти спровадив їх на той світ!

Абрагуль (*оглядається, поймає страхом*). Тихо, он якийсь обідранець.

Максим. То мій поводитир, не бійся.

Абрагуль. У великого хана кожен камінь має вуха.

Максим. Розкажуй про себе.

Абрагуль. Я...

Максим. Збрешеш — тобі не допоможе й аллах.

Пауза.

Абрагуль. Великий хан... Хай аллах нагородить його щедро — найхоробріший і найсправедливіший — за те, що я потрапив у полон (*пауза*), оскопив мене.

Пауза.

За те, що я втік з полону, він наблизив мене до себе. Тепер (*у ньому пробуджується пихатість*) я — Ак-Марджі-Бей. Охоронець гарему великого хана, хай аллах дарує йому силу.

Максим. Гетьман наказав, щоб ти повідав про наміри хана, про перетрактації з послами... Що думає Стамбул?

А б р а г у л ь. Хай аллах дарує благополуччя гетьману, я можу повідати про гарем, про кожную його квіточку: коли вона розцвітає, коли скидає целюстки...

М а к с и м. Ще гетьман велів тобі передати... оці коштовності. *(Дістає з-під халата, дає Абрагуль-мурзі).*

А б р а г у л ь *(з хижою пожадливістю)*. Гетьман щедрий на дарунки — я не скупитимусь на слова, хай простить мені аллах.

М а к с и м. От і добре... Я ще хочу зустрітися з полоянкою, вона в ханському гаремі...

А б р а г у л ь. Ні-ні-ні! Тільки роса може торкнутися квітки гарему, тільки око аллаха та хана може побачити...

М а к с и м. Ольга — її звати було.

А б р а г у л ь. О-о-о-о! Це прикраса гарему, єдина, перед ким навіть хан стає ягням. Вона єдина в гаремі, яка ще може гарячити вже холодну кров хана. Підводячись із ложа, де він пив нектар з кращої квітки гарему, великий володар ніколи не забуває лишити там неабияку коштовність. *(Похитає головою)*. Щедрою стає рука хана. Убавляється сила, прибавляється щедрість.

М а к с и м. Коли проведеш у гарем?

А б р а г у л ь. Завтра стій тут! Як сонце впаде тобі на обличчя, я прийду за тобою.

Пауза.

Душу ти мою ублажив, а руку ні, вона не зможе відчинити браму.

М а к с и м. Залиш собі золоті.

А б р а г у л ь. О, я нещасний! Наче ніж уже торкнувся моєї шиї.

Переміна світла.

Дерево безсоромниця. Віття сплелося в якісь дивовижні петлі. Біля дерева стоїть Ольга. На ній прозорий хітон. Просвічується її нагота. На віддалі схилився в поклоні А б р а г у л ь - м у р з а.

О л ь г а. Ти хочеш, щоб я зустрілася з ним?

А б р а г у л ь. Хай аллах змилоствить твоє серце.

Ольга (*бавиться своїми прикрасами*). Приведи.

Абрагиль-мурза вводить Максима.

(*Робить кілька кроків до Максима і зупиняється. Не впізнає*).

Абрагиль. Може, окраса гарему хоче щось одягнути?

Ольга (*усміхнулася*). Ти — євнух, а він — сліпець. Обох вас не схвилює моя краса. Що хочеш сказати мені, старче?

Максим. Як ім'я твоє?

Ольга. «Окраса гарему», «Найніжніша квітка». (*Продовжує гратися прикрасами*). Ти — ворожбит?

Максим. Ворожбит.

Ольга. Хочеш заробити? Ворожи.

Максим. Тобі розказати про твоє майбутнє чи минуле?

Ольга (*ледь завагалась*). Майбутнє.

Максим. Але перед цим подивися на своє минуле.

Ольга. Подивитись?

Максим (*владно*). Підійди.

Ольга підходить.

(*Показує образок богородиці, який йому колись подарувала Ольга*). Дивись!

Ольга (*дивиться на образок, потім на Максима, впізнає його. На її обличчі — спочатку подив, потім жах, потім винуватість... Вона відступає від Максима, як від мари. Несподівано засоромилась своїм нагою, схопила якийсь шмат парчі, обгорнула себе, наче Максим міг її побачити*). Ти?! (*Кинулася до Максима, хотіла обняти, а далі, мов чогось злякалася, тільки схопила його за руку*). Максиме!

Максим притис руку до своїх грудей, але не сказав ні слова. Мабуть, у цю хвилину не міг сказати. Потім він наче хотів прихилити до себе обличчя Ольги, прихилити, щоб поцілувати... та рука натрапила на коралове намисто і впала.

Звідки?

М а к с и м. З дому, з України... (*Видно, не легко побороги хвилювання. Знову бере її руку*). Змучилася, згорювалася?

Пауза.

Я допоможу.

О л ь г а. Про наших не чув? Мене тоді схопили, а вони?

М а к с и м. Батьки, кажуть, загинули, Олеську пан Пес забрав.

Довга пауза.

А б р а г у л ь. Швидше, старче!

М а к с и м. Готуйся, Олю. Будемо тікати.

О л ь г а (*сивільнивши руку, відступила*). З Криму не втечеш. Піймають — курбачами заб'ють до смерті...

М а к с и м. Краще вже курбачами, ніж ось тут...

О л ь г а. Хан обіцяв... (*Підшукує і не знаходить потрібного слова*). Онісіля — на волю відпустити.

А б р а г у л ь (*ніби до себе*). Коли знеможеться тіло його і вгамується плоть його, тоді злоба розквітне палкіше від плоти...

М а к с и м. Хан... Що ти кажеш, Ольго?

О л ь г а. Краще гнутися рабинею?!

М а к с и м. А тут хіба ти не рабinya? Оздоблена золотом рабinya... Рабinya-наложниця. Та краще знівечити себе...

А б р а г у л ь. Тихо, шайтан! Тебе чути на весь Бахчисарай. Може, хтось уже приліпив десь своє вухо або кинув своє злодійське око. (*Виходить*).

О л ь г а. Нівечить красу свою не буду.

М а к с и м (*із загамованою люттю, ладен кинутися на Ольгу*). Коли тебе цілюють вуста, з яких злітають накази про смерть і катування людей наших, хіба ти красива тоді?

О л ь г а. Замовкни! (*Відступає, як від ударів, раптом зі злістю*). Так кажеш, бо вже не можеш милуватися моєю вродою. Не я тебе осліпила! (*Аж задихнулася*). Не суди мене!

М а к с и м. Ти гірше блудниці, яка розхилиє коліна перед кожним стрічним. Гірше! Бо віддалася на втіху ворогу землі рідної!.. Ти не маєш права жити!

Коротка пауза.

Ти не будеш жити! (*Вихоплює з-під поли короткий меч*).
Не будеш жити!

Ольга стрепенулася, наче гостре лезо вже пронизало її.

(*Із занесеним мечем ступив крок вперед, ліву руку простягнув, шукає*). Підійди!

Ольга скам'яніла. Жах скам'янив її.

Пауза.

Підійди! Чуєш?

Напружена пауза.

Ольга (*з неї спали кайдани жаху. Перехрестилася. Тихо*). Чую... (*Повільно наближається до Максима, повільно, наче в темряві... Ось торкнулася рука її руки Максима*).

М а к с и м (*рука з мечем здригнулася, піднялася ще вище, на якусь мить застигла і... знесилено опустила*). Ні! Не я... Хай бог тебе судить...

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

Світає. Січ. На валу гармати, біля гармати стоїть Горобець, збоку на дорогому барвистому килимі сидить Ведмідь. Їх зразу й не впізнати, так по-козацьки пишнотно зодягнені. В тиші. десь здалеку, перелуння: «Пиль-ну-уй!», «Пиль-ну-уй!»

Г о р о б е ц ь (*відгукнувся*). Пиль-ну-уй!

Переклик вартя прокочується і затихає.

В е д м і д ь. Ще до козакування ложки робив. Жив недалеко від Луцька, але на базар не носив. До мене за де-

сятки верст люди самі приходили купувати їх. *(Усміхнувся)*. Мої ложки так і носили за поясом: і поїсти ними можна, і при нагоді від ворога відбитись. Ложки були як келеси, жоден череп їх не витрима. Виженемо панів з України — знову ложки стругатиму. А ти що вмієш?

Горобець. Коло волів...

Ведмідь. Мабуть, уже звук до війн, додому не тягне?

Горобець. Пропади пропадом ці війни.

Ведмідь. Ворогів у нас багато.

Горобець *(витає з кишені червоне намисто)*. Ось, п'ятий рік ношу з собою, жінці своїй бережу. А коли додому потраплю, не знаю. Та чи й жива? Ми на землях Вишневецьких, на Лубенщині.

Ведмідь. Гарна жінка?

Горобець. За п'ятнадцять верст повели мене сватались. Бачу, не виходить щось у переговорах сватів. То я покликав її в сіни... Загорнув у кожух і приніс додому. Сніг, вітруга, а йти було легко...

Чути пісню. Танцюючи, заходить Федір. Так може танцювати тільки козак.

Федір *(приспівує)*.

Ой гоц, дула, дула!
Коза губи надула,
Цапів не любила
І горілки не пила.

(Зупиняється, переводить дух і знову — в танець).

Ой нащо нам музики,
Як у нас свої язики.
Я заграю, поскачу
І нікому не плачу.

(Зупиняється). Ось де ви, а я вас шукаю.

Ведмідь. Зустріла Хима Юхима, що далі?

Федір (*виймає з одної кишені пляшку, з другої — чарку, подає Ведмедю*). Причащайся.

Ведмідь (*бере, нюхає*). Та це ж не звичайна, це ж гірка. Її тільки старшини п'ють — тут гвоздика, тут цикорій, тут калган, тут помаранча, тут курдимін, тут перець, тут імбир...

Федір. Годі, не муч свою душу.

Ведмідь. ...Тут полин, тут звіробій, тут селітри чистої три золотники!

Горобець. Замовкни, а то, хай бог простить...

Ведмідь (*віддає пляшку Федорові*). Хіба ти не знаєш, що на варті, як у поході, за чарку смерть? Згинь з очей!

Федір. Знаю. Але хіба ти на варті? Лежиш, як султан, на килимі. Твій?

Ведмідь. Ні! Якийсь нетяга, мабуть, переспав та й забув про нього.

Федір. То я за ваше здоров'я! (*Випиває чарку. До Горобця*). Чого надутий?

Ведмідь. Додому хоче дитина.

Федір. Хай попросить курінного.

Ведмідь. Не пустить. Військо без нього не обійдеться.

Горобець підозріло глянув на товариша, вже відчув, що той під'юджуватиме його.

Пам'ятаю, взяли ми Кафу. Тисячі людей своїх визволили ми тоді. І купців, тих, що торгували душами християнськими, чоловік півтора за захопили. Що з ними робити? Чи шаблями пошаткувати? Чи в море кинути? Але яка користь з їхньої смерті? Ніякої. Тоді наказний подумав, покрутив вуса та й каже: «Панове купці! Ви продаєте й купуєте наших дівчат-красунь на вагу золота... Тож, коли хочете жити, купіть на вагу золота одного нашого козака». Погелготіли поміж себе купці й згодились... Тоді ми посадовили на ваги Горобця. Купці як глянули — очі рогом! Але що зробиш? На одній тарілці наш Горобець, на другу купці почали золото складати. Носять годину, носять дру-

гу, третю, а ваги їй не похитнулися. На четверту годину почали трошки хитатись. А надворі було спекотно, і попросив наш Горобець пити. Принесли йому відро води, він і випив її до краплі. І знову ваги закам'яніли. Заверещали купці, мовляв, обман, а Горобець їм каже: «Через годину обідати буду». Купці, як ошпарені, почали знімати з себе персні, медальйони, вивертати кишені, все, що було, висипати. А ваги не хитаються. «Хіба ви купці, — каже наказний, — ви голодранці, одного козака не маєте за що купити!» Забрали ми те золото і в придачу купців. Так що Горобець добре послужив козацтву. Його прогодувати важко. А в бою він теж незамінний. Пройде поміж ворогами, за ним хоч возом їдь — таку дорогу прорубає.

Заходять о с а у л. Віп теж зодягнений як на свято.

О с а у л. Здоров'я, козаки!

В е д м і д ь. Здоров'я панові осаулу!

О с а у л (*до Федора*). Спозарання п'єш?

Ф е д і р. Я не п'ю, я похмеляюся.

О с а у л. Ви знаєте, що до нас на Січ посла іноземні прибули?

Ф е д і р. То й що! Послухаємо послів. Я люблю їх слухати. Вони правду укутують у пелюшки брехні так, що до неї важко й добратися... Але я доберусь!

О с а у л. Побачить тебе посол ось таким, запише, що козаки п'яні були, рознесе по світу, а потім через віки потомки прочитають і скажуть: «Запорожці були п'яниці!»

Г о р о б е ц ь. Якщо він дурний, то хай пише. А якщо потомки будуть дурні, то хай вірять!

П е р е м і н а с в і т л а.

Та сама обстановка. Біля гармати стоїть козак. Заходять Язвіцький і Росота.

Р о с о т а. За три дні на Січі я випив більше, ніж за три роки у Відні. Гетьман не шкодує нам меду. А ви, пане

Язвіцький, видно, звикли до горілчаних рік? (*Глянує на Язвіцького*). Що з вами, наче душу загубили?

Язвіцький. Не душу, а гаманець, пся крев! А в ньому перстень. Для дружини купив.

Росота. Учора після вечері ви могли загубити не тільки гаманець. Пошукайте на свіжу голову.

Язвіцький. Тут тисячі лотрів, хтось уже, напевно, знайшов.

Росота. Січ славиться чесністю — віддадуть.

Язвіцький. Тому персневі немає ціни. Такий скарб король знайде — не віддасть, не то що здрайці. Скорше б з цієї Січі.

Росота. Гетьман не поспішає з нами розмовляти.

Язвіцький. Скільки добра забрали в турків козаки! Бачите килим? Він би прикрасив князівські палати, а тут валяється в пилюці. Одне слово, здрайці!

Росота. А пан помітив, що козаки не тільки килими, а й гармати захопили і привезли на Січ?

Заходить Федір. Усе ще напідпитку. Помітивши послів, підходить до них.

Федір. Чолом панам послам! Здоров'я панам послам... Скажіть, панове, чого на Січ приїхали?

Заходить Ведмідь.

Ведмідь. Я його шукаю, а він переговори з послами веде. Федоре, це діло гетьмана і ради козацької, а не твоє.

Федір. Я вже півдня по Січі блукаю: якийсь дурень загубив, а я, другий дурень, підбрав і теперечки шукаю господаря. Всі одмовляються. Може, ви, панове, загубили? (*Виймає гаманець*).

Язвіцький (*аж підскаочив*). Мій, козаче, мій. (*Ханас гаманець, заглядає всередину. Полегшено*). Є!

Федір. Ваш? Ну й слава богу. Так і не скажете, чого приїхали? Гаразд, почекаю ради козацької... там уже скажете. (*Хоче йти*).

Я з віцьк и й. Зачекай! Я тобі вельми вдячний. Преси що хочеш.

Феді р. Якби ти корчмар, то попросив би, а так — що в тебе візьмеш?!

Я з віцьк и й. Хочеш — грошей?

Феді р. Грошей я не беру, а добуваю.

Я з віцьк и й. Шаблю мою хочеш, золочену?

Феді р (*несподівано вихоплює свою, розмахується. Встає аж відсахнулись*). Ось моя, незамінна. З твоєю, пане, по ярмарку розгулювати, а моя — як коса, поклепаєш — і в похід. Ех, і летять з-під неї голови ворожі. (*Знову розмахується шаблею*).

Ведмідь. Гріх без діла шаблею махати.

Феді р. Раз так уже хочеш, пане, віддячити, то вклонися мені.

Я з віцьк и й (*схиляється в поклони*). Від душі...

Феді р. От спасибі... Я б і свій гаманець віддав за це. Тепер я переконався, що й панський хребет може гнутись у поклони перед козаком! (*Засміявся*).

Ведмідь і Феді р виходять, а сміх триває.

Я з віцьк и й (*спалахнув*). Лайдак! Схизмат! Лотр! Бидло!

Заходить Яне к.

Яне к. Панове посли, гетьман запрошує вас.

Росота. Для перемов?

Яне к. На обід.

Я з віцьк и й (*вдивляється в Янека*). А підійди-но ближче.

Яне к. Пан короткозорий?

Я з віцьк и й. Янек?! Мій хлоп! Мій слуга!

Яне к. Нема Янека! Нема хлопа! Нема слуги! Перед тобою козак вільного війська Запорізького Іван Лях, приписаний до куреня Переяславського.

Язвіцький. Пся крив! (*Хапається за шаблю*).

Янек перехоплює і стискає руку Язвіцького, аж той скривився.

Янек. Не давай волю шаблі, бо коли я дам волю гніву, то з тебе й попелу не лишиться. (*Випускає руку Язвіцького*).

Пауза.

Язвіцький. Ти зрадив ойчизну!

Янек (*спалахнув*). Хто тримає наш народ у нужді, у злиднях, у неволі — я чи ти?! Хто знекровлює його у війнах — я чи ти?! Ти зраджуєш! Ти народу свого зрадник!

Язвіцький. Ще смієш базікати? Схизматам продався — Польщі ворогам заклятим! І смієш?..

Янек (*підкреслено спокійно*). Коли Польща буде належати тим полякам, які сіють хліб на землі польській, а Україна належатиме тим українцям, які сіють хліб на землі українській, ми будемо жити в мирі і ходити один до одного в хату не з мечем, а з калачем!

Пауза.

Знайте про це, пане Язвіцький. (*По паузі*). Гетьман запрошує панів послів на обід. (*Виходить*).

Язвіцький. Гніздо лотрів! Огнем і мечем зметемо цю Січ.

Росота. Я розумію вас, пане Язвіцький. Звідси може піти чума свавілля. (*Осіняє себе хрестом*). Хай їх покарає мати божа!

Язвіцький. Сьогодні ж примушу їх впасти ниць переді мною. Слово гонору! (*Лютю*). Слово гонору!

Переміна світла.

Курінь. Осаул оглядає накритий стіл. Біля дверей стоять Г'оробець, Ведмідь і Федір.

Осаул. Чого стоїте біля порога, наче колядники? Проходьте, сідайте.

Ведмідь. Кого пригощатимете?

Осаул. Послів.

Ведмідь. Осауле, подивись на оце дитя. (*Показує в бік Горобця*). Бачиш, у нього на очах слъози? Скільки разів він жалівся мені: «Турка бив, татарина бив, пана воював, а жоден гетьман не підніс мені найменшої чарки тієї, що тільки він п'є — гетьманської». Тому й не знаємо, що воно за горілка гетьманська. Налий нам по «михайлику».

Осаул. Не можу! Що хочеш, а цього не можу.

Ведмідь. То хоч покажи.

Осаул (*піднімає чималу череп'яну пляшку*). Ось.

Ведмідь (*протягає руку*). Хоч понюхаю.

Осаул. Ні!

Федір. Немає правди на світі.

Несподівано виходить Горобець, бере кухоль.

Горобець (*рішуче*). Ану капай, осауле.

Осаул (*вдавано сердито*). Я гетьману жалітимусь.

Горобець. Частуй, а то я тебе кленом почастую.

Осаул. Гетьманська вам не по чину.

Горобець. Найбільший чин — бути нічим! На трьох один кухоль! (*Забирає пляшку, наливає в кухоль, поволі п'є, в очах подив*).

Ведмідь. Смачна?

Горобець передає кухоль.

(*Урочисто прихиляє кухоль до уст, п'є*).

Федір. Хоч на денці залиши!

Ведмідь передає кухоль.

(*П'є*). Що це?

Пауза.

Горобець. Чиста вода!

Ведмідь. З кривниці!

Федір. Оце вона, гетьманська?! Боронь боже, щоб мене коли обрали гетьманом. Краще козаком пити оковиту, ніж гетьманом — гетьманську.

Горобець. Я ж бо думаю, чому гетьмани п'ють і ніколи п'яними не бувають.

Заходять гетьман і курінний.

Гетьман. Вітаю товариство, сідайте, будемо послів пригощати.

Ведмідь. Може, не для нас ослінци стоять.

Гетьман (*засміявся*). І для вас.

Усі сідають.

Осаул. Кликати послів?

Гетьман. Ні. Які вісті приніс Лихоград?

Осаул. З першим снігом чекати татар!

Усі вражені цією звісткою.

Гетьман. Швидко зализали рани.

Осаул. Максим довідався, що султан їм обіцяє велику допомогу. Порта хоче розправитися з нами, щоб мати нарешті вільні руки воювати Австрію, а може, й Венецію.

Гетьман. Вісті певні?

Осаул. Абрагуль знає все, що робиться в Бахчисараї і навіть у Стамбулі.

Гетьман. А вовк на трьох лапах ще пригодиться нам

Осаул. Якщо хан голову йому не зітнув. Чутка є, що краща квітка гарему наклала на себе руки.

Гетьман. Жаль. Абрагуль добрий вивідник був... А з персом стрічався Максим?

Осаул. Стрічався. Той велів на словах переказати таке: шах Персії Абас Великий хоче бачити в себе послів

війська Запорізького. Він хоче, щоб мечі його непереможних воїнів і шаблі хоробрих козаків з двох боків рубали смердючу голову Порти. А від себе перс додав, що Абасу важко самому воювати турка, і він не поскупиться на гроші для козаків.

Курінний. Виходить, з нього можна витрясти золота.

Осаул. У найми...

Курінний. Що ти сказав?

Осаул. У найми ходимо то до одного пана, то до другого, тепер послужимо ще й шаху.

Курінний. Не найми, а військовий союз.

Осаул. Хати ніяк собі не збудуємо, а в найми ходимо.

Курінний. Наша хата — Січ!

Осаул. Україна, пане курінний!

Курінний. Січ — слава України, вона народила для неї військо.

Осаул. Народила й приховала! Сходили на татар — і на Січ, панів полоскотали шаблями — й на Січ. Хліба здобули козацького — й на Січ. Треба стверджувати державність України! Військо без державності — підрубане дерево... колись та всохне.

Курінний (*сповнений люті*). Осауле! Давно бачу, що тобі Січ не дорога. (*Підводиться, підходить до осаула*). Кажуть, що ти багатий науками — чийми? На Січі живеш і з Січі смієшся! (*Ладен взятися за шаблю*).

Горобець (*підводиться, повільно підходить до курінного*). Пане курінний, піднімай шаблю на мене. Я хочу волі! Волі, а не золота. Не тільки для Січі, а для всієї моєї землі — волі! (*До гетьмана*). Я не піду в чужі землі, піду бити пана!

Гетьман. Осауле, клич посла короля польського.

Осаул виходить і одразу повертається. Заходить Язвіцький, з погордою окинув поглядом присутніх.

Язвіцький (*до гетьмана, наче тільки він один у курені*). Добрий день, пане гетьмане! (*Сідає*).

Гетьман. Прошу розділити з нами трапезу.

Язвіцький. Зворушений твоєю гостинністю, але я приїхав сюди не смакувати напої. *(З категоричністю)*. Я чекаю відповіді, гетьмане!

Гетьман. Зберемо козацьку раду, там зачитаємо грамоту його милості короля і вже тоді дамо відповідь.

Язвіцький. Скликайте сьогодні ж!

Гетьман. Козаки недавно з походу, хай передихнуть, рани загоять, помоляться.

Язвіцький *(б'є кулаком по столу, підводиться)*. Іменем його величності ясновельможного короля я вимагаю!..

Ведмідь. Сядеш біля порога, будеш на покуті, лізтимеш на покуть — викинуть за поріг.

Язвіцький *(обурено)*. Що це?

Гетьман. Прислів'я.

Язвіцький. Я не звик сидіти за одним столом з простолудином. Щоб не заважали — перейдемо на латинь, гетьмане.

Гетьман. То вже краще єліно-грецькою поведемо мову.

Язвіцький *(зняксовіло)*. Я не досить вправний в єліно-грецькій.

Гетьман *(по паузі)*. Пане Язвіцький, коли повернетесь до короля, перекажіть його величності, що на Січ треба посилати вельми освічених людей!

Язвіцький *(наче вжалений)*. Дозвольте!..

Гетьман. Гонор — не порадинок у перетрактаціях. Що хоче його світлість король польський од війська Запорізького?

Язвіцький *(переборює себе, твердо, холодно, з повелінням)*. Його величність король забороняє вам походи проти татар і турків. Це ускладнює наші взаємини з Османською імперією. Його світлість вимагає, аби втікачі, що перебувають на Січі, були повернуті до польських маєтностей! І останнє. Готуй кілька полків для походу... *(оглядається, наче вагається)* в землі царя московського.

Гетьман (після довгої паузи). Козацька рада дасть відповідь.

Язвіцький. А що думає гетьман?

Гетьман. Я виконую волю козаків.

Язвіцький. Але твоя думка...

Пауза.

Гетьман. Король забороняє походи проти татар... Ми виконаємо його наказ, якщо він заборонить татарам плюндрувати землі України... Ми приймаємо на Січ не втікачів, а людей, які не терплять панської люті і сваволі. Повернути в маєтності тих, що вже козакують? Горобець, ти повернешся до свого пана?

Горобець. Повернусь! Але для цього в мене треба відібрати волю, відібрати шаблю, відібрати життя, пане посол! (*Підводиться*). Може, спробуєш?

Пауза.

Гетьман. Щодо походу в землі московські, скажу: там бували. Коли від війська вашого довелося відступати, ми пішли в московські землі. І перед нами не зачинили двері! Не відмовили в шматкові хліба! За це їм війну нести? Чи, може, за те, що донські козаки-побратими допомагають нам бити татар і турків? Чи, може, за те їх воювати, що вони одної віри з нами, крові одної? (*Впевнено*). Наш брат не може бути нашим ворогом!

Довга пауза.

Язвіцький. То, може, ворог — Жеч Посполита?

Гетьман. Польща нам не ворог! Ляхи нам не вороги! Ви, шляхта, накликаєте на себе війну. Ви не даєте спочити війні. (*Запалюється*). Од крові червоний туман стоїть над землями слов'янськими. Хто винен?! Панство! Послухайте — повсюдно стогне, плаче люд від насильства панського. Лютість велика закипає в серцях їхніх. Стережіться, пани, народ підведеться, і тоді — горе вам!

Язвіцький. У панства й короля досить сил...
Гетьман. Не накрити вітер шапкою!

Пауза.

Це не завадило б знати і панам, і королям, і царям, і імператорам...

Пауза.

Зберемо раду й послухаємо слово короля!

Язвіцький набирає поважності, пихатості, спогорда оглядає присутніх, виходить як переможець.

Курінний. Необережно, гетьмане, ведеш мову з послом його величності. Ми можемо втратити і землі, і вольності козацькі, які ще лишилися.

Осаул. Куди гнєп, курінний?

Курінний. Про долю війська дбаю.

Федір. А може, про свою шкуру.

Курінний *(засміявся, не розтуляючи вуст)*. Той, хто не має нічого, хоче мати все.

Гетьман. Годі! Запроси посла цісаря австрійського.

Осаул виходить і тут же повертається з Росотою. Для Росоти обстановка в курені видається незвичайно бідною і простою.

Росота *(схиляється в поклоні перед гетьманом)*. Щасливий бачити в доброму здоров'ї вашу величність. *(Вклоняється іншим)*. І вас, панове...

Гетьман *(посміхнувся)*. Прощу сідати.

Росота. Пробачте, я ще не вивчив, як себе має поводити посол при вашому дворі. *(Обережно сідає на ослін)*.

Ведмідь. Чим більше правди, тим більше ласки.

Росота. Я так і думав: обміняти свою правду на вашу ласку.

Гетьман *(посміхнувся)*. Слухаємо вашу правду.

Росота *(підводиться, говорить урочисто, підкреслюючи кожне слово)*. Європа, панове, переживає тяжкі часи:

Порта загрожує святій вірі. Вона посилає свої орди на землі християнських королівств та імперій. Його величність цісар імператор Священної Римської імперії просить уславлене військо Запорізьке вирушити в похід проти турків і татар, це вгамує їхню войовничість.

Пауза.

По двадцять золотих і сукно одержить кожний вояк після походу.

Курінний. А до походу?

Росота. Як дарунок імператора війську Запорізькому я привіз з собою вісім тисяч дукатів. *(Вклонився)*. Чекаю вашої ласки.

Гетьман. Ми високо цінуємо щедрість його величності цісаря.

Росота *(подає згорток з поклоном)*. Прошу ознайомитися з посланням його величності цісаря...

Гетьман *(приймає листи)*. Листи і послання від іноземних держав має право читати тільки козацька рада. Вона й дасть відповідь... на ваше прохання. Сподіваюсь, почекаєте ради?

Росота. Воленс-ноленс, як каже латинь. *(З поклоном виходить)*.

Гетьман. Султанський меч зробив балакучою і пишату Австрію.

Курінний. Настрашений султаном, цісар став щедрий. Треба побільше з нього витрясти золота.

Заходить селянин. У руках батіг, видно, з дороги.

Селянин. Дай боже здоров'я, панове козаки!

Гетьман *(пізнає селянина, підходить, вітається)*. Радий зустріти тебе.

Селянин. В одному краї з тобою живемо, то й зустрілись. В одному краї, якби ще й з одною думкою...

Гетьман. Ти зовсім на Січ чи тільки в гості?

Селянин. Ми привезли борошно, пшоно та всяку всячину, скоро й повертати будемо.

Гетьман. Ходімо, подякуємо, поклонимося людям... (До осаула). Там якийсь негоціант добивається до мене... Побалакай з ним ти.

Селянин. Ходімо, гетьмане, є про що погомоніти з тобою.

Селянин, гетьман і курінний виходять.

Ведмідь. Крім борошна та пшоно, люди й вісті привезли, і ми послухаємо.

Федір, Горобець, Ведмідь виходять.

Довга пауза.

Заходить Контаріні. Зупиняється перед осаулом, той підводиться йому назустріч. Стоять якийсь час здивовані, вражені. Помітно, що впізнали один одного... Але за мовчазною взаємною згодою починають розмову, наче вперше зустрілися.

Контаріні. Негоціант з Венеції. (Вклонився). З ким маю честь?

Осаул. Осаул війська Запорізького.

Пауза.

Контаріні. Я хотів говорити з його величністю гетьманом.

Осаул. Він доручив мені вислухати вас...

Пауза.

Чим торгуєте, пане негоціант?

Контаріні. Коштовностями.

Осаул. На Січі іноземним купцям дозволяється вільно торгувати...

Пауза.

Контаріні. Ні, це щось неймовірне. Хіба я думав, коли виїжджав з Венеції, що зустріну тут товариша по університету...

Тиснуть один одному руки.

Осаул (*посміхнувся*). Я теж не сподівався...

Контаріні (*голосно і довго сміється*). Закінчити Падуанський університет — кращий університет у Європі — для того, щоб прийти в оцю очеретяну, кізяком обмазану хижку якимось осаулом. Воістину несповідимі путі твої, господи... Подумати лишень.

Осаул. А після університету — торгувати коштовностями?

Контаріні (*пихаго*). Рід Контаріні вже понад двісті років — дипломати. Я — посол Венеції... Одіж негоціанта — для небажаного ока. Що посол Венеції на Січі, про це не мусить знати Порта.

Пауза.

Осаул. Ти посол, а я осаул. Ти служиш своєму володарю, а я своєму народові.

Пауза.

Контаріні. Осаул — це ад'ютант? Міністр двора? (*Сміється*). Двора! (*Оглядає курінь*). Палати!

Осаул. Пане Контаріні...

Контаріні. Після мармуру і золота — кізяк і очерет! Повір, це смішно.

Осаул. Пане Контаріні, якщо ви маєте діло, я вас слухаю.

Контаріні (*офіційно*). Перекажи його величності гетьману, що Венеція благословляє похід козацького війська в землі турецькі.

Осаул (*посміхнувся*). Благословляє?

Контаріні. Буде прихильною...

Осаул (*з іронією*). «Благословляє», «буде прихильною»... І ви прибули сюди, щоб тільки це й сказати?

Контаріні (*після вагання*). Венеція просить козацьку Січ...

Осаул. З цього й треба починати.

Контаріні. Просить і сподівається. Козаки цього року вирушать у великий похід проти Порти. Наші сподівання поділяє (*урочисто*) король Іспанії (*побожно*) і сам папа римський!

Осаул (*посміхнувся, по паузі*). Розславлені, роззолочені, двори королів та імператорів угледіли невеличкий острівець на Дніпрі. Їхні послы вже топчуть стежки до цього з очерету, кізяком обліпленого, куреня. Чому, пане Контаріні? Бо знають — тільки тут є сила, яка може стати на проу з турецькою зброєю.

Контаріні. Ви освічена людина і мусите розуміти, яка велика честь випала на долю русинів бути на сторожі Європи, її високої культури. Сподіваюсь, пане осауле, на цьому припинимо диспут.

Осаул (*стримує себе. Холодно*). Ваше прохання буде переказане гетьману.

Контаріні. А зустрітись з ним можна?

Осаул. Перекажу ваше бажання.

Контаріні злегка вклоняється, виходить.
Заходить гетьман.

Гетьман (*до осаула*). Прийняв неогоціанта?

Осаул. Він виявився послом Венеції. Та сама пісня: кличе на турків.

Заходить Максим, наче зібрався в дорогу.

Максим. Тут гетьман?

Гетьман (*озирається*). Лихограй! (*Підходить, обіймає Максима*). Здрастуй, брате. (*По паузі*). Ніяк не звикнись... (*Дивиться у невидючі очі Максима*). Дорогою ціною ми платимо за волю.

Максим. За волю не торгуються, за неї віддають усе!

Гетьман. Земний уклін тобі і дяка від мене, від усього війська Запорізького.

Пауза.

Максим. Що думає Січ?

Гетьман. Вислухали послів, тепер треба вирішувати, якими дорогами підемо.

Максим. Не всіх послів чув, гетьмане.

Гетьман. А хто ж іще?

Максим. Я! Я — посол! І посольські грамоти узяв з собою. Вони в моїх очах. Читай! У них ніч. Така ж ніч на Україні. Пани украли в неї волю. А де нема волі — там ніч.

Пауза.

Веди військо проти панів. Я тобі за це не обіцяю ні талерів, ні дукатів, ні золотих — тільки благословення народу нашого.

Пауза.

Бувай здоровий, гетьмане!

Гетьман. Куди зібрався, Максиме?

Максим. На Україну. Знекровлену, закуту... Там і на тебе чекатиму. (*Виходить*).

Довга пауза.

Осаул. А ще казав негоціант — нам випала велика честь бути сторожами Європи.

Пауза.

Минуть віки й забудеться, що була Січ, що рятувала Європу. Шаблі наші іржавим попелом розсипляться... Слава козацька часом затуманиться. А Європа житиме.

Довга пауза.

Гетьман. Татари! Турки! Панство! Три чорні стріли в грудях України! Знову — куди?.. На яку дорогу стати війську?

Осаул. Вирішуй, гетьмане, і не барись...

Гетьман (*глянув на осаула*). Чого примовк, усе кажи!

Осаул. Хтось козаків намовляє проти тебе...

Заходить курінний.

Гетьман. Вели завтра скликати раду. Проведемо раду — і в дорогу.

Осаул виходить.

Курінний. У яку дорогу?

Гетьман. Куди кличе посол.

Курінний. Якої держави посол?

Гетьман (*усміхнувся*). Лихограй — посол нашої, української держави...

Курінний. Її нема!

Гетьман. Вона буде! І хай зна Європа — на Січі не сторожі, а велике військо. Військо України, що боронить волю народу свого! (*Наливає дві великі чари*). Вип'ємо, отамане, за те, щоб наші шаблі завжди були поруч! В один покіс клали ворогів!

Курінний (*бере чару, по паузі ставить*). Невже хочеш військо Запорізьке дорогами Наливайка вести?

Гетьман. Щоб звільнити Україну від панства, інших доріг нема.

Курінний. Ці дороги всіяні кістками козацькими!

Гетьман. Донські козаки обіцяли стати на поміч. (*Тихо*). А коли поляжемо...

Курінний. І тоді?

Гетьман. Інші підуть.

Пауза.

Курінний. Скільки сил покладено, щоб знову велелюдною і могутньою стала Січ наша. Сьогодні Австрія, Венеція, папа римський, навіть Персія шукають союзу з козаками. Золото і слава чекають нас! Зрозумій, гетьмане. Ростиме військо Запорізьке, і сам король польський іншої поведе з нами... Ми вирвемо в нього нові привілеї...

Гетьман. Для кого?

Курінний. Про козацтво дбаю, гетьмане. Україну ми боронимо від татар, від турків, а звільнити її — не в змозі. Тільки складемо голови під королівськими і панськими фортецями.

Пауза.

Гетьман (*гнівно*). Фортеці! Кров'ю своєю підмивати будемо їх! Кров'ю — поки впадуть! Бо для чого ж ми живемо, для чого ж Січ народилася!

Заходить осаул. Обличчя похмуре, суворе.

Осаул. Деякі курені вимагають скликати раду негайно...

Пауза.

(*Дивиться на курінного*). Це діло його рук.

Гетьман (*кидає важкий погляд на курінного*). Змова?

Курінний. Козацька рада — не змова...

Гетьман (*по паузі, до осаула*). Хай довбиш б'є в литаври, скликайте раду.

Осаул. Слухаю, гетьмане! (*Виходить*).

Гетьман. Військо піде за мною!

Курінний. За нами підуть козаки!

Чути удари литавр.

Гетьман. Рада нас розсудить.

Курінний (*наливається гнівом. Вихоплює шаблю, наче голову ворожу, змигає зі столу одну чару*). З ради козацької тільки один з нас повернеться живим!

Тривожно б'ють, кличуть литаври. Гетьман і курінний востаннє схрестили погляди, як мечі, й повільно виходять у різні боки.

Сцена темніє.

Останній промінь зупиняється на кришталевій чарі, яка лишилася на столі. Вона зачервоніла, ніби наповнена кров'ю, і згасла.

Переміна світла.

Той самий степ, що й на початку третьої дії. Максим стоїть, наче вслухається у безмежжя степу. На відстані хлопчик. Хоч малий, а вже в козацькій одежі... Він з цікавістю розглядає кобзаря.

Довга пауза.

Максим. Немає. Не чути. Мабуть, у чужі краї пішли запорожці.

Хлопчик підходить ближче до Максима.

Хто це біля мене?

Хлопчик. Козак.

Максим (*прислухається*). Може, колись і будеш козаком.

Хлопчик. Я вже на коні, як запорожець. А стрільну — не промахнусь.

Максим. Цього ще замало.

Хлопчик. Знаю, підрости трохи треба...

Максим. Нічого не видно?

Хлопчик. Ні. От тільки далеко хтось манячить... (*Вдивляється*). А, то вона.

Максим. Хто?

Хлопчик. Дівчина... Дивна якась. Робить-робить, а далі наче що найде на неї, зніметься й піде дорогами. Або на коня — і під саму Татарію... Шаблю і пістоль прихопить з собою... Вона безстрашна... Милого, кажуть, шукає свого... З-за порогів виглядає. Я її бачив зблизька — така гарна-прегарна.

Пауза.

А що ви все слухаєте?

Максим. Пісню слухаю.

Хлопчик. Ніби ж ніхто не співа.

Максим. Земля співає.

Хлопчик. А чого я не чую?

Максим. Того, що ти ще не козак. Навчишся свою землю слухати, про що вона співає, тоді вже ти — справжній запорожець.

Хлопчик (*палко*). Навчуся!

Максим. Чий же ти такий бідовий?

Хлопчик. Я — Зіновій-Богдан Хмельницький.

Максим (*проводить руками по волоссю, обличчю, плечах хлопчика, ніби хоче запам'ятати*). Рости козаком, Зіновій-Богдан Хмельницький. (*Насторожився, вслухається*).

Заходить Олеська. Гнучка, з гордою осанкою степової орлиці.
Зупиняється. Дивиться на Максима.

Іде... Чуєш, земле моя! Січ іде!

Народжується козацький марш. Спочатку тихо, далі все голосніше.

Сини повертаються! Волю тобі несуть!

Козацький марш заповнює степ. Максим розкидає руки, як орел, що хоче здійнятися в небо, полетіти назустріч війську. Олеська ввізнає Максима. Не підходить, опускається на коліна, наче молиться на нього.

Хлопчик, як і Максим, у полоні маршу. Чути, як іде військо.

З а в і с а

...А козацький марш звучить.

З М І С Т

ЛЮБОВ'Ю ЗАСІЯНЕ ПОЛЕ, Микола Зарудний

5

ФАРАОНИ, *Комедія на 2 дії*

9

ДВАНАДЦЯТА ГОДИНА. (Репортаж з того світу).

Драмагичний памфлет на 2 дії

61

ЧЕБРЕЦЬ ПАХНЕ СОНЦЕМ, *П'єса на 3 дії*

109

ПРОШУ СЛОВА СЬОГОДНІ, *Дилогія*

179

ПЛАНЕТА СПОДІВАНЬ, *Дилогія*

241

СПАСИБІ ТОБІ, МОЄ КОХАННЯ,

Лірична драма на 2 дії

297

ГОРЛИЦЯ, *Дилогія*

367

КЕЛИХ ВИНА ДЛЯ АДВОКАТА, *Жарт на 2 дії*

427

ПЕРШИЙ ГРІХ. (Нічого не сталось).

Драма на 2 дії

481

ЗА ДЕВ'ЯТИМ ПОРОГОМ (Запорізька Січ).

Драма на 3 дії

541

Литературно-художественное издание

КОЛОМИЕЦ АЛЕКСЕЙ ФЕДОТОВИЧ

Избранные произведения

в двух томах

Том первый

ПЬЕСЫ

Киев, издательство
художественной литературы
«Дніпро», 1988.

На украинском языке

Редактор *О. С. Зелик*
Художник *С. П. Савицький*
Художній редактор *А. І. Клименко*
Технічний редактор *Л. М. Смолянок*
Коректор *А. Л. Алейникова*

ИБ № 3483

Здано до складання 04.08.87.

Підписано до друку 30.12.87.

Формат 70×108^{1/32}. Папір друкарський № 2.

Гарнітура звичайна нова. Друк високий.

Умовн. друк. арк. 27,3. Умовн. фарбовідб. 27,65.

Обл.-вид. арк. 27,574.

Тираж 10 500 пр. Зам. 7-354.

Ціна 1 крб. 90 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова
фабрика ім. М. В. Фрунзе.

310057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Коломієць О. Ф.

К61 Вибрані твори: В 2-х т. Т. 1 : П'єси / Вступне сло-
во М. Зарудного. — К.: Дніпро, 1988. — 623 с.

ISBN5-308-00120-9

Коломієць А. Ф. Избранные произведения: В 2-х т.
Т. 1: Пьесы.

Драматичні твори лауреата Державної премії СРСР і Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка широко відомі серед глядачів. У том увійшли п'єси «Фараони», «Чесрець пахне сонцем», «Планета сподівань», «Горлиця», «Спасибі тобі, моє кохання», «Перший гріх», «За дев'ятим порогом» та ін.

К 4702590200—134
М205(04)—88 КУ8.254.88

ББК 84Ук7—6

ОЛЕКСИЙ
КОЛОМІЄЦЬ

Кр. 90к